Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмащук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н., проф.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

5-6'2016 (63)

Зміст

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Федулова Л.І. ПРОЕКТНЕ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІЖНАРОДНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ..... 5
Мороз О.В., Логоша Р.В. ПРОБЛЕМНИЙ ДУАЛІЗМ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ РИНКУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ..... 11
Ібатуллін М.І. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КРАЇНАХ ЄС..... 16
Іванова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ..... 21
Комарова К.В., Ковальчук Н.В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ..... 25
Бурлаков О.С., Мушеник І.М. ОЦІНКА ЯКОСТІ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЕРЕДОВИЩА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ MOODLE..... 31
Гіренко Ю.О. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСЬКОГО ПІДКОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ..... 35
Крицун К.І. МУЛЬТИФРАКТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ ЄВРОПИ: DAX ТА FTSE..... 40

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Шаповал В.М., Герасименко Т.В. УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГІРНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 45
Захарченко В.І., Захарченко Н.В. ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ РЕСУРСІВ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЛЕКСАХ..... 51
Балахонова О.В. ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 58
Юшкевич О.О. ГАЛЬМІВНИЙ ВПЛИВ РАДІАЦІЙНОГО ЗАБРУДНЕННЯ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: 30 РОКІВ ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧАЕС..... 61
Пономаренко Т.В. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 69
Данько Ю.І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 76
Маркова Є.Ю. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ЗІ ШТУЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ І ТОВАРНОГО ВИРОЩУВАННЯ РИБИ В АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ БАСЕЙНІ..... 80
Хілуха О.А., Горбунов В.М., Михальчук Б.М. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КОРПОРАЦІЙ..... 88
Вислободська Г.П. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ВИРОБНИЧИХ ПОСЛУГ..... 92
Стремядін В.М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРОЦЕСІ ДОСЯГНЕННЯ КІНЦЕВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ..... 97

Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Перевозова І.В., Гречаник Н.Ю. МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ. 101

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 9 від 30.06.2016 р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Підписано друку
30.06.2016 р.

Формат 70х108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 23,1

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.

Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

Бученкова О.В. СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УТРИМАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ ПАТ «КРИВОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ КОМБІНАТ» НА СВІТОВОМУ РИНКУ…….. 110

Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Гнатюк М.В., Хільчевська І.Г. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЄВРОПИ…… 115

Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Меркулов М.М. СУЧАСНА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ …… 122

Гришко О.А. МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ…… 126

Маркетинг і ринкові відносини

Котикова О.І., Ярошенко Р.І., Зеленько А.В. СОБІВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА…… 134

Shust O.A. METHODICAL APPROACHES TO THE FORECAST OF MEAT MARKET DEVELOPMENT…… 142

Копитова І.В. КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ…… 146

Булик О.Б. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА…….. 151

Гуля Ю.В., Циганок В.М. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ БРЕНДИНГОМ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ…… 157

Sudnik N.V. ANALYSIS OF PRACTICES OF PURCHASING VESSELS BY WAY OF LEASING ON TERMS OF BAREBOAT CHARTER…….. 166

Дзядикевич О.Я. ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ…….. 173

Фінансово-кредитна і грошова політика

Смолинець І.Б., Кошарська Н.М. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ КРЕДИТУВАННЯ В СФЕРІ АПК: ПРОБЛЕМИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЯКІСНОГО РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ …… 179

Ткачук І.Я. КРАУДФАНДИНГ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА…….. 183

Статистика, облік, аналіз та аудит

Бруханський Р.Ф., Пуцентейло П.Р. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ БУХГАЛТЕРА-АНАЛІТИКА…… 187

Хорунжак Н.М. ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ…… 199

Жукевич С.М. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД …… 206

Інформаційні технології та економічна безпека

Чернега О.Б., Маловичко С.В. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЯВИЩА …. 212

Орлик О.В. ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 218

РЕФЕРАТИ…… 224

АВТОРИ НОМЕРА…….. 273

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education "Khmelnytskyi economical University"
Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B., Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V., Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

5-6'2016 (63)

Contents

Economy and innovative development of the national economy

Fedulova L.I. PROJECT MANAGEMENT IN STRATEGIC DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TECHNOLOGY CLUSTERS… 5

Moroz O.V., Lohosha R.V. PROBLEM DUALISM OF GENERAL THEORY OF MARKET AND ITS VALUE FOR CIVILIZATION DEVELOPMENT…… 11

Ibatullin M.I. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE EU COUNTRIES…… 16

Ivanova N.V. FEATURES OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SPACE IN THE CONTEXT OF WORLDRIDE TRENDS OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION…… 21

Komarova K.V., Kovalchuk N.V. SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN INTEGRAL PART OF STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF BUSINESS AT UKRAINE ENTERPRISES…….. 25

Burlakov O.S., Mushenyk I.M. EVALUATION OF QUALITY OF TEST TASKS FOR DIAGNOSTIC OF STUDENTS' KNOWLEDGE OF ECONOMIC SPECIALTIES BY MEANS OF DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT MOODLE…….. 31

Girenko Yu.O. MODERNIZATION OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF HOP GROWING SUBCOMPLEX IN UKRAINE…. 35

Krytsun K.I. MULTIFRACTAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF EUROPEAN STOCK INDEXES: DAX AND FTSE…….. 40

Economy and competitiveness of the enterprises

Shapoval V.M., Herasymenko T.V. MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF MINING ENTERPRISE…..…... 45

Zakharchenko V.I., Zakharchenko N.V. RESEARCH OF DIRECTIONS FOR CONCENTRATION OF RESOURCES IN HI-TECH COMPLEXES…….. 51

Balahonova O.V. CONSTRUCTION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF INDUSTRIAL ENTERPRISE…….…. 58

Yushkevych O.O. INHIBITORY INFLUENCE OF RADIATION CONTAMINATION ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: 30 YEARS AFTER THE CHERNOBYL ACCIDENT... 61

Ponomarenko T.V. DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE…… 69

Danko Yu.I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO MODELING OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES…… 76

Markova Ye.Yu. DEVELOPMENT OF ENTERPRISES ON THE ARTIFICIAL REPRODUCTION AND COMMODITY CULTIVATION OF FISH IN THE AZOV-BLACK SEA BASIN…… 80

Khilukha O.A., Gorbunov V.M., Mykhalchuk B.M. AREAS FOR IMPROVEMENT OF THE LEVEL OF THE ECONOMIC STABILITY OF CORPORATIONS…….. 88

Vyslobodska H.P. THE EFFICIENCY PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE PRODUCTION SERVICES MARKET……..…. 92

Stremyadin V.M. VALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT IN THE PROCESS OF ACHIEVING THE ULTIMATE BY ENTERPRISE IN INTEGRATION PROCESS…… 97

The economic policy of regional development and local government

Perevozova I.V., Hrechanyk N.Yu. MARKETING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REGION …… 101

Editor:
Dovhan O.M.

Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 9 from 30.06.2016

Periodicity - once a month

Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 11715-586Р
from 08.08.2006

Re-registered:
Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)

by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:
RYNTS –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Signed for printing
30.06.2016

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 23,1

Circulation is 300 copies.

t has been printed from ready
slides in SMP «TYPE»
str. Chernivetska, 44,
Ternopil, 46000

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.
Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.
Reprinting is permitted only with the consent of the author.

Buchenkova O.V. STRATEGIC ACTIONS AND PERSPECTIVES OF HOLDING OF COMPETITIVE POSITION OF PJSC "KRYVYI RIH IRON ORE INTEGRATED INDUSTRIAL COMPLEX" IN THE GLOBAL MARKET…….. 110

Environmental economics and ecologization of the environment

Gnatyuk M.V., Khilchevska I.H. ENERGY SECURITY AS A FACTOR OF GEOPOLITICAL STABILITY IN EUROPE …… 115

Demography, population employment and social - economic policy

Merkulov M.M. MODERN THEORY OF EVOLUTION OF PERSONNEL MANAGEMENT…… 122

Hryshko O.A. MOTIVATION MECHANISM FOR QUALITY MANAGEMENT OF THE PERSONNEL LABOR OF RAILWAY UNDERTAKINGS: METHODOLOGICAL ASPECTS…… 126

Marketing and market relations

Kotykova O.I., Yaroshenko R.I., Zelenko A.V. COST IN THE SYSTEM OF FACTORS OF COMPETITIVE PRODUCTION OF CROP PRODUCTS…… 134

Shust O.A. METHODICAL APPROACHES TO THE FORECAST OF MEAT MARKET DEVELOPMENT…… 142

Kopytova I.V. COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE MANAGEMENT MECHANISM…… 146

Bulyk O.B. THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE POULTRY PRODUCTS EFFICIENCY EVALUATION…… 151

Gulya Yu.V., Tsyganok V.M. METHODICAL BACKGROUNDS OF STRUCTURAL AND LOGICAL MODELS OF POULTRY ENTERPRISES BRANDING MANAGEMENT…… 157

Sudnik N.V. ANALYSIS OF PRACTICES OF PURCHASING VESSELS BY WAY OF LEASING ON TERMS OF BAREBOAT CHARTER…….. 166

Dzyadykevych O.Ya. EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITION THEORY AND COMPETITIVE ADVANTAGES……. 173

Financial–credit and monetary policy

Smolynets I.B., Kosharska N.M. ASSESSMENT OF CURRENT CREDIT IN THE FIELD OF AIC: PROBLEMS AND REFORM MECHANISM NEED FOR QUALITATIVE CREDITS FOR AGRICULTURAL ENTERPISES…… 179

Tkachuk I.Ya. CROWDFUNDING IN THE CONTEXT OF INVILVMENT OF ADDITIONAL RESOURCES FOR THE PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS REALIZATION …… 183

Statistics, accounting, analysis and audit

Brukhanskyi R.F., Putsenteilo P.R. FORMATION OF THE SYSTEM FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF ACCOUNTANT ANALYST…… 187

Khorunzhak N.M. PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT OF TOURISM ACTIVITY…. 199

Zhukevych S.M. DIAGNOSIS OF FINANCE AND ECONOMIC STABILITY OF BUSINESS ENTITY: CONCEPTUAL APPROACH…… 206

Information technology and economic security

Chernega O.B., Malovychko S.V. METHODOLOGY OF RESEARCH OF E-COMMERCE AS POLYFUNCTIONAL PHENOMENA…… 212

Orlyk O.V. FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE…... 218

ABSTRACTS …….. 224

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS…….. 273

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.341.

Федулова Л.І.,
д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОЕКТНЕ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІЖНАРОДНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ[1]

Fedulova L.I.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management Kyiv National University of Trade and Economics

PROJECT MANAGEMENT IN STRATEGIC DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TECHNOLOGY CLUSTERS

Постановка проблеми. В останні десятиліття усе інтенсивніше відбувається процес дифузії знань і технологій, що посилює вплив на світову політику й економіку. Міжнародна кооперація в сфері інновацій і технологій досягла високого рівня. Усе більше країн у реалізації великих інноваційних проектів і дослідницьких програм покладаються на інструменти міжнародної взаємодії й створюють широкі альянси у формі мережевих структур, однією з яких є кластерні утворення.

Незважаючи на розмаїтість підходів до формування кластерного механізму як фактору економічного зростання, в Україні зазначена форма не набула широкої практичної реалізації, особливо у напрямку розв'язання завдань розвитку інноваційної економіки. У цьому контексті учені й представники влади та бізнесу повинні спільними зусиллями вирішувати питання щодо розробки й впровадження моделей, механізмів та інститутів інноваційного співробітництва для одержання максимального ефекту через збіг національних економічних інтересів, включаючи практичну реалізацію механізмів стимулювання науково-технологічної й інноваційної активності, концентрацію ресурсів для реалізації довгострокових програм і інноваційних проектів співробітництва, що мають інтеграційну складову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість публікацій як вітчизняних, так і закордонних авторів розкривають окремі аспекти формування або результатів діяльності кластерних утворень, визначають проблеми розробки й реалізації кластерної політики держави [1-5]. Питання ж системного характеру, які б дозволили простежити логіку формування кластерної концепції взагалі й, таким чином, розкрити науково-методологічні підходи щодо стратегічного розвитку кластерів в умовах міжнародних інтеграційних процесів залишаються не розкритими.

Постановка завдання. Детальне ознайомлення із проблематикою зазначеного напрямку дозволяє сформувати наступну постановку завдання: запуск кластерного механізму економічного зростання на інноваційній основі вимагає серйозного організаційного проектування за принципами проектного управління й стратегічного планування.

Метою даної статті є розкриття питань щодо методології проектного управління в частині стратегії розвитку міжнародних технологічних кластерів з урахуванням можливостей її адаптації в умовах реалізації інтеграційних процесів економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високий рівень конкурентоспроможності на ринках інноваційної продукції в умовах глобалізації й посилення євроінтеграції ставить перед керівництвом України нові завдання й проблеми, пов'язані зі створенням ефективних форм

[1] *стаття підготовлена в рамках виконання фундаментальної науково-дослідної роботи «Кластеризація економіки України в умовах європейської інтеграції» (Наказ МОН України № 1243 від 31.10.2014).*

державно-приватних партнерств у сфері науково-технологічної діяльності. Тому актуальним варто назвати посилення ініціативи щодо формування загального інноваційного простору з країнами ЄС, серед яких ефективним є розвиток кластерних форм кооперації у сфері інноваційної діяльності з використанням механізмів організації проектного управління.

Узагальнення існуючих у літературі підходів [6-7] дозволяє визнати, що кластеру як суб'єктові господарювання, властива наявність приватної власності, конкуренція монополій, принцип вільного ціноутворення, стабільність грошового обігу, економічна самостійність і відповідальність підприємців. Окрім того, створення кластерів є однією із ефективних організаційних форм роботи, тому заслуговує на увагу висловлення В.М. Задорського [8]: «безглуздою є ідея щодо створення програми загальної "кластеризації" країни. … не можна підмінювати завдання ціною її досягнення». Більш ефективним для розвитку країни шляхом переходу на інноваційну модель розвитку автор вважає (ми також поділяємо цю точку зору) технологічний бізнес, при якому створення кластерів – це одна із ефективних цінностей проектного менеджменту.

У контексті зазначеного вище можна констатувати, що розвинутий сучасний кластер слід уявляти як стратегічну мережу міжгалузевого характеру, що поєднує ресурси й ключові компетенції організацій різного спрямування. У цій ролі кластер здатний значно підвищувати життєздатність малого й середнього бізнесу, забезпечуючи таке співвідношення видатків і вигід, що робить його конкурентоспроможною альтернативою у порівнянні з великими інтегрованими корпораціями класичного типу.

На даний час кластерні взаємозв'язки проявляються в безперервній циркуляції знань та інформації, трансфері технологій, спільних науково-дослідних проектах, мобільності кваліфікованого персоналу. Проте при ідентифікації того чи іншого типу кластера необхідно враховувати те, як він функціонує в рамках єдиного ланцюжка створення доданої вартості. Тому його дослідження повинне передбачати проведення детального аналізу структури відповідної бізнес-моделі, акцентуючи увагу на бар'єрах входу, процесі одержання інтелектуальної ренти, конкретних механізмах управління трансакціями, а також системної ефективності та результативності.

Враховуючи ту обставину, що в сучасних умовах інноваційний кластер спеціалізується на відповідній новітній технології, яку в глобалізованому світі визначають як інтегральну складову розвитку економічної системи, дослідження технологічної структури економіки дозволяє виявити латентні технологічні зв'язки, що виникають на горизонтальному міжгалузевому рівні, які виявляються більш значимими, ніж вертикальні внутрішньогалузеві. Це спричиняє необхідність існування технологічних кластерів, які представляють собою низку технологічно з'єднаних виробництв, об'єднаних процесом відтворення економічних благ за принципом мережевої координації. Дослідження досвіду функціонування провідних технологічних кластерів показує, що їхнє формування може відбуватися природно-еволюційним і реформаторсько-революційним шляхом. При цьому ключовий підхід до утворення кластерів в економіці полягає не стільки в конкретній і обмеженій певними ознаками моделі інтеграції учасників, скільки в самому інтегруючому підході, загальній націленості учасників на взаємодію для формування довгострокових конкурентних переваг. Такий інтегруючий підхід особливо яскраво проявляється в кластерах, орієнтованих на технологічні інновації.

Головним завданням застосування методології формування міжнародного кластера в умовах європейської інтеграції повинно бути випереджальне економічне зростання на основі освоєння нових технологічних напрямків. При цьому провідну роль повинні зіграти ключові компанії, що генерують ресурси для розвитку нових ринкових ніш, які експортують інноваційну продукцію й послуги за межі відповідного регіону.

Отже, сучасний підхід до вибору моделі кластеризації в Україні - це створення й функціонування кластера на основі технологічного ланцюжка, здатного на основі науково-обґрунтованих і технологічно реалізованих комплексних рішень, а також комерційних механізмів створити умови для модернізації промисловості високих переділів (розробка приладів нового покоління, електронне та електричне машинобудування, нові матеріали - полімери, надчисті матеріали, нанотехнології і т.і.) і тим самим підготувати комплексні виробничо-технологічні пакети для ефективних інвестиційних вкладень. Подібні рішення, покладені в основу інвестиційно-інноваційних проектів з технологічною домінантою, є умовою формування в Україні зони зручних вкладень коштів у високотехнологічних галузях виробництва.

Побудова технологічного кластера – це завжди стратегічний мегапроект, який для його реалізації повинен бути розкладений на безліч окремих здійснюваних проектів. Зокрема, в умовах України можуть бути виділені стратегічні інноваційні проекти двох типів, які повинні ґрунтуватися на затвердженому на рівні Кабінету Міністрів переліку критичних технологій:

Перша група проектів орієнтована на розвиток науково-технологічного потенціалу по міждисциплінарних критичних технологіях. Прикладом такого підходу може бути комплекс програмних рішень щодо розвитку нанотехнологій та біотехнологій. Реалізація цих програм створить такий потенціал нових перспективних досліджень і розробок, які стануть основою для технологічного прориву України на ринках в період до 2020 року.

Друга група інноваційних проектів спрямована на технологічне переозброєння (модернізацію) пріоритетних галузей економіки й розвиток окремих проривних технологій. До неї необхідно віднести: проекти енергозберігаючих технологій; проекти в атомній енергетиці; «проривні проекти» в авіації, які базуються на технологіях створення нових поколінь авіаційної техніки; транспортні проекти, які базуються на технологіях створення й керуванні новими видами транспортних систем; створення нового покоління енергоефективних двигунів (у т.ч. нового покоління газотурбінних двигунів); проекти освоєння космічного простору, які базуються на нових поколіннях ракетно-космічної техніки, створення інтелектуальних систем навігації й зв'язки; нові методи медичної діагностики й лікування, які базуються на біотехнологіях і нанотехнологіях; створення перспективних озброєнь і систем керування ними.

Реалізація обох груп проектів повинна бути забезпечена пакетом державних цільових програм, орієнтованих на розвиток і впровадження передових технологій. Крім того, назріла необхідність підготовки високотехнологічних програм, орієнтованих на нові технологічні рубежі 2020-2030 рр.

Однак для запуску й активізації процесу формування міжнародних кластерів необхідний відповідний імпульс, що направить учасників науково-виробничої діяльності на реалізацію загальної технологічної стратегії. Під *технологічною стратегією* в контексті представлених вище цілей застосування кластерного підходу варто розуміти комплекс заходів, що забезпечують досягнення стійких конкурентних переваг і зростання масштабів виробництва ринково запитаної високотехнологічної продукції. Зазначене дозволяє констатувати про необхідність більш детального розгляду методології формування стратегії інноваційно-технологічного розвитку кластера на засадах класичних підходів і особливостей стратегічного процесу. Пропонуємо загальну схему процесу розробки й вибору технологічної стратегії розвитку міжнародного кластера, що відповідно до класичних підходів і з урахуванням особливостей предмета й об'єкта дослідження включає певні етапи (рис. 1).

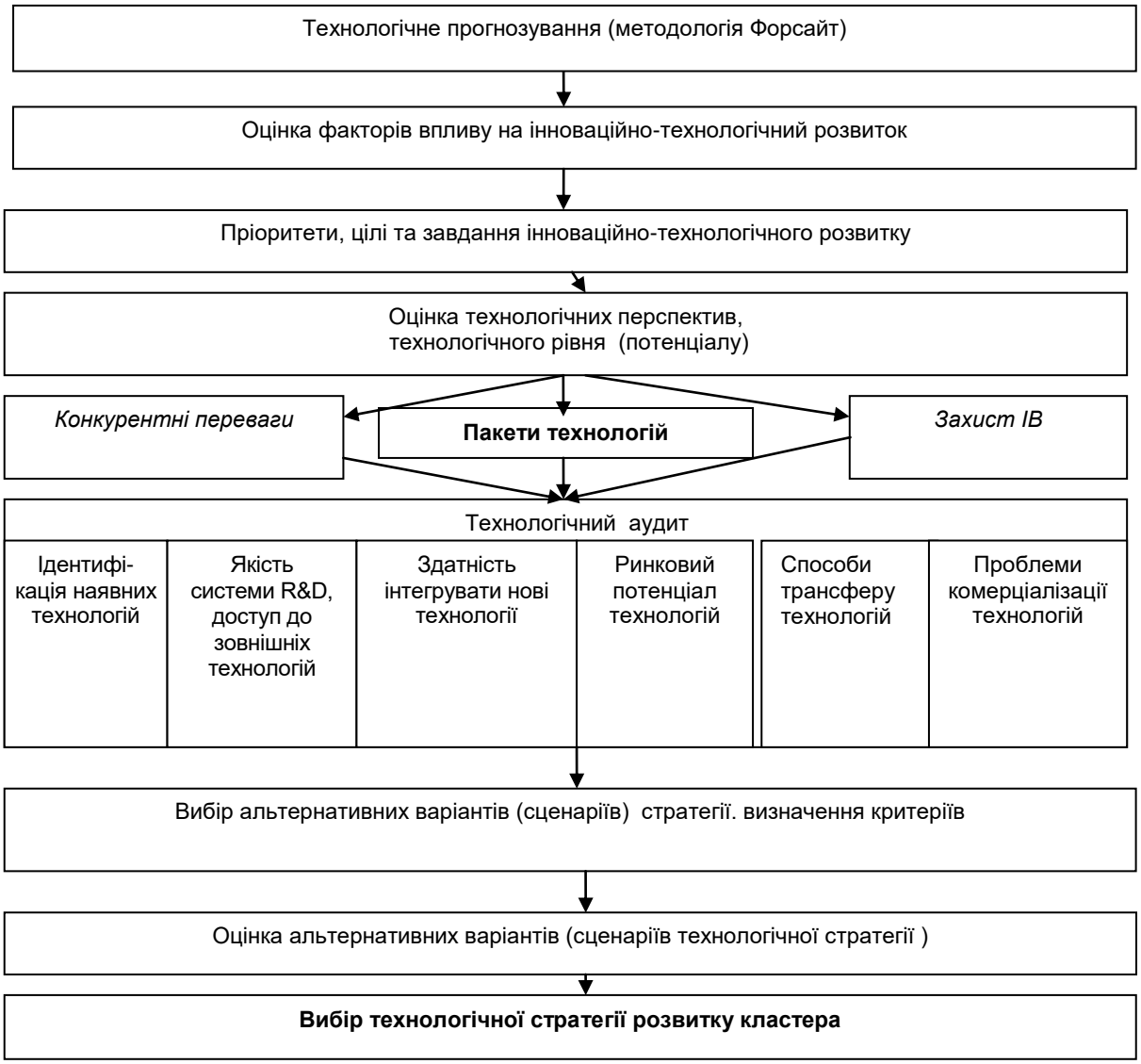

Рис. 1. Схема розробки й вибору технологічної стратегії розвитку міжнародного кластера
Джерело: розроблене автором

Серед відомих методологій підготовки проектів заслуговує на увагу так звана *активна технологія* [9], що відрізняється можливістю підготовки проектів з врахуванням п'яти параметрів (вартості, тривалості, ризику, цільових техніко-економічних вимог, економічного ефекту), а також можливістю страхування ризику й активного діалогу між замовником і керівником проекту. Особливістю технології активного керування проектами є визначення інноваційної пропозиції, що входить складовою в інвестиційно-інноваційний проект. У свою чергу інноваційна пропозиція складається із двох послідовно пов'язаних складових: інноваційної ідеї й інноваційного рішення. Інноваційна ідея відповідає пошуку технології споживання, що відрізняється новизною ринку (сегмента, частки ринку). Інноваційне рішення відповідає пошуку конкурентоспроможної технології виробництва. Слід зазначити, що розробка й оцінка моделі інноваційної пропозиції й проекту в цілому ґрунтується на побудові ієрархічної й поетапної інформаційно-логічної моделі, що у свою чергу є основою побудови мережевої моделі проекту.

Відносини господарюючих суб'єктів усередині кластерної мережі представляють собою стратегічний альянс, учасники якого:

- виробляють загальну стратегію або принаймні загальну мету, обмінюючись ідеями й ноу-хау;
- організації, які утворюють мережу, виступають як єдиний суб'єкт конкуренції, заохочуючи співробітництво в досягненні загальної мети, більш ефективно використовуючи ресурси, знижуючи трансакційні витрати й видатки на контроль матеріальних потоків, але в той же час надаючи всім партнерам самостійність у господарській діяльності;
- стратегічним центром мережі стає велика компанія, що укладає із зовнішніми фірмами довгострокові контракти, які виходять за рамки звичайних відносин субпідряду. Ці центри формують стратегію, розбудовують ключові компетенції партнерів, координують їхню діяльність, організують трансфер технологій і ноу-хау, запозичують в партнерів ідеї для створення нових технологій;
- на відміну від звичайної системи стратегічного менеджменту, заснованого на лінійній моделі поводження фірм, стратегія технологічних мереж централізована, що не передбачає стійких процесів, які самоорганізуються, на динамічній основі. Стратегічний центр збирає й аналізує інформацію про нові вимоги споживачів, нові технології, у т.ч. у суміжних галузях, наявних на глобальному ринку ресурсах, діях конкурентів і на цій основі, разом з партнерами, визначає набір видів діяльності мережі, що дозволяють гнучко реагувати на запити ринку й виробляти максимальну додану вартість [10].

Розроблена нами організаційно-технологічна схема стратегічного планування інноваційно-інвестиційних проектів міжнародного кластера наведена на рис. 2. Однак на практиці виявляється низка факторів, що перешкоджають ефективному процесу управління зазначеними проектами, одним із яких є недостатня поінформованість компаній і підприємств - учасників кластерів про умови участі в проектах, особливо в частині впровадження нових технологій, і можливості доступу до них за допомогою інститутів і засобів технологічної інфраструктури. З іншого боку, слабко розвинені механізми виявлення технологічних потреб компаній і підприємств та інформування про них наукових організацій, що істотно ускладнює використання наукового потенціалу, особливо на рівні регіонів, з метою реалізації загальних проектів.

Створення стійкої, прогнозованої і впорядкованої ситуації в сфері управління інноваційно-інвестиційними проектами з технологічною домінантою міжнародного кластера прямо залежить від створення адекватної інфраструктури, що при прагненні до ефективності для споживача завжди повинна бути адресною й визначатися винятково запитами бізнесу. Так, якщо в США венчурний капітал був із самого початку орієнтований на фінансування переходу від ідеї (в основному технічної) до її промислової реалізації (технологічна інновація), то в країнах із трансформаційною економікою венчур в основному концентрується на заповненні або створенні нових ринків, тобто ринків товарів і послуг, які стали можливими після якісних політичних змін у цих країнах. Звідси й різниця в підходах: якщо в першому випадку основні ризики - технологічні, то в другому - ринкові, політичні, організаційні. Отже, і перед створюваною інфраструктурою виникає завдання мінімізувати саме ці специфічні ризики (особливо в інноваційних проектах).

Слід зазначити, що застосування запропонованого підходу на практиці й аналіз кластерів показали, що до складу технологічного кластера входять три взаємозалежних основних елементи: ядро, виробничо-технологічна інфраструктура й бізнес-інфраструктура. З огляду на той факт, що технологічна інфраструктура (ТІ) є напрямком інноваційної інфраструктури, яка в умовах постіндустріальної економіки набуває самостійності і стає інтегрованим фактором забезпечення інноваційного розвитку економіки на базі новітніх технологій, це дозволяє зробити висновок, що ТІ є інтегрованою системою, що включає в основному загальновідомі види інфраструктури: виробничо-технологічну й інформаційну.

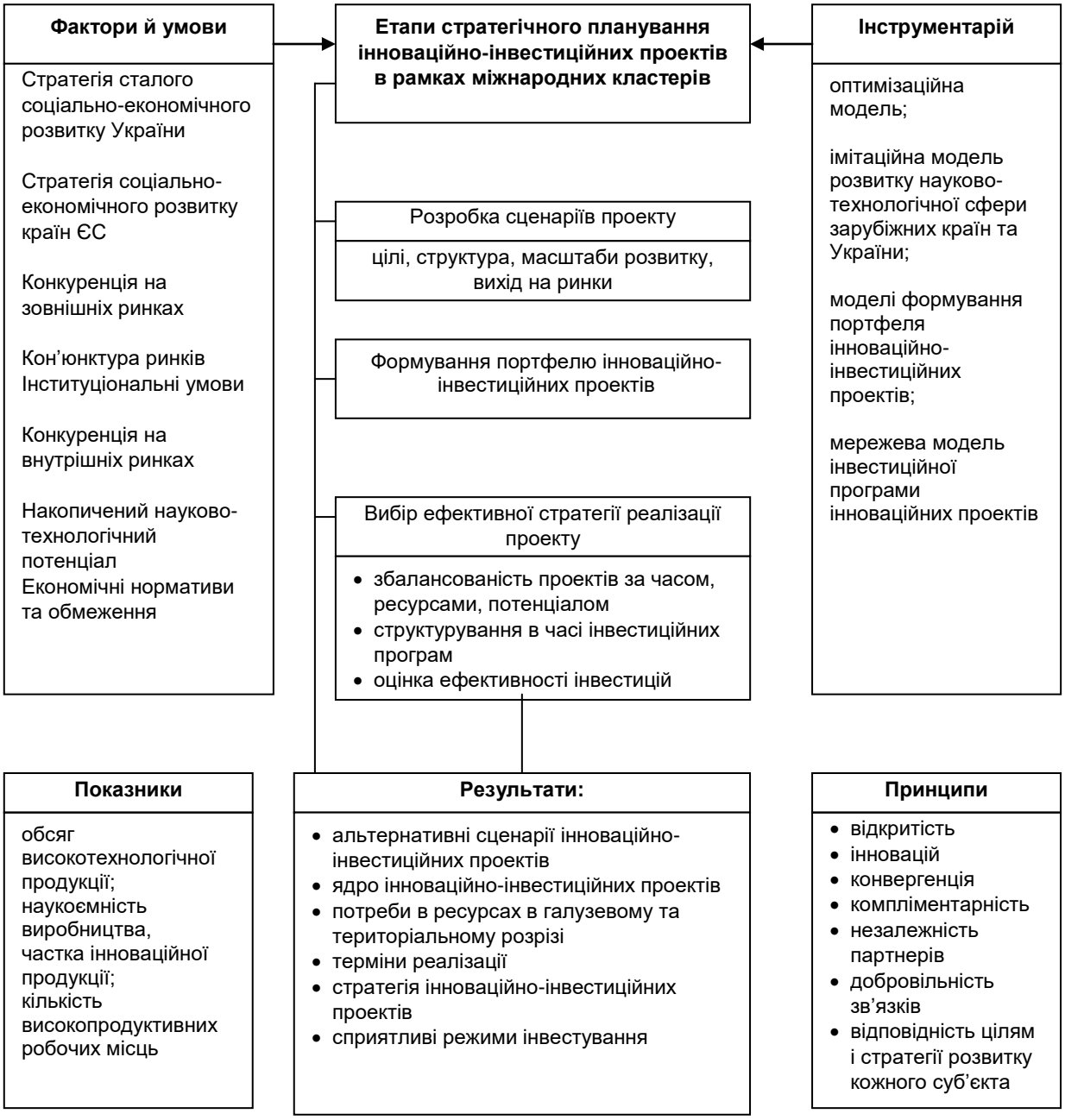

Рис. 2. Організаційно-технологічна схема стратегічного планування інноваційно-інвестиційних проектів міжнародних кластерів

Джерело: розроблене автором

Методологія проектного управління в частині розкриття сутності й постановки завдань та структуризації середовища реалізації інвестиційно-інноваційних проектів щодо залучення особливостей процесу формування технологічної інфраструктури як невід'ємних складових ефективних умов реалізації зазначених проектів на міжнародному рівні, дозволяє в умовах впровадження нових технологій, продуктів і послуг при стратегічному відновленні й розвитку виробництва для переходу до вищих технологічних укладів створити додаткові економічні можливості й мотивації залучення інвестицій та посилити конкурентоспроможність економіки України.

Висновки та подальші дослідження. В умовах реалізації політики європейської інтеграції завдання підвищення конкурентоспроможності економіки України шляхом впровадження міжнародних інноваційно-інвестиційних проектів у рамках кластерної концепції стає пріоритетним як на державному, так і на регіональному рівні. Однією із найважливіших складових успішної реалізації кластерної політики в частині управління інноваційно-інвестиційними проектами є формування технологічної інфраструктури, що передбачає інформаційну підтримку процесів трансферу й комерціалізації технологій, пошуку партнерів для технологічного співробітництва. В подальшому буде розроблено методичний інструментарій, за допомогою якого здійснюватиметься комплекс аналітичних

досліджень та моделювання процесів міжнародної кооперації України у науково-технологічній сфері й визначено потенціал позитивних ефектів взаємовигідного співробітництва країн від застосування моделі проектного інвестування організації міжнародного кластеру в науково-технологічній сфері.

Література

1. Глущенко Л.Д. Формування механізму кластерної взаємодії малих підприємств з технологічними інноваціями / Л.Д. Глущенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 109-117.

2. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці : монографія / М.П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, Тріада-М, 2011. – 502 с.

3. Присяжнюк А. Адаптивні механізми державного стимулювання кластерної організації економіки / А. Присяжнюк // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 2. – С. 51-61.

4. Jonathan Sallet. Innovation Clusters Create Competitive Communities / Jonathan Sallet and Ed Paisley // Huff Post Social News, 2009, September 21.

5. Global Cluster Initiative Survey 2012. Survey Summary Report. European Commission, European Cluster Observatory, Stockholm, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.clusterobservatory.eu/common/galleries/downloads/GCIS_2012_SummaryReport.pdf

6. Громыко Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать? [Електронний ресурс] / Ю.В. Громыко. – Режим доступу: http://www.situation.ru/app/j_art_1178

7. Шакирова А.В. Кластерный подход в территориальной организации инновационного развития: опыт зарубежных стран / А.В. Шакирова // Вестник ТИСБИ. – 2010. – № 3. – С. 64–73.

8. Задорский В.М. К вопросу о "кластеризации Украины" [Електронний ресурс] / В.М. Задорский**.** – Режим доступу: http://ucluster.org/blog/2009/11/k-voprosu-o-klasterizacii-ukrainy/

9. Комков Н.И. Информационная технология формирования и управления реализацией инновационных проектов / Комков Н.И., Луговцев К.И., Якунина Н.В. // Проблемы прогнозирования. – 2012. – № 3. – С. 12-24.

10. Боброва С.Я. Актуальные вопросы формирования кластеров как инструмента повышения конкурентоспособности региона / Боброва С.Я., Жукова Н.В., Яровова В.В. // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 12. – С. 508-509.

References

1. Hlushchenko, L.D. (2013), "Forming of mechanism of cluster co-operation of small enterprises is with technological innovations", *ECONOMICS: time realities,* no. 5 (10), pp. 109-117.

2. Voinarenko, M. (2011), *Klastery v instytutsiinii ekonomitsi* [Clusters are in an institutional economy], KhNU, Triada-M, Khmelnytskyi, Ukraine, 502 p.

3. Prysiazhniuk, A. (2014), "Adaptive mechanisms of state stimulation of cluster organization of economy", *Visnyk KNTEU,* no. 2, pp. 51-61.

4. Sallet, Jonathan and Paisley, Ed (2009), "Innovation Clusters Create Competitive Communities", *Huff Post Social News*.

5. "Global Cluster Initiative Survey 2012. Survey Summary Report. European Commission, European Cluster Observatory", Stockholm, 2012, available at: http://clusterobservatory.eu/system/modules/com.gridnine.opencms.modules.eco/providers/getpdf.jsp?uid=792baed4-0fdc-4b02-b5dd-33e872f040ee (access date 28 June, 2016)

6. Gromyko, Yu.V. "What clusters and how to create them", available at: http://situation.ru/app/j_art_1178 (access date 28 June, 2016)

7. Shakirova, A.V. (2010), "Cluster approach is in territorial organization of innovative development: experience of foreign countries", *Vestnik TISBI,* no. 3, pp. 64–73.

8. Zadorskiy, V.M. (2009), "To the question about the "clusterization of Ukraine", available at: http://ucluster.org/blog/2009/11/k-voprosu-o-klasterizacii-ukrainy/ (access date 28 June, 2016)

9. Komkov, N.I., Lugovtsev, K.I. and Yakunina, N.V. (2012), "Information technology of forming and management realization of innovative projects", *Problems of prognostication,* no. 3, pp. 12-24.

10. Bobrova, S.Ya., Zhukova, N.V. and Yarovova. V.V. (2007), "Pressing questions of forming of clusters as an instrument of increase of competitiveness of region", *Fundamental researches,* no. 12, pp. 508-509.

УДК 330.8: 338.4

Мороз О.В.,
д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці
Вінницький національний технічний університет
Логоша Р.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту
Вінницький національний аграрний університет

ПРОБЛЕМНИЙ ДУАЛІЗМ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ РИНКУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Moroz O.V.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management and simulation in economy
Vinnytsia National Technical University
Lohosha R.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of agrarian management
Vinnytsia National Agrarian University

PROBLEM DUALISM OF GENERAL THEORY OF MARKET AND ITS VALUE FOR CIVILIZATION DEVELOPMENT

Постановка проблеми. В сучасній економічній теорії питання моделювання ринку і ринкового середовища традиційно відноситься до пріоритетних, при цьому важливість трансформації ринку відзначено у зв'язку із глобальними змінами в економічному ландшафті. Пояснити це можливо зокрема тим, що сучасна світова ринкова економіка продовжує стикатися із цілою низкою проблем свого функціонування та розвитку, що потребує адекватної наукової інтерпретації. На підтвердження цієї тези свідчить те, що переважна більшість Нобелівських премій в галузі економіки в останні десятиліття надані саме цьому напрямку досліджень, проте складність вирішення проблем дисфункцій сучасного ринку є очевидною, особливо після останньої кризи 2008 року.

Практичний зміст питання є не менш важливим з огляду на детермінантну роль ринку і ринкових відносин у сучасному глобалізованому капіталістичному суспільстві. При цьому слід зазначити, що проблеми дисфункцій ринку є набагато відчутними для так званих країн «третього світу». Саме в цих країнах свого часу було обрано шлях капіталістичної трансформації з огляду на досягнуті успіхи у економічно розвинутих країнах. Звідси все більш актуальним стає питання того, чи в сучасних умовах в принципі можливо реалізувати зазначений шлях еволюції або ж мова йде про примари квазі розвитку за фактичного економічного неоколоніалізму XXI ст. Зазначене є більш ніж актуальним для сучасної України, де перспективи ринкових реформ в світлі останніх подій залишаються щонайменше проблематичними. З огляду на зазначене вище, наукове обґрунтування можливості вирішення згаданих проблем становить очевидний пріоритет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Часовий діапазон літературних робіт, що були присвячені темі ринку, може бути окресленим періодом із XVI ст. до даного часу. Слід зазначити, що при цьому сьогодні інтерес до згаданої проблеми, очевидно, лише посилився. Серед великої кількості відповідних праць слід, як вважаємо, виділити напрацювання таких вчених, як А. Сміт [1], Ж.-Б. Сей [2], Л. Вальрас [3], Е. Чемберлін [4], Д. Робінсон [5]. Д. Кейнс [6], Ф. Хайек [7], Л. Мізес [8], М. Алле [9], М. Фрідмен [10] та ін. Саме у цих роботах було закладено відомі і визнані на даний час методології, що пояснювали принципи функціонування універсального ринку. Характерним є те, що стан інтелектуалізації питання на сьогодні припускає співіснування альтернативних концептів загальної теорії ринку, кожна з яких має достатньо значиму аргументацію, практичне підтвердження тощо. Між тим для будь-якої країни чи групи країн вибір провідної стратегії соціально-економічного розвитку потребує вибору однієї із альтернатив, і це є без перебільшення доленосним біфуркаційним фактором розвитку націй. Саме тому уникнення помилки у виборі потребує коректного тлумачення відомих методологій та відповідно інтерпретованих теорій ринку.

Постановка завдання. Мета дослідження – уточнити методологію тлумачення теорії ринку та окремі альтернативні концепти такої. Для досягнення поставленої мети виконувалися такі завдання: 1) здійснити ретроспективний огляд формування загальної теорії ринку, у т.ч. в контексті можливості

їхнього використання при здійсненні ринкових реформ в Україні; 2) визначити альтернативні концепти теорії ринку та зміст ключових дискусійних положень відповідно. Об'єкт дослідження – процеси економічної інтерпретації загальної теорії ринку. Інформативною базою досліджень слугував інтелектуальний зміст відомих теорій ринку та теорій державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хотіли б відзначити, що як ключове поняття категорія «ринок» та «закони ринку» (або модель універсального ринку) науково висвітлено лише в досить обмеженій кількості праць, і це не зважаючи на те, що даний термін є чи не найуживанішим в економічній літературі. Натомість здебільшого фундаментальні роботи класиків ідеології капіталізму розглядали зазначені поняття як достатньо зрозумілі. Відповідно трансформація ідеології теорії ринку формувалася під впливом досить обмежених точок зору.

Звідси опис загальної теорії ринку потребує насамперед ретроспективи аналізування. Так, огляд світової економічної літератури дозволяє зробити висновок про універсальність поняття «ринок», «ринковий обмін» і т.п. впродовж всього цивілізаційного розвитку, де такі тлумачилися – без будь-яких дискусій – як окрема господарська система, що побудована на обміні товарами та послугами і яка у зв'язку із цим має особливий тип економічних відносин.

Тим не менше, існують історичні етапи формування відповідного концепту. Як відомо, поширення ринкової теорії як парадигми економічного світосприйняття отримало поширення в епоху пізнього меркантилізму XV-XVI ст. Натомість про формування сучасних принципів капіталістичного суспільства на засадах ринку можна стверджувати із часів класичної політичної економії у XVIII-XIX ст.

У роботах А. Сміта [1] досконалість суспільства однозначно пов'язувалася із досягненням природного для людини (т.з. «homosapiense» – «людини економічної») стану економічної свободи, що виключало до мінімального втручання держави у бізнес, і де ринковий обмін закономірно призводить до найкращого результату господарської діяльності із можливих типів відносин саме в умовах такої свободи.

Необхідно підкреслити, що концепт А. Сміта та окремих його послідовників належить до фундаментальних в історії людства парадигм щодо принципів організації економічних відносин. Звідси і відомість зазначених поглядів. Саме з цього часу, як вважаємо, належить перше наукове тлумачення законів ринку (наприклад, т.з. «закон ринків або закон Сея»), де було чітко акцентовано на наявності закономірностей функціонування даного інституту.

Тут слід зазначити співзвучну до ідей Сміта-Сея модель ринкової економіки Л. Вальраса [3], яка стала достатньо відомою. Згадана теза детально описана у літературі, наприклад, Л.Я. Корнійчуком [11]. Головним при цьому є те, що із даною парадигмою асоційована теза про виключну життєздатність нерегульованого капіталізму, де ринок розглядався як універсальний і найбільш досконалий механізм формування економічних (та інших) відносин, що здатний до саморегулювання, саморозвитку і т.д. Це передбачало непотрібність зовнішньої регулятивної системи апріорі. Слід зазначити, що реалії капіталістичної економіки в період XVIII - початок XX ст. не надавали серйозних підстав для сумнівів у даному твердженні.

Біфуркаційною точкою у процесі трансформації теорії ринку стала криза 1929 р. (т.з. «Велика депресія» 30-х рр.), яку тодішні економісти вважали неочікуваною, непередбачуваною і занадто потужною, щоб її можна було пояснити традиційними канонами політекономії. З історії відомо, що наслідки кризи було в основному подолано до 1933 року. Тобто вже по завершенню кризи вийшли у світ роботи, які, очевидно, вперше в історії економічної науки висунули версії щодо пояснення природної недосконалості ринку, а, звідси, і потреби його регулювання (організації, захисту, вдосконалення за рахунок зовнішніх джерел і ресурсів), а саме:Е. Чемберліна (теорія «монополістичної конкуренції» [4]) та Д. Робінсон (теорія «недосконалої конкуренції»[5]). Узагальненим висновком обох згаданих робіт стала теза про відсутність як такої вільної конкуренції, про об'єктивність в реальності недосконалої конкуренції монополістичного змісту, про суспільну невигідність нерегульованого конкурентного середовища, а, звідси, про доцільність і неминучість регуляцій ринку.

Обидві згадані роботи і сьогодні є незаслужено маловідомими, причому такими, що зберігають актуальність насамперед для країн, що будують правила конкурентного середовища власних економік, тобто і сучасної України також. Натомість через різні обставини всесвітньо відомою стала праця Дж.М. Кейнса [6], яка вийшла у світ за три роки після публікацій Е. Чемберліна і Д. Робінсон та стала основою кейнсіанства (нео- та посткейнсіанства) як принципово нової течії економічної думки. Дана точка зору базувалася на пріоритеті ідеї про природню недосконалість ринку як такого та необхідність внаслідок цього його регуляції. В даному разі залишаємо поза увагою причини недосконалості ринку, які в кожному разі – як кейнсіанської, так і інших, подальших економічних теорій XX ст., що передбачали необхідність регуляцій,– істотно відрізнялися. Головною вважаємо все ж таки дилему між тезами про, з одного боку, необхідність чи, з іншого, недоцільність регуляцій. Хотіли б підкреслити, що в літературі в принципі невірно трактується визначальна роль кейнсіанства у подоланні Великої депресії, адже і праця вийшла вже після подолання кризи, і сам Дж.М. Кейнс фактично не приймав участі у подоланні кризи як управлінець. Звідси потребує особливого аналізування досвід окремих країн по подоланню кризи 30-х рр. (США, Англії, Німеччини та ін.), тому

що у кожному разі було обрано оригінальний шлях, який тим не менше не відповідав доктринам кейнсіанства як їх сьогодні тлумачать.

Про прикладне значення кейнсіанства можна стверджувати в період 50-70-х рр. XX ст., коли дійсно зазначені теоретичні концепти були втілені в реальній економічній політиці США, країн Західної Європи, а також – по суті своїй – колишнього СРСР. Історія тріумфу даної точки зору згортається у 70-х – 80-х рр. XX ст., коли капіталістичні країни стикнулися із явищем стагфляції (зростанням безробіття на фоні інфляції), чого за теорії Дж.М. Кейнса бути не може і не повинно. Відповідно із цього часу починає домінувати теорія неолібералізму, виникнення якої датують на основі т.з. «колоквіуму Ліппмана» у 1936 році [11]. Головним при цьому є те, що неолібералізм також визнає необхідність регулювання ринку лише з метою захисту конкурентного середовища. До найбільш системних ідеологів неолібералізму слід віднести Ф. Хайека [7], Л. Мізеса [8], М. Алле [9], М. Фрідмена [10] та ін. Зазначені позиції об'єднує дуже песимістичне оцінювання ролі державного регулювання ринку. При цьому можна стверджувати про поширення даних ідей як конкретних рекомендацій щодо дій провідних країн світу у період з 80-х рр. XX ст., що мало достатньо високий ефект, наприклад, в таких країнах як США, Англія, інші країни ЄС та деякі ін.

Слід особливо зазначити плюралізм ідейного підтвердження реальної економічної політики регуляцій в останні десятиліття. На відміну від інших періодів економічної історії, сьогодні достатньо важко стверджувати про домінування якихось одних ідей з проблеми регуляцій ринку та ігнорування інших як неефективних. Певний синтез т.з. «раціональних складових» кожної згаданої теорії призвів до неможливості знайти однозначну відповідь на те, чи потрібно (і як) регулювати сучасні ринки через відсутність, умовно кажучи, «чистих» прикладів ефективності тих чи інших теорій ринку. Виключна роль теорії ринку, на нашу думку, лише актуалізувалася на даний час. Як і будь-яка теорія, теорія ринку повинна слугувати методологічним фундаментом побудови вірної (ефективної) економічної політики в країні, групі країн. Схоластичність даних тверджень є уявною лише на перший погляд. Розглянемо це на прикладі проблем сучасного ринку овочевої продукції в Україні.

Овочева продукція займає особливе місце серед важливих продуктів харчування людини. Для України вирощування овочів є традиційним напрямком діяльності завдяки досить сприятливим природно-кліматичним умовам. Однак, використовується наявний потенціал вітчизняного овочепродуктового підкомплексу явно недостатньо через низку факторів, серед яких слід виділити: особливості ціноутворення на овочеву продукцію, низький платоспроможний попит населення в країні, незбалансований рівень виробництва овочевої продукції, низький рівень розвитку оптової та роздрібної торгівлі та ін. Тобто маємо весь набір складових при аналізуванні проблемного ринку у країні із проблемною економікою. Звідси питання побудови ефективного механізму регуляцій є більш ніж просто актуальним.

В умовах сьогодення об'єктивними причинами необхідності державного регулювання ринку овочів є: відсутність ефективної конкуренції на ринку овочів; недосконалість цінового механізму, який робить виробництво овочів неефективним;повільна адаптація ринку овочів до сучасних умов господарювання [12, с. 278].

За останні 15 років виробництво овочевої продукції в Україні зросло майже на 70%, що вплинуло на зростання фонду споживання і рівня самозабезпеченості. Зазначені тенденції зумовили те, що експорт овочевої продукції збільшився у 10 разів, а імпорт – у 8 разів. При цьому найбільшу питому вагу в структурі виробництва овочевих культур за ці роки займали господарства населення, частка яких досягала 90%, що призвело до зниження товарності та якості овочевої продукції, підвищуючи при цьому її собівартість. Тому вкрай необхідно провести реформу системи регулювання ринку овочів та вийти на світовий рівень.

Досвід галузі свідчить, що для стійкого і безперебійного забезпечення якісною овочевою продукцією необхідно створити зони її спеціалізованого виробництва. В свою чергу, ефективність функціонування овочепродуктового підкомплексу України значною мірою залежить від державних резервів, регулювання ціни, попиту та пропозиції, від системи економічних відносин між сільськогосподарськими, переробними і торговельними підприємствами.

Слід зазначити, що, з метою подолання негативних явищ, які стримують розвиток овочепродуктового підкомплексу України, Кабінетом Міністрів України 31.10.2011 р. було схвалено Концепцію розвитку овочівництва та переробної галузі, що спрямована на збільшення обсягів виробництва продукції овочівництва та переробної галузі шляхом залучення інвестицій та надання державної підтримки. Проте, як і в інших випадках схожих ініціатив, їхня ефективність оцінюється практиками дуже стримано: недостатня системність та неузгодженість законодавства України, а також його вибіркове виконання, як правило, має скоріше негативний вплив на виробництво та переробку овочевої продукції. Фінансування розвитку овочівництва та переробної галузі планувалося здійснювати за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у межах бюджетних призначень на відповідний рік, а також інших джерел, зокрема коштів суб'єктів господарювання. Однак обсяг фінансування уточнюється щороку під час складання проектів державного та місцевих бюджетів на відповідний рік, і з кожним роком сума коштів зменшується на фінансування зазначених заходів. До 2016 року в Україні затвердженні і діють державні програми розвитку галузі овочівництва лише на рівні

окремих областей, що фінансуються з державного місцевого бюджету. Проте на загальнодержавному рівні державних програм розвитку вітчизняної галузі овочівництва не існує.

Через неефективне державне регулювання спеціалізовані овочепереробні підприємства втратили своє значення, а також через ліквідацію системи гарантованих закупок і відсутність інфраструктури ринку. Крім того, варто зазначити, що овочева продукція не є об'єктом державного цінового регулювання, а державна підтримка галузі овочівництва фактично не надається.

Державне фінансування частково здійснюється лише з метою збільшення кількості тепличних комплексів. До 2020 року їх площу планують збільшити ще на 450 га. Для цього Кабінет Міністрів України частково відшкодовуватиме вартість будівництва теплиць та передбачається можливість надання компенсації відсоткової ставки підприємствам за кредитами, залученими для впровадження енергозберігаючих технологій, виробництва продукції рослинництва в закритому ґрунті, а також придбання систем і обладнання для теплиць, обладнання для сортування, пакування, палетизації продукції власного виробництва.

Політика державної підтримки нарощування виробництва та переробки овочевої продукції мала б здійснюватися за напрямами збільшення обсягів фінансування державних цільових програм, запровадження нових механізмів кредитування, збільшення обсягів фінансування будівництва овочесховищ, стимулювання залучення коштів інвестицій, податкове стимулювання виробництва і переробки овочевої продукції та розвиток страхування галузі овочівництва.

Провідними державами світу напрацьований багатий досвід регулювання ринку овочів. Однак невирішеним залишається питання щодо прийнятності тієї чи іншої моделі, проектованої на український ґрунт. У будь-якому випадку власна модель повинна бути адаптованою до національних особливостей та менталітету, потребує визначення значимих для держави пріоритетів і важелів регуляції.

В країнах ЄС механізм регулювання розвитку виробництва овочевої продукції функціонує на таких принципах:

1) підтримка цін на овочеву продукцію власного виробництва. Для цього застосовуються дотації і субсидії виробникам овочевої продукції на основі провадження механізму цільових цін, які покликані захистити внутрішні фермерські ціни від більш низьких світових цін;

2) регулювання обсягу виробництва овочевої продукції, оскільки в умовах насиченого ринку цінового регулювання недостатньо, щоб запобігти зниженню доходів фермерів і перевиробництву продукції. В країнах ЄС таке регулювання здійснюється у вигляді квот [13, с. 22];

3) пільгове кредитування, що здійснюється в таких формах, як здешевлення відсоткової ставки за кредит, відшкодування певної частки кредиту державою, звільнення від сплати боргу та ін.;

4) податкової форми фінансової підтримки, що встановлюється фермерам, які беруть участь у виконанні державних програм розвитку овочівництва за умови, що вони дотримуються встановлених вимог при їх виконанні;

5) фінансування виробників овочевої продукції з державного бюджету через надання їм прямої допомоги на закупівлю елітного насіння, екологобезпечних засобів захисту рослин, модернізацію виробництва на інноваційній основі тощо [14, с. 383];

5) захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Незважаючи на взятий курс лібералізації, рівень митно-тарифного захисту внутрішнього продовольчого ринку і овочевого зокрема, у країнах ЄС значно вищий вітчизняного.

Високе значення максимальних тарифів на овочеву продукцію у країнах ЄС є наслідком застосування тарифних квот. Для імпорту в межах тарифних квот застосовуються імпортні ліцензії. Цей режим встановлює додаткові нетарифні бар'єри для українського експорту. Україна ж використовує тарифну квоту лише на цукрову тростину з імпортним тарифом 50% понад тарифну квоту [15].

Рівень захисту ринку країн ЄС санітарними та фітосанітарними заходами контролю є одним із найвищих у світі і значно вищим, ніж в Україні. Діяльність щодо безпечності продовольства охоплює весь продовольчий ланцюжок від здоров'я рослин до маркування харчових продуктів. На відміну від країн ЄС, Україна не використовує і зобов'язалася не використовувати експортні субсидії на овочеву продукцію, тоді як країни ЄС активно використовують експортні субсидії для просування продукції своїх виробників на зовнішні ринки.

Вітчизняні виробники овочевої продукції об'єктивно не можуть, як показав досвід перебування в СОТ, витримати тиск більш розвинутого сільського господарства зарубіжних країн, яке до того ж субсидується на значно вищому рівні. Тому необхідне проведення в галузі овочівництва реформ, спрямованих на удосконалення державного регулювання виробництва вітчизняної овочевої продукції. Одним із першочергових заходів має бути забезпечення паритетності цін шляхом стабілізації динаміки цін на овочеву сировину і доходів її виробників відносно динаміки цін і доходів у заготівельній і переробній сфері економіки. Адже паритетність досягається лише тоді, коли в будь-якому наступному році за один і той самий обсяг овочевої сировини її виробники можуть купити таку саму кількість промислових товарів і послуг, яку вони придбали у попередні паритетні роки.

Враховуючи досвід країнах ЄС, механізм вітчизняного державного регулювання ринку овочів має базуватися на таких заходах, як:

- підтримка цін на овочеву продукцію через різні механізми з метою забезпечення виробникам нормальних умов господарювання у роки з несприятливою для них кон'юнктурою ринку;
- регулювання обсягів і структури виробництва з метою недопущення перевиробництва овочевої продукції;
- податкове регулювання виробників овочевої продукції у рамках виконання державних програм розвитку галузі овочівництва;
- утворення вертикально інтегрованих структур за участю виробників овочів та оптових торгівельних закладів;
- формування механізму дотування виробництва, заготівлі та переробки овочевої продукції.

Зазначені заходи державного регулювання сприятимуть збалансованому функціонуванню всіх учасників вітчизняного овочепродуктового підкомплексу та нарощуванню виробництва якісної за доступною ціною та конкурентоспроможної овочевої продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Висновки та подальші дослідження. Концепт ринку представляє собою своєрідний фундамент економічної теорії і практики, адже цивілізація може бути інтерпретована саме через детермінантну роль інституту ринку. Натомість, не зважаючи на тривалу економічну історію питання, і досі не існує прийнятного алгоритму побудови регулятивної політики стосовно будь-якого ієрархічного рівня ринків.

Існує два принципові підходи, які є по суті альтернативними. До одного слід віднести точку зору про детермінантність механізмів максимально вільного ринку по відношенню до всіх інших принципів економізації суспільних відносин (т.з. ідеологія «вільного» ринку); до іншого – тезу про природну недосконалість ринку та необхідність звідси його регуляцій (т.з. доктрина «регульованого» ринку). Обидві парадигми історично були спрямовані на пошук найбільш прийнятної – ефективної – моделі ринку. Між тим практичний досвід, як вважаємо, не надає достатніх аргументів на користь якогось із них і при цьому також не спростовує зазначені. В концептуальному плані відповідь про вірність того чи іншого варіанту є головним питанням сучасної економічної теорії.

Слід особливо підкреслити, що відомі базові теорії ринку не спростовують одна одну. Очевидно, мова йде про специфіку економічних процесів в той чи інший історичний період часу. Звідси універсальна модель ринку продовжує мати згадані основі інтерпретації, кожна з яких має право на життя, у т.ч. можливо у певному гібридному варіанті.

Імплементація проблематики загальної теорії ринку на ринок овочевої продукції в Україні дозволяє стверджувати про наявність істотних дисфункцій даного ринку за явно неефективного існуючого механізму регуляцій. У самому загальному відображенні державна політика підтримки овочепереробної промисловості має бути спрямована на сприяння розвиткові сільськогосподарських заготівельних та збутових кооперативів та мережевих структур з замкненими ланцюгами виробництва «від поля до столу»; стимулювання виробництва інноваційної продукції глибокої переробки; встановлення жорсткого контролю за якістю імпортної продукції. Проте прикладне підтвердження зазначеного, де будо б визначено межі ефективного регулятивного впливу, залишається об'єктом детального дослідження.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах багатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. – М. : Дело, 2000. – 540 с.
3. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Л. Вальрас. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.
4. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Джоан Робинсон. – М. : Юрайт, 1986. – 450 с.
5. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин. – М. : Юрайт, 1996. – 650 с.
6. Кейнс Д. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Джон Мейнард Кейнс. – К. : Либідь, 1999. – 190 с.
7. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Фридрих Хайек. – Челябинск: Социум, 2011. – 394 с.
8. Мизес Л. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции / Людвиг фон Мизес ; пер. с англ. под ред. проф. А.Г. Грязновой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 295 с.
9. Алле М. Экономика как наука / Морис Алле ; пер. с франц. И.А. Егорова. – М. : Наука для общества, РГГУ, 1995. –168 с.
10. Фридмен М. Количественная теория денег / Милтон Фридмен. – М., 1996. – 246 с.
11. Історія економічних вчень: підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін. ; за ред. Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ. – 2001. – 564 с.
12. Федорчук Н.В. Формування та функціонування ринку овочів: теоретичні аспекти / Н.В. Федорчук // Збірник наукових праць ПДАТУ, Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 20. – С. 274–279.
13. Власов В.І. Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 22–26.
14. Світовий досвід розвитку державної політики щодо підтримки сільськогосподарського товаровиробника / Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, М.І. Асаула, О.В. Демченко // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб.: Вип. 5 / За ред. П.Т. Саблука [та ін.]. – К., 2002. – 647 с.
15. Косовець Г.М. Можливості адаптації зарубіжного досвіду державного регулювання виробництва овочевої продукції до умов вітчизняного ринку [Електронний ресурс] / Г.М. Косовець // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_23

References

1. Smith, A. (1962), *Issledovaniye o prirode i prichinakh bagatstva narodov* [Research about nature and reasons of riches of people], Sotsekgiz, Moscow, Russia, 684 p.
2. Say, J.-B. (2000), *Traktat po politicheskoy ekonomii* [Treatise on a political economy], Delo, Moscow, Russia, 540 p.
3. Walras, L. (2000), *Elementy chistoy politicheskoy ekonomii* [Elements of clean political economy], Izograf, Moscow, Russia, 448 p.
4. Robinson, J. (1986), *Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii* [Economic theory of imperfect competition], Yurayt, Moscow, Russia, 450 p.
5. Chamberlin, E. (1996), *Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii: reoriyentatsiya teorii stoimosti* [Theory of monopolistic competition :reorientation theories of cost], Yurayt, Moscow, Russia, 650 p.
6. Keynes, J. (1999), *Traktat pro hroshovu reformu. Zahalna teoriia zainiatosti, vidsotku ta hroshei* [Traktat pro hroshovureformu.Zahalna teoriia zainiatosti, vidsotku ta hroshei], Libíd, Kyiv, Ukraine, 190 p.
7. Hayek, F. (2011), *Individualizm i ekonomicheskiy poryadok* [Individualism and economic order], Sotsium, Chelyabinsk, Russia, 394 p.
8. Mises, L. (2001), *Teoriya i istoriya: Interpretatsiya sotsialno-ekonomicheskoy evolyutsii* [Theory and history : Interpretation of socio-economic evolution], translated from English., ed. prof. A.G. Gryaznovoy, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 295 p.
9. Allais, M. (1995), *Ekonomika kak nauka* [Economy as science], translated from franc. I.A. Egorov, Nauka dlya obshchestva, RGGU, Moscow, Russia, 168 p.
10. Friedman, M. (1996), *Kolichestvennaya teoriya deneg* [The quantitative theory of money], Moscow, Russia, 246 p.
11. Korniichuk, L.Ya., Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A.M. et al. (2001), *Istoriia ekonomichnykh vchen* [History of economic thought], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 564 p.
12. Fedorchuk, N.V. (2012), "Formation and functioning of vegetables: theoretical aspects", *Zbirnyk naukovykh prats PDATU, Kamianets-Podilskyi,* issue 20, pp. 274-279.
13. Vlasov, V.I. (2004), "Support for farmers in foreign countries", *Ekonomika APK,* no. 5, pp. 22-26.
14. Kovalenko, Yu.S., Okhrimenko, I.V., Asaula, M. I. and Demchenko, O.V. (2009), "The world experience of developing the public policy to support the agricultural producers", *Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku: Inform.-analit. zb.,* issue 5, 647 p.
15. Kosovetc, H.M. (2013), "Features adapting foreign experience of state regulation of the production of vegetables for the domestic market conditions", *Effective economy*, no. 7, available at: http://nbuv.gov. ua/UJRN/ efek_2013_7_23 (access date May 05, 2016).

УДК 338.246.025.2 : [631.15:330.36]

Ібатуллін М.І.,
к.е.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КРАЇНАХ ЄС

Ibatullin M.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE EU COUNTRIES

Постановка проблеми. Досвід провідних країн світу переконує, що розвиток сільського господарства завжди спирався на цілеспрямовану комплексну аграрну політику, яка у своїй еволюції пройшла кілька етапів. Особлива увага зверталася на комплекс інструментів державної аграрної політики, які використовуються провідними країнами світу на етапі посилення глобалізації світової політики та потребують окремого розгляду.

Необхідність вивчення зарубіжного досвіду гостро постає нині через сформовану помилкову думку про зниження рівня актуальності державних програм підтримки фермерства. Однак, з урахуванням сучасних загроз світовому сільському господарству, а відповідно, й людській цивілізації, зумовлених різноспрямованими екзогенними та ендогенними факторами, залежність світового

господарства від успішної діяльності аграрного сектору лише зростає. Очевидно, що кінцевим завданням держави у цих умовах є відновлення екологічної рівноваги та створення передумов для комплексного розвитку сільських територій з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню ролі держави і ринку в підвищенні конкурентоспроможності сільського господарства в економічно розвинутих країнах присвятили свої публікації В.К. Береговий, Л.Й. Засєкіна, М.Х. Корецький, М.І. Крупка, М.Г. Лобас, І.Р. Михасюк, А.Ф. Мельник, В.З. Назаренко, А.Г. Папцов. Визначенням сутності й напрямів реалізації загальної аграрної політики ЄС займалися такі вчені, як К. Беме, С. Дем'яненко, Т. Приходько, Д. Шпаар. Питанням ціноутворення на сільськогосподарську продукції в зарубіжних країнах присвятили свої наукові праці І. Кобута, Р. Кучуков, П.Т. Саблук, Н. Сеперович. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема обґрунтування теоретико-практичних аспектів державного регулювання аграрного сектору в країнах ЄС.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка теоретичних, методологічних положень використання методів державного регулювання ринку агропродовольчої продукції в країнах ЄС з метою адаптації їх до умов функціонування аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що за більш ніж двохсотлітню еволюцію державна аграрна політика США і Європи, яка на початку свого становлення мала часовий «антикризовий» характер, на сьогодні перетворилася у невід'ємну частину загальноекономічної політики. Її генеральна мета поступово змістилася від відстоювання національних інтересів забезпечення динамічного розвитку внутрішніх ринків, зорієнтованих на сільське господарство і переробку його продукції, у площину стабілізації функціонування соціально-економічної системи країни [1].

Нині державна аграрна політика провідних країн світу розвивається поступально, змінюючи нові напрями та інструменти регулювання відповідно до поточних потреб національної та світової економіки. При цьому формується тренд комплексної системи підтримки сільського господарства як ядра аграрного сектору та одного із основних пріоритетів соціально-економічної політики з ускладненням структури взаємодоповнюючими інструментами сприяння й регулювання агропродовольчої сфери. Як доводить досвід розвинених держав, обґрунтована аграрна політика може забезпечити стійкий розвиток національної економіки країни [2]. При збереженні в кожному конкретному випадку національної специфіки й особливостей застосовуваних методів та інструментів відбулася певна уніфікація моделей державної підтримки сільського господарства.

Основні цільові установки державної аграрної політики провідних країн здебільшого збіжні, змінюючись від вихідного постулату про необхідність досягнення стабільного розвитку сільського господарства за всебічної підтримки фермерів до нинішньої орієнтації щодо виробництва безпечного та якісного продовольства, стимулювання гармонійного розвитку сільських поселень і забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Разом із тим перелік використовуваних при цьому інструментів за загальної їх подібності зазвичай є індивідуалізованим і детермінованим специфікою країни.

Розглянемо специфіку аграрної політики Європейського Союзу за період від 1992 р., яка змінила ринкову орієнтацію для сільського господарства, забезпечуючи підтримку доходів і безпеку та якість продовольства, посилення екологічних вимог і вектора розвитку сільських територій. Отже, у своїй трансформації європейська політика здійснила перехід від підтримки продукту до підтримки виробника на основі виплат на одиницю земельних угідь. Такі зміни відповідають нинішнім викликам для сільського господарства, більшість з яких зумовлена факторами зовнішнього характеру [3]. Зокрема, серед них доцільно виділити: економічні (продовольча безпека та глобалізація, недостатні темпи підвищення продуктивності праці, коливання цін, зростаючі витрати виробництва внаслідок високого рівня вхідних ресурсів і погіршення становища фермерів у ланцюжку поставок продовольства), екологічні (погіршення якості земельних і водних ресурсів, загрози в місцях проживання і біорізноманіття) та територіальні (погіршення у сільських районах демографічних, економічних і соціальних факторів змін).

Завданням Спільної аграрної політики є створення засад для підтримання й заохочення фермерів у вирішенні вищезазначених проблем, у поєднанні з попередніми напрямками політики ЄС, що відображення у трьох довгострокових цілях: виробництво безпечних харчових продуктів, раціональне використання природних ресурсів та клімату, збалансований територіальний розвиток сільської території [4].

Для досягнення цих довгострокових цілей існуючі інструменти потребували певної адаптації. Трансформація інструментів аграрної політики передбачає вибір більш дієвих важелів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору та досягнення принципів сталого розвитку в довгостроковій перспективі [5].

На основі узагальнення досвіду регулювання сільського господарства у країнах ЄС обґрунтованим буде висновок про те, що перший етап реалізації сформував суперечливі результати. З одного боку, покупцям і платникам податків треба було сприйняти високі ціни; зростання

навантаження на бюджет країн Європейської Співдружності. Виявили свій вплив внутрішньо регіональні диспропорції у країнах ЄС щодо видів продукції; широкомасштабні інтервенції, особливо по молоку, зернових культурах та цукру, що призвело до утворення значних товарних запасів; інтенсифікація сільськогосподарського виробництва різко загострила проблему охорони навколишнього природного середовища. І з другого боку, цінова підтримка й активне впровадження інноваційних розробок фермерами вже до 1973 р. було досягнуто самозабезпечення Європейського Союзу за більшістю товарних позицій, за винятком яловичини, фруктів та овочів; доходи фермерів стабілізувалися на високому рівні; вдалося виконати головне завдання – запровадження єдиних цін на сільськогосподарську продукцію. На засадах наведеного поєднання позитивних і негативних наслідків проведення Спільної аграрної політики незворотно постала необхідність її трансформації [6].

Розглянемо основні зміни аграрної політики країн ЄС у рамках програми Agenda 2000 у 1996–2004 рр. Зазначимо, що у 1990-х роках початок скорочення абсолютних обсягів середньорічної підтримки (Producer Support Estimate (PSE) від 88,0 до 76,5 млрд євро при фактичній стагнації параметрів загальноцільового (наука, освіта, інфраструктура та ін.) фінансування сільського господарства (General Services Support Estimate) на рівні 8,3–11,0 млрд євро. Як результат, сумарний обсяг грошових вкладень у сільське господарство (Total Support Estimate (TSE) знизився від 2,6% ВВП ЄС у середньому за 1986–1988 рр. до 1,5% у 1995–1997 рр. і 0,7% у 2010–2012 рр. Основні структурні зміни аграрної політики полягають у витісненні агресивних антиринкових інструментів підтримки, які узгоджувалися з поточними обсягами виробництва, а також інструментів регулювання імпорту. Якщо в середньому за 1986–1988 рр. деструктивні виплати, пов'язані із виходом продукції та використанням вхідних ресурсів, становили 96%, то у 2010–2012 рр. – лише 32%, чим можна пояснити урівноваження світових та внутрішніх європейських цін із відповідним зниженням коефіцієнта номінального захисту (відношення внутрішніх цін до світових) європейського фермера – від 17,1 до 1,04 (за винятком м'яса птиці із 50% переважання, а яловичини, баранини та цукру із плюсом у 20–30%) [7].

Фінансове забезпечення нової аграрної політики ЄС на 2014–2020 рр. передбачено на рівні 2013 р., однак у реальному вимірі фінансування зменшилося порівняно з поточним періодом. Так, загальний обсяг фінансування аграрної політики на 2014–2020 рр. визначено у сумі 408,31 млрд євро у поточних цінах, а у цінах на 2011 р. він становить лише 362,79 млрд євро. Зазначимо, що загальний обсяг (у цінах 2011 р.) 362,79 млрд євро для 2014–2020 рр., із яких 277,851 млрд євро – це прямі виплати та витрати, пов'язані із функціонуванням ринку, і 84,936 млрд євро для розвитку сільських районів [8].

Як відомо, у 1992 р. бюджет аграрної політики Європейського Союзу був таким: понад 90% від загального обсягу витрат спрямовано на підтримку цін, експортних субсидій і товарні інтервенції. До кінця 2013 р. цей напрям державної підтримки знижено до 5%, а ринкова інтервенція стала інструментом соціального захисту в кризові періоди, прямі ж виплати є основним джерелом підтримки, 94% із яких відділено від виробництва.

Починаючи із 2014 р., розподіл прямих платежів здійснюється у напрямі підтримки молодих фермерів, дрібних фермерів і т.д., однак це залежатиме від вибору кожної держави-члена ЄС. Окрім того, частка витрат між напрямами державної підтримки може змінюватися у 2014–2020 рр., із можливістю передавати до 15% свого національного бюджету між визначеними напрямами підтримки, що дозволяє державам-членам забезпечити цільове витрачання коштів за конкретними пріоритетами.

Відповідно до нових правил СОТ, Європейський Союз проводить реформи Спільної аграрної політики, частиною яких стали єдині виплати сільськогосподарським товаровиробникам, що перевищують у грошовому еквіваленті прямі субсидії на обробіток сільськогосподарських культур. За основу розрахунку єдиних виплат взято показник середнього обсягу субсидій на господарство за три попередні роки.

Прямі субсидії в межах посилення правил СОТ були зменшені, що в першу чергу відчутно позначилося на становищі фермерів, у яких субсидії не перевищували 5 тис. євро. Для фермерських господарств, бюджетна підтримка яких становила на рівні від 5 до 60 тис. євро, фінансування скоротилося, і посилилися умови, за якими фермери продовжували його отримувати. Так, необхідно виконувати зобов'язання з охорони навколишнього середовища, здоров'я тварин, дотримання техніки безпеки на виробництві, безпеки продуктів харчування. У разі невиконання відповідних умов на фермера накладаються санкції, які передбачають штрафи в розмірі від 10% розміру державної підтримки або ж до її скасування. Отже, нині у країнах ЄС зменшується частка зв'язаної підтримки в обсягах державної підтримки, а її місце займає незв'язана.

Зменшується фінансування й експортних субсидій, а в даний час ЄС відмовився від цього заходу підтримки за деякими напрямками сільськогосподарської діяльності. Вимоги СОТ також внесли корективи в структуру розподілу прямих платежів, які зумовили обмеження максимального обсягу прямих субсидій у розрахунку на країну на період 2015–2020 рр.

Основні обсяги субсидій отримують найбільш економічно розвинені держави Євросоюзу, такі як: Німеччина, Іспанія, Франція, Італія і Великобританія. На них припадає 59,1% від загального обсягу інвестицій, спрямованих на пряму державну підтримку, що дорівнює 149165,95 млн євро на період

2015–2020 рр. Із них найбільший обсяг одержала Франція (45049,5 млн євро). Решта країн отримали обмеження з урахуванням їхніх обсягів посівних площ і природно-кліматичних умов. Очевидно, що найнижчий обсяг прямих субсидій за цей період зможуть отримувати невеликі держави, такі як: Мальта (29,7 млн євро), Кіпр (299,8 млн євро) і Люксембург (201,2 млн євро). Загальний обсяг ліміту бюджетної підтримки протягом досліджуваного періоду відчутно не зміниться, лише незначно збільшиться на 525,593 млн євро, тобто темпи зростання даного показника будуть дорівнювати в середньому 0,21 в.п. [9].

Розглянемо детальніше особливості прямої підтримки сільського господарства у ЄС. Пряма державна підтримка поділяється на зв'язану та незв'язану. До зв'язаної підтримки належать заходи жовтої скриньки СОТ, незв'язана включає заходи, які належать до зеленого кошика. Країни Європейського Союзу використовують пряму підтримку з метою забезпечення безпеки фермерів через формування базового рівня доходів. Завдання цього виду субсидій полягає в стабілізації доходів сільськогосподарських виробників, які схильні до волатильності.

Зазначимо, що існує два основних види схем прямої підтримки, що передбачені постановою Ради (ЄС) № 73/2009:

1. Система одиничного платежу (Single payment scheme). Реформи ЄС, проведені в 2003 р., представили нову схему прямої підтримки фермерів. Нині система одиничного платежу здійснюється у формі єдиного щорічного платежу, еквівалентному розміру посівної площі, що належить фермерському господарству. Фермер, у свою чергу, повинен використати кошти протягом двох років. По закінченні цього терміну, якщо асигнування не були використані, їх розподіляють між іншими господарствами.

При введенні в 2005 р. цієї схеми країнам Євросоюзу пропонувалося на вибір три варіанти схеми: історична модель – до розрахунку береться середній платіж за минулі роки для конкретного фермера на 1 га площі, що обробляється; регіональна модель – увесь обсяг підтримки в регіоні ділиться на кількість гектар, на які можуть надаватися субсидії; гібридна модель – поєднання двох попередніх моделей, що наближає ці елементи до загального обсягу виплат.

2. Система одиничного платежу для площі (Single area payment scheme). Це перехідна добровільна схема підтримки сільськогосподарських виробників країн, що стали членами ЄС після 2004 року. Від неї відмовилися Мальта і Словенія. Відрізняється спрощеною системою виплат, яка ґрунтується на поділі фінансового пакета на площу сільськогосподарських угідь.

Нову програму підтримки сільського господарства експерти вважають більш ефективною, цілеспрямованою і послідовною, вона досить гнучка для держав-членів при складанні бюджету, визнає різноманітність сільського господарства, необхідність раціонального використання виробничого потенціалу з урахуванням кліматичних, екологічних, соціально-економічних умов, а також потреб товаровиробників, споживачів і держав на всій території ЄС.

Гнучкість програми підтримки передбачає також додержання нормативних та бюджетних обмежень з метою забезпечення однакових умов на європейському рівні, що сприятиме реалізації загальних цілей. За цією програмою держави-члени беруть відповідальність за обґрунтоване складання балансу між можливими вигодами і понесеними витратами для товаровиробників, а також для управління й контролю.

Поставлена мета останніх реформ щодо підвищення ринкової орієнтації сільського господарства ЄС триває на основі адаптації інструментів державного регулювання для подальшого стимулювання фермерів шляхом обґрунтування управлінських рішень з урахуванням виробничих ринкових сигналів. Зазначимо, що у наборі важелів регулювання сільського господарства відбулися зміни, зокрема, видалено виробничі обмеження. Так, не використовуються всі існуючі обмеження за обсягами виробництва на цукор, молоко та молочні продукти і вина, що дозволяє фермерам реагувати на зростаючий світовий попит, ліквідовано й деякі застарілі схеми допомоги за певними видами продукції, водночас модернізовано інші важелі регулювання.

Інструменти нової аграрної політики ЄС щодо сприяння фермерству за обома напрямами підтримки повинні підвищити конкурентоспроможність сільського господарства за рахунок зниження витрат, поліпшення доступу до кредитів і збільшення вартості сировинного сектору. Це передбачає підтримку створення груп виробників, а також ланцюгів харчування і співробітництва між його учасниками, що дасть змогу забезпечити диференціацію продукції, якість, просування й переробку на фермі з метою формування більшої величини доданої вартості.

Отже, узагальнення зарубіжного досвіду регулювання сільського господарства у провідних країнах світу дає підстави для висновку, що набір інструментів – щодо підтримки експорту, досягнення принципів сталого розвитку відповідає стратегічним цілям державної підтримки – забезпечення ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

Використання вищенаведених інструментів сприятиме обґрунтованій адаптації зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці щодо удосконалення дієвої системи інструментів державного регулювання аграрного сектору України.

Висновки та подальші дослідження. Дослідження особливостей державного регулювання аграрного сектору економіки свідчить, що кожна країна послуговується певними інструментами

залежно від визначених цілей, завдань і механізмів розв'язання проблем національного сільського господарства: підтримка стабільної економічної ситуації в галузі, визначеного рівня дохідності та кон'юнктури ринку; підвищення конкурентоспроможності національних сільгосптоваровиробників на внутрішньому та зовнішніх ринках; надання допомоги агробізнесу й населенню в адаптуванні до нових умов; регулювання, стимулювання і вирішення проблем дефіциту ресурсів виробництва; обмеження обсягів надлишків виробництва; уникнення небажаного процесу міграції сільського населення; проведення наукових досліджень і впровадження інноваційних технологій забезпечення безпеки продовольства. Відповідно, з часом система державного регулювання повинна трансформуватися з урахуванням концентрації виробництва, кон'юнктури ринку, посилення глобалізації й оперативно реагувати на сучасні виклики у світі та національній економіці.

Література

1. Назаренко В.И. Государственное регулирование сельского хозяйства в странах с развитой рыночной экономикой / В.И. Назаренко, А.Г. Папцов. – М. : Информагробизнес, 1996. – 352 с.
2. Нещадин А. Опыт государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства за рубежом [Электронный ресурс] / А. Нещадин. – Режим доступа: http://agroobzor.ru/econ/a-125.html.
3. Папцов А.Г. Организация сбыта сельскохозяйственной продукции в Европейском Союзе: обзорная информация / А.Г. Папцов. – М. : ЦИиТЭИ агропрома ГНУ ВНИИЭСХ, 2009. – 100 с.
4. Папцов А.Г. Экономика аграрного сектора развитых стран в условиях мирового продовольственного кризиса / А.Г. Папцов. – М. : Гриф и К, 2009. – 288 с.
5. Кобута І. Політика деяких країн у ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію / І. Кобута, Н. Сеперович // Пропозиція. – 2000. – № 10. – С. 110-111.
6. Демьяненко С. Общая аграрная политика ЕС: Сущность, тенденции и значение для Украины / С. Демьяненко // Экономика управления АПК. – 2003. – № 3. – С. 80-86.
7. Купман Р. Державне регулювання сільського господарства в розвинених країнах / Р. Купман // Пропозиція. – 1996. – № 6. – С. 8-9.
8. Власов В.І. Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 22-26.
9. Олійник В.О. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід / В.О. Олійник // Державне управління та місцеве самоврядування [Текст] : зб. наук. пр. – Вип. 1 (12) / редкол. : С.М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. – С. 103-111.

References

1. Nazarenko, V.I. and Paptsov, A.G. (1996), *Gosudarstvennoye regulirovaniye selskogo khozyaystva v stranakh s razvitoy rynochnoy ekonomikoy* [State regulation of agriculture in the developed economies], Informagrobisnes, Moscow, Russia, 352 p.
2. Neshchadin, A. "Foreign experience of government regulation and support of agriculture", available at: http://agroobzor.ru/econ/a-125.html. (access date May 06, 2016)
3. Paptsov, A.G. (2009), *Organizatsiya sbyta selskokhozyaystvennoy produktsii v Yevropeyskom Soyuze: obzornaya informatsiya* [Organization of marketing of agricultural products in the European Union: overview information], TSIiTEI agroproma GNU VNIIESKH, Moscow, Russia,100 p.
4. Paptsov, A.G. (2009), *Ekonomika agrarnogo sektora razvitykh stran v usloviyakh mirovogo prodovolstvennogo krizisa* [The economy of the agrarian sector of developed countries in the conditions of the world food crisis], Grif i K, Moscow, Russia, 288 p.
5. Kobuta, I. and Seperovych, N. (2000), "The policy of some countries in setting prices for agricultural products", *Propozytsiia*, no. 10, pp. 110-111.
6. Demyanenko, S. (2003), "The Common agrarian policy of the EU: the essence, trends and significance for Ukraine", *Ekonomika upravleniya APK,* no. 3, pp. 80-86.
7. Kupman, R. (1996), "State regulation of agriculture in the developed countries", *Propozytsiia*, no. 6, pp. 8-9.
8. Vlasov, V.I. (2004), "Support of agricultural producers in foreign countries", *Ekonomika APK,* no. 5, pp. 22-26.
9. Oliinyk, V.O. (2012), "State regulation in the sphere ensuring food security: foreign experience", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia : zb. nauk. pr*., issue. 1 (12), pp. 103-111.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету І.В. Свиноус

УДК 332.1

Іванова Н.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Ivanova N.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of management and public administration
Chernihiv National University of Technology

FEATURES OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SPACE IN THE CONTEXT OF WORLDRIDE TRENDS OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION

Постановка проблеми. Виклики сьогодення, обумовлені глобалізаційними тенденціями і поширенням парадигмальних домінант сталості спричинили трансформацію аналітичних підходів до вирішення теоретико-прикладних проблем регіонального розвитку. Переміщення наукового інтересу у сферу економічного простору виникає на основі потреби розгляду території у тривимірній площині. Структуризація економічної системи, ґрунтуючись на просторовому підході, дозволяє нівелювати обмеження двовимірності на основі встановлення територіальної та пов'язаної з нею регіональної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значне поширення у науковому пошуку набув територіальний підхід, у рамках якого простір витупає домінуючою категорією. Фундаментальні дослідженні даного напряму здійснено низкою економістів-науковців. Так, вітчизняна школа регіоналістів представлена широким колом вчених, серед яких, зокрема, слід виокремити значний внесок М.І. Долішнього [5], М.П. Бутка [1], О.В. Мініної [1], Т.В. Пепи [6], Л.Г. Чернюк [8], концептуальні підходи яких було використано у даній роботі. Зарубіжне наукове поле досліджень економічного простору опановано такими вченими, як: О. Гранбергом [3], П. Кругманом [10], І. Кучіним, Ф. Рянським, В. Радаєвим та іншими. Проте слід відзначити необхідність поглиблення досліджень, у яких трансформація регіонального простору розглядається у контексті інфраструктурного розвитку з урахуванням євроінтеграційного вектору.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення сучасних тенденцій інфраструктурної трансформації та домінант розвитку регіонального простору у контексті євроінтеграційного вектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі економічна наука володіє достатньо розробленим понятійним апаратом «економічного простору». Узагальнюючи науковий доробок [1-3, 5-6, 8 та багатьох інших вчених], відзначимо, що економічний простір представлений як динамічна система, яка охоплює ресурсні потоки розвитку, інфраструктурні канали їх просування, а також локалізовані центри управління ними. Отже, регіональний простір ми розглядаємо у контексті економічної території, яка об'єднує множину об'єктів, взаємопов'язаних між собою, що характеризується певним ресурсним потенціалом та людським капіталом. Безумовно, важливою компонентою такого утворення є інфраструктурний комплекс, який відіграє забезпечуючу та поєднувальну роль. В цілому, єдність економічного простору можна розглядати з позицій інституційної однорідності, ринкової цілісності, просторової рівноваги, соціокультурної спільності [10]. З позицій інфраструктурного забезпечення слід зазначити, що в індустріальній економіці єдність на регіональному рівні базувалася на сформованому інфраструктурному «каркасі» території, який був представлений інженерними та транспортними мережами і визначав систему розселення та технологічну цілісність територіальних виробничих комплексів. На нинішньому етапі становлення постіндустріального суспільства контури регіональної приналежності інфраструктури стають розмитими, зростаючу роль відіграють нематеріальні чинники: інформаційна мережа та інші елементи ділової інфраструктури. Це обумовлено зміною організації світового господарства, окремих країн і регіонів та їхнього становища у глобальному просторі.

Особливості сучасного регіонального розвитку є похідними глобалізаційних тенденцій, які охопили світову економічну систему. У контексті інтеграційних процесів, на наш погляд, об'єктивно

обумовленим є базування розвитку на інфраструктурних трансформаціях регіонального простору. Тенденції глобалізації дозволили не тільки поєднати інфраструктурні комплекси окремих країн та регіонів в єдину світову глобальну інфраструктуру, але й змістити акценти розвитку та питання формування конкурентоспроможності на нижчий рівень – регіональний та локальний. На сьогодні «глобальні злиття» відбуваються на основі корпоративних, фінансових і технологічних компетенцій [7]. Отже, інфраструктура виступає не тільки технічним засобом обслуговування, але й інструментом трансформації знань та компетенцій. У зв'язку з цим виокремимо наступні рівні організації інфраструктурного забезпечення потреб регіонального господарства: мережа → інфраструктура → інфокультура [4; 9]. Інфраструктура, яка виступає специфічним видом економічної діяльності, передбачає володіння засобами фізичної мережі, що забезпечує безперебійність функціонування, можливість впровадження змін та адаптацію до динамічних потреб [9, с. 42]. Організаційний характер концепту «інфокультура» обумовлений принципами ефективного міжкраїнного співробітництва. Інфокультура в системі глобального інфраструктурного комплексу має провідне значення, оскільки виключно спільні цінності та культура можуть об'єднати відносно автономні елементи на всіх рівнях, а також забезпечити комплексне інфраструктурне забезпечення суб'єктів господарювання [9, с. 42].

При наявності конфлікту інтересів між інфраструктурними рівнями та ланками (галузями) інфокультура слугує засобом системотворення та забезпечує коеволюцію (або взаємний розвиток) її окремих складових. Протиріччя супроводжують інфраструктуру протягом всього періоду її еволюції. Так, інфраструктурна система (зважаючи на природу послуги) не може існувати відокремлено від об'єкту обслуговування, оскільки саме його нормальне функціонування забезпечують результати діяльності інфраструктурного комплексу. З іншого боку, інфраструктура прискорює або уповільнює процеси промислового виробництва, економічний розвиток території та поліпшує умови життя суспільства. Розвинута інфраструктура підвищує інвестиційну привабливість економічної системи на будь-якому рівні господарювання та слугує одним з основних факторів її конкурентоспроможності у глобальному середовищі.

На сьогодні не просто зростає значення інфраструктурного забезпечення, а в умовах поглиблення інтеграційних процесів, посилення глобалізаційних тенденцій та інтенсифікації міжрегіонального і міжгалузевого співробітництва, даний фактор виходить на перший план. Посилюється контрастність у рівні просторового розвитку між окремими територіями в межах національної економічної системи. Все це особливо чітко позначилося для економічного простору прикордонних регіонів, де об'єктивно виникає проблема формування особливого організаційно-економічного механізму взаємовигідного інтеграційного співробітництва сполучених територій різних країн. Важливість інфраструктурного підходу до розвитку економічного простору посилюється, в тому числі, зміною інтеграційного вектору України, зокрема для західних регіонів (для прикордоння з країнами ЄС) та східних і північних регіонів (прикордоння із Росією та Білоруссю) в частині формування можливих сценаріїв їх розвитку.

На регіональні процеси впливають і загальносвітові процеси глобалізації. Вони розмивають як національні, так і регіональні кордони. Наразі подекуди проблеми регіоналізації розглядаються як протидіючі проблемі глобалізації. Проте, глобалізаційні процеси не перебувають у принциповому протиріччі до регіоналізації, а регіональний простір та його компоненти набувають все більшого значення для дій міжнародного характеру суб'єктів ринку.

Економічний простір будь-якого рівня має ієрархічну структуру, яка перебуває в стані динамічної нерівноваги, тобто характеризується центро-периферійною організацією. Рівнями ієрархії регіонального простору виступають центри (локалізація ділової активності навколо промислових об'єктів, біля ресурсної бази, у транспортних вузлах), інтегративні утворення і комплекси, їх всі можна розглядати в якості «точок росту». Отже, процесам просторового розвитку економічної системи притаманне розширення її меж при подальшій внутрішній поляризації на локації, що відображає взаємодію тенденцій глобалізації та регіоналізації.

Для прикордонних областей України процеси регіоналізації будуть проявлятися, на нашу думку, принаймні у двох аспектах.

По-перше, усередині регіону будуть формуватися нові «полюси росту» і центри економічного розвитку, виникнення яких обумовлюється як прогресом науки і техніки, так і необхідністю задоволення виникаючих потреб.

По-друге, процеси регіоналізації в прикордонних регіонах згодом можуть призвести до створення економічно взаємозалежних і взаємодоповнюючих територіальних утворень, що включають прикордонні області України та сусідніх держав ЄС. Такі прикордонні кластери будуть орієнтовані на реалізацію спільної діяльності по виробництву товарів і наданню послуг.

Для прикордонних регіонів «точками росту» виступає інфраструктурний потенціал. Так, після розширення східного кордону ЄС у 2005 р. до кордонів з Україною загострились проблеми, пов'язані з ефективністю діяльності міжнародних пунктів пропуску, оскільки спостерігається значна відмінність між системою діяльності митних органів України та країн ЄС, що негативно відображається на транскордонній торгівлі. Інтенсифікація транзитних перевезень транспортними коридорами в свою

чергу викрила проблеми на кордонах з Росією та Білоруссю. У зв'язку з цим існує гостра потреба у організації транскордонного сполучення на західному, північному та східному кордонах України, наприклад, у формі транспортно-логістичних центрів, як це поширено у країнах ЄС.

Створення мережі транспортно-логістичних центрів у прикордонних областях України є інструментом ефективного використання економіко-географічного і розвитку інфраструктурного потенціалу прикордонних територій. Позитивним ефектом функціонування таких утворень можна виділити наступне:

– наявність поряд з центром міжнародних пунктів пропуску та транспортних коридорів забезпечує постійний потік споживачів;

– інфраструктура, яка створюється безпосередньо в логістичному центрі та довкола нього (автозаправні станції, кав'ярні, мотелі, готель, центр офісного обслуговування і Tax Free, митні агентства, банки, пункти обміну валюти) активує зайнятість і дозволяє підвищити рівень життя місцевого населення;

– виставкові площі для професійної презентації продукції транскордонного регіону, а також умови для реалізації великих контрактів продажу та отримання товарів активізують підприємницьку, інвестиційну ініціативу.

Таким чином, можна констатувати нерозривний зв'язок «точок росту» і логістичної інфраструктури прикордонних регіонів, яку за допомогою мережевого підходу можна об'єднати у прикордонну, а відносно декількох країн – у транскордонну. Отже, для оптимального використання переваг прикордонного розташування регіонів України насамперед необхідно зміцнити їх інфраструктурний потенціал, а саме: розширити та модернізувати швидкісні та об'їзні дороги, залізничні колії, залізничну та прикордонну інфраструктуру, удосконалити систему митного пропуску, підвищити якість ділових послуг.

При утворенні інфраструктурних мереж з метою уникнення монополізації та прояву «егоїстичних інтересів» однієї з країн на ринку інфраструктурних послуг і одночасного забезпечення урегульованості транскордонних утворень, необхідно запровадити загальні для всіх учасників правила, які б набули статусу міжнародних. Варіантом вирішення даної проблеми можуть виступати інфраструктурні стандарти. Одним з прикладів стандартизації у сфері прикордонної інфраструктури є формування концепції конфігурації, способу та технології надання послуги. У цьому сенсі стандартизація має забезпечити всі форми впорядкування і уніфікованості результату послуги, а також процесів і елементів процесів її надання. У сфері прикордонної інфраструктури об'єктами стандартизації можуть виступати прикордонні ресурси і логістичні компетенції, автономні та інтегровані процеси митної, логістичної, інформаційної інфраструктур.

Оскільки стандартизація означає однаковість, багаторазове відтворення певного рішення, то має пов'язані з цим свої переваги і недоліки. До переваг можна віднести:

– можливість раціонального використання ресурсів;

– зниження невизначеності як у споживача, так і у виконавця. Стандартизована послуга зменшує невпевненість споживача відносно можливих результатів послуги, знижує ризик для споживача, дозволяючи йому досить точно прогнозувати параметри послуги. Для виконавця також знижується невизначеність відносно тих дій, які йому необхідно реалізувати для обслуговування клієнта. Зменшується ризик виконавця прийняття неправильного рішення, зробити помилку;

– забезпечення взаєморозуміння за рахунок чіткого усвідомлення своєї ролі, прогнозування дій іншої сторони. Це полегшує взаємодію виконавця як зі споживачами, а також з іншими виконавцями. Крім того, використання стандартних символів, позначень, конфігурацій дозволяє усувати мовні бар'єри й почувати себе впевнено в незнайомому мовному середовищі;

– забезпечення спадкоємності – передачу й закріплення накопиченого досвіду, забезпечення відтворення національних традицій.

Недоліками стандартизації можна вважати, по-перше, відсутність орієнтації на особисті потреби конкретних споживачів – стратегія стандартизації орієнтується на середню, фіктивну потребу групи споживачів. По-друге, можлива втрата гнучкості й інноватиності, оскільки стандартизація припускає тиражування одноразово знайденого вдалого рішення.

Висновки та подальші дослідження. Отже, зміна парадигми економічного розвитку суспільства обумовлює диверсифікацію засобів та напрямів розвитку інфраструктури. Розширене відновлення системи інфраструктурного забезпечення території повинно здійснюватись на засадах інноваційності, логістичних компетенцій, екологізації, маркетингу території, гармонізації пріоритетів національного та регіонального розвитку, інтеграції матеріального виробництва і сфери послуг. Значний вплив на еволюцію системи інфраструктурного обслуговування здійснює розвиток інфокомунікацій, перехід до п'ятого технологічного укладу суспільства, взаємопроникнення господарської діяльності підприємницьких структур та нової інформації і сучасних знань.

З огляду на стан інфраструктурного комплексу в цілому та рівень забезпечення послугами, зокрема, необхідність корінної модернізації в цьому секторі є цілком очевидною. Основою перспективного розширеного розвитку інфраструктури України повинна бути інформаційна та

організаційна інтеграція підприємств інфраструктурного комплексу з науковими та інвестиційними структурами.

Література

1. Бутко М.П. Ефективність використання нетрадиційних можливостей регіонального економічного простору в умовах поглиблення інтеграції : монографія / М.П. Бутко, О.В. Мініна. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 344 с.
2. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства : монография / В.Н. Василенко. – Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2006. – 311 с.
3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. – М. : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2006. – 496 с.
4. Григорак М.Ю. Логістична інфраструктура / М.Ю. Григорак, Л.В. Костюченко, О.Є. Соколова. – К. : Автограф, 2010. – 190 с.
5. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети : монографія / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка. – 2006. – 511 с.
6. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т.В. Пепа. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 440 с.
7. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми / С.П. Сонько. – Київ: Ніка Центр, 2003. – 287 с.
8. Фащевський М.І. Сутність і структура економічного простору / М.І. Фащевський, Л.Г. Чернюк // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 21-23.
9. Чухрай Н.І. Формування ланцюгів поставок: питання теорії і практики : монографія / Н.І. Чухрай, О.Б. Гірна. – Львів: Видавництво «Інтелект-Захід», 2006. – 305 с.
10. Krugman P. Complex landscapes in economic geography / P. Krugman // American Economic Review. – 1994, vol. 84, no. 2, p. 412-416.

References

1. Butko, M.P. and Minina, O.V. (2013), *Efektyvnist vykorystannia netradytsiinykh mozhlyvostei rehionalnoho ekonomichnoho prostoru* [The effectiveness of the use of alternative opportunities for regional economic space in the deepening integration], monograph, TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Poligraf", Nizhyn, Ukraine, 344 p.
2. Vasilenko, V.N. (2006), *Arkhitektura regionalnogo ekonomicheskogo prostranstva* [The architecture of regional economic space], monograph, OOO "Yugo-Vostok. Ltd", Donetsk, Ukraine, 311 p.
3. Granberg, A.G. (2006), *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Basics of the regional economy], Izd. Dom GU-VSHE, Moscow, Russia, 496 p.
4. Grygarak, M.Yu., Kostiuchenko, L.V. and Sokolova, O.Ye. (2010) *Logistuchna Infrastruktura* [Logistics Infrastructure], Avtograpf, Kyiv, Ukraine, 190 p.
5. Dolishnii, M.I. (2006), *Regionalna Polityka na Rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX-XXI centuries: new priorities], monograph, "Naukova Dumka", Kyiv, Ukraine, 511 p.
6. Pepa, T.V. (2006), *Regionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnogo prostoru ukrainy* [Regional dynamics and the transformation of economic space Ukraine], monograph, "Brama-Ukraina", Cherkassy, Ukraine, 440 p.
7. Sonko, S.P. (2003), *Prostorovyi rozvytok sotsio-pryrodnykh system: shliakh do novoi paradyhmy* [Spatial development socio-natural systems: the way to a new paradigm], "Nika-Tsentr", Kyiv, Ukraine, 287 p.
8. Fashchevskyi, M.I. and Cherniuk, L.G. (2006), "The essence and structure of economic space", *Produktuvni Syly Ukainy*, no. 1, pp. 21-23.
9. Chukhrai, N.I. and Hirna, O.B. (2006), *Formuvannia lantsiuhiv postavok: pytannia teorii i praktyky* [Formation supply chain: Theory and Practice], monograph, Vydavnytstvo "Intelekt-Zahid", Lviv, Ukraine, 305 p.
10. Krugman, P. (1994), "Complex landscapes in economic geography", *American Economic Review*, vol. 84, no. 2, pp. 412-416.

Рецензент: д.е.н., професор Чернігівського національного технологічного університету М.П. Бутко

УДК 005.06

Комарова К.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
Ковальчук Н.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри,
кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Університет митної справи та фінансів

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Komarova K.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department
Kovalchuk N.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department,
department of management of foreign economic activity
University of Customs and Finance

SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN INTEGRAL PART OF STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF BUSINESS AT UKRAINE ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток українського бізнесу, інтеграція до світової економічної системи ставить перед вітчизняними підприємствами нові завдання, які пов'язані з активізацією процесів у сфері соціальної відповідальності в Україні. Бізнес не може діяти ізольовано від суспільства, оскільки він сам є частиною соціуму. Від діяльності підприємств багато в чому залежить стан природного середовища, якість споживчих товарів. Соціальна спрямованість бізнесу буде більш ефективною та мати системний характер, якщо соціальна відповідальність бізнесу буде включена у стратегію управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обговорення проблем соціальної відповідальності у сучасній літературі охоплює широке коло аспектів. Питанню соціальної відповідальності присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Ф. Котлера, Патрік Байерза, Зеленко О.О., Затєйщикової О.О., Саприкіної М.А., Колота А.М., Лазоренко О. та інших. Активну роботу по дослідженню та впровадженню соціальної відповідальності в Україні проводить Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Однак недостатньо приділяється уваги питанню доцільності включення соціальної відповідальності в стратегію розвитку бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування доцільності врахування концепції соціальної відповідальності в стратегію підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки в Україні набула поширення концепція соціальної відповідальності бізнесу, яка представляє собою систему суспільних відносин із зацікавленими групами (стейкхолдерами), взаємодію з державою у вирішенні соціальних проблем.

Класичне визначення корпоративної соціальної відповідальності наводить Ф. Котлер: «Корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізовуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи корпоративні ресурси» [6].

Оскільки Україна обрала пріоритетним напрямком євроінтеграцію як в середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі, то український бізнес повинен орієнтуватися на європейські стандарти [4].

Європейський Альянс корпоративної соціальної відповідальності, який започатковано у 2006 р., визначив соціальну відповідальність як концепцію залучення соціальних і екологічних напрямків у діяльність бізнесу на засадах добровільності та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами (групами впливу).

Соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) поширюється на такі основні напрями: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика; захист навколишнього природного середовища; співпраця із зацікавленими сторонами; дотримання міжнародних норм поведінки; прозорість та підзвітність.

Відповідно до розробленої «Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року» необхідність розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні зумовлена наступними чинниками: низький рівень корпоративної культури; правовий нігілізм і

деформація правової свідомості; низький рівень усвідомлення суспільством ролі бізнесу; термінологічна (нормативна) невизначеність; закритість українських компаній для широкої громадськості; нерівномірне врахування інтересів зацікавлених сторін [9].

Існуючі моделі соціальної відповідальності мають багаторівневу структуру. Дослідники з питань соціальної відповідальності бізнесу виділяють три рівні для визначення соціальної відповідальності:

Перший (базовий) рівень – бізнес платить податки у повному обсязі і легально, тим самим кошти надходять до бюджету, звідки розподіляються на ті ж самі соціальні програми.

Другий (корпоративний) рівень – соціально відповідальний бізнес повинен платити економічно обґрунтовану зарплату. Не секрет, що зараз бізнес часто економить на зарплаті, розглядаючи її як частину своїх витрат. З одного боку, це так. Але з іншої – бізнес повинен зрозуміти, що висока зарплата дозволяє людині витрачати гроші на підтримку свого здоров'я, на освіту, на культуру.

Третій (вищий) рівень – соціально відповідальний бізнес на добровільній основі займається добродійністю. З одного боку, потенційний інвестор має більше довіри, якщо компанія може дозволити собі проводити масштабні соціальні програми, безпосередньо не пов'язані з виробництвом, та її знають в суспільстві. З іншого боку, ці програми показують, що бізнес відкритий, він займається не лише внутрішніми корпоративними програмами, але і працює з суспільством.

Соціальна відповідальність сприяє не лише покращенню іміджу підприємства, але й забезпечує конкурентну перевагу на довгострокову перспективу, вихід на нові ринки. До основних переваг ведення українськими підприємствами СВБ можна віднести:

1. Поліпшення фінансових показників. Багато досліджень, проведених у різних країнах, засвідчують пряму залежність між якістю політики соціальної відповідальності компанії та поліпшенням її фінансових показників.

Одне з останніх досліджень з цього приводу, в ході якого порівнювалися компанії, що працюють в одному ринковому секторі і мають приблизно однакові розміри, а також обсяги діяльності, було проведено в 1997 році Сандрою Ваддок та Семюелем Грейвзом. Об'єктами їхнього аналізу стали 22 компанії: 11 – з високими показниками соціальної відповідальності і 11 – з низькими. Компанії оцінювалися за такими показниками: дохід з інвестицій, дохід від продажу, чистий прибуток тощо. Дослідження засвідчило, що впродовж 10 років у компаній, які реалізують концепцію соціальної відповідальності, фінансові показники були вищими, ніж у соціальне невідповідальних компаній, а саме: дохід від інвестованого капіталу більший на 9,8%, дохід з активів - на 3,55%, дохід з продажу - на 2,79%, прибуток – на 63,5%.

2. Поліпшення іміджу та репутації брендів. Товарний достаток та великі можливості вибору на ринку створюють умови, за яких на вибір споживачів того або іншого товару чи бренду впливають не тільки його ціна і якість, а й багато інших чинників. Численні дослідження показують, що одним з таких чинників є репутація компанії як соціально відповідальної корпорації, популярність та визнання її соціальної діяльності.

3. Підвищення продажу та лояльність споживачів. Успішна та продумана політика соціальної відповідальності істотно впливає на рівень продажу, здійснюваного компанією, та лояльність щодо неї споживачів.

В європейських та інших країнах світу опитування показали, що значна частина покупців готова навіть змінити торгову марку на таку, яка б асоціювалася з благодійними справами: у Великобританії таких споживачів виявилося 86%, в Австралії – 73%, у Бельгії – 65%. У 1998 році 28% британців бойкотували товари компаній, які проводять безвідповідальну політику.

4. Зменшення плинності кадрів, підвищення відданості персоналу. До роботи в компанію, що підтримує продуману політику соціальної відповідальності, легше залучити професіоналів, тут знижується плинність кадрів і у зв'язку з цим скорочуються витрати на навчання працівників.

В 2001 році більше половини випускників MBA (Master of Businees Administration) віддавали перевагу тим компаніям, які відомі своїм відповідальним ставленням до суспільства, істотними соціальними програмами.

Особливу роль репутація компанії відіграє саме при пошуку й залученні високопрофесійних кадрів, працівників вищої та середньої ланки, які оцінюють не тільки рівень оплати праці, кар'єрні перспективи, але й дбають про власну репутацію та престиж.

5. Скорочення тиску з боку перевіряючих органів. У деяких країнах продумана політика соціальної відповідальності може сприяти зменшенню тиску з боку перевіряючих органів. Публікація інформації про принципи та політику компанії щодо своїх працівників, довкілля, постачальників значною мірою дає відповідь державним органам на те, яким є ставлення компанії до цих питань. Можна стверджувати, що ті компанії, які дотримуються відкритості й прозорості у своїй діяльності, вкладають ресурси в соціальні програми, мають більш стійкі позиції у відносинах з владою [1].

За оцінками експертів, запровадження соціальних заходів виявило високий рівень сподівань серед респондентів щодо позитивної віддачі від впровадження СВБ [8]. Найбільших переваг на підприємствах очікують за показниками: поліпшення репутації, підвищення рівня інформованості про бренд, налагодження стосунків із владою, підвищення якості продуктів, конкурентних переваг,

інновацій, продуктивності, продажів, прибутків та інших показників економічного розвитку підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка позитивного впливу СВБ на показники діяльності підприємств

Показники діяльності підприємств	Позитивний вплив СВБ, % опитаних
1. Репутація фірми	93,6
2. Рівень інформованості про бренд	86,2
3. Стосунки з владою	85,5
4. Якість	85,3
5. Конкурентоспроможність	83,3
6. Інновації	83,0
7. Доступність ЗМІ	82,8
8. Задоволеність покупців	81,7
9. Продуктивність	80,4
10. Продажі	80,2
11. Стосунки з інвесторами	78,9
12. Прибутки	77,7
13. Доступ до ринку	71,3
14. Доля ринку	68,4

Джерело: складено авторами на основі [8]

Соціальна відповідальність вітчизняних підприємств в першу чергу полягає в максимально повній сплаті податків, дотримання законодавства про працю та охорону навколишнього середовища, в створенні робочих місць, в добродійних заходах. Всі ці заходи спрямовані на зовнішнє середовище підприємства. Серед ініціатив, які спрямовані на внутрішнє середовище, можна виділити наступні: підвищення продуктивності, поліпшення конкурентоспроможності, оптимізація витрат, реалізація стратегії подальшого розвитку, покращення іміджу, збільшення товарообігу та кількості споживачів. Більшість підприємств малого та середнього бізнесу більш увагу приділяють внутрішнім соціальним програмам, які спрямовані на своїх працівників. Участь малих підприємств в соціальної діяльності носить, як правило, неформальний характер. Це явище пов’язано з відсутністю управлінських навиків з питань соціальної відповідальності у керівників малих та середніх підприємств. Але розв’язання таких питань, як задоволення потреб споживачів, подолання корупції, виконання податкових зобов’язань, питання сертифікації, якості продукту теж актуальні на сучасному етапі ведення бізнесу.

Згідно із аналітичним звітом Центру «Розвиток КСВ», більшість підприємств до соціальної відповідальності відносять надання благодійної допомоги громаді, розвиток власного персоналу та чесне ведення бізнесу. Лише третина компаній асоціюють здійснення екологічних проектів та участь у регіональних програмах розвитку із соціальною відповідальністю. За даними експертів Центру найбільш інформованими про соціальну відповідальність є будівельні компанії, підприємства, які відносяться до сфери зв’язку, засобів масової інформації, консалтингу, юридичних послуг, ресторанного та готельного бізнесу [3].

Кожне підприємство при формуванні стратегічних напрямків визначає елементи соціальної відповідальності, необхідні для реалізації свої інтересів та інтересів зацікавлених груп учасників. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність та покращити результати фінансово-господарської діяльності (табл. 2).

На жаль, соціальна відповідальність більшості українських підприємств носить несистемний, ситуаційний характер. Має місце низький рівень усвідомлення доцільності включення СВБ у стратегію управління підприємством.

Стратегія з соціальної відповідальності є офіційним документом, в якому визначаються цінності та стандарти, згідно з яким здійснюється операційна діяльність підприємства. Стратегія з СВБ має базуватися на врахуванні специфіки зовнішнього середовища, напрямку діяльності та масштабу компанії. Вона може містити заходи з підтримки освіти, інвестицій у людський капітал безпосередньо у компанії або підвищення кваліфікації для тих, хто не є працівниками, проте є важливими групами для організації [7].

Стратегія соціальної відповідальності бізнесу – план дій, спрямований на виконання місії соціально-орієнованого підприємства, досягнення цілей на довгострокову перспективу розвитку підприємства та забезпечення внеску в розвиток суспільства. Стратегія СВБ є основною складовою, яка має бути інтегрована в стратегію розвитку підприємства.

Таблиця 2

Характеристика елементів соціальної відповідальності бізнесу в реалізації корпоративної стратегії розвитку підприємства

Складові зовнішньої корпоративної стратегії соціальної відповідальності	Складові внутрішньої корпоративної стратегії соціальної відповідальності
Кредити (гранти) на благодійні цілі	Соціальні інвестиції
Фінансова і матеріальна допомога	Наукові і практичні розробки
Стипендіальні програми	Екологічна програма
Робота в асоціаціях над законодавчими ініціативами	Етичні та інші стандарти роботи
Курси перекваліфікації працівників	Кар'єрний ріст персоналу
Партнерські проекти з владою, навчальними установами	Прозорість та конкретність у наданні звітності
Волонтерська діяльність та діяльність громадських організацій	Стимулювання робітників (премії, надбавки, компенсації)
Корпоративна філантропія у формі підтримки соціально значущих подій	Соціальні пакети

Джерело: авторська розробка

Основними принципами формування довгострокової стратегії діяльності підприємства у напрямі СВБ є:

- високі стандарти якості товарів та послуг;
- виконання зобов'язань перед співробітниками, постачальниками, партнерами;
- задоволення потреб та інтересів всіх стейкхолдерів.

До головних переваг організаційного управління, заснованого на цих принципах можна віднести: краще розуміння потреб і очікувань суспільства; підвищення ефективності управління ризиками; поліпшення взаємовідносин із зацікавленими сторонами; поліпшення репутації організації в цілому.

Для того, щоб досягти успіху, впроваджуючи стратегію, потрібно в першу чергу вивчити ринок і провести якісний аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, які в тій чи іншій мірі зможуть вплинути на очікуваний результат. Оскільки в сучасних реаліях ринкових відносин аналізу чотирьох груп факторів (соціальних, технологічних, економічних, політичних) стало не достатньо для задоволення інтересів всіх груп впливу, в сучасній літературі додають ще екологію і законодавство, аналіз яких став необхідним для соціально відповідальних компаній та дає можливість у ході аналізу з'ясувати вплив факторів, які довгий час навіть не бралися до уваги безліччю компаній.

Найбільш розповсюдженим для більшості підприємств є підхід, відповідно до якого послідовність етапів формування стратегії має наступний вигляд: визначення місії та цілей, аналіз внутрішніх можливостей, аналіз зовнішнього середовища, аналіз альтернатив та вибір стратегій, реалізація та оцінка вибраної стратегії. Кожен етап формування стратегії підприємства повинен бути узгодженим з принципами соціальної відповідальності, які покладені в основу базової концепції СВБ. Базова концепція СВБ підприємства представляє собою комплексну модель, яка має на меті задовольняти інтереси всіх учасників бізнес-процесу.

У відповідності до цього підходу визначимо основні етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу для українських підприємств:

Визначення місії СВБ. Місія соціальної відповідальності полягає у підвищенні якості життя працівників, місцевої громади та суспільства. Достатньо низькою є кількість підприємств, які мають затверджені місію, кодекси поведінки тощо. (За даними 2010 року, тільки 28,4 % українських підприємств мають затверджені цінності та кодекси поведінки, 42 % респондентів планують це зробити [8].

- *Формування системи цілей (дерева цілей) СВБ.* До цілей соціально-орієнтованого підприємства можна віднести: забезпечення соціально-економічного розвитку персоналу, забезпечення випуску якісної продукції, забезпечення діяльності, направленої на ресурсозбереження.

- *Аналіз внутрішнього середовища.* Аналіз проводиться з метою ідентифікації сильних та слабких сторін та повинен бути спрямованим на аналіз соціальних ініціатив підприємства, орієнтованих на працівників, організаційної культури, виробництва та реалізації продукції. Прикладами внутрішньої відповідальності можуть бути дії, орієнтовані на дотримання умов праці та відпочинку, своєчасній виплаті заробітної плати, надання пільг.

- *Аналіз зовнішнього середовища.* Аналіз повинен бути орієнтованим на зовнішні проекти, які пов'язані з діяльністю підприємства, а також на характер взаємовідносин з зовнішніми стейкхолдерами.

- *Оцінка рівня соціальної відповідальності.* Для малого та середнього бізнесу третій (вищій) рівень не завжди можливий. Підприємства малого та середнього бізнесу більш активно можуть реалізувати питання, які пов'язані чесною сплатою податків (перший рівень) та гідною заробітною платою працівників (другий рівень соціальної відповідальності).

- *Вибір стратегії.* На основі аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища та оцінки рівня соціальної відповідальності підприємства обирається відповідна стратегія та напрями СВБ.

- *Впровадження стратегії СВБ.* Наступний етап полягає у розробці соціальних програм та проектів, планів дій, направлених на впровадження стратегії. Реалізація стратегії повинна бути направлена на встановлення відповідності між обраною стратегією і внутрішньо організаційними процесами для того, щоб зорієнтувати діяльність організації на її здійснення.

- *Оцінка реалізації стратегії СВБ.* Відомі чотири критерії оцінки соціальної відповідальності: економічні (одержання прибутку), юридичні (дотримування законів), етичні (етична поведінка), прийняття на себе відповідальності (покращення добробуту суспільства та якості життя людей) [5].

Зміст стратегії полягає в забезпеченні високого рівня соціальної відповідальності бізнесу, що може включати такі основні складові:

1. Розробка концепції навчання персоналу, яка повинна включати різні форми та методи навчання. Навчання персоналу на спеціальних курсах, які проводяться вищими навчальними закладами (програми MBA); курсах та тренінгах, що орієнтовані на набуття специфічних знань та навичок.

2. Укріплення соціальної захищеності працівників. У даному розділі базової стратегії соціальної відповідальності бізнесу формується соціальний пакет, удосконалюються складові соціальної інфраструктури тощо. За рахунок коштів з прибутку можуть встановлюватися додаткові компенсації працюючим, пенсіонерам, жінкам-матерям, зменшуватися вартості товарів і послуг, що реалізуються в рамках соціальної інфраструктури підприємства.

3. Здоров'я населення (громади), розвиток місцевої та регіональної інфраструктури. У даному розділі передбачається встановлення взаємозв'язків і співпраця з місцевими органами влади щодо проведення спортивних, благодійних, спонсорських заходів із залученням ресурсів підприємства: людських, інформаційних, фінансових тощо.

5 Ділова етика. На основі розробленого Кодексу етики, встановлюються принципи поведінки з діловими партнерами.

6. Екологічна та природоохоронна діяльність передбачає не тільки дотримання законодавства, але і добровільні акції, спрямовані на очищення навколишніх територій від бруду; дії, спрямовані на енерго - та ресурсозбереження тощо.

7. Задоволення потреб споживачів передусім у випуску якісної продукції, яка відповідає всім міжнародним стандартам, з використанням екологічно чистої сировини [2].

Запровадження стратегії СВБ пов'язане також з певними ризиками, найбільші з яких: збільшення експлуатаційних видатків, плинності кадрів, рівня прогулів, додаткової вартості на кожного працівника та калькуляції цін. До недоліків визнання соціальної відповідальності можна віднести: порушення принципу максимізації прибутку; зростання собівартості за рахунок збільшення витрат на соціальні потреби; неможливість забезпечення високого рівня підзвітності суспільству; невміле задоволення соціальних потреб; застосування соціальної відповідальності тільки для рекламних цілей. Підприємці та менеджери повинні вибирати такий варіант соціальної відповідальності, який забезпечує переваги і сприяє усуненню чи зменшенню недоліків.

Висновки та подальші дослідження. Соціальна відповідальність сприяє не лише покращенню іміджу підприємства, але й забезпечує конкурентну перевагу на довгострокову перспективу. Соціальна відповідальність більшості українських підприємств, які розуміють її значення, має несистемний, ситуаційний характер. Соціальна спрямованість бізнесу буде більш ефективною, якщо соціальна відповідальність бізнесу буде включена у стратегію управління підприємствами.

При формуванні корпоративної стратегії необхідно визначити та розробити заходи, які б дозволили підвищити конкурентоспроможність українських компаній, серед яких можна запропонувати наступні:

– доцільно враховувати соціальну відповідальності при розробці стратегії підприємства;

– формування корпоративної стратегії базувати на принципах розуміння потреб і очікувань суспільства, підвищення ефективності управління ризиками, поліпшення взаємовідносин із зацікавленими сторонами, покращення репутації підприємства в цілому;

– узгоджувати кожен етап та рівень формування корпоративної стратегії з базовою концепцією соціально відповідального бізнесу.

Перспективами подальших досліджень є розробка програм реалізації стратегії соціальної відповідальності бізнесу.

Література

1. Гогуля О.П. Соціальна відповідальність бізнесу / О.П. Гогуля, І.П. Кудінова. – К. : Видавництво Національного університету біоресурсів та природокористування України, 2008. – 79 с.
2. Затєйщикова О.О. Етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу / О.О. Затєйщикова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 200-205.
3. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2010. – 56 с.
4. Ковальчук Н.В. Економічні аспекти пріоритетів інтеграції України / Н.В. Ковальчук // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 81-88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddfae_2014_1_12.
5. Комарова К.В. Менеджмент: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / К.В. Комарова, Н.І. Редіна, С.А. Шмельова. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2007. – 330 с.
6. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі ; Пер. з англ. С. Яринич. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
7. Лазаренко О. Посібник з КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / О. Лазаренко, Р. Колишко. – К. : Енергія, 2008. – 96 с.
8. Саприкіна М.А. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика : посібник / М.А. Саприкіна, О. Ляшенко, М.А. Саєнсус. – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2011. – 480 с.
9. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року. – офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309 _strategiya_ spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.

References

1. Hohulia, O.P. and Kudinova, I.P. (2008), *Sotsialna vidpovidalnist biznesu* [The social responsibility of business], Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu bioresursiv ta pryrodokorystuvannya Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 79 p.
2. Zatieishchykova, O.O. (2014), "Stages of strategy formation CSR", *Business Inform,* no. 2, pp. 200-205.
3. Zinchenko, A.H. and Saprykina, M.A. (2010), *Korporativna sotsialna vidpovidalnist* 2005-2010*: stan i perspectyvy pozvytku* [Corporate Social Responsibility 2005-2010: status and development prospects], Vyd-vo "Farbovanyi lyst», Kyiv, Ukraine, 56 p.
4. Kovalchuk, N.V. (2014), "Economic aspects of integration priorities of Ukraine", *Visnyk DDFA. Economichni nauky,* no 1, pp. 81-88, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddfae_2014_1__(access date December 25, 2015).
5. Komarova, K.V., Redina, N.I. and Shmelova, S.A. (2007), *Menedzhment* [Management], tutorial, DDFA, Dnepropetrovsk, Ukraine, 30 p.
6. Kotler, Philip and Lee, Nancy (2005), *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate social responsibility : doing the most good for your company and your cause], Translated from English. C. Yarynych, Standard, Kyiv, Ukraine, 302 p.
7. Lazarenko, O. and Kolyshko, R. (2008), *Posibnuk z KSV. Bazova informatsiia z korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti* [Handbook on CSR. Basic information on corporate social responsibility], Enerhiia, Kyiv, Ukraine, 96 p.
8. Saprykina, M.A., Liashenko, O. and Saiensus, M.A. (2011), *Korporatyvna soshialna vidpovidalnst: modeli ta upravlinska praktuka* [Corporate social responsibility: models and management practices], tutorial, Vyd-vo "Farbovanyi lyst", Kyiv, Ukraine, 480 p.
9. *Stratehiia spryiannia rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini na period do 2020 roku* [The strategy of promote development social responsibility of business Ukraine on the period to 2020], available at: http://svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf. (access date December 25, 2015)

Рецензент: д.е.н., професор Університету митної справи та фінансів О.Ф. Івашина

УДК 004.588

Бурлаков О.С.,
к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій
Мушеник І.М.,
к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій
Подільський державний аграрно-технічний університет

ОЦІНКА ЯКОСТІ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЕРЕДОВИЩА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ MOODLE

Burlakov O.S.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of Information technology
Mushenyk I.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of Information technology
Podolsky State Agricultural and Technical University

EVALUATION OF QUALITY OF TEST TASKS FOR DIAGNOSTIC OF STUDENTS' KNOWLEDGE OF ECONOMIC SPECIALTIES BY MEANS OF DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT MOODLE

***Постановка проблеми*.** Сучасний етап розвитку економіки України, якому притаманні динамізм, ринкова культура, ризик, конкуренція, глобалізація, вимагає підготовки фахівців економічного профілю, здатних розв'язувати не лише першочергові завдання щодо виходу з кризи українського національного господарства, а й зробити можливим прорив держави, щоб зайняти гідне місце у світовому соціально-економічному просторі [1].

Реформування та модернізація сучасної системи освіти обумовлюють необхідність створення системи моніторингу якості оцінки.

Широке використання електронних систем управління навчанням не в останню чергу зумовлено наявністю в них засобів, що дозволяють зробити більш технологічною найважливішу складову процесу навчання, пов'язану з оцінкою рівня засвоєння студентами досліджуваного навчального матеріалу. Мова йде про використання автоматизованих тестових систем у ролі засобу вимірювання рівня підготовки студента [2].

Метою написання статті є дослідження принципів реалізації системного підходу до оцінки якості електронних тестових завдань діагностики знань студентів економічних спеціальностей засобами середовища дистанційного навчання MOODLE.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій*.** Аналіз публікацій з питань теорії діагностики знань у формі тестування (в т.ч. комп'ютерного), форм і структури тестових завдань, алгоритмів обробки результатів тестування та їх інтерпретації досліджено в працях В.С. Аванесова, І. Алексейчук, Ю. М. Богачкова, В. Бочарникова, Я.С. Бродського, І.Є. Булах, А.Н. Землякова, Ю. І. Іванова, К. Інгенкампа, Дж. Равена, Н. Тализіна, Н. Шиян та ін.

Зауважимо, що в проаналізованих працях недостатня увага приділена питанням комплексного (системного) підходу до вирішення проблем експертизи якості тестових завдань з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що і стало передумовою проведеного дослідження.

Постановка завдання. Процес раціоналізації контролю та оцінки якості навчальних досягнень ініціював масштабне застосування тестових технологій на всіх стадіях процесу навчання. Тестові технології, які застосовуються в системі вищої професійної освіти, покликані забезпечувати отримання оперативної та достовірної інформації про якість навчальних досягнень студентів [3]. Очевидно, що основна перевага автоматизованого тестування – зручність використання, зниження трудомісткості, виключення помилок при перевірці. Крім того, дистанційне навчання, інтерес до якого зростає, без застосування відповідного програмного забезпечення важко уявити [4].

Поряд з досить вагомими перевагами, сучасна дидактична тестологія досліджує і недоліки такого методу діагностики знань студентів, одним з яких є необ'єктивність тестових завдань, яка залежить в основному від їх низької якості (зроблені нашвидкуруч, не перевірені на надійність і валідність). Отже, **метою** проведеного дослідження є обґрунтування необхідності оцінки та розробка

рекомендацій щодо якості тестових завдань діагностики знань та умінь студентів економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дослідження використовувались такі методи: аналіз наукових і навчально-методичних джерел з проблем використання інформаційних технологій в організації діагностики знань, вивчення й узагальнення передового досвіду застосування комп'ютерних технологій для оцінки якості тестових завдань з використанням розширеної статистичної теорії (Generalizability Theory).

Для викладача, який використовує інструменти автоматизації моніторингу та оцінки рівня засвоєння навчального матеріалу при викладанні своїх навчальних курсів, велика частка його праці полягає у створенні банку тестових завдань. При цьому неминуче виникає питання про якість розроблених і використовуваних тестових завдань з точки зору їхньої здатності адекватно вирішувати завдання вимірювання та диференціації їх відповідно до реального рівня підготовки студента. Тестові завдання, що задовольняють формальним вимогам на практиці можуть не володіти якостями, які дозволяють розглядати їх як повноцінний засіб вимірювання рівня підготовки учасників [1].

Тест як система складається з взаємопов'язаних тестових завдань, розташованих у певній послідовності. При експертизі якості тестових завдань і тесту в цілому необхідно оцінити кожен компонент структури тестового завдання не тільки окремо, але і в системі відносин з іншими тестовими завданнями. При цьому потрібно враховувати, що у кожного тестового завдання є низка структурних елементів, кожен з яких характеризується низкою внутрішніх і зовнішніх властивостей. Кожен елемент тестового завдання володіє своєю топологією, а властивості тестового завдання і тесту в цілому можуть визначатися характеризуватися певними особливостями, наприклад, показниками якості тестових завдань і тестів, особливостями технології обробки результатів тестування і показниками компетентності, які враховуються при експертизі знань фахівців. Таким чином, враховуючи складність структури ТІ і сукупності критеріїв, що визначають їх якість, експертизу тесту і його елементів необхідно проводити на основі системного підходу [5].

Вирішення проблеми забезпечення контролю надійним і валідним інструментарієм бачиться у проведенні комплексної експертизи якості тестових матеріалів.

Під комплексної експертизою розуміється процес системного дослідження сукупності внутрішніх і зовнішніх властивостей тестових матеріалів методами і прийомами комплексного оцінювання з метою отримання інтегрального показника якості [6].

Середовище дистанційного навчання (СДО) MOODLE дозволяє оцінити якість тестових завдань на основі системного аналізу статистичних показників, до яких відносяться:

✓ ***індекс легкост***і, що показує, яка частина студентів відповіла правильно на аналізовані питання. Тест повинен включати завдання різного рівня складності, але слід уникати завдань з індексом легкості, близьким або рівним 0 і 100%;

$$ІЛ = \frac{\overline{x_i}}{x_i(\max)}, \qquad (1)$$

де $\overline{x_i}$ – середнє значення балів, набраних студентами за *i*-е завдання;

✓ ***стандартне відхилення***, що характеризує розкид значень оцінок, отриманих за дане завдання тесту. Якщо для якогось завдання цей показник дорівнює 0, це означає, що всі студенти отримали за це питання однакову оцінку і таке питання слід визнати невдалим. Відповідно до вимог педагогічної теорії вимірювань, завдання зі значенням менше 0,3 краще виключити з тесту, оскільки вони не володіють достатньою здатністю до диференціації:

$$\delta_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(x_{ij} - \overline{x_i})^2}{n-1}}, \qquad (2)$$

де x_{ij} – оцінка успішності виконання *j*-го завдання *i*-им студентом.

✓ ***оцінка навмання*** *(random guess score)* – оцінка, яку міг би отримати студент при випадковому вгадуванні відповідей; використовується для завдань, в яких треба вибрати один або кілька варіантів з фіксованого списку;

✓ **призначена вага** *(intended question weight – **IQW**)* – вага, яка призначається тестовому завданню при формуванні сценарію тесту;

$$IQW\ (\%) = \frac{x_j(\max) - x_j(\min)}{T_{\max} - T_{\min}} * 100, \qquad (3)$$

де $x_j(\max)$ та $x_j(\min)$ – максимально і мінімально можливі оцінки за завдання; $T_{\max}$ та $T_{\min}$ – максимальна і мінімальна можливі оцінки за тест.

✓ ***ефективна вага*** *(effective question weight – **EQW**)* характеризує фактичну частку конкретного завдання в підсумковій оцінці студентів за тест:

$$EQW_j(\%) = \frac{\sqrt{C(x_j,T)}}{\sum_{j\in J}\sqrt{C(x_j,T)}} * 100, \quad (4)$$

$$C(x_j,T) = \frac{1}{S-1}\sum_{s\in S}(x_j(s)-\overline{x}_j)(T_S-\overline{T}_S), \quad (5)$$

де $C(x_j,T)$ – коваріація; $\overline{x}_j$ – середнє значення балів, усіх учасників за виконання *j* -го завдання, на яке отримано S відповідей; T_S – середня оцінка за завдання; $\overline{T}_S$ – середня оцінка за тест.

✓ ***індекс дискримінації*** показує, наскільки взаємопов'язані правильність відповіді на поточне питання та інші питання тесту:

$$D_j(\%) = \frac{C(x_j,X_j)}{\sqrt{V(x_j)*V(X_j)}} * 100, \quad (6)$$

$$C(x_j,X_j) = \frac{1}{S-1}\sum_{s\in S}(x_j(s)-\overline{x}_j)(X_j(s)-\overline{X}_j) \quad (7)$$

$$V(x_j) = \frac{1}{S-1}\sum_{s\in S}(x_j(s)-\overline{x}_j)^2 \quad (8)$$

де $V(x_j)$ – дисперсія; $x_j(s)$ – оцінка студента за конкретне завдання тесту; $X_j(s)$ – оцінка студента за всі інші завдання.

✓ ***ефективність диференціації*** *(discriminative efficiency – **DE**)* нормований коефіцієнт диференціації:

$$DE_j = \frac{C(x_j,X_j)}{C_{\max}(x_j,X_j)} * 100, \quad (9)$$

Зауважимо, що індекс дискримінації та ефективність диференціації розраховуються як для позиції в тесті, так і для окремого питання. [7]

Аналіз перелічених статистичних параметрів дозволяє викладачеві виявити невдалі завдання і відкоригувати або замінити їх в тесті. При цьому необхідно враховувати і рівень підготовки студентів, який може бути оцінений викладачем за підсумками роботи протягом навчального семестру.

Статистична оцінка бази тестових питань дозволяє коригувати тест. У MOODLE для оцінки якості тесту в цілому використовуються параметри, зазначені на рис. 1.

Інформація про тест

Назва тесту	Тренувальний тест підсумкового контролю знань
Назва курсу	Інформаційні системи і технології в управлінні організацією
Почати тестування	четвер, 26 листопад 2015 09:00
Кількість перших повністю оцінених спроб	23
Всього спроб	23
Середня оцінка по перших спробах	46%
Середня оцінка по всіх спробах	46%
Середня оцінка з останніх спроб	46%
Середня оцінка з найвище оцінених спроб	46%
Медіана оцінки (для усі спроби)	49%
Стандартне відхилення (для усі спроби)	21%
Значення асиметрії розподілу (для усі спроби)	-1,41
Значення ексцесу розподілу (для усі спроби)	2,74
Коефіцієнт внутрішньої узгодженості (для усі спроби)	89%
Помилка відношення (для усі спроби)	33%
Стандартна помилка (для усі спроби)	7%

Рис. 1. Статистичні характеристики сценарію тесту

Джерело: авторська розробка

Найважливішою характеристикою тесту є його надійність, що відображає відтворюваність результатів тестування та їх точність.

Коефіцієнт надійності, це кореляційний коефіцієнт, що показує ступінь збігу результатів тестування, здійсненого в однакових умовах одним і тим же тестом. Надійність тесту залежить від помилки вимірювань [7; 8]. Коли помилка відсутня, коефіцієнт надійності дорівнює одиниці. Якщо оцінений тестовий бал повністю обумовлений помилкою вимірювання, то надійність тесту дорівнює нулю.

Згідно зі статистичною оцінкою аналізованого тесту, помилка для нього склала 7%, а коефіцієнт внутрішньої узгодженості – 89%.

Висновки та подальші дослідження. Оцінка якості питань, які увійшли в «Тренувальний тест підсумкового контролю знань» з навчальної дисципліни «Інформаційні системи і технології в управлінні організаціями», проведена на основі результатів тестувань в системі електронного навчання MOODLE, з позиції розширеної статистичної теорії, що дозволило виявити фактори, які впливають на надійність тестових завдань.

Рівень складності питання, його здатність до диференціації та величина стандартного відхилення оцінки значно впливають на надійність тесту. Зростання коефіцієнта диференціації тесту за рахунок введення різної ваги питань призводить до зменшення його узгодженості, але знижує помилку визначення оцінки.

Статистична теорія, реалізована в модулі статистичного аналізу середовища дистанційного навчання MOODLE 2.7 дозволяє враховувати вплив розміру вибірки тесту, складності, стандартного відхилення оцінки питання, ймовірність вгадування на надійність тесту і на помилку визначення оцінки. Отже, на початковому етапі при створенні тестового сценарію СДН MOODLE надає можливості для оцінки його якості за допомогою вбудованого модуля статистичного аналізу. Це, в свою чергу, дозволяє створювати контрольно-вимірювальні матеріали у тестовій формі та оцінювати якість підготовки студентів з відповідним рівнем надійності, валідності тощо.

Література

1. Кінаш І.А. Інформаційні технології в економічній освіті [Електронний ресурс] / І.А. Кінаш – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2011_10_12.pdf.
2. Построение информационных систем непрерывного образования на основе интернет-технологий [Електронний ресурс] / А.В. Дьяченко, В.Г. Манжула, А.Э. Попов, И.Н. Семенихин, А.П. Толстобров. – Режим доступу: http://www.monographies.ru/ru/book/view?id=98.
3. Бурлаков О.С. Управління ризиками IT-аутсорсингу в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / О.С. Бурлаков – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_76.pdf.
4. Sunrav Software. Преимущества и недостатки автоматизированного тестирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sunrav.ru/testadvantage.html
5. Максимова О.А. Процедуры комплексной экспертизы качества тестовых заданий и тестов при формировании банка данных / О.А. Максимова, О.Е. Пермяков // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2008. – № 4. – С. 110–114.
6. Максимова О.А. Основы технологии комплексной экспертизы качества педагогических тестов : монографія / О.А. Максимова, О.Е. Пермяков. –Томск: ТОИПКРО, 2008. – 100 с.
7. Нестеров С.А. Оценка качества тестовых заданий средствами среды дистанционного обучения MOODLE / С.А. Нестеров, М.В. Сметанина // Научно-технические ведомости СПбГПУ. – СПб: Изд-во Политехн. ун-та, 2013. – № 5 (181). – С. 87-92.
8. Протасова И.В. Методика анализа и повышения качества тестов в системе электронного обучения MOODLE / И.В. Протасова, А.П. Толстобров, И.А. Коржик // Вестник Воронежского государственного университета (Серия Системный анализ и информационные технологии). – 2014. – С. 61-73.
9. Коржик И.А. Некоторые методы увеличения качества сценария теста в MOODLE [Электронный ресурс] / И.А. Коржик, И.В. Протасова, А.П. Толстобров // Сборник докладов Международной интернет-конференции «Информационно-технологическое обеспечение образовательного процесса государств-участников СНГ». – Режим доступа: http://elib.bsu.by/handle/123456789/27794.

References

1. Kinash, I.A. (2011), "Information technology in economic education", available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2011_10_12.pdf (access date May 05, 2016).
2. Diachenko, A.V., Manzhula, V.H., Popov, A.E., Semenikhin, I.N. and Tolstobrov, A.P. (2010), "The construction of information systems of continuous education on the basis of of Internet technologies", available at: http://monographies.ru/ru/book/view?id=98 (access date May 05, 2016)
3. Burlakov, O.S. (2013), "Risk management of IT outsourcing in the current economic conditions", available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_76.pdf (access date May 01, 2016)
4. Sunrav Software, (2015), "Advantages and disadvantages of automated testing", available at: https://sunrav.ru/testadvantage.html (access date May 04, 2016)

5. Maksimova, O.A. and Permyakov, O.E. (2008), “Procedures comprehensive examination of quality of tests and tests during the formation of the data bank”, *Zhurnal nauchnykh publikatsiy aspirantov i doktorantov,* no. 4, pp. 110–114.

6. Maksimova, O.A. and Permyakov, O.E. (2008), *Osnovy tekhnologii kompleksnoy ekspertizy kachestva pedagogicheskikh testov* [Fundamentals of complex expertise qualities of pedagogical tests], monograph, TOIPKRO, Tomsk, Russia, 100 p.

7. Nesterov, S.A. and Smetanina, M.V. (2013), “Guality measurement of the test tasks in the learning management system MOODLE”, *Nauchno-tekhnicheskiye vedomosti SPbGPU*, no. 5 (181), pp. 87-92.

8. Protasova, I.V., Tolstobrov, A.P. and Korzhik I.A. (2014), “Methods of analysis and improve test quality in e-learning system MOODLE”, *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta (Seriya Sistemnyy analiz i informatsionnyye tekhnologii)*, pp. 61-73.

9. Korzhik, I.A., Protasova, I.V. and Tolstobrov, A.P. (2012), “Some methods for increasing the quality of the test scenario in MOODLE”, *Sbornik dokladov Mezhdunarodnoy internet-konferentsii «Informatsionno-tekhnologicheskoye obespecheniye obrazovatelnogo protsessa gosudarstv-uchastnikov SNG* [Proceedings of the International Internet Conference "Information-technological support of the educational process of the CIS member states."], available at: http://elib.bsu.by/handle/123456789/27794 (access date May 03, 2016).

Рецензент: д.е.н., Подільський державний аграрно-технічний університет І.А. Цвігун

УДК 666.791

Гіренко Ю.О.,
аспірант*
Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”

МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСЬКОГО ПІДКОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

Girenko Yu.O.,
graduate student
National Scientific Center “Institute of Agrarian Economics”

MODERNIZATION OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF HOP GROWING SUBCOMPLEX IN UKRAINE

Постановка проблеми. Вітчизняний хмелярський комплекс є важливою складовою сільськогосподарського виробництва. Але разом з тим, у порівнянні з іншими галузями агропромислового виробництва, він є недостатньо технічно оснащений, має низький рівень механізації виробничих процесів, характеризується високою трудоємністю виробництва продукції.

Питання, технічної модернізації хмелярської галузі, як багато років тому, залишається актуальним. Особливо воно загострюється в нинішніх складних ринкових умовах, де вирішальне значення має оптимізація і продуктивне використання наявних виробничих ресурсів, пошук нових рішень та одержання при цьому максимально можливого прибутку. Передовий досвід підтверджує, що позитивні зрушення досягаються в умовах системного впровадження модернізаційних змін у виробництво.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику технічного переоснащення хмелярського комплексу в різні часи досліджували в своїх наукових працях наступні вчені: М.М. Мишенков, І.І. Засухін, В.А. Макаревич, І.К. Хміль, Д.В. Марченко, Й.Г. Рейтман, І.М. Ярошенко, А.М. Уманець, В.С. Бурдейний, О.Б. Остроменський, А.С. Шабанський, В.М. Шуляр та інші. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує наявність наукових розробок з питань техніко-технологічного забезпечення розвитку галузі хмелярства. При цьому слід відмітити, що багато питань, пов’язаних з функціонуванням та розвитком вітчизняного хмелярства не втратило своєї актуальності і в сучасних умовах, однак потребують додаткового дослідження. Особливо актуальною залишається проблема модернізації технічного розвитку вітчизняного хмелярського підкомплексу**.**

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення досвіду з модернізації хмелярської техніки господарств попередніх років, акцентуючи при цьому увагу на необхідності відновлення сучасного

* *Науковий керівник: Захарчук О.В. – д.е.н.*

виробничого потенціалу існуючої матеріально–технічної бази вітчизняного хмелярського комплексу за рахунок ефективних технічних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирощування хмелю в Україні бере свій початок ще з давніх часів. Як зазначають деякі науковці, одні із перших згадок про цю сільськогосподарську культуру датуються ще IX ст. Так, перший дикорослий хміль з'явився у Східній та Південно–Східній частині тогочасної Київської Русі. Згодом, потрапивши до європейських країн, він став справжньою, повноцінною сільськогосподарською культурою [17]. Цьому сприяли природно–кліматичні умови, а головне поступово зростаючий попит на хміль. Поєднання цих факторів в підсумку призвело до значного збільшення обсягів його виробництва.

Одним із перших важливих кроків у цьому напрямку стала поява Баварського хмелярства, діяльність якого характерна тим, що з 1384 р. почалась документальна реєстрація стосовно переходу хмільників з однієї власності в іншу. Одночасно почали зростати з боку споживачів і вимоги до якості цієї продукції. Свідченням цьому є те, що хміль в давнину міг вважатись якісним лише у випадку, якщо у більшості місцевостей він здобув позитивну оцінку серед своїх споживачів. Інакше його ціна була незначною. Виходячи з цього, практично всі зусилля тогочасних хмелярів були спрямовані на те, аби здобути для своєї продукції якомога ширше визнання серед покупців. До речі, для визначення якості товарного хмелю було створено відповідні державні установи, в завдання яких входило здійснення контролю якості хмелярської продукції. Власники більшості господарств дедалі частіше почали приділяти увагу технологічній складовій виробництва хмелю одночасно з культивуванням та обробітком. Сприяло також розвитку хмелярського ремесла поява торгових домів. Ці посередницькі структури організовувались переважно у тих місцевостях, де виробництво та торгівля хмелем були наймасштабніші. У цей період виходили друком окремі спеціалізовані періодичні видання. У Нюрнбергу (Німеччина) друкувалась "Газета для хмелярів", яка протягом певного часу вважалась найкращою з поміж інших аналогічних видань [14].

Технічний розвиток, хмелярства, знайшов найбільше відображення у появі нових хімічних, біологічних та агротехнічних розробок. У XVIII ст. технічні новації суттєво механізували основні виробничі процеси у хмелярстві. І таким чином значно покращили основні характеристики ефективності тогочасного виробництва [11].

Крім того, у період з XVIII по XIX ст. відбувалось технічне вдосконалення окремих процесів з вирощування хмелю. Вагомий внесок у розвиток цієї справи належить окремим вченим – винахідникам. В. Гомілевський у своїй науковій праці "Хмель и его разведение" (1914 р.), висвітлюючи деякі заходи стосовно удосконалення процесу виробництва хмелю, звертав увагу на необхідності та важливості пошуку ефективних шляхів стосовно надійного захисту хмільників не лише від погодних змін, а також від тварин. В цій ситуації він радив облаштувати "живу огорожу", використовуючи для цього гледичію або акацію, адже вони обидві належали до колючих порід дерев. Крім того, такий захист міг бути ефективним за умови, якщо ці рослини були висаджені у три ряди, з відстанню не менше як в три метри. Щоб цей захист посилити ще більше та разом з тим ефективно використати вільний клаптик землі, можна було висадити між рядами кущі американського сорту ожини. Адже саме ця рослина окрім того, що була дуже колючою мала ще й смачні плоди. Це також допомагало під час боротьби з шкідниками, оскільки птахи, що гніздились в такій огорожі, під час свого харчування знищували шкідливих для хмелю комах, підтримуючи цим високу врожайність [3].

Якість продукту є важливою складовою успішного розвитку будь–якого виробництва. Одним із головних факторів, що впливає на цей показник товарного хмелю є належна організація процесу його сушіння. В гарно висушеному хмелю рівень вологи має бути не вищим за 9–10%. В іншому випадку відбувається знецінення виробленого товару [16].

Досліджуючи цю ж саму проблематику, вчений XVIII ст. М. Мишенков стверджував, що: "погано зібраний хміль, можна було повторно перебрати. А от хміль, зіпсований внаслідок неякісного сушіння, був вже не придатний для подальшого використання" [13]. Проаналізувавши практику висушування хмелю в домогосподарствах, яка в основному була пов'язана з доступом відкритого вогню та появою внаслідок цього сторонніх запахів в готовій продукції, вчений запропонував власну розробку, яка повинна була запобігти такому негативному явищу. Удосконалена за його проектом сушка відрізнялась вищою продуктивністю, компактними розмірами, мобільністю та меншою вартістю. До того ж, її можна було за потреби технічно модернізувати, замінивши окремі складові, і підвищити таким чином продуктивність.

Забезпечити якісне сушіння хмелю могли спеціалізовані заводи. Для підвищення їхньої популярності серед суспільства М. Мишенков радив запозичити загальноєвропейський досвід, який передбачав зведення аналогічних виробництв за рахунок населення. Необхідна кількість таких підприємств давала б змогу сушити щойно зібраний хміль, в тому числі, з дрібних господарств. Відразу, не втрачаючи часу, відправляти на заводську переробку, забезпечуючи тим самим найкраще збереження його якісних товарних властивостей, а головне – найвищу ринкову вартість [13].

Інший вчений XIX ст. В. Макаревич у своїх наукових працях привертав значну увагу до вирощування лише якісного хмелю. Весь існуючий в господарстві комплекс агротехнічних заходів

необхідно було спрямовувати саме на це, оскільки, на його думку, питання, що пов'язані з якісними властивостями хмелярської продукції досліджувались недостатньо. Отже, необхідно було користуватись лише продуктивними, перевіреними та загальновизнаними сортами. Найкращими з них вважались чеські – "Земшевий" та "Жатецький" [9].

Якість вирощуваного хмелю багато в чому залежить від наявних ґрунтово–кліматичних умов та селекційної роботи. З огляду на це, найкращою вважалась Волинська губернія (зараз Рівненська обл.). Тут значна увага приділялась використанню продуктивних, елітних та здорових саджанців. Для первинної висадки матеріал повинен бути взятий лише з тих кущів, де достеменно було відомо, що хміль здоровий, має гарні плоди та добре розвинений в цілому. Вибір належної потенційно продуктивної розсади мав відбуватись наступним чином: живці перед посадкою необхідно було обов'язково сортувати, вибираючи при цьому з середньої частини плітини, необхідні за вагою та розміром, попередньо переконавшись у їхній цілісності. Такий захід мав дуже велике значення для подальшого, надійного розвитку окремо взятого хмільника. Адже через деякий час з живців утворюється матка, з якої в майбутньому протягом тривалого періоду міг бути новий кущ. З огляду на це, необхідно було зупиняти свій вибір лише на молодих, здорових та міцних рослинах.

Оскільки, одним із основних та одночасно дуже важливих агротехнічних заходів в хмелярстві є процес внесення добрив, В. Макаревич зазначав, що неналежне підживлення хмелю може негативно позначитись на його гірких речовинах. Отже, зварити якісне пиво в цьому випадку не вдасться [9].

З настанням XIX ст. почали відбуватись стрімкі зміни в системі управління народним господарством країни. Це також позначилось і на хмелярському комплексі. Проте, набуті на той час знання, майстерність та досвід з вирощування хмелю призвели до того, що цю культуру на території сучасної України вирощували вже в п'яти повітах Волинської губернії, а саме: в Житомирському, Дубнівському, Рівненському, Луцькому та Володимир–Волинському. Загалом у 1914 р. площа хмільників в Україні складала майже 9000 га, з яких трохи більше 80 % перебувало саме на Волині. До того ж, за якісними характеристиками той хміль не поступався закордонному, а за ароматичними, в окремих випадках, був навіть кращим [12].

У 1914 р. поряд з Житомиром було закладено дослідний хмільник. Керівництво науково–дослідною роботою очолив агроном І. Засухін. Одним із напрямів діяльності якого було дослідження більш раціональних шляхів відносно процесу догляду за хмелем. Керуючись власним досвідом, вчений акцентував увагу на тому, що під час планування закладки майбутнього хмільника необхідно обов'язково врахувати природно–кліматичні особливості окремо взятої місцевості. І. Засухін зауважував, що хміль не надто добре витримує спекотний клімат, а значить його якість прямо залежить від місця географічного розташування. Висадження хмелю в ґрунт повинно відбуватись лише "правильними рядами". Так, щоб висаджені саджанці вздовж і поперек мали вигляд прямих ліній та знаходились приблизно на однаковій відстані, а інакше при занадто щільному насадженні рослини будуть значно затіняти одна одну. В майбутньому це призведе до слабкого розвитку та зниження як загального врожаю, так і якості зібраного хмелю. Негативом у висадженні хмелю на занадто великій відстані була ймовірність пошкодження рослини внаслідок сильних вітрів. В цьому випадку рослина набувала не природнього – червоного кольору, втрачаючи свої цінні речовини. І. Засухін радив навколо такого хмільника на невеликій відстані висаджувати ряд дерев. Але найкращим захистом у цьому випадку повинно було бути зведення спеціальних архітектурних споруд. І. Засухін був серед тих науковців, що підтримували інтенсивне впровадження системних модернізаційних змін у розвиток хмелярства. Досліджуючи окремі агротехнічні операції, як, наприклад, обрізку головних кореневищ хмелю, яка є одним з ключових агротехнічних прийомів, що зазвичай відбувається ранньою весною та значно впливає не лише на рівень майбутнього врожаю, а й на розвиток хмільника в цілому. З огляду на це, вчений стверджував, що обрізку кореневищ ніколи не можна здійснювати в сиру погоду, або коли земля ще не просохла. У разі, якщо все ж було відкрито корінь і виявилось, що він є дуже слабкий, або навіть частково втрачений, його необхідно було б обов'язково замінити новим [7].

Згодом науковці Волинської дослідної станції, досліджуючи в лабораторних умовах аналогічний захід з обрізання головних кореневищ хмелю, дійшли до більш конкретних висновків, які полягали в тому, що цей процес має відбуватись лише за умови відкриття матки в конкретно визначені терміни. В іншому випадку рівень врожайності різко скорочувався. За умови дотримання цих рекомендацій врожайність могла зрости навіть до 30 % [6].

Щодо облаштування хмелю, І. Засухін радив у ролі підвісного матеріалу замість звичних раніше дерев'яних тичин використовувати спеціальні шпалери, обґрунтовуючи свою думку тим, що витрати на їх придбання були хоч і значні, але термін їх придатності практично був необмежений та позитивно впливав як на загальний розвиток хмільника, так і на його урожайність. В основі конструкцій таких шпалер зазвичай були дубові породи дерев. З метою запобігання гниттю, ці стовпи спочатку обпалювались, а потім оброблялись смолою на рівні, що є вищим від глибини встановлення [5].

Хмелярський комплекс є дуже капіталомістким виробництвом, де близько 50 % від всієї кількості необхідних ресурсів витрачається на збір врожаю. Тут велике значення має приділення належної уваги до ефективної організації праці. З цього приводу науковець Г. Джолів, після проведених ним розрахунків відносно затрат праці, дійшов до висновку, що для збору хмелю на 15 га, при шпалерній

системі, необхідно було 45 працівників, а при тичковій – 90. Облік виконаної роботи мав бути одним із головних факторів підвищення ефективності по догляду за хмільником. Кожна окрема робоча операція мала б відбуватись у вигляді змагань між робітниками стосовно якості та кількості зібраної продукції. За весь облік виконаних нормативно–якісних робіт ніс персональну відповідальність бригадир. Для більш ретельного збору хмелю необхідно було, в залежності від розміру площі, кількості існуючих рядків, з метою самоконтролю на один ряд ставити по декілька робітників. А в разі потреби, ці ж самі працівники могли допомогти пришвидшити сортування вже зібраної продукції [4].

Внесення добрив під час діяльності сільськогосподарського виробництва є одним з вирішальних чинників, який впливає на рівень майбутнього врожаю. Внаслідок проведених досліджень виявилось, що найбільше поживних речовин рослині необхідно в момент формування шишок (квіток) хмелю.

Наукові дослідження щодо внесення добрив продемонстрували пряму залежність збільшення врожаїв від правильної методики підживлення хмелю. Для більшого підсилення ефекту дії добрив було запропоновано їх вносити у два етапи. Перший – приблизно за 10 днів до наступного, за чергою, обгортання. Другий етап – під час того, як зацвіло приблизно 85 % висадженого хмелю [10].

Інтенсивне заміщення кінно–ручних робіт технічними засобами у вітчизняному хмелярстві бере початок з 1945 р. У цей період відділом механізації дослідної станції хмелярства розпочались випробування спеціальних обприскувачів, а також тривали проектні роботи над хмелезбиральною машиною. З 1946 р. для догляду за хмелем в окремих господарствах вже використовувалась тракторна техніка, впровадження якої в рази збільшувало існуючу на той час продуктивність праці [1].

Подальша інтенсифікація хмелярства стала можливою завдяки зміні архітектурних розмірів хмільників. Збільшення відстані між кущами до 1 м^2 дозволило масштабне використання техніки. Збільшення терміну використання хмелярських шпалер відбулось за рахунок заміни дерев'яних конструкцій на залізобетонні стовпи [15].

Для підвищення ефективності розподілу наявних матеріально–технічних ресурсів, хмелярські господарства, під час планування свого виробництва, почали узгоджувати технологічні операції з урахуванням окремих необхідних вимог. Для точного визначення потреби в технічних засобах обов'язково брались до уваги агротехнічні строки виконання тих чи інших робіт у відповідності з технологією та фазами розвитку самого хмелю. Підвищення ефективності від використання існуючої техніки в господарствах могло відбуватись шляхом розробки спеціальних операційних карт, в яких зазначалась технологічна послідовність, організація, виконання та контроль виконаних робіт. Спеціальні номограми визначали не лише потребу в необхідній техніці, а також і рівень її завантаженості. Розраховувався цей показник співвідношенням середньо сезонної завантаженості одного комплексу необхідного технічного устаткування до середньо загальних площ хмелю. Ці та інші технічні розрахунки давали також можливість приймати відповідні управлінські рішення з боку керівництва господарств [2].

Прийняття законодавчих змін, спрямованих також і на здійснення господарствами комплексу виробничо–технічних заходів, в підсумку, сприяло модернізації хмелярства. Крім того, продовольча програма, затверджена у 1982 р., значно посилила ринкові позиції виробників хмелю. Основним її змістом було забезпечення належних умов для подальшого розвитку агропромислового комплексу в цілому та окремих його складових, включно з хмелярством.

Низка сприятливих для діяльності вітчизняного хмелярства факторів, головними з яких були: значна державна підтримка, інтенсивне впровадження модернізаційно–технічних змін, висока фахова кваліфікація хмелярів призвели до суттєвого збільшення основних показників продуктивності виробництва. Особливо у спеціалізованих, прогресивних хмелярських господарствах, серед яких були: "Рея", "Карпівці", "Вертокиївка" та "Попільнянське" (Житомирська обл.). Застосування механічних засобів у зазначеній групі підприємств під час обробітку міжрядь та збору врожаю дало змогу зменшити загальний показник собівартості та підвищити рентабельність. Продуктивність праці, внаслідок ефективної організації роботи тракторно–хмелярських бригад, зросла в межах 20 % [8].

Висновки та подальші дослідження. Протягом тривалого часу хмелярство привертало до себе увагу не лише з точки зору господарського вирощування, а також було предметом наукових досліджень. Проблематика технічного вдосконалення вважалась одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень спочатку окремих вчених, а згодом і науково – дослідних установ. Результатом такої роботи стало загальне підвищення продуктивності хмелярських господарств, що особливо було помітно на прикладі передових, які за економічним розвитком значно переважали решту інших. З огляду на складну нинішню ситуацію у вітчизняному хмелярстві, вважаємо досить актуальним напрямом пошук шляхів щодо відновлення виробничого потенціалу галузі, саме за рахунок впровадження модернізаційно–технічних змін.

Література

1. Буйницький М. Досягнення хмелярів України / М. Буйницький. – Київ, 1970. – 40 с.
2. Гілелах В.Й. Питання інтенсифікації хмелярства / В.Й. Гілелах. – Київ, 1972. – 86 с.

3. Гомилевский В.И. Хмель и его разведение / В.И. Гомилевский. – Полтава: Ред. Журнал “Хуторянин”, 1914. – 43 с.

4. Джолів Г.А. Виготовлення товарного хмелю : наук. вид. / Г.А. Джолів. – Х. : Держсільгоспвидав, 1931. – 43 с.

5. Дидора В.Г. Состояние и перспективы развития хмелеводства: лекция для студентов с.–х. институтов и слушателей ФПК агрономов–хмелеводов / В.Г. Дидора, П.С. Варварюк, О.Б. Остроменский. – К. : УСХА, 1981. – 17 с.

6. Засухин И.И. Разведение хмеля / И. И. Засухин. – Петроград: тип. В. Ф. Киргибаума, 1917. – 72 с.

7. Засухин И.И. Хмелеводство: практ. советы по разведению хмеля / И.И. Засухин. – М. : Агроном,1912. – 58 с.

8. Куровский И.П. Экономика производства хмеля / И.П. Куровский. – К. : Урожай, 1985. – 88 с.

9. Макаревич В. Один із головних шляхів поліпшення якості хмелю в умовах селянського господарства / В. Макаревич. – 1918. – 18 с.

10. Марченко Д.В. Підживлення хмелю / Д.В. Марченко, П.М. Могила. – Київ, 1937. – 20 с.

11. Милоста Г.М. Агробиологические основы выращивания хмеля в Республике Беларусь : монография / Г.М. Милоста, В.В. Лапа. – Гродно: ГГАУ, 2010. – 286 с.

12. Муляр Т.С. Стратегічне управління підприємств галузі хмелярства: монографія / Т.С. Муляр, Г.В. Осовська. – Житомир: “ Житомирський національний агроекологічний університет”, 2013. – 244 с.

13. Мышенков Н.К. Руководство по хмелеводству / Н.К. Мышенков. – Санкт-Петербург: кн. маг “Деревня”, 1899. – 80 с.

14. Нейман М.М. Хмелеводство в России и за границей / М. М. Нейман. – Дубно: лито – тип., 1887. – 33 с.

15. Сластёнников В. Биология и агротехника хмеля / В. Сластёнников. – М. : Россельхозиздат, 1971. – 80 с.

16. Хмель и его использование / А.А. Годованый, Н.И. Ляшенко, И. Г. Рейтман, И.С. Ежов ; Под ред. И. С. Ежова – К. : Урожай, 1990. – 336 с.

17. Шредер Р.И. Хмель и его развитие в России и за границей / Р.И. Шредер. – М. Универ. Тип., 1875. – 146 с.

References

1. Buinytskyi, M. (1970), *Dosiahnennia khmeliariv Ukrainy* [Achievements of producers of hops in Ukraine], Kyiv, Ukraine, 40 p.

2. Hilelakh, V.I. (1972), *Pytannia intensyfikatsii khmeliarstva* [Questions of intensification of hop growing], Kyiv, Ukraine, 86 p.

3. Gomilevskiy, V.I. (1914), *Khmel i yego razvedeniye* [Hops and his breeding], Red. Zhurnal “Khutoryanin”, Poltava, Ukraine, 43 p.

4. Dzholiv H.A. (1931), *Vyhotovlennia tovarnoho khmeliu* [Production of commodity hops], Derzhsilhospvydav, Kharkiv, Ukraine, 43 p.

5. Didora, V.G., Varvaryuk, P.S. and Ostromenskiy, O.B. (1981), *Sostoyaniye i perspektivy razvitiya khmelevodstva* [The condition and prospects of development of hop growing], USKHA, Kyiv,Ukraine, 17 p.

6. Zasukhin, I.I. (1917), *Razvedeniye khmelya* [Breeding of hops], tip. V.F. Kirgibauma, Petrograd, Russia, 72 p

7. Zasukhin, I.I. (1912), *Khmelevodstvo: prakt. sovety po razvedeniyu khmelya* [Hop growing: practical councils of breeding of hops], Agronom, Moscow, Russia, 58 p.

8. Kurovskiy, I.P. (1985), *Ekonomika proizvodstva khmelya* [The economy of hops production], Urozhay, Kyiv, Ukraine, 88 p.

9. Makarevych, V. (1918), *Odyn iz holovnykh shliakhiv polipshennia yakosti khmeliu v umovakh selianskoho hospodarstva* [One of the main ways to improve of quality of hops in the conditions of the peasant economy], 18 p.

10. Marchenko, D.V. and Mohyla, P.M. (1937), *Pidzhyvlennia khmeliu* [Top-dressing of hops], Kyiv, Ukraine, 20 p.

11. Milosta T.S. and Lapa V.V. (2010), *Agrobiologicheskiye osnovy vyrashchivaniya khmelya v Respulike Belarus’* [Agrobiological bases of cultivation of hops in the Republic Belarus], monograph, GGAU, Grodno, Belarus, 286 p.

12. Muliar, T.S. and Osovska, H.V. (2013), *Stratehichne upravlinnia pidpryiemstv haluzi khmeliarstva* [Strategic management of enterprises of the hop growing industry], monograph, Zhytomyrskyi natsionalnyi ahroekolohichnyi universytet, Zhytomyr, Ukraine, 244 p.

13. Myshenkov, N.K. (1899), *Rukovodstvo po khmelevodstvu* [Hop Growing Manual], kn. mag “Derevnya”, Sankt–Peterburg, Russia, 80 p.

14. Neyman, M.M. (1887), *Khmelevodstvo v Rossii i za granitsey* [Hop growing in Russia and abroad], lito – tip., Dubno, Ukraine, 33 p

15. Slastennikov, V. (1971), *Biologiya i agrotekhnika khmelya* [The biology and agrotechnics of hops], Rosselkhozizdat, Moscow, Russia, 80 p.

16. Godovanyy, A.A., Lyashenko, N.I., Reytman, I.G. and Yezhov, I.S. (1990), *Khmel i yego ispolzovaniye* [Hops and his use], Urozhay, Kyiv, Ukraine, 336 p.

17. Shreder, R.I. (1875), *Khmel i yego razvitiye v Rossii i zagranitsey* [Hops and his development in Russia and abroad], Univer. Tip., Moscow, Russia, 146 p.

Рецензент: д.е.н., Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” О.В. Захарчук

УДК 330.4

Крицун К.І.,
аспірант*,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МУЛЬТИФРАКТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ ЄВРОПИ: DAX ТА FTSE

Krytsun K.I.,
graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

MULTIFRACTAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF EUROPEAN STOCK INDEXES: DAX AND FTSE

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним є дослідження соціально-економічних процесів за допомогою «нелінійної парадигми». Це зумовлено тим, що складні системи, такі як фінансово-економічні, характеризуються такими властивостями, як: синергія, емерджентність, хаотичність. Перехід до нелінійного моделювання дає можливість на якісно іншому рівні проінтерпретувати поведінку складних систем і дозволяє досліджувати ациклічну поведінку досліджуваного явища чи процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню економічних та кризових явищ та процесів за допомогою мультифрактального аналізу та вейвлет-аналізу присвячено значну кількість наукових робіт як вітчизняних, так й іноземних вчених та науковців.

Т.В. Кравець [4] та О.І. Ляшенко [13] досліджують ефекти синхронізації на фондових ринках, валютного ринку за допомогою мультифрактального аналізу з вейвлет перетвореннями. В.Д. Дербенцев, О.А. Сердюк, В.М. Соловйов, О.Д. Шарапов [9] у свої роботі описують мультифрактальні методи для досліджень складних соціально-економічних систем та їх динаміку, а також інші методи нелінійного моделювання. А.В. Сірош та Д.Є. Семьонов [10] у своїй праці описують застосування мультифрактального аналізу при дослідженні фондових індексів США, Європи, Австралії та України.

Дослідженню фондових індексів, фондового ринку із застосуванням мультифрактального аналізу присвятили такі іноземні вчені та науковці, як: Е. Петерс [8], Я. Корбел та П. Джизба [12], Л. Кириченко [3], М. Дубовиков [2], А. Марков, К. Кривоносова, А. Любушин [5]. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених дослідженню фондових ринків та їх динаміки, поставлена проблема вимагає подальшого вивчення. Вибір теми дослідження зумовлений невичерпним висвітленням результатів та їх інтерпретації, а також з метою отримання актуальної інформації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження динаміки фондових індексів, таких як: DAX and FTSE за період з 2014 по 2015 роки, використовуючи мультифрактальний аналіз. Для досягнення визначеної мети поставлено завдання: виявити фрактальні властивості досліджуваних часових рядів; здійснити розрахунки мультифрактального спектру сингулярності та індексу Херста.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Індикатор – узагальнена характеристика будь-якого об'єкта, процесу чи його результату, властивостей, які зазвичай виражені кількісно. В економіці індикатором є кількісний показник, який вказує на динаміку певної економічної чи фінансової величини. Тому під фінансовим індикатором для фінансового ринку будемо розуміти числове значення чи їх сукупність, на підставі якого(яких) отримується інформація/сигнал про тенденції явища чи процесу(ів) на фінансовому ринку. Фінансовим індикатором як на фінансовому ринку та економіки загалом можна вважати курс валют та фондові індекси. Так як їх котирування відображає стан ринку та економіки країни у загальному.

В сучасній економічній науці актуальними методами дослідження і моделювання фінансових ринків є методи нелінійної динаміки, наприклад, як вейвлет аналіз та мультифрактальний аналіз.

Фінансово-економічні системи – це системи для яких досліджувані дані не є нормально розподіленими, чи хоча б наближеними до нормального розподілу даних.

Тому для дослідження часових рядів таких систем був запропонований метод нормованого розмаху, а саме R/S аналіз. Метод дає можливість виявити чи досліджуваний часовий ряд є випадковим чи фрактальним, крім того можна зробити висновки про неперіодичність циклів та навність довгострокової пам'яті.

---

* *Науковий керівник: Ляшенко О.І. – д.е.н., професор*

$$R/S(x) = an^H, \quad (1)$$

де R/S – розмах розкиду змінної x, що є часовим рядом з кількістю спостережень n, a – константа. Розмах розкиду – це діапазон (максимальне значення мінус мінімальне) сум чи часткових сум x (після вирахування вибіркового середнього) і поділено на стандартне відхилення вибірки. У таблиці 1 та таблиці 2 відображені результати розрахунків за формулою (1). Часові ряди добре описуються формулою Херста, а тому мають фрактальні властивості [11, с. 20].

Таблиця 1

Індекс Херста для FTSE

Розмір	RS (avg)	Log (Розмір)	Log (RS)
511	23,769	8,9972	4,571
255	16,51	7,9944	4,0452
127	10,803	6,9887	3,4334
63	7,6498	5,9773	2,9354
31	5,7654	4,9542	2,5274
15	3,9226	3,9069	1,9718
Результати регресії (n = 6)			
		коеф.	**Ст. похибка**
Константа		-0,033129	0,096878
Кут. коеф.		0,50705	0,014462
Оцінка моделі індекс Херста			0,507053

Джерело: розраховано автором за допомогою програми Gretl на основі даних Yahoo Finance [7]

Таблиця 2

Індекс Херста для DAX

Розмір	RS(avg)	log(Розмір)	log(RS)
511	27,277	8,9972	4,7696
255	23,273	7,9944	4,5406
127	13,621	6,9887	3,7677
63	8,0923	5,9773	3,0166
31	5,7435	4,9542	2,5219
15	3,9583	3,9069	1,9849
Результати регресії (n = 6)			
		коеф.	**Ст. похибка**
Константа		-0,33534	0,23256
Кут. коеф.		0,58254	0,034718
Оцінка моделі індекс Херста			0,582539

Джерело: розраховано автором за допомогою програми Gretl на основі даних Yahoo Finance [7]

Фрактальна розмірність часових рядів відповідно: D_{FTSE} = 1,492947 та D_{DAX} = 1,417461. Якщо D>1, то це свідчить про наявність фрактальної структури у досліджуваних часових рядах, вони є персистентними і будуть зберігати тенденцію. Проте індекс Херста фондового індексу FTSE близький до значення 0,5. Якщо індекс Херста = 0,5, тоді спостереження випадкові і некорельовані, а теперішні значення часового ряду не впливають на майбутні. Тому варто провести додаткове дослідження обох часових рядів у різних часових вікнах.

Монофракталом називають такий часовий ряд, який на різних проміжках характеризується однаковим коефіцієнтом масштабування, тоді прогнозувати його легко. Мультифрактал – це комплекс фракталів, що змінюють один одного на різних проміжках, із зміною скейлінгового параметру масштабування [6].

На рис. 1 та рис. 2 побудовано мультифрактальні спектри сингулярності та динаміку зміни флуктуаційних функцій. Спектр сингулярності представляє інформативну статистику, що характеризує режим хаотичних флуктуацій досліджуваного часового ряду [5, с.16].

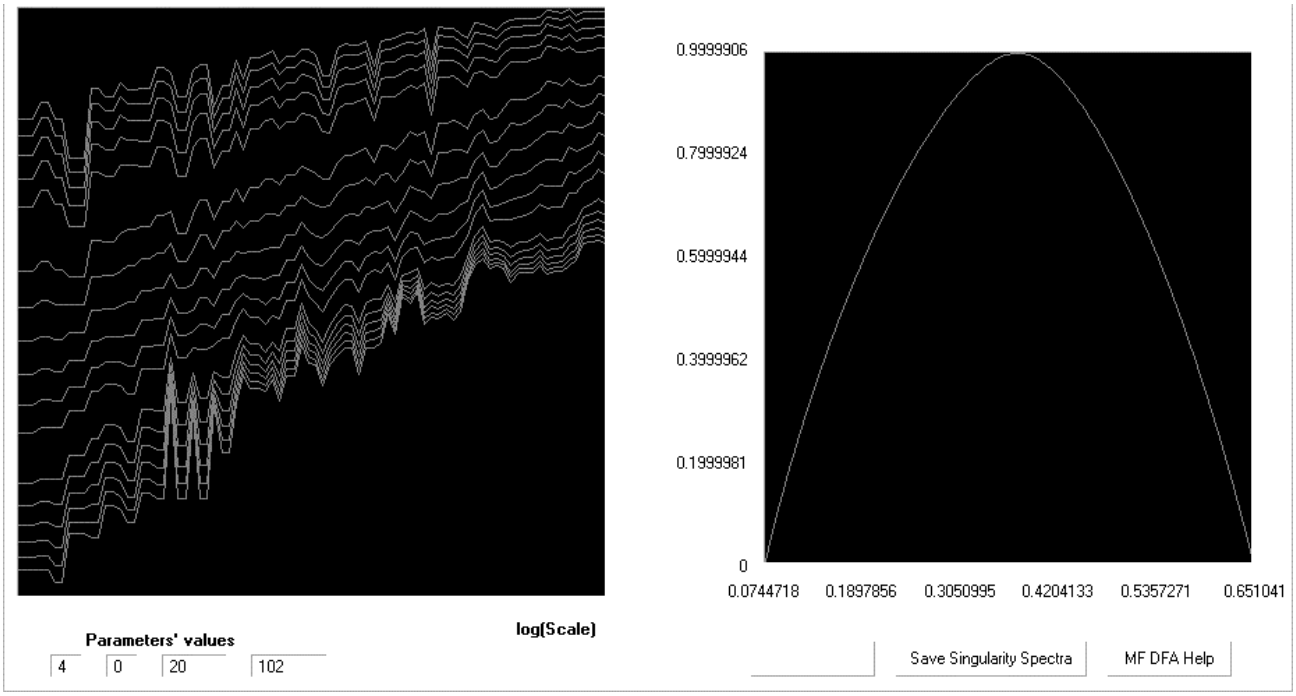

Рис. 1. Мультифрактальний спектр сингулярності індексу DAX за період 2014-2015
Джерело: розраховано автором за допомогою програми SpectrAnalyzer на основі даних Yahoo Finance [7]

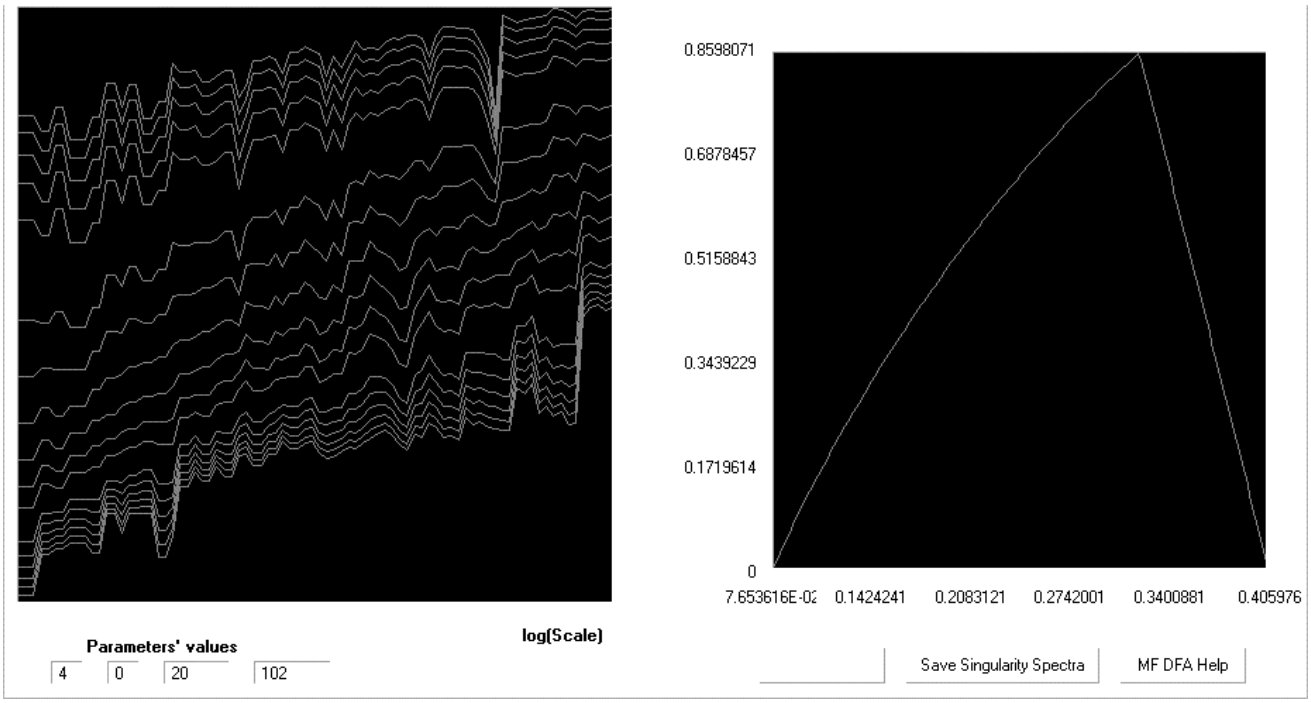

Рис. 2. Мультифрактальний спектр сингулярності індексу FTSEза період 2014-2015
Джерело: розраховано автором за допомогою програми SpectrAnalyzer на основі даних Yahoo Finance [7]

Флуктуаційні функції мультифрактальних часових рядів не паралельні між собою, а коефіцієнт Херста – змінюється в значних межах, а спектр сингулярності має параболічний вигляд [1, с. 64].

Висновки та подальші дослідження. Нелінійні методи аналізу і моделювання краще пояснюють динаміку і розвиток складних систем. Складною системою є фінансові ринки, економіка країни тощо. Тому актуальним є дослідження динаміки фондових індексів Європи за допомогою мультифрактального аналізу. В процесі дослідження було виявлено, що фондові індекси мають фрактальні властивості і є мультифракталами.

У подальших дослідженнях планується розглядати фондовий ринок разом із валютним та ринком нафтопродуктів, дослідити їх взаємовплив та синхронізацію з іншими фінансовими ринками, як

в середині країни, так і на глобальному рівні. Також важливо дослідити динаміку часових рядів до кризи, в період кризи та після тому, що це може дати важливу інформацію щодо прогнозування майбутньої їх динаміки. А також поведінку часових рядів у різних часових вікнах.

Література

1. Дегтяренко И.В. Алгоритм поиска интервалов монофрактальности в неоднородных фрактальных процессах / И.В. Дегтяренко, А.М. Гарматенко // Збірник наукових праць ДонІЗТ. – 2014 – № 37. – С. 59-67.
2. Дубовиков М.М. О фрактальном анализе хаотических временных рядов / М.М. Дубовиков, Н.А. Старченко // Вестник РУДН, Серия Прикладная и компьютерная математика, Т. 3, № 1, 2004. – С. 30–44.
3. Кириченко Л.О. Исследование выборочных характеристик, полученных методом мультифрактального флуктуационного анализа / Л.О. Кириченко // Вісник НТУУ «КПІ». Інформатика, управління та обчислювальна техніка: зб. наук. пр. – 2011. – № 54. – С. 101–111.
4. Кравець Т.В. Моделювання доходностей фондових індексів методами вейвлет-аналізу / Т.В. Кравець // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 104–109.
5. Любушин А.А. Исследование случайных флуктуаций геофизических полей [Електронний ресурс] / А.А. Любушин. – Режим доступу: http://www.ifz.ru/fileadmin/user_upload/subdivisions/506/Konferencii/2015/Lections/Lyubushin.pdf
6. Николаева Е.В. Города как фрактальные перекрестки мира / Е.В. Николаева // Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований. – 2012. – № 3. – С. 92-106.
7. Офіційний сайт Yahoo! На якому відображається щоденний стан фінансових ринків провідних країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.yahoo.com/
8. Петерс Э. Фрактальный анализ финансовых рынков: Применение теории Хаоса в инвестициях и экономике / Э. Петерс. – М. : Интернет-трейдинг, 2004. – 304 с.
9. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем [Електронний ресурс] / [В.Д. Дербенцев, О.А. Сердюк, В.М. Соловйов, О.Д. Шарапов]. – Ч. : Брама-Україна, 2010. – 287 с. – Режим доступу: http://kafek.at.ua/Monogr.pdf
10. Сірош А.В. Мультифрактальний аналіз фондового ринку / А.В. Сірош, Д.Є. Семьонов // Моделювання та інформаційні системи в економіці : зб. наук. праць, М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; відп. ред. В. К. Галіцин. – 2012. – № 87. – С. 201–210.
11. Старченко Н.В. Индекс фрактальности и локальный анализ хаотических временных рядов: дис. кандидата фіз.-мат. наук: 01.01.03 / Старченко Николай Викторович. – Москва, 2005. – 122 с.
12. Jizba P. Methods and Techniques for Multifractal Spectrum Estimation in Financial Time Series May 2013. [Electronic resource] / P. Jizba, J. Korbel. – Faculty of Nuclear Sciences and Physical Engineering Czech Technical University in Prague, 2013. – Mode of access: http://www.lorentzcenter.nl/lc/web/2013/566/presentations/Contributed%20talk_Korbel.pdf
13. Kravets T. The synchronization effects of stock indices dynamics in the multifractal analysis using the wavelet technology. 2014. [Electronic resource] / T. Kravets, O. Liashenko. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, 2014 – Mode of access: http://economice.ulbsibiu.ro/revista.economica/archive/66205kravets&liashenko.pdf

References

1. Degtiarenko, I.V. and Garmatenko, A.M. (2014), “The algorithm of search heterogeneous intervals monofractal fractal processes”, *Zbirnyk naukovykh prats DonIZT*, no. 37, pp. 59-67.
2. Dybovikov, M.M. (2004), “About fractal analysis of chaotic time series”, *Vestnik RUDN, seria Prikladnaia I kompiuternaia matematika*, vol. 3, no. 1, pp. 30–44.
3. Kyrychenko, L.O. (2011), “Study sample characteristics obtained by using multifractal fluctuation analysis method”, *Visnyk NTUU KPI*, no. 54, pp. 101–111.
4. Kravets, T.V. (2013), “Modeling of stock indexes using wavelet-analisys methods”, *Biznes inform*, no. 7, pp. 104-109.
5. Lyubushin, A. (2015), “The study of random fluctuations of geophysical fields”, available at: http://www.ifz.ru/fileadmin/user_upload/subdivisions/506/Konferencii/2015/Lections/Lyubushin.pdf (access date February 20, 2016).
6. Nikolaeva, E.V. (2012), “Cities like fractal corners of the world”, *Labirint. Zhurnal sotsialno-gumanitarnykh issledovaniy*, no. 3, pp. 92-106.
7. The official website for Yahoo! which displays daily state of financial markets leading countries, available at: https://finance.yahoo.com/ (access date February 22, 2016).
8. Peters, E. (2004), *Fraktalnyy analiz finansovykh rynkov: Primeneniye teorii Khaosa v investitsiyakh i ekonomike* [Fractal analysis of financial markets: the application of chaos theory in the investment and the economy], Internet-treyding, Moscow, Russia, 304 p.
9. Derbentsev, V.D., Serdiuk, O.A., Soloviov, V.M. and Sharapov, O.D. (2010), *Synerhetychni ta ekonofizychni metody doslidzhennia dynamichnykh ta strukturnykh kharakterystyk ekonomichnykh system* [Synergistic and econophysics research methods of dynamic and structural characteristics of economic systems], Brama-Ukraina, Cherkassy, Ukraine, 287 p., available at: http://kafek.at.ua/Monogr.pdf (access date 22 February 2016).
10. Sirosh, A.V. and Semonov, D.Ye. (2012), “Multifractal analysis of stock market”, *Modeliuvannia ta informaciini systemy v ekonomitsi*, no. 87, pp. 201–210.
11. Starchenko, N.V. (2005), “The index of the fractal and local analysis of chaotic time series”, *Ph.D. dissertation, Mathematical physics, Engineering-physics institute of Moscow,* Moscow, Russia.

12. Jizba, P. and Korbel, J. (2013), "Methods and Techniques for Multifractal Spectrum Estimation in Financial Time Series", available at: http://www.lorentzcenter.nl/lc/web/2013/566/presentations/Contributed%20talk_Korbel.pdf (access date February 22, 2016).

13. Kravets, T. and Liashenko, O. (2014), "The synchronization effects of stock indices dynamics in the multifractal analysis using the wavelet technology", available at: http://economice.ulbsibiu.ro/revista.economica/archive/66205kravets&liashenko.pdf (access date February 22, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.І. Ляшенко

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 658.3:658.5

Шаповал В.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства
Герасименко Т.В.,
к. геол. н., доцент кафедри економіки підприємства
Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»,
м. Дніпро

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГІРНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

Shapoval V.M.,
dr.sc.(econ.), prof., head at the department of enterprise economics
Herasymenko T.V.,
cand.sc.(geological), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economics
State HEI «National Mining University», Dnipro

MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF MINING ENTERPRISE

Постановка проблеми. В економіці України мінерально-сировинний сектор займає одне з центральних місць, що зумовлює високу значимість стану запасів корисних копалин та динаміку його розвитку. Україна багата на різноманітні корисні копалини, на сьогодні розвідано близько 90 їх видів і розробляється 8000 родовищ. За розвіданими запасами корисних копалин частка України в державах СНД становить, %: марганцевої руди – до 75, залізних руд – 31, титанових руд – 40, кам'яного вугілля – 28, самородної сірки – 80, каоліну – 60, графіту – 50, вогнетривких глин – 35.

Середній рівень використання корисних копалин не більше – 15 % від технологічно можливого потенціалу, продуктивність праці в 3 рази нижче, ніж досягнутий рівень у розвинених країнах. Щорічний обсяг інвестицій у гірничодобувну галузь становить менше 1 % від одержуваних галуззю доходів. Отже, гірничодобувні підприємства працюють, але скорочення розриву з розвиненими країнами в таких показниках як ефективність використання праці й капіталу не відбувається [5].

Наведені вище факти підтверджують те, що підприємства, задовольняючи економічні потреби на сучасному етапі, ставлять під загрозу здатність задовольняти їх у майбутньому, мають низькі темпи розвитку і недостатній рівень конкурентоспроможності на світових ринках.

На даний момент конкурентоспроможність більшості вітчизняних гірничодобувних підприємств забезпечується відносно невисокою вартістю споживаних енергоносіїв, матеріально-сировинних і трудових ресурсів, ціна на які в середньому в 4 рази нижче за ціни світового рівня.

В умовах відкритої ринкової економіки неминуче вирівнювання вартості споживаних ресурсів зі світовим рівнем, що виведе українських виробників за межі конкурентоспроможного виробництва. Лідерство конкуруючих країн забезпечується новими технологічними рішеннями й організацією їх реалізації на підприємствах, здатністю до ефективних якісних перетворень, що залежать від рівня соціально-економічного розвитку.

Можливості виходу України в напрямку сталого розвитку та суттєвого зростання показників ефективності використання ресурсів пов'язують з інноваційною моделлю економіки, яка повинна включати не тільки реалізацію нових технологій, але і посилення ролі людського фактору [7].

Отже, необхідне вдосконалення методів і принципів управління розвитком, засноване на тісному взаємозв'язку економічних і соціальних факторів, збалансуванні соціальних і економічних інтересів і виборі ефективних механізмів та їх реалізації. Розв'язання даної наукової проблеми, що має важливе практичне значення, дозволить перейти до інноваційної моделі розвитку та забезпечити ефективність і стійкість функціонування гірничодобувних підприємств в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найважливішим джерелом знань у галузі управління розвитком підприємств є фундаментальні та прикладні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Проблема забезпечення стійкості та ефективності розвитку соціально-економічних систем відображена в роботах О.О. Бичкова, І.Є. Ворожейкіна, С.В. Гавришева, А.В. Дакуса, Л.С. Запасної, С.А. Каміонського, Й. Шумпетера та інших. Науково доведено, що для стійкого та ефективного розвитку промислового підприємства необхідні перетворення всіх основних елементів його структури. Питання підвищення ефективності гірничого виробництва, техніко-технологічні та організаційні аспекти проведення гірничих робіт розглянуті у працях відомих вчених Ю.І. Аністратова, А.І. Арсентьєва, А.С. Астахова, В.А. Галкіна, В.І. Ганицького, А.Е. Євтушенка, В.Є. Зайденварга, Г.І. Козового, Б.В. Красильникова, Г.Л. Краснянського, В.І. Кузнєцова, Ю.П. Кушнерова, Д.П. Тібілова, В.С. Хохрякова, В.Л. Яковлева, А.Б. Яновського та інших. Завдяки внеску зазначених учених у розвиток теорії управління створена науково-методична база, що дозволяє вирішувати широке коло завдань. У той же час багато теоретичних та методологічних питань управління розвитком промислових підприємств вимагають поглибленого дослідження. Стосовно гірничодобувного підприємства такими питаннями є: уточнення поняття соціально-економічний розвиток для промислового підприємства, визначення особливостей і методів управління соціально-економічним розвитком гірничодобувного підприємства в умовах інноваційної моделі економіки.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методів управління соціально-економічним розвитком гірничодобувного підприємства, здатного забезпечити його стійке функціонування і розвиток у короткостроковому й довгостроковому періодах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній науці в результаті комплексних і всебічних досліджень соціальних і економічних процесів виник соціально-економічний підхід, який здатний пов'язати господарські процеси із закономірностями розвитку зовнішнього середовища. Основною ідеєю цього підходу є необхідність процесу соціалізації економіки, який полягає в збагаченні господарської діяльності соціальними якостями і цілями.

Поняття соціально-економічного розвитку підприємства є важливим теоретичним положенням, яке дозволяє сформулювати методологічні основи управління процесом розвитку, а також визначити критерії його ефективності та стійкості.

Загальноприйняте визначення терміну «розвиток» розкриває його як процес, а зміст трактується як цілеспрямована зміна об'єкта з виникненням нової якості його стану.

Сутність соціально-економічного розвитку як процесу об'єднує в собі два елементи розвитку: соціального й економічного.

Економічний розвиток полягає в досягненні заданих кількісних параметрів, що відображають благополуччя суспільства та його членів.

Комплексна інтерпретація «соціального розвитку» представляє собою сукупність змін соціальних інститутів, норм, цінностей, а також механізмів суспільних відносин. Разом з цим соціальний розвиток – це зміна соціальної практики і символічна боротьба в політиці та культурі [2].

Загальними показниками соціального розвитку є динаміка життєвого стандарту, якості життя, ступінь реалізації потенціалу особистості.

Об'єднавши наведені вище поняття, авторами сформульована сутність соціально-економічного розвитку гірничодобувного підприємства, яка полягає в безперервному вдосконаленні цілеспрямованої та організованої діяльності персоналу, у ході чого зростають показники ефективності діяльності підприємства і досягається задоволення інтересів його суб'єктів у короткостроковій і довгостроковій перспективі. Дане трактування дозволило авторам виділити дві основні ознаки соціально-економічного розвитку підприємства:

– економічний – відображає зростання ефективності роботи підприємства;

– соціальний – відображає задоволення інтересів суб'єктів підприємства.

Якщо в процесі розвитку відсутня одна з вищезазначених ознак, тобто збільшення економічної ефективності не призводить до задоволення інтересів його суб'єктів або інтереси задовольняються за рахунок економічної ефективності, то говорити про соціально-економічний розвиток підприємства не можна. Ефективний соціально-економічний розвиток здійснюється при балансуванні його економічної і соціальної складових.

Гірничодобувні підприємства за напрямом і умовами своєї діяльності характеризуються певними особливостями, які визначають специфіку управління соціально-економічним розвитком (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості гірничодобувних підприємств в контексті управління соціально-економічним розвитком

Особливості гірничодобувного підприємства	Вплив на управління соціальним розвитком	Вплив на управління економічним розвитком
Вичерпність запасів родовища корисних копалин	– обмежений період найму робітників; – припинення роботи підприємства, що призводить до масових звільнень робітників і соціальних вибухів.	– обмежений термін життєвого циклу підприємства; – значні витрати на ліквідацію підприємства; – необхідність капітальних вкладень в освоєння нових родовищ.
Розміщення підприємства часто в неосвоєних районах	– необхідність створення соціальної інфраструктури; – залежність від підприємства мономіст; – висока вартість праці.	– значні витрати на створення повного комплексу інфраструктури.
Випуск монопродукта	– не впливає	– висока залежність від ринкової кон'юнктури; – низька маневреність в асортименті.
Інформаційна недо-статність відомостей щодо гірничо-технологічних умов	– підвищені вимоги до компетентності персоналу.	– значні витрати на дорозвідку родовища; – виникнення ризику комерційної неефективності проекту.
Висока капіталомісткість виробничого процесу	– підвищені вимоги до компетентності персоналу.	– значні витрати на будівництво і технічне озброєння підприємства.
Небезпечні умови роботи	– підвищені вимоги до компетентності персоналу; – висока вартість праці; – істотні витрати на страху-вання персоналу.	– значні витрати на забезпечення безпечних умов праці.
Значні екологічні наслідки відпрацювання родовища	– підвищені вимоги до забезпечення комфортних умов життя населення.	– значні витрати на заходи із захисту навколишнього середовища й усунення наслідків техногенного впливу.

Джерело: складено авторами

Наведені особливості гірничодобувних підприємств впливають на ефективність і стійкість соціально-економічного розвитку, що необхідно в умовах інноваційної моделі економіки. Стійкість соціально-економічного розвитку гірничодобувного підприємства розглядається, як здатність зберігати вектор поліпшення основних параметрів функціонування в динамічних умовах зовнішнього і внутрішнього середовища в короткостроковій і довгостроковій перспективах. Ключовою ознакою стійкості соціально-економічного розвитку є збереження можливості задоволення інтересів майбутніх поколінь [6].

Для гірничодобувного підприємства стійкість соціально-економічного розвитку пов'язана насамперед з раціональним освоєнням надр. При розгляді підприємством короткострокових цілей здійснюється виймання найбільш якісних запасів з мінімальним обсягом допоміжних робіт і при найменших витратах. В результаті у довгостроковій перспективі ускладнюються гірничо-геологічні та технічно-економічні умови розробки родовища. Скорочуються запаси корисних копалин, які можуть ефективно розроблятися в майбутньому [8].

Не варто забувати, що запаси надр є вичерпними і непоновлюваними, нераціональне ведення гірничих робіт знижує стійкість і ефективність соціально-економічного розвитку гірничодобувного підприємства. У зв'язку з цим релевантним чинником стійкості розвитку є максимальне використання ресурсного потенціалу родовища, що представляє собою сукупний обсяг корисних копалин у грошовому виразі, який може бути отриманий з надр даного родовища з використанням сучасних технологій.

З метою дослідження закономірностей соціально-економічного розвитку на гірничодобувному підприємстві визначена соціально-економічна система, яка представляє собою упорядковану сукупність елементів: запаси в надрах; техногенні об'єкти, що змінюються у часі й просторі, здатні забезпечити доступ до георесурсів; капітал; суб'єкти, які взаємодіють у процесі гірничого виробництва для задоволення своїх інтересів у короткостроковій і довгостроковій перспективах (рис. 1).

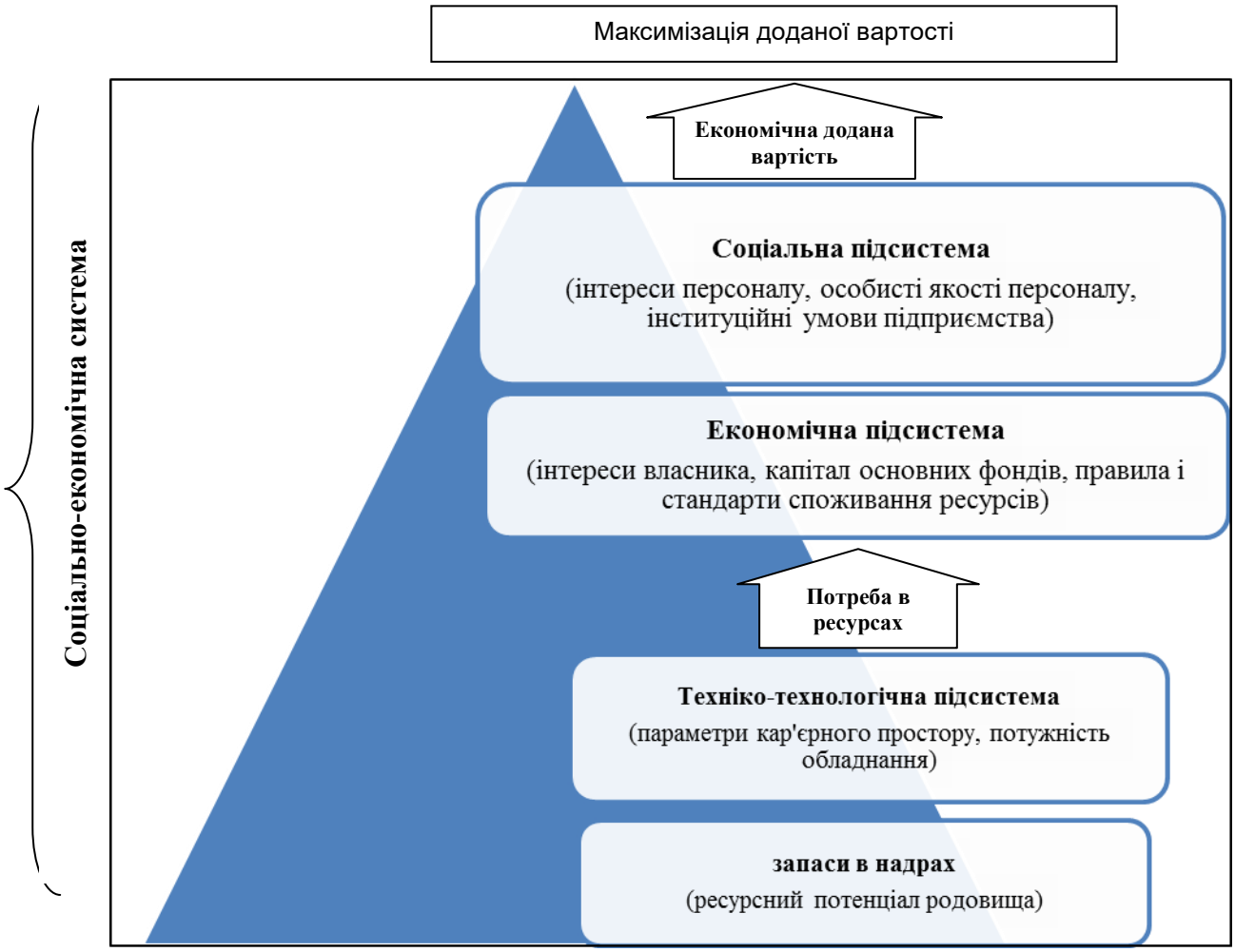

Рис. 1. Гірничодобувне підприємство як соціально-економічна система
Джерело: розроблено авторами

Визначимо функції елементів соціально-економічної системи гірничодобувного підприємства і показники, що характеризують стан її підсистем (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика підсистем гірничодобувного підприємства

Характеристика	Соціально-економічна система				
	Запаси у надрах	Технологічна підсистема	Економічна підсистема	Соціальна підсистема	Система в цілому
1	2	3	4	5	6
Призначення		Максимізація використання ресурсного потенціалу	Мінімізація матеріальних витрат	Максимізація вартості людського капіталу	Максимізація доданої вартості
Критерій ефективності	Збільшення ресурсного потенціалу родовища	Використання ресурсного потенціалу ≥0,5, продуктивність обладнання ≥0	Приріст економічної доданої вартості	Приріст продуктивності праці ≥0	Приріст доданої вартості ≥0
Елементи	Запаси корисних копалин	Фронт гірничих робіт, технологія розробки родовища, обладнання, що використовується	Норми і стандарти розподілу всіх ресурсів, що використовуються	Персонал підприємства, інституційні умови	Соціально-економічна система підприємства

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Функції	Забезпечення підприємства ресурсним потенціалом	Видобуток корисних копалин, забезпечення екологічної та промислової безпеки, забезпечення доступу до георесурсів в максимальному обсязі та на максимальний термін	Розподіл ресурсів відповідно до цілей підприємства	Створення умов для розвитку персоналу, створення умов для задоволення інтересів персоналу	Задоволення інтересів суб'єктів підприємства
Характеристика	Якість корисної копалини, якість вміщувальних і розкривних порід	Обсяг видобутку	Собівартість продукції, ліквідність і фінансова стійкість, вартість капіталу	Чисельність персоналу, продуктивність праці, рівень заробітної плати	Прибуток

Джерело: складено авторами

Соціальна підсистема подана основними суб'єктами гірничодобувного підприємства, якими є персонал і власник підприємства. Саме їх інтереси повинні бути задоволені та збалансовані. Основою соціальної підсистеми є сукупність ділових якостей персоналу та інституційних умов підприємства, які зумовлюють реалізацію і розвиток здібностей працівників. Під діловими якостями розуміють притаманні працівникам професійно значущі для виконання трудової функції характеристики: кваліфікація та інтереси [1].

Інституційні умови – це комплекс стимулів, повноважень та інших організаційних інструментів, які надає підприємство для реалізації ділових якостей людини.

Результатом функціонування і розвитку соціальної підсистеми є зростання вартості людського капіталу. Збільшення витрат на заробітну плату і розвиток персоналу є найбільш важливим інтересом персоналу в процесі соціально-економічного розвитку.

Досвід європейських держав свідчить про необхідність виділення на соціальні потреби від 30 до 50 % доданої вартості.

У структурі доданої вартості вітчизняних гірничодобувних підприємств ці витрати складають у середньому не більше 20 %. Максимізація економічної доданої вартості – це частка доданої вартості, яка залишилася після витрат на оплату праці й розвиток персоналу, сплату єдиного соціального внеску, а також виплату відсотків по кредиту, і є найбільш важливим інтересом власника підприємства в процесі соціально-економічного розвитку, оскільки відображає прибутковість компанії і служить основою її вартості [3].

Обсяг отриманої економічної доданої вартості – це джерело інвестицій, які можуть бути спрямовані на економічний розвиток підприємства. Виходячи з цього, додана вартість може бути витрачена на оплату праці й розвиток персоналу, єдиний соціальний внесок, виплату відсотків, а також на реалізацію інвестиційних програм підприємства:

$$ДВ = ГП + ЄСВ + ФС + В, \quad (1)$$

де ПП – грошовий потік, що залишається в розпорядженні власника (прибуток і амортизаційні відрахування);

ЄСВ – єдиний соціальний внесок;

ФС – витрати на оплату праці та розвиток персоналу;

В – відсотки за користування позиковими коштами.

Кожен із суб'єктів підприємства зацікавлений у максимізації своєї частки при розподілі доданої вартості та задоволенні своїх інтересів. У зв'язку з цим цільовою функцією соціально-економічного розвитку є максимізація приросту доданої вартості за період:

$$\Delta ДВ(t) \to \max. \quad (2)$$

Критерієм ефективності соціально-економічного розвитку підприємства запропоновано коефіцієнт приросту доданої вартості, який повинен мати позитивне значення:

$$К_{дс} = \frac{ДС_{т} - ДС_{т-1}}{ДС_{т}}, \qquad k_{дс} > 0. \qquad (3)$$

Розподіл доданої вартості є ключовим інструментом управління соціально-економічним розвитком. Оптимальний розподіл доданої вартості обумовлює баланс інтересів між суб'єктами і таким чином забезпечує новий щабель розвитку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Управління соціально-економічним розвитком гірничодобувного підприємства може розглядатися як цілеспрямований процес формування і розподілу доданої вартості для задоволення інтересів основних суб'єктів підприємства і досягнення заданих темпів розвитку. При цьому необхідно, щоб інтереси основних суб'єктів підприємства (власників і персоналу) не суперечили один одному і були збалансовані, тобто знаходилися в такому стані виробничих відносин, при якому досягнуто умовну рівновагу в задоволенні інтересів і узгодженість у цілях, діях і розподілі результатів цих дій.

Література

1. Бичков О.О. Соціально-економічні регулятори розвитку підприємства / О.О. Бичков // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 73–77.
2. Ворожейкин И.Е. Управление социальным развитием организации : учебник / И.Е. Ворожейкин // Серия: Высшее образование. – М. : ИНФРА. – 2001. – 176 с.
3. Гавришев С.В. Управление развитием горнодобывающего предприятия / С.В. Гавришев, А.Н. Рахмангулов, М.В. Грязнов. – Магнитогорск. : МГТУ им. Г.И. Носова. – 2012. – 245 с.
4. Дакус А.В. Економічний розвиток підприємства: сутність та визначення [Електронний ресурс] / А.В. Дакус, М.О. Сімченко. – Режим доступу: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-3.pdf
5. Енергетично-ресурсна складова розвитку України / [С.О. Довгий, М.І. Євдощук, М.М. Коржнев та ін.] ; НАН України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформ. простору. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 264 с.
6. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Л.С. Запасна. – Режим доступу: – http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp96/knp96_33-37.pdf.
7. Каміонський С.А. Підприємство як цілеспрямована система [Електронний ресурс] / С.А. Каміонський // Сайт компанії «Світ фінансів». – Режим доступу: http://www.finmir.com.ua/content/view/98/170/lang,uk.
8. Мороз О.С. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О.С. Мороз // Економіка промисловості. – 2013. – № 4 (64). – С. 135–143.

References

1. Bychkov, O.O. (2011), "Socio-economic regulators of the company development", *Ekonomika ta derzhava,* no. 9, pp. 73–77.
2. Vorozheykin, I.E. (2001), *Upravlenie sotsialnym razvitiem organizatsii* [Management of social development of the organization], INFRA, Moscow, Russia.
3. Gavrishev, S.V., Rakhmangulov, A.N. and Gryaznov, M.V. (2012), *Upravlenie razvitiem gornodobyivayuschego predpriyatiya* [Management of development of the mining enterprise], MGTU im. G.I. Nosova, Magnitogorsk, Russia.
4. Dakus, A.V. and Simchenko, M.O. (2012), "Economic development of the enterprise: the nature and definition", available at: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-3.pdf (access date May 01, 2016).
5. Dovhyi, S.O., Yevdoshhuk, M.I., Korzhnev, M.M. et al. (2010), *Energetychno-resursna skladova rozvytku Ukrainy* [The energy-resource development component of Ukraine], Nika-Centr, Kiev, Ukraine.
6. Zapasna, L.S. "The economic essence of enterprise development", available at: http://nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp96/knp96_33-37.pdf. (access date May 01, 2016).
7. Kamionskyi, S.A. "Enterprise as a purposeful system", Site of «World Finance», available at: http://finmir.com.ua/content/view/98/170/lang,uk (access date May 01, 2016).
8. Moroz, O.S. (2013), "Social responsibility of business in Ukraine: problems and ways of solutions", *Ekonomika promyslovosti,* no. 4, pp. 135–143.

УДК 330.341.1

Захарченко В.І.,
д.е.н., професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеський національний політехнічний університет
Захарченко Н.В.,
к.е.н., ст. викладач кафедри економіки та моделювання ринкових відносин
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ РЕСУРСІВ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЛЕКСАХ

Zakharchenko V.I.,
dr.sc.(econ.), professor at the department of foreign trade and innovative activity management
Odessa National Polytechnik University
Zakharchenko N.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of economics and modeling of market relations
Odessa National I.I. Mechnikov University

RESEARCH OF DIRECTIONS FOR CONCENTRATION OF RESOURCES IN HI-TECH COMPLEXES

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення стійкого зростання економіки займають уми вчених вже багато десятиліть, однак результати застосування моделей найбільш популярних економічних шкіл дозволяють відзначити, що існуючі сьогодні наукові напрямки далеко не повністю розкривають можливості високотехнологічного розвитку і не здатні передбачати і, отже, запобігати глобальні кризи. Ці питання, будучи перманентно важливими, постійно дискутуються, що, в свою чергу, свідчить про необхідність пошуку нових підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування високотехнологічних комплексів вітчизняної економки присвятили свої праці наступні вчені: Бойко Є. [1], Дубницький В. [2], Меркулов М. [4], Федулова Л. [7], Швець І. [8]. Проблемам високотехнологічного розвитку економіки присвятили свої праці закордонні вчені Портер М. [5], Бекер Г. [9] та ін. Незважаючи на це, на теперішній час недостатньо висвітленими залишаються питання щодо сутності та особливостей формування ефективної економіки.

Постановка завдання. Економічне зростання не є абстрактною категорією - воно означає реальне збільшення виробництва товарів і послуг конкретними фірмами і споживання цієї продукції населенням. Вирішення завдання забезпечення заданої швидкості розвитку має лежати на шляху створення умов для розширення можливостей приватних компаній і диференційованого регулювання їх діяльності. Найбільш продуктивним представляється підхід, що розкриває механізми формування доданої вартості як на мікрорівні - на рівні окремої фірми, так і на макрорівні, коли розглядається комплекс фірм, який власне і формує ВВП (валовий внутрішній продукт) країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб розрізняти поняття «фірма» і «комплекс фірм», пояснимо, що під фірмою будемо мати на увазі всіх підприємців конкретної країни незалежно від їх розмірів, структури виробництва й управління, юридичного статусу і т. п. Фірма як самостійний суб'єкт економіки може мати різні розміри, бути зареєстрована в одній з допустимих організаційно-правових форм, відрізнятися структурою управління і низкою інших характеристик. Фірмою в загальному випадку є й індивідуальний підприємець, який самостійно здійснює свою діяльність, і найбільша корпорація, що володіє підрозділами в різних країнах.

Фірми різних держав мають відмінні риси. Існує велика кількість наукових і прикладних робіт, в яких виділяються різні типи фірм, характерні для тієї чи іншої країни. Дослідники розрізняють «європейський», «американський», «японський капіталізм» та низку інших; розглядаються фірми типу «А» і типу «J» або типу «В» і типу «W» і т. п. Співпраця та конкуренція фірм в рамках однієї країни характеризуються схожими аспектами: регулюючими нормами; звичаями ділового обороту; традиціями найму та мотивації персоналу; формами організації управління; розподілу прибутку і т. п.

Це формує передумови для того, щоб сукупність всіх компаній конкретної країни розглядати як комплекс фірм, що мають спільні ознаки.

Однак визначальною характеристикою національного комплексу фірм країни є те, що компанії-резиденти даної держави знаходяться в єдиному технологічному середовищі і вони формують ВНП і більшу частину ВВП на основі порівняних або навіть схожих за якістю виробничих систем. Підкреслимо, що фірми однієї країни пов'язані одна з одною не тільки комерційними, але і виробничими зв'язками. Будь-яка фірма, що випускає продукцію, так чи інакше контактує з більшою або меншою кількістю постачальників. Рівень якості їх товарів в кінцевому рахунку визначає параметри підсумкової продукції. Неможливо виготовити виріб, котрий за своїми характеристиками перевершує його складові деталі. Тому середній рівень технологічного розвитку комплексу фірм є одночасно і розвиваючим, і обмежуючим фактором.

У вітчизняних дослідженнях останніх років при розгляді питань технологічних секторів зазвичай вказується на те, що роботи в даному напрямку проводили французькі вчені І. Толенадо і Д. Солье, що використали поняття «фільєри» (filrers), а також згадується кластерний підхід шведських теоретиків Е. Дахмія і Л. Матссон та деяких інших відомих дослідників, що відносять фірми за схожими ознаками до однієї підмножини і потім розглядають їх взаємодію, що забезпечує в підсумку загальний розвиток.

Однак найбільшою популярністю в галузі дослідження територіально-галузевих агломерацій в даний час користується кластерна концепція професора Гарвардського університету М. Портера. Вчений пише: «Кластери - це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торгових об'єднань) у певних областях, що конкурують, але разом з тим і ведуть спільну роботу» [5, с. 256].

Роботи вчених вказують на можливість розвитку, як мінімум, двох взаємопов'язаних напрямків зростання національного комплексу фірм. Перше - це формування галузевих комплексів, утворених як незалежними, так і залежними фірмами однієї галузі. Друге – це територіальні комплекси, що об'єднують всі фірми, розташовані в даній місцевості або регіоні.

Досліджуючи комплекс фірм, слід розуміти, що він неоднорідний за своєю природою - його утворюють компанії різних розмірів і галузей, які можуть розташовуватися на різних відстанях одна від одної. Але в даний час уже практично ніким не заперечується той факт, що локомотивами економічного зростання є найбільші корпорації. Наприклад, у США в 2002 р майже дві тисячі корпорацій з обсягом продажу понад 1 млрд дол. забезпечували виробництво майже половини продукції (47,9%); в Євросоюзі схожі компанії, що представляють лише 0,2% від 18 млн загальної кількості фірм створювали 42,7% доданої вартості. Крім того, що найбільшими корпораціями формуються найбільші обсяги продукції, що припадають на одну виробничу одиницю, в цих компаніях також найвища продуктивність праці.

В окремих галузях, а зокрема в обробній промисловості США, максимальну ефективність також демонструють великі фірми (табл. 1). Компанії з кількістю працівників, що перевищує 500 чоловік, створюють 42,4% доданої вартості. Продуктивність одного працівника на вищому рівні комплексу фірм країни майже в три рази вища, ніж у мікрофірм; за одну годину робочого часу проводиться в три рази більше доданої вартості.

Таблиця 1

Порівняльні показники ефективності різних за розміром фірм обробної промисловості

Угрупування підприємств за кількістю найманого персоналу	Частка доданої вартості	Додана вартість (тис. дол.), що припадає на		
		Одне підприємство	Одну людину найманого персоналу	Одну годину робочого часу
всього	100%	5,4	128,4	92,3
1-4 працівника	2,7%	0,2	77,5	58,5
5-9 працівників		0,6	84,9	62,7
10-19 працівників	20,3%	1.1	82.,6	62,4
20-49 працівників		2,8	88,4	63,8
50-99 працівників		7,0	100,2	70,3
100-249 працівників	34,7%	17,6	114,1	79,3
250-499 працівників		43,3	126,0	86,4
500-999 працівників	42,4%	105,2	155,9	110,6
1000-2499 працівників		255,6	175.3	125,1
більше 2500 працівників		1047,5	223,2	202,6

Джерело: [10]

Тенденції зростання продуктивності, у міру збільшення розмірів фірми, характерні і для такої «традиційної» галузі; як сільське господарство. У США 1,6% найбільших ферм виробляють 50% усієї продукції, а ферми, що відносяться до великих (понад 2000 акрів землі в кожній), виробляють і продають 75% сільськогосподарської продукції США (табл. 2).

Таблиця 2

Концентрація ферм за часткою ринку сільськогосподарської продукції

Показники	Обсяг сільськогосподарської продукції, реалізованої фермами				
	10%	25%	50%	75%	100%
Частка ферм, що реалізували с/г продукцію,%	0,02%	0,02%	1,60%	6,74%	100%
Кількість ферм, що реалізували відповідний обсяг с/г продукції, одиниць	389	3 589	34 085	143 547	2128982
Площа землі, яка використовується для с/г виробництва, тис. акрів	2239,2	16172,2	105 407,7	313 613,8	938 279,1
Середній розмір ферми, акрів	5 756	4 505	3 092	2 185	441

Джерело: [2]

Висока ефективність великих компаній характерна і для галузей економіки країн Євросоюзу. Лише в деяких видах діяльності, наприклад, таких, як сервісні послуги, оренда і продаж нерухомості, науково-дослідна та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) показники ефективності праці можуть бути порівняні у фірмах всіх розмірів або перебувати на близьких рівнях. Проте в переважній більшості галузей виробництво малих і мікрофірм нижче, ніж у найбільших корпораціях.

Очевидно, що галузевий аналіз може стати основою для стратегічного планування розвитку країни, але з урахуванням сучасної економіки необхідно проводити його поряд з дослідженням територіального розміщення компаній, чому не завжди приділялася достатня увага в економічній теорії. Так Портер зазначає, що до деякого часу «Місцезнаходження корпорацій розглядалося як досить вузьке допоміжне питання управлінської діяльності. З ходом глобалізації питання про вихідне місцезнаходження вважалося все менш значним» [5, с. 266].

Тезу про важливість територіального розвитку можна проілюструвати на прикладі географічного розподілу фірм по території США. Майже половина всіх компаній з чисельністю працюючих 100-500 чол. (середні за розмірами компанії) зосереджена в 10 штатах: Каліфорнія, Техас, Іллінойс, Флорида, Нью-Йорк, Пенсільванія; Джорджія, Огайо, Північна Кароліна, Нью-Джерсі. У цих же штатах розташовано більше 30% корпорацій з чисельністю співробітників понад 500 чол. Усі фірми цих штатів забезпечують 55,6% продажів і формують 55,2% ВВП країни. Відзначимо, що глобальний центр ділового світу – Нью-Йорк займає лише 3-5-е місця за кількістю великих і найбільших фірм, третє місце за обсягом продажів і друге місце за ВВП (7,9%) серед штатів. Лідером за всіма цими показниками є Каліфорнія, розташована на протилежному кордоні країни – на заході США. Там, зокрема, виготовляється 12,9% ВВП.

Аналогічна ситуація складається в об'єднаній Європі, в якій столиці та науково-промислові центри західноєвропейських держав відіграватимуть роль таких порівняно рівноправних центрів. Швидкозростаюча економіка Китаю також базується на кількох зонах росту: Пекін, Шанхай, Гонконг (Сянган).

Наведені дані дозволяють зробити висновок, що в даний час інтелектуальні, технологічні та фінансові ресурси сконцентровані переважно в одному місці - у столиці країни. Більше того, порівняно високі показники концентрації інтелектуальних і технологічних ресурсів окремих областей ніяк не підкріплені фінансовими та виробничими резервами.

Для аналізу територіального комплексу фірм, крім кластерного підходу доцільно використати концепцію «Світ-економіка», запропоновану Ф. Броделем і в певному сенсі розвинену І. Валлерстайном у вигляді мікросистемного підходу. Система світу Валлерстайна, як і Світ-економіка Броделя, складається з ядра, периферії та напівпериферії (рис. 1). Ядро - це зона, яка одержує прибуток і виконує роль центру. Периферія представляє собою зону, що втрачає прибуток. Напівпериферія займає між ними проміжне положення. Ядро відіграє активну роль, периферія - пасивну, її розвиток цілком залежить від центру, відображаючи в собі соціальні протиріччя і конфлікти.

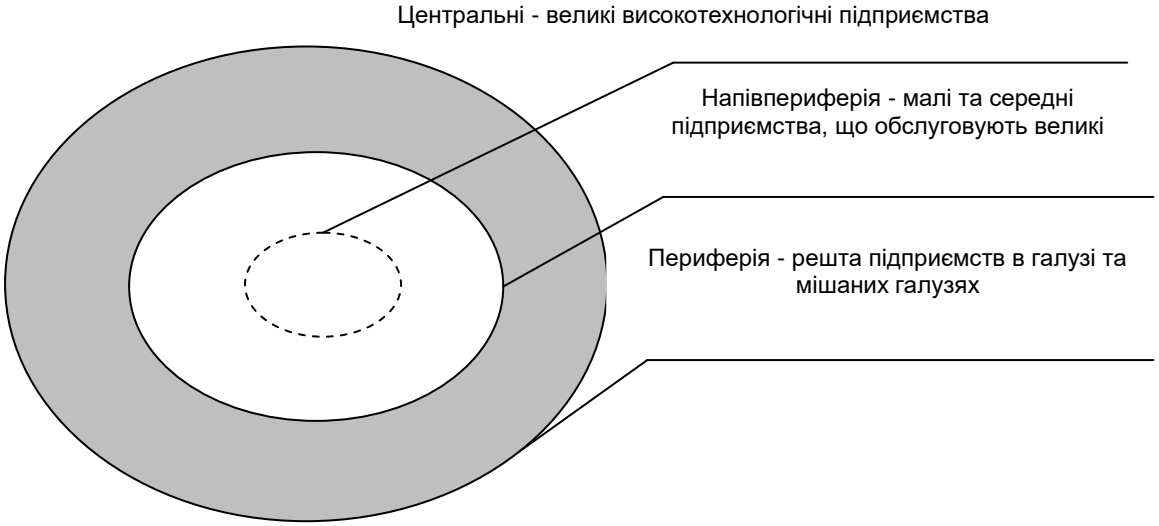

Рис. 1. Графічна модель територіального комплексу підприємств

Джерело: удосконалено авторами

Концентрація ресурсів переважно в столиці країни не сприяє розвитку економіки в цілому, оскільки один центр не може забезпечити гідне існування периферії і розширення потенціалу напівпериферії.

Сучасний поділ економіки України на зони концентрації, що склався через різні причини, швидше за все – неминучість, але завдання суспільства полягає в забезпеченні гідного рівня життя всіх громадян країни. Тому державі необхідно формувати такі умови, щоб території «центру» і «напівпериферії» збільшувалися, а «периферії» зменшувалися. Цього можна домогтися шляхом створення кількох центрів розвитку, розподілених по всій країні. Однак необхідно розуміти, що, як зазначає Портер: «Уряд не може створювати конкурентоспроможні галузі, зробити це можуть тільки самі компанії» [6, с. 242]. Завдання влади полягає у створенні інституційних умов для виникнення нових територіально-галузевих центрів розвитку.

Очевидно також, що не сприяє зростанню національної економіки концентрація ресурсів переважно в єдиній галузі. Прикладом, що підтверджує останню тезу, є оборонна промисловість або військово-промисловий комплекс, який перебував у привілейованому становищі в народному господарстві СРСР. Можливо, це був вимушений захід, пов’язаний із забезпеченням безпеки, однак примусове перетікання коштів в ВПК привело до того, що до моменту розпаду країни у 1991 р. решта галузей економіки були практично не конкурентоспроможні на світових ринках.

Одночасно зазначимо, що і протилежне рішення - простий рівномірний розподіл наявних ресурсів по всіх регіонах - також не вирішує проблеми забезпечення економічного зростання, оскільки в цьому випадку не формуються передумови для якісної зміни комплексу фірм. Будь-який розвиток в принципі можливий тільки при наявності додаткових ресурсів, понад мінімально необхідні. Безперспективність зрівняльного розподілу також добре продемонструвала радянська економіка. Відсутність стимулів і засобів для розвитку привела цивільну промисловість і сільське господарство до стагнації, яка знайшла своє вираження в терміні «застій».

Прискорення розвитку економіки може бути забезпечене шляхом зосередження інтелектуальних і фінансових ресурсів в місцях появи і зростання потенційних технологічних лідерів. Для цього необхідна цілеспрямована концентрація всіх видів ресурсів в декількох галузевих центрах розвитку. Тільки в цьому випадку вирішуються завдання системної підтримки розвитку та забезпечення понадкритичного рівня концентрації ресурсів, необхідного як для створення дорогих нових технологій, так і для формування ринків інноваційної продукції [7].

Питанням концентрації виробництва присвячено безліч досліджень, але сама по собі концентрація капіталу мало що вирішує. Необхідно створювати умови для концентрації ресурсів, спрямованих на створення корпорацій вищих рівнів розвитку в конкретних регіональних центрах і тільки на основі вже зростаючих компаній. Тобто таких компаній, які в майбутньому можуть забезпечити технологічне лідерство на міжнародній арені.

Центрів концентрації також повинно бути декілька, так, щоб вони всі разом включали в себе більшість типів товарів і послуг, вироблених у країні (рис. 2). В цьому випадку значно зміняться як умови життя населення, так і збільшиться за абсолютним значенням зона напівпериферії, яка буде рости навколо нових центрів. Як наслідок, зона порівняно бідної периферії буде зменшуватися.

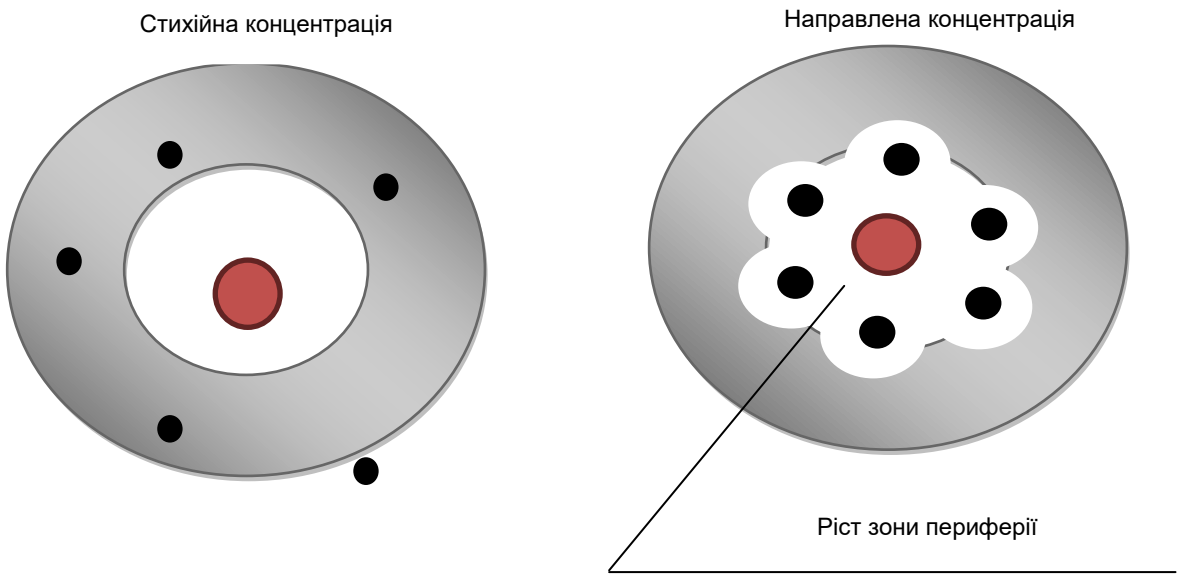

Рис. 2. Направлена концентрація ресурсів

Джерело: [2]

Наприклад, в економіці лідируючої Каліфорнії перше місце за часткою виробленої продукції займає сільське господарство, але в цьому штаті також знаходиться знаменитий центр комп'ютерної індустрії – Силіконова долина. Надкритична концентрація інтелектуальних ресурсів на базі двох університетів – Стенфордського і Каліфорнійського в Берклі створили умови для зростання high-tech компаній.

Нобелівський лауреат з економіки Гері С. Бекер у статті «Виростити свою Силіконову долину» зазначає, що «… де розташовуються промислові групи – це, звичайно, питання удачі і випадку, але історія Силіконової долини показує, що сильні університети, гнучкий трудовий і фінансовий ринок і обмежена кількість перешкод на шляху у підприємництва є ключовими у залученні компаній високих технологій» [9]. Каліфорнія є абсолютним лідером серед штатів США за величиною витрат на НДДКР - 50,6 млрд дол. З них ресурси федеральних фондів становлять 5,0 млрд дол. і 45,6 – корпоративні витрати.

Ситуація з Силіконовою долиною прекрасно ілюструє тезу про те, що необхідно підтримувати насамперед уже зростаючі компанії. Ці компанії мають значний потенціал розвитку, тому їх підтримка набагато перспективніша, ніж створення великих компаній з державною участю шляхом об'єднання розрізнених активів однієї галузі. Наслідком сприяння стане поява кількох галузевих центрів, здатних генерувати високотехнологічну продукцію. Їх розвиток спричинить супутній розвиток фірм менших рівнів і, таким чином, забезпечить розвиток економіки та соціальної інфраструктури територій, на яких вони розташовані, шляхом збільшення зони напівпериферії та зменшення зони периферії.

Зовнішні, по відношенню до українських, умови для швидкого зростання на даний момент, як це не парадоксально, визначаються очевидним уповільненням світової економіки. Природа глобальної кризи значною мірою визначається відсутністю інноваційної продукції, Проблема полягає в тому, що це може перетворитися на загрозу не тільки для окремих розвинених економік, а й для всіх країн, які так чи інакше беруть участь у світовій торгівлі. Економіка планети в цілому «навчилася» виготовляти традиційні товари в масових обсягах за доступними цінами і гідної якості. Однак шлях, який передбачає вдосконалення тільки існуючих технологій виробництва, веде до стиснення економіки, але вже у світовому масштабі.

У сформованій ситуації перспективи країни, що запропонувала нові, що не існували раніше види продукції, значно поліпшуються і можуть за наявності необхідної ресурсної бази вивести її в число країн – економічних лідерів.

Вивчення закономірностей розвитку фірм показало, що самостійні дослідницькі підрозділи, спрямовані на розробку нових галузевих продуктів, як правило, з'являються лише в найбільших корпораціях. Прорив на цьому напрямку може бути здійснений тільки на основі результатів фундаментальних досліджень, але аналогічна діяльність учених у всьому світі фінансується федеральним бюджетом. Причиною цього є віддаленість у часі і невисока вірогідність отримання швидких комерційних результатів. Корпорації просто не можуть дозволити собі тривалі наукові проекти, що не приносять прибутку. У цьому відношенні потенціал економіки України може бути втілений в реалізації схожих робіт. Подальша передача результатів досліджень академічної науки корпораціям вищих рівнів розвитку повинна сприяти проведенню НДДКР та розробці новітньої продукції.

Таким чином, для того, щоб змінити ситуацію, державі необхідно зосередити свої зусилля в тих галузях знань, в яких в країні існують серйозні напрацювання. Тобто там, де вітчизняні вчені можуть зайняти лідируючі позиції і запропонувати унікальні рішення. У той же час абсолютно безперспективно збільшувати витрати на дослідження, в яких країна повинна наздоганяти зарубіжні наукові центри. Дослідження фірм усіх рівнів на цих напрямках повинні всіляко заохочуватися як законодавцями, так і підтримуватися правозастосовчою практикою. Необхідно встановити чіткі правила, щоб кожна фірма, яка планує НДДКР, володіла знаннями про види і розміри урядового сприяння.

Крім фундаментальних досліджень, держава, в особі виконавчих органів влади, може сприяти компаніям у вдосконаленні існуючих технологій, розвиток яких є базою діяльності будь-якої фірми. Формування відкритих державних інформаційних систем з патентів, винаходів і т. п. створить умови для раціоналістичного розвитку і дасть можливість для пошуку інноваційних рішень. Масова якісна і дешева продукція може завоювати споживачів у всьому світі не меншою мірою, ніж новітні розробки лідерів. Про це свідчить досвід розвитку економіки післявоєнної Японії і сучасного Китаю. У цьому плані в України також проглядаються хороші перспективи, які визначаються все ще досить високим рівнем підготовки фахівців інженерних спеціальностей.

В даний час особливу увагу держави необхідно зосередити на підтримці приватних корпорацій, що виходять на міжнародні ринки. Для цього можуть використовуватися всі існуючі дипломатичні засоби, що сприяють проникненню національних корпорацій на ринки країн, розташованих територіально близько до України. Вітчизняні фірми цілком можуть скласти конкуренцію продукції країн далекого зарубіжжя. Це відноситься до всіх компаній, а не тільки до сировинних, підтримка яких в даний час є одним з очевидних пріоритетів державної політики. Зрозуміло, що необхідно сприяти всім українським компаніям на іноземних ринках.

На цій основі економіка України могла б стати центром формування макрорегіонального ВТК (високотехнологічного комплексу), що об’єднує країни, розташовані територіально близько і мають схожу виробничу базу (рис. 3).

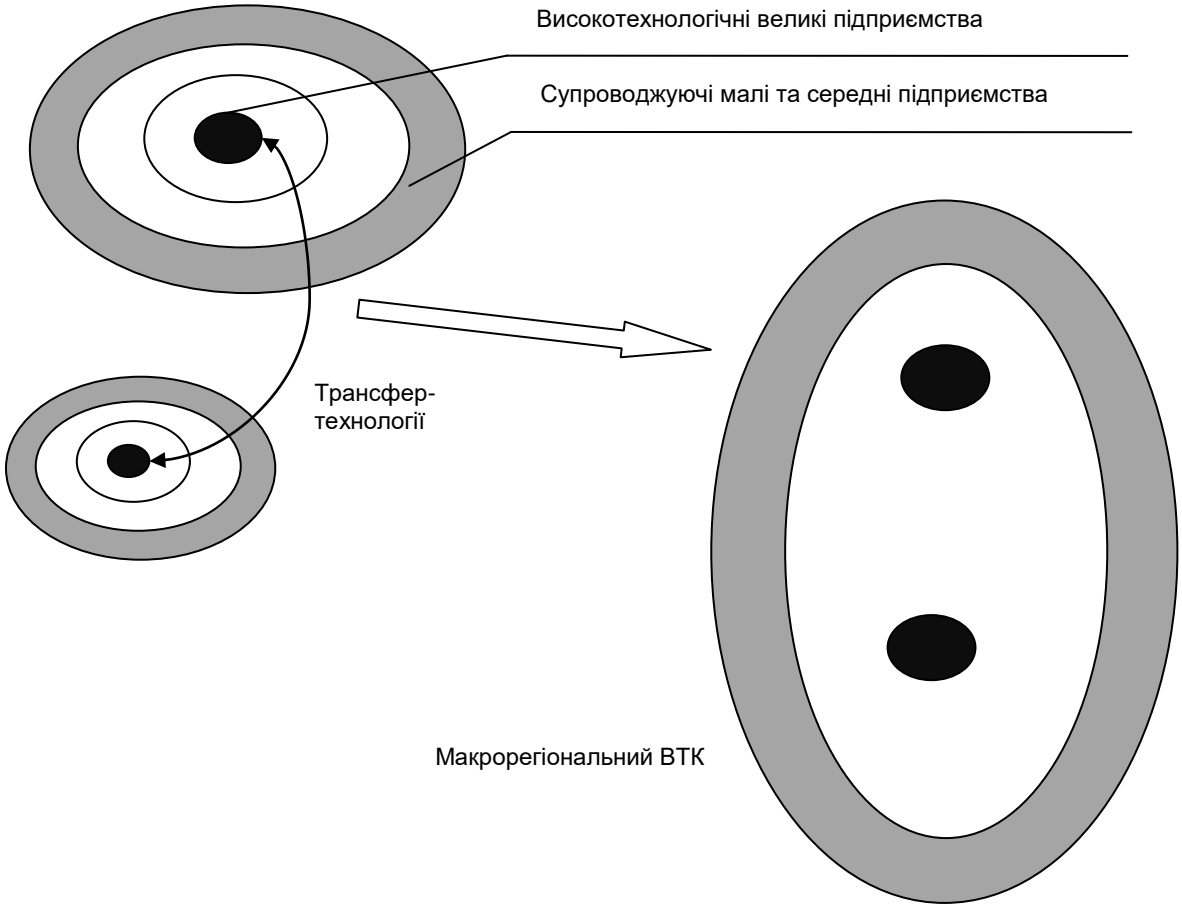

Рис. 3. Об’єднання двох рівнозначних високотехнологічних комплексів

Джерело: [4]

Такий розвиток можливий в тому випадку, якщо в країні відбудеться прискорення формування національного комплексу фірм. Наша країна в усі часи представляла собою самостійну економіку, яка здатна виробляти всі види необхідної продукції. Тому об’єднання діяльності компаній, які в

недалекому минулому функціонували в рамках єдиного народногосподарського комплексу, дозволило б вивести економіки окремих держав на якісно новий рівень.

Висновки та подальші дослідження. Комплекс фірм, що формується за підтримки держави, здатний не тільки прискорити темпи свого розвитку, але і додати додаткові можливості для створення продукції, що дозволяє зайняти гідне місце на світових ринках. Українська економіка має всі необхідні передумови для того, щоб стати одним з активних учасників глобальної економіки. Об'єктивні дані підтверджують можливість розвитку вітчизняної економіки не тільки на основі діяльності сировинних компаній. Наявність значних накопичених фінансових ресурсів як у бізнесі, так і в фінансовій системі держави дозволяє реалізовувати масштабні проекти в різних регіонах країни. Цілеспрямована концентрація коштів у тих регіонах України, в яких збереглися і розвиваються прикладні наукові дослідження, створить умови для якнайшвидшого зростання корпорацій - технологічних лідерів. Така стратегія розвитку, підтримувана всіма формами і методами державного регулювання та сприяння, дасть потужний ривок економіці країни і значно поліпшить рівень добробуту людей.

Література

1. Бойко Е.И. Организация технологических систем промежуточного производства : [Текст] / Е.И. Бойко. – К. : Наукова думка, 1985. – 168 с.

2. Дубницкий В.И. Экономический кластер как форма пространственной организации производительных сил старопромышленного региона : [Текст] / В.И. Дубницкий, В.И. Захарченко, В.Н. Осипов // Прометей. – 2010. – № 2(32). – С. 181-192.

3. Меркулов Н.Н. Научно-технологическая деятельность: инновационный аспект : монография : [Текст] / Н.Н. Меркулов. – Одесса: Астропринт, 2007. – 120 с.

4. Мэнсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса : пер. с англ. : [Текст] / Э. Менсфилд. – М. : Прогресс, 1970. – 278 с.

5. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. : [Текст] / М. Портер. – М. : Вильямс, 2006. – 425 с.

6. Основы теории экономико-технологических комплексов [Текст] : тезисы / М.Д. Дворцин [и др.]. – М. : Финансы и Кредит : Доминанта Груп, 2005. – 39 с.

7. Технологічна модернізація промисловості України : монографія / За ред. Л.І. Федулової. – К. : ІЕП НАНУ, 2008. – 472 с.

8. Швец И. Экономические проблемы смены технологий предприятий машиностроения : [Текст] / И. Швец. // Экономика Украины, 2001. – № 8. – С. 43-52.

9. Becker Gary S. Grow Your Own Silicon Valley / Project Syndicate, 2008 [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.project-sindicate.org/commentary/bec7

10. USDA. US Summary and state Report (AC-02-A-51) Chapter1,2./ [Electronic resource]. - Mode of access: www.usda.gov

References

1. Boyko, E.I. (1985), *Organizatsiya tekhnologicheskikh sistem promezhutochnogo proizvodstva* [Organization of technological systems of intermediate proceedings], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 168 p.

2. Dubnitskiy, V.I., Zakharchenko, V.I. and Osipov, V.N. (2010), "The economic cluster as a form of spatial organization of the productive forces of an old industrial region", *Prometei*, no. 2 (32), pp. 181-192.

3. Merkulov, N.N. (2007), *Nauchno-tekhnologicheskaya deyatelnost: innovatsionnyy aspect* [Scientific and technological activities: Innovative Aspects], monograph, Astroprint, Odessa, Ukraine, 120 p.

4. Mansfield, E. (1970), *Ekonomika nauchno-tekhnicheskogo progressa* [Economy scientific and technical progress], Translated from English, Progress, Moscow, Russia, 278 p.

5. Porter, M. (2006), *Konkurentsiya* [Competition], Translated from English, Viliams, Moscow, Russia, 425 p.

7. Fedulova, L.I. (2008), *Tekhnolohichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy* [Technological modernization industry of Ukraine], monograph, IEP NANU, Kyiv, Ukraine, 472 p.

8. Shvets, I. (2001), "Economic problems of the change technology of mechanical engineering enterprises", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 43-52.

9. Becker Gary S. (2008). "Grow Your Own Silicon Valley" available at: http://project-sindicate.org/commentary /bec7. (access date May 06, 2016).

11. USDA. US Summary and state Report (AC-02-A-51) Chapter1,2., available at: http://usda.gov (access date May 06, 2016).

УДК 65.014.1

Балахонова О.В.,
д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та інформаційних технологій Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»

ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Balahonova O.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, management and information technology Vinnytsya Institute of Economics and Social Sciences of University "Ukraine"

CONSTRUCTION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. В основі будь-якої організованої людської діяльності лежать дві фундаментальні протилежні вимоги: розподіл праці на окремі завдання і координація робіт з виконання цих завдань в єдиний організаційний процес. Для належного задоволення зазначених вимог проектується відповідна організаційна структура, що є набором спеціалізованих підрозділів (під виконання кожного завдання) і цілий спектр взаємозв'язків між ними. Елементи структури повинні бути підібрані таким чином, щоб забезпечити відповідність зовнішнім ситуаційним факторам і внутрішню злагодженість організаційних механізмів [4; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесам побудови організаційної структури підприємства присвятили свої дослідження наступні вчені: Грузнов І. [2], Захарченко В. [4], Звєрєв В. [6], Мінцберг Г. [8] та ін. Але у цих працях недостатньо висвітлено особливості побудови структури промислового підприємства в сучасних умовах та структури підприємства, яка б забезпечувала найбільш оптимальний зв'язок із зовнішнім середовищем.

Постановка завдання. Розробка теоретичного обґрунтування побудови сучасної організаційної структури підприємства, яка відповідає зовнішнім ситуаційним чинникам та внутрішній злагодженості організаційних механізмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична теорія організаційного дизайну стверджує, що організаційна структура будь-якого підприємства включає п'ять основних блоків (рис. 1): керуючий центр, стратегічний напрямок, основна лінія, технологічний інструментарій, підтримуючий персонал [8].

Рис. 1. Збільшена структура підприємства
Джерело: сформовано автором

Коротко проаналізуємо функціональне призначення кожного елементу базової організаційної структури підприємства.

Керуючий центр складають оператори (лінійні виконавці), що виконують основну роботу з виробництва результатів. Іншими словами, оператори забезпечують виконання функцій, безпосередньо пов'язаних з основною діяльністю компанії - виробництвом товарів або наданням послуг. В їх перелік входять:

- забезпечення вихідної бази виробництва (придбання, доставка та розподіл сировини і комплектуючих матеріалів);
- виробництво готової продукції (послуг);
- розподіл (продаж) готової продукції;
- забезпечення нормальних вихідних умов для успішної реалізації всіх перерахованих функцій (технічне обслуговування обладнання, управління запасами, конструкторська підготовка виробництва й ін.).

З точки зору організаційної структури робітники на автомобілебудівному заводі, викладачі в університеті, лікарі в лікарні, актори в театрі, офіціанти в ресторані є типовими представниками керуючого центру своєї організації.

Стратегічний напрямок слід асоціювати з людиною або групою, що забезпечують стратегічне управління компанією. Сюди входить вище керівництво компанії, їх секретарі, асистенти і помічники. Стратегічний апекс зобов'язаний забезпечити ефективне виконання організацією своєї місії та обслуговування потреб тих, хто контролює організацію чи має владу над нею.

Стратегічний напрямок має три кола обов'язків:

1. Прямий контроль, що включає:
- розподіл ресурсів;
- санкціонування принципових рішень;
- вирішення конфліктів;
- структурування організації;
- підбір кадрів;
- моніторинг роботи працівників;
- мотивацію (заохочення і покарання);
- прямі розпорядження.

2. Управління прикордонними умовами, що передбачає:
- інформування впливових суб'єктів зовнішнього середовища про діяльність компанії;
- контакти з високопоставленими особами;
- переговори із зацікавленими суб'єктами;
- здійснення протокольних функцій.

3. Розробку стратегії організації, що включає:
- формулювання мети або ціннісних орієнтирів компанії;
- визначення критеріїв їх досяжності;
- формування програми стратегічного розвитку.

Оскільки стратегія представляє собою сполучну ланку між організацією і зовнішнім середовищем, оскільки формування стратегії полягає в інтерпретації зовнішніх умов і виробленні лінії організаційних рішень (власне стратегії), що відповідають місії організації, вона може підсилювати її позиції на ринку і забезпечувати безпечне функціонування. Координація дій менеджерів напрямку, як правило, досягається методами взаємного узгодження [1].

Основна лінія – ієрархія проміжних повноважень між операційним ядром і стратегічною вершиною. Сюди входять безпосередні керівники операторів і начальники над керівниками. Іншими словами, основна лінія – ланцюг менеджерів, наділених формальними повноваженнями, що з'єднує стратегічний комплекс і операційне ядро і втілює координаційний механізм, який ми називаємо прямим контролем. Величина ланцюжка залежить від розмірів організації і того, якою мірою вона покладається на прямий контроль. Оскільки прямий контроль вимагає тісного особистого контакту між менеджером і оператором, оскільки однією з основних характеристик основної лінії виступає норма керованості, то великого значення набуває встановлення оптимального зв'язку між цими ланками.

Менеджер основної лінії – посередник в потоці прийняття рішень. Наверх він передає інформацію про неполадки в підрозділі, пропозиції про зміни, проекти рішень, що вимагають санкції, а вниз транслює ресурси для розподілу їх в підрозділі, проекти, що підлягають реалізації, плани, які необхідно виконати, та іншу інформацію директивного порядку. Менеджер основної лінії також управляє прикордонними умовами свого підрозділу і бере участь у формуванні його стратегії.

Технологічний інструментарій утворюють аналітики, що відповідають за стандартизацію як засіб координації діяльності організації. З появою аналітиків прямий контроль замінюється стандартизацією, що асоціюється з інституціоналізацією управлінської праці. Іншими словами, інституціоналізація праці полягає в стандартизації діяльності організації і її адаптації до умов зовнішнього середовища.

Стандартизація зменшує необхідність в прямому контролі. Пам'ятаючи про три відомих форми координації шляхом стандартизації, можна виділити три типи аналітиків:

- техніки-нормувальники, які стандартизують робочі процеси;
- аналітики з планування та контролю, які стандартизують результат;
- аналітики-кадровики, які стандартизують кваліфікацію.

На нижніх рівнях аналітики стандартизують загальний потік, включаючи складання графіків роботи та інструкцій операторам, розробку та впровадження системи контролю якості. На верхніх рівнях вони стандартизують інтелектуальну діяльність організації, включаючи навчання менеджерів середньої ланки, формування методик і алгоритмів вирішення інформаційних завдань, розробку системи стратегічного планування та фінансового контролю.

Технологічний інструментарій ефективний тільки тоді, коли використання аналітичних інструментів дозволяє підвищити продуктивність інших співробітників компанії.

Підтримуючий персонал зайнятий обслуговуванням організації. Він покликаний забезпечити нормальне функціонування її структурних підрозділів і служб. До складу цього структурного компоненту компанії, як правило, входять наукові підрозділи, маркетингова служба, служба зв'язків з громадськістю, поліклініка, їдальня тощо, підрозділи, що підтримують життєдіяльність компанії. Підтримуючий персонал надає опосередковану допомогу у виконанні основних завдань організації. Виникає питання: чому організації воліють забезпечувати підтримку основного процесу власними силами, адже велику кількість таких функцій можна передати на аутсорсинг? Відповідь полягає в тому, що з метою забезпечення належного рівня безпеки компанії її менеджмент прагне тримати допоміжні служби під пильним контролем, щоб знизити невизначеність при купівлі відповідних послуг на стороні.

Допоміжні одиниці існують на різних рівнях ієрархії. Їхнє місцерозташування залежить від одержувачів послуги. Наприклад, правовий відділ і служба зв'язків з громадськістю розташовуються ближче до вершини, науково-дослідні відділи і відділ ціноутворення розміщуються на середньому рівні, а на самому нижньому рівні блоку «Підтримуючий персонал» розташовані підрозділи, що безпосередньо забезпечують діяльність операційного ядра, – охорона, їдальня, пошта, служба управлінського обліку. Кожна одиниця використовує зручний для неї механізм координації, наприклад, правовий відділ – стандартизацію кваліфікації, наукова лабораторія – взаєморегулюванням, їдальня - стандартизацію праці.

Спектр допоміжних функцій весь час розширюється за рахунок поглиблення і спеціалізації. Однак, оскільки для багатьох допоміжних одиниць характерна вузька спеціалізація, то здебільшого вони покладаються на професійні кадри, а отже використовують механізм стандартизації кваліфікації.

Як видно з рис. 1, стратегічний напрям з'єднується донизу основною лінією, що розширюється з великим широким операційним ядром. Ці основні частини організації зазвичай пов'язані між собою єдиним ланцюжком формальних владних повноважень. Розташовані по обидві сторони «ствола» блоки «Технологічний інструментарій» та «Підтримуючий персонал» відділені від головної лінії влади і мають на неї лише непрямий вплив. Співробітники підрозділів, що входять до відміченого блоку, виробляють рекомендації для лінійних менеджерів і беруть участь в ухваленні рішень, але не мають права безпосередньо віддавати накази поза сферою своєї компетенції.

Висновки та подальші дослідження. Наведена базова організаційна структура підприємства в кожному конкретному випадку буде мати своє оригінальне наповнення, яке визначить і величину кожного її блоку, і його взаємовідносини з іншими блоками, і розподіл владних повноважень, і інші параметри організаційного дизайну. Щоб створити конкретну конфігурацію організаційної структури, потрібно особливим чином згрупувати відзначені елементи структури із зовнішніми ситуаційними чинниками (галузевою належністю підприємства, поточною стадією її життєвого циклу, що використовується технічною системою і т.д.) і врахувати побажання замовника щодо значень окремих параметрів дизайну.

Література

1. Алексеенко В.Б. Организация и управление промышленным предприятием : учебное пособие: [Текст] / В.Б. Алексеенко. – Изд. 2-е. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – 92 с.
2. Грузнов И.И. Эффективные организационно-экономические механизмы управления (теория и практика) : [Текст] / И.И. Грузнов. – Одесса: Полиграф, 2009 – 528 с.
3. Захарченко В.И. Проблемы организационного роста фирмы : [Текст] / В.И. Захарченко, А.А. Албул. – Вестник машиностроения, 2000. – № 9. – С. 53-57.
4. Захарченко В.И. Система координат для технологии менеджмента : [Текст] / В.И. Захарченко // Машиностроитель, 2000. – № 6. – С. 2-3.
5. Захарченко В.И. Стратегии структурных преобразований в машиностроении : [Текст] / В.И. Захарченко // Машиностроитель, 2000. – № 7. – С. 2-5.
6. Зверев В.С. Организация в современной экономике : [Текст] / В.С. Зверев. – Новосибирск: НЭОПП СО РАН, 2007. – 216 с.
7. Квач Я.П. Корпоративне управління організаційним розвитком: креативні засади : [Текст] / Я.П. Квач, К.С. Шапошников, М.М. Адамкович. – Ізмаїл: СМІЛ, 2008. – 272 с.

8. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации : [Текст] / Г. Минцберг. – СПб. : Питер, 2004. – 512 с.

References

1. Alekseyenko, V.B. (2005), *Organizatsiya i upravleniye promyshlennym predpriyatiyem* [The organization and management of an industrial enterprise], tutorial, Iss. 2, Izd-vo RUDN, Moscow, Russian, 92 p.
2. Gruznov, I.I. (2009), *Effektivnyye organizatsionno-ekonomicheskiye mekhanizmy upravleniya (teoriya i praktika)* [Effective organizational and economic management mechanisms (theory and practice)], Poligraf, Odessa, Ukraine, 528 p.
3. Zakharchenko, V.I. and Albul, A.A. (2000), "Problems of organizational growth of the firm", *Vestnik mashinostroyeniya*, no. 9, pp. 53-57.
4. Zakharchenko, V.I. (2000), "The coordinate system for the management of technology", *Mashinostroitel*, no. 6, pp. 2-3.
5. Zakharchenko, V.I. (2000), "Strategy of structural transformations in mechanical engineering", *Mashinostroitel*, no. 7, pp. 2-5.
6. Zverev, V.S. (2007), *Organizatsiya v sovremennoy ekonomike* [The organization in the modern economy], NEOPP SO RAN, Novosibirsk, Russia, 216 p.
7. Kvach, Ya.P., Shaposhnikov, K.S. and Adamkovich, M.M. (2008), *Korporatyvne upravlinnia orhanizatsiinym rozvytkom: kreatyvni zasady* [Corporate governance organizational development: creative principles], SMIL, Ismail, Ukraine, 272 p.
8. Mintsberg, G. (2004), *Struktura v kulake: sozdaniye effektivnoy organizatsii* [The structure of the fist: the creation of an efficient organization], Piter, Saint Petersburg, Russia, 512 p.

УДК 658: 330.34

Юшкевич О.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Житомирський державний технологічний університет

ГАЛЬМІВНИЙ ВПЛИВ РАДІАЦІЙНОГО ЗАБРУДНЕННЯ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: 30 РОКІВ ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧАЕС

Yushkevych O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economics
Zhytomyr State Technological University

INHIBITORY INFLUENCE OF RADIATION CONTAMINATION ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: 30 YEARS AFTER THE CHERNOBYL ACCIDENT

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства, а з цим і зростання добробуту українського народу, тісно пов'язаний з використанням ядерних технологій. Майже 50% всієї електроенергії, спожитої в Україні, виробляється атомними станціями. Однак використання ядерної енергії можливо лише за умови забезпечення ядерної та радіаційної безпеки. Трагічним підтвердженням цієї тези стала 30 років потому Чорнобильська катастрофа.

Серед найгостріших екологічних проблем найбільш несприятливими і небезпечними вважаються радіаційні, так як вони мають довготривалий характер, а соціо-еколого-економічні наслідки радіоактивного забруднення позначаються на багатьох поколіннях людей, які проживають на територіях зони радіаційного забруднення. Наукові дослідження процесів радіонуклідного забруднення сільськогосподарської продукції слід поглиблювати, аби уникнути неочікуваних та небезпечних подій в соціально-економічному розвитку сільськогосподарських підприємств. Необхідний чіткий науково-обґрунтований алгоритм дій для освоєння радіаційно забруднених областей України. Слід визначити території, які в повному обсязі придатні для використання сільськогосподарськими підприємствами, а які часткового, та врахувати можливі ризики процесу реалізації виробленої продукції з території радіаційного забруднення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що аварія на ЧАЕС виявилася надскладною для розвитку сільськогосподарських підприємств. Найбільший вклад в наукове

обґрунтування системи радіаційного контролю та забезпечення радіаційної безпеки населення зробили такі відомі вчені, як Б.С. Прістер, О.О. Ключніков, В.М. Шестопалов, В.П. Кухарь. Дослідження екологічних, соціальних та економічних наслідків чорнобильської катастрофи для сільського господарства представлено в матеріалах статей Р.М. Алексахіна, Н.І. Санжарової, С.В. Фесенка, Є.В. Спіріна, С.І. Спірідонова, А.В. Панова. Значний доробок з Чорнобильських питань відображено в нормативно-правовій базі, що регулює проблеми господарської діяльності та соціального захисту населення. Разом з цим, запит на безпечне проживання населення в зоні радіаційного забруднення, споживання екологічно чистої продукції, що забезпечується сільськогосподарським виробництвом не втрачає своєї актуальності і через 30 років після аварії на ЧАЕС.

Постановка завдання. Метою статті є системне представлення результатів гальмівного впливу радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Радіаційний стан визначає умови проживання населення та можливість ведення сільськогосподарської діяльності на радіоактивно забруднених територіях Розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах радіоактивного забруднення пов'язаний з необхідністю здійснення комплексу заходів, спрямованих на одержання рослинницької і тваринницької продукції, що відповідає радіологічним стандартам та забезпечення належних умов для праці і проживання сільгоспвиробників і населення.

Вчені в сфері радіоекології та радіаційної безпеки, екології, сільського господарства та навколишнього середовища визначили аварію на ЧАЕС як винятково складну для сільського господарства [5; 8]. Тому, на підставі цього беззаперечного доказу, нами визначено особливості гальмівного екологічного впливу радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств та встановлено його соціально-економічні наслідки (рис. 1).

Радіоекологічний стан сільськогосподарських угідь, забруднених внаслідок аварії на ЧАЕС, сформувався під впливом таких основних факторів: фізичний розпад радіонуклідів; іммобілізація радіонуклідів ґрунтово-поглинальним комплексом, і як наслідок, зменшення руху в ланці ґрунт – рослина; зміна соціально-економічних умов на забруднених територіях, серед яких: поділ землі на паї, зменшення обсягів або повне припинення проведення контрзаходів, орієнтованих на зниження рівня забруднення продукції й дозових навантажень на населення.

У 2014 р. відповідно до Закону України від 28 грудня № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України», внесено зміни до статті 2 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», а саме виключено зону посиленого радіологічного контролю із переліку зон, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи (4 зона радіаційного забруднення). Це означає, що радіоактивними залишаються 1003 населених пункти (вісім областей) з 2293 населених пунктів (дванадцяти областей): Волинської – 166, Житомирської – 371, Київської – 122, Рівненської – 274, Сумської – 2, Черкаської – 4, Чернігівської – 63, Чернівецької – 1. Найбільш радіаційно забрудненими залишаються Волинська, Житомирська, Київська, Рівненська та Чернігівська області, які потребують поглибленого дослідження проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств у віддаленій перспективі. Впевнені, що в найближчому майбутньому відбудеться ще більше звуження в радіусі території зони радіаційного забруднення. Експертною групою Національної комісії з радіаційного захисту населення України, до складу якої входили провідні науковці, спеціалісти центральних органів виконавчої влади, у 2013 р. підготовлено 12 експертних висновків про радіологічний стан (відповідно до кількості областей) у 2163 населених пунктах. Основним критерієм належності населеного пункту до зони радіоактивного забруднення вважалося максимальне значення паспортної дози, визначене за Методикою-1996, у дозовому діапазоні відповідної зони протягом будь-якого з останніх 5 календарних років (2008–2011 рр.). Запропоновані зміни в розподілі населених пунктів зон радіоактивного забруднення відповідно до експертних висновків наведено в (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, на підставі експертних висновків Національної комісії з радіаційного захисту населення України до зон радіаційно забруднених областей повинні відноситися лише 433 населені пункти. Поза межі зон необхідно вивести 1730 населених пунктів.

Задля об'єктивності треба зазначити, що єдиний поділ населених пунктів по зонах (так зване зонування) був встановлений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 р. № 106 ще до введення дозових критеріїв зонування. Після проведення першого дозиметричного дослідження, яке було проведено на початку 1990 років, жодного разу дозиметричних досліджень такого масштабу не проводилося. Обладнання, яким здійснюють заміри застаріло. За даними Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту ДСНС України, 2014 р. – 90 % приладів, що використовуються у гідрометеорологічній мережі спостережень, відпрацювали свій технічний ресурс експлуатації, а 50 % потребують негайної заміни [2, с. 80]. Через це порушуються норми радіаційної безпеки України, що визначають систему радіаційно-гігієнічних регламентів рівнів опромінення. Вважаємо, що основна причина такої паспортизації криється в значних обсягах використання бюджетних коштів, пов'язаних з фінансуванням різних пільг чорнобильцям. Тому, справжність та обґрунтованість проведених замірів є сумнівною. Разом з тим, у висновку обласних рад Чорнобильської зони щодо перегляду меж зон радіоактивного забруднення зазначено, що висновок експертів підготовлений без всебічного вивчення

питання та без урахування всіх критеріїв зонування, щільності забруднення ґрунту, спостереження за дозами опромінення жителів населених пунктів, суцільного радіологічного моніторингу харчових продуктів, відповідного інформування населення та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування постраждалих районів. Все це вимагає проведення детального радіоекологічного обстеження ґрунтів сільськогосподарського призначення і відповідно до отриманих даних – районування території за щільністю радіоактивного забруднення. Це дозволить не лише зменшити, а й взагалі зняти обмеження на сільськогосподарську діяльність на значних площах. Проте, лише зміна статусу територій не вирішить проблеми їх розвитку.

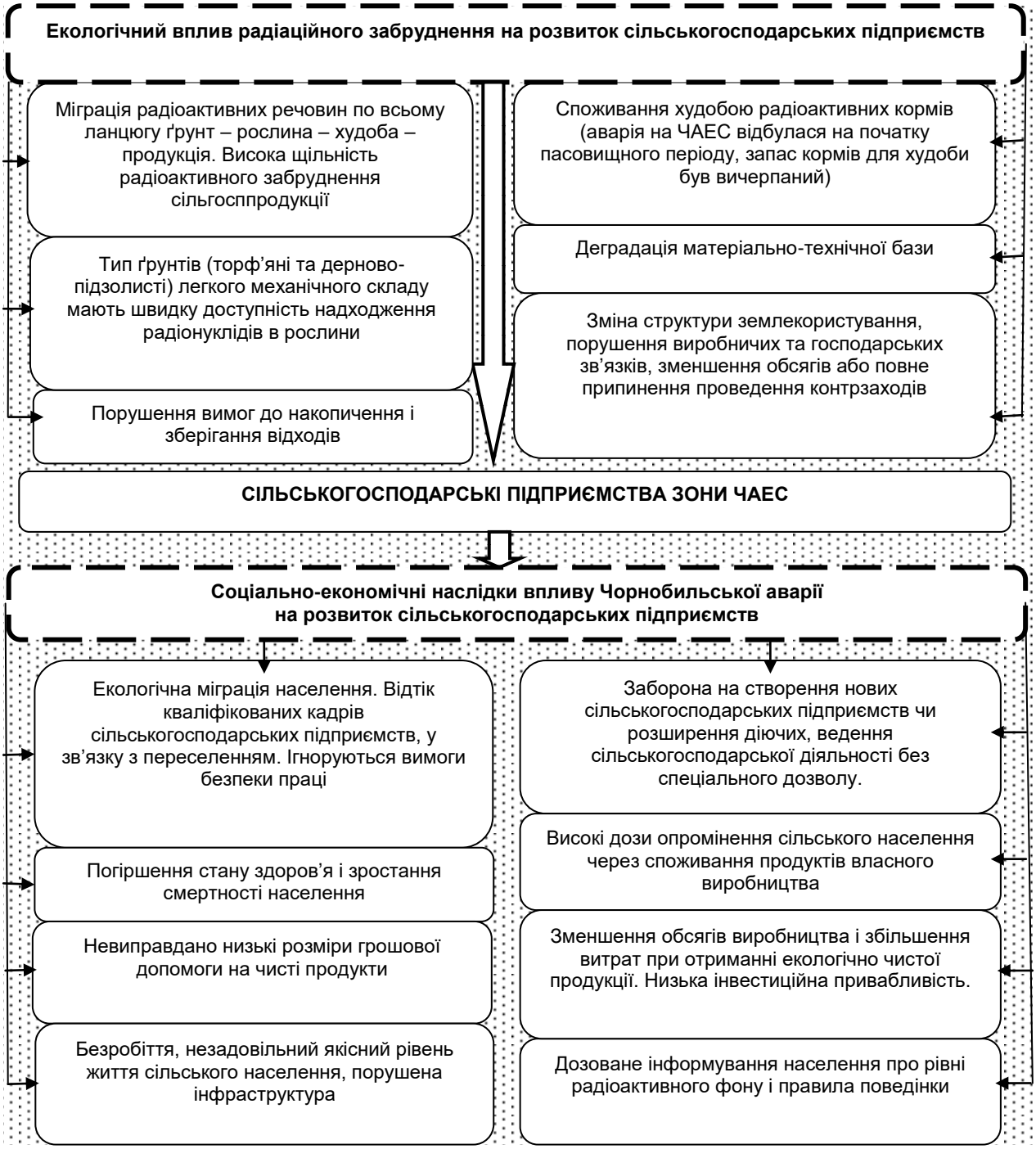

Рис. 1. Гальмівний вплив радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено і доповнено автором на основі [5, с. 3; 8, с. 100-101]

Таблиця 1

Пропонований розподіл населених пунктів зон радіаційного забруднення експертною групою Національної комісії з радіаційного захисту населення України, 2013 р. (одиниць)

Область	2 зона		3 зона		4 зона	
	постанова КМ УРСР від 23.07.91 р. № 106	Експертні висновки, 2013 р.	постанова КМ УРСР від 23.07.91 р. № 106	Експертні висновки, 2013 р.	постанова КМ УРСР від 23.07.91 р. № 106	Експертні висновки, 2013 р.
Вінницька	0	0	0	0	89	0
Волинська	0	0	166	3	0	50
Житомирська	63	0	301	49	363	96
Івано-Франківська	0	0	0	0	5	0
Київська	20	0	33	10	438	8
Рівненська	1	0	273	46	65	138
Сумська	0	0	2	0	9	1
Тернопільська	0	0	0	0	10	0
Хмельницька	0	0	0	0	9	0
Черкаська	0	0	4	2	99	0
Чернівецька	0	0	1	0	13	0
Чернігівська	2	0	61	1	190	29
Усього	86	0	841	111	1290	322

Джерело: сформовано автором за даними [2, с. 81]

В областях, що постраждали від катастрофи, змінилася структура землекористування, порушилися виробничі та господарські зв'язки. За 30-ти річний період (1985-2015 рр.) площі посівів сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств України зменшились на 5939 тис. га і склали у 2015 р. 26717 тис. га. На фоні порушених зв'язків, що пов'язані з кризовими явищами в економіці та появою нових ринкових механізмів, товаровиробники найбільш радіоактивно забруднених областей – Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської, Чернігівської не витримують конкуренції. Рейтинги за обсягами виробництва основних сільськогосподарської культур в цих областях є нижчими порівняно з сільськогосподарським виробництвом чистої зони. Характерним є стабільне переважання в структурі сільськогосподарського виробництва рослинництва, передусім зернового господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг сільськогосподарських підприємств областей зони радіаційного забруднення в загальноукраїнському виробництві основних видів продукції рослинництва

Вид продукції	тис. тонн / рейтинг (місце)	Рік							
		1990	**2000**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Волинська область									
Зернові та зернобобові культури	тис. т	922,0	503,1	579,4	747,8	869,3	902,0	1036,8	1062,3
	Рейтинг	**20**	**18**	**21**	**21**	**21**	**21**	**21**	**19**
Цукрові буряки (фабричні)	тис. т	1168,1	486,3	473,6	635,0	652,5	580,0	650,7	420,2
	Рейтинг	**13**	**10**	**10**	**12**	**10**	**7**	**10**	**12**
Соняшник	тис. т	0,0	0,0	0,2	1,4	2,6	1,8	4,2	5,2
	Рейтинг	**–**	**–**	**24**	**24**	**24**	**24**	**24**	**23**
Картопля	тис. т	1198,4	1194,3	986,4	1135,6	1161,5	1087,0	1132,1	1098,8
	Рейтинг	**3**	**5**	**9**	**10**	**9**	**11**	**11**	**8**
Овочі	тис.т	124,7	110,6	248,7	279,5	281,9	282,1	277,1	276,4
	Рейтинг	**22**	**24**	**14**	**14**	**14**	**15**	**14**	**15**
Плоди та ягоди	тис.т	92,9	38,6	34,2	35,5	35,7	37,6	40,2	37,9
	Рейтинг	**12**	**12**	**18**	**19**	**19**	**21**	**18**	**19**

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Житомирська область									
Зернові та зернобобові культури	тис.т	1352,1	721,4	1086,9	1507,2	1694,9	2108,6	1907,6	1459,6
	Рейтинг	**18**	**17**	**17**	**17**	**12**	**16**	**17**	**17**
Цукрові буряки	тис.т	1299,9	388,3	304,1	565,1	552,9	424,5	639,8	607,2
	Рейтинг	**12**	**13**	**15**	**13**	**14**	**10**	**9**	**6**
Соняшник	тис.т	0,2	0,6	26,9	60,6	92,0	104,1	169,1	141,5
	Рейтинг	**19**	**19**	**17**	**16**	**16**	**16**	**16**	**16**
Картопля	тис.т	1020,8	1064,7	1166,2	1334,2	1343,9	1331,0	1304,1	1176,8
	Рейтинг	**7**	**8**	**5**	**7**	**6**	**5**	**8**	**6**
Овочі	тис.т	149,5	194,5	209,4	235,9	242,2	224,7	239,1	271,9
	Рейтинг	**17**	**14**	**20**	**18**	**18**	**19**	**17**	**21**
Плоди та ягоди	тис.т	47,0	24,1	31,6	36,6	41,7	44,3	44,2	50,7
	Рейтинг	**20**	**18**	**19**	**18**	**17**	**19**	**16**	**17**
Київська область									
Зернові та зернобобові культури	тис.т	2112,2	1430,5	2003,0	2785,4	3190,0	3343,0	3361,6	2820,0
	Рейтинг	**11**	**6**	**8**	**7**	**4**	**9**	**9**	**11**
Цукрові буряки	тис.т	3261,2	1215,9	1093,8	1490,6	1200,2	702,6	1328,7	882,1
	Рейтинг	**6**	**2**	**5**	**5**	**6**	**5**	**5**	**4**
Соняшник	тис.т	5,6	25,4	121,7	167,2	210,0	297,1	300,9	292,1
	Рейтинг	**14**	**14**	**14**	**13**	**14**	**13**	**14**	**15**
Картопля	тис.т	1102,3	1350,8	1496,3	1825,7	1741,1	1492,3	1794,8	1433,6
	Рейтинг	**4**	**4**	**2**	**2**	**2**	**4**	**2**	**4**
Овочі	тис.т	464,0	295,2	454,9	521,0	568,3	546,3	568,4	511,2
	Рейтинг	**2**	**7**	**5**	**5**	**3**	**3**	**2**	**6**
Плоди та ягоди	тис.т	77,1	22,4	52,0	53,5	56,6	87,6	77,9	71,5
	Рейтинг	**16**	**21**	**14**	**14**	**14**	**10**	**11**	**12**
Рівненська область									
Зернові та зернобобові культури	тис.т	864,8	494,7	635,8	790,5	918,4	1108,6	1222,7	1101,5
	Рейтинг	**21**	**19**	**19**	**20**	**20**	**19**	**20**	**18**
Цукрові буряки	тис.т	1638,5	431,4	1010,5	1003,1	907,7	531,4	544,1	454,4
	Рейтинг	**10**	**10**	**6**	**7**	**7**	**8**	**8**	**11**
Соняшник	тис.т	0,0	0,1	3,0	4,5	7,9	4,1	5,9	9,6
	Рейтинг	**–**	**22**	**21**	**21**	**21**	**23**	**23**	**22**
Картопля	тис.т	883,7	875,5	1066,4	1377,9	1335,0	1299,2	1304,1	1227,6
	Рейтинг	**10**	**12**	**7**	**6**	**7**	**7**	**9**	**5**
Овочі	тис.т	127,3	133,6	216,5	237,1	250,5	255,5	248,7	213,6
	Рейтинг	**21**	**22**	**17**	**17**	**17**	**14**	**16**	**17**
Плоди та ягоди	тис.т	72,2	34,7	85,9	88,1	80,6	113,0	119,2	99,3
	Рейтинг	**17**	**14**	**9**	**9**	**9**	**8**	**7**	**9**
Чернігівська область									
Зернові та зернобобові культури	тис.т	1737,2	832,3	1518,2	2481,4	2939,0	3123,6	3692,9	3514,2
	Рейтинг	**16**	**15**	**12**	**11**	**5**	**10**	**6**	**7**
Цукрові буряки	тис.т	1045,5	341,3	366,5	544,6	555,9	262,8	255,4	311,1
	Рейтинг	**14**	**14**	**11**	**14**	**13**	**13**	**13**	**13**
Соняшник	тис.т	2,2	6,7	61,0	137,9	189,4	286,4	301,5	410,4
	Рейтинг	**15**	**15**	**15**	**15**	**15**	**15**	**13**	**14**

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Картопля	тис.т	1597,6	1471,1	1178,0	1755,9	1630,8	1519,2	1527,4	1434,7
	Рейтинг	**1**	**3**	**4**	**4**	**4**	**3**	**4**	**3**
Овочі	тис.т	175,7	174,9	174,7	203,8	207,8	209,8	198,3	192,2
	Рейтинг	**17**	**15**	**22**	**22**	**22**	**20**	**21**	**22**
Плоди та ягоди	тис.т	33,9	25,2	15,6	14,3	15,1	16,2	17,7	21,4
	Рейтинг	**24**	**17**	**23**	**24**	**23**	**23**	**23**	**23**

Джерело: складено та розраховано автором за [6]

Нами визначено на основі ранжування, що найкращі позиції в рейтингах з виробництва сільськогосподарських культур в межах зони радіаційного забруднення мають сільськогосподарські підприємства Київської області. На другому місці Чернігівська область, яка переважає фактично за всіма культурами, окрім виробництва овочів – 22 місце, плодів та ягід – 23 місце. Така тенденція пояснюється появою в Київській області великих підприємств, що суттєво збільшили виробництво, створюючи виробничі комплекси сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницьких галузей. Принципова відмінність Київської області від інших областей в тому, що частка господарств населення у сільськогосподарському виробництві є відносно незначною. В загальноукраїнському обсязі виробництва сільськогосподарських культур низький рейтинг (місце) у виробництві зернових та зернобобових культур, соняшнику мають Волинська, Житомирська та Рівненська області з 16 по 23 місце, овочів (15–17 місце). В першу десятку увійшли всі три області з виробництва картоплі (5–8 місце) та буряків (8–11 місце). Лідером з виробництва плодів та ягід є сільськогосподарські підприємства Рівненської області (9 місце). Слід зауважити, що така орієнтація виробництва не є оптимальною для збереження земель та створення і збереження робочих місць на селі.

В занепаді виявилося виробництво традиційних для Чорнобильської зони культур льону та хмелю. Зокрема посівні площі льону в доаварійний період (1985 р.) складали 211 тис. га. За п’ять років (1990 р.) вони скоротилися на 39 тис. га [7, с. 236]. Наразі ця цифра становить 2 тис. га в Житомирській, Сумській та Чернігівській областях разом. Лідером відродження цього особливого виду продукту є Аграрна компанія «Зоря», яка знаходиться в селі Стремигород Коростенського району Житомирській області. Це підприємство почало свою історію з 1929 р. у складі чотирьох сіл Діброви, Майданівки, Стремигорода і Болярки із загальною чисельністю населенням близько 700 осіб та площею сільгоспугідь 1350 га. Після Чорнобильських подій площа земель в обробітку складала лише 300 га в основному під кормові культури, фізичний та моральний знос мала й матеріально-технічна база. Повністю ліквідоване тваринництво, з 1500 голів худоби не лишилося жодної. Завдяки професійному підходу керівництва до траєкторії розвитку та реорганізації наразі це потужне приватно-орендне підприємство ресурсне забезпечення та площі земель виробничого призначення якого постійно зростають. Основним продуктом компанії є виробництво олійного льону та різноманітних лікарських трав. Це перший виробник-експортер льону в Коростенському районі без участі дистриб’юторів-експортерів. З 2015 р. підприємство орієнтується на впровадження технологій з переробки льону у волокно. З метою завоювання нових сегментів ринку та зменшення ризиків Аграрна компанія «Зоря» в 2016 р. розпочала вирощування органічних лікарських трав – алтею, ромашки, фенхелю, валеріани. Цінністю господарської діяльності є впровадження органічного підходу до виробництва, дотримання світового рівня якості, відповідальність за тих людей, які працюють на землі, створення співробітникам умов для осмислення особистого існування і розуміння цінності їх роботи в сільській місцевості.

Сільськогосподарські підприємства зони радіаційного забруднення мають наразі істотні матеріальні втрати від зменшення обсягів виробництва і збільшення витрат на одержання чистої продукції. Більшість з них зазнають збитків і при реалізації продукції, так як чиста продукція, отримана на забрудненій території, користується меншим попитом за інших рівних умов. За період 1990–2014 рр. суттєво змінився попит на продукцію сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення. Постійно зростають обсяги реалізації зернових та зернобобових культур від 73 % у Волинській області до більш як в 5,6 раза у Чернігівській області та олійних культур від 23,4 раза у Рівненській області до більш як 173 рази у Житомирській області. Зворотна тенденція у бік зменшення спостерігається в реалізації картоплі, овочів, плодів та ягід. Це є свідченням порушеної спеціалізації господарств та екологічної розбалансованості структури сільськогосподарських угідь.

Однією із найбільш складних проблем після аварії й досі залишається забезпечення населення сільськогосподарською продукцією, що відповідає санітарно-гігієнічним нормативам. Установами державної епідеміологічної служби МОЗ України у 2014 р. проведено дослідження майже 37 тисяч зразків продуктів харчування та продовольчої сировини на вміст радіонуклідів цезію-137 та стронцію-90. Отримані результати свідчать про перевищення допустимих рівнів у 0,6 % проб молока приватного сектору, м’яса та м’ясопродуктах, дикорослих ягодах, грибах та лікарських рослинах Волинської, Житомирської, Рівненської, Київської та Чернігівської областей. Порівняно з 2012 р перевищення

допустимих рівнів радіонуклідного забруднення складало 1,5 %, або 1508 перевищень в 101320 пробах продуктів харчування [10, с. 159]. Слід зауважити, що за аналізований період зниження вмісту радіонуклідів відбулося у більш як 2 рази. Однак, такий результат, на нашу думку, виправдовує себе за умови однакової вибіркової сукупності населених пунктів та сезонного фактору.

Разом з цим, розміри грошової допомоги у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва і особистого підсобного господарства, що були встановлені Постановою Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 26 липня 1996 р. № 836 та Постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення розмірів виплат деяким категоріям громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 20 квітня 2007 р. № 649 (втратила чинність у зв'язку з прийняттям нової постанови від 14 травня 2015 р. № 285 [4]) були невиправдано низькими та не змінювалися протягом останніх 18 років (табл. 3).

Таблиця 3

Невідповідність щомісячної законодавчо визначеної грошової допомоги реально необхідному її розміру у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва, 2014 р.

Грошова допомога на чисті продукти в розрізі зон радіаційного забруднення	Розмір допомоги, встановлений постановою КМУ від 26.07.1996 № 836 (втратила чинність в 2015 р.), грн.	Розрахований розмір допомоги, відповідно до Закону № 796 (мін. зарплата 1218 грн.) у 2014 р., грн. (***не проводився***)	Невідповідність допомоги, що встановлена постановою КМУ № 836 (втратила чинність в 2015 р.), реально необхідному її розміру, визначеному Законом № 796
Зона безумовного (обов'язкового) відселення	2,60	609	у 234 рази менше
Зона гарантованого добровільного відселення	2,10	487,2	у 232 рази менше
Зона посиленого радіоекологічного контролю	1,60	365,4	у 228 раз менше

Джерело: складено та розраховано автором за даними [3]

Незважаючи на постійне зростання мінімальної заробітної плати, вони були меншими в більш як 230 разів від визначених Законом «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. № 796-XII. З 1 січня 2015 р. виплата такої грошової допомоги була взагалі відмінена. Ця допомога розміром від 1,6 грн до 2,6 грн на місяць істотно не впливала на рівень обмеження споживання постраждалими особами продуктів харчування місцевого виробництва, більше того ніколи не мала матеріальної та соціальної значущості.

Разом з тим, у Франції, на території якої розміщено 19 атомних електростанцій, яка далека від Чорнобильського сценарію, з 1 січня 2016 р. розпочинається нова профілактична кампанія з безкоштовного розповсюдження медикаментів (пігулок йоду) всім людям, які проживають поблизу атомних електростанцій в 10 кілометровій зоні. Починаючи з 1997 р., це вже п'ята кампанія з роздачі йоду в Франції. Заступник генерального директора Спеціальної установи з питань ядерної безпеки Франції Ален Дельместр заявив, що це потужна інформаційна кампанія з мінімізації ядерних ризиків. За його словами, після проведення інформаційної кампанії французи зможуть прийти на спеціальні пункти і отримати пігулки. За оцінками фахівців, це 400 тисяч будинків і 2000 установ, розташованих в 500 муніципалітетах. Якщо активність буде недостатньою, то за кілька місяців йод буде відправлений у кожен будинок поштою [1].

Несприятливі екологічні умови вимагають якісно нових підходів до забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах радіаційного забруднення як на рівні держави, так і з боку місцевих органів влади, окремих аграрних підприємств. У зв'язку з цим, концепціями «Ведення агропромислового виробництва на забруднених територіях та їх комплексної реабілітації на період 2000–2010 рр.» та «Загальнодержавної цільової соціальної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2012-2016 рр.» передбачено, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи в соціальному, екологічному та економічному аспектах, повернення постраждалих територій до звичайного використання.

Висновки та подальші дослідження. Позитивна зміна ситуації у відновленні керованим розвитком сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення повинна відбуватися на основі застосування економічних та екологічних важелів, переорієнтації окремих господарств на випуск рентабельної та експортно-придатної продукції. Найскладнішими щодо розвитку залишаються проблеми дотримання принципів організації виробництва, спеціалізації та диверсифікації господарств, обґрунтування виробничого напряму та ресурсозабезпеченість, раціональне використання виробничо-ресурсного потенціалу.

Перегляду меж зон радіаційного забруднення має передувати системний підхід до розробки державної програми соціально-економічного розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи шляхом об'єднання зусиль центральних і місцевих органів влади, концентрації фінансових ресурсів. Наприклад, уряд Білорусі ввів в господарський обіг третину заражених радіацією земель, але тільки після вартісних програм дезактивації.

Пріоритетом такої Програми мають стати розробка та затвердження спеціальних соціально-економічних нормативів розвитку сільських громад і територій: збереження здоров'я осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; залучення зелених інвестицій, розвиток сільськогосподарських підприємств, створення робочих місць на територіях, що виведені із зон радіоактивного забруднення, розвиток об'єктів інфраструктури у населених пунктах. За попередніми підрахунками з 260000 га, заражених земель «зони відчуження» до 50% можна використовувати для вирощування енергетичних культур. Це в свою чергу, за розрахунками експертів, могло б забезпечити 200 МВт електроенергії, що дасть енергозабезпечення 400000 домогосподарств, або в розрізі комбінованого виробництва електроенергії і тепла, зрівнятися з генерацією одного блоку невеликої атомної електростанції (500 МВ) [9].

Розвиток сільськогосподарських підприємств повинен передбачати досягнення локальних цілей з урахуванням вимог радіаційної безпеки на таких рівнях: виробничий – реалізується через створення безпечних умов функціонування сільськогосподарського виробництва на забруднених територіях, що забезпечує виробництво екологічно чистої продукції; соціальний – створення безпечних умов для проживання на забруднених територіях, причому в комплексі з іншими заходами щодо зниження дози внутрішнього та зовнішнього опромінення; екологічний – забезпечення безпечних умов функціонування агроекосистем та її компонентів.

Література

1. Во Франции возле АЭС раздают таблетки с йодом. Телеграф новости Украины и мира, 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://telegraf.com.ua/mir/europa/2235513-vo-frantsii-vozle-aes-razdayut-tabletki-s-yodom.html.
2. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році. – К. : Український науково-дослідний інститут цивільного захисту ДСНС України, 2015. – 365 с.
3. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" Верховна Рада України; Закон від 27.03.2014, № 1165-VII // Голос України. – 02.04.2014. – № 62.
4. Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Кабінет Міністрів України; Постанова від 14.05.2015 № 285 // Урядовий кур'єр. – 22.05.2015. – № 90.
5. Проблемы безопасности атомной энергетики. Уроки Чернобыля: монография / Б.С. Пристер, А.А. Ключников, В.М. Шестопалов, В.П. Кухарь; под ред. Б.С. Пристера; НАН Украины, Ин-т проблемы безопасности АЭС НАН Украины. – Чернобыль (Киев. обл.): Ин-т проблемы безопасности АЭС, 2013. – 200 с.
6. Сільське господарство України за 2015 рік : стат. збірник; відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К. : Держстат України, 2016. – 379 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
7. Статистичний щорічник України за 1995 рік / М-во статистики України: Відп. за вип. В.В. Самченко. – К. : Техніка, 1996. – 576 с.
8. Чернобыль, сельское хозяйство, окружающая среда. Материалы к 20-й годовщине аварии на Чернобыльской атомной электростанции в 1986 г. / [Р.М. Алексахин, Н.И. Санжарова, С.В. Фесенко, Е.В. Спирин, С.И. Спиридонов, А.В. Панов]. – Обнинск: ВНИИСХРАЭ, 2006. – 35 с.
9. Чернобыльская «Зона отчуждения» может помочь Украине стать лидером в зеленой энергетике [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://elektrovesti.net/9142_chernobylskaya-zona-otchuzhdeniya-mozhet-pomoch-ukraine-stat-liderom-v-zelenoy-energetike.
10. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2014 рік / за ред. Квіташвілі О.; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2015. – 460 с.

References

1. In France, near NPP distribute tablets with iodine. Telegraph News of Ukraine and world (2016), available at: http://telegraf.com.ua/mir/europa/2235513-vo-frantsii-vozle-aes-razdayut-tabletki-s-yodom.html. (access date January 18, 2016).
2. National Report on the State of Techno and Natural Safety in Ukraine, 2014. (2015), Ukrainian Scientific Research Institute of Civil Protection DSNS Ukraine, Kyiv, Ukraine, 365 p.
3. On Amendments to the Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2014" (2014), no. 1165-VII, *Voice of Ukraine*, 04 Feb. 2014, no. 62.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "About compensation payments to persons affected by the Chernobyl disaster, and ceasing invalid some decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine", the Decree of 14.05.2015 number 285, *Uriadovyi kurier*, no. 90.
5. Priester, B., Kluchnikov, A., Shestopalov, V. and Kuhar, V. (2013), *Problemy bezopasnosti atomnoy energetiki. Uroki Chernobylya* [Security concerns of nuclear energy. Lessons of Chernobyl], monograph, NAS Institutt safety problems NPP NAN of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 200 p.
6. State Statistics Service of Ukraine (2016), Statistical Yearbook "Agriculture Ukraine in 2015", available at: http://ukrstat.gov.ua (access date April 15, 2016)

7. Ministry of Statistics of Ukraine (1996), Statistical Yearbook of Ukraine for 1995, Kyiv, Ukraine, 576 p.
8. Aleksakhin, P., Sanzharova, N., Fesenko S., Spirin, E., Spiridonov, S. and Panov, A. (2006), *Chernobyl, selskoye khozyaystvo, okruzhayushchaya sreda* [Chernobyl, agriculture, environment], Materials to the 20th anniversary of the accident at the Chernobyl nuclear power plant in 1986, VNIISKHRAE, Obninsk, Russia.
9. "Chernobyl "Zone of alienation" It can help Ukraine to become a leader in green energy", available at: http://elektrovesti.net/9142_chernobylskaya-zona-otchuzhdeniya-mozhet-pomoch-ukraine-stat-liderom-v-zelenoy-energetike. (access date January 18, 2016).
10. Ministry of Health of Ukraine, State Institution "UISR Ministry of Health of Ukraine" (2015), Annual report on the state of health, sanitary and epidemiological situation and the results of the health system in Ukraine, 2014, Kyiv, Ukraine, 460 p.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету Н.В. Валінкевич

УДК 330.101.542

Пономаренко Т.В.,
к.е.н., докторант кафедри обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу ДВНЗ «Криворізький національний університет»

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ponomarenko T.V.,
cand.sc.(econ.), doctoral candidate at the department of accounting, analysis, auditing and administration of the enterprises of a mining and metallurgical complex SHEI «Kryvyi Rih National University»

DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Проблематика економічної стійкості актуалізується сучасними здобутками теорій фірми, що передбачають її використання як ключового цільового орієнтиру менеджменту організації. Принципова трансформація цілей (від орієнтації на досягнення прибутку та інших соціально-економічних цілей до забезпечення найбільш масштабних та складно вимірюваних управлінських результатів - забезпечення економічної стійкості організації) розширює спектр традиційних управлінських функцій та визначає об'єктивну необхідність формування комплексних підходів до її оцінювання задля обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення повного спектру репрезентованих в економічній літературі підходів до оцінювання економічної стійкості дозволило автору виокремити наступні їх групи: фінансово-моніторинговий – оцінка поточного стану та динаміки фінансових показників компанії (С.Ю. Сидоренко, Л.Ю. Філобокова, В.І. Рощін, Р.Ю. Лоскутов, А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін та ін.); кризово-імовірнісний – аналіз прогнозних горизонтів настання банкрутства (Е. Альтман, Р. Таффлер, Д. Фулмер, У. Бівер, Г. Савицька, Р. Сайфуллін, О. Терещенко та ін.); агреговано-функціональний – економічна стійкість інтегрально визначається сукупністю її функціональних видів (маркетингова, управлінська, виробнича тощо) (І.М. Омельченко, М.Д. Соколов, В.Є. Демінг, О.А. Табекіна, Н.М. Григорська, О.А. Матушевська, І.М. Євсюхін, В.С. Мітюшин, Е.Р. Місхожев та ін.); бенчмаркінговий – економічна стійкість визначається рейтинговими позиціями підприємства відповідно до найкращого аналогу або стандарту (А.В. Грачьов, В.В. Ковальов, І.Є. Юдін, М.Г. Качеянц, О.С. Счастливов, Ф.М. Сафін, Л. Браун, М. Кейлор, П. Гомперс, Д. Ісії, А. Метрик та ін.) [1, с. 44].

Ці підходи визначають доцільність оцінки економічної стійкості підприємства виключно на основі одного зведеного чисельного значення – інтегрального показника. Автор поділяє ключові положення сучасного наукового доробку оцінювання стану підприємства за критерієм стійкості в аспекті: доцільності використання шкал; диференціації станів; розширення спектру фінансових параметрів не фінансовими. При цьому автор принципово не погоджується з традиційним підходом до формування

шкал та ідентифікації станів, який характеризується абсолютизацією математичного формалізму в збиток змістовного наповнення стійкості як багатокритеріального за своєю сутністю явища.

Необ'єктивність використання інтегральних показників зумовлена: неможливістю синтезування сукупності неадитивних показників та визначення впливу кожного часткового показника на результуючий рівень; неадекватністю вибору еталонних значень внаслідок стереотипності розуміння нормативних значень певних параметрів та відсутності їх наукової обґрунтованості; непридатністю для застосування у практиці суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Низький рівень інформаційної цінності інтегральних показників визначає об'єктивну необхідність пошуку нових підходів, що адекватні реаліям бізнесу нової формації. Метою статті є обґрунтування ключових методологічних положень оцінювання економічної стійкості підприємства, які ґрунтуються на здобутках сучасних управлінських теорій та враховують латентний характер цієї дефініції. Об`єктом дослідження виступають процеси оцінювання економічної стійкості, предметом – напрями трансформації традиційної логіки вимірювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторська методологія оцінювання ґрунтується на ключовому положенні: економічна стійкість може бути визначена виключно непрямим способом на підставі множини індикаторів, які комплексно відображають її ключові параметри – основні якісні ознаки, що можуть бути кількісно виміряні.

Вважаємо, що формування переліку параметрів економічної стійкості повинно ґрунтуватися на: 1) принципі розумної деталізації; 2) причинно-наслідкових послідовностях її забезпечення. Не претендуючи у цьому контексті на оригінальність, а ґрунтуючись на здобутках сучасних управлінських теорій, автор виокремлює наступні параметри економічної стійкості підприємства: 1) корпоративні (управлінські), 2) виробничі (операційні), 3) фінансові, 4) конкурентні. Останні дві позиції презентують наслідки забезпечення економічної стійкості – досягнутий на певному проміжку часу результат – стійкий / нестійкий стан та формують інформаційний базис його оцінювання у поточному періоді.

Фінансові параметри найбільш повно представлені в економічній літературі. Однак, їх традиційний формат ґрунтується на бухгалтерській моделі аналізу компанії, що унеможливлює врахування інвестиційних ризиків та необхідної норми доходності. Це зумовлює необхідність трансформації існуючого контексту аналізу відповідно до сучасних здобутків теорії корпоративних фінансів, які ґрунтуються на принципах економічного прибутку [2, с. 115-123]. Якщо у бухгалтерському прибутку (*NOPAT*) враховані виключно фактичні витрати, то ключову роль у визначенні економічного прибутку (*RI*) відіграють альтернативні витрати компанії, що трактуються як дохід за інвестиційний ризик. Це створює передумови для більш коректного формування переліку показників, які репрезентують фінансові аспекти стійкого стану підприємства.

Також варто акцентувати увагу на тому, що прагнення оцінити поточний стан такої складної техніко-економічної системи, якою є сучасне промислове підприємство, що функціонує в умовах взаємодії безлічі внутрішніх і зовнішніх, часом непередбачуваних, факторів, тільки виходячи з формалізованих розрахунків показників може привести до результатів, абсолютно неадекватним реальному стану підприємства. Як приклад, вільний грошовий потік (*FCF*) – один із основних фінансових результатів діяльності. Його негативні значення не завжди негативно інформують інвесторів, тому що можуть свідчити про зростаючі інвестиційні можливості компанії, про необхідність інвестування в проекти, які в майбутньому принесуть прибуток акціонерам. З огляду на це, важливою є не сума *FCF,* а його динаміка. Від`ємні значення показників доходності (збитковості) також можуть свідчити про позитивні зміни, якщо демонструють тенденцію до зниження. Перелік таких прикладів міг бути нескінченим, при цьому варто акцентувати увагу на наступних позиціях:

- фіксація на поточних значеннях будь-яких показників зводиться виключно до оцінювання ступеня досягнення певної точки в просторі показників життєдіяльності підприємства, що унеможливлює дослідження траєкторії його розвитку;
- множина моментних показників у певному часовому діапазоні є більш інформаційним конструктом, але при цьому пріоритетного значення набуває не співвідношення з нормативом, а відносне до попереднього періоду.

Визначальною передумовою виживання компаній є перманентний процес реалізації продукції. Саме чистий дохід підприємства є показником, що органічно поєднує фінансові та конкурентні параметри стійкості. З одного боку, він є вихідною базою для формування фінансових результатів, з іншого, репрезентує ринкові позиції підприємства та його здатність задовольняти споживчі вимоги. Значення цього показника неодноразово актуалізувалося у наукових публікаціях Т. Стюарта, Т. Бруша, Р. Бромілі, М. Хендрикса [3, с. 792–810; 4, с. 461–470]. Багаторічні дослідження аналітиків *Boston Consulting Group* свідчать, що серед всіх факторів впливу на динаміку доходності акціонерного капіталу (*TSR*), саме темп зростання обсягів продажу є домінуючим у тривалому періоді, на відміну від підвищення прибутковості реалізації, яка забезпечує приріст *TSR* у короткостроковому періоді [5].

Однак, зростання чистого доходу не завжди дозволяє зробити висновок про нарощення масштабів виробничо-господарської діяльності. Це може бути зумовлене зростанням інфляції та, як наслідок, збільшенням ціни продукції. Відповідно, пріоритетного значення набуває цінність продукції для споживача та конкурентні позиції підприємства на галузевому ринку. Це актуалізує об'єктивну

необхідність диференційованого підходу до формування конкурентних параметрів з урахуванням специфіки бізнесу.

Так, формування конкурентних переваг харчових підприємств у значному ступені визначається рівнем розвитку бренду (торгових марок), інноваційним характером їх діяльності (освоєння виробництва нових видів продукції; впровадження нових оригінальних технологічних рецептур; оновлення продуктового асортименту), креативною рекламною політикою, безпечністю продукції та її відповідності міжнародним стандартам якості. Натомість, діяльність підприємств гірничо-металургійного комплексу характеризується уніфікованим продуктовим портфелем, а їх ринкові позиції - переважно станом техніко-технологічної бази виробництва, яка створює передумови для нарощення обсягів виробництва продукції у натуральному вимірі, скорочення матеріально-енергетичних витрат, забезпечення відповідності продукції за фізичним, хімічними та механічними властивостями вимогам споживачів. Конкурентні параметри машинобудівних підприємств визначаються наукомістким характером діяльності, активністю впровадження технологічних інновацій, а також фірмовим обслуговуваннях, які визначають їх стратегічний успіх.

Однак, у постіндустріальному суспільстві позиції, які дозволяли підприємству нарощувати обсяги прибутку у минулому періоді, можуть не створювати передумов для його забезпечення у поточному, або у найближчій перспективі. Як приклад, функціонування вітчизняних гірничо-збагачувальних комбінатів. Традиційним показником якості їх продукції є вміст заліза та вміст шкідливих домішок. Варіації цього показника в певних межах не створювали загроз їх існуванню протягом достатньо тривалого періоду. Переорієнтація металургійних комбінатів Центральної та Східної Європи на пряме відновлення заліза з руд підвищила вимоги до якості залізорудної сировини. Як наслідок, втрата традиційних ринків збуту та переорієнтація експорту до Південно-Східної Азії (переважно, Китаю). Це вплинуло на зміну вектора транспортних потоків із залізних перевезень на морські. При цьому інфраструктура вітчизняних портів не відповідає на сьогодні таким потребам, комбінати не мають власних великотоннажних суден, що провокує стрімке зростання транспортних витрат. Переорієнтація експортних потоків змінила і параметри оптимального продуктового портфеля. Так, традиційними конкурентними перевагами виступала продукція з найвищою доданої вартістю (обкотиші). Однак, зміна ринкової ситуації призвела до того, що ціновий спред між обкотишами та концентратом у 2014 році став мінімальним, що позначилось на фінансових результатах лідера галузі – ПАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат».

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що аргументація ключових параметрів економічної стійкості підприємства неможлива поза контекстом очевидних, з точки зору реальної бізнес-практики, але не врахованих у сучасному форматі оцінювання ситуацій:

1) підтримання параметрів, які формують стійкий стан підприємства у поточному періоді не гарантує стійких позицій у перспективі, навіть при збереженні ключових показників її забезпечення;

2) тривале перебування у зоні нестійкого стану унеможливлює повернення до стійкого стану на основі кількісно-якісних значень існуючих (минулих) параметрів.

Ці ситуації визначають принципову методологічну позицію автора щодо відносного характеру економічної стійкості підприємства. Так, збереження існування підприємства у періоди глобальних економічних криз чи іншої рецесії, навіть з мінімальною доходністю, можна вважати стійким станом. Саме відносний характер економічної стійкості визначає об'єктивну необхідність кількісно-якісних змін її ключових параметрів, що зумовлюються зміною умов функціонування підприємства, динамізмом ринку, активними діями конкурентів, трансформацією цільових орієнтирів та інтересами стейкхолдерів. Специфіка середовища позначається на якісних аспектах життєдіяльності підприємства, активізуючи його прагнення до найбільш вигідного стану з доступних у даному періоді.

Комбінації параметричних змін призводять до об'єктивної необхідності проактивного або реактивного реагування, що може супроводжуватися тимчасовою втратою стійкості у поточному періоді для забезпечення виживання компанії у довготривалій перспективі. Саме підвищення інноваційної активності, масштабні інвестиції, спрямовані на оновлення виробництва, трансформацію продуктових циклів та інші динамічні напрями існування підприємства унеможливлюють перманентну стійкість. Тому вихід з цього стану не може розглядатися як аномалія руху системи. Відповідно, стереотипність розуміння стійкості підприємства як його здатності встояти, втриматися у цьому стані у будь-яких умовах некоректна, здебільшого успадкована від фізико-механічних наук, що сфокусовані на вивченні неживих об'єктів, та не відповідає фундаментальним положенням теорій систем та синергетики. Об'єктивність перебування підприємства протягом певного проміжку часу у нестійкому стані не лише має логічні пояснення, а й розкриває суть його еволюційних змін. Тому, цілком логічно можна вважати, що гіпотетично перманентна стійкість стану може виступати причиною «консервування» економічної системи та позбавляє її можливості до розвитку.

Надмірна конкретизація можливих станів системи не виправдана з точки зору об'єктивності аналізу відповідно до принципу складності: спектр станів системи повинен бути зваженим, тобто необхідним та достатнім. З огляду на те, що життєдіяльність підприємства простежується крізь призму

бінарних опозицій, будь-яка шкала повинна відображати дві основні позиції: стійкий стан – нестійкий стан.

Відповідно, виникає питання граничних меж самої шкали. Нижньою межею, цілком логічно, виступають безповоротні негативні зміни, що призводять до смерті підприємства як живого організму, або виключення його з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців за формальними критеріями. Стилістичне наповнення верхньої межі має значну варіативність у науковій літературі (абсолютна, оптимальна, висока), яка може бути зведена до більш конкретизованого визначення: досягнення максимально можливих значень всієї сукупності аналітичних індикаторів стійкого стану. Відповідно, до інтегральної логіки оцінювання цей стан визначається одиницею. Однак, абсолютна економічна стійкість (відсутність будь-яких відхилень від максимально можливих значень параметрів) більше утопія, ніж реальний стан функціонування та розвитку організації; як виключення, він можливий, але локалізований у певному короткостроковому періоді часу. Варто зазначити, що змістовне наповнення терміну «абсолютний» (від лат. *absolutus* - вічний, безумовний, безвідносний) є не доречним у предметній сфері дослідження, що зумовлено відносним характером стійкості та динамізмом кількісно-якісних значень її параметрів.

До речі, у термодинаміці, положення якої багато дослідників адаптує до розуміння економічної стійкості, вважається, що її абсолютний стан можливий виключно при максимальному рівні ентропії, який загрожує самому факту її існування. Тому ми погоджуємося з поглядами М. Вінера, що у процесі життєдіяльності нас більше цікавлять відносно стійкі стани [6, с. 312]. З огляду на це, пріоритетного значення при оцінюванні економічної має саме міра відхилення, або наближення до максимально можливих параметрів стійкості.

У цьому контексті актуалізується питання: який стан можна вважати відносно стійким? Відповідно до сучасних підходів, цей стан, в першу чергу, визначається ліквідністю, платоспроможністю та доходністю бізнесу. Але, яке конкретне значення повинна мати остання позиція, щоб відповідати критерію стійкого стану? Традиційна відповідь: будь-яке позитивне, або на рівні незначних відхилень від середньогалузевих показників. Така позиція відповідає бухгалтерській моделі оцінки бізнесу яка, як зазначалося вище, не враховує інвестиційних ризиків та об’єктивно необхідної норми доходності.

Фінансова модель бізнесу не спростовує ключове значення традиційних показників стійкості (обсяги реалізації, оптимальність структури джерел формування та розподілу капіталу, ліквідність, платоспроможність, рентабельністю), але акцентує увагу на їх обмеженості [7, с. 28–30] та доводить об’єктивну необхідність врахування в процесі аналізу витрат на капітал.

Довгостроковим показником цінності компанії, максимізація якого є обов`язком менеджменту по відношенню до власників-акціонерів, на сьогодні виступає капіталізація компанії. При цьому варто акцентувати увагу на тому, що ринкова вартість не може претендувати на ключовий індикатор стійкості підприємства, оскільки здебільшого створюється фондовим ринком, а менеджмент компанії на цей процес має опосередкований вплив. Як зазначає Р. Грант, вона є «занадто спекулятивним» та «орієнтованим на короткостроковий період» мірилом цінності [8, с. 9-11]. Оскільки основною ідеєю створення та функціонування підприємства пріоритетно виступає прирощення вартості, то найбільш комплексним управлінським орієнтиром є його фундаментальна вартість та можливості її прирощення. З огляду на це, оцінювання економічної стійкості підприємства цілком логічно повинно концентруватися на формалізації факторів, які впливають на потенційну здатність підприємства формувати потоки доданої вартості.

Таким чином, критеріями стійкого стану компанії виступають поточні комбінації конкурентних та фінансових параметрів, які задовольняють інтереси ключових стейкхолдерів з урахуванням інвестиційних ризиків та необхідної норми доходності. Однак, досягнення одномоментного симбіозу достатніх/високих значень цих параметрів не обов’язково буде супроводжуватися їх підтримкою навіть у найближчий перспективі з огляду на відносний характер стійкості. Вони можуть обмежуватися рамками одного року, для якого характерною була сприятлива кон’юнктура ринку, незадоволений попит на певний вид продукції тощо. З огляду на це, оцінювання економічної стійкості повинно ґрунтуватися на тенденціях змін аналітичних індикаторів. Саме їх динаміка підвищує об’єктивність оцінювання, оскільки не лише постфактум констатує поточні значення показників, а визначає їх векторність. Динамічний контекст оцінювання економічної стійкості виправдовує себе не лише з точки зору адекватності висновків та врахування напряму руху компанії, а й можливості оцінювання тривалості її перебування у стані, що значно відхиляється від бажаного, тобто нестійкого.

Контент-аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що проблема нестійкості економічних систем має фрагментарний характер: по-перше, увага до цієї проблеми сфокусована переважно на макрорівень (нестійкість зайнятості, ринків, стану економіки, територіальних процесів, світової валютної системи, темпів росту національних економік, попиту, глобальна нестійкість, інституційна нестійкість); по-друге, на рівні підприємства вона висвітлюється виключно через фінансовий аспект (нестійкий фінансовий стан, банкрутство).

Незважаючи на широку варіативність причин нестійкого стану підприємства, всі вони можуть бути систематизовані у наступні три групи:

1) зміни умов функціонування підприємства, які непідконтрольні менеджменту підприємства;

2) невідповідність рівня забезпечення стійкості динамічним умовам середовища функціонування компанії;

3) реалізація напрямів розвитку, що супроводжується тимчасовою втратою стійкості.

Традиційно перехід підприємства у нестійкий стан розглядається в економічній літературі через стабільні відхилення у виконанні договорів та контрактів, перевищення встановлених бюджетів витрат, порушення руху матеріальних та фінансових потоків, скорочення обсягів реалізації, аритмію поставок, зростання рівня фінансової залежності тощо. При цьому, аргументація відносного характеру стійкості дозволяє констатувати, що показники, які характеризують якість життєдіяльності підприємства можуть залишатися на базовому рівні, але зміни умов середовища, дій конкурентів, вимог стейкхолдерів, цільових орієнтирів не дозволяють за їх сукупністю ідентифікувати стан підприємства у поточному періоді як стійкий.

Об`єктивне існування різних комбінацій показників унеможливлює визначення критичної точки переходу підприємства зі стійкого стану у нестійкий. Однак, ключовими критеріями нестійкого стану виступають: відхилення від бажаних параметрів функціонування підприємства, відсутність позитивних змін, різноспрямованість тенденцій змін ключових показників (прибутковості, ліквідності, платоспроможності, структури капіталу), уповільнення ділової активності.

Оскільки нестійкий стан обґрунтовано визначений автором як нормальний етап існування підприємства, що супроводжує його розвиток, або виступає в ролі певного «мотиватора» проведення якісних змін у компанії, рівень розбалансованості параметрів та зниження їх кількісних значень потребує деталізації нестійкого стану з виокремленням «критичної» зони, або кризового стану підприємства.

У сучасному науковому просторі не існує однозначного розуміння феномену кризи (від грецького *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат). Всі погляди можна поділити на наступні групи: 1) переломний момент, 2) перехідний стан, 3) загострення суперечностей, 4) нестійке становище, 5) результат. Ці аспекти потребують певної конкретизації в плані розмежування нестійкого стану життєдіяльності компанії та етапу її боротьби за виживання. Останній у науковій літературі здебільшого відображається крізь призму: 1) хронічної збитковості, коли перманентні збитки «з'їдають» власний капітал; 2) неплатоспроможності (дефіциту коштів для виконання зобов'язань та фінансування своєї поточної діяльності; 3) втрати здатності до генерування грошових коштів у необхідних обсягах та у визначені терміни. Зазначене вище свідчить, що уявлення про кризовий стан найчастіше ототожнюється з фінансовими проблемами підприємства, але вони презентують виключно його наслідки. Сама його сутність більш широка, економічна та, на нашу думку, визначається поступовою втратою здатності підприємства виконувати свою місію, тобто втратою доцільності існування, що визначає об'єктивну необхідність якісних перетворень в організації.

Варто відзначити, що кризовий стан може бути наслідком не лише незадовільного управління компанією, або деструктивного впливу факторів зовнішнього середовища, а й етапом еволюції системи. У науковому просторі широко презентовані сучасні підходи, відповідно до яких кризовий стан виступає невід`ємним та необхідним в процесі існування та розвитку компанії періодом, вірогідність появи якого характерна для будь-якої компанії на будь-якому етапі її розвитку [9; 10]. Діалектичний закон єдності та боротьби протилежностей також дозволяє розглядати кризовий стан як цілком закономірний період у життєдіяльності соціально-економічної системи. Однак, максимальне загострення протиріч, характерне для цього етапу, яке загрожує втратою життєздатності компанії, актуалізує дві ключові проблеми: 1) тривалості перебування у цьому стані; 2) потенційних передумов виходу з нього. «Реанімація» підприємства, тобто виведення його зі стану, тотожного «клінічній смерті» живого організму можлива протягом обмеженого періоду часу, граничною межею якого є настання некерованої деградації компанії.

Поділяючи погляди на кризовий стан як перехідний у життєдіяльності підприємства, автор акцентує увагу на напрямку переходу: від кризи до ліквідації; від кризи до нормальної життєдіяльності. Таким чином, важливого значення набуває векторність траєкторії руху підприємства у зоні кризового стану, що продукує два варіанти розвитку подій: позитивний та негативний. Перший характеризується виходом з цього стану та акумулюванням у системі нових якісних ознак. Другий етап, на відміну від першого, характеризується недоцільністю / неможливістю продовження існування компанії. Таким чином, у кризового стану є дві межі: верхня нечітка – вхід до цього стану та нижня чітка – констатація факту ліквідації підприємства.

Смерть компанії може відбуватися у будь-який час та в будь-якому віці, при цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що вона відбувається не випадково та не спонтанно. Ліквідації підприємства передує негативний тренд акумулювання ознак нестійкості та визначений термін перебування підприємства у кризовому стану, що пояснює гетерогенний рівень смертності серед компаній одного віку з аналогічними умовами господарювання. Безперечно, смерть корпорацій може мати і випадковий характер, пов'язаний переважно з рейдерством, але питання незаконних та

силових дій по відношенню до підприємства є предметною сферою економічної безпеки, а відтак залишаються поза увагою автора.

Як відрізнити ступінь наближення до верхньої або нижньої межі кризового стану? Широко відомі ситуації тривалого існування компаній при масштабному скороченні працівників та обсягів діяльності, коли від неї залишається лише базовий офісний персонал, назва, юридична адреса та формальна фінансова звітність. Відповідно, можна констатувати, що ступінь наближення до нижньої межі характеризується припиненням виконання повсякденних дій та функцій, які підтримують структуру підприємства, забезпечують надходження ресурсів та зберігають лояльність персоналу. На етапі «вмирання» компанія не лише не здатна залучити ззовні необхідний обсяг ресурсів, а й не акумулює необхідні ресурси всередині (інтелектуальні, організаційні, інноваційні тощо). При цьому відсутні: орієнтація на результат, потреби у якісних змінах й позитивні очікування стейкхолдерів.

У цьому контексті варто відзначити, що кризовий стан (стан ймовірного банкрутства) становить безпосередню загрозу стійкості організації саме у випадку, коли існує загроза руйнування бізнесу організації. Якщо є можливості підтримування операційної діяльності та позиціонування підприємства на галузевому ринку, його вихід з цього стану виключно питання часу та адекватності управлінських впливів. Варто відзначити, що ефективність останніх у значному ступені зумовлюється підтримкою ключових стейкхолдерів, оскільки корпоративне керівництво та акціонери зацікавлені у збереженні підприємства не лише внаслідок отримання матеріальних винагород у майбутньому, а й залишкового принципу задоволення вимог останніх при ліквідації компанії.

Авторська аргументація унеможливлює визначення чітких меж та критичних точок переходу з одного стану в інший. Ці межі носять умовний характер, та, апріорі, не можуть бути визначені одним формалізованим показником. Логічний погляд на природу стійкості доводить необ'єктивність критичних точок переходу зі стійкого стану в нестійкий, бо підприємство це «живий організм» і чітко констатувати за однією позицією ми можемо тільки його «смерть» – ліквідацію. Безперечно, такий погляд може викликати скепсис у прихильників інтегрального підходу, але його дискусійні положення, аргументовані автором вище, доводять низький рівень застосування чітких меж та критичних точок у реальній практиці функціонування підприємств. Оцінювання економічної стійкості підприємства не є самоціллю, її призначення у своєчасній ідентифікації існуючих диспропорцій та коригування відхилень в напряму досягнення стратегічних цілей компанії.

Результати досліджень дозволили виокремити три ключові стани життєдіяльності підприємства: стійкий, нестійкий, кризовий (рис. 1). Автор не претендує на те, що запропонована шкала є певною «догмою», навпаки, акцентує увагу на тому, що вона є логічним конструктом, відкритим для наповнення і можливої диференціації станів. Не заперечується існування і інших шкал, які відрізняються кількістю позицій та їх стилістичним оформленням. Ключова позиція автора полягає у тому, що ідентифікація станів за будь-якою шкалою не можлива на підставі надмірно формалізованих рамок (0,8 – стійкий стан, 0,78 – нестійкий стан), тому що параметр стану, визначений інтегруванням неадитивних показників не є інформативним. Такий формат взагалі є нонсенсом для зарубіжної практики оцінювання будь-яких економічних явищ, практичне застосування його у вітчизняних реаліях теж недоцільне.

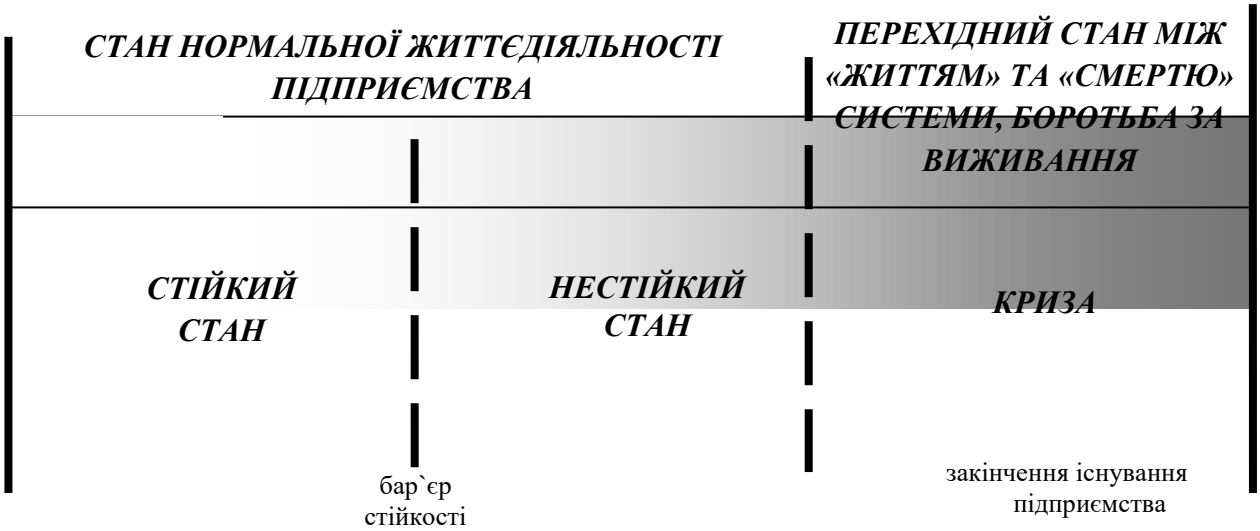

Рис. 1. Шкала станів підприємства за критерієм стійкості

Джерело: розробка автора

Диференціація станів запропонованої шкали доцільна виключно на підставі емпіричних досліджень, в основу яких повинен бути закладений сутнісний зміст ключових параметрів та характер їх змін (локальний / системний).

Висновки та подальші дослідження. Підсумовуючи наведену вище аргументацію, акцентуємо увагу на основних положеннях авторської логіки оцінювання економічної стійкості підприємства:

- амбівалентний характер існування та розвитку підприємства доцільно розкривати крізь призму бінарних опозицій, з огляду на це, шкала оцінювання повинна відображати як його стійкий, так і нестійкий стан підприємства, при цьому деталізація в межах кожного повинна бути зваженою: мінімальною, але достатньою;
- диференціація станів стійкості/нестійкості передбачає використання авторського підходу, принципова відмінність якого полягає у використанні сукупності не інтегрованих індикаторів;
- до ключових параметрів оцінювання стану стійкості віднесено: конкурентні (індикатори позиціонування підприємства на галузевому ринку) та фінансові (прибутковість, ліквідність, платоспроможність, структура фінансування бізнесу, ділова активність); аргументовано, що інформаційна змістовність останніх можлива виключно на основі симбіозу бухгалтерської та фінансової моделі бізнесу;
- існування певного діапазону значень для кожного оціночного показника унеможливлює формування критичних точок переходу з одного стану в інший, що відповідає латентній сутності стійкості; лише комбінації показників створюють передумови для об'єктивних висновків стосовно стану компанії, межі між якими носять умовний характер та апріорі не можуть бути формалізовані одним чисельним значенням;
- оцінка економічної стійкості має відносний характер, оскільки репрезентує стан підприємства відповідно до поточних цільових орієнтирів; інтересів стейкхолдерів; факторів середовища; дій конкурентів; це підтверджує неадекватність формування сталих еталонних значень та визначає об'єктивність динамізму кількісно-якісного наповнення показників, які відображають «рівень здоров`я» організації;
- об'єктивність оцінювання економічної стійкості забезпечується не лише констатацією її поточного стану, а й ступенем наближеності до стійкого стану; вектором траєкторії руху у динаміці, часом перебування у певному стані (особливо нестійкому).

Наведені вище положення свідчать, що в такому контексті результат оцінки економічної стійкості виступає адекватним інформаційним конструктом своєчасної ідентифікації певних диспропорцій та відхилень, що потребує розроблення відповідного методичного інструментарію.

Література

1. Пономаренко Т.В. Систематизація підходів до оцінювання економічної стійкості підприємства / Т.В. Пономаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 16. – Частина 3. – С. 43-47.
2. Ивашковская И.В. Финансовые измерения корпоративных стратегий. Стейкхолдерский подход : монография / И.В. Ивашковская. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 320 с.
3. Stuart T.E. Interorganizational Alliances and the Performance of Firms: A Study of Growth and Innovation Rates in a High-Technology Industry / T.E. Stuart // Strategic Management Journal. – 2000. – Vol. 21. – N 8. – P. 791–811.
4. Brush T.H. The Free Cash Flow Hypothesis for Sales Growth and Firm Performance / T.H. Brush, P. Bromiley, M. Hendrickx // Strategic Management Journal. – 2000. – Vol. 21. – N 4. – P. 455–472.
5. Olsen E. Avoiding Cash Trap. The Challenges of Value Creation when Profits are High / E. Olsen, F. Plaschke, D. Stelter. – The 2007 Value Creators Report. The Boston Consulting Group, Inc., 2007. – 72 p.
6. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине : пер. с англ. / Н. Винер. – 2-е изд. – М. : Наука, 1983. – 341 с.
7. Pettit J. Strategic Corporate Finance / J. Pettit. – 2nd ed. John Wiley & Sons: NJ. – 2007. – P. 28–30.
8. Grant R. Shareholder value maximization: Rehabilitating a "dumb idea" / R. Grant // Competitive Strategy Newsletter. – 2010. – 4 (1). – P. 9–11.
9. Кочеткова А.И. Основы управления в условиях хаоса (неопределенности). Часть 2 / А.И. Кочеткова. – М. : ИНФРА-М, Znanium.com, 2014. – 700 с.
10. Знаменский В.В. Равновесие, устойчивость, кризисы в динамике экономических систем [Электронный ресурс] / В.В. Знаменский // Управление экономическими системами. – 2012. – № 8. – Режим доступа: http://uecs.ru/uecs44-442012/item/1483-2012-08-01-10-51-50

References

1. Ponomarenko, T.V. (2016), "Systematics approach to the evaluation of economic viability", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky»,* vol. 16, part 3, pp. 43-47.
2. Ivashkovskaya, I.V. (2013), *Finansovyie izmereniya korporativnykh strategiy. Steykkholderskiy podkhod* [Financial measurements corporate strategies. Steykholdersky approach], monograph, INFRA-M, Moscow, Russia, 320 p.
3. Stuart, T.E. (2000), "Interorganizational Alliances and the Performance of Firms: A Study of Growth and Innovation Rates in a High-Technology Industry", *Strategic Management Journal*, vol. 21, no. 8, pp. 791–811.

4. Brush, T.H., Bromiley, P. and Hendrickx, M. (2000), "The Free Cash Flow Hypothesis for Sales Growth and Firm Performance", *Strategic Management Journal*, vol. 21, no. 4, pp. 455–472.

5. Olsen, E., Plaschke, F. and Stelter, D. (2007), *Avoiding Cash Trap. The Challenges of Value Creation when Profits are High*, The Boston Consulting Group, 72 p.

6. Wiener, N. (1983), *Kibernetika, ili Upravlenie i svyaz v zhivotnom i mashine* [Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine], Nauka, Moscow, Russia, 341 p.

7. Pettit, J. (2007), *Strategic Corporate Finance*, John Wiley & Sons: NJ, pp. 28–30.

8. Grant, R. (2010), "Shareholder value maximization: Rehabilitating a "dumb idea"", *Competitive Strategy Newsletter*, no. 4 (1), pp. 9–11.

11. Kochetkova, A.I. (2014), *Osnovy upravleniya v usloviyakh khaosa (neopredelennosti)* [Fundamentals of Management in the chaos (uncertainty)], *Chast 2*, INFRA-M, Znanium.com, Moscow, Russia, 700 p.

12. Znamenskiy, V.V. (2012), "Equilibrium, stability, crises in the dynamics of economic systems", *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami*, no. 8, available at: http://uecs.ru/uecs44-442012/item/1483-2012-08-01-10-51-50. (access date May 11, 2016)

Рецензент: д.е.н., професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана О.І. Олексюк

УДК 339.137.2:631.152

Данько Ю.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, АГД та маркетингу Сумського національного аграрного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Danko Yu.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of statistics, AGD and marketing Sumy National Agrarian University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO MODELING OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку агропромислового комплексу України питання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств набуває все більшої актуальності. Враховуючи, що в глобальному середовищі ринки агропродовольчої продукції стають ліберальнішими, резиденти внутрішньої економіки змушені конкурувати не лише з вітчизняними господарюючими суб'єктами, а й з закордонними конкурентами. За таких умов формування конкурентних позицій вітчизняних аграрних підприємств має відбуватися з використанням прогресивного інструментарію, що дасть змогу досягти найбільшої ефективності від виробництва і реалізації агропродовольчої продукції.

Враховуючи, що стратегічний розвиток господарюючого суб'єкта можливий лише за умови прийняття ефективних управлінських рішень, менеджмент аграрного має передбачити можливість впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища та розробити комплекс заходів впливу на їх дію. Потрібно враховувати також, що дію багатьох чинників важко, а іноді взагалі не можливо визначити. Відповідно, якість управлінських рішень щодо управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств визначається їх здатністю використовувати сучасні інструменти моделювання щодо можливих сценаріїв розвитку. Це і обґрунтовує актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика економіко-математичних підходів до моделювання процесів забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів відображена в працях багатьох вчених-економістів, зокрема С. Бєляєва [2, с. 77-81], О. Градінарова [3, с. 266-275], О. Гуглі [4, с.270-275], О. Красноруцького [5, с.41-44], П. Пуцентейла [6; 7, с.3-9], Є. Смирнова [8, с. 97-99], Н. Тарнавської [9, с. 134-138], І. Яціва [10, с. 30-46] та інших. Усі наукові позиції авторів

відображають їх власне бачення досліджуваної наукової тематики і є науково обґрунтованими. В той же час специфіка методології досліджень економіко-математичних підходів до моделювання конкурентоспроможності саме в аграрному секторі економіки залишається поза увагою багатьох дослідників, а відповідно вимагає додаткового наукового пошуку.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні функціонального алгоритму моделювання рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства з врахуванням специфіки агропромислового комплексу та відмінностей конкурентної поведінки суб'єктів агропродовольчих ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція – це один з головних рушійних чинників агропромислових ринків, яка об'єктивно існує і розвивається з врахуванням попиту і пропозиції на товари агропродовольчої групи. Розглядати природу цього явища необхідно комплексно. Розуміння його сутності повинно комбінувати його поведінкові, структурні і функціональні детермінанти. Відповідно, конкурентоспроможність є одним із ключових чинників розвитку підприємства, який зумовлює тенденції його розвитку, потенціал в реалізації визначених місії та мети діяльності. Сутність вказаного поняття уособлює в собі інформацію про фактори, що зумовлюють формування та утримання конкурентних позицій аграрного підприємства на агропродовольчому ринку. Таким чином, конкурентоспроможність аграрних підприємств – це здатність суб'єктів господарювання агропромислового комплексу пристосовуватись до динамічних трансформаційних процесів в економіці, визначати і мобілізувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках агропродовольчої продукції. Доцільно говорити, що під конкурентоспроможністю підприємства розуміється сукупність, з одного боку, внутрішніх факторів конкурентоспроможності підприємства, що визначаються рівнем використання його науково-технічного, виробничого, кадрового потенціалу, а також потенціалу маркетингових служб, що реалізуються в процесі відтворення, а з іншого - зовнішніх соціально-економічних і організаційних факторів (фіскальна та кредитно-грошова політика, законодавство, розвиток нових технологій і матеріалів, які застосовуються в галузі, параметри попиту і т.д.), що дозволяє підприємству створювати продукцію, яка по ціновим і неціновим характеристикам більш приваблива для споживачів, ніж продукція конкурентів.

Слід зазначити, що процес реалізації конкурентоспроможності має супроводжуватися ефективним використанням власних ресурсів та відповідати засадам сталого розвитку. Як показує світовий досвід [11, с. 197], усього цього не можливо досягнути без використання потужного економіко-математичного інструментарію. Крім того, конкурентоспроможність аграрних підприємств є досить складним явищем, а відповідно, для побудови прогнозних моделей доцільно застосовувати методичні підходи, в основі яких лежать методи економіко-математичного моделювання. В своїх дослідженнях ми рекомендуємо застосовувати саме багатофакторні регресійні моделі.

Головне завдання економіко-математичної регресійної моделі – на основі показників ряду регресорів $x_1 \dots x_n$.прогнозувати можливе значення залежної змінної y. Саме детерміновані змінні (регресори) є тими кількісними чи якісними показниками, які характеризують можливість її досягнення. Враховуючи аграрну сферу можливого застосування вказаної моделі, в якості прикладу змінної y можуть бути наведені показники ефективності діяльності, зокрема, рентабельність. Відповідно регресорами вказаної моделі будуть показники ціни, собівартості, якості агропродовольчої продукції, обсяги та структура реалізації тощо. Реалізація поставленого завдання виражається через модель, яка має такий вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, \dots x_n) + j \qquad (1)$$

де, j – це частка залежної змінної, яку не можна пояснити значеннями регресорів $x_1 \dots x_n$, тобто це неспостережувана випадкова величина.

Таким чином, у даному випадку процес моделювання перетворюється на вибір форми залежності досліджуваних змінних, де j прямує до нуля. Тобто необхідно досягнути такого стану, коли регресори можуть максимально пояснити змінну y.

Використовуючи науковий доробок Є. Смирнова [8, с. 9], де він пропонує застосувати схожі моделі для моделювання рівня конкурентоспроможності в торгівельні сфері, слід зазначити, що побудова багатофакторних регресійних моделей вимагає дотримання певного переліку ключових гіпотез. Теорія статистики свідчить, що в даному випадку специфікація регресійної моделі отримує такий вигляд:

$$y_t = f(b_1 x_{t1}, b_2 x_{t2}, \dots b_n x_{tn}) + j_t \qquad (2)$$

$j = 1, \dots, n$

де, y_t – це показник залежної змінної в спостереженні t.

x_{tn} – значення n –*ої* детермінованої змінної в спостереженні t.

b_n- n –*ий* парметр моделі

j_t - частка залежної змінної в спостереженні t.

n - об'єм вибірки.

Крім того, будуючи регресійну модель оцінки рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства, необхідно враховувати низку припущень:

- математичне значення частки залежної змінної має дорівнювати нулю;
- дисперсія частки залежної змінної не повинна залежати від моменту спостереження;
- похибки дослідження є некорельованими і мають спільний нормальний розподіл.

Необхідно зазначити, що формування конкурентоспроможності аграрного підприємства відбувається на основі впливу дії низки систем забезпечення, які постійно знаходяться в стадії взаємодії. Графічно це можна зобразити у вигляді рис. 1.

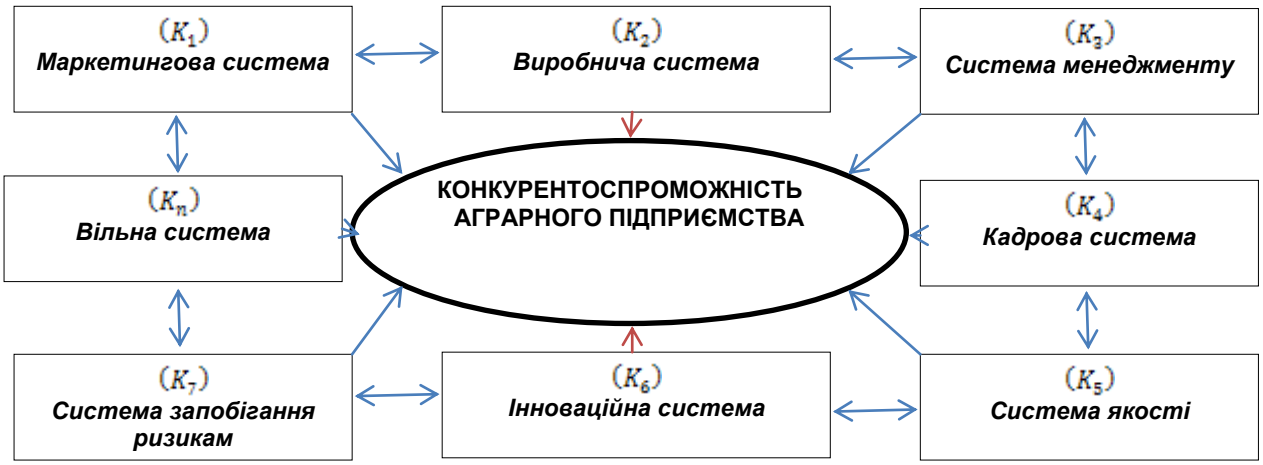

Рис. 1. Схематичне зображення внутрішньої системи забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства

Джерело: *власна розробка автора*

Відповідно, економіко-математична модель конкурентоспроможності аграрного підприємства описується функцією, яка відображає систему взаємодії наведених складових:

$$I_K = f(K_1 + K_2 + \cdots + K_n) \quad (3)$$

де I_K – узагальнений показник конкурентоспроможності аграрного підприємства;

f – функція від сукупності детермінантів, які представлені системами забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства;

K_1 –значення окремого показника, через який виражена система забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Ми підтримуємо думку дослідників Бакунова О. та Смирнова Є. [1] про те, що конкурентоспроможність є латентним явищем, яке не має прямих статистичних вимірювачів, для моделювання її рівня рекомендується використовувати систему показників оцінки конкурентоспроможності підприємств за складовими їх потенціалу, яка складається з трьох рівнів: часткові, що підлягають безпосередній статистичній оцінці, узагальнюючі та інтегральний, що мають латентний характер.

Алгоритм моделювання рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства з врахуванням специфіки агропромислового комплексу має відбуватися покроково і включати в себе три послідовні етапи. На першому відбувається збір необхідної інформації та побудова інформаційної бази в розрізі кожної системи забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства. Слід відмітити, що цей етап є одним із найбільш складних, оскільки від якості інформації, що використовується, залежатимуть кінцеві результати моделювання.

Однією із ключових характеристик інформації, що використовується при побудові прогностичних моделей, є її достовірність - характеристика, яка визначає ступінь відповідності отриманих даних реальній ситуації справжньому стану справ. Беручи до уваги, що конкурентоспроможність є надзвичайно широким явищем, відповідно обсяги інформації є також досить обширними. Уся інформація має бути виражена у цифровій формі і мати конкретні вимірники.

Говорячи про якість інформації, необхідно враховувати, що мають місце суттєві відмінності у її забезпеченні. Інформація може отримуватися як в результаті статистичних обстежень, так і може бути розробленою на основі даних адміністративних джерел. Якість інформації, розробленої на основі даних адміністративних джерел, залежить не тільки від якості цих джерел, а й від якості процесів перетворення зазначених даних для статистичних потреб, що має проводитися за спеціальною методологією. Дуже часто статистична інформація, розроблена на основі адміністративних даних, характеризується як похибками, властивими для даних, які походять зі статистичних джерел, так і різноманітними похибками об’єднання даних.

Наступним кроком побудови алгоритму є попереднє опрацювання вихідних даних, які трансформуються в складові моделі. Будуючи модель, необхідно провести попередню оцінку (евалюацію) змінних моделі, визначити рівень взаємозв'язків між ними, виокремити ті, що максимально забезпечують формування конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Заключним етапом є побудова багатофакторної економіко-математичної регресійної моделі забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства за попередньо виокремленими змінними. Для того, щоб прийняти кінцеве рішення відносно моделі та внести до неї додаткові змінні, необхідно провести статистичну перевірку отриманих результатів з використанням спеціальних тестів. Оцінка проводиться за рівнем значущості рівнянь регресії та адекватністю отриманих коефіцієнтів.

Будь яке аграрне підприємство обирає власну конкурентну стратегію. Відповідно саме вона визначає специфіку формування системи забезпечення конкурентоспроможності. Необхідно зазначити, що хоч вказана специфіка є латентною, існує суттєвий кореляційний зв'язок між особливостями стратегії та результативними показниками, що визначає їх варіацію. Ігнорування негативно впливає на якість побудованих економіко- математичних моделей визначення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств, виходячи з того, що розраховані коефіцієнти регресії цих моделей будуть завищеними на величину неврахованих індивідуальних особливостей об'єктів моделювання та пов'язаних з ними прихованих ефектів.

Висновки та подальші дослідження. Отже, в умовах стрімкого розвитку агропромислового комплексу необхідною умовою ефективної діяльності аграрного підприємства є забезпечення власної конкурентоспроможності на агропродовольчих ринках. Транзитивність зовнішнього середовища унеможливлює використання методу «спроб і помилок», оскільки динаміка зміни процесів на ринку відбувається досить стрімко, а виробничий цикл аграрного підприємства є досить довгим, що зумовлено специфікою галузі. Досягнення ефективності діяльності та прогнозування рівня конкурентоспроможності можливе лише за умови застосування економіко-математичного інструментарію дослідження, що забезпечує зниження або цілковите уникнення невиправданих ризиків.

Таким чином, для прогнозування рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства, як один із можливих варіантів, слід використовувати економіко-математичні регресійні моделі, які дозволяють пояснити взаємозв'язок між регресорами та залежною змінною. В подальших дослідженнях розроблений у статті алгоритм буде апробовано на конкретних підприємствах з визначенням конкретних чинників конкурентоспроможності.

Література

1. Бакунов О.О. Стратегічне управління конкурентоспроможністю торговельного підприємства: монографія / О.О Бакунов, Є.М. Смирнов. – Донецьк: «Східний видавничий дім», 2012. – 208 с.

2. Бєляєва С.В. Методика визначення конкурентоспроможності підприємства (теоретичний аспект) / Бєляєва С. В., Зубко Т.Л. // Інноваційна економіка. – 2013. – №. 6. – С. 77-81.

3. Градінарова О.О. Комплексна динамічна модель прогнозування рівня конкурентоспроможності підприємства туристичного бізнесу / О. О. Градінарова // Моделі управління в ринковій економіці. – 2007. - № 10. – С. 266-275.

4. Гугля О.С. Моделирование оценки уровня конкурентоспособности промышленного предприятия / О.С. Гугля, А.А. Зима // Моделі управління в ринковій економіці. – 2009. - № 12. – С. 270-275.

5. Красноруцький О.О. Методичний підхід до оцінки ступеня реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О.О. Красноруцький // Вісник СНАУ. Сер.«Економіка і менеджмент. – 2010. – №. 6/1. – С. 41-44.

6. Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність підприємства: методологія аналізу дефініції / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – №. 4. – С. 80-86.

7. Пуцентейло П.Р. Підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва: напрями, пріоритети, стратегія / П.Р. Пуцентейло // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2013. – № 12. – С. 3-9.

8. Смирнов Є.М. Моделювання рівня конкурентоспроможності торговельного підприємства / Є.М. Смирнов // Академічний огляд. – 2013. – № 1 (38). – С. 92-97.

9. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теорія, методологія, практика : монографія / Н.П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.

10. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І.Б. Яців. - Львів: Український бестселер. – 2013. – 427 с.

11. Neary J.P. et al. Measuring competitiveness / Neary J.P. et al. // Economic and Social review. – 2006. – Т. 37. – №. 2. – С. 197.

References

1. 1. Bakunov, O.O. and Smyrnov, Ye.M. (2012), *Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu torhovelnoho pidpryiemstva* [Strategic management of competitiveness of trade enterprise], «Skhidnyi vydavnychyi dim», Donetsk, Ukraine, 208 p.

2. Bieliaieva, S.V. and Zubko, T.L. (2013), “Method of determining competitiveness (teoretical aspect)”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 77-81.

3. Hradinarova, O.O. (2007), “Integrated dynamic model predicting the competitiveness of tourism enterprises”, *Modeli upravlinnia v rynkovii ekonomitsi*, no.10, pp. 266-275.

4. Guglya, O.S. and Zima, A.A. (2009), “Simulation of assessing the level of competitiveness of the industrial plant”, *Modeli upravlinnia v rynkovii ekonomitsi*, no. 12, pp. 270-275.

5. Krasnorutskyi, O.O. (2010), “The methodical approach to assessing the degree of realization of economic interests of agricultural markets”, *Visnyk SNAU. (Ser.«Ekonomika i menedzhment)*, no. 6/1, pp. 41-44.

6. Putsenteilo, P.R. (2015), “Competitiveness of the enterprise: methodology of the analysis of definition”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 4, pp. 80-86.

7. Putsenteilo P.R. (2013), “Improving the competitiveness of livestock products, trends, priorities, strategy”, *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. (Seriia: Ekonomika i menedzhment)*, no. 12, pp. 3-9.

8. Smyrnov, Ye.M. (2013), “Modeling the competitiveness of commercial enterprises”, *Akademichnyi ohliad*, no. 1 (38), pp. 92-97.

9. Tarnavska, N.P. (2008), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstv : teoriia, metodolohiia, praktyka* [Management of competitiveness of enterprises: the theory, methodology, practice], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 570 p.

10. Yatsiv I.B. (2013), *Konkurentospromozhinst silskohospodarskykh pidpryiemstv* [The competitiveness of agricultural enterprises], Ukrainskyi bestseler, Lviv, Ukraine, 427 p.

11. Neary J.P. (2006), “Measuring competitiveness”, *Economic and Social review*, vol. 37, no. 2, pp. 197.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 338.36:652.8

Маркова Є.Ю.,
к.е.н., здобувач
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ЗІ ШТУЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ І ТОВАРНОГО ВИРОЩУВАННЯ РИБИ В АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ БАСЕЙНІ

Markova Ye.Yu.,
cand.sc.(econ.), candidate for a degree
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

DEVELOPMENT OF ENTERPRISES ON THE ARTIFICIAL REPRODUCTION AND COMMODITY CULTIVATION OF FISH IN THE AZOV-BLACK SEA BASIN

Постановка проблеми. Рибне господарство, що базується на використанні природних ресурсів, відноситься до тих небагатьох галузей, в яких комерційний успіх підприємств, їх формуючих визначається в значній мірі станом сировинної бази і можливістю її найбільш ефективної експлуатації [5].

Ось уже більше двох десятків років як рибогосподарські підприємства країни функціонують в умовах так званих ринкових відносин. Світова спільнота вже визнала Україну країною з державно регульованою ринковою економікою, але прийняті державою заходи щодо розвитку рибного господарства поки не дали відчутних очікуваних результатів. Спостерігається постійне падіння уловів водних біоресурсів як у виключній економічній зоні України, водних водоймах, так і в районах Світового океану. Тільки за останні двадцять років загальні вилови риби і нерибних об’єктів скоротилися більш ніж у 2 рази. Простежується стійка тенденція скорочення промислових запасів, і зростаюче антропогенне навантаження на внутрішні водойми об’єктивно зумовлює невідкладну необхідність збільшення обсягів штучного відтворення водних біоресурсів, кризове зниження яких відбулося за останні 25 років [4].

Нинішній стан промислового рибництва ні за рівнем інтенсифікації, ні по техніко-економічному стану рибоводів не відповідає не тільки потенційним можливостям, а й сучасним досягненням науки і

техніки. Тому в даний час найбільш важливим процесом в аквакультурі є освоєння рибгоспом методів ринкової економіки. Змінені умови їх економічної діяльності зумовлюють необхідність розробки нових підходів до проблем економічного розвитку, поліпшення управління, підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності вирощуваної риби, освоєння сучасних ресурсозберігаючих технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження, що проводяться в галузі штучного відтворення і товарного вирощування рибних запасів досить значні, зокрема в працях таких вітчизняних науковців, як: О.Е. Довбиш, В.К. Кисельов, О.М. Клименко, В.А. Корчмит, В.Ф. Корельский, Л.С. Ладонько, Р.М. Скупський, І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, Т.С. Шабатура, О.О. Красноруцький, Л.М. Наумова, О.Б. Наумов, Т.М. Гнатьєва, Б.О. Язлюк, М.Ю. Щербата [1-13] та ін.

Разом з тим, їх зміст зачіпає, переважно, вивчення біологічних і технічних проблем рибництва та аквакультури, в той час як економічному аспекту досліджень, що забезпечує вихід підприємств рибоводного комплексу на стійку ринкову основу поки ще приділяється недостатньо уваги.

Постановка завдання. Обгрунтувати теоретичні засади забезпечення розвитку підприємств зі штучного відтворення і товарного вирощування риби та розробити на цій основі рекомендацій методологічного та практичного спрямування для досягнення сталих конкурентних позицій рибних підприємств в Азово-Чорноморському басейні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення специфіки роботи рибопромислових підприємств показує, що одним з потужних резервів збільшення обсягів виробництва цінної продукції в Україні є забезпечення в найближчі роки різкого підвищення рибопродуктивності внутрішніх водойм за рахунок розширення масштабів і поліпшення якості рибоводно-меліоративних робіт, створення хороших умов для відтворення аборигенних видів риб, а також збільшення випуску в них рослиноїдних та інших цінних видів [7].

Рівень ефективності відтворення рибних запасів необхідно визначити показниками роботи підприємств, що здійснюють вирощування мальку для зариблення водойм, а також показниками промислової віддачі від зариблення і кінцевих результатів, отже показників, які оцінюють кількість, якість, вартість, прибутковість готової продукції.

Можна запропонувати деякі пріоритетні заходи по збільшенню запасів і резервів ефективності галузі і підвищення еколого-економічної ефективності використання рибних ресурсів водосховищ. Для цього слід стабілізувати різкі коливання рівня води на водосховищах; обладнати всі водозабори сучасними рибозахисними пристроями; поліпшити якість води і рибоводно-меліоративних робіт на існуючих нерестилищах; відновити штучне розведення і випуск в водосховища життєстійких промислових риб; зарибнити водосховища рослиноїдними й іншими цінними видами риб, створити природоохоронні акваторії (заповідники і заказники) з метою відтворення рибних запасів. При цьому кінцевою метою таких заходів повинні бути система збереження стійкості екосистеми водосховищ і висока продуктивність власне водойм без втрати генетичного різноманіття іхтіоценозу.

Перетворення, здійснені за останні роки в економіці країни, взагалі, і рибогосподарському комплексі, зокрема, істотно змінили організаційно-економічні та правові механізми рибогосподарських підприємств, порушили існуючу систему господарювання і знизили ефективність використання і відтворення рибних ресурсів [6; 8]. Все це негативно вплинуло на економічну ефективність виробництва й екологічну ситуацію рибогосподарських водойм.

Сьогодні потрібна розробка основних принципів та методів застосування еколого-економічного підходу до розвитку системи внутрішніх водойм галузі. Переваги такого еколого-економічного підходу полягають в тому, що він не тільки створить умови для раціонального використання біологічного ресурсного потенціалу, а й передбачить заходи з охорони і регулювання ресурсів галузі. Такий підхід дозволить регулювати обсяг вилову риби з метою підтримки або збільшення середнього сталого щорічного улову, а також забезпечити оптимальне відтворення запасів промислових риб, яке включає заборону здійснення промислу в місцях розмноження і поліпшення нерестовищ; сприятиме охороні молодих промислових видів риб, що досягається регулюванням знарядь лову для вилову риби певного розміру, дозволить збільшити і поліпшити видовий склад запасів риб, в тому числі за рахунок штучного розведення та акліматизації найбільш цінних і рентабельних видів.

Крім того, механізм ефективного еколого-економічного розвитку рибної галузі в сучасних умовах повинен бути заснований на формуванні принципово нової нормативної та правової бази, організаційно-економічних відносин, плануванні та організації виробництва.

Організаційні та економічні заходи повинні забезпечити синхронність, пропорційність і ритмічність режимів роботи складного господарського механізму на всіх рівнях виробництва.

Роль держави в розвитку рибогосподарського комплексу повинна полягати в реалізації наступних заходів:

- формування цінового, податкового і кредитного механізмів з урахуванням специфіки рибного господарства як галузі, яка носить сезонний характер і уповільнений оборот капіталу;
- створення лізингового фонду для технічного переоснащення рибогосподарських підприємств і суднобудування;

- впровадження системи державних дотацій і субсидій для підтримки рибогосподарських підприємств, які направляють свої доходи на відтворення рибогосподарського потенціалу;
- створення умов для залучення інвесторів в сферу рибогосподарської діяльності;
- напрямок інвестиційної політики на відновлення та розвиток як ресурсного, так і технічного і технологічного потенціалу рибогосподарського комплексу;
- розвиток методологічної бази для раціонального ведення рибогосподарського комплексу, водних рибницьких об'єктів, моніторингу рибних та інших біоресурсів [3].

Стратегічним пріоритетом вдосконалення і розвитку рибної промисловості і всього рибного господарства країни повинні стати біологічне різноманіття, напрямки його збереження та сталого використання рибних запасів, що гарантує екологічну безпеку та охорону природи і призведе до збалансованого соціально-економічного розвитку всіх складових комплексу. Важливість підвищення ефективності використання, відтворення та збереження рибних ресурсів України обумовлена наявною тенденцією посилення структурно-динамічних диспропорцій в системі використання-відтворення-охорони риборесурсного потенціалу, а також існуючого низького рівня віддачі цих ресурсів. Регулювати цей процес можливо за допомогою системи еколого-економічного стимулювання, яка включає обмеження в обсяги вилову риби, оптимізацію витрат на отримання рибопродукції, а також систему показників якості води, які враховують особливості розвитку галузі.

Сьогодні можна виділити наступні напрямки подальшого вдосконалення і розвитку даної галузі і підвищення еколого-економічної ефективності використання рибних ресурсів:

- оновлення основних засобів, реконструкцію і модернізацію діючих господарств, впровадження передових технологій і устаткування, що суттєво зменшить матеріальні та енергетичні витрати на одиницю продукції;
- відтворення рибних ресурсів, підвищення ефективності використання рибогосподарських ресурсів, розвиток механізмів розподілу лімітів користувачам об'єктів рибного господарства;
- державну підтримку рибної галузі у формі фінансування природоохоронних заходів, вирощування рибопосадкового матеріалу і запуск його в природні водойми [8].

Таким чином, основними шляхами підвищення еколого-економічної ефективності повинні бути розробка державної політики щодо раціонального використання, збереження та охорони ресурсного потенціалу внутрішніх водойм, вдосконалення організаційно-економічного механізму і модернізація нормативно-правової бази рибодобування; стратегічне планування та науково-технічне забезпечення рибної промисловості і всього комплексу в цілому [9; 10].

Реалізації цих напрямків в значній мірі сприятиме перехід підприємств рибоводно комплексу на ринкові форми господарювання.

При цьому інтенсифікацію штучного відтворення слід розглядати як процес реалізації організаційно-технічних заходів, результатом яких є як зростання загальної кількості випущених в водойму мальків, так і збільшення їх штучної маси, тобто питомої біомаси випуску.

У загальному вигляді ефект від витрат на відтворення рибних запасів можна уявити як: Е = Р - Зв, де Е - економічний ефект від відтворення; Р - вартість додаткового обсягу риби, отриманого від промповернення; Зв - витрати на відтворення рибних запасів.

При виборі шляхів розвитку товарного рибництва слід мати на увазі, що цільова функція зростання ефективності набуває вигляду: {Е> Р - Зв} max

Товарне рибництво має стандартне технологічне забезпечення, розгорнуту інфраструктуру, централізоване управління цим видом рибогосподарської діяльності. З переходом економіки країни і галузі на ринкові відносини були практично втрачені умови державного централізованого управління галуззю і можливості розвитку ставкового рибництва по шляху його інтенсифікації. Обсяг товарного вирощування риби скоротився майже в 3 рази. В даний час співвідношення вирощеної і відловленої в природних водоймах риби в Причорноморському регіоні становить 7%/93%, що істотно відрізняється від такого в розвинених країнах.

Із загальної кількості закріплених під вирощування товарної риби водойм відносно ефективно використовувалося не більше 25%. Близько 75% підприємств, що займаються рибництвом є збитковими. Низка господарств допускають приховування обсягів виготовленої продукції, штучно занижуючи прибуток і спотворюючи справжні результати господарської діяльності. Фінансова допомога таким господарствам не може служити поштовхом для їх подальшого самостійного розвитку і очікуваних позитивних результатів не принесе [11].

Особливістю розвитку ставкового виробництва регіону є збільшення кількості підприємств, що займаються товарним рибництвом, і розширення ставкового фонду за рахунок включення в рибогосподарський оборот раніше не використовуваних водойм комплексного призначення. Однак практичний результат даної позитивної тенденції, тобто збільшення обсягів вирощування товарної риби відсутній.

Збільшення обсягів вирощування товарної риби неможливе без підвищення ефективності роботи риборозплідників. Дана категорія господарств володіє дорогими основними засобами та складною технологією виробництва. Результати роботи риборозплідників залежать від дотримання технологічної дисципліни і матеріальної забезпеченості рибоводно-виробничих процесів сильніше, ніж

рибоводні господарства інших типів. Ефективність роботи риборозплідників протягом низки років знижувалася і в даний час досягла неприпустимо низького рівня. В результаті річна потреба товарних господарств в посадковому матеріалі забезпечується менш ніж наполовину.

Найважливішим показником ефективності рибництва є рибопродуктивність. Задовільна рибопродуктивність - понад 100 кг/га. Середня рибопродуктивність водойм на території регіону повинна становити не менше 300 кг/га (табл. 1).

Таблиця 1

Показники рибопродуктивності водойм на території Причорноморського регіону, ц/га

Область	Рік				Норматив
	2002	2003	2004	2005	
Одеська	0,4	0,9	0,37	0,84	3,0
Херсонська	2,1	2,4	1,7	1,38	3,0
Миколаївська	3,3	2,7	1,6	3,4	3,0

Джерело: складено автором на підставі даних з Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України.

В сучасних економічних умовах основними завданнями всієї рибної промисловості України є збереження сировинної бази та її ефективне використання. Особливо гостро це питання стоїть щодо осетрових видів риб, які представляють не тільки національне, а й загальносвітове значення, стан яких можна охарактеризувати як критичний.

Одним з найактуальніших завдань товарного осетрівництва є формування власних маточних стад, що дозволяють створити повноциклове господарство. У товарному осетрівництві виділяються основні чотири напрямки: індустріальний, садковий, ставковий і пасовищний, які в певному співвідношенні можуть бути реалізовані в регіоні. Раціональним способом вирощування осетрових є індустріальний метод, але на даному етапі господарювання підприємства регіону не володіють відповідними засобами для широкомасштабного вирощування товарних риб в установках із замкнутим циклом водопостачання. Однак цю технологію слід віднести до перспективної, тому що за рахунок цілорічного вирощування терміни отримання товарної продукції скоротяться приблизно в 2 рази [12].

Найбільший розвиток в регіоні отримало ставкове рибництво, однак розміри, глибина ставків, наявних в рибгоспах, не відповідають вимогам, що пред'являються осетровими до середовища проживання. При відсутності будівництва нових ставкових площ або реконструкції вже наявних, без проведення інтесифікаційних або меліоративних заходів, спрямованих на підвищення рибопродуктивності нагульних площ, ставкове товарне осетрівництво не може досягти належного ефекту.

Господарства пасовищної аквакультури, що функціонують на базі озер і водосховищ, можуть отримати широкий розвиток, так як з усіх видів господарювання цей метод може бути наймасовішим і дешевим для виробництва товарної риби, де осетрові використовуються як додаткова риба. Розвиток цього напрямку може забезпечити отримання значної кількості риби у внутрішніх водоймах при відносно невеликих витратах.

Поступово, упродовж низки років починає формуватися ще один напрямок культивування гідробіонтів, в першу чергу риб, з метою організації любительського рибальства, під назвою рекреаційна аквакультура, яка стає четвертим напрямком аквакультури після її промислових напрямків. Правильним є використання можливостей існуючих рибоводів і створення на них рибоводно-рекреаційних ділянок, на яких використовують спеціальну систему ведення рибництва. Розвиток рекреаційної аквакультури відкриває в певному сенсі нове і додаткове поле діяльності для науково-технічних розробок за всіма її складовими. При цілеспрямованому підході до розвитку рекреаційного напрямку в аквакультурі, або окремих його елементів, можна отримувати фінансову вигоду, активно сприяючи при цьому рішенню важливої соціальної проблеми – відпочинку людей [2].

В умовах реальної загрози виснаження рибних запасів необхідна розробка стратегії розвитку рибництва внутрішніх водойм на найближчі роки. Формування стійкої сировинної бази внутрішніх водойм та їх експлуатація за принципом культурно обробних водних угідь можливе тільки на основі оптимального поєднання і кооперації окремих напрямків рибництва: ставкового, індустріального і пасовищного. Пасовищна аквакультура в перспективі повинна виробляти основний обсяг товарної продукції. Розвиток цього напрямку може забезпечити отримання значної кількості риби у внутрішніх водоймах при відносно невеликих витратах.

На розвиток аквакультури вирішальне значення надають такі групи чинників: 1) рівень забруднення водойм, зарегулювання стоку основних річок, загальний стан системи водокористування і реальні механізми їх регулювання з урахуванням інтересів рибництва; 2) обсяг і ефективність штучного і природного відтворення рибних запасів; 3) технічний стан підприємств з виробництва посадкового матеріалу для розвитку пасовищної аквакультури; 4) фінансова забезпеченість процесів

відтворення рибних запасів [10].

Керівники і фахівці рибної галузі визнають важливість і пріоритетність прискореного розвитку аквакультури в країні. Але дефіцит інвестиційних ресурсів і оборотних коштів, високі кредитні і податкові ставки, правові обмеження і бюрократичні перепони ускладнюють розвиток цього напрямку рибного господарства. Тому головне завдання на сучасному етапі - пошук економічного механізму, стимулюючого відтворення і розвиток аквакультури. В даний час найбільш важливим процесом в аквакультурі є освоєння рибгоспом методів ринкової економіки. Нові умови їх економічної діяльності зумовлюють необхідність розробки нових підходів до проблем економічного розвитку, поліпшення управління, підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції рибництва.

Для України рекомендується розвиток системи державного замовлення на рибну продукцію або на виконання певного виду робіт в рамках реалізації намічених стратегічними напрямами розвитку рибного господарства заходів. Найбільш перспективним у цьому напрямку визначається держзамовлення на розведення молодняку.

Рекомендований алгоритм створення системи такого держзамовлення (рисунок 1) дозволяє сформувати пропозиції щодо способів реалізації системи державного замовлення на посадковий рибоматеріал штучного відтворення, визначити механізм дозволу низки конкретних завдань в сфері рибництва України, метод пошуку фінансових джерел і критеріїв вибору пріоритетів в цій сфері [6].

Перша ітерація
Проведення попереднього конкурсу, де конкурсанти (регіональні органи курирують відтворення) дають свої пропозиції щодо постачання із зазначенням їх вартості при різних обсягах вирощеної молоді. Уповноважений орган формує оптимальне держзамовлення на основі пропозицій виробників, виходячи з мінімізації вартості при заданому рівні якості (личинки, молодь) у декількох варіантах з різними обсягами фінансування.

↓

Друга ітерація
Проведення уповноваженим органом попереднього відбору фінансованих програм з конкретними обсягами фінансування.

↓

Третя ітерація
Визначення до даного обсягу фінансування конкретних обсягів держзамовлення - обсягів, цін, термінів, підприємств-постачальників і визначення результатів конкурсу.

↓

Четверта ітерація
Надання всім учасникам минулих конкурсів можливості поліпшити характеристики пропозицій і направити їх у конкурсні комісії.

↓

П'ята ітерація
Повторення уповноваженим органом управління програмою процедури формування держзамовлення у рамках обсягу фінансування.

↓

Шоста ітерація
Затвердження держзамовлення і асигнувань державним органом.

↓

Сьома ітерація
Укладання контрактів між уповноваженим державним органом, регіональними управліннями і конкретними підприємствами на вирощування і постачання молоді певного виду у рамках певних вартісних параметрів.

Рис. 1. Алгоритм ітеративних процедур розробки держзамовлення на штучне вирощування риб

Джерело: складено автором на підставі даних з Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України

Найбільш універсальним механізмом ефективного функціонування рибоводних заводів в ринкових умовах господарювання є перехід від виділення бюджетних коштів до оплати продукції, виготовленої в рамках держзамовлення. Для комплексної оцінки перспектив розвитку рибництва великий практичний інтерес представляє багатофакторний аналіз з ранжуванням за сумою балів. Результати експертного аналізу можливостей розвитку основних напрямків аквакультури зведені в таблицю 2.

Таблиця 2

Експертний аналіз можливостей розвитку основних напрямків аквакультури і вибору цілей товарної політики

Основні напрямки аквакультури і культивовані об'єкти	Оцінка впливу факторів, що лімітують					Сума балів
	споживчий попит	інвестиції	екологію	біотехніку	основні засоби	
Прісноводна пасовищна аквакультура						
осетрові	4	3	2	2	3	14
лососеві	4	3	2	3	3	15
короп	4	2	3	2	2	13
рослиноїдні	4	4	3	4	3	18
ракоподібні	5	1	2	1	1	10
Озерні товарні господарства						
короп	4	1	4	2	1	12
рослиноїдні	4	2	4	2	2	14
ракоподібні	5	2	2	1	1	11
Ставкова аквакультура						
осетрові	3	2	3	2	3	13
лососеві	3	2	2	3	2	12
короп	4	3	3	4	3	17
рослиноїдні	3	3	3	4	3	16
ракоподібні	3	1	2	1	1	8
Індустріальна аквакультура						
осетрові	4	5	5	5	3	22
лососеві	3	4	4	3	3	17
короп	2	1	4	2	3	12
ракоподібні	4	2	3	4	2	15

Позначення: 1 - не має сенсу, 2 - ризик дуже великий, 3- шанси рівні, 4 - ситуація сприятлива, 5 - ризик відсутній

Джерело: складено автором на підставі даних з Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України.

Це дозволить розробити алгоритм розрахунку ефективності інтегральної еколого-економічної оцінки потенціалу водних біоресурсів та середовища їх перебування на основі використання логістичної функції в наступному вигляді:

$$G = rS(1- S/C)$$

де r – коефіцієнт приросту від проведення різних організаційних заходів;

S - існуючий рівень ресурсу;

C - ємність або пропускна здатність природного (штучного) середовища проживання.

Розрахунки дають можливість сформулювати рекомендації щодо способів визначення розміру квот на вилов рибної продукції та організацію системи моніторингу за виробничо-економічною діяльністю підприємства рибогосподарського комплексу України, а також сформувати модель оцінки біоекономічної рівноваги при зростанні рибного промислу в перспективі.

Таким чином, необхідно і доцільно в сучасних умовах робити акцент на двох основних напрямках - вирощування цінних видів риб індустріальними методами і пасовищне вирощування рослиноїдних видів. Важливим етапом реалізації держзамовлення є розробка стартових цін, забезпечених фінансовими ресурсами і відповідних обсягам держзамовлення.

Найбільш загальним і конкретним показником, що характеризує діяльність відтворювальних заводів, є чисельність вирощеної і випущеної в водойми молоді, яка відповідає вимогам діючих

біотехнічних нормативів і технічних умов. Кількісна характеристика витратної частини виробництва є необхідним елементом будь-якої моделі господарювання. В рамках бюджетного фінансування обгрунтоване визначення нормативних витрат за статтями витрат має стати найважливішою умовою формування ринкової моделі господарювання, визначаючи межу формування держзамовлення. Розраховані на базі нормативних витрат ціни на молодь дозволяють визначити обсяги кількісних параметрів держзамовлення по тих чи інших видах риб і вибрати найбільш ефективні напрямки бюджетних коштів, визначити самі масштаби фінансування [11].

Аналіз функціонування підприємств рибоводного комплексу в умовах ринку показав, що адаптацію до ринкових умов і управління ринковою поведінкою підприємств забезпечує наступна система показників: 1) асортимент продукції, що випускається; 2) конкурентна ціна товару; 3) прибутковість власного капіталу; 4) виручка від реалізації продукції, що випускається; 5) фінансова стійкість рибоводного підприємства.

Першочерговими завданнями для інтенсифікації відтворення напівпрохідних видів риб, які є основою збереження і розвитку рибопереробної галузі, є створення умов для сталої роботи підприємств, в т.ч. своєчасне здійснення рибоводно-меліоративних, протиепізоотичних заходів, реконструкція риборозплідників, збільшення обсягів штучного відтворення, ведення моніторингу експлуатації ставкових площ і т.д. Для відновлення репродукційного потенціалу маточних стад до рівня, достатнього для забезпечення потреб господарств регіону в якісному рибопосадковому матеріалі, чинним риборозплідникам необхідне надання відповідної фінансової допомоги насамперед з реконструкції ставкових площ і інкубаційних цехів.

З огляду на те, що бюджетні кошти підприємствам недержавної форми власності виділяються у вигляді кредитів і на зворотних умовах, вважаємо за доцільне у низці риборозплідників мати частку державної або муніципальної власності.

Методичною базою нормування основних програмних показників по виробництву товарної риби залишається маловитратна технологія ставкового-озерного вирощування. За нормативний мінімум для господарств різних категорій приймаються наступні показники рибопродуктивності: ставкові - 5 ц/га; ставкового-озерні - 2,5-3,5 ц/га; озернотоварні - 2 ц/га [10].

Дані показники досягаються шляхом дотримання рибоводно-технологічної дисципліни, що забезпечує раціональне використання природної рибопродуктивності водойм. У перелік заходів, які при цьому обов’язково виконуються входять: підбір оптимального співвідношення і щільності посадки різних видів риб стосовно екологічних особливостей конкретних нагульних водойм; використання коштів маловитратної інтенсифікації рибоводних процесів (відходи овочевої і рибопереробної промисловості, годування риб зерном і зерновідходами і т.п.); безумовне дотримання вимог меліорації (надійний рибозахист, придушення надлишку вищої рослинності, регулярне літування ставків із застосуванням агротехнічних заходів); перехід багатогалузевих сільськогосподарських підприємств до системного використання нагульних площ в режимі аквавобороту.

Найважливішою економічною передумовою розвитку ставкового рибництва є наявність і стан виробничого потенціалу. Незважаючи на значний знос, основні виробничі засоби ще можуть бути ефективно використані, і відновлення їх нормального відтворювального процесу може бути здійснено з набагато меншими витратами, ніж при створенні нових основних засобів. Для підвищення ефективності ставкового рибництва необхідні відповідні накопичення, створити які в короткі терміни більшість господарств не в змозі. Тому, незважаючи на труднощі, необхідна державна підтримка цього виду рибогосподарської діяльності – отримання пільгового кредиту на придбання комбікормів, рибопосадкового матеріалу, паливно-мастильних матеріалів. Відродження ставкового рибництва в системі риболовецьких господарств дозволить компенсувати відставання рибної галузі, пов’язане зі скороченням уловів риби в дельті р. Дніпро [12].

В умовах, що склалися, для поліпшення рибоводно-економічних показників ставкових господарств можливе використання у ролі засобів інтенсифікації процесів вирощування риби нетрадиційних джерел органічної речовини – відходів і побічних продуктів діяльності місцевих підприємств, зайнятих переробкою сільськогосподарської сировини і виробництвом харчової продукції. Відновлення виробничого потенціалу діючих риборозплідників, розширення зростаючої бази і збільшення обсягів вирощування рибопосадкового матеріалу, особливо рослиноїдних риб, є основою для широкомасштабного розвитку пасовищної аквакультури і використання в зазначеному напрямку усього розмаїття водного фонду р. Дніпро.

Хронологічною проблемою для абсолютної більшості товарних господарств є придбання рибопосадкового матеріалу. В даний час вартість покупного рибопосадкового матеріалу становить до 50% всіх витрат на виробництво товарної риби. Через відсутність коштів рибоводні господарства змушені перейти на вирощування власного рибопосадкового матеріалу, який їм обходиться в два рази дешевше. Разом з тим, риборозплідники мають дороге спеціальне обладнання для вирощування молодих риб, висококваліфікованих фахівців, які ведуть селекційну роботу і мають можливість облову і реалізації молоді в короткі терміни в кінці березня. При вирощуванні молодих риб в рибоводному господарстві більшість цих робіт не проводиться і, головне, скорочується на 1/5 частину.

Висока вартість стандартного рибопосадкового матеріалу (річного віку масою 20-30 г), порівняно

невисока прибутковість (збитковість) виробничої діяльності та дефіцит обігових коштів не дозволяють багатьом господарствам забезпечити нагульні водойми достатньою кількістю якісного рибопосадкового матеріалу, що купується на стороні [4].

Висновки та подальші дослідження. Ставкове рибництво буде розвиватися по шляху все більшої інтеграції з іншими напрямками аквакультури, сільськогосподарським виробництвом. Створення на регіональному рівні організаційно-економічних систем, що включають вирощування, вилов, переробку і реалізацію рибної продукції, виробництво матеріально-технічних ресурсів допоможе забезпечити підтримку паритету, еквівалентності обміну між рибоводним підприємством по всьому технологічному ланцюжку з рибодобувними підприємствами і фондовиготовляючими і торговими посередниками, зміцнить зв'язки і взаємодію, комерційне співробітництво між ними [9].

У цьому сьогодні бачиться найперспективніший і найбільший економічний шлях вирішення проблем прісноводної аквакультури для досягнення сталих конкурентних позицій рибних підприємств в Азово-Чорноморському басейні. Широке поширення отримають фермерські рибоводні господарства та комерційне любительське рибальство, організовані на базі невеликих ставків та інших водойм. Ці та інші шляхи пожвавлення економіки аквакультури, активізації науково-технічного прогресу дозволять в найближчі роки реалізувати потенційні можливості рибництва, досягти і перевершити колишні його рівні.

Література

1. Gryshova I.Y. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.

2. Глушко О.В. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / О.В. Глушко, І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата // Економічний часопис –XXI. – 2015. – № 155(11-12). – С. 82-86.

3. Гришова І.Ю. Стабільність конкурентоспроможного стану агропромислового комплексу України на внутрішніх і зовнішніх ринках / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, В.В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3(177). – С. 66-73.

4. Гришова І.Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації / І.Ю. Гришова // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. – С. 45-48.

5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF

6. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucluster.org/universitet/ klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/.

7. Колеснікова К.С. Теоретичні засади розвитку рибогосподарського комплексу України / К.С. Колеснікова // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. – Вип. 85. – Херсон: Грінь Д.С., 2013. – С. 274-278.

8. Колеснікова К.С. Господарський і організаційно-економічний механізми розвитку робогосподарського комплексу [Електронний ресурс] / К.С. Колеснікова // Ефективна економіка. – 2013. – №3. – Режим доступу:http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4025

9. Красноруцький О.О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О.О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – № 3. – 2010. – С. 62-73.

10. Красноруцький О.О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 2 (53). – С. 90-99.

11. Ладонько Л.С. Підходи до структуризації стратегічного потенціалу промисловості / Л.С. Ладонько, О.М. Клименко // Економіка сталого розвитку: теоретичні підходи та практичні рекомендації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13-16 вересня 2015 р, м. Кошице, Словаччина). – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – С. 83-84.

12. Скупський Р.М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р.М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 86-101.

13. Язлюк Б.О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій / Б.О.Язлюк // Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина ІІ. – С. 57–63 [Серія: Економічні науки.]

References

1. Gryshova, I., Kriukova, I. and Mitiai, O. (2015), "Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness", *Ekonomichnyi chasopys-XXI,* no. 5-6, pp. 24–27.

2. Hlushko, O.V., Gryshova I.Yu. and Scherbata, M.Yu. (2015), "Enterprises' economic sustainability assessment on the basis of performance indicators", *Ekonomichnyi chasopys-XXI,* no. 155 (11-12), pp. 82-86.

3. Gryshova, I.Y., Mityay, O.V. and Kuzhel, V.V. (2016), "Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets", Aktualni problemy ekonomiky no. 3 (177), pp. 66-73.

4. Hryshova, I.Yu. (2015). "Restructuring of the overworking enterprises of agrarian and industrial complex in the conditions of globalization", *Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky: materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Applied Economics – from theory to practice : Proceedings from First Ukrainian scientific conference (Ternopil, October 15, 2015), Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, pp. 45–48.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), “The state target economic program of development of fishery of Ukraine for 2012–2016”, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on 23.11.2011 № 1245, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF (access date April 20, 2016).

6. Ukrainian clusters (2012), “Clusters of fish production, fish processing and aquaculture”, available at: http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/ (access date April 20, 2016).

7. Kolesnikova, K.S. (2013), “The theoretical bases of development of the fisheries industry of Ukraine”, *Tavriiskyi naukovyi visnyk: Naukovyi zhurnal,* issue 85, pp. 274-278.

8. Kolesnikova, K.S. (2013), “Commercial and institutional and economic development mechanism fishery complex**”,** *Efektyvna ekonomika,* no. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4025 (access date April 20, 2016).

9. Krasnorutskyi, O.O. (2010),. “Assessment of the nature of realization of economic interests of subjects of the market of agricultural production”, *Visnyk KhNAU. Seriia “Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia*”, no. 3, pp. 62–73.

10. Krasnorutskyi, O.O. (2013), “The theoretical and methodological aspects of the assessment of development of competition and efficiency of sale of agricultural products”, *Visnyk TNEU,* no. 2 (53), pp. 90–99.

11 Ladonko, L.S. and Klymenko, O.M. (2015), “Approaches to structuring strategic capacity of the industry”, *Ekonomika staloho rozvytku: teoretychni pidkhody ta praktychni rekomendatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings from Economics of Sustainable Development: theoretical approaches and practical recommendations: materials of the International Scientific Conference], (September 13–16, 2015, Koshytse, Slovachchyna), Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, pp. 83–84.

12. Skupskyi, R.M. (2015), “Mariculture of the black sea – the conceptual premises of the organization of the fisheries cluster”, *Ekonomichnyi forum,* no. 1, pp. 86–101.

13. Yazliuk, B.O. (2014), “The method of assessment of the level of smoothing of economic-institutional and socio-economic asymmetry of intraregional territories development”, *Zb. nauk. prats Cherkas. derzh. tekhnol. un-t, Seriia: Ekonomichni nauky,* issue 37, part II, pp. 57–63.

Рецензент: д.е.н., професор Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка О.О. Красноруцький

УДК 658.114

Хілуха О.А.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та безпеки підприємства
Горбунов В.М.,
Михальчук Б.М.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КОРПОРАЦІЙ

Khilukha O.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economics and enterprise security
Gorbunov V.M.,
Mykhalchuk B.M.
Lesya Ukrainka Eastern European National University

AREAS FOR IMPROVEMENT OF THE LEVEL OF THE ECONOMIC STABILITY OF CORPORATIONS

***Постановка проблеми*.** В процесі динамічного розвитку глобалізації, зростаючої відкритості та взаємозалежності національних економік, формування нового типу економічних відносин посилюється роль корпорацій. Вони виступають як ключові компоненти розвитку світової економіки та її рушійні сили. Глобальні зміни в діяльності корпорацій тісно пов’язані з використанням сучасних методів і прийомів для їх стабільного економічного розвитку.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій*.** Проблемам економічної стійкості корпорацій в останні роки приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні науковці: В.Р. Банк [2], С.В. Банк [2], С.П. Бараненко [3], І.П. Богомолова [4], А.А. Вехорєва [5], Л.Т. Гіляровська [5], В.Г. Дьякова [7], Н.Е. Зімін [6], В.Б. Лєщєва [7], Н.П. Любушин [7], Б.П. Рукін [4], А.В. Тараскіна [2], Е.В. Хохлов [4], А.Д. Шеремет [8], В.В. Шеметов [3], А.В. Щербина та ін. Проте в сучасній економічній літературі

розглядаються лише окремі аспекти економічної стійкості корпорацій. Тема підвищення економічної стійкості корпорацій залишається новою і не отримала повного та системного науково-практичного узагальнення у вітчизняній економічній літературі.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо напрямів підвищення економічної стійкості корпорацій. Поставлена ціль визначила основні завдання дослідження:

- дослідити нормативно-правові положення, що визначають сутність корпорації;
- обґрунтувати переваги корпоративних об'єднань поряд з унітарними підприємствами;
- розвинути категорію «економічна стійкість корпорації»;
- дослідити властивості, що складають економічну стійкість корпорацій;
- визначити напрями підвищення рівня економічної стійкості корпорацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Господарському кодексі України визначено категорію корпорації як: «Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації» (ч. 3 ст. 120) [1].

У ньому ж визначено сутність корпоративного підприємства, що утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та / або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління правами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства (ч. 5 ст. 63 ГКУ) [1]. Корпоративне підприємство не може бути створено одним засновником, а шляхом об'єднання майна та спільної діяльності його засновників. Основою загальної участі в управлінні корпоративним підприємством є корпоративні права. Вони реалізуються через представлення власниками інтересів у органах управління корпоративним підприємством та через розподіл доходів і ризиків підприємства.

Корпоративними, виходячи з законодавчого визначення, є кооперативні підприємства, господарські товариства, інші підприємства, засновані на приватній власності двох або більше фізичних осіб.

Вітчизняні нормативно-правові акти визначають відмінність у сутності корпорації та корпоративного підприємства. Законодавство трактує корпорацію як об'єднання, засновниками якого можуть бути лише юридичні особи; мета діяльності зміщується з отримання прибутковості до делегування окремих повноважень централізованому органу управління. Крім того, корпорація як об'єднання не має права випускати акції, в той час як корпоративним підприємствам у формі акціонерних товариств закритого та відкритого типів таке право надається.

З організаційно-економічної точки зору корпорація представляє собою об'єднання фізичних і юридичних осіб, що діють під загальним фінансовим контролем відповідно до єдиної стратегії на основі централізації функцій координації ресурсного управління.

Залежно від рівня інтеграції організації поділяються на неінтегровані – самостійні організації, частково інтегровані, а також ті, що створюються для оперативного вирішення питань.

Управління сучасної корпорацією - це, перш за все, управління певним набором сфер бізнесу з метою отримання низки синергетичних ефектів. У зв'язку з цим найбільш складним завданням, що стоїть перед корпоративним менеджментом, є організація корпорації і взаємодія між її елементами для максимізації інтегральної ефективності.

Рушійною силою об'єднання організацій у корпорації є використання переваг корпоративних об'єднань поряд з унітарними підприємствами (табл. 1). До таких переваг належать: фінансово-економічні, виробничі, організаційні, кадрові та інші.

Таблиця 1

Переваги корпоративних об'єднань поряд з унітарними підприємствами

Види переваг			
Фінансово-економічні	Виробничі	Організаційні	Кадрові
1.Єдине стратегічне планування 2.Оптимізація оподаткування 3. Єдина цінова політика	1.Єдина інвестиційна політика щодо удосконалення технології на основі вертикальної інтеграції 2 Диверсифікація виробництва 3. Переваги єдиної системи обслуговуючого господарства	1.Організація вертикальної інтеграційної структури 2. Використання єдиної інфраструктури 3.Єдина маркетингова політика	1. Об'єднана кадрова політика 2.Навчання, перепідготовка, ротація кадрів 3.Загальні принципи підбору і мотивації персоналу

Джерело: розроблено авторами

Для ефективної діяльності корпорації необхідно забезпечити її економічну стійкість і стабільний розвиток у довгостроковій перспективі. Розглянемо трактування категорії економічної та фінансової стійкості корпорації різними авторами.

Банк В.Р., Гіляровська Л.Т., Вехорева А.А., Зімін Н.Є., Іонова А.Ф., Селезньова М.М., Шеремет А.Д., Щербина А.В. пов'язують значну залежність фінансової стійкості підприємства від стану фінансових ресурсів і запасів.

Банк В.Р., Тараскіна А.В. вважають, що фінансова стійкість - це такий стан фінансових ресурсів, їх розподіл і використання, який забезпечує в умовах допустимого ризику безперебійне функціонування корпоративних підприємств [2].

На думку Гіляровської Л.Т. та Вехоревой А.А., фінансова стійкість - це гарантована платоспроможність і кредитоспроможність корпоративних підприємств в результаті його діяльності на основі ефективного формування, розподілу і використання фінансових ресурсів [5].

Зимін Н.Є. стверджує, що фінансова стійкість - це такий стан фінансових ресурсів, їх розподілу і використання, який забезпечує розвиток підприємства [6].

З точки зору Іонової А. Ф. та Селезньової М.М., фінансова стійкість - це такий стан її фінансових ресурсів, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток організацій на основі зростання прибутку і капіталу. Шеремет А.Д. вважає, що забезпеченість запасів джерелами формування є сутністю фінансової стійкості [8].

Щербина А.В. також вважає, що економічною сутністю фінансової стійкості організацій є забезпеченість корпоративних підприємств запасами і джерелами їх формування [9].

Інша група авторів, Балабанов І.Т., Бараненко С.П., Шеметов В.В., акцентує увагу на наявність необхідної суми власних коштів.

Бараненко С.П., Шеметов В.В. наполягають на тому, що фінансове становище підприємства стійке, якщо власні кошти підприємства покривають не менше половини всіх фінансових ресурсів [3].

Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. відзначають, що здатність підприємства своєчасно проводити платежі, фінансувати свою діяльність на розширеній основі свідчить про його стійкий фінансовий стан. У свою чергу Туляк П.М. вважає, що фінансова стійкість це стан рахунків підприємства, яке гарантуватиме його постійну платіжну здатність [7].

Дещо по іншому і економічну фінансову стійкість розглядають Богомолова О.М. та Пасинкова І.П., які вважають, що в основі економічної стійкості переробних підприємств лежить їх виробнича стійкість [4].

Деякі автори підкреслюють комплексність економічної і фінансової стійкості організацій, яка характеризується не тільки платоспроможністю і наявністю необхідної суми власних засобів, але і здатністю здійснювати основні функції в умовах допустимого підприємницького ризику, достатньої рентабельності для зростання прибутку і капіталу та можливості розвитку в прогнозованому майбутньому з урахуванням інтересів суспільства і держави.

Отже, дослідження економічної та фінансової стійкості організацій показало відсутність загальноприйнятої думки щодо визначення даних категорій. На наш погляд, найбільш комплексним трактуванням поняття «економічна стійкість» є його розуміння як інтегрованої властивості підприємств, асоціацій, які успішно функціонують в сучасному ринковому середовищі».

До сукупності властивостей економічної стійкості відносимо:

– фінансову стійкість;
– якість, конкурентоспроможність продукції;
– конкурентоспроможність технологічних ланцюгів, сукупностей;
– ефективність виробничої і комерційної діяльності;
– інноваційність господарювання;
– гнучкість конструкції підприємства, асоціації;
– здатність до диверсифікації виробництва та продукції;
– відтворювальну комплексність.

Кожна властивість може бути конкретизована і уточнена, а ознаки і показники доповнені новими параметрами (табл. 2).

Таблиця 2

Властивості, що складають економічну стійкість корпорацій

Властивості, що складають економічну стійкість корпоративного управління	Ознаки, критерії, показники
1	2
Фінансова стійкість	– Загальна вартість майна; – величина мобільних і іммобільних активів; – коефіцієнт ліквідності; – співвідношення позикових і власних коштів; – потенціал зростання вартості майна; – річний обсяг прибутку

продовження табл. 2

1	2
Якість, конкурентоспроможність продукції	Поточні та перспективні конкурентні переваги продукції у інтегральній сукупності показників (експлуатаційних, інноваційних, естетичних, патентно-правових, екологічних, економічних)
Конкурентоспроможність технологічних ланцюгів	Тактичні та стратегічні конкурентні переваги технологічних ланцюгів, сукупностей, що гарантують ряд конкурентних переваг продукції
Ефективність виробничої і комерційної діяльності	Динаміка витрат виробництва; рентабельність; ефективність капіталовкладень; оборотність капіталу; ресурсомісткість виробництва; продуктивність праці.
Інноваційність господарювання, гнучкість конструкції підприємства, асоціації	Розвинена науково-інженерна сфера, наукомісткість виробництва і продукції, наявність інноваційних підприємницьких структур. Інвестиційна активність в науково-технічному оновлені виробництва і продукції. Науково-технологічний рівень виробництва. Наявність кваліфікованих кадрів фахівців і робітників.
Здатність до диверсифікації виробництва та продукції	Наявність комплексного резерву потужностей і ресурсів. Сукупність малих (в тому числі юридично самостійних) форм на ринку
Відтворювальна комплексність	Наявність внутрішніх структурних підрозділів за весь науково-виробничий цикл Розвинена науково-інноваційна сфера діяльності корпорацій сфера Комплексний господарський механізм відтворення

Джерело: авторська розробка

Сукупність властивостей, що формують стійкий тип підприємства, буде різною відносно кожного конкретного виду первинної виробничої ланки з урахуванням його галузевої приналежності, комерційної діяльності, характеру стратегії розвитку корпорації.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, успішне управління корпорацією повинне здійснюватися з необхідним рівнем економічної стійкості, що гарантує її стабільне функціонування. Економічно стійкий розвиток як багатофакторне явище, що відображає ефективність й інноваційність використання інвестиційних ресурсів, їх вплив на фінансову стійкість корпоративної структури.

Формування системи управління економічною стійкістю корпорації базується на основі використання таких положень:

1. Тісний взаємозв'язок управління розвитком організацій корпоративного об'єднання з іншими видами діяльності окремих організацій. При розробці механізму управління потрібно враховувати взаємопов'язаність їх інвестиційної та інноваційної діяльності корпорацій.

2. Управління економічно стійким розвитком повинне забезпечуватись на основі взаємозв'язку управлінських рішень, кожне з яких впливає на загальний результат корпоративного об'єднання.

3. Управління економічно стійким розвитком корпоративного об'єднання повинне забезпечувати істотний приріст темпів розвитку всіх галузевих організацій входять до корпорації.

5. Управління економічно стійким розвитком корпоративного об'єднання повинно забезпечуватися за допомогою послідовного виконання етапів механізму, стійкого економічного розвитку корпоративного об'єднання, комплексу організаційних структур, методів управління і правових норм, що враховують галузеву специфіку та дозволяє використовувати переваги корпоративних об'єднань перед унітарними підприємствами.

Література

1. Господарський кодекс України. – Х. : ТОВ "Одісей", 2003. – 248 с.
2. Банк В.Р. Финансовый анализ [Текст]: учебник / В.Р. Банк, С.В. Банк, А.В. Тараскина. – М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2005. – 344 с.
3. Бараненко С.П. Стратегическая устойчивость предприятия [Текст] / С.П. Бараненко, В.В. Шеметов. – М. : ЗАО Центрополиграф, 2004. – 493 с.
4. Богомолова И.П. Формирование эффективного сырьевого портфеля с целью повышения конкурентоспособности мукомольно-крупяных предприятий [Текст] / И.П. Богомолова, Б.П. Рукин, Е.В. Хохлов // Воронеж: Тип. «Истоки», 2006. – 144 с.
5. Гиляровская Л.Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия [Текст] / Л.Т. Гиляровская, А.А. Вехорева. – Спб. : Питер, 2003. – 256 с.
6. Зимин Н.Е. Анализ и диагностика финансового состояния предприятий [Текст]: учеб. пособие / Н.Е. Зимин. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2004. – 240 с.

7. Любушин Н.П. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия [Текст]: учеб. пособие для вузов / Н.П. Любушин, В.Б. Лещева, В.Г. Дьякова, под ред. проф. Н.П. Любушина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА., 2004. – 471 с.
8. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности [Текст] / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
9. Шербина А.В. Финансы организаций [Текст] / А.В. Щербина. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 506 с.

References

1. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* (2003), [Economic Code of Ukraine], TOV “Odisei”, Kharkiv, Ukraine, 248 p.
2. Bank, V.R., Bank, S.V. and Taraskina, A.B. (2005), *Finansovyy analiz* [Financial analysis], textbook, TK Velbi, izd-vo Prospekt, Moscow, Russia, 344 p.
3. Baranenko, S.P. and Chemetov, V.V. (2004), *Strategicheskaya ustoychivost predpriyatiya* [Strategy Stability of the enterprise], ZAO Tsentropolyhraf, Moscow, Russia, 493 p.
4. Bogomolova, I.P., Rukin, B.P. and Khokhlov, E.V. (2006), *Formirovaniye effektivnogo syryevogo portfelya s tselyu povysheniya konkurentosposobnosti mukomolno-krupyanykh predpriyatiy* [Formation of effective of the raw materials portfolio in order to increase the competitiveness of flour and groats of enterprises], Tip. «Istoki», Voronezh, Russia, 144 p.
5. Gilyarovskaya, L.T. and Vekhoreva, A.A. (2003), *Analiz i otsenka finansovoy ustoychivosti kommercheskogo predpriyatiya* [The analysis and assessment of financial stability of commercial enterprise], Piter, St.-Peterburg, Russia, 256 p.
6. Zimin, N.E. (2004), *Analiz i diagnostika finansovogo sostoyaniya predpriyatiy* [Analysis and diagnosis of the financial condition of enterprises], tutorial, IKF “EKMOS”, Moscow, Russia, 240 p.
7. Lyubushin, N.P., Leshcheva, V.B.and Dyakova, V.G. (2004), *Analiz finansovo-ekonomicheskoy deyatelnosti predpriyatiya* [Analysis of financial and economic activity of the enterprise], tutorial, UNITY-DANA Moscow, Russia, 471 p.
8. Sheremet, A.D. (2006), *Kompleksnyy analiz khozyaystvennoy deyatelnosti* [The complex analysis of economic activities], INFRA-M, Moscow, Russia, 415 p.
9. Sherbina, A.B. (2005), *Finansy organizatsiy* [Finances of organizations], Feniks, Rostov n/D, Russia, 506 p.

Рецензент: д.е.н., професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Л.Г. Ліпич

УДК 338.46:631.11

Вислободська Г.П.[1],
асистент кафедри статистики та аналізу
Львівський національний аграрний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ВИРОБНИЧИХ ПОСЛУГ

Vyslobodska H.P.,
assistant at the department of statistics and analysis
Lviv National Agrarian University

THE EFFICIENCY PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE PRODUCTION SERVICES MARKET

Постановка проблеми. Сьогодні в економіці спостерігається стрімке зростання частки сфери послуг, збільшується кількість працюючих в цій галузі. Аграрний сектор займає важливе місце в економіці України. Продукція, виготовлена сільськогосподарськими виробниками забезпечує населення продуктами харчування, служить сировинною базою для промисловості. Незамінним елементом виробничого процесу в галузі сільського господарства є використання виробничих послуг. Будь-яка діяльність здійснюється з певною метою – для досягнення економічного чи соціального ефекту. Тому питання визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку виробничих послуг є доволі актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ дослідження ринку послуг зробили провідні вчені Ф. Котлер [2] в частині

[1] *Науковий керівник: Липчук В.В. – д.е.н., професор*

визначення поняття «послуга» та ролі послуг в економіці, В. Мальченко [5] та Б. Моргулець [6], К. Лавлок [3] - встановлення основних засад маркетингу та менеджменту на ринку послуг та інші. Окремо досліджувалися проблеми підвищення ефективності аграрних підприємств. Вони знайшли відображення у працях таких вчених, як В.Г. Андрійчука [1] – висвітлено теоретичні аспекти та основні показники визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств; Л. Малік [4] – досліджено ефективність агровиробничої діяльності та багатьох інших. Однак свої дослідження вони фокусують на ринку послуг загалом, виокремлюють питання маркетингу й менеджменту послуг, питання ефективності діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції. Зовсім не приділялася увага визначенню ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку послуг. Тому, враховуючи перспективи розвитку сфери нематеріального виробництва та важливість аграрного сектору економіки для України, ці питання потребують ґрунтовного і детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення теоретичних і практичних аспектів визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку виробничих сільськогосподарських послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність з певною метою – отримання бажаних результатів чи то в економічному, чи в соціальному плані. Формою вираження мети виробництва є категорія «ефективність», що відображає ступінь досягнення поставленого завдання діяльності [15].

Вчені-економісти дають велику кількість визначень даному терміну. Одним з найбільш повних, на нашу думку, його трактувань є визначення Г.В. Черевка. Він ідентифікує ефективність як «…економічну категорію, яка відображає виробничі відносини з приводу економії живої та уречевленої праці і показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці» [15, с. 277].

Для зростання економіки країни загалом та кожного господарюючого суб'єкта зокрема необхідно, щоб здійснювана ними діяльність відбувалася за найраціональнішого витрачання ресурсів, мінімальних обсягів витрат на виробництво та отримання при цьому максимально можливого прибутку. Власне така діяльність і є ефективною.

Ефективна діяльність підприємств на ринку виробничих сільськогосподарських послуг має надзвичайно важливе значення. По-перше, виробничі послуги є незамінним елементом процесу виробництва сільськогосподарської продукції. По-друге, діяльність з надання виробничих сільськогосподарських послуг є одним із джерел отримання доходу підприємства.

Оскільки сільськогосподарські підприємства можуть виступати на ринку виробничих сільськогосподарських послуг як продавці, так і споживачі виробничих послуг, то доцільно розраховувати окремо ефективність діяльності з надання виробничих сільськогосподарських послуг та визначати ефект від їхнього споживання.

Основними із показників, що характеризують ефективність діяльності з надання послуг є обсяг наданих послуг, виручка від їх реалізації, прибуток від такої діяльності та рівень рентабельності.

Обсяг послуг як результат виробництва – це кількість наданих впродовж певного періоду послуг, що відображає загальний ефект такої діяльності і залежить від мети підприємства.

Виручка від реалізації послуг – це сума коштів, що надійшла на рахунок чи в касу підприємства за реалізовані послуги [7; 14].

Загалом формулу визначення цього показника можна подати так:

$$\text{Виручка від реалізації (планова)} = \text{КРП} \times \text{Ціна реалізації} \quad (1)$$

В залежності від асортименту та зміни цін на послуги вона буде змінюватися, але її економічний зміст не змінюється.

Прибуток - це результат діяльності з надання послуг, частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування усіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності [1; 7].

Рівень рентабельності (Р) – це відношення валового прибутку від реалізації послуг (П) до витрат,що були понесені в процесі надання послуг (Вв).

$$P = \frac{П}{Вв} \times 100 \quad (2)$$

Аналіз показників ефективності реалізації послуг сільськогосподарськими підприємствами Львівщини представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Реалізація послуг сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Показник	Рік				2014р. до 2011р., %
	2011	2012	2013	2014	
Дохід від реалізації послуг, тис. грн.	87160,0	101985,6	119362,8	118612,6	136,1
Виробнича собівартість реалізованих послуг, тис. грн.	67785,0	89792,1	103211,5	77872,4	114,9
Повна собівартість реалізованих послуг, тис. грн.	73981,3	97727,6	112584,9	88813,2	120,0
Рівень рентабельності, %	117,8	104,4	106,0	133,6	+15,8 п.

Джерело: розраховано автором на основі [8-11]

Дані таблиці 1 свідчать, що у 2014 році порівняно з 2011 роком на 36,1 % зросли доходи від реалізації послуг сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, збільшився рівень рентабельності на 15,8 п. Тобто діяльність з продажу послуг сільськогосподарськими підприємствами є прибутковою.

Таким чином, діяльність з надання послуг є одним із додаткових джерел отримання доходу сільськогосподарських підприємств. Ефективність діяльності є важливим показником, оскільки показує чи доцільно проводити таку діяльність та визначає величину вигоди від її здійснення.

Оскільки сільськогосподарські підприємства, окрім надання виробничих послуг іншим суб'єктам господарювання, використовують послуги в процесі виробництва своєї основної продукції (продукції рослинництва та тваринництва), то доцільно буде проаналізувати ефективність здійснення такої діяльності. Оскільки дані про ту частину послуг, що самостійно забезпечується підприємством в процесі виробництва сільськогосподарської продукції є інформацією, призначеною для внутрішніх користувачів (є конфіденційною), то ми зможемо проаналізувати лише ефективність діяльності з залучення виробничих сільськогосподарських послуг зі сторони (табл. 2).

Таблиця 2

Припадає послуг на вироблену продукцію сільськогосподарських підприємств Львівської області

Показник	Рік				2014р. до 2011р., %
	2011	2012	2013	2014	
Виготовлено продукції, млн грн	2248,1	2626,1	2898,9	3678,6	163,6
в т.ч. рослинництва	1385,3	1688,2	1854,1	2792,4	201,6
тваринництва	862,8	937,9	1044,8	886,2	102,7
Обсяг залучених зі сторони послуг для виробництва продукції, тис. грн	368112,4	343562,3	469508,0	1768803,8	480,5
в т.ч. рослинництва	344803,3	318227,9	432593,7	1731190,2	502,1
тваринництва	23309,1	25334,4	36914,3	37613,6	161,4
Припадає виробленої продукції на 1 грн залучених послуг, грн	6,11	7,64	6,17	2,08	34,1
в рослинництві	4,02	5,31	4,29	1,61	40,1
в тваринництві	37,02	37,02	28,30	23,56	63,7

Джерело: розраховано автором на основі [8-11]

Дані таблиці 2 свідчать, що у 2014 році порівняно з 2011 роком спостерігається значне зростання обсягів залучення виробничих послуг сільськогосподарськими підприємствами, зокрема на 402,1 % у рослинництві та 61,4% для виготовлення продукції тваринництва. Це пояснюється тим, що зростали і обсяги виготовленої продукції. Водночас слід зазначити, що діяльність з залучення виробничих сільськогосподарських послуг зі сторони стала ефективнішою, оскільки зменшилася частка послуг залучених на 1 грн. виготовленої продукції – на 59,9 % продукції рослинництва та 36,3 % тваринництва.

Розглянемо ефективність діяльності на ринку виробничих послуг на прикладі конкретних сільськогосподарських підприємств. Для цього ми взяли два господарства, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, зокрема продукції рослинництва. Ці господарюючі суб'єкти розташовані у Золочівському районі Львівської області, на однакових ґрунтах, природно-кліматичні умови у них майже ідентичні. З метою збереження прав власників інформації в даній статті ми показали їх як Підприємства А та Б (табл. 3).

Таблиця 3

Показники ефективності діяльності досліджуваних підприємств у 2014 році

Показник	Підприємство А	Підприємство Б	Підприємство Б до підприємства А, раз
Площа сільськогосподарських угідь, га	1015,0	6180,2	6,1
Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції, тис. грн	4006,9	40946,1	10,2
в т.ч. рослинництва	4006,9	40946,1	10,2
тваринництва	-	-	-
Частка послуг у витратах на виробництво сільськогосподарської продукції,%	39,6	17,6	-22,0
Дохід від реалізації продукції та послуг, тис. грн	31475,4	46341,3	1,5
в. т.ч. рослинництва	8311,7	46341,3	5,6
послуг	23163,7	-	-
Частка послуг у доході господарства	73,6	-	-

Джерело: розраховано автором на основі даних [12; 13]

Дані таблиці 3 свідчать, що в залежності від розмірів сільськогосподарських угідь витрати на залучення виробничих послуг зі сторони суттєво різняться. Так у господарства, що має більші посівні площі вони є меншими у 22 рази, ніж у меншого за обсягами господарства. Це можна пояснити тим, що великі господарства мають більше фінансових та технічних можливостей самостійно забезпечувати себе сільськогосподарськими послугами. З іншої сторони менше за площею господарство здійснює продаж виробничих послуг іншим господарюючим суб'єктам, на відміну від великого господарства. Таке явище можна аргументувати таким чином: велике за площею господарство використовує свої виробничі потужності в повному обсязі під час обслуговування свого виробничого процесу, менше ж підприємство, здійснивши всі свої технологічні операції, має не повністю завантажену техніку, і тому для більш ефективного її використання і пришвидшення терміну окупності здійснює діяльність з надання виробничих сільськогосподарських послуг.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, можна зробити висновки, що діяльність на ринку виробничих послуг є надзвичайно важливою для всіх виробників сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарські підприємства у своєму виробничому процесі споживають виробничі послуги та можуть здійснювати діяльність з реалізації послуг іншим суб'єктам господарювання. Проаналізовані дані свідчать, що доходи від надання виробничих послуг сільськогосподарськими підприємствами в досліджуваному періоді зросли. Аналіз споживання виробничих послуг показав, що частка залучених виробничих послуг у собівартості виготовленої сільськогосподарської продукції зменшується, що характеризує зростання якості залучених виробничих послуг та збільшенням продуктивності виробництва.

Вибір оптимального співвідношення між споживанням та продажем виробничих послуг для сільськогосподарських товаровиробників має важливе значення, тому питання їх подальшої поведінки на ринку потребує нових наукових досліджень.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2007. – 656 с.
3. Лавлок К. Маркетинг услуг : персонал, технологии, стратегии / К. Лавлок. – М. : Вильямс, 2005. – 1008 с.
4. Малік Л.М. Ефективність управління власністю в діяльності сільськогосподарських підприємств / Л.М. Малік // Агросвіт. – 2009. – № 24. – С. 14-18.
5. Мальченко В.М. Маркетинг послуг : навч. посібник / В.М. Мальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 364 с.
6. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг : навч. посіб. / О.Б. Моргулець. – К. : Центр навч. літ., 2012. – 384 с.
7. Онисько С.М. Фінанси підприємств : підручник / С.М. Онисько, П.М. Марич. – Львів : «Магнолія 2006», 2010. – 367 с.
8. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2011 рік, Форма №50-сг. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2012. – 7 с.
9. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2012 рік Форма №50-сг. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 10 с.

10. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2013 рік Форма №50-сг . – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2014. – 10 с.

11. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2014 рік Форма №50-сг. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2015. – 10 с.

12. Основні показники роботи ТзОВ «Нива» Львівської області за 2014 рік Форма №50-сг. – Бортків, 2015. – 10 с.

13. Основні показники роботи ТОВ «Княжі Лани» Львівської області за 2014 рік Форма №50-сг. – Княже, 2015. – 10 с.

14. Фінанси підприємств : підручник / [А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Г.Г. Нам та ін.] ; за заг. ред. Поддєрьогіна А.М. – К. : КНЕУ, 2001. – 460 с.

15. Черевко Г.В. Економіка підприємств: навчальний посібник / Г.В. Черевко, Г.Б. Іваницька, Н.Ф. Павленчик. – Львів. : Апріорі, 2004. – 384 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2004), *Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv* [Economics of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Kotler, F. (2007), *Osnovy marketinga. Kratkiy kurs* [Foundations of marketing. Brief course], Viliams, Moscow, Russia.

3. Lavlok, K. (2005), *Marketing uslug : personal, tekhnologii, stratehii* [Services marketing : staff, technology, strategics], Vyliams, Moscow, Russia.

4. Malik, L.M. (2009), “The efficiency of management of property in agricultural enterprises activity”, *Ahrosvit,* no. 24, pp. 14-18.

5. Malchenko, V.M. (2006), *Marketynh posluh* [Services marketing], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Morhulets, O.B. (2012), *Menedzhment u sferi posluh* [Management in the service sphere], textbook, Tsentr navch. lit., Kyiv, Ukraine.

7. Onysko, S.M. and Marych, P.M. (2006), *Finansy pidpryiemstv* [Finance of enterprises], textbook, “Mahnoliia 2006”, Lviv, Ukraine.

8. State Statistics Service of Lviv region (2012), *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpryiemstv Lvivskoi oblasti za 2011 rik Forma №50-sh* [The Main economic indicators of the agricultural enterprises activity in Lviv region 2011. Form 50], Derzhkomstat, Lviv, Ukraine.

9. State Statistics Service of the Lviv region (2013), *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpryiemstv L’vivs’koi oblasti za 2012 rik Forma №50-sh* [The Main economic indicators of the agricultural enterprises activity in Lviv region 2012. Form 50], Derzhkomstat, Lviv, Ukraine.

10. State Statistics Service of the Lviv region (2014), *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpryiemstv Lvivskoi oblasti za 2013 rik Forma №50-sh* [The Main economic indicators of the agricultural enterprises activity in Lviv region 2013. Form 50], Derzhkomstat, Lviv, Ukraine.

11. State Statistics Service of the Lviv region (2015), *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpryiemstv Lvivskoi oblasti za 2014 rik Forma №50-sh* [The Main economic indicators of the agricultural enterprises activity in Lviv region 2014. Form 50], Derzhkomstat, Lviv, Ukraine.

12. Limited liability company “Nyva” (2015) “Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty Limited liability company “Nyva” 2014, Forma №50-sh”, Bortkiv, Zolochiv district, Lviv region, Ukraine.

13. Limited liability company “Kniazhi Lany” (2015) “Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty Limited liability company “Kniazhi Lany” 2014 rik Forma №50-sh” Kniazhe, Zolochiv district, Lviv region, Ukraine.

14. Poddierohin, A.M., Buriak, L.D., Nam, H.H. et al. (2001), *Finansy pidpryiemstv* [Finance of enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.

15. Cherevko, H.V., Ivanytska, H.B. and Pavlenchyk, N.F. (2004), *Ekonomika pidpryiemstv* [Economics of enterprises], textbook, Apriori, Lviv, Ukraine.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного аграрного університету В.В. Липчук

УДК 658

Стремядін В.М.,
здобувач
Одеського національного політехнічного університету

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРОЦЕСІ ДОСЯГНЕННЯ КІНЦЕВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ*

Stremyadin V.M.,
candidate for a degree
Odessa National Polytechnik University

VALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT IN THE PROCESS OF ACHIEVING THE ULTIMATE BY ENTERPRISE IN INTEGRATION PROCESS

Постановка проблеми. Головним чинником досягнення успіху господарювання на підприємстві є ефективний та результативний кадровий менеджмент [7, с. 3]. В умовах існуючих рівнів і темпів розвитку технології та економіки, коли на ринку діє жорстка конкуренція, найважливішу роль відіграє професійно-кваліфікаційний потенціал персоналу підприємства та його постійне нарощення. Для цього керівництву необхідно забезпечити підприємство висококваліфікованими працівниками, здійснювати правильну кадрову політику у частині навчання та розвитку особистих якостей всіх співробітників. Тому одним з найбільш важливих завдань є забезпечення підприємства висококваліфікованими кадрами, які здатні вирішувати не тільки прості, рутинні завдання, але й забезпечувати розвиток підприємства, зайняття міцних конкурентних позицій на ринку, визначати та реалізовувати стратегічні цілі [2; 3]. При цьому виникає важливе завдання оцінки внеску менеджера у загальний прибуток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування оцінки долі менеджерів в процесі перебудови підприємства в умовах сьогодення присвячено багато наукових праць учених-економістів. Зокрема: Гордієнко Л. [2], Десслер Г. [3], Комаров В.Ф., Лепейко Т. [6], Маркова Н. [7], Миронова О. [6], Кібакова А. [8] та ін.

Але в цих та в багатьох інших роботах не наводяться методичні заходи чисельної оцінки долі менеджерів різного рівня у прибутках підприємства.

Постановка завдання. Поряд з цим існують проблеми із залученням персоналу: люди з високим рівнем професійних навичок та досвідом роботи вимагають високої платні за надання своїх послуг, а малокваліфікована робоча сила не здатна вирішувати стратегічні питання розвитку підприємства. Ці аспекти визначають необхідність розробки відповідних показників ефективності менеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка діяльності підприємства є відправною точкою для його розвитку, пошуку шляхів удосконалення бізнес-процесів, виявлення сильних і слабких сторін. Для підвищення ефективності діяльності організації потрібно постійно оцінювати і поліпшувати чинники, від яких вона залежить. Одним з таких факторів є менеджмент, який певним чином визначає як економічні результати діяльності організації, так і результати, в яких зацікавлений персонал, органи державної влади та населення країни. Саме тому вже тривалий період часу застосовуються різні підходи для оцінки стану менеджменту і можливостей його поліпшення.

Ефективність менеджменту, система його критеріїв і показників в різних сферах господарської діяльності мають певні особливості, що відображають їх специфіку. Ефективність менеджменту за своїм змістом, природою поділяється, перш за все, на економічну і соціальну складові, це обумовлено відмінністю, хоч і взаємопов'язаних, цілей і специфікою форм ефекту (соціального і економічного) і викликає необхідність роздільного розгляду та аналізу зазначених складових. І це з методичної точки зору допустимо і зручно, так як дозволяє більш змістовно розкривати взаємозв'язок різноманітних суспільних явищ, з більшою обґрунтованістю підходити до вирішення практичних проблем підвищення ефективності, ранжирування заходів щодо їх актуальності і значущості. Хоча в реальному житті ці два поняття нероздільні [3, с. 22].

* *Це дослідження проведено у межах виконання НДР «Новітні моделі та інструментарій передпланової оцінки інноваційно-інвестиційних проектів» (№ ДР 0114 И 005506).*

Ефективність управління одним і тим же підприємством з точки зору різних зацікавлених груп буде різною, наприклад, підприємство, яке діє ефективно за оцінкою його власника (дає стабільний дохід, вимагає незначної участі власника в своїх справах) може отримати низьку оцінку ефективності управління з позицій потенційного інвестора. Тобто при оцінці ефективності необхідно враховувати для кого і ким вона проводиться.

Єгоршин А.Л. для оцінки ефективності управління організацією пропонує тридцять п'ять показників в шести галузях: 1) економічна ефективність; 2) соціальна ефективність; 3) організаційна ефективність; 4) оцінка за кінцевими результатами виробництва; 5) управління продуктивністю праці; 6) якість трудового життя [4, с. 60].

Оскільки процес управління підприємством включає в себе значну кількість підпроцесів (таких, як постановка стратегічних цілей, організація виконання програми розвитку, оперативне планування і контроль, управління фінансовими потоками та ін.), то оцінка ефективності управління зазвичай включає в себе цілий комплекс показників, що відображають ефективність зазначених підпроцесів.

Досягнення певної норми прибутку на підприємстві здійснюється під впливом трьох чинників: капіталу, праці та менеджменту. Об'єднавчим тут є менеджмент, який з'єднує капітал і праця, і тим самим впливає на розмір прибутку. Уявімо це в наступному вигляді:

$$\Pi = \Pi k + \Pi l + \Pi m, \quad (1)$$

де: *П* – прибуток підприємства за рік;
Пk – частина прибутку як віддача капіталу (рентабельність капіталу);
Пl – частина прибутку як віддача праці (ефективність праці);
Пm – частину прибутку як віддача менеджменту (ефективність управління).

Припустимо, що віддача капіталу і праці дорівнює банківському відсотку на капітал, тоді:

$$\Pi m = \Pi - \frac{r}{100} * (K + L), \quad (2)$$

де: *K* – вартість капіталу, тис. грн;
L – вартість праці, тис. грн;
r – річний банківський відсоток,%.

Уточнимо кожну складову формули (2):

K – вартість капіталу може бути прийнята по: вартості чистих активів підприємства; вартості ліквідних активів підприємства; номінальної вартості статутного капіталу підприємства; ринкової вартості акцій підприємства; іншим способом.

L – вартість праці може бути визначена як середньорічний: сумарний фонд заробітної плати, що нараховується працівникам підприємства; сумарний фонд заробітної плати з урахуванням соціального податку (Пенсійний фонд, медичне страхування, Фонду зайнятості); сумарний фонд заробітної плати з соціальними нарахуваннями, а також з урахуванням вартості соціальної пільги підприємства та вартості соціальних виплат; інша оцінка.

r – значення цього показника може бути прийняте на рівні: ставки рефінансування; середнього депозитного відсотка комерційного банку; середньогалузевих дивідендів по акціях аналогічних підприємств; іншим способом [8, с. 312].

Складові формули (2) слід визначати за допомогою методу експертних оцінок. Для цього на кожному конкретному підприємстві з ініціативи керівництва необхідно створити групу експертів у кількості 15-25 чоловік. У цю групу слід включити: представників команди першого керівника, представників власників, представників членів трудового колективу, зовнішніх незалежних експертів (консультантів, аудитів, учених) [1, с. 205].

Процедура визначення складових формули (2) наступна – кожному експерту пропонується вибрати один варіант значення K, L і r.

Нехай: i - номер відповіді; Ni - кількість експертів, що вибрали i-ту відповідь; n – загальна кількість експертів.

Тоді складові формули (2) можна визначити наступним чином:

$$K = (N1 \cdot K1 + \ldots + Ni \cdot Ki + \ldots + Nn \cdot Kn) : n, \quad (3)$$

$$L = (N1 \cdot L1 + \ldots + Ni \cdot Li + \ldots + Nn \cdot Ln) : n, \quad (4)$$

$$r = (N1 \cdot r1 + \ldots + Ni \cdot ri + \ldots + Nn \cdot rn) : n. \quad (5)$$

Можливо відмовитися від допомоги експертів. Тоді розрахунок за формулою (2) значення Пm проводиться за кількома варіантами, а вибір конкретного значення залишається за керівництвом підприємства.

Далі із загальної управлінської складової прибутку Пm треба виділити частку першого керівника. Для цього всі менеджери підприємства діляться на кілька груп: (А) – перший керівник, (Б) – вища ланка менеджменту підприємства, (В) - середня ланка менеджменту, (Г) – нижча ланка менеджменту. Можна допустити, що внесок групи нижчої ланки менеджменту співвідноситься з внеском першої особи як 1:10. Можна було б використовувати більш складні методики, які враховували б компетентність менеджменту в залежності від рівня освіти, стажу та досвіду роботи на керівній посаді і т. п. Приклад визначення частки першого керівника в загальному внеску в прибуток підприємства наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Приклад визначення внеску першого керівника підприємства у прибуток

Група менеджменту на підприємстві	Шкала	Кількість менеджерів у групі, чол.	Бали, гр.2 * гр.3	Частка одного менеджера, гр. 4/підсумок гр. 4
1	2	3	4	5
Перший керівник	10	1	10	0,06
Вища ланка менеджменту	7	5	35	0,23
Середня ланка менеджменту	4	20	80	0,52
Нижча ланка менеджменту	1	30	30	0,19
Підсумок	–	56	155	–

Джерело: [7, с. 192]

Для одержання комплексної оцінки ефективності управлінської діяльності потрібно передбачати таку послідовність дій: 1) визначаються ключові аспекти, що характеризують об'єкт дослідження; 1) в межах кожного аспекту виділяються фундаментальні показники або групи показників, що найбільш повно розкривають той чи інший аспект; 3) в межах кожного показника або всередині кожної групи показників виділяється мінімальна кількість показників, сукупність яких дозволяє кількісно виміряти рівень кожної складової в оцінці загального рівня ефективності управлінської діяльності.

Висновки та подальші дослідження. За допомогою запропонованого підходу можна виділити новий показник - ефективність менеджменту або менеджментовіддача і застосовувати його для оцінки діяльності менеджерів будь-якого підприємства і зіставляти їх ефективність.

Література

1. Бутенко І.А. Теоретико-методичні засади управління персоналом промислового підприємства: монографія : [Текст] / І.А. Бутенко. – Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2015 – 240 с.
2. Гордиенко Л.Ю. Основы кадрового менеджмента: Учебное пособие : [Текст] / Л.Ю. Гордиенко, А.Г. Зима. – Харьков: ИНЖЭК, 2004 – 376 с.
3. Десслер, Г. Управление персоналом: учебник [Текст] / Г. Десслер. - М.: Бином. Лаборатория знаний, 2004. - 799 с
4. Егоршин А.П. Основы менеджмента: учебник для вузов / А.Г. Егоршин. – Нижний Новгород: НИМБ, 2010. – 320 с.
5. Захарченко В.И. Менеджмент на предприятии: вопросы терминологии : [Текст] /В.И. Захарченко // Ринкова економіка: сучасна теорія та практика управління, 2007 – Т.10. – Вип.11. – С. 110-127.
6. Лепейко Т.І., Миронова О.М. Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід): монографія : [Текст] /Т.І. Лепейко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 236 с.
7. Маркова Н.С. Розвиток персоналу: Навч. Посібник : [Текст] /Н.С. Макарова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2012. – 256 с.
8. Управление персоналом. Регламентация труда: Учебное пособие / Под ред. А.Я. Кибакова. – 3-е изд. – М.: Экзамен, 2003. - 480 с.

References

1. Butenko, I.A. (2015), *Teoretyko-metodychni zasady upravlinnia personalom promyslovoho pidpryiemstva* [Theoretical and methodological foundations of personnel management of industrial enterprise: monograph], monograph, IPREED NANU, Odessa, Ukraine, 240 p.
2. Hordienko, L.Yu. and Zima, A.G. (2004), *Osnovy kadrovogo menedzhmenta* [Fundamentals of personnel management], tutorial, INZHEK, Kharkiv, Ukraine, 376 p.
3. Dessler, G. (2004), *Upravleniye personalom* [Human resource management], tutorial, Binom. Laboratoriya znaniy, Moscow, Russia, 799 p.
4. Egorshin, A.P. (2010), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management], high school textbook, NIMB, Nizhniy Novgorod, Russia, 320 p.

5. Zakharchenko, V.I. (2007), “Management of the company: terminology issues”, *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia ta praktyka upravlinnia*, Vol. 10, Iss. 11, pp. 110-127.

6. Lepeiko, T.I. and Myronova, O.M. (2010), *Upravlinnia personalom pidpryiemstva v umovakh nevyznachenosti (povedinkovyi pidkhid)* [Personnel management company under uncertainty (behavioral approach)], monograph, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 236 p.

7. Markova, N.S. (2012), *Rozvytok personalu* [Staff development], tutorial, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 256 p.

8. Kibakov, A.Ya. (2003), *Upravleniye personalom. Reglamentatsiya truda* [Personnel management. The regulation of labor], tutorial, 3rd edition, Ekzamen, Moscow, Russia, 480 p.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності Одеського національного політехнічного університету В.І. Захарченко

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 658.8 : 332.1

Перевозова І.В.,
д.е.н, професор, завідувач кафедри маркетингу і контролінгу Інституту економіки та управління в нафтогазовому комплексі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
Гречаник Н.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Perevozova I.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of marketing and controlling Institute of Economics and Management in the Oil and Gas Complex Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Hrechanyk N.Yu.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of management and marketing Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

MARKETING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REGION

Постановка проблеми. У сучасних умовах успішна реалізація цілей і завдань соціально – економічного розвитку регіону та управління ним значною мірою залежить від розробки комплексу маркетингових дій, які спрямовані на позиціонування даної території, формування попиту на потенційні можливості, забезпечення цінової та визначення ефективної рекламної політики, а також створення належного рівня безпеки й контролю регіональної продукції, що імпортується. Тобто маркетинг регіону, на основі аналізу умов територіального розвитку та галузевої спеціалізації, формує та сприяє підвищенню інвестиційної привабливості регіону.

Формування потенціалу регіону через призму маркетингового підходу є ключовим завданням системи регіонального управління, оскільки відображає стратегію державної соціально-економічної політики та є основою формування механізму удосконалення місцевого самоврядування.

Постулати економічної реформи, закладені у Державній стратегії регіонального розвитку України до 2020 року, спрямовані на посилення ролі регіонів у загальноекономічному розвитку країни (децентралізацію), сформували базис практичної маркетингової діяльності як ринкової концепції управління суб'єктами підприємництва, зорієнтованої на задоволення платоспроможного попиту конкретного регіону.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Регіональні аспекти формування та розвитку системи маркетингу стали темою досліджень великої низки вітчизняних та іноземних науковців, серед яких фундаментальні роботи Дж. Р. Еванса та Б. Бермана, Ф. Котлера, праці І. Арженовського, С. Гаркавенка, З. Герасимчук Є. Голубкової, В. Гомольської, А. Лаврова, С. Мартова, М. Окландера, О. Панкрухіна, А. Старостіної, В. Суріна, С. Федонюка та ін. Однак значна низка питань розвитку

регіонального маркетингу як теоретико-методологічного, так і практичного характеру залишаються не розкритими, серед яких: визначення сутності деривації «регіональний маркетинг» і самого маркетингового підходу до соціально-економічного розвитку регіону; особливості і шляхи становлення регіонального маркетингу в Україні тощо.

Постановка завдання. Метою статі є визначення сутності маркетингового підходу в системі управління соціально-економічного розвитку регіону. Для досягнення поставленої мети досліджуються питання контурування місця маркетингу в ієрархічній системі управління соціально-економічного розвитку та визначення методологічних аспектів використання його як інструменту такого розвитку на регіональному рівні.

Соціально–економічний розвиток становить не тільки фундамент самодостатності регіону, але і формує ресурс забезпечення його привабливості та конкурентоздатності. Важливим компонентом при цьому виступає маркетинговий підхід, спрямований на забезпечення економічної та соціальної кон'юнктури регіону завдяки плануванню і реалізації ефективних регіональних маркетингових заходів.

Маркетинг регіону, покликаний підвищити привабливість території, взаємопов'язаний з регіональними процесами, які паралельно йдуть з регіональним поділом праці, спеціалізацією, кооперацією і, на їх основі, інтеграцією регіонів. Тобто такий вид маркетингу враховує унікальні властивості регіону, які отримують вартість і корисність та забезпечує соціально-економічний розвиток регіону відповідно до стратегічних завдань. Багато в чому від правильного визначення стратегії розвитку території регіону залежить і її конкурентоспроможність, ефективність роботи господарюючих суб'єктів різних форм власності та, в кінцевому підсумку, забезпечення високого рівня життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіон служить складовим елементом економічної системи, у складі якої представлені основні показники соціально-економічної структури виробництва, для якої властиво присутність певних природних і ресурсних факторів, процеси управління якої реалізують регіональні органи влади. Регіон є одним з ключових об'єктів організаційно-економічних і політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя і задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку.

Уніфікованого визначення поняття регіону не існує, але саме регіон служить складовим елементом економічної системи вищого рівня – країни (рис. 1), і в загальному розумінні авторами визначається як територіальна цілісність (область, район, частина країни) з характерною сукупністю природних чи історично сформованих, достатньо стійких особливостей, у складі якої представлені основні показники соціально-економічної структури виробництва, для якої властиво присутність певних природних і ресурсних факторів, процеси управління якої реалізують регіональні органи влади. Поняття «регіональний маркетинг» часто вживається як синонім територіального і муніципального без будь-яких застережень. Проте, основна відмінність залежить від рівня на якому проводиться маркетингова діяльність. Регіон є не тільки географічною категорією, тобто не слід ототожнювати поняття «регіон» і «територія».

Територіальна складова є суттєвою для будь-якого регіону, оскільки є базисом як його формування, так і його існування. Будь-який регіон представляє собою територію, але одного територіального компонента недостатньо для того, щоб назвати територію регіоном. Необхідною передумовою формування регіону на певній території є наявність специфіки (економічного, етнографічного, конфесійного, соціально-культурного складу) та її позиціонування [1].

Тому, поняття «регіональний маркетинг» слід застосовувати винятково до діяльності регіональних органів державного керування, а поняття «муніципальний маркетинг» – стосовно діяльності органів місцевого самоврядування. Регіональний маркетинг є більш широким поняттям, а муніципальний є його складовою частиною. Комплекс маркетинговий дій буде аналогічний для регіональних органів державного керування й органів місцевого самоврядування, але рівень їх функціонування буде різним. Так регіональний функціонуватиме на мезорівні, муніципальний – на метарівні та мікрорівні, маркетинг підприємства – нанорівні, а територіальний маркетинг – на макрорівні.

Такий підхід дозволяє розглядати маркетинг у системі регіональної політики на різних рівнях. На рівні держави в цілому – маркетинг на мегарівні (загальнодержавний маркетинг); на рівні територій декількох регіонів, областей держави – територіальний маркетинг; на рівні окремих регіонів, областей – регіональний маркетинг; на рівні територіальних громад, міст, селищ, сіл – муніципальний маркетинг; на рівні підприємств – нанорорівень. Тому регіональний маркетинг не припускає вивчення ринку, попиту, цін на продукцію окремого підприємства (нанорорівень), а вивчає ринки, попит та реалізацію всього потенціалу регіону з точки зору внутрішніх та зовнішніх потреб. Важливо зазначити, що саме людина є основою маркетингової діяльності – в даному випадку ми говоримо про пікорівень, найвищим пріоритетом держави є якість життя населення та сталий розвиток (рис.1).

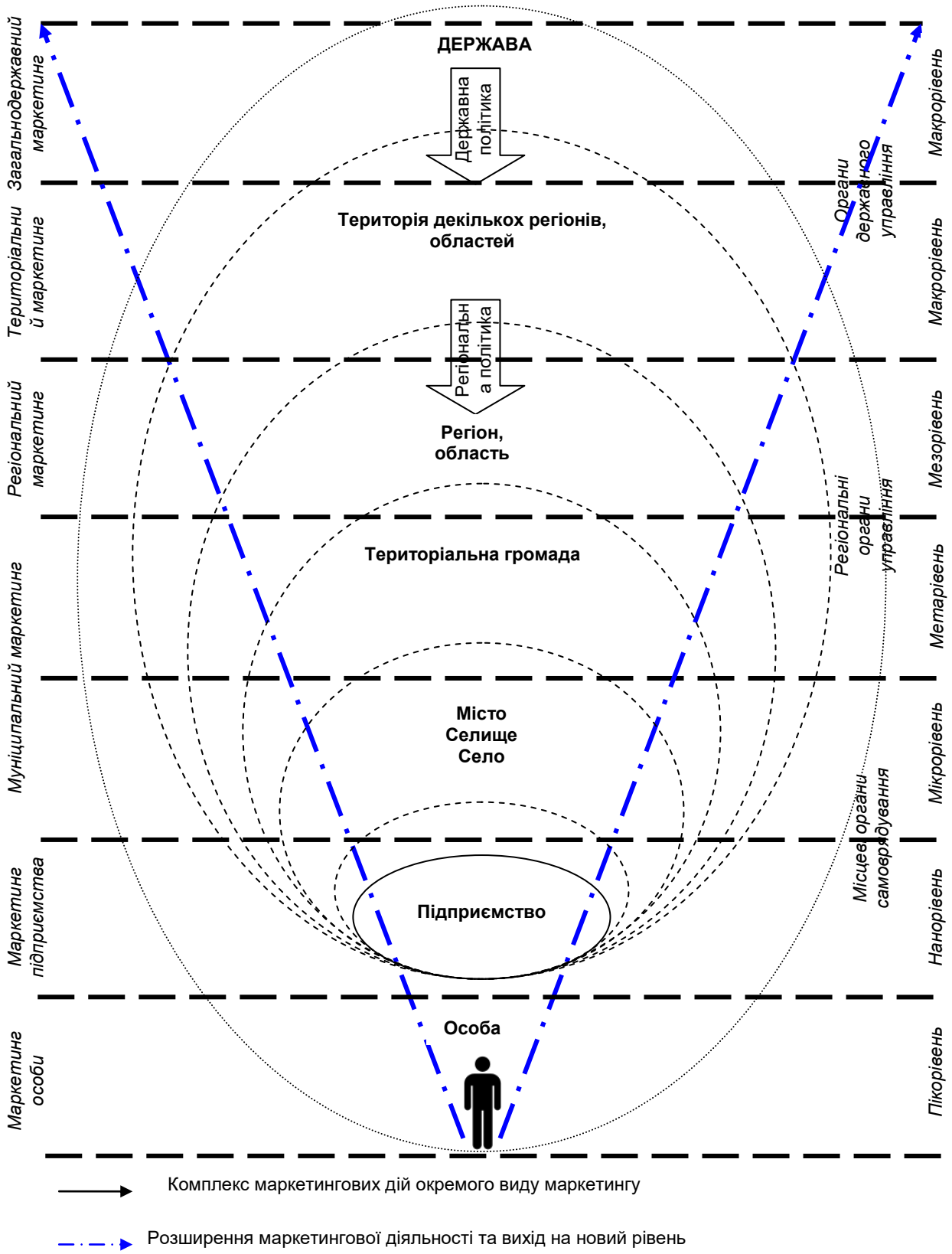

Рис. 1. Місце маркетингу в ієрархії економічних систем різного рівня
Джерело: розробка авторів

Так, регіональний маркетинг забезпечує узгодження локальних інтересів окремих осіб та підприємств з регіональними та цілей загальнонаціонального характеру, тобто займає проміжну позицію. Крім того, він створює умови для пристосування системи регіональної політики до

суспільного попиту, формує організаційну інфраструктуру по вивченню ринків для збільшення конкурентоспроможності регіону на окремій території.

Основними цілями регіонального маркетингу можна виділити наступні:

- підвищення або збереження конкурентоспроможності розташованих у регіоні суб'єктів господарювання і якості життя населення – така ціль узгоджує інтереси споживачів;
- поліпшення ступеня ідентифікації громадян зі своєю територією проживання та формування стандартів соціальної поведінки й позитивної громадської думки – спрямована на задоволення інтересів суспільства;
- залучення в регіон нових інвесторів, забезпечення прибутковості від комерційної діяльності в регіоні та збільшення дохідної частини регіонального бюджету – задоволення інтересів регіональних органів державного керування.

Регіон – складне, багатоаспектне явище, при визначенні його сутності як чітко контурованого політичного, соціального, інституціонального простору притаманний дуалізм підходів:

1) як багатовимірної структури, що об'єднує неоднорідні та різноякісні підсистеми, засновані на динамічній взаємодії природних, технологічних і соціальних процесів, з врахуванням дії внутрішніх та зовнішніх чинників;

2) як особливий тип економічної системи, сформованої на основі взаємозв'язаного розвитку виробництва та ресурсної сфери.

Вважаємо, що розгляд регіону слід здійснювати з позицій системного підходу, тобто як єдиної, неподільної системи в контурах системи вищого порядку (рис. 1), що базується на визначених принципах і взаємозв'язках, технологіях управління і розвитку, а не як окремого комплексу. Наголосимо, що комплекс і система поняття близькі за змістом, але не тотожні. Так, під комплексом розуміють сукупність об'єктів, предметів, явищ, дій, які тісно пов'язані і взаємодіють між собою, і формують цілісність. Система ж визначається як комплекс елементів та їх властивостей, взаємодія між якими породжує нову цілісність, яка характеризується такими властивостями, котрі відсутні у окремо взятих її складових елементів [2]. А отже, є значно ширшим за своєю суттю. Системний підхід дозволив виділити основні характеристики (особливості) регіону як складної системи:

- наявність безлічі фізично неоднорідних, взаємопов'язаних підсистем;
- ієрархічне управління (диференціація структур управління);
- недостатня координація управляючих впливів;
- нестабільність окремих елементів системи;
- прагнення до високих темпів розвитку;
- велика кількість залежних між собою елементів;
- складність функцій;
- розгалужена інформаційна мережа та інтенсивність потоків інформації;
- наявність фактора невизначеності дії за конкретних умов;
- мінливість окремих параметрів системи;
- наявність обмежень (ресурсні, трудові, фінансові);
- цілеформування (цілеорієнтація);
- багатофункціональність та інші.

Попри наведені характеристики наведемо три основні ознаки, що визначають належність регіону як системи до складних:

- робастність, що полягає в здатності регіону до збереження часткового функціонування при відмові (відсутності) окремих елементів, компонентів чи підсистем.
- наявність неоднорідних зв'язків;
- емерджентність (інтегративність, цілісність) – розгляд кожного елемента системи окремо не дає повного уявлення про складність систем в цілому.

Територіальна організація суспільства визначається як поєднання функціонуючих територіальних структур поселення людей, виробництва та природокористування із сформованими структурами управління з метою відтворення життя з багатовимірною системою прямих та зворотних зв'язків. В цьому аспекті регіон виступає одним з ключових об'єктів організаційно-економічних і політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя і задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку.

Регіон як відокремлена територія в межах держави характеризується власною системою адміністративних органів управління, системністю господарювання, спеціалізацією економіки, збалансованістю розвитку продуктивних сил на основі ефективного поділу праці. Наявність відокремленої території обумовлює забезпеченість регіону різними видами ресурсів, здатність і можливість самостійно вирішувати виникаючі соціально-економічні проблеми в рамках регламентованих повноважень і сформульованих стратегічних цілей. При цьому системність господарювання передбачає наявність тісного взаємозв'язку між елементами регіонального

господарства в рамках спеціалізації регіону. Збалансованість характеризує процеси дотримання пропорцій всередині регіону, спрямованого на забезпечення розширеного відтворення.

Зазначимо, що соціально-економічні процеси відбуваються в Україні на тлі постійних політичних потрясінь, внутрішньої фінансової кризи, неефективної тривалої податкової мінливості за умов нарощування податкового тиску, суттєвого звуження місткості внутрішнього ринку, недотримання ділової етики підприємствами [3], а також анексії Криму Росією в 2014 р. та тривалою АТО в Донецькій та Луганській областях.

Зумовленість ефективного розвитку регіону визначена низкою таких умов:

1. врахування інтересів та задоволення запитів населення регіону, кон'юнктури ринку, суб'єктів ринкових відносин;
2. адаптація економічної системи регіону до факторів зовнішнього оточення і внутрішньої будови;
3. формування стратегії сталого розвитку регіону [4, с. 237];
4. раціональність територіального поділу праці між регіонами та в межах їх територій (з врахуванням частини переселених осіб з Автономної Республіки Крим, м. Севастополь, з Донецької та Луганської областей);
5. врахування виробничих нерівнозначних умов та ресурсів регіонів, їх властивостей, доцільне та обґрунтоване використання яких забезпечить високі результати при розміщенні підприємств матеріального виробництва та розвитку господарства конкретного регіону.

Регіони виступають ключовим елементом реалізації державної соціально-економічної політики у зв'язку з тим, що сфера її заломлення поширюється насамперед на регіональну економіко-політичну систему.

Оперативними цілями, що властиві регіональній політиці України у відповідності до Державної стратегії регіонального розвитку України до 2020 року [5], визначені:

- децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою;
- удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні;
- підвищення якості державного управління регіональним розвитком;
- посилення міжгалузевої координації в процесі планування та реалізації державної регіональної політики;
- інституційне забезпечення регіонального розвитку.

Функціонування економіки регіонів обумовлено комплексом інтересів держави, спрямованим на розробку ефективної системи управління, яка передбачає формування власної регіональної системи управління з правом вільного розпорядження наявними ресурсами та потенціалом. А отже, вектор розвитку спрямований на посилення самостійності регіонів, що несуть все більшу відповідальність за результати власного соціально-економічного розвитку, значущість якого посилюється в сучасних умовах АТО, економічної кризи та тривалих структурних змін в державі. Як наслідок, зниження рівня життя населення через девальвацію української валюти, зниження платоспроможного попиту населення, високі тарифи на комунальні послуги, напружений емоційний стан населення, – ці фактори стають на заваді якісному соціально–економічному зростанню та сталому розвитку регіонів.

Зазначимо, що зовнішні умови такого розвитку в Україні є надзвичайно складними, оскільки економічні процеси є малокерованими, а їх результати слабо прогнозовані. А отже, саме активний вплив адміністрації регіонів на процеси соціально-економічного розвитку, з використанням наявних переваг та створенням нових, з використанням адекватних методів та інструментів управління своїм розвитком, сприятиме пожвавленню їх перебігу та результативності.

Динаміка внутрішнього розвитку регіонів може мати позитивні зміни при умові: розміщення в них нових галузей економіки, зростаючої пропозиції робочих місць, високого рівня життя, що сприяє припливу інвестицій і приїжджих. Але невідповідність цих позитивних явищ може призвести до зростаючих цін на нерухомість, перевантаження інфраструктури, соціального невдоволення, що зменшує привабливість території регіону. Із зовнішнього боку на територіальний розвиток впливають глобальна конкуренція, науково-технічний прогрес, регіональна політика держави та інші фактори. У результаті регіони інтегруються в світову економіку і змушені все більше конкурувати між собою у боротьбі за інвестиції та кваліфіковану робочу силу; покриття зростаючого рівня потреб населення в якості комунальних послуг і якості життя [6]. Швидкість змін у світовій економіці призводить до зміни значущості факторів, що впливають на економічне зростання. Такими факторами впливу є наявність та збільшення інноваційних, інтелектуальних та інвестиційних ресурсів, які сприяють зростанню динаміки макроекономічних показників та нарощування регіонального потенціалу.

Стратегічними напрямами економічного і соціального розвитку Івано-Франківської області визначено:

1. Стійкий розвиток економіки.
2. Розвиток людських ресурсів.

3. Охорона навколишнього природного середовища та екологічна безпека.

Окрім того, доцільно враховувати, що регіон знаходиться на перетині вимог різних цільових груп: туристів, тимчасово переселених громадян, населення тощо. Тому управління розвитком регіону повинно здійснюватися за допомогою широкого спектра конкретних дій для стимуляції розвитку його економіки та соціальної привабливості: створення нових робочих місць, розширення податкової бази, розширення можливостей для тих видів економічної активності, в яких зацікавлене місцеве співтовариство.

Використання маркетингу як інструмента здійснення регіональної економічної політики (регіонального маркетингу) обумовлено наступними причинами:

- відбувається зростання конкуренції із приватним сектором, діяльність якого усе більше орієнтована на захоплення ринків;
- зменшується фінансування державних програм і послуг;
- корпоративні цілі апарата влади вище інтересів суспільства;
- відбуваються зміни в соціальній структурі суспільства;
- відбувається диференціація попиту на ринку послуг і товарів [7, с. 6].

У зв'язку з цим, інтерес представляє дослідження визначення регіону як товару, еволюції маркетингу, визначення сутності маркетингу у системі регіональної політики та авторський підхід до регіонів як певною мірою корпорацій, що конкурують за ресурси та споживачів.

Маркетинговий підхід щодо соціально-економічного розвитку регіону вирішує широке коло завдань, а саме: формування та використання унікальних властивостей регіону, що має свою вартість і корисність; забезпечення соціально-економічного розвитку регіону; позиціонування регіонального продукту з метою поліпшення або збереження конкурентоспроможності; формування привабливості регіонального продукту всередині території задля залучення нових підприємств, інвесторів; формування певного рівня популярності регіону; забезпечення задоволеності умовами життя мешканців даного регіону. З огляду на це, будь-які перетворення доцільно починати з якісного оцінювання регіону, дослідження переваг та недоліків, тобто застосовувати маркетингові методи та способи з визначенням одного з наведених альтернативних варіантів цілей концепції маркетингу:

- досягнення максимально можливого високого споживання;
- досягнення максимальної споживчої задоволеності;
- надання максимально широкого вибору;
- максимальне підвищення якості життя.

Так, загальною стратегічною метою економічного і соціального розвитку Івано-Франківської області є стійкий ріст добробуту населення регіону, відповідно обрана ціль маркетингу – максимальне підвищення якості життя. Слід зазначити, що Івано-Франківська область входить в у перелік найбільш промислово розвинених областей західного регіону України (друга після Львівської) та забезпечує 1,8% в загальнодержавному обсязі реалізованої промислової продукції.

Методологічною основою регіонального маркетингу є сукупність методів, на які опираються підприємства для досягнення поставлених цілей:

1. Метод орієнтації на продукт, послугу (вироблення якісного товару (послуги, вироби), який потім необхідно довести до кінцевого споживача).
2. Метод орієнтації на споживача (спочатку відбувається пошук покупця, потім визначення товару, що задовольняє потреби і в кінці виготовлення).
3. Інтегрований маркетинг (товар і покупець можуть бути створені в один і той же час).
4. Маркетинг відкритих систем (відкрита система, щоб існувати, повинна здійснювати процеси обміну із зовнішнім середовищем й такий обмін повинен приносити прибуток, а суспільству добробут).

Для задоволення потреб й інтересів населення регіону необхідно враховувати не лише рівень і якість життя, але й ступінь екологічної безпеки, можливості розвитку національних культур, ступінь соціального благополуччя, вибору виду діяльності. Для цього слід проводити маркетингові дослідження та прогнозувати процеси формування ринкової інфраструктури (регіональні ринки праці, послуг, житла, освіти та охорони здоров'я). Дослідження займають досить значну частину (від однієї третини до половини) всієї маркетингової діяльності та необхідні для збору, накопичення й аналізу інформації. Залежно від спрямованості маркетингових досліджень будуть застосовуватися різні методи й способи (табл. 1).

За допомогою сукупності запропонованих методів можна розширити коло інтересів й потреб населення, а також оцінити раціональність розвитку регіону та надати інформацію для подальшого прогнозування соціально-економічного розвитку регіону (збір інформації). Під методами прогнозування слід розуміти сукупність прийомів і способів мислення, що дозволяють на основі аналізу ретроспективних даних, екзогенних (зовнішніх) і ендогенних (внутрішніх) зв'язків об'єкта прогнозування, а також їх вимірювань в рамках розглянутого явища або процесу вивести судження певної достовірності щодо його (об'єкта) майбутнього розвитку.

Таблиця 1

Методи маркетингових досліджень

Назва методу	Сутність
Методи, що спрямовані на стратегічний розвиток регіону	
SWOT-аналіз	За допомогою встановлених критеріїв оцінки маркетингової діяльності здійснюється визначення сильних та слабких сторін регіону, а також нейтральної його зони, з метою надання органам влади управління можливості використання сильних сторін та ліквідації слабких
MPC-аналіз	Передбачає оцінку використання маркетингового потенціалу регіону за визначеними критеріями, з метою порівняння з оцінкою використання маркетингового потенціалу регіонів-конкурентів, з метою визначення невикористаних резервів успіху
Портфоліо-аналіз	Здійснює розподіл фінансових потоків на стратегічні бізнес-одиниці або проекти, що дозволяє більш ефективно здійснювати управління ним
PEST-аналіз	Це маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних (Political), економічних (Economic), соціальних (Social) і технологічних (Technological) аспектів зовнішнього середовища, які впливають на розвиток регіону. Політика регулює владу, яка визначає середовище та отримання ключових ресурсів для розвитку регіону. Економіки – це розподіл ресурсів на рівні держави, яка є найважливішою умовою розвитку регіону. Не менш важливі споживчі – соціальний компонент. За рахунок виявлення тенденцій у технологічному розвитку можна встановити причини змін і втрат регіону, а також появи нових продуктів, послуг, підприємств, видів діяльності
GAP-аналіз	Порівняння бажаної та планованої траєкторії розвитку певної ситуації (параметру), з метою визначення різниці між ними та розробки або модифікації стратегії, що пов'язана з подальшим розвитком цієї ситуації
ABC-аналіз полів маркетингового економічного потенціалу	За допомогою аналізу таких показників, як обсяг збуту та маркетингова сума покриття визначається в якому полі маркетингового економічного потенціалу знаходиться регіон з метою визначення орієнтації стратегій розвитку
Тактичний розвиток регіону	
Розрахунок частки покриття	Передбачає здійснення маржинального маркетингового прибутку, а також маржинального прибутку за різними елементами регіонального маркетинг-мікс
Аналіз точки беззбитковості	Передбачає розрахунок критичного обсягу збуту
Розрахунок результату	Передбачає розрахунок результату (ефекту) регіонального маркетингу за певний період
Бюджетування маркетингу	Планування обсягу витрат на проведення регіональної маркетингової програми
Оцінка ефективності маркетингу	Аналіз та оцінка маркетингової діяльності у регіоні за певними критеріями з метою визначення переваг та недоліків здійснення маркетингових заходів
Оперативний розвиток регіону	
Аналіз частки ринку збуту	Розкладання показників частки ринку регіону та держави з подальшим аналізом, визначення частки ринку, на яку регіон може розраховувати в майбутньому на основі аналізу прихильності споживачів
Аналіз реалізації і можливостей	Надається можливість аналізувати кількість проданого регіонального продукту. Аналіз проводиться по періоду, виду діяльності (галузь); кількості найменувань товару з найбільшою кількістю продажів для аналізу
Аналіз ефективності каналів збуту	При аналізі каналів збуту проводиться аналіз мікро-продажу, тобто окремо аналізується збут за сегментами споживачів, територіями, каналами збуту, продуктами, аналізуються відхилення планових і фактичних показників збуту та встановлення оцінки обороту товарних запасів
Аналіз поведінки конкурентів	**Аналіз конкурентів** включає оцінку сильних та слабких сторін конкурентів, а також можливої реакції на дії конкурента, визначається кількістю конкурентів, співвідношення сил, темпи зростання галузі, умови диференціації діяльності тощо
Оцінка ефективності маркетингових дій	Аналіз щорічних планів вимагає, щоб органи регіональної влади стежили за витратами на забезпечення виконання поставлених цілей. Основний показник це співвідношення витрат на такі заходи і обсягу продажів (сума вкладу – інвестиції, рівень життя населення й тощо). Звичайно такий аналіз проводиться стосовно окремих складових таких витрат, тобто вивчаються величини і динаміка таких співвідношень, як: витрати на рекламу, витрати на маркетингові дослідження, витрати на стимулювання збуту, витрати на збут
Аналіз поведінки покупців і споживачів продукції	Основними показниками є: кількість нових покупців; кількість незадоволених покупців; кількість втрачених покупців; обізнаність цільового ринку; переваги цільового ринку і ін. По кожному з цих показників повинні бути встановлені певні норми і коли поточні величини виходять за межі цих норм, органи влади повинні вживати у відповідь управлінські заходи

Джерело: розробка авторів на основі опрацювання наукових робіт [5; 8]

Наступним кроком до здійснення поставленої мети після збору інформації про регіон є аналіз отриманих даних та їх систематизація. Для цього використовуються сегментація й позиціонування. Сегментація є основним метод маркетингу, за допомогою якого відбувається розподіл даних, з урахуванням результатів аналізу, за певними ознаками (сегменти). Позиціонування регіону – це один з методів визначення можливостей регіону, які найбільшою мірою задовольняють потреби й інтереси різних груп споживачів та відповідних переваг. Позиція регіону серед інших регіонів (зовнішні переваги порівняно з іншими регіонами) не тільки повинна бути прозора, але і мати запас міцності, бути довгостроково захищеною від можливих наслідувань або конкурентних кроків інших регіонів.

Розташування та наявність природних ресурсів характеризують Івано-Франківську область як таку, що має значний промисловий та природно-ресурсний потенціал.

Працелюбність і традиційно висока ділова активність місцевого населення, створена поколіннями промислова і сільськогосподарська база зумовили формування іміджу області як регіону, сприятливого для розвитку бізнесу.

Кожен регіон має різні рівні конкуренції, що зумовлено географічним розташуванням, розвиненістю економічної та соціальної сфер та поставлених стратегічних цілей. Так, Івано–Франківська область конкурує на трьох основних рівнях:

- в межах регіону, на такому рівні відбувається позиціонування області за рахунок аналізу можливостей;
- серед регіонів, для визначення потенціалу регіону необхідно постійно проводити оцінку стану розвитку та порівнювати такі показники з іншими регіонами;
- у прикордонному співробітництві. Тому такий рівень конкуренції виводить Івано–Франківську на високий рівень та потребує розробки планів або програм реалізації на довгостроковий період.

На основі Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року розроблено Стратегію розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року, в межах якої визначено низку проблемних питань економічного і соціального розвитку Івано-Франківщини [9]:

1. Основні проблеми в економічній сфері регіону:
- очевидні значні диспропорції на користь електроенергетики, хімії та нафтовидобутку;
- відзначається стрімке зниження частки хімічної галузі та, відповідно, скорочення значної кількості робочих місць;
- основна частка промислових підприємств області відносяться до 3-4 технологічних укладів, тобто є низькопродуктивними, енергомісткими та екологічно шкідливими;
- поступове неухильне зниження частки реального сектору економіки;
- неприпустимо мала частка галузей з високою доданою вартістю.

2. Основні проблеми в соціальній сфері регіону:
- збереження та розвиток людського капіталу
- активізація територіальних громад, стимулювання місцевого розвитку через пошук додаткових внутрішніх ресурсів на засадах державної підтримки місцевих процесів;
- залучення молоді, гармонізація попиту та пропозиції робочої сили;
- створення умов для реалізації населення старших вікових груп забезпечуватиме поступальну збалансовану політику розвитку регіону.

Отже, пріоритетні завдання стратегічних напрямів розвитку Івано–Франківської області, орієнтовані на реалізацію стратегії сталого розвитку регіону, в основу якого покладена ідея комплексного, системного підходу до вирішення проблем взаємоузгодження і збалансування соціальних, економічних та екологічних факторів розвитку регіону.

***Висновки та подальші дослідження*.** Фундаментом для пошуку конкурентних переваг є аналітична робота з вивчення показників соціально-економічного розвитку Івано–Франківської області та активності конкурентів, застосування маркетингу при розробці стратегій розвитку, постановці пріоритетних завдань, впровадженні проектів. Для цього слід здійснювати аналіз наступних показників: кількість наявного населення, індекс споживчих цін, ВРП на одну особу, продукція промисловості, індекси обсягу сільськогосподарського виробництва, інвестиції в основний капітал, обсяг роздрібного товарообороту підприємств, обсяг будівельних робіт, доходи від надання послуг пошти та зв’язку, середній розмір призначеної місячної пенсії, середньомісячна номінальна заробітна плата, заробітна плата у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, наявний доход на одну особу, економічно активне населення, безробітне населення працездатного віку, експорт й імпорт послуг, заборгованість із виплати заробітної плати, територія.

Проте, зниження рівня життя населення через девальвацію української валюти, зниження платоспроможного попиту населення, високі тарифи на комунальні послуги, напружений емоційний стан населення – ці фактори стають на заваді якісному соціально–економічному зростанню та сталому розвитку, оскільки всі органи державної влади зосереджені на процесі виходу країни з теперішнього кризового стану.

Література

1. Окландер М.А. Проблеми формування маркетингової системи країни / М.А. Окландер. – К. : Наук. думка, 2002. – 168 с.

2. Мова В.В. Системный подход в экономике. / Мова В.В., Колбушкин Ю.П. – К. : Видавництво НАУ, 2004. – 204 с.

3. Перевозова І.В. Концептуалізація стратегії функціонування газотранспортних підприємств / І.В. Перевозова, В.В. Кузьміна // Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers : in 2 parts . Part 1. Modern priorities of Economics. Engineering and Tehnologies. – Chernihiv. CNUT, 2015 – 286 p. – P. 223-225.

4. Панкрухин А.П. Маркетинг региона [Электронный ресурс] / А.Панкрухин. – Режим доступу: http://www.marketologi.ru/lib/terr/terr3-1.html.

5. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

6. Арженовский И.В. Маркетинг регионов [Электронный ресурс] / И.В. Арженовский; Международный институт экономики, права и менеджмента Нижегородского государственного архитектурно-строительного университета. – Режим доступу: http://www.marketing. spb.ru/read/article/a56.htm.

7. Маркетинг / Н.Д. Эриашвили, К. Ховард, Ю.А. Цыпкин и др.; под ред. Н.Д. Эриашвили. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 631 с.

8. Гаркавенко С.С. Маркетинг / С.С. Гаркавенко; 4-те вид. доп. – К. : Лібра, 2006. – 720 с.

9. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року: Рішення Івано–Франківської обласної ради від 17.10.2014 р. № 1401-32/2014. – 78 с. – Режим доступу: http://www.if.gov.ua/page/19310

Refrences

1. Oklander, M.A. (2002), *Problemy formuvannia marketynhovoi systemy krainy* [Problems of marketing system of the country], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine, 168 p.

2. Mova, V.V. and Kolbushkin, Yu.P. (2004), *Sistemnyi podkhod v ekonomike* [Systematic approach in economics], NAU, Kyiv, Ukraine, 204 p.

3. Perevozova, I.V. and Kuzmina, V.V. (2015), "Conceptualization strategy of functioning gas transmission companies", [Modern technology, business and law: collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of Economics. Engineering and Tehnologies], CNUT, Chernihiv, Ukraine, pp. 223-225.

4. Pankrukhin, A.P. (2006), "Marketing regiona", available at: http://marketologi.ru/lib/terr/terr3-1.html. (access date May 4, 2016).

5. "Pro stymulyuvannya rozvytku regioniv", zakon Ukrainy vid 08.09.2005 r. no 2850-IV (2005), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 51, pp. 548.

6. Arzhenovskiy, I.V. (2015), *Marketing regionov* [Marketing regionov], Mezhdunarodnyy institut ekonomiki, prava i menedzhmenta Nizhegorodskogo gosudarstvennogo arkhitekturno-stroitelnogo universiteta, available at: http://marketing.spb.ru/read/article/a56.htm. (access date May 2, 2016).

7. Eriashvili, N.D., Khovard, K., Tsypkin, Yu.A. et al. (2005), *Marketing* [Marketing], 3rd edition, revised and enlarged, YuNITI-DANA, Moscow, Russia, 631 p.

8. Harkavenko, S.S. (2006), *Marketynh* [Marketing], 4th edition, enlarged, Libra, Kyiv, Ukraine, 720 p.

9. Stratehiia rozvytku Ivano-Frankivskoi oblasti na period do 2020 roku: Rishennia Ivano–Frankivskoi oblasnoi rady vid 17.10.2014 r. № 1401-32/2014, 78 p., available at: http://www.if.gov.ua/page/19310 (access date May 14, 2016).

УДК 631.1

Бученкова О.В.,
асистент кафедри міжнародної економіки
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УТРИМАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ ПАТ "КРИВОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ КОМБІНАТ" НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Buchenkova O.V.,
assistant of the department of internatiomal economics
Kryvyi Rih Economic Institute
of SHEE "Kryvyi Rih National University"

STRATEGIC ACTIONS AND PERSPECTIVES OF HOLDING OF COMPETITIVE POSITION OF PJSC "KRYVYI RIH IRON ORE INTEGRATED INDUSTRIAL COMPLEX" IN THE GLOBAL MARKET

Постановка проблеми. Загострення конкурентної боротьби за збут своєї продукції, за місце на світовому ринку примушує всі підприємства шукати шляхи створення товарів підвищеного рівня якості та зниженої вартості. Тим часом навіть в умовах наявності несприятливих факторів добробут країни може зростати за рахунок експорту товарів і послуг, тому державні органи України і безпосередньо її господарюючі суб'єкти стоять перед необхідністю вирішення проблеми формування та утримання стійкої конкурентної позиції вітчизняних підприємств та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед закордонних економістів, що зробили істотний внесок у розробку методів аналізу ринку, дослідження проблем конкурентоспроможності необхідно насамперед назвати М. Портера, Ф. Котлера, Дж. Еванса, Б. Бермана, С. Маджаро, А. Дайана, Ф. Букереля та ін. Провідними російськими та українськими спеціалістами в цій галузі є такі вчені, як Азоєв Г.Л., Буркинський Б.В., Зав'ялов П.С., Ільяшенко С.М., Кретов І.І., Перерва П.Г., Хруцький В.Е., Юданов А.Ю. та деякі інші. За результатами аналізу їх публікацій встановлено, що поставлена проблема вимагає продовження процесу дослідження, зокрема обґрунтування стратегічних заходів та визначення перспективи утримання конкурентної позиції ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат» на світовому ринку.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо перепозиціонування або утримання діючої позиції у довгостроковій перспективі на прикладі ПАТ "Криворізький залізорудний комбінат" (ПАТ "КЗРК").

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою аналізу конкурентних позицій компаній на релевантному зовнішньому ринку є аналіз ринкових часток фірм-конкурентів. Розмір частки визначає спроможність впливу компанії на ринок, її доступ до економічних ресурсів, і, як наслідок, – ступінь свободи діяльності фірми. Отже важливими завданнями конкурентного аналізу є визначення обсягу та динаміки ринкових часток компаній-конкурентів, дослідження факторів та тенденцій динаміки ринкової частки досліджуваної фірми, визначення виду статистичного розподілу ринкових часток, формування груп фірм, які знаходяться на ринку і розрахунок середньої ринкової частки для кожної групи. ПАТ "КЗРК" реалізує свою продукцію на внутрішньому ринку України та на міжнародному ринку країн Східної Європи. Тому доцільно провести оцінку конкурентоспроможності ПАТ "КЗРК" (табл. 1)

Таблиця 1

Оцінка конкурентоспроможності ПАТ "КЗРК"

Країна	Постачальники українські та російські до цієї країни	Обсяги постачань залізорудної сировини по українських та російських постачальниках	Частка українських і російських постачальників на цьому ринку	Висновок по ринку
1	2	3	4	5
Австрія	-	-	-	не є цільовим
Болгарія	ПівдГЗК ЛебГЗК	18,5 74,0	20% 80%	не є цільовим

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Болгарія	ПівдГЗК ЛебГЗК	18,5 74,0	20% 80%	не є цільовим
Угорщина	ІнГЗК КовдГЗК	192,6 23,0	89% 11%	не є цільовим
Польща	ЦГЗК КЗРК НКГЗК ЛебГЗК КовдГЗК	513,8 520,2 351,5 2262 31	14% 14% 10% 61% 1%	цільовий, обсяг збуту середній, конкурентна позиція середня
Словач-чина	КЗРК ЦГЗК ІнГЗК МихГЗК ЛебГЗК КовдГЗК	389,2 294,4 0,4 178 330 51	31% 24% 0% 14% 27% 4%	цільовий, обсяг збуту середній, конкурентна позиція міцна
Чехія	ПівдГЗК КЗРК ІнГЗК ЦГЗК НКГЗК ЛебГЗК СтГЗК КовдГЗК	538,8 812,7 104,2 40,9 6,9 501 120 46	25% 37% 5% 2% 0% 23% 6% 2%	цільовий, обсяг збуту великий, конкурентна позиція міцна
Румунія	ЛебГЗК	235	100%	не є цільовим
Сербія	ПівдГЗК КЗРК	93,6 38,4	71% 29%	цільовий, обсяг збуту малий, конкурентна позиція середня

Джерело: складено автором за даними [2; 3; 4]

На основі даного дослідження здійснено вибір пріоритетних ринків підприємства (табл. 2). За результатами вибору пріоритетних ринків можемо зробити висновок, що три з проаналізованих ринків Східної Європи є пріоритетними для підприємства - ринки Польщі, Словаччини і Чехії, перспективним є ринок Сербії, і три ринки є можливими – Болгарії, Угорщини і Румунії.

Таблиця 2

Вибір пріоритетних ринків ПАТ "КЗРК"

Країна	Висновок по ринку на основі загального аналізу ринків	Висновок по ринку на основі аналізу цільових ринків	Рішення щодо пріоритетності ринку
Австрія	не підходить	не є цільовим	непріоритетний
Болгарія	підходить	не є цільовим	можливий
Угорщина	підходить	не є цільовим	можливий
Польща	дуже привабливий	цільовий, обсяг збуту середній, конкурентна позиція середня	пріоритетний
Словаччина	дуже привабливий	цільовий, обсяг збуту середній, конкурентна позиція міцна	пріоритетний
Чехія	дуже привабливий	цільовий, обсяг збуту великий, конкурентна позиція міцна	пріоритетний
Румунія	підходить	не є цільовим	можливий
Сербія	підходить	цільовий, обсяг збуту малий, конкурентна позиція середня	цікавий

Джерело: розробка автора

Ринок Китаю є привабливим і цільовим для підприємства, але обсяг збуту на цей ринок малий і конкурентна позиція слабка. Проте ринок може бути перспективним у довгостроковому періоді. Крім того, внутрішній ринок України був і залишається найважливішим ринком для українських виробників залізорудної сировини.

Згідно аналізу він є дуже привабливим, цільовим, обсяг збуту підприємства на цей ринок незначний, але конкурентна позиція підприємства на ньому міцна, ринок є пріоритетним. Аналіз ринків Китаю і України наведено у табл. 3-4.

Таблиця 3

Оцінка ринків Китаю і України на предмет пріоритетності для ПАТ "КЗРК"

Країна	Обсяг споживання ЗРС усього, тис. тонн	Обсяг спожив. ЗРС з України, Росії та Казахстану, тис. тонн	Тенденція розвитку ринку	Обсяг спожив. укр., рос. і казахс. концентрату, тис. тонн	Висновок по ринку	Постачальники укр., рос. і казахс. ЗРС до цієї країни	Обсяги постачань ЗРС по поста чальниках	Частки постачальників на цьому ринку	Висновок по ринку
Китай	378700	11840,5	↑	9098,6	Привабливий	ПівдГЗК ІнГЗК ПівнГЗК ЦГЗК МихГЗК ЛебГЗК ОлГЗК КовдГЗК КоршГЗК ССГЗК КЗРК	865,9 983,7 734,2 41,8 938 910 20 1880 2093 632 0	10% 11% 8% 0% 10% 10% 0% 21% 23% 7% 0%	Потенційний цільовий ринок
Україна	79029,4	79029,4	=	24199,8	Дуже привабливий	ПівдГЗК ЦГЗК ПівнГЗК КЗРК «Суха Балка»	690,6 1984,1 856,7 11384,6 7283,8	11% 8% 4% 47% 30%	Цільовий, обсяг збуту малий, конкурентна позиція міцна

Джерело: [5; 7; 8]

Таблиця 4

Вибір пріоритетних ринків ПАТ "КЗРК"

Країна	Висновок по ринку	Висновок по ринку	Рішення щодо пріоритетності ринку
Китай	привабливий	цільовий, обсяг збуту малий, конкурентна позиція слабка	цікавий
Україна	дуже привабливий	цільовий, обсяг збуту малий, конкурентна позиція міцна	пріоритетний

Джерело: [7; 8]

Результати оцінки привабливості ринків і конкурентоспроможності підприємства на них подано на рис. 1.

Привабливість ринку	**Дуже привабливий**		**Україна**	**Польща**	**Словаччина Чехія**
	Привабливий		**Китай**		
	Підходить	**Болгарія Угорщина Румунія**		**Сербія**	
	Не підходить	**Австрія**			
		Не є цільовим	**Низька**	**Середня**	**Висока**
			Конкурентна позиція		

Рис. 1. Матриця «привабливість-конкурентоспроможність» для ЗРС ПАТ "КЗРК"

Джерело: розробка автора

Узагальнюючи, варто відмітити, що стратегічні рішення щодо обраних ринків будуть наступні: пріоритетні ринки треба утримувати; цікаві ринки треба розвивати; можливі ринки треба розвивати, але вони не є головними для підприємства. Дана матриця лише вказує на пріоритетність того чи іншого ринку, надалі розрахуємо ефект, який можна отримати в результаті врахування змін у обсягах виробництва та прогнозних цін на пріоритетних ринках. За результатами проведеного аналізу запропоновано розширити ринки збуту ПАТ "КЗРК" шляхом реалізації залізорудної продукції як на Європейському, так і на Китайському ринках.

При обґрунтуванні стратегічних заходів та перспектив утримання конкурентної позиції ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат» на світовому ринку виконувалися відповідні дії. Розроблено дві альтернативні стратегії: «Альтернатива – 1 (Ринок Європи)» та «Альтернатива – 2 (Ринок Китаю)» і здійснено їх оцінку (табл. 5).

Таблиця 5

Прогнозні оцінки результативності двох альтернативних стратегій

Цілі фірми	Коефіцієнт ваговості цілі (Кв)	Альтернатива -1 (Ринок Європи)		Альтернатива – 2 (Ринок Китаю)	
		Експертна оцінка (Ое)	Результат (Р)	Експертна оцінка (Ое)	Результат (Р)
Збут (одиниць товару)	9	7	63	8	72
Обсяг продажів	8	7	56	7	56
Ринкова частка (%)	10	8	80	6	60
Розподіл за сегментами	10	5	50	6	60
Разом			249		248

Джерело: складено автором за даними [1; 5]

При цьому також проведено процедуру ранжирування потрібних ресурсів за складністю їх використовування, за можливою силою протидії ринку (табл. 6), а потім було оцінено кожний варіант стратегії відносно того, скільки і яких ресурсів він потребує, яка повинна бути його сумарна ресурсна забезпеченість (табл. 7). Тільки зіставивши майбутній результат кожної стратегії з потрібним обсягом ресурсів (зусиль), було визначено інтегральну оцінку ефективності стратегії.

Таблиця 6

Прогнозні оцінки зусиль (труднощі реалізації) двох альтернативних стратегій

Можливості фірми, умови середовища	Коефіцієнт складнощів використання (Ксл)	Альтернатива -1 (Ринок Європи)		Альтернатива – 2 (Ринок Китаю)	
		Експертна оцінка (Ое)	Зусилля (З)	Експертна оцінка (Ое)	Зусилля (З)
Фінансування	9	9	81	7	63
Організація	6	6	36	8	48
Тривалість	9	5	45	5	45
Опір ринку	10	6	60	6	60
Разом			232		216

Джерело: складено автором за даними [1; 5]

Таблиця 7

Величина фінансових результатів ПАТ "КЗРК" від реалізації альтернативних стратегій

Показники	Ринок Європи	Ринок Китаю	Відхилення	
			+,-	%
Обсяг реалізації, тис.т.	4560	4560	0	0
Собівартість продукції, $/т	48,125	48,125	0	0
Собівартість всього, тис. $	219450	219450	0	0
Ціна, $/т	112	127	15	13,39
Виручка від реалізації	510720	579120	68400	13,39
Валовий прибуток, тис. $	291270	359670	68400	23,48
Витрати на збут, тис. $	15361,5	21945	6583,5	42,86
Валовий прибуток за вирахуванням витрат на збут, тис. $	275908,5	337725	61816,5	22,40

Джерело: розробка автора

Показники прогнозної оцінки результативності двох альтернативних стратегій наведено в табл. 5. Порівнявши підсумкові експертні оцінки $К_{ее}$ ефективності конкретних варіантів стратегії, що є співвідношеннями експертних оцінок результативності і величини зусиль по кожній із стратегій, знаходимо якнайкращу стратегію. У даній ситуації ці співвідношення такі. Для першої стратегії $К_{ее}$=249:232=1,07. Для другої стратегії $К_{ее}$=248:216=1,15. Звідси витікає, що друга стратегія, за прогнозами експертів, ефективніше за першу.

Таким чином для підприємства є доцільним збільшити обсяг реалізації продукції на ринок

Китаю, скориставшись таким інструментом, як ціновий фактор.

Розрахуємо величину економічного ефекту, отриманого в результаті реалізації продукції у двох напрямках (табл. 7).

За даними, які наведені у таблиці 7, можна зробити висновок, що за обома напрямами реалізації продукції діяльність підприємства є прибутковою, але незважаючи на більшу величину витрат на збут, реалізація продукції на ринок Китаю є більш вигідною, ніж на ринки Європи.

***Висновки та подальші дослідження*.** Визначення перспективних ринків збуту та стратегії поведінки на них залізорудних гірничо-збагачувальних підприємств є актуальним питанням, яке потребує вирішення для розробки стратегічних заходів щодо покращення організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності будь-якого діючого підприємства, в тому числі і ПАТ "КЗРК".

У даній статті було розроблено методику вибору перспективних ринків збуту залізорудної сировини для ПАТ "КЗРК", яка б характеризувалася достатньою простотою і логічністю висновків, а також враховувала обмеженість інформації з даного питання. Отже, теоретичною базою для вирішення цього завдання було обрано матрицю «привабливість – конкурентоспроможність».

За результатами вибору пріоритетних ринків можемо зробити висновок, що три з проаналізованих ринків Східної Європи є пріоритетними для підприємства – це Польща, Словаччина і Чехія, один є цікавим – це Сербія, і три є можливими – це Болгарія, Угорщина і Румунія також було відмічено, що ринок Китаю є привабливим і цільовим для підприємства.

Подальші дослідження будуть спрямовані на поглиблення методики фінансово-економічного аналізу, отримання всебічної оцінки ефективності діяльності для формування об'єктивного механізму підвищення конкурентоспроможності залізорудних підприємств.

Література

1. Железная руда. Динамика цен [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.metaltorg.ru/metal_catalog/metallurgicheskoye_syrye_i_polufabrikaty/zheleznaya_ruda/zheleznaya_ruda/.

2. Рынок железорудного сырья в Украине: фактические данные за прошедший месяц и прогноз на 2 месяца [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/page?id=2885&lg=ru#sod

3. Рынок черной металлургии 2016: Потолок. Российский и мировой рынок стали — итоги недели (29 мая — 5 июня 2016 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.metalinfo.ru/ru/news/86152

4. Современное состояние и ожидаемое развитие рынка ЖРС в 2016 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/page?id=2888&lg=ru

5. China's steel exports rise in May [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.metalprices.com/metal/iron-ore

6. Gilles Calis. New competitive realities in steel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.steelconsult.com/images/Presentation%20SteelConsult%20Platts%20Steel%20EUR.pdf

7. Iron ore in the world: production, export, import, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/page?id=2885&lg=ru#sod

8. Vale и BHP Billiton грозит штраф в $44 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.metalinfo.ru/ru/news/85480

References

1. "Iron ore. Price dynamics", available at: http://metaltorg.ru/metal_catalog/metallurgicheskoye_syrye_i_polufabrikaty/zheleznaya (access date June 5, 2016).

2. "The iron ore market in Ukraine: the actual data for the previous month and 2 months forecast", available at: http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/page?id=2885&lg=ru#sod (access date June 5, 2016).

3. "Steel Market in 2016: The ceiling. Russian and global steel market - the results of the week", available at: http://www.metalinfo.ru/ru/news/86152 (access date May 29, 2016).

4. "Current status and expected development of the iron ore market in 2016", available at: http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/page?id=2888&lg=ru (access date June 5, 2016).

5. "China's steel exports rise in May", available at: https://metalprices.com/metal/iron-ore (access date June 5, 2016).

6. "Gilles Calis. New competitive realities in steel", available at: http://steelconsult.com/images/Presentation%20SteelConsult%20Platts%20Steel%20EUR.pdf (access date June 5, 2016).

7. "Iron ore in the world: production, export, import", available at: http://worldsteel.org/dms/internetDocumentList/bookshop/2015/Steel-Statistical-Yearbook-2015/document/Steel%20Statistical%20Yearbook%202015.pdf (access date June 5, 2016).

8. "Vale and BHP Billiton faces a fine of $ 44 billion", available at: http://metalinfo.ru/ru/news/85480 (access date June 5, 2016).

Рецензент : д.е.н., Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» С.В. Гушко

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 911.3

Гнатюк М.В.,
магістрант
Хільчевська І.Г.,
к.геогр.н., доцент кафедри країнознавства та туризму
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЄВРОПИ

Gnatyuk M.V.,
master
Khilchevska I.H.,
cand.sc.(geographical), assistant professor at the
department of country studies and tourism
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ENERGY SECURITY AS A FACTOR OF GEOPOLITICAL STABILITY IN EUROPE

Постановка проблеми. При сучасних темпах розвитку світової промисловості в основі економічного розвитку лежить забезпеченість енергетичними ресурсами, за відсутності яких соціальна стабільність та національна безпека не можуть бути гарантованими. Енергетична безпека стає одним з основних факторів, які впливають на зовнішню політику та геополітичне становище країни на світовій арені.

Зі зростаючими запитами економічної діяльності Європи, у тому числі й у енергетичній сфері, водночас при відсутності достатніх власних паливно-енергетичних ресурсів, країни змушені імпортувати сировину із-за кордону. Адже забезпеченість енергетичними ресурсами визначає перспективи розвитку економіки й суспільства. Тому стан енергетичного комплексу Європи все більше стає однією зі складових її національної безпеки. Сусідство з Росією, однією з найбагатших країн на паливно-енергетичні ресурси, пророкувало перетворення її на найбільшого експортера паливної сировини до країн Європи.

Намагання Росії перетворитися на важливого геополітичного гравця в регіоні призвело до використання енергетичної залежності Європи як інструменту політичного й економічного впливу. Це ставить під загрозу енергетичну, а отже, й національну безпеку європейських країн. Залежність експортера та імпортера від торгівлі енергоресурсами посилила намагання РФ централізувати енергетичний ринок Європи у власних руках, блокуючи можливі поставки із Близького Сходу, Центральної Азії, Азербайджану через контроль нафто- і газопроводів, котрі пролягають через її територію або території дружніх до РФ країн (Вірменії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження енергетичної безпеки Європи займалися такі науковці, як Д.В. Зеркалов [3], О.І. Дікарєв і В.М. Барановська [7], Г.Л. Рябцев [5] та ін. Проте поза їхньою увагою залишилися такі проблеми, як маніпулювання постачальниками енергетичних ресурсів (передусім Росією) країнами Європи для задоволення своїх геополітичних інтересів, зокрема, проведення агресивної зовнішньої політики. Особливої актуальності ці проблеми

набули за останні два роки, тому не були в цьому контексті достатньо проаналізованими в науковій літературі.

Постановка завдання. Зважаючи на викладене, метою статті є аналіз енергетичної безпеки Європи та зовнішньополітичного впливу на неї основних експортерів енергетичних ресурсів при загостренні відносин між суб'єктами глобального енергетичного ринку на сучасному етапі. Мета передбачає вирішення таких завдань: 1) проаналізувати глобальні тренди, стан та перспективи ринку паливно-енергетичних ресурсів країн Європи; 2) дослідити енергетичний фактор у політиці Росії та ЄС; 3) визначити ризики та виявити шляхи позбавлення імпортної залежності країн Європи від енергоносіїв РФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існування й безпека будь-якої країни завжди нерозривно пов'язані з наявністю стратегічних ресурсів як джерела формування національного потенціалу, здатного забезпечувати динамічний розвиток населення і гарантувати його безпеку. Енергетична безпека як важлива складова національної безпеки є однією з умов стабільності економічних, соціальних й екологічних параметрів, які визначають якість життя суспільства і є, по своїй суті, показниками ефективності державного управління.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» зазначено, що енергетична безпека – це своєчасне, повне і безперебійне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення та інших споживачів; запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [4].

Оскільки програма оновлення енергетики розрахована на 15-20 років, енергетична безпека України та Європи буде ґрунтуватися на традиційних джерелах (нафта, газ, вугілля), а нестача енергетичних ресурсів компенсуватиметься за рахунок імпорту.

Європа, як і Україна, значною мірою залежить від поставок енергоносіїв з Росії. Це стосується природного газу, нафти й вугілля. Ураховуючи погіршення відносин ЄС із РФ, виникає загроза використання російським урядом ембарго на енергоносії в якості політичного впливу на країни ЄС. Окрім того, РФ використовує доходи від експорту енергоносіїв для фінансування агресивної зовнішньої політики. Ці загрози та ризики мають сприйматися як ЄС, так і Україною вкрай серйозно, на що є низка причин [8]:

1. Варто зважити на відсутність альтернативи зниження енергетичної залежності Європи від Росії. РФ завжди дотримувалася енергетичних контрактів, тому що її економіка дуже залежить від доходів енергетичного бізнесу. Інші можливі країни-постачальники (Північної Африки та Близького Сходу) є так само недемократичними та корумпованими, як і Росія.

2. Ризик зросте як у випадку продовження конфронтації зовнішньої політики Росії до Заходу та «близького зарубіжжя», так і в випадку отримання нею альтернативних клієнтів, таких як Китай. Тоді вона не буде залежною від Європи як основного покупця власних енергоносіїв.

3. Енергетична залежність Європи від РФ лишається середньостроковим стратегічним ризиком, який можна пом'якшити грамотною багатосторонньою політикою: унаслідок диверсифікації країн-постачальників енергоносіїв, їхніх маршрутів та джерел поставок, а також підвищення ефективності економіки.

Станом на 2015 рік ЄС імпортує 82% нафти, 57% природного газу, 50% вугілля [9].

Суспільно-політична криза в Україні призвела до помітного погіршення відносин між Росією та Заходом. Після зустрічі у жовтні 2014 р. з канцлером Німеччини А. Меркель, президент Росії В. Путін заявив: якщо Україна дроселюватиме транзитний газ, Росія буде змушена скоротити його постачання в Європу. Європейська комісія підготувала чотири сценарії газової кризи у випадку: повного припинення поставок газу Росією, відмови від використання газотранспортної системи України для поставок газу до Європи, часткову відмову від поставок на один та на шість місяців. Моделювання показало, що за різними сценаріями перекриття поставок газу до ЄС та учасників Європейського енергетичного співтовариства (Албанії, Боснії й Герцеговини, Сербії, Македонії, Молдови) на осінньо-зимовий період вони не дорахуються 5-9 млрд м куб. газу, навіть якщо задіють альтернативні джерела постачання. За прогнозами, найбільший збиток понесуть Болгарія, Румунія, Сербія і Македонія: до кінця зими 2016 р. вони недоотримають більше 40% газу лише у випадку припинення поставок з РФ через Україну. З дефіцитом газу 10% зіткнуться Німеччина, Австрія, Чехія й Італія [8].

ЄС не може забезпечити себе достатньою кількістю енергії: найважливішим постачальником енергоносіїв незмінно залишається РФ. Інший важливий постачальник газу до Європи – Норвегія – забезпечує ринок лише на 11%. Особливо залежними від російського газу є країни Східної Європи. У разі припинення поставок газу Болгарії, Македонії, Фінляндії, Литві та Естонії дефіцит енергопостачання сягатиме майже 100%. На відміну від країн Східної Європи, Німеччина могла б обійтися без російського газу трохи більше п'яти місяців [8].

Однак важко передбачити глобальні зміни у сфері енергопостачання. Норвегія вже пройшла свій пік виробничих потужностей енергоносіїв. За оцінками експертів, при збереженні сьогоденних

тенденцій енергетична залежність від Росії лише зростатиме [1]. Альтернативою може стати «сланцева революція», яка вже визнається як поворотний момент в енергетичній політиці. Важливим результатом цієї революції стало падіння цін на природний газ. Незважаючи на значні поклади сланцевого газу в Польщі, Франції, Німеччині, Великій Британії, видобуток проводиться доволі неохоче через недосконалість та нерентабельність технологій. У Франції 2012 р. була введена в дію п'ятилітня заборона на розробку запасів сланцевого газу [6]. Тому в найближчому майбутньому РФ буде основним імпортером первинних енергоносіїв до Європи.

На відміну від нафти, котра транспортується в основному в танкерах і якою можна вільно торгувати на глобальному міжнародному ринку, поставки газу переважно обмежені газопроводами.

З огляду на погіршення взаємовідносин між РФ та ЄС, імовірним виглядає сценарій маніпулювання Росією «газовим вентилем» для задоволення власних геополітичних інтересів. Припинення поставок газу буде катастрофою для економіки й суспільства більшості країн Європи. А завдяки газовому контракту між «Газпромом» та Китаєм у травні 2014 р. Росія знайшла новий ринок збуту сировини в середньостроковій перспективі. Крім того, можливі збитки від короткочасного припинення експорту газу до Європи не будуть дуже загрозливими для економіки РФ через значні золотовалютні резерви. Схожий сценарій відбувався протягом кількох днів у січні 2009 р., коли РФ припинила поставки газу і, як наслідок, були закриті заводи у Словаччині, школи й дитячі садки в Болгарії, а в Сербії без обігріву залишилося багато житлових будинків. У січні 2006 р. на деякий час були припинені поставки в Україну, й унаслідок скорочення транзиту газу через її територію країни ЄС недорахувалися 40% необхідного об'єму блакитного палива. Такі випадки, окрім погіршення життя громадян та економічних загроз, мають і політичні наслідки.

Загроза зупинки газопостачання може бути використана Росією як тиск на ЄС для досягнення власних політичних цілей. Тому можна зрозуміти доволі обережну позицію Союзу щодо подій в Україні або й небажання деяких країн Східної Європи застосовувати про РФ економічні санкції. Варто також зазначити, що енергетичний бізнес з Росією вливає значні кошти в її економіку, які використовуються для проведення агресивної зовнішньої політики [2].

Однак зауважимо, що зараз проведенням такої політики Росія може завдати собі значних як економічних (бюджет РФ дуже залежить від доходів нафтового і газового бізнесу), так і геополітичних збитків. Тому Росія, як і раніше СРСР, завжди намагається поставляти енергоносії навіть при найбільш напружених відносинах з країнами Європи та НАТО. Взаємозалежність між імпортерами та експортером, взаємна економічна вигода можуть стати факторами недопущення військового протистояння.

Зовнішня політика колишніх радянських республік (України, а також Грузії та Молдови) – інтегруватися в європейське співтовариство, – суперечить геополітичним інтересам РФ та впливає на її політику. Застосовуючи енергетичні важелі (необґрунтоване підвищення цін, перебої, поставки газу із заниженим тиском), Росія намагається втримати ці країни в полі свого геополітичного впливу. Усе це не може позначитися на якості поставок палива до європейських країн-членів НАТО. Тому Росія насамперед зацікавлена в його безперебійному постачанні в обхід газотранспортної системи України.

Нині для Європи альтернатива російській енергетичній сировині практично відсутня. Розвиток альтернативних джерел надходження чи використання інших видів палива є економічно необґрунтованими, тому що обійдеться дорожче, ніж використання порівняно дешевого російського газу. Будівництво ж нової газотранспортної інфраструктури (з країн Північної Африки та Близького Сходу, Азербайджану) буде для Європи доволі довгим і затратним процесом. Та й безперебійна поставка нафти й газу з цих регіонів не гарантована, а експортні можливості стабільної Норвегії обмежені. Росія не єдиний експортер енергоресурсів, чия внутрішня (корупція, порушення прав людини) та агресивна зовнішня політика викликає занепокоєння в цивілізованого світу. Географічний розподіл можливих постачальників паливно-енергетичної сировини для Європи свідчить, що її енергетична безпека хоч і залежна від російської сировини, але це не найгірший випадок.

Оцінка ризику енергетичної безпеки Європи має включати в себе симетрію між імпортером-експортером й орієнтацією зовнішньої політики Росії та інших експортерів енергоресурсів. Використання Росією «газового вентиля» щодо Європи залежить від альтернативних ринків збуту сировини. Тож енергетична залежність Європи насамперед від РФ та інших постачальників є серйозним ризиком у середньостроковій перспективі [1].

Для уникнення ризиків такої залежності від РФ Європі варто розглядати її зовнішню політику більш багатогранно. ЄС – основний торговельний партнер Росії, на частку якого станом на 2014 р. припадає 49,2% російського товарообороту. Усі найбільші країни-інвестори в економіку РФ є членами ЄС (Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Франція) [9]. Тому співробітництво та кооперація між РФ та ЄС є економічно виправданими. Але це залежить насамперед від російської зовнішньої політики, котра зараз зосереджена на створенні військово-політичного блоку радянського зразка. Своєю чергою, загострення відносин між колишніми радянськими республіками та Москвою може перерости у серйозний конфлікт інтересів, котрий може поширитися на країни-партнери ЄС, НАТО та країни Балтії.

Шляхом до зниження енергетичної залежності Європи може стати пошук диверсифікації енергопостачання, що знизить частку російського імпорту. Проект поставок газу газопроводом «Набукко», покликаного забезпечити Західну Європу блакитним паливом із Вірменії та Азербайджану в обхід України, не був реалізований, а альтернативою став Трансадріатичний газопровід [6]. Розглядається варіант використання скрапленого нафтового газу, який можна постачати лише танкерами, а не газопроводами [6]. Важливо також урізноманітнити джерела енергії. Одним із варіантів є використання нетрадиційних паливних копалин, але крім сланцевого газу, котрий у ЄС викликав доволі неоднозначні відгуки стосовно екологічності його видобутку [8]. Іншим способом є зниження частки викопного палива шляхом більш поширеного застосування альтернативних джерел енергії (води, сонця, вітру), а також підвищенням ефективності використання енергії [8].

На законодавчому рівні Євросоюз пропонує, диверсифікуючи джерела постачання, знизити часку імпорту енергоносіїв з однієї країни до 30%, що змусить РФ поступитися часткою свого ринку. Для нових членів ЄС Центральної та Східної Європи це може мати негативні наслідки, так як вони більш залежні, ніж країни Західної Європи [9].

Важливу роль у диверсифікації поставок енергоресурсів до Європи відіграє зростання видобутку сланцевого газу в США. У найближчій перспективі американські газові структури можуть стати крупними експортерами скрапленого газу в Азійсько-Тихоокеанський регіон і Європу [7].

ЄС також намагається активно інвестувати в ядерну енергетику для зниження залежності від російського газу й скорочення викидів парникових газів в атмосферу відповідно до зобов'язань у рамках Паризького угоди щодо зміни клімату, прийнятої в грудні 2015 р. Усього у 14 із 28 країн ЄС працює 131 АЕС загальною потужністю близько 121 ГВт. Водночас Німеччина перебуває в процесі повної відмови від атомної енергетики й планує закрити останню АЕС у 2022 р. [6]. Варто зауважити, що лише 3% урану добувається в ЄС. Найбільшими експортерами ядерних матеріалів до Союзу є Росія, Канада, Австралія, Нігер і Казахстан.

Забезпеченість власною нафтою серед країн Європи дуже низька. Найбільше її в Норвегії (0,4% світових запасів) та Великій Британії (0,2%). Найближчим сухопутним сусідом зі значними запасами нафти, порівняно з ЄС та ЄАВТ, є Росія (6,1% світових запасів). На частку Азербайджану припадає 0,4% світових запасів – так само, як і на Норвегію [9].

Щодо природного газу, то ситуація виглядає дещо кращою. Серед країн ЄС та ЄАВТ найбільше забезпечені Норвегія, Нідерланди й Велика Британія. Однак у загальному на їхню частку припадає лише 1,5% світових запасів. Для забезпечення економічних потреб країни ЄС змушені імпортувати газ передусім із Росії (майже четвертина світових запасів), Північної Африки та Близького Сходу (тут найбільшими запасами володіє Іран) [9].

Найкраща ситуація – із вугіллям. Серед країн Європи найбільші запаси мають Німеччина (4,5% світових запасів вугілля усіх видів), Польща і Болгарія. На частку РФ як найбільшого імпортера припадає 17,6% (2-ге місце у світі після США).

Отже, найбільші запаси паливно-енергетичних ресурсів серед країн Європи мають Норвегія, Велика Британія (нафта і газ) й Німеччина (вугілля).

Станом на 2013 р. найбільшим імпортером нафти в Європі була Німеччина (6-те місце у світі), яка ввозила її на 29% більше, ніж Італія (7-ме місце), на 32,5% – ніж Нідерланди, на 34,7% – ніж Іспанія, на 35,3% – ніж Велика Британія (8-10 місця відповідно) [9] (рис. 1).

Найбільшим експортером нафти до Європи була Росія (2-ге місце у світі після Саудівської Аравії), яка експортувала на 72,8% більше нафти, ніж Норвегія (13-те місце у світі та 2-ге в Європі), на 82% більше, ніж Азербайджан (17-те місце в світі, 3-тє в Європі), на 85,4% більше, ніж Велика Британія (18-те місце у світі, 4-те в Європі) [9; 10].

Таким чином, бачимо значну диспропорцію в торговельній структурі нафти серед країн Європи. Найбільшими імпортерами цієї сировини є промислово розвинені країни ЄС, котрі практично не мають власних покладів цих вуглеводнів, але для задоволення економічних потреб змушені отримувати нафту з інших регіонів, передусім з РФ, по нафтопроводах, або з віддалених країн танкерами. Найбільші постачальники нафти серед країн Європи – Росія та Норвегія – мають значні її запаси та обсяги видобування. Азербайджан хоч і має більші запаси нафти, ніж Норвегія, але експортує її в меншій кількості.

Найбільшу залежність від імпорту нафти мають країни Центральної та Південної Європи, а також Швеція, Фінляндія, Бельгія й Нідерланди: їх частка імпорту становить 90-100%. Найменша залежність від нафти (менше 1%) припадає на Ісландію, Естонію, Латвію, Грузію, Словенію, Чорногорію й Молдову: ці країни майже не використовують нафту у власній економіці.

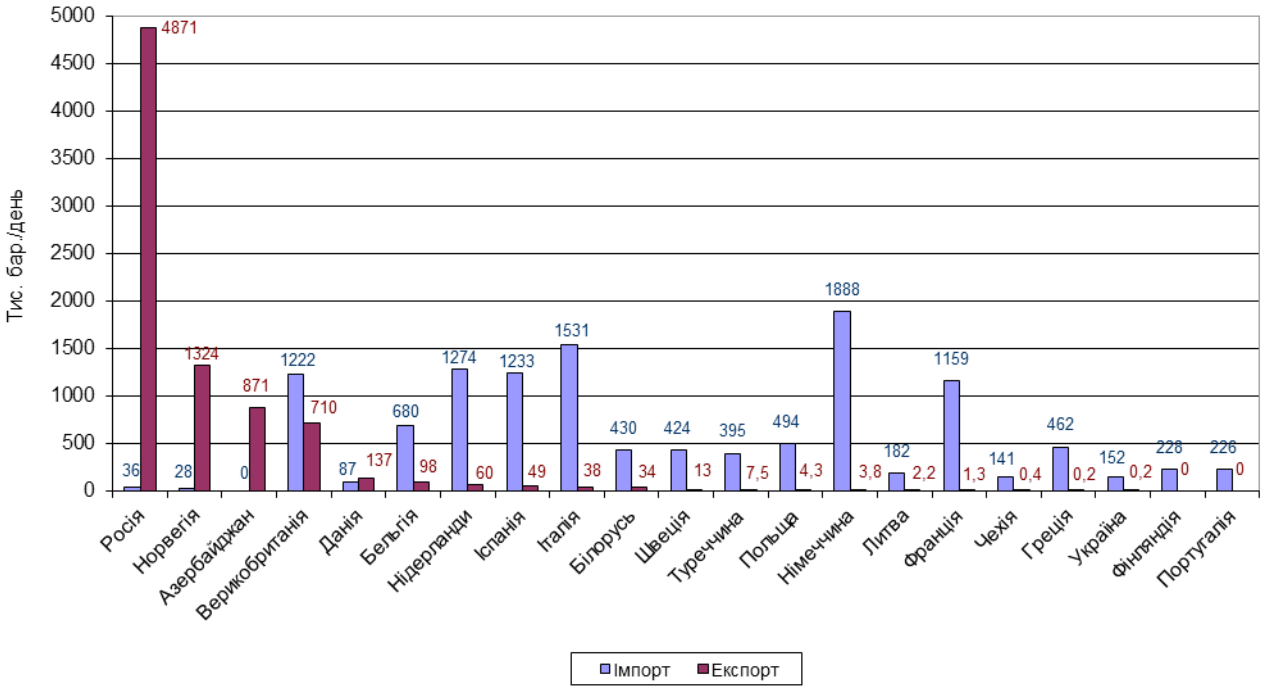

Рис. 1. Географічна структура імпорту-експорту нафти країн Європи, 2013 р.
Джерело: [9]

У 2013 р. найбільшим імпортером природного газу серед країн Європи була Німеччина (2-ге місце у світі після Японії), що на 36,6% більше, ніж Італія (4-е місце у світі), та приблизно удвічі більше, ніж Велика Британія, Франція, Туреччина (7-9 місця відповідно). За обсягами експорту природного газу перші місця посідають РФ (1-ше місце), Норвегія (3-тє місце), Нідерланди (5-те місце). Причому РФ експортує більш ніж удвічі більше газу, ніж Норвегія, та втричі більше, ніж Нідерланди [9; 10] (рис. 2).

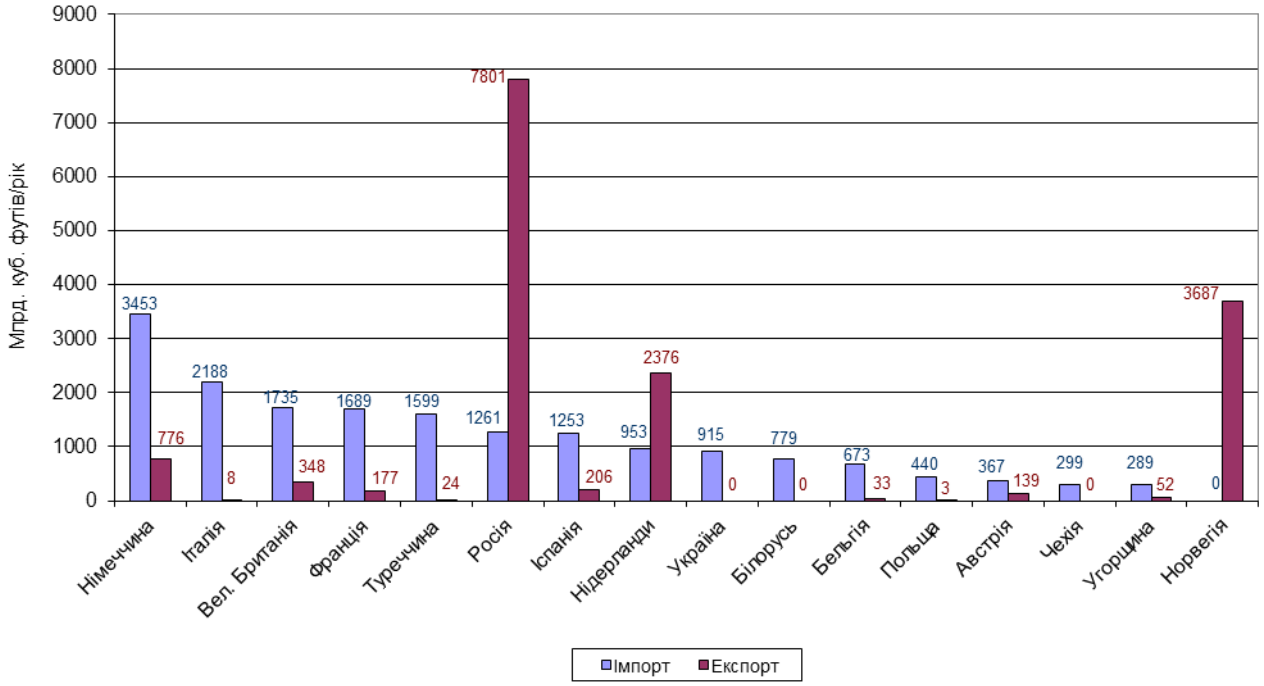

Рис. 2. Географічна структура імпорту-експорту природного газу країн Європи, 2013 р.
Джерело: [9]

У географічній структурі імпорту газу серед країн Європи сильно виділяється ФРН, тоді як решта імпортерів характеризується поступово спадаючою динамікою у придбанні газу. Найбільший експортер – Росія – має великі запаси блакитного палива та обсяги його видобування. Норвегія та Нідерланди мають значно менші запаси порівняно з РФ, але більші, ніж інші країни Європи. Велика диспропорція в запасах газу між Норвегією, Нідерландами й Росією не має значного відображення в обсягах експорту, що пояснюється більшою часткою видобування блакитного палива Норвегією та Нідерландами порівняно до власних запасів [8].

Найістотнішу частку імпортованого газу (100%) мають Прибалтійські держави, Греція, Швеція, Фінляндія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Австрія, Чехія, Португалія й Іспанія.

Станом на 2013 р. найбільшими імпортерами всіх видів вугілля серед країн Європи були ФРН та Велика Британія (6-те і 7-ме місця у світі). Приблизно удвічі менше, ніж кожна з цих країн, імпортували Росія, Туреччина, Нідерланди й Італія. Найбільшим експортером є РФ (2-ге місце після Індонезії та Австралії). Порівняно з РФ інші великі експортери Європи значно поступаються за цим показником: у 12,7 разу менше експортує Польща (12-те місце), у 13 разів – Нідерланди (13-е місце) [9; 10] (рис. 3).

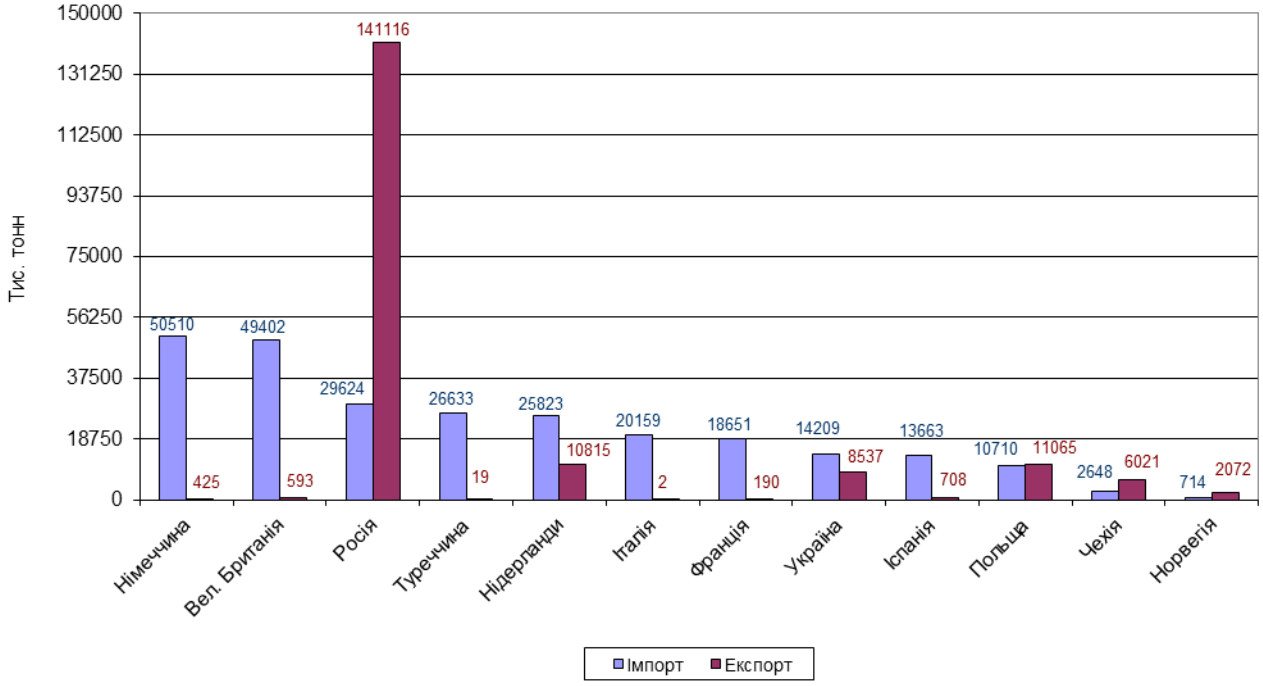

Рис. 3. Географічна структура імпорту-експорту вугілля країн Європи, 2013 р.
Джерело: [9]

Німеччина й Туреччина мають власні запаси вугілля, але рівень їхнього експорту доволі малий: на задоволення власних потреб вони змушені використовувати майже все добуте паливо та ще й імпортувати з-за кордону. Значні обсяги експорту найбільших постачальників твердого палива пояснюються великими обсягами запасів та видобутку вугілля [7].

Найменше країни Європи залежні від імпортованого вугілля. Для забезпечення своїх потреб найбільшу частку його імпорту для загального споживання (100%) мають Норвегія, Ірландія, Прибалтійські країни, Білорусь, Нідерланди, Швейцарія й Ісландія. Інші європейські країни або видобувають вугілля (Німеччина, Польща), або майже його не потребують (для виробництва електроенергії використовуються інші види палива). Це пояснюється відмовою країн Європи (за винятком Німеччини) від теплових електростанцій, термін експлуатації яких поступово спливає, на користь атомної енергетики та альтернативних джерел енергії.

Висновки та подальші дослідження. Швидке зростання виробничих потужностей промислово розвинених країн Європи потребує значних затрат на паливно-енергетичні ресурси. Через малі поклади нафти, газу й вугілля країни змушені завозити ці ресурси з інших регіонів. Серед країн ЄС та ЄАВТ природним газом і нафтою найкраще забезпечені Норвегія й Велика Британія, вугіллям – Німеччина й Польща. Однак запасів не вистачає для задоволення власних економічних потреб.

Найбільшим експортером ресурсів (особливо нафти і газу) до Європи є Росія, котра залишиться ним на найближчі 10-20 років. Використовуючи енергетичний фактор, РФ перейшла до стратегії використання експорту енергетичних ресурсів як зброї для відновлення зовнішньополітичних і стратегічних позицій, централізуючи енергетичний сектор у Європі.

Отже, політика ЄС щодо гарантування безпеки в енергетичному секторі полягає в: стратегії диверсифікації; дублюванні транспортних шляхів; забезпеченні сприятливої суспільно-політичної ситуації в країнах-експортерах паливно-енергетичних ресурсів і в транзитних державах.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О.Г. Білорус [кер. авт. кол.], Д.Г. Лук'яненко, М.О. Гончаренко [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.

2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року: проект / НІСД НАН України [Електронний ресурс] / НІСД. – К., 2014. – 40 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf.

3. Зеркалов Д.В. Энергетическая безопасность : монография / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 923 с.

4. Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : Постанова Кабінету Міністрів України № 48 від 19.01.1998 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-98-п.

5. Рябцев Г.Л. Шляхи гарантування енергетичної безпеки України за сучасних умов / Г.Л. Рябцев // Науково-інформаційний вісник АНБ. – 2015. – Вип. 1-2(5-6). – С. 87-95.

6. «Турецкий поток» не удался – России придется договариваться с Киевом [Електронний ресурс] / BBC: Русская служба. – 2.12.2015. – Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/russia/2015/12/151202_turkish_stream.

7. Ядерний фактор у міжнародних економічних відносинах та економічній дипломатії : монографія / О.І. Дікарєв, В.М. Барановська. – К. : МАУП, 2011. – 425 с.

8. A no-regrets strategy for energy security and climate change [Електронний ресурс] / Ecofys: Sustainable energy for everyone. – 20.10.2014. – Режим доступу: http://www.ecofys.com/en/publication/increasing-the-eus-energy-independence.

9. BP Statistical Review of World Energy: June 2015 [Електронний ресурс] / British Petroleum. – Режим доступу: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf.

10. Energy Information Administration [Електронний ресурс] / EIA Statistical Review. – Режим доступу: http://www.eia.gov.

References

1. Bilorus, O.H., Lukianenko, D.H., Honcharenko, M.O. et al. (2001), *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku* [Globalization and Development Security], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. NISS National Academy of Sciences of Ukraine (2014), Energy Strategy of Ukraine till 2035, available at: www.niss.gov.ua/public/File/ (access date February 12, 2016).

3. Zerkalov, D.V. (2012), *Energeticheskaya bezopasnost* [Energy security], Osnova, Kyiv, Ukraine.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), On the concept of executive bodies in ensuring energy security of Ukraine of 01.19.1998 no. 48, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-98-п (access date February 12, 2016).

5. Riabtsev, H.L. (2015), "By guaranteeing the energy security of Ukraine in modern conditions", *Naukovo-informatsiinyi visnyk ANB*, issue 1-2 (5-6), pp. 87-95.

6. BBC: Russian Service (2015), "Turkish stream failed – Russia will have to negotiate with Kyiv", available at: http://bbc.com/russian/russia/2015/12/151202_turkish_stream (access date April 24, 2016).

7. Dikarev, O.I. and Baranovska, V.M. (2011), *Yadernyi faktor u mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh ta ekonomichnii diplomatii* [Nuclear factor in international economic relations and economic diplomacy], MAUP, Kyiv, Ukraine.

8. Ecofys: Sustainable energy for everyone (2014), A no-regrets strategy for energy security and climate change, available at: http://ecofys.com/en/publication/increasing-the-eus-energy-independence (access date April 24, 2016).

9. British Petroleum (2015), BP Statistical Review of World Energy: June 2015, available at: http://bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf (access date April 24, 2016).

10. EIA Statistical Review (2015), Energy Information Administration, available at: http://eia.gov (access date April 24, 2016).

Рецензент: д.геогр.н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Б.П. Яценко

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.101

Меркулов М.М.,
д.е.н., доцент кафедри економіки та управління
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

СУЧАСНА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ*

Merkulov M.M.,
dr.sc.(econ.), assistant professor at the department
of economics and management
Odessa I.I.Mechnikov National University

MODERN THEORY OF EVOLUTION OF PERSONNEL MANAGEMENT

Постановка проблеми. Нова парадигма суспільного виробництва, продекларована в наукових і ділових колах як економіка, заснована на знаннях, висуває нові вимоги до організації управління та специфікації працівників управлінської сфери. Формування цілісної команди менеджерів, яка взаємодоповнюється, здатних забезпечити результативність і ефективність керованої компанії в поточний момент і в доступній для огляду перспективі, вирішення наявних проблем і конфліктів, що виникають, забезпечення ефективних комунікацій між членами команди із зовнішнім середовищем, постійне вдосконалення організаційної структури управління і розвиток управлінського персоналу - ось далеко не повний перелік функціональних завдань, які доводиться вирішувати службі кадрового менеджменту сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автором в процесі роботи були використані праці таких вчених, як: Грішнова О. [1], Данюк В. [2], Егоршин А. [3], Захарченко В. [5], Кибанов А. [6], Колот А. [7], Малкович Дж. [8], Спенсер Л. [10] та інші. Але при цьому у наданих роботах відсутній загальний аналіз моделей управління персоналом на підприємстві.

Постановка завдання. Дати загальне уявлення про процес еволюції моделей управління персоналом на підприємстві з позиції сучасних глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення теорії управління персоналом відбувалося спільно з формуванням наукового менеджменту, перші обриси якого асоціюються з початком промислової революції. За більш ніж столітній період роль людина-працівника на підприємстві неодноразово змінювалася, що тягло за собою зміни в теорії і моделях управління персоналом. Сьогодні експерти розрізняють три стадії розвитку теорії управління персоналом: класична теорія, теорія людських відносин і теорія людських ресурсів [3; 9]. У теперішній час є всі підстави виділити і четверту стадію теорії кадрового менеджменту - теорію людського капіталу.

І. Класична теорія управління персоналом бере свій початок у другій половині XIX століття. Розвиток капіталізму і промислова революція призвели до заміни мануфактур і майстерень на фабрики і заводи з колективною працею і жорстокої спеціалізацією. Ці зміни супроводжувалися розмежуванням і віддаленням роботодавців від робітників, зростанням інтенсивності праці і підвищенням експлуатації робочої сили. Жахливі умови праці, в яких працювало більшість робочих, викликані швидкими темпами індустріалізації й інтенсивним підвищенням рівня зайнятості, змушували прогресивних гуманістів звертатися до проблем взаємин робітничого класу та роботодавців. Загострювалися соціальні відносини на підприємствах, зріли конфлікти в суспільстві, логічним результатом яких стало зародження політичних партій і профспілок.

* *Дане дослідження виконано у межах НДР «Соціальна відповідальність бізнесу та інституційні новації» (№ ДР 0114U21001555).*

Міжнародне співтовариство поступово розуміло, що стан трудових відносин між роботодавцями та робітниками значимо для розвитку кожної країни. У 1919 року у Вашингтоні на першій Міжнародній конференції праці був засновано Міжнародну організацію праці (МОП), яка прийняла першу Конвенцію про обмеження тривалості робочого часу на промислових підприємствах до 8 годин на день і 48 годин на тиждень.

Представниками класичної теорії є М. Вебер, А. Файоль, Ф. Тейлор, Г. Форд, Л. Урвік та ін. До її постулатів слід віднести такі твердження: робота для більшості робітників не приносила задоволення, їх більше цікавило не те, що вони виробляють, а те, скільки вони заробляють; далеко не всі робітники були ініціативними, хотіли і могли працювати самостійно і не вимагали контролю; головне завдання в управлінні персоналом полягало в організації суворого контролю і постійного спостереження за підлеглими.

II. Починаючи з 1930-х рр., в розвинених країнах масово приймають закони, які регулюють трудові відносини і практику управління персоналом. Активізувалася діяльність Міжнародної організації праці, яка за 1919-1933 рр. прийняла 40 конвенцій з питань розвитку та вдосконалення взаємовідносин роботодавців і найманого персоналу. Конвенції та рекомендації МОП закликали підприємців оформляти колективні договори, засуджували дискримінацію членів профспілок. У 1930-і рр. робота відділів кадрів була додатково орієнтована на ведення переговорів щодо укладання трудових договорів і здійснення загального контролю управління персоналом на підприємствах. Про розвиток служб з управління персоналом свідчить і те, що з'явилися нові професії та спеціальності, такі як інтерв'юер, агент по найму, фахівець із заробітної плати та пенсій, фахівець з навчання та трудових відносин, інспектор з охорони праці тощо Таким чином, класична теорія управлінні персоналом поступово трансформувалася в теорію людських відносин, основоположниками якої були Ч. Бернард, Р. Лікарт, Е. Мейо, Р. Блей, К. Арджеріс і ін.

Основні постулати цієї теорії полягають в наступному: характер роботи для більшості робітників стає не менш важливим, ніж її оплата, з'являється бажання бути інтегрованим в загальні результати для визнання як особистість; провідними в діяльності кадрових служб стають питання мотивації праці та налагодження соціального партнерства; управління персоналом концентруються на визначенні потреб робітників і на розробці правил і процедур, якими регулюються взаємовідносини між робочим і організацією.

III. У 1950-60-і рр. з розвитком технічного прогресу, модернізацією традиційних галузей промисловості з'явилася необхідність в удосконаленні організації трудових процесів і в підвищенні якості трудових ресурсів. Зріс попит на грамотних і кваліфікованих працівників. Почалося застосування колективних форм організації праці. Зазнала змін система матеріального стимулювання. Робітників стали допускати до участі в розподілі прибутків. Це ознаменувало третю стадію розвитку теорії управління персоналом, яка отримала назву теорії людських ресурсів. Її основні принципи полягають в наступному: робітники прагнуть відчути свій внесок в досягнення цілей, у формуванні яких вони беруть участь; у робітників з'являється бажання до кар'єрного і професійного зростання; самостійність, ініціативність і творчий підхід до роботи підвищують вартість фахівця; головним завданням стає ефективне використання людських ресурсів.

Провідним інструментом управління людськими ресурсами, зокрема відносного підбору персоналу, стають компетенції. Д. МакКлелланд визначив компетенцію як базову якість індивіда, який має причинне відношення до ефективного і / або найкращого виконання своєї роботи [10, с. 9]. Він виділяє такі складові (критерії) компетенції: мотиви, психофізіологічні особливості, установки цінності, знання і навички. Важливий внесок у розвиток теорії людських відносин зробили А. Маслоу, Д. МакГрегор, Ф. Герцберг та ін.

Управління людськими ресурсами – це гармонізований підхід до управління найбільш цінним ресурсом організації – людьми. Останні, працюючи індивідуально і колективно, привносять визначальний внесок в досягнення її цілей. За визначенням А.П. Егоршина: "Управління людськими ресурсами – це особливий вид управління, який полягає в пошуку конкурентної переваги організації шляхом стратегічного розміщення кваліфікованої робочої сили, використовуючи ряд культурних, структурних і кадрових методик" [2, с. 56].

Ключовим в діяльності сучасних служб управління персоналом вважаються перспективне і стратегічне планування використання трудових ресурсів, впровадження інноваційних методів роботи і сприяння творчій реалізації потенціалу кожного працівника. До управління людськими ресурсами відносяться як до складової загального менеджменту, метою котрого, з одного боку, є забезпечення максимально ефективного використання людських ресурсів, виходячи з інтересів власників або роботодавців, а з іншого – отримання персоналом компанії гідної матеріальної і моральної винагороди за свою роботу.

Управління людськими ресурсами – ширша функція, ніж управління персоналом. Вона завжди стратегічно орієнтована і базується на таких сучасних концепціях, як мотиваційні системи, організаційний розвиток і корпоративна культура.

IV. Автори сучасних праць з управління людськими ресурсами останнім часом користуються терміном "людський капітал". Проте необхідно відзначити, що поняття "людські ресурси" та "людський капітал" не є тотожними. На думку багатьох дослідників, ми є свідками формування нової стадії розвитку теорії управління персоналом – теорії людського капіталу [1; 5; 11].

Поняття "людський капітал" з'явилося в роботах економіста Т. Шульца, якого цікавило скрутне становище слаборозвинених країн. Він справедливо стверджував, що традиційні економічні теорії не враховували глибину цієї проблеми, і підкреслював, що підвищення добробуту незаможних людей залежить не від якості землі, техніки або зусиль, а швидше від знань. Він назвав цей якісний аспект економіки "людським капіталом". Т. Шульц, лауреат Нобелівської премії 1979 р. в галузі економіки, запропонував таке визначення: "Всі людські здібності є вродженими чи набутими. Кожна людина народжується з індивідуальним комплексом генів, які визначають його вроджений хист. Придбані людиною цінні якості, посилені відповідними вкладеннями, ми називаємо людським капіталом" [13].

Інший лауреат Нобелівської премії 1992 р. в галузі економіки, Г. Беккер, в монографії "Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз" визначає людський капітал як ресурс, який акумулює знання, вміння, навички, творчі і розумові здібності людей, їх моральні цінності, досвід, мотиваційні установки, потенціал мобільності, здатність працювати в команді, орієнтацію на високі кінцеві результати. Його можна розглянути як форму вираження виробничих сил людини на постіндустріальному етапі розвитку суспільства. Цей капітал формується шляхом інвестицій в людину у вигляді витрат на освіту, підготовку на виробництві, на охорону здоров'я, інші складові, котрі примножують параметри людського фактора [12].

Початок XXI ст. характеризується тим, що високі технології, знання, інтелект, інформація стають визначальними в розвитку суспільства. Адже сьогодні нематеріальні активи, перш за все людський капітал, створюють до 85% доданої вартості. Теорія людського капіталу стала основою задля переосмислення ставлення до управління персоналом. Поставлено питання: В чому різниця між управлінням людськими ресурсами та управлінням людським капіталом? Більшість завдань і функцій схожі, тим не менш стратегічна різниця полягає в тому, що людські ресурси розглядаються не просто як ключовий ресурс, який забезпечує конкурентну перевагу компанії, а як самостійний "капітал", управління яким – головна турбота топ-менеджера. Управління людським капіталом – це суть стратегічного розвитку бізнесу. Особливої уваги набувають такі поняття, як "інвестиції в людський капітал", "стратегічна інтеграція", "культура управління", "відданість персоналу", "філософія бізнесу" та ін. В організаційному управлінні спостерігається перехід від системи мотивації до системи залучення персоналу, спрямованої на гармонізацію і збагачення життя співробітників.

Разом зі змінами теорії змінювалися і моделі управління персоналом. Їх еволюція приведена в таблиці 1, аналіз якої дозволяє скласти цілісне враження про історію становлення і розвитку сучасної культури кадрового менеджменту.

Таблиця 1

Еволюція підходів в управлінні персоналом

Моделі управління персоналом	Основні напрямки діяльності	Провідний інструмент управління	Визначаючі потреби персоналу	Головний пріоритет
1	2	3	4	5
Спонукальна (стартова) модель – кінець 19 ст.	– наймання робітників; – безпека праці; – нагляд за трудовою та виробничою дисципліною	Команда	Потреби персоналу практично не враховувались	Трудова та виробнича дисципліна
Управління кадрами 1900-1950 рр.	– кадрове планування; – пошук та відбір кадрів; – кадрове діловодство; – соціальне партнерство	Посадова інструкція	Безпечні умови праці, підвищення заробітку в залежності від виробництва	Процес
Управління персоналом 1950-1970 рр.	– кадрова політика та планування; – пошук та відбір кадрів; – безпека та здоров'я, створення сприятливих умов праці; – трудові співвідношення та кадрове діловодство; – соціальне партнерство, забезпечення справедливості відносно робітників	Постановка цілей	Гарантії економічної та соціальної безпеки, участь у прийнятті управлінських рішень	Результат

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Управління людськими ресурсами 1970-2000 рр.	– кадрова політика та планування людських ресурсів; – організаційний розвиток; – пошук та відбір кадрів; – розвиток людських ресурсів; – трудові відносини та кадрове діловодство; – оцінка виконання та зворотній зв'язок; – мотивація та стимулювання; – дослідження людських відносин; – корпоративна культура	Компетенції	Розширення можливостей для адаптації персоналу до постійно змінних умов та потреб виробництва	Якість
Управління людським капіталом 2000 р. – наш час	– розвиток персоналу за допомогою інновацій та знань; – керування виконанням за допомогою ключових показників ефективності; – в управлінні компенсацією та винагородою перехід від стратегії мотивації та стимулювання до стратегії залучення персоналу	Ключові показники ефективності	Інвестиції в людський капітал та наскрізна професійна перепідготовка та підвищення кваліфікації	Вклад до доданої вартості

Джерело: узагальнено на основі [2; 3; 9]

Зафіксовані в таблиці 1 п'ять базових моделей управління персоналом супроводжувалися цілими групами похідних варіантів, що відрізняються від базових незначними модифікаціями. Про їх специфіку, сфери розповсюдження написано чимало книг і статей, деякий з них наведені у списку літератури.

Висновки та подальші дослідження. В умовах посилення глобальних процесів підвищення ефективності використання людських ресурсів є стратегічною метою будь-якої держави для забезпечення постійних темпів економічного зростання, досягнення високих стандартів життя, піднесення добробуту громадян, всебічного розвитку суспільства. Проблема ця актуальна для більшості країн світу, особливо для країн з перехідною економікою, які прагнуть забезпечити гідний рівень життя своїм громадянам.

Ключова рушійна сила будь-якого підприємства – персонал, а держави – людський капітал. Стійке економічне зростання і стабільний суспільний розвиток в умовах глобальної конкуренції можуть гарантувати тільки високоосвічені та висококваліфіковані людські ресурси. Без цього не буде зростаючої та динамічної економіки, не сформується громадянське суспільство і недосяжні будуть високі європейські стандарти життя.

Література

1. Гришнова О.А. Экономическая природа и значение категории «человеческий капитал» : [Текст] / О.А. Гришнова, Л.Т. Тартичная // Украина: аспекты работы, 2003. – № 7. – С. 33-37.
2. Егоршин А.П. Управление персоналом : [Текст] / А.П. Егоршин. – Н. Новгород: НИМБ, 1999. – 624 с.
3. Журавлев П.В. Мировой опыт управления персоналом: Обзор зарубежных источников / П.В. Журавлев, М.Н. Купатов, С.А. Сухарев. – М. : Изд-во Рос. экон. акад.; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 245 с.
4. Захарченко В.І. Обґрунтування інтегральної оцінки ефективності управління підприємством : [Текст] / В.І. Захарченко // Економіка: реалії часу. – 2013. – №5. – С. 62-69.
5. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации: учебное пособие [Текст] / А.Я. Кибанов, И.Б. Дуракова. – М. : ИНФА-М, 2005. – 301 с.
6. Колот А.М. Социально-трудовые отношения: теория и практика регулирования : [Текст] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2006. – 398 с.
7. Малкович Дж.Т. Система вознаграждений и методы стимулирования персонала : [Текст] / Дж.Т. Малкович. – М. : Вершина, 2005. – 760 с.
8. Менеджмент персонала : [уч. пос.] / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк и др.; под общ. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – Киев: КНЕУ, 2006. – 398 с.
9. Осайчук Н.С. Модели управления человеческими ресурсами : [Текст] / Н.С. Осайчук // Вестник ТИУЭ, 2008. – №2. – С. 38-41.
10. Спенсер Л.М. Компетенции на работе / Л.М. Спенсер, С.М. Спенсер. – М.: НИРРО, 2003. – 230 с.
11. Фитц-енц Як. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала : [Текст] / Як Фитц-енц. – М. : Вершина, 2006. – 320 с.
12. Becker S.G. Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. – 3rd ed. – University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
13. Shultz T. Investment in Human Capital / Shultz T. – N.Y.; L., 1971.

References

1. Grishnova, O.A. and Tartichnaya, L.T. (2003), "The economic nature and value of category "human capital", *Ukraina: aspekty raboty*, no. 7, pp. 33-37.

2. Egorshin, A.P. (1999), *Upravleniye personalom* [Staff management], NIMB, Nizhniy Novgorod, Russia, 624 p.
3. Zhuravlev, P.V., Kupatov, M.N. and Sukharev, S.A. (1998), *Mirovoy opyt upravleniya personalom: Obzor zarubezhnykh istochnikov* [International experience of personnel management: Review of foreign sources], Izd-vo Ros. ekon. akad., Delovaya kniga, Ekaterinburg, Russia, 245 p.
4. Zakharchenko, V.I. (2013), "Justification integrated assessment of efficiency business management", *Ekonomika: realii chasu*, no. 5, pp. 62-69.
5. Kibanov, A.Ya. and Durakova, I.B. (2005), *Upravleniye personalom organizatsii* [Management by the personnel of organization], tutorial, INFA-M, Moscow, Russia, 301 p.
6. Kolot, A.M. (2006), *Sotsialno-trudovyye otnosheniya: teoriya i praktika regulirovaniya* [Social and labour relations: theory and practice of adjusting], KNEU, Kyiv, Ukraine, 398 p.
7. Malkovich, Dzh.T. (2005), *Sistema voznagrazhdeniy i metody stimulirovaniya personala* [The system of remuneration and incentives of staff], Vershina, Moscow, Russia, 760 p.
8. Danyuk, V.M., Petyukh, V.M. and Tsimbalyuk, S.O. et al. (2006), *Menedzhment personala* [Staff Management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 398 p.
9. Osaychuk, N.S. (2008), "Human resource management models", *Vestnik TIUE*, no. 2, pp. 38-41.
10. Spenser, L.M. and Spenser, S.M. (2003), *Kompetentsii na rabote* [Competence at work], NIRRO, Moscow, Russia, 230 p.
11. Fitts-ents, Yak. (2006), *Rentabelnost investitsiy v personal: izmereniye ekonomicheskoy tsennosti personala* [Return on investment in human capital: measurement of the economic value of staff], Vershina, Moscow, Russia, 320 p.
12. Becker, S.G. (1993), Human Capital: *Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, University of Chicago Press, Chicago, USA, 390 p.
13. Shultz, T. (1971), *Investment in Human Capital*, L., New York, USA.

УДК 331.101.3: 656.2.078

Гришко О.А.,
аспірант кафедри економіки*
Харківський національний університет будівництва та архітектури

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Hryshko O.A.,
graduate student of the department of economics
Kharkiv National University of Construction and Architecture

MOTIVATION MECHANISM FOR QUALITY MANAGEMENT OF THE PERSONNEL LABOR OF RAILWAY UNDERTAKINGS: METHODOLOGICAL ASPECTS

Постановка проблеми. Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки, активна інтеграція України в європейський економічний простір, реформування залізничної галузі та впровадження систем управління якістю (СУЯ) на вітчизняних підприємствах залізничного транспорту (ПЗТ) вимагають адекватного мотиваційного механізму управління якістю праці, здатного економічно й соціально впливати на трудову поведінку персоналу ПЗТ.

Бажано досягти підвищення ефективності праці робітників за рахунок удосконалення адміністративного управління, що полягає в розробці і виконанні планових завдань, посадових та інших інструкцій, методичних положень і вказівок, наказів, розпоряджень і представляє собою непряме, опосередковане управління через інтереси робітників з використанням специфічних форм і методів забезпечення їх матеріальної і моральної зацікавленості щодо праці, у досягненні високих її результатів [1].

Констатуючи роль мотивації до якісної праці в рамках СУЯ і загального менеджменту ПЗТ, треба відзначити, що її інноваційна роль безпосередньо стосується усіх підсистем управління персоналом: планування; інформаційне забезпечення; вдосконалення взаємодії підприємства із

Науковий керівник: Іванілов О.С. – д.е.н., професор

зовнішнім середовищем. Отже, сьогодні перед ПЗТ постає необхідність зміниекономічноїпарадигмимотиваціїпрацінакористьновоїконцепціїсоціально-економічноїмотивації якісної конкурентоспроможноїпраці, що враховуватиме принципи загального управління якістю (TQM) і вимоги міжнародних стандартів (ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS та ін.) та сприятиме активній трудовій позиції працівників, забезпеченню якісної й продуктивної праці, створенню умов для кращого задоволення потреб споживачів послуг/продукції названих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем теорії і практики управління персоналом присвятили свої праці таківітчизняні та зарубіжні учені і дослідники, як: О.С. Іванілов [11], А.М. Колот [10], В.М. Нижник [13], М.М. Салун [16], М.В. Семикіна [17], О.І. Синицька [8], В.В. Співак [1], С.О. Шапіро [9] та ін. Аналізу концепцій управління персоналом у системі менеджменту якості й адаптації кадрової політики українських підприємств до вимог ISO присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як Т.В. Коваленка [2], О.М. Криворучка [12], О. Стахіва [19], О.Н. Шинкаренка [14], І.Б. Швець [2]та ін.

У той же час проблема взаємозв'язку й впливу мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу на ефективність СУЯ і діяльність ПЗТ в цілому потребує подальшого розвитку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробленні теоретичних і методичних положень, прикладних рекомендацій щодо формування мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу вітчизняного підприємства залізничного транспорту, який би базувався на принципах концепції TQM і вимогах міжнародних стандартів (ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS та ін.).

Об'єктом дослідження є процес забезпечення ефективного функціонування СУЯ підприємства залізничного транспорту на основі розробки мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу.

Предметом дослідження виступає система управління мотивацією персоналу до якісної праці як об'єктивно функціонуюча цілісна структурна складова СУЯ підприємства залізничного транспорту, діяльність якої спрямована на підвищення ефективності її роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних завдань посилення ринкових позицій українських підприємств є досягнення високого рівня якості продукції, виробництва та праці, що відповідає міжнародним вимогам. У сучасних економічних умовах якість стає пріоритетним завданням і головним фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства. Упровадження систем якості обумовлює активну участь у цьому процесі всього персоналу, залучення до забезпечення якості процесів кожного працівника. Процес управління якістю є системним і має охоплювати всі сфери діяльності, включаючи такі: управління якістю, управління персоналом, управління процесами, управління ресурсами [2, с. 7].

Концептуальними положеннями формування кадрової політики і мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу ПЗТ мають стати положення, викладені в міжнародних стандартах на системи менеджменту ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS та ін.

Стандарти ISO містять інформацію та положення з розробки й упровадження систем якості, які базуються на принципах концепції TQM. Ця концепція передбачає всебічне, цілеспрямоване та комплексне впровадження систем і методів управління якістю в усіх сферах діяльності підприємства: від досліджень і розробок до після продажного обслуговування за участю керівництва і службовців усіх рівнів управління при раціональному використанні технічних можливостей [3, с. 101].

Мета впровадження вимог стандартів ISO, IRIS (включає базові вимоги до виробників залізничної техніки та постачальників компонентів для підприємств залізничної галузі [4]) – отримання кінцевого продукту, який би задовольняв вимоги зацікавлених сторін (споживачів, інвесторів, постачальників та ін.), але об'єктом управління насамперед виступає персонал. Названі стандарти містять загальні вимоги відносно формування компетенцій персоналу; забезпечення його обізнаності щодо цілей і політики у сфері якості; планування оптимального складу працівників; оцінки кадрів; розробки системи стимулів якісної праці та програм навчання персоналу на всіх рівнях управління.

Увагу до загальнолюдських цінностей відображає стандарт – ISO 14001:2004 "Системи менеджменту навколишнього середовища – вимоги і керівництво щодо використання" (національна версія: ДСТУ ISO 14001:2006 "Система управління навколишнім середовищем") [5, с. 150].

Окремим аспектам трудових взаємовідносин присвячено два міжнародних стандарти – OHSAS 18001:2007 та SA 8000:2001 Social Accountability. Вони не збігаються за призначенням і містять вимоги щодо усунення дискримінації та забезпечення належних умов праці [6, с. 89].

Аналізуючи вимоги стандарту ДСТУ ISO 9004:2001, необхідно відзначити обов'язковість створення сприятливих умов на підприємстві для залучення працівників і їх професійного зростання, що має передбачати розробку та реалізацію заходів за такими напрямами: забезпечення регулярної підготовки та планування просування по службі; визначення відповідальності та повноважень працівників; визначення індивідуальних та колективних цілей, управління показниками процесів і оцінка результатів; відзначення досягнень та винагороди; постійний аналіз потреб своїх працівників;

створення умов для стимулювання нововведень; забезпечення ефективної колективної праці; поточного моніторингу рівня задоволеності працівників та ін. [7, с. 16].

Перелічені стандарти спроможні надати такі конкурентні переваги ПЗТ, як: підвищення продуктивності праці і конкурентоспроможності, забезпечення зростання якості продукції та послуг, поліпшення командної взаємодії, підвищення корпоративного іміджу ПЗТ, підвищення інвестиційної привабливості.

В свою чергу, упровадження принципів загального управління якістю обумовлює необхідність формування мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу, який би базувався на вимогах міжнародних стандартів. Механізм мотивації праці, як елемент процесу управління, створює реальну основу взаємодії суб'єкта та об'єкта управління мотивацією і стимулюванням праці. Механізм структурує, упорядковує цю взаємодію, стабілізує і регулює її.

Мотиваційний механізм більшість авторів визначають як комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і методів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики. Так, О.І. Синицька трактує сутність мотиваційного механізму управління персоналом у сфері послуг як багатокомпонентну систему економічних, соціальних, психологічних, організаційних, адміністративних заходів та методів впливу на задоволення актуальних потреб персоналу в інтересах досягнення індивідуальних і колективних цілей працівників та організації, зростання конкурентоспроможності послуг, які надаються споживачам [8]. С.А. Шапіро визначає мотиваційний механізм як сукупність мотивів, що формуються під впливом мотиво утворюючих дій [9, с. 147].

Мотиваційний механізм забезпечує перетворення набору факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій, сподівань, поведінкових реакцій з лінійного дискретного стану у замкнутий, постійно повторювальний процес. У структурному відношенні мотиваційний механізм включає фінансово-економічні методи і важелі, певну структуру відповідальних працівників, норми і правила стимулювання, періодичність проведення оцінки здійснюваних заходів тощо [10, с. 173].

Аналіз і узагальнення думок науковців [11-14] дають можливість розглядати мотиваційний механізм управління якістю праці персоналу ПЗТ у рамках СУЯ як систему дій суб'єктів управління якістю на основі базових принципів, функцій, методів, інструментів і важелів впливу, спрямованих на процеси та динамічні економічні й соціальні відносини між дійовими особами ПЗТ– адміністрацією та персоналом, що передбачають поєднання процесів забезпечення і постійного поліпшення якості продукції, праці й підвищення добробуту та морального задоволення працівників. Даний механізм складається з керуючої, керованої, забезпечуючої та регламентуючої підсистем, а також вхідних та вихідних елементів систем (рис.1).

В рамках механізму мотивації здійснюється перехід від потреби до реальної трудової поведінки персоналу. Ресурси мотивації і стимулювання якості праці - це всі ресурси управління персоналом організації, які забезпечують можливість і ефективність реалізації мотивуючого впливу системи управління на персонал.

Мотиваційний механізм управління якістю праці персоналу, таким чином, повинен розглядатися як механізм зниження ризику відхилення від мети підвищення якості праці і продукції та підтримки ефективності використання персоналу підприємства. Характеристики цього механізму і його практична реалізація залежать від існуючої концепції, що приймається на підприємстві як система поглядів на роль людського ресурсу і пов'язаних з ним переваг і загроз для досягнення мети виробничого процесу.

До структурних елементів досліджуваного механізму можна віднести суб'єкти та об'єкти мотивації. Так як стандарти ISO наголошують на залученні всього персоналу до процесів забезпечення якості, суб'єкт управління якістю праці персоналу – працівники кадрової служби, а також керівники всіх рівнів, що виконують функцію управління стосовно своїх підлеглих. При цьому керівник як суб'єкт мотивації одночасно може виступати об'єктом мотивації для вищого рівня керівництва.

Об'єктом мотивації виступає персонал підприємства, який формується та змінюється під впливом внутрішніх (характер продукції, технології та організації виробництва) та зовнішніх (демографічні процеси, юридичні й моральні норми суспільства, характер ринку праці тощо) факторів. Вплив останніх конкретизується в таких параметрах макроекономічного характеру: кількість економічно активного населення, загальноосвітній рівень, пропонування робочої сили, рівень зайнятості, потенційні резерви робочої сили [15, с.74].

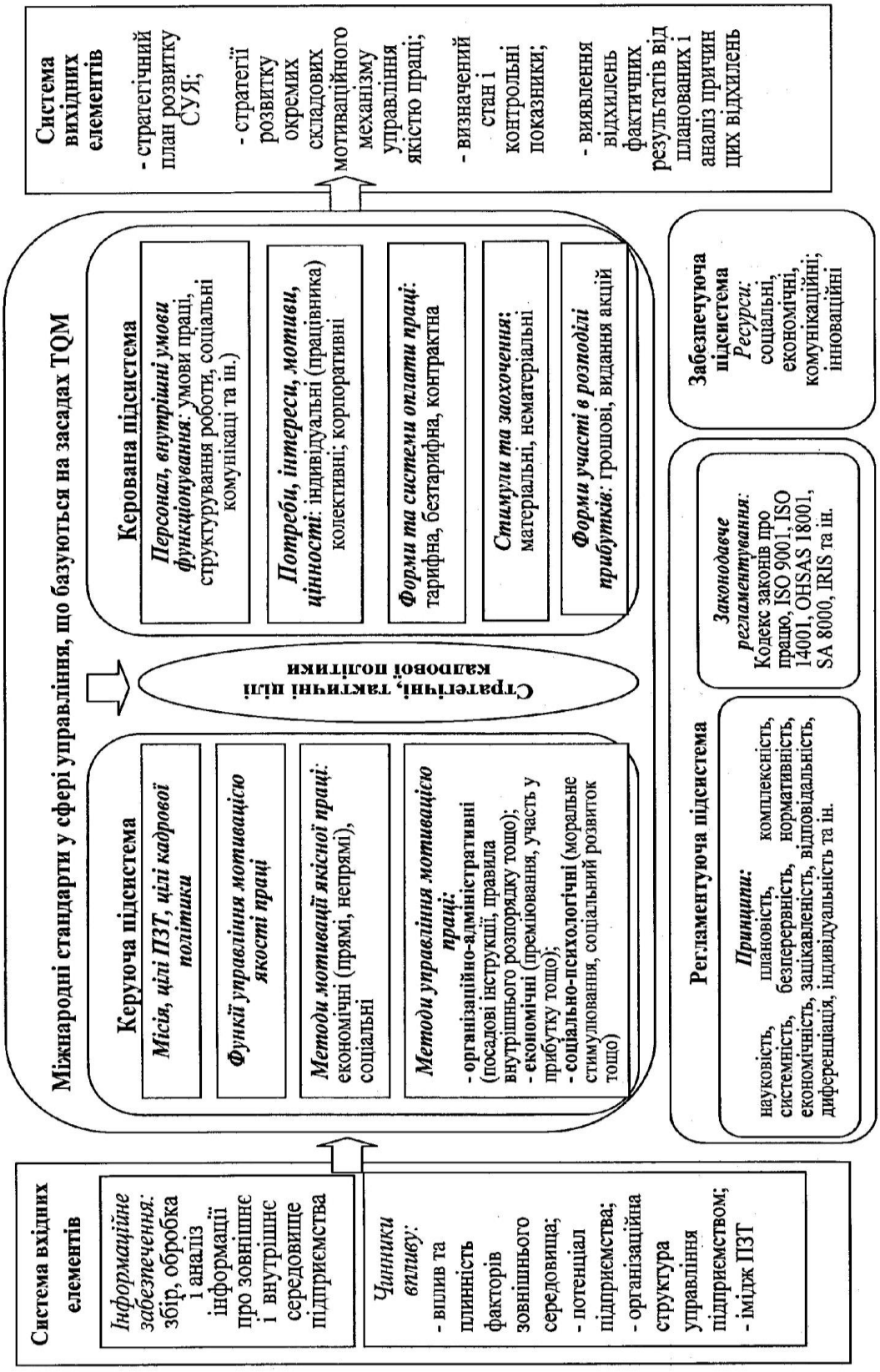

Рис. 1. Мотиваційний механізм управління якістю праці персоналу ПЗТ

Джерело: складено автором на основі [11-14]

Головна мета формування мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу - об'єднання цілей політики у сфері якості ПЗТ й індивідуальних та колективних інтересів персоналу, так як забезпечення високої якості трудової діяльності при дотриманні міжнародних стандартів якості ISO можливе лише за умов загальної зацікавленості персоналу в результатах своєї праці. Серед основних цілей можна виокремити такі: забезпечення постійного поліпшення якості продукції і діяльності ПЗТ в цілому; формування ресурсного забезпечення ПЗТ; планування і організація комплексу засобів, спрямованих на стабільне функціонування системи мотивації працівників до підвищення ефективності виробництва й праці; досягнення максимального прибутку;забезпечення високої соціальної ефективності функціонування колективу. Важливо зазначити, що відповідно до стандартів ISO саме керівники ПЗТ мають володіти рисами лідера і вміти встановлювати єдність мети та напрямів діяльності ПЗТ. Вони мають створювати та підтримувати внутрішнє середовище, в якому можливе повне залучення працівників до діяльності, спрямованої на досягнення цілей щодо управління якістю.

Встановлених цілей можливо досягти за допомогою формування і дотримання певних принципів, функцій та методів управління мотивацією підвищення якості праці персоналу.

Принципи, покладені в основу мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу, досить різноманітні. Вони мають багаторівневий характер (загальні, приватні, спеціальні, окремі) і поширюються на різні сфери діяльності (управління працею в масштабах галузі, підприємства, окремого працівника). У переліку загальних принципів як інструментів управління персоналом виділяються: науковість, плановість, комплексність (системність), безперервність, нормативність, економічність, зацікавленість, відповідальність та ін. [16].

До окремих принципів відносять відповідність функцій управління цілям виробництва; індивідуалізація роботи з кадрами (індивідуалізація підбору кадрів, облік побажань конкретного працівника, індивідуалізація під час звільнення, просування, оплати за результатами праці тощо); демократизація роботи з кадрами (з урахуванням колективної думки працівників у процесі ухвалення найважливіших кадрових рішень, конкурсне заміщення вакантних посад, демократичність у методах управління й стилі керівництва тощо); інформатизація кадрової роботи, забезпечення її рівня, достатнього для ухвалення обґрунтованих рішень; підбір кадрів для первинного виробничого колективу з урахуванням психологічної сумісності та ін.[17].

Для мотивації персоналу у рамках СУЯ окрім вищеназваних принципів обґрунтованими є такі принципи: встановлення чітких цілей і завдань у сфері якості (працівник повинен знати корпоративні цілі залізничної галузі, цілі ПЗТ, цілі у сфері якості і які завдання він повинен виконати; порядок і планування (кожне завдання повинно мати термін виконання та відповідального за його виконання); системності (побудова набору оціночних показників для кожного напряму мотивації якості праці); дотримання законодавства (правила, механізм винагородження та санкції повинні бути чітко встановленими); пропорціональності (взаємозв'язок цілей підприємства і винагороди за виконану роботу); диференціації (виділення критеріїв розміру і форми винагороди (покарання) як для окремих працівників, так і для колективу); комплексної мотивації (оцінка та задоволення особистих якостей та індивідуальних потреб).

Ефективне управління мотивацією і стимулюванням якісної праці передбачає виконання як загальних функцій управління: планування, організації, стимулювання, координації, обліку, контролю і аналізу, так і специфічних функцій управління, таких як аналіз існуючої системи мотивації та стимулювання якості праці персоналу, формування стратегії, цілей і принципів політики організації в сфері мотивації і стимулювання персоналу, планування змісту і структури системи стимулювання персоналу, розвитку форм мотивації і стимулювання праці, управління матеріальною і нематеріальною винагородою, документаційне, інформаційне і кадрове забезпечення системи мотивації та стимулювання персоналу, підтримання та моніторинг системи мотивації та стимулювання трудової діяльності персоналу.

Серед функцій управління мотивацією персоналу у рамках СУЯ для ПЗТ слід виділити: цілепокладання (встановлення цілей, спрямованих на забезпечення постійного поліпшення якості, формування стратегії, прогнозування результатів); планування (відбір необхідних фінансових, нормативно-правових, трудових, інформаційних ресурсів); аналіз (дослідження поточної ситуації на підприємстві, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів); організація (реалізація досягнення цілей підприємства); координація (створення гармонії взаємодії суб'єктів та об'єктів підприємства); контроль (моніторинг персоналу, виділення критеріїв оцінки якості праці тощо); мотивація (узгодження цілей управління якістю з інтересами працівників, вибір форм і методів стимулювання); регулювання (виконання поточних заходів, пов'язаних з усуненням відхилень від заданого режиму функціонування мотивації у системи менеджменту якості).

Важливим елементом мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу є методи, за допомогою яких здійснюється безпосередній вплив на якість продукції. Серед методів, використовуваними в управлінні мотивацією працівників, є загальні – адміністративні, економічні, соціальні – і велика кількість конкретних методів.

Якісна праця персоналу забезпечується за рахунок раціонального використання економічних методів управління, зокрема, застосування гнучких систем оплати праці, забезпечення вартості робочої сили, а також пошуку й застосування методів підвищення ефективності нормативного планування й оцінки результатів діяльності виробничого персоналу, його стимулювання, ефективність якого визначається не тільки величиною окладу, ставок, премій, доплат, надбавок і т.д., але й взаємозв'язком оплати праці з фактичними результатами діяльності працівника, його кваліфікацією.

Адміністративні методи, для яких характерний прямий централізований вплив суб'єкта на об'єкт управління, включають: організаційно-стабілізаційні (закони, статути, правила, інструкції, положення й ін.), розпорядницькі (накази, розпорядження), дисциплінарні (установлення й реалізація форм відповідальності). Адміністративно-правові (організаційно-адміністративні) методи повинні створювати необхідні умови для організації і взаємодії в ході реалізації політики і заходів у сфері якості, а організаційно-розпорядчі методи покликані забезпечити ефективну діяльність щодо управління якістю продукції/послуг, праці будь-якого рівня на основі його наукової організації.

Соціальні методи пов'язані із соціальними відносинами, з моральним і психологічним впливом. За допомогою соціально-психологічних методів ПЗТ повинні спрямовувати трудову поведінку персоналу на постійне удосконалення якості продукції; скорочення втрат від браку і рекламацій; підвищення відповідальності працівників перед споживачами, постачальниками та іншими стейкхолдерами; дотримання умов безпеки і гігієни праці; підвищення соціальної й екологічної відповідальності.

Серед основних передумов досягнення якості трудової діяльності – формування системи матеріального й морального стимулювання, спрямованої на забезпечення необхідного рівня якості. До основних заходів з поліпшення системи мотивації праці на підприємствах залізничного транспорту можна віднести: підвищення галузевої мінімальної заробітної плати; створення механізму, що забезпечує отримання винагороди співробітниками в строгій залежності від реальних результатів їх праці; посилення мотивації праці персоналу в підвищенні ефективності виробництва за рахунок збільшення долі заощаджених ресурсів, що залишаються у розпорядженні керівників виробництв; вдосконалення системи атестації керівників і фахівців галузі, підвищення об'єктивності і точності результатів атестації; уточнення показників оцінки діяльності галузевих робочих місць, підрозділів і підприємств для повнішого відображення завдань, що стоять перед ними, і функцій, що реалізовуються; формування ради з соціального захисту на залізничному транспорті для координації соціальної політики і, зокрема, усіх елементів системи мотивації праці (оплата праці, надання соціальних пільг та інші) [18].

Упровадження принципів загального управління якістю обумовлює необхідність створення якісно нового менеджменту на підприємстві. Тому принципово важливим є дослідження трудових цінностей та мотивів, які спонукають працівника до трудової діяльності, що безпосередньо відображається на особливостях формування трудового менталітету працівників українських підприємств, який важливо враховувати при вирішенні проблеми забезпечення якості управління. Необхідність діагностування ціннісних орієнтацій працівників шляхом визначення мотиваційного потенціалу та застосування результатів у контексті реалізації вимог стандарту ISO 9001 зазначає О.В. Стахів [19].

Оцінити ефективність управління якістю праці можна за допомогою комплексу показників. При цьому під показником розуміється якісна та кількісна оцінка процесів та явищ оточуючого середовища. Якісна сторона показника має відображати зміст явища або процесу в конкретних умовах місця та часу, кількісна – розмір, абсолютну величину.

Отже, для підвищення продуктивності праці персоналу у формуванні мотиваційного механізму варто врахувати такі рекомендації: слід сформувати цілі працівників підприємства у сфері якості продукції і діяльності та встановити відповідні показники; необхідно визначити принципи, функції, обрати методи, інструменти мотивації до якісної праці; розробити методичне та нормативне забезпечення з урахуванням специфіки персоналу; вдосконалювати організаційну структуру управління колективом і сформувати відповідні підрозділи, які взаємодіють між собою; класифікувати роботи, аналізувати чисельний склад, рівень кваліфікації персоналу підрозділів; забезпечити навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації персоналу, зокрема управлінського; необхідно створити інформаційне і технічне забезпечення системи оплати праці; потрібно здійснювати моніторинг змін у системі мотивації праці.

На думку автора, одним з найважливіших факторів, який впливає на процес мотивації працівників ПЗТ до підвищення якості праці, є соціально-економічні ресурси. Тому перед ПЗТ сьогодні постає проблема знайти методи, важелі, інструменти більш повного використання соціально-економічних ресурсів персоналу ПЗТ: мотиваційні, інтелектуальні, інформаційні, комунікативні, соціально-психологічні, соціально-екологічні, інноваційні, стратегічні, кадрові, організаційні.

Висновки та подальші дослідження. В дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та обґрунтовано практичні рекомендацій щодо формування мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу вітчизняного підприємства залізничного транспорту в умовах євроінтеграційних

пріоритетів і впровадження міжнародних стандартів якості.

Доведено, що завдання кадрової політики ПЗТ щодо мотивації підвищення якості і продуктивності праці реалізується через мотиваційний механізм.

Визначено мотиваційний механізм управління якістю праці персоналу вітчизняного підприємства залізничного транспорту як систему дій суб'єктів управління якістю на основі базових принципів, функцій, методів, інструментів і важелів впливу, спрямованих на процеси та динамічні економічні й соціальні відносини між дійовими особами ПЗТ– адміністрацією та персоналом, що передбачають поєднання процесів забезпечення і постійного поліпшення якості продукції, праці й підвищення добробуту та морального задоволення працівників.

Обґрунтовано необхідність та доцільність впровадження в управлінську діяльність підприємства залізничного транспорту мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу, що враховуватиме вимоги до персоналу, окреслені міжнародними стандартами, та буде спрямовувати зусилля працівників на забезпечення і постійне поліпшення якості продукції, досягнення конкурентних переваг робочої сили, результатів праці і забезпечення на цій основі найбільш повного задоволення потреб споживачів послуг/продукції названих підприємств.

Застосування запропонованого мотиваційного механізму дозволить науково обґрунтовано підійти до мотивування якісної праці і постійного поліпшення якості продукції згідно міжнародних стандартів з урахуванням принципів управління якістю, факторів впливу на якість праці, системи методів та інструментів забезпечення якості праці.

Перспективами досліджень у цьому напрямі є потреба в подальшому розробленні проблематики пошуку та впровадження в практику діяльності ПЗТ сучасних мотиваційних механізмів розширеного відтворення трудового потенціалу.

Література

1 Співак В.В. Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємств / В.В. Співак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6, Т. 2. – С. 178-181.

2 Швець І.Б. Комплексна оцінка якості управління персоналом : монографія / І.Б. Швець, Т.В. Коваленко. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – 159 с.

3 Окрепилов, В.В. Управление качеством [Текст] : учебник для вузов / В.В. Окрепилов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Экономика, 1998. – 639 с.

4 Бочкарева Е. IRIS как средство обеспечения качества и безопасности продукции, поставляемой для нужд железнодорожной промышленности / Е. Бочкарева // Управление качеством. – 2012. – № 7. – С. 67–70.

5 Тельнов А.С. Тенденції та суперечності розбудови інтегрованих систем менеджменту якості / А.С.Тельнов, С.Л. Решміділова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5, Т. 2. – С. 149-155.

6 Король С.Я. Нормативні документи із соціальної відповідальності бізнесу / С.Я. Король // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 85–96.

7 Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності (ISO 9004:2001) [Стандарт]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 60 с.

8 Синицька О.І. Мотиваційні механізмиуправління персоналом: структура, важелі, напрями ефективізації : монографія / О.І. Синицька. – Вінниця:Вид-во "Розвиток", 2005. – 135 с.

9 Шапиро С.А. Мотивация / С.А.Шапиро. – М. : ГроссМедиа, 2008. – 224с.

10 Колот А.М. Мотивація персоналу / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2009. – 337 с.

11 Іванілов О.С. Економіка підприємства [для студ. вищ. навч. закл.] : підручник / О.С. Іванілов. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

12 Криворучко О.М. Менеджмент якості на підприємствах автомобільного транспорту: теорія, методологія і практика : монографія / О.М. Криворучко. – Харків: ХНАДУ, 2006. – 404 с.

13 Нижник В.М. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств : монографія / В.М. Нижник, О.А. Харун. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 210 с.

14 Шинкаренко О.Н. Управление персоналом организации при внедрении стандратов серии ISO 9000:2000 / О.Н. Шинкаренко. – М. : Дело и сервис, 2007. – 368 с.

15 Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. С.Ф. Покропивного, 2-е вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.

16 Салун М.М. Механізм соціально-економічної мотивації працівника : монографія / М.М. Салун, О.В. Майстренко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 184 с.

17 Семикіна М.В. Соціально-економічна мотивація праці : методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / М.В. Семикіна. – Кіровоград : ПВЦ "Мавік", 2004. – 124 с.

18 Куделя В.І. Мотивація праці на підприємствах залізничного транспорту [Електронний ресурс] / В.І. Куделя // Проблеми економіки та управління на залізничному транспорті : тез. доп. учасн. X Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції – ЕКУЗТ. – 2014 р. – Режим доступу: http://www.ekuzt.gov.ua/node/164.

19 Стахів О. Оцінка мотиваційного потенціалу персоналу підприємства, його моніторинг і застосування в контексті реалізації вимог стандарту ISO 9001 / О. Стахів // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 8. – С. 42-48.

References

1. Spivak, V.V. (2010), "Motivation as a means for efficient management of personnel of enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, no. 6, Vol. 2, pp. 178-181.

2. Shvets, I.B. and Kovalenko, T.V. (2013), *Kompleksna otsinka yakosti upravlinnia personalom* [Comprehensive assessment of quality for personnel management], monograph, SHEI "DonNTU", Donetsk, Ukraine, 159 p.

3. Okrepylov, V.V. (1998), *Upravleniye kachestvom* [Quality Management], a textbook for high schools, 2nd Iss., supplemented and processed, Ekonomika, Moscow, Russia, 639 p.

4. Bochkareva, E. (2012), "IRIS as a means of ensuring the quality and safety of products supplied for the needs of the railway industry", *Upravleniye kachestvom*, no. 7, pp. 67–70.

5. Telnov, A.S. and Reshmidilova, S.L. (2014), "Tendencies and contradictions of development integrated quality management systems", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5, Vol. 2, pp.149-155.

6. Korol, S.Ya. (2013), "Normative documents on social responsibility of business", *Ekonomika Ukrainy,* no. 9, pp. 85–96.

7. *Systemy upravlinnia yakistiu. Nastanovy shchodo polipshennia diialnosti (ISO 9004:2001)* [Quality management systems. Guidelines for the improvement of activity (ISO 9004:2001)], [Standard] (2001), State Standard of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 60 p.

8. Synytska, O.I. (2005), *Motyvatsiini mekhanizmy upravlinnia personalom: struktura, vazheli, napriamy efektyvizatsii* [Motivational mechanisms of personnel management: structure, leverage, directions of effectiveness], monograph, Vyd-vo "Rozvytok", Vinnytsia, Ukraine, 135 p.

9. Shapiro, S.A. (2008), *Motivatsiya* [Motivation], Gross Media, Moscow, Russia, 224 p.

10. Kolot, A.M. (2009), *Motyvatsiia personalu* [Motivation of the personnel], KNEU, Kyiv, Ukraine, 337 p.

11. Ivanilov, O.S. (2009), *Ekonomika pidpryiemstva* [Economics of Enterprise], [for students of higher educational institutions], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 728 p.

12. Kryvoruchko, O.M. (2006), *Menedzhment yakosti na pidpryiemstvakh avtomobilnoho transportu: teoriia, metodolohiia i praktyka* [Quality Management at the enterprises of automobile transport: theory, methodology and practice], monograph, KhNADU, Kharkiv, Ukraine, 404 p.

13. Nyzhnyk, V.M. and Kharun, O.A. (2011), *Mekhanizm motyvatsii vysokoproduktyvnoi pratsi personalu pidpryiemstv* [The mechanism for motivation of high-performance labor of personnel at the enterprises], monograph, KhNU, Khmelnytskyi, Ukraine, 210 p.

14. Shinkarenko, O.N. (2007), *Upravleniye personalom organizatsii pri vnedrenii standratov serii ISO 9000:2000* [Management of Personnel Organization in the implementing standards of series ISO 9000: 2000], Delo i servis, Moscow, Russia, 368 p.

15. Pokropyvnyi, S.F. (2001), *Ekonomika pidpryiemstva* [Economics of Enterprise], textbook, 2nd Iss., supplemented and processed, KNEU, Kyiv, Ukraine, 528 p.

16. Salun, M.M. and Maistrenko, O.V. (2010), *Mekhanizm sotsialno-ekonomichnoi motyvatsii pratsivnyka* [The mechanism of social and economic motivation of employee], monograph, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 184 p.

17. Semikina, M.V. (2004), *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia pratsi : metodolohiia otsinky efektyvnosti ta pryntsypy rehuliuvannia* [Social and economic labor motivation: methodology for estimation the efficiency and principles of regulation], PVTS "Mavík", Kirovohrad, Ukraine, 124 p.

18. Kudelia, V.I. (2014), "Labor motivation at railway undertakings", *Problemy ekonomiky ta upravlinnia na zaliznychnomu transporti : tez. dop. uchasn. Kh Yuvileinoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Problems of economy and management at the railway transport : report theses of participants of the X Anniversary International Scientific and Practical Conference], EKUZT, available at: http://www.ekuzt.gov.ua/node/164. (access date June 01, 2016).

19. Stakhiv, O. (2007), "Evaluation of the motivational potential of the personnel of the enterprise, monitoring and application in the context of the requirements of standard ISO 9001", *Ukraina: aspekty pratsi,* no. 8, pp. 42-48.

Рецензент: д.е.н., професор Харківського національного університету будівництва та архітектури О.С. Іванілов

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.512:[338.45:637.1]

Котикова О.І.,
д.е.н., професор, завідуюча кафедрою економіки підприємств
Ярошенко Р.І.,
магістр[1]
Зеленько А.В.,
магістр[1]
Миколаївського національного аграрного університету

СОБІВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Kotykova O.I.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of business economics
Yaroshenko R.I.,
master
Zelenko A.V.,
master
Mykolayiv National Agrarian University

COST IN THE SYSTEM OF FACTORS OF COMPETITIVE PRODUCTION OF CROP PRODUCTS

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоспроможності є однією з найбільш гострих і актуальних для аграрного сектора економіки України. Особливого значення вона набуває з вступом України до СОТ. Зниження торговельних бар'єрів загострить конкуренцію між вітчизняною та імпортованою продукцією як на внутрішньому, так і на світових продовольчих ринках.

Як відомо, конкурентна боротьба реалізується через механізм цінових та якісних переваг. Обидва ці фактори тісно пов'язані з собівартістю продукції, оскільки повною мірою залежать від виробничих витрат, особливо в сільськогосподарській галузі. Відтак, важливим напрямом підтримання конкурентних позицій вітчизняних сільськогосподарських виробників є скорочення витрат і зниження собівартості продукції. Зважаючи на те, що основним видом експортованої сільськогосподарської продукції є продукція галузі рослинництва, дослідження досягнутого рівня собівартості продукції рослинництва набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення управління витратами і собівартістю в сільському господарстві присвячені праці В.Г. Андрійчука [1], І.В. Охріменка [2], М.О. Лишенко [3] та ін.

Наукові основи конкуренції та конкурентоспроможності підприємств були закладені такими вітчизняними і зарубіжними авторами, як Г.Л. Азоєв [4], В.Л. Дикань [5], І.З. Должанський [6], О.І. Драган [7], А.М. Железняк [8], В.М. Трегобчук [9], М. Портер [10], Р.А. Фатхутдінов [11], О.О. Школьний [12] та ін.

З метою обґрунтування напрямів зниження рівня собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах необхідним є аналіз її сучасного рівня собівартості, що вимагає подальшого поглиблення наукових досліджень методики визначення рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах та проведення відповідних досліджень.

[1] *Науковий керівник: Котикова О.І. – д-р екон. наук, професор*

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного рівня собівартості продукції галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах на регіональному рівні за запропонованою методикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений огляд економічної літератури показав, що на сьогоднішній день відсутня єдина методика оцінки конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. Оскільки, як вже зазначалось раніше, на даному етапі для вітчизняних сільськогосподарських виробників собівартість продукції є визначальним чинником її конкурентоспроможності, пропонуємо проводити дослідження рівня конкурентоспроможності виробництва продукції галузі рослинництва за двома напрямами:

1) аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур;

2) застосування індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі окремих та загального індексу конкурентоспроможності.

Як додаткові показники виступають порівняльний рівень собівартості продукції, ціна її реалізації. Такий тандем зрозумілий, оскільки ціна впливає на прибуток, а на ціну, в свою чергу, впливає собівартість продукції.

По відношенню до витрат, здійснених сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області, витрати на виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району складають 5,6 % (268,3 млн грн) з незначними коливаннями у розрізі елементів витрат, за винятком витрат на паливо, частка яких по району від загальної суми по області склала 69,5 % (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати на виробництво продукції рослинництва за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Усього витрат	4773531,9	100,0	268340,2	100,0	5,6	х
Витрати на оплату праці	361350,1	7,6	28649,9	10,7	7,9	3,1
Відрахування на соціальні заходи	131619,1	2,8	10486,7	3,9	8,0	1,2
Амортизація	265364,3	5,6	14900,5	5,6	5,6	0,0
Інші витрати – усього	698374,5	14,6	27680,2	10,3	4,0	-4,3
у т. ч. орендна плата за: - земельні частки (паї)	537758,1	11,3	21484,7	8,0	4,0	-3,3
- майнові паї	396,7	0,0	8,3	0,0	2,1	0,0
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	3316823,9	69,5	186622,9	69,5	5,6	0,0
у т. ч.: - насіння і посадковий матеріал	583968,4	12,2	39344,6	14,7	6,7	2,4
- інша продукція сільського господарства	11098,9	0,2	565,0	0,2	5,1	0,0
- мінеральні добрива	672574,0	14,1	28293,0	10,5	4,2	-3,5
- нафтопродукти	816483,3	17,1	49381,1	18,4	6,0	1,3
- електроенергія	32845,0	0,7	1419,0	0,5	4,3	-0,2
- паливо	635,9	0,0	402,0	0,1	63,2	0,1
- запчастини, ремонт і будівельні матеріали для ремонту	334926,7	7,0	14844,0	5,5	4,4	-1,5
- оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	864291,7	18,1	52374,2	19,5	6,1	1,4

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Отже, для підвищення рівня конкурентоспроможності, сільськогосподарським підприємствам Жовтневого району необхідно оптимізувати витрати на паливо та паливо-мастильні матеріали. Дану гіпотезу підтверджують отримані дані по структурі витрат на пшеницю та соняшник. Так, в структурі виробничих витрат пшениці в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району порівняно з

усередненими даними по Миколаївській області переважають витрати на насіння та посадковий матеріал (+2,9 в. п.) і витрати на нафтопродукти (+2,2 в. п.) (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на виробництво пшениці за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Витрати – всього	1118933,0	100,0	36467,9	100,0	3,3	х
у т. ч. прямі матеріальні витрати	717663,9	64,1	24629,8	67,5	3,4	3,4
з них: - насіння і посадковий матеріал	108585,5	9,7	4596,8	12,6	4,2	2,9
- мінеральні добрива	176037,1	15,7	3437,5	9,4	2,0	-6,3
- нафтопродукти	189452,5	16,9	6981,4	19,1	3,7	2,2
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	103139,6	9,2	3397,3	9,3	3,3	0,1
- решта матеріальних витрат	140449,2	12,6	6216,8	17,0	4,4	4,5
прямі витрати на оплату праці	64841,2	5,8	2021,1	5,5	3,1	-0,3
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього	336428,3	30,1	9817,0	26,9	2,9	-3,1
з них: - амортизація необоротних активів	68788,3	6,1	1679,1	4,6	2,4	-1,5
- відрахування на соціальні заходи	23757,2	2,1	740,3	2,0	3,1	-0,1
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	243882,8	21,8	7397,6	20,3	3,0	-1,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Аналогічними є встановлені показники по соняшнику: в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району порівняно з усередненими даними по Миколаївській області переважають витрати на нафтопродукти (+6,8 в. п.) (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на виробництво соняшнику за елементами у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Показник	Миколаївська область		Жовтневий район			
	тис. грн	%	тис. грн	%	по відношенню до області	
					%	в. п.
Витрати – всього	1427224,0	100,0	38432,0	100,0	2,7	0,0
у т. ч. прямі матеріальні витрати	1058343,0	74,2	26588,8	69,2	2,5	-5,0
з них: - насіння і посадковий матеріал	208912,7	14,6	5404,1	14,1	2,6	-0,6
- мінеральні добрива	184765,4	12,9	4319,2	11,2	2,3	-1,7
- нафтопродукти	249833,6	17,5	9344,3	24,3	3,7	6,8
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	230354,1	16,1	3036,3	7,9	1,3	-8,2
- решта матеріальних витрат	184477,0	12,9	4484,9	11,7	2,4	-1,3
прямі витрати на оплату праці	64267,3	4,5	1822,2	4,7	2,8	0,2
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – всього	304614,3	21,3	10021,0	26,1	3,3	4,7
з них: - амортизація необоротних активів	72887,7	5,1	1745,7	4,5	2,4	-0,6
- відрахування на соціальні заходи	23589,5	1,7	671,2	1,7	2,8	0,1
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	208137,1	14,6	7604,1	19,8	3,7	5,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Порівнюючи рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району з сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області, слід відзначити вищий його рівень за показником виробничої собівартості у 2014 році відносно усіх видів продукції рослинництва, за винятком кукурудзи на зерно та плодів (табл. 4, рис. 1).

Таблиця 4

Витрати на виробництво основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році

Культура	Виробнича собівартість, грн за 1 ц		Жовтневий район по відношенню до Миколаївської області, грн
	Миколаївська область	Жовтневий район	
Зернові та зернобобові – всього	129,64	111,81	-17,83
Пшениця	131,52	111,99	-19,53
Кукурудза на зерно	121,98	172,85	50,87
Зернові та зернобобові (без кукурудзи)	132,01	108,99	-23,02
Насіння соняшнику	254,07	168,34	-85,73
Цукрові буряки (фабричні)	47,93	23,51	-24,42
Картопля	121,69	95,00	-26,69
Овочі – всього	62,35	52,42	-9,93
Овочі відкритого ґрунту	62,30	52,42	-9,88
Плоди	297,34	452,83	155,49
Виноград	146,43	-	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Рис. 1. Рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району за показником виробничої собівартості основних видів сільськогосподарських культур

Джерело: побудовано авторами

Інтегральний індекс конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району ми визначали через порівняння з сільськогосподарськими підприємствами інших районів Миколаївської області.

Для визначення інтегрального показника рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва обрано три індикатори: повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації) та рівень рентабельності продукції рослинництва (табл. 5).

Таблиця 5

Вихідні дані для визначення рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році

Адміністративний район	Продукція рослинництва		
	Повна собівартість, тис. грн	Чистий дохід (виручка), тис. грн	Рівень рентабельності, %
Арбузинський	234589,8	365790,0	55,9
Баштанський	135179,5	175798,3	30,1
Березанський	180455,8	223873,1	24,1
Березнегуватський	119381,9	138715,1	16,2
Братський	149731,6	186309,6	24,4
Веселинівський	323185,0	418177,2	29,4
Вознесенський	313389,4	404331,4	29,0
Врадіївський	70546,7	91044,8	29,1
Доманівський	108680,1	141450,9	30,2
Єланецький	253723,7	322256,4	27,0
Жовтневий	281922,0	393432,8	39,6
Казанківський	142262,6	191899,3	34,9
Кривоозерський	184321,3	294594,6	59,8
Миколаївський	229750,9	279437,5	21,6
Новобузький	101427,4	144326,4	42,3
Новоодеський	137343,5	184374,6	34,2
Очаківський	164650,2	308294,1	87,2
Первомайський	364467,3	512727,3	40,7
Снігурівський	212844,2	338365,0	59,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Через розрахунок індексів часткових та загального було визначено місце та рівень конкурентоспроможності галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році серед районів Миколаївської області (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень конкурентоспроможності галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році

Адміністративний район	Рівень конкурентоспроможності за показником:							
	повної собівартості		чистого доходу (виручкою)		рівня рентабельності		загальний	
	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Арбузинський	0,301	14	0,713	5	0,641	4	1,655	3
Баштанський	0,522	5	0,343	15	0,345	11	1,210	14
Березанський	0,391	10	0,437	11	0,276	17	1,104	16
Березнегуватський	0,591	4	0,271	18	0,186	19	1,048	18
Братський	0,471	8	0,363	13	0,280	16	1,114	15
Веселинівський	0,218	18	0,816	2	0,337	12	1,371	8
Вознесенський	0,225	17	0,789	3	0,333	14	1,347	9
Врадіївський	1,000	1	0,178	19	0,334	13	1,511	6
Доманівський	0,649	3	0,276	17	0,346	10	1,271	10
Єланецький	0,278	15	0,629	7	0,310	15	1,216	13
Жовтневий	0,250	16	0,767	4	0,454	7	1,471	7
Казанківський	0,496	7	0,374	12	0,400	8	1,270	11
Кривоозерський	0,383	11	0,575	9	0,686	2	1,644	5

продовження табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Миколаївський	0,307	13	0,545	10	0,248	18	1,100	17
Новобузький	0,696	2	0,281	16	0,485	5	1,462	8
Новоодеський	0,514	6	0,360	14	0,392	9	1,266	12
Очаківський	0,428	9	0,601	8	1,000	1	2,029	1
Первомайський	0,194	19	1,000	1	0,467	6	1,661	4
Снігурівський	0,331	12	0,660	6	0,677	3	1,668	2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва посідають 7-е місце серед 19 районів Миколаївської області. При цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 16-е, 4-е та 7-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності галузі рослинництва серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: повна собівартість реалізованої продукції, чистий дохід (виручка від реалізації) та рівень рентабельності продукції рослинництва).

Для визначення інтегрального показника рівня конкурентоспроможності окремих видів продукції рослинницької галузі (сільськогосподарських культур та плодів) обрано п'ять індикаторів: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції.

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур посідають 4-е місце серед 19 районів Миколаївської області. При цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 8, 10, 8, 5 та 4-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності галузі серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції) (табл. 7).

Таблиця 7

Рівень конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році

Адміністративний район	Рівень конкурентоспроможності за показником:											
	кількості реалізованої продукції		повної собівартості		чистого доходу (виручкою)		прибутку		рівня рентабельності		загальний	
	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс	місце
Арбузинський	0,795	2	0,266	18	0,848	2	1,000	1	1,000	1	3,909	1
Баштанський	0,245	15	0,730	5	0,248	15	0,155	13	0,425	12	1,804	13
Березанський	0,341	10	0,448	13	0,362	10	0,106	19	0,179	18	1,436	19
Березнегуватський	0,233	16	0,724	6	0,235	16	0,104	18	0,283	16	1,579	18
Братський	0,252	14	0,693	7	0,249	14	0,120	17	0,312	14	1,625	16
Веселинівський	0,496	4	0,367	16	0,530	4	0,434	4	0,600	6	2,428	6
Вознесенський	0,397	6	0,437	14	0,392	6	0,179	11	0,292	15	1,696	15
Врадіївський	0,191	19	1,000	1	0,184	18	0,122	16	0,460	11	1,957	12
Доманівський	0,213	17	0,843	3	0,212	17	0,126	15	0,398	13	1,792	14
Єланецький	0,417	5	0,386	15	0,428	5	0,150	14	0,217	17	1,598	17
Жовтневий	0,371	8	0,570	10	0,375	8	0,396	5	0,850	4	2,562	4
Казанківський	0,286	12	0,630	9	0,302	12	0,230	10	0,544	9	1,993	11
Кривоозерський	0,693	3	0,330	17	0,659	3	0,719	3	0,890	2	3,291	3
Миколаївський	0,345	9	0,513	11	0,366	9	0,264	9	0,508	10	1,995	10
Новобузький	0,211	18	0,899	2	0,212	17	0,161	12	0,544	9	2,028	9
Новоодеський	0,381	7	0,507	12	0,377	7	0,291	6	0,554	8	2,110	8
Очаківський	0,255	13	0,798	4	0,270	13	0,289	7	0,867	3	2,479	5
Первомайський	1,000	1	0,194	19	1,000	1	0,806	2	0,587	7	3,587	2
Снігурівський	0,290	11	0,643	8	0,307	11	0,262	8	0,633	5	2,134	7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

З метою визначення рівня конкурентоспроможності окремих видів продукції галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Жовтневого району у 2014 році відповідні розрахунки було проведено по соняшнику, ріпаку, овочах та плодах.

За отриманими даними сільськогосподарські підприємства Жовтневого району серед 19-и районів Миколаївської області за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності відносно різних видів продукції галузі посідають різні місця. Зокрема:

1) по виробництву соняшнику – 4-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 10, 6, 10, 6 та 1-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції серед районів Миколаївської області за частковими індикаторами (відповідно: кількість реалізованої продукції, повна собівартість, чистий дохід (виручка від реалізації), прибуток та рівень рентабельності продукції);

2) по виробництву ріпаку – 17-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 15, 7, 14, 16 та 17-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами;

3) по виробництву овочів – 1-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 1, 5, 1, 1 та 3-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами;

4) по виробництву плодів – 2-е місце, при цьому господарства Жовтневого району займають відповідно 4, 1, 4, 2 та 1-е місця у рейтингу рівня конкурентоспроможності продукції за частковими індикаторами.

Отже, у 2014 році сільськогосподарські підприємства Жовтневого району за інтегральним показником рівня конкурентоспроможності овочів та плодів посідають 1-е та 2-е місце серед 19 районів Миколаївської області (з відповідними індексами 3,156 та 2,687), що свідчить про високий рівень конкурентоспроможності даних видів продукції (рис. 2).

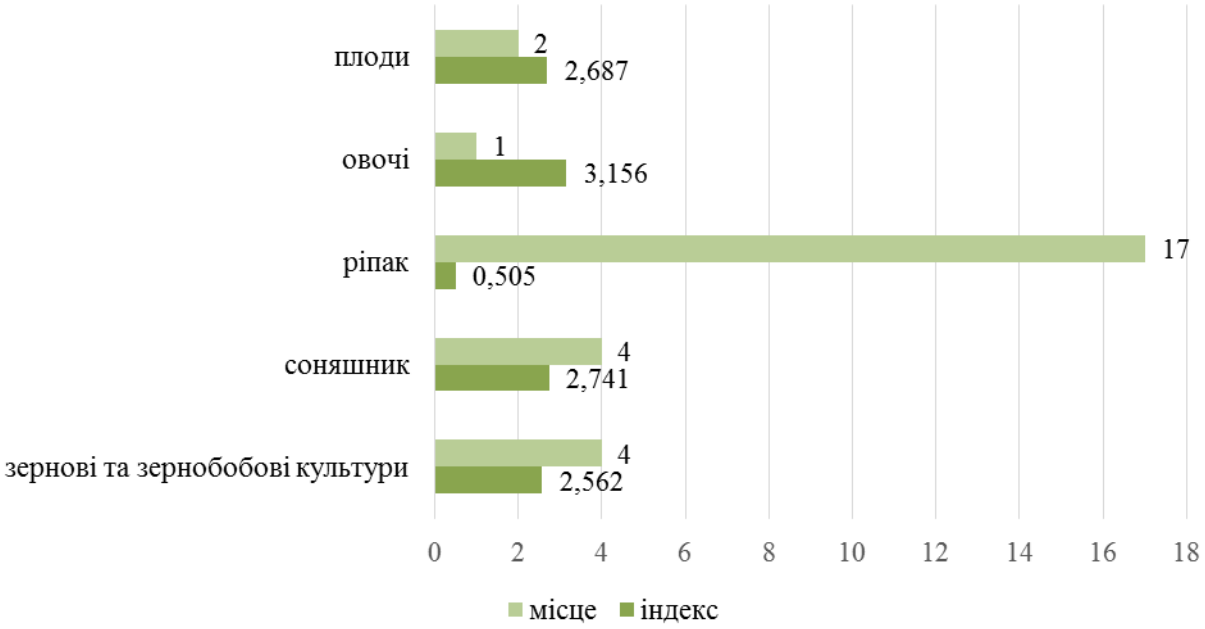

Рис. 2. Рівень конкурентоспроможності основних видів сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району за інтегральним показником

Джерело: побудовано авторами

Достатньо високим також слід вважати досягнутий рівень конкурентоспроможності зернових та зернобобових культур і соняшнику, за яким у рейтинговій таблиці господарства району посіли 4-е місце (з відповідними індексами 2,562 та 2,741). Очевидним є факт низького рівня конкурентоспроможності ріпаку (17-е місце за значенням індексу 0,505), вирощеного в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2014 році.

Висновки та подальші дослідження. Запропонована методика дозволяє на основі аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур встановити складові собівартості продукції, які знижують рівень її конкурентоспроможності.

Застосування індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі часткових та загального індексу конкурентоспроможності дозволяє визначити конкурентні види продукції на регіональному рівні, що дозволяє формувати ефективну стратегію розвитку сільського господарства на регіональному рівні.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Охріменко І.В. Витрати як фактор впливу на фінансові результати аграрних підприємств / І.В. Охріменко // Агросвіт. – 2011. – № 2. – С. 2-5.
3. Лишенко М.О. Теоретичні аспекти вивчення резервів скорочення собівартості та підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / М.О. Лишенко // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=126 102
4. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
5. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия / В.Л. Дикань. – Х. : Основа, 1995. – 158 с.
6. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 384 с.
7. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теоретичні аспекти : [монографія] / О.І. Драган. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 144 с.
8. Железняк А.М. Підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / А.М. Железняк. – Львів : ЛДАУ, 2007. – 20 с.
9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доп. / за ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 260 с.
10. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2001. – 495 с.
11. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 311 с.
12. Школьний О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : [монографія] / О.О. Школьний. – Умань : Вид-во Уманського ДАУ, 2007. – 308 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk* [The economy of agricultural enterprises], textbook, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 779 p.
2. Okhrimenko, I.V. (2011), "Costs as a factor of influence on the financial results of agricultural enterprises", *Ahrosvit,* no. 2, pp. 2-5.
3. Lyshenko, M.O. (2010), "Theoretical Aspects of reserves reduce the cost and increase the efficiency of grain", available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=126 102 (access date June 17, 2016).
4. Azoyev, G.L. (1996), *Konkurentsiya: analyz, strategiya i praktyka* [Competition: Analysis, Strategy and Practice], Tsentr ekonomiki i marketinga, Moscow, Russia, 208 p.
5. Dikan, V.L. (1995), *Obespecheniye konkurentoustoychivosti predpriyatiya* [Provision competition Stability enterprise], Osnova, Kharkov, Ukraine, 158 p.
6. Dolzhanskiy, I.Z. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpryiemstva* [Competitiveness management], Tsentr navch. lit., Kyiv, Ukraine, 384 p.
7. Drahan, O.I. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstv : teoretychni aspekty* [Competitiveness of enterprises: theoretical aspects], monograph, DAKKKiM, Kyiv, Ukraine, 144 p.
8. Zhelezniak, A.M. (2007), "Increase of milk-processing enterprises' competitiveness", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Lviv State Agrarian University, Lviv, Ukraine, 20 p.
9. Trehobchuk, V.M. and Paskhaver, B.Y. (2007), *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh* [Ensuring the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine for domestic and foreign markets], science. ext., Institute of Economics and prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 260 p.
10. Porter, M. (2001), *Konkurentsiya* [Competition], Izd. dom "Vyliams", Moscow, Russia, 495 p.
11. Fatkhutdinov, R.A. (2000), *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye* [Competitiveness: Economy, Strategy, Management], INFRA-M, Moscow, Russia, 311 p.
12. Shkolnyi, O. O. (2007), *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnykh pidpryiemstv* [Organizational and economic mechanism of competitive agricultural enterprises], monograph, Vyd-vo Umanskoho DAU, Uman, Ukraine, 308 p.

UDC 338.439:637.562

Shust O.A.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of economics of enterprise
Bila Tserkva National Agrarian University

METHODICAL APPROACHES TO THE FORECAST OF MEAT MARKET DEVELOPMENT

Шуст О.А.,
д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

Formulation of the problem. The cattle production is formed mainly under the influence of businesses, market factors and public regulation. These parameters include meat production and its intensity level; products output volume per unit of resources used and cost; products distribution structure according to use type and marketing channels. Estimating the cattle production during the reform years, it can be said that the market concept of economic development has brought the branch to the edge of survival. The most important indexes for production potential of the branch – the cattle number and products output – have considerably decreased. Thus, during 2004-2014 the cattle number decreased by 43,7% or 3019 thousand heads in all types of businesses, and the beef production by 37,3% (245 thousand t) [1]. Such changes give ground to assume that the meat production market in Ukraine is far from its good condition. On the one hand, the meat production market needs efficient tools from the state, that would enable its intense development, and on the other hand, when planning the macroeconomic indexes, it is necessarily to take into account the development trends of each economy branch, including agriculture with animal husbandry. Taking this into account and with regard to the changes in the animal husbandry during last decade, the meat production market is an important research direction for the scientists.

Analysis of recent research and publications. The national and foreign scientists pay more and more attention to the development of meat production market. The influence of factors of different level on the animal husbandry development is considered in the works of A.D. Dibrova [2], V.M. Zhmailov [3], V.V. Madison [4], V.M. Mykytiuk and Ye.I. Khodakivskyi [5]. The strategic development direction for the meat production market with consideration of marketing is considered in the works of the following scientists: I.A. Onosova [6], P.R. Putsenteilo [7], A.M. Svidovskii [8] and others. Their studies are focused mainly on facts. They do not consider the prognosis for the meat production market. Thus, the prognosis for the meat production market is less investigated and needs to be further studied.

Target setting. The objective of this article is substantiation of methodical approaches to prognosis of meat production market development basing on the cattle number, fodder availability, beef consumption, market capacity and price trends. To achieve the goal set, the following was used for this article: economical and statistic research methods, including monographic, correlative-regressive method, comparison, generalization, formalization.

Material presentation. In determining the level of meat market development we started from the agricultural enterprises resource providing. We have eliminated 356 enterprises of agrarian sector of Ukraine and have found that the unprofitableness of agribusinesses specialized in animal production is obvious, as cattle breeding requires high labour and materialized labour costs. The unprofitableness of agribusinesses specialized in animal production is obvious, as cattle breeding requires high labour and materialized labour costs [3]. Moreover, the lack of floating assets hinders the efficient production functioning, undermining the technical and technological production basis, because the use of any technology foresees first of all a systematic provision of enterprise by necessary resources, machinery and equipment. However, with limited own financial means (or working capital) in conditions of payment delays for the supplied products, it is practically impossible to secure the rational resources supply and technologies application.

Meszek and Polewski [9] investigate, that working capital can reflect positive, zero and negative value. In cattle breading market development of Ukraine there's a situation that shows zero or negative value of working capital in agrarian enterprises. To reveal the reasons for such a situation, it suffices to investigate in what amount the beef prices, as the main factor for income formation, urged the economic degradation of beef production.

The main objective of forecasting the beef market development is the full satisfaction of the population needs by improvement of meat consumption structure and its processed products; assortment enlargement of meat processing industry; quality improvement of meat and meat products, reduction of toxic and harmful substances to a safe level; reaching for and maintaining the balance between the solvent population demand and supply of beef products, including the evening-out of seasonal volatility in beef consumption [2].

The target approach understands the prognosis which would take into account the end targets, the need to satisfy the population demand. The program approach understands elaboration of interconnected measures, agreed as to the terms and performers, necessary for transition of the system from the real state into desired one [6].

The prognosis elaboration of beef production market understands investigation of its functioning types in various environments and at various strategies of regulation by the state. The complexity and large scale of investigated processes determine the systematic character of modeling and the need of distinct determination of its domain-specific, objective and methodical aspects. The middle-term prognosis differs from the long-term one in its methodology and by the fact that market development results in the middle-term prognosis are determined by the already existing and not by future conditions. With all that, the necessity of overcoming the technological backwardness in animal production in general and in the beef production in particular foresees setting up the perspective possibilities for use of innovative approaches [8].

In the prognosis, there are two models possible to apply. The model of economic equilibrium describes the connection of agrarian sector with the whole economy, including the markets of production factors. The model of partial economic equilibrium determines the parameters of balanced state only for agrarian sector. To avoid the statistic and calculation problems, it is reasonable to make the following assumptions when building the model of partial equilibrium: the models applied in practice are mainly the models of economic statics, as they study the state of a market, which is equivalent to some parameters of economic policy. The models of economic dynamics describing the movement towards equilibrium require more complicated mathematical apparatus. The static models of partial equilibrium do not reflect the changes in production factors such as capital accumulation or labour outflow. The models base on the pre-condition of availability of competitive market where none of vendors or buyers can influence the balanced price. The equations of demand and supply are done as optimization sum (maximization of income and utility) for respective sectors. The part of import in meeting the overall demand, like the part of export in the overall production volume, is determined by the Armington hypothesis – an assumption that the domestic and imported goods do compete albeit not fully (in particular, in the case of import. its share depends on interrelation of supply and import prices) [10].

The model partial economic equilibrium consists of the following equations: producers demand for intermediary products and the primary production factors; the products supplies by the domestic producers; private households demand for domestic and imported products; products export; demand by the state; balance identity (equality of total product demand and its total supply).

The main categories of beef market, demand and supply, are in a complex dialectic interrelation, which is a link between production and consumption. At the same time the demand and supply are relatively independent, that is why there is permanent discrepancy between demand and supply. The structure types of produced and consumed meat have to be studied because meat of different farm animals and poultry cannot be considered as interchangeable for they have different nutritive and taste qualities [5].

One of the most important laws on the competitive market is the law of demand. The sense of this law is shown in the inverse dependence between price and amount of purchased goods: the higher the price, the lower the number of purchased goods. The demand on the beef market is formed under influence of the following factors: number of population, gender and age structure; taste preferences that depend on historic, cultural, national food traditions; population solvency depending on income and price level; availability of by-products, substitutional products and their price level [2].

In the economics literature there are many system form variants of demand function for demand modeling. For substantiation of demand equation form, the assumptions are used about function form of consumer utility. Basing on this, the functional form of demand equation for econometric evaluation is set up. The most simple variant is maximization of Cobb-Douglas utility function. This function gives us demand function with constant income elasticity, unit price elasticity of product and zero elasticity of other product prices.

The demand for meat products expressed in natural units cannot be measured. The demand can be only estimated by consumption. Meeting the demand for meat and meat products can be measured by relation of consumption to a certain standard, e.g. to medical norms. The demand for meat is determined by the following factors: the gender and age structure of population, level of physiological consumption, income level and its part for purchasing meat and meat products [10].

The meat produced in the private households for own consumption is not considered in the solvent demand. The study of purchasing demand includes definition of consumption potential of the beef market. It is calculated basing on the normative indexes. The quantitative index of market capacity potential is the

amount of beef, veal and processed products that the market can consume during certain period of time. For the calculation of market capacity, it is advisable to use the formula:

$$E = \sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{m} (N_j k_{ij} K_e) + R + P_e - P_L \quad (1)$$

where E – market capacity;

N_j – quantity of consumers age group;

k_{jj} – physiological consumption norm of i-ї group of j type of meat product;

K_e – rates of demand elasticity from prices and income;

R – amount of insurance reserves;

P_e – production for export;

P_L – amount of non-market product consumption, e.g. from private households [10].

The specific feature of Ukrainian meat market is production decrease at the non-saturated demand for meat products. With all that, there is no unsatisfied demand, because the solvent demand of population is low and in reality it continues to get lower. The supply of meat and meat products reduces more slowly than demand, because in short term period the production and demand are not elastic. The conjuncture of meat market is marked by the fact that the supply is higher than demand on the regressing market. The particularity of demand and supply formation on the domestic meat market is such that it is largely connected to the import and interregional exchange [5].

Since the starting category of any market is supply, which determines the production volume, the supply and production factors are to considerable extent identical. The meat production is characterized first of all by the volume and structure – institutional, territorial and of type. An important feature of raw meat production and supply is the use of private households. The reduction of meat market is not only due to recession, but also to the change in institutional production structure. The meat production increase in the private households after the reforms provoked the growth of these producers so that their part exceeds the part of big agricultural companies. However, the number of cattle in the private households is not higher than 16% that is why these resources are secured mainly by the big agricultural companies [4].

The main problem of conjuncture analysis is comparison of demand and supply volumes. The information amount for estimation of meat market proportions is quite limited. Only indirect indexes of demand-supply relation by means of conjuncture indicators are possible – prices, changes dynamics in good stocks. An important indicator of meat market proportionality is relation between fodder resources (e.g. grain production) and meat production. For estimation of change proportions, it is advisable to use comparative indexes (growth rates).

The supply volume on the beef market is determined by the production potential and potential of raw material or by the level of production capacity i.e. ability of cattle husbandry to secure the necessary supply volume and structure. For the characteristics of meat market potential, it is recommended to use the following equation:

$$Q = \sum_{i=1}^{n} (N_i W_i D_i R_i E_p) - V - O_m \quad (2)$$

where Q – meat market potential;

N_i – number of companies producing meat products;

W_i – production potential of each company;

D_i – level of utilization of production potential;

R_i – level of fodder availability;

E_p – rates of supply elasticity from fodder prices and finished product;

V – intra-economic consumption;

O_m – products supplied by interregional (interstate) exchange [10].

The particularity of beef market conjuncture is seasonal volatility. The meat production is characterized by internal cycles. This is particularly typical for cattle production. The seasonal volatility in meat production causes the decrease of production capacity use rate of meat processing enterprises. The seasonality lowers the efficiency of raw materials use due to quick supplies growth in autumn and winter and decline in summer. The supply volatility of raw materials has an impact on production rhythm and selling prices.

Seasonality is typical also for the meat products supply and demand. The seasonal supply volatility is caused by peculiarities of meat production. The seasonal demand distinctions are connected as a rule with traditions of food culture. The interaction of seasonal supply and demand changes results into the seasonal price changes. The estimation of seasonality is done by means of seasonality indexes calculated basing on the multiannual average indexes. The seasonal volatility in raw meat production by agribusinesses causes the similar seasonal volatility in capacity use of meat processing industry. Thus, the seasonality is of an inter-branch nature [6].

As to the domestic meat market, including the beef market, an important element of it is import. At prognosis of this market, it is necessary to study the expediency and possibility to replace the import by domestic products and the estimating calculations of the import impact on domestic production.

By means of production theory and production functions it is possible to find dependence between production volume and the factors influencing it. The production functions, e.g. Cobb-Douglas function, show dependence between the number of used production resources and the end production. From such a function we can get dependence between the amount of resources used and the starting production. It cannot be affirmed that this dependence can be linear, but it is possible to define the appropriateness of the model in the economical practice by means of econometric apparatus. It will be a linear function or a function narrowed down to a linear one.

The production function reflects the functional connection between the volume of efficiently used production factors and production, which is reached at existing technical and organizational level [8].

Thus we have included into econometric model 356 agricultural cattle producers from different regions of Ukraine (the data of 2015). Its exposure made the Cobb-Douglas production function look like as follows:

$$Q = 74933{,}95 \quad {}^{2} K^{-0{,}6} \tag{3}$$

where Q – beef production, kg;

K – "capital" resource (in our example number of cattle).

The estimation of regressive rates shows some expected signs of production, i.e. at the increase of cattle number by 1% the beef production will increase by 0,6%, which is logical in current animal husbandry conditions. And the average per day growth is 555 g at the cattle number increase by 1% (the calculation was based on the data in grams that is why an increase can be observed compared to 1 kg).

Conclusions of research. Thus, as the results of the calculations show, it was found out, that in order to increase the gross beef output by 30%, the cattle number for fattening has to be increased by 50%. It has to be pointed out that a small increase of cattle number will not considerably change the beef production, as it is connected with the peculiarity of cattle branch, namely the part of cattle which is not lactating. Basing on the calculations done it was defined that in order to increase the production volume it is advisable to improve the fattening cattle productivity for the growth by 555 g per day. This is possible only by the use of breed potential of beef cattle. At present in Ukraine due to the lack of specialized agricultural enterprises breeding beef cattle, the index of average growth per day is too low. Thus for the increase of beef production it is necessary to use both the intensive and extensive methods of beef cattle, namely to combine the improvement of animals' productivity with their number growth. Only in such synthesis combination, the economy of scale can be achieved. The further research we see in the study of trend changes in animal husbandry of private households whose part in beef production makes a considerable amount.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К., 2015. – 585 с.
2. Діброва А.Д. Ефективність державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні / А.Д. Діброва // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 54–60.
3. Організаційно-економічні основи управління прибутком сільськогосподарських підприємств : монографія / В.М. Жмайлов, О.Г. Жмайлова, О.О. Бабицька та ін. – Суми : СНАУ, 2014. – 408 с.
4. Мадисон В.В. Коровы из пробирки: прошлое и будущее / В.В. Мадисон, Л.В. Мадисон // Химия и жизнь. – XXI век. – 2008. – № 10. – С. 28–35.
5. Микитюк В.М. Ринковий фундаменталізм і державне регулювання в галузі скотарства / В.М. Микитюк, Є.І. Ходаківський // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 57–62.
6. Оносова І.А. Ієрархія потреб та можливості її використання у маркетингових дослідженнях на ринку м'ясопродуктів / І.А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2000. – Вип. 10. – С. 319–324.
7. Пуцентейло П.Р. Стратегічні напрями розвитку тваринництва України / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 12–16.
8. Свідовський А.М. Про математичну коректність кривих попиту і пропозиції / А.М. Свідовський, І.А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк : ДонДУЕТ. – 2000. – Вип. 11. – С. 171–178.
9. Meszek, W. Certain aspects of working capital in a construction company / W. Meszek, M. Polewski // Technological and Economic Development of Economy. – 2006. – no. 12 (3), pp. 222–226.
10. Tuan F. Livestock Production Competitive, but Exports Remain Small [Electronic resource] / Tuan F., Cao Q., Peng T. // In China: Agriculture in Transition. – Economic Research Service, USDA. International Agricultural and Trade Report WRS-01-02. – 2001. – Access mode: http://www.ers.usda.gov/media/904902/wrs012i_002.pdf
11. John H. Dyck (2003). Structure of the Global Markets for Meat Market and Trade Economics Division [Electronic resource] / John H. Dyck, Kenneth E. Nelson // Agriculture Information Bulletin. – 2003. – no. 785, September. – Access mode: http://www.ers.usda.gov/media/882284/aib785-1_002.pdf

References

1. Osaulenko, O.H. (2015), Statistical Yearbook of Ukraine, 2014, Kyiv, Ukraine, 585 p.

2. Dibrova, A.D. (2010), “The effectiveness of state support to livestock production in Ukraine”, *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 54-60.
3. Zhmailov, V.M., Zhmailova, O.H., Babytska, O.O. et al. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia prybutkom silskohospodarskykh pidpryiemstv* [Organizational and economic basics of agricultural companies' income management], monograph, SNAU, Sumy, Ukraine, 408 p.
4. Madison, V.V. and Madison, L.V (2008), Cows from the tube: Past and Future. *Chemistry and life – XXI century,* 10, pp. 28-35.
5. Mykytiuk, V.M. and Khodakivskyi, Ye.I. (2012), “Market fundamentalism and state regulation in the field of cattle breeding”, *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 57-62.
6. Onosova, I.A. (2000), “The hierarchy of needs and possibilities of its application in the marketing research of meat products market”, *Trade and market of Ukraine*, no. 10, pp. 319-324.
7. Putsenteilo, P.R. (2013), “The strategic directions of livestock development in Ukraine”, *Innovative economy,* no. 8, pp. 12-16.
8. Svidovskyi, A.M. and Onosova, I.A. (2000), “On the mathematical correctness of the curves of supply and demand”, *Trade and market of Ukraine*, no. 11, pp. 171-178.
9. Meszek, W. and Polewski, M. (2006), “Certain aspects of working capital in a construction company”, *Technological and Economic Development of Economy*, no. 12 (3), pp. 222-226.
10. Tuan, F., Cao, Q. and Peng, T. (2001), “Livestock Production Competitive, but Exports Remain Small”, *In China: Agriculture in Transition.* Economic Research Service, USDA. International Agricultural and Trade Report WRS-01-02, available at: http://www.ers.usda.gov/media/904902/wrs012i_002.pdf (access date March 25, 2016).
11. John H. Dyck and Kenneth E. Nelson (2003), “Structure of the Global Markets for Meat. Market and Trade Economics Division”, *Agriculture Information Bulletin,* no. 785, September, available at: http://www.ers.usda.gov/media/882284/aib785-1_002.pdf (access date March 25, 2016).

УДК 33:334

Копитова І.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Житомирський національний агроекологічний університет

КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ

Kopytova I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management of organizations and administration
Zhytomyr National Agroecological University

COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE MANAGEMENT MECHANISM

Постановка проблеми. Кризові явища, що всебічно охопили суспільні процеси в Україні, насамперед криються в нездатності існуючих систем управління на всіх рівнях відповідати новим складним викликам сьогодення. В тому числі це стосується і систем управління організацій (підприємств). По суті, ми маємо справу з кризою управління, коли корпус сучасних управлінців через низку об'єктивних і суб'єктивних причин не в змозі приймати правильні рішення і підібрати адекватний інструментарій управлінських впливів на об'єкти управління. Це підкреслює важливість проблеми застосування механізму управління та роль комунікацій в ньому, дослідження якої на методологічному рівні дозволить окреслити основні напрями розв'язання кризи управління в цілому. Разом з тим, існує також потреба в реалізації отриманих знань на практиці, що неможливо без врахування і включення в це дослідження такого надважливого управлінського ресурсу як комунікація, оскільки передумовою управління виступає створення комунікаційної мережі, яка є гарантом забезпечення надходження правильної інформації необхідним людям у потрібний час.

Управлінська діяльність пов'язана з необхідністю постійної координації діяльності членів колективу для досягнення цілей організації. Ця координація здійснюється за допомогою різноманітних контактів членів організації в процесі комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сам термін «комунікація» (від лат. – communicatio – робити загальним, повідомляти, бесідувати, пов'язувати) з'явився в науковій літературі на початку XX ст. (хоча перша модель комунікації була запропонована Аристотелем, який виділив такі компоненти процесу комунікації, як оратор, мовлення і аудиторія). Ч. Бернанд був одним з перших і принаймні

одним з найбільш відомих авторів, хто серйозно досліджував комунікацію на великих підприємствах. Він розглядав її як засіб, з допомогою якого люди об'єднуються в організації для досягнення загальної мети. Це досі залишається основною функцією комунікації. Серед інших зарубіжних вчених слід виділити внесок в розробку даної проблеми Р. Т. Крейга, К.-О. Апеля, Ю. Хабермаса, І. Л. Ансоффа, А. А. Томпсона, М. Х. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, М.М. Бахтіна, С.Н. Капустіна, О.С. Віханського, В.П. Конецької, Г.Г. Почепцова, І.П. Яковлева та ін. В Україні проблемою комунікацій займалися В.М. Бебик, І.Г. Шавкун, О.Б. Бутник-Сіверський, О.В. Матвієнко, Г.В. Осовська, Я.В. Мех, В.О. Новак, Л.Г. Макаренко, М.Г. Луцький та ін.

В науці найбільшого розгляду отримали питання теорії, соціології та психології комунікацій. Проте недостатньо уваги приділено комунікаціям як фактору економічного розвитку на державному, регіональному рівнях та на рівні підприємств. Комунікація також рідко розглядається як фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства. В кращому випадку увага дослідників зосереджена на ролі комунікацій як ресурсу організацій і управління, що викликає необхідність подальшої розробки теоретичних положень в галузі комунікацій.

Постановка завдання. На наш погляд, комунікація як об'єкт (а в цій статті як предмет) дослідження вийшла за межі її традиційного сприйняття як одного з багаточисельних ресурсів організації й управління. В управлінні для повного розуміння сутності і змісту комунікації важливо розглядати її не тільки як ресурс або предмет управлінської діяльності, а насамперед як рушійну силу всіх процесів в системі управління, і зокрема, як основу механізму управління. Тому метою дослідження цієї статті є розробка методологічних та практичних аспектів взаємозв'язку організаційних комунікацій та механізму управління при їх застосуванні в процесі управління виробництвом.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останній час сприйняття сутності комунікацій в організації істотно змінилося – якщо раніше під ними розуміли виключно інформування персоналу про управлінські рішення, то в сучасному світі комунікація в компанії – це одна з основних підсистем управління, учасниками якої стають вже два і більше елементи. Джонс Е., Ватсон Б., Гарднер Дж. визначають комунікацію в організації так: «Спочатку цей феномен розумівся як засіб, за допомогою якого індивідуальна активність членів організації координується і дозволяє досягти організаційних цілей. Потім було визначення комунікації як центрального процесу в організації. Новітнє розуміння комунікації знаходить вираження в її трактуванні як підстави для створення організації» [10, с. 728]. Саме за допомогою комунікації здійснюється управління, тому вона являє собою ще й соціальний механізм, за допомогою якого виникає і реалізується влада в суспільстві і в організації, що наштовхує наше дослідження комунікацій саме в розрізі цього аспекту. Тобто комунікації нами трактуються як основа механізму управління.

Поняття "механізм" в міждисциплінарній науці найчастіше розглядають як систему, пристрій, які визначають порядок певного виду діяльності. В економіку поняття механізму прийшло з техніки, оскільки виникла потреба в описі соціальних і виробничих процесів у їх взаємодії. Чаленко А., досліджуючи особливості даного поняття в економічній науці, визначає механізм як сукупність ресурсів економічного процесу і способів їх поєднання. Відмінною особливістю запропонованого поняття є наявність процесу і нерозривний зв'язок та підпорядкування механізму процесу. В даному понятті здійснено відмежування від механізму управління, тобто механізм представлений як керований ресурс процесу. Усунення термінологічної та понятійної невизначеності механізму в економічній науці дозволяє об'єктивно відображати існуючі наукові категорії та їх взаємодію [8].

Механізм управління є складовою частиною системи управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління [3]. Саме механізм управління пов'язує цілі підприємства з його ресурсами й можливостями і забезпечує узгоджену та цілеспрямовану взаємодію всіх елементів процесу управління підприємства, являючи собою підсистему в системі, на яку покладені відповідні функції. Механізм управління являє собою з'єднуючий ланцюг як між суб'єктом і об'єктом управління, так і між елементами системи управління, а також підприємством і суб'єктами зовнішнього середовища господарювання.

В процесі управління його механізм виконує низку функцій, усвідомлення яких сприяє їх більш повній реалізації на практиці, що значно підвищує адекватність і дієвість механізму управління. Серед основних функцій механізму управління необхідно виділити наступні: організаційну, стимулюючу, комунікаційно-інформаційну, відтворювальну, регуляторно-підтримуючу та функцію соціальної відповідальності [9, с. 327].

Організаційна функція механізму управління дозволяє йому об'єднувати, узгоджувати і забезпечувати взаємодію всіх інших елементів системи управління при цілеспрямованому впливові на об'єкт управління. Стимулююча функція механізму спрямована на формування зацікавленості учасників процесу управління у високих результатах власної праці і в діяльності організації в цілому. Відтворювальна функція спрямована на забезпечення механізмом управління підґрунтя для безперервного здійснення послідовних стадій процесу діяльності організації через відтворення всіх її ресурсів. Регуляторно-підтримуюча передбачає нормативно-правове й субсидіарне забезпечення

діяльності організацій за допомогою відповідної нормативно-законодавчої бази, програм органів державного, регіонального, галузевого управління тощо. Функція соціальної відповідальності спрямовує вплив системи управління на зовнішнє середовище через прийняття рішень і здійснення діяльності, що відповідають інтересам як суспільства, так і самої організації. Окремим аспектом цієї функції є забезпечення екологічності виробництва. Комунікативно-інформаційна функція дозволяє механізму управління налагодити комунікаційні зв'язки в системі управління, активізувати інформаційні потоки на кожному етапі процесу управління, виконувати зв'язуючу роль між суб'єктом і об'єктом. Саме механізм управління реалізує таку ознаку комунікацій як всепроникаючість в організаційних процесах, а комунікації в свою чергу забезпечують його дієвість і виконують життєдіяльну функцію в організації, схожу за суттю з функцією нервової системи в організмі людини.

В управлінській науці виділяють різні види механізму управління. Причому, якщо мова йде про внутрішні фактори управління організацією, слід використовувати поняття „механізму управління підприємством", якщо про зовнішні – „механізму взаємодії з іншими підприємствами і організаціями". Оскільки природа внутрішніх факторів управління підприємством є різноманітною (організаційні, структурні, технічні, економічні, адміністративні, матеріальні фактори), в науці виділяють певні види механізмів управління. Основними видами механізмів управління виступають: організаційні, економічні, структурні механізми, механізми організації управління, технічні і адміністративні, інформаційні механізми та інші [5].

Для уточнення сутності механізму управління необхідно розуміння управління як наукової категорії з позиції його змісту і форми. Ці категорії допомагають усвідомити упорядкованість буття і його складових. Зміст − філософська, загальнонаукова категорія, що відображає сукупність усіх складових елементів і властивостей, основу даного предмету чи процесу. Під формою розуміється спосіб існування виразу змісту. Зміст і форма знаходяться в нерозривній діалектичній єдності. Поняття "управління виробництвом" має два аспекти: управління як структура (статика управління) і управління як процес (динаміка управління). Механізм управління характеризує особливості змісту управління, який розкривається в процесі.

Основним засобом дослідження процесу управління є його моделювання, тобто виділення основних істотних характеристик процесу, відображення їх в певній формі та встановлення зв'язків між ними. Схематично процес управління виробництвом представлений на рис. 1, який дозволяє побачити його структурні елементи у взаємодії і виділити основні етапи: постановка мети, її реалізація та зворотний зв'язок.

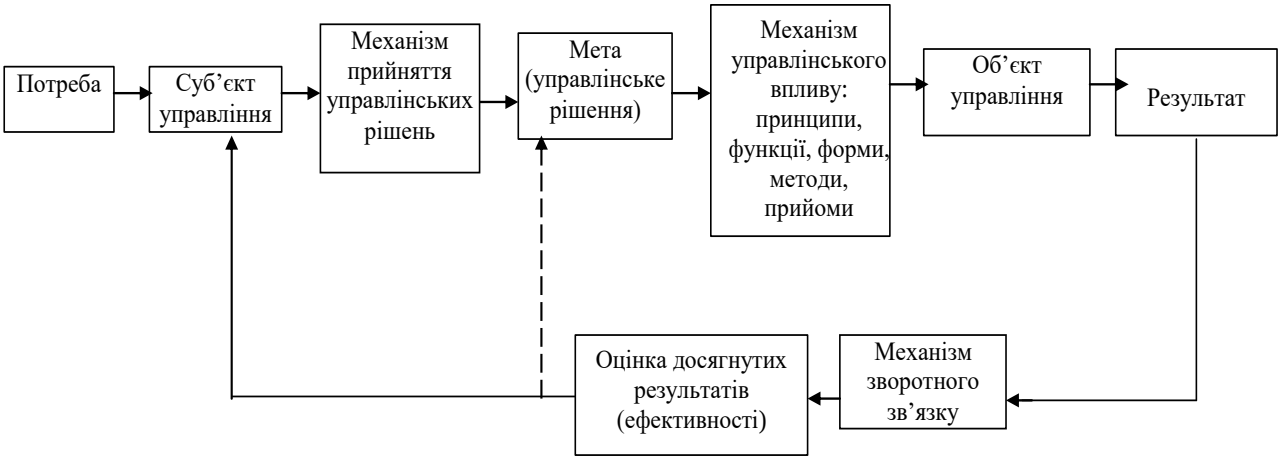

Рис. 1. Механізм управління в структурі процесу управління виробництвом
Джерело: розробка автора

Механізм управління забезпечує реалізацію кожного етапу процесу управління через застосування суб'єктом управління відповідного управлінського інструментарію. Так, на етапі визначення мети (прийняття рішень) суб'єкт управління застосовує механізм визначення цілей (прийняття рішень). На етапі реалізації визначених цілей (прийнятих рішень) ним застосовується механізм управлінського впливу на об'єкт управління, який за своїми якісними характеристиками та змістом суттєво відрізняється від попереднього механізму визначення цілей (прийняття рішень). В науці більшість дослідників зводять поняття механізму управління саме до механізму управлінського впливу, хоча він виступає тільки одним з складових цього поняття. На етапі зворотного зв'язку застосовується відповідний управлінський механізм, який дозволяє оцінити досягнуті результати процесу управління і за необхідності внести коригуючі дії та акумулювати набутий досвід.

Всі зазначені механізми є складовими комплексного поняття «механізм управління» [2, с.149]. Їх взаємодію в єдиній структурі механізму управління забезпечують організаційні комунікації, які є одним з найважливіших факторів інтеграції управління. На основі комунікаційних зв'язків в організації здійснюється спілкування людей у процесі їх спільної діяльності, обмін ідеями, думками, почуттями, обмін інформацією. За допомогою комунікації соціальні та енергетичні внески людей спрямовуються на досягнення цілей організації. Комунікація також є засобом, з допомогою якого модифікується поведінка, здійснюються зміни, інформація набуває ефективності, реалізуються цілі.

Для ефективного проходження процесу управління на кожному його етапі необхідна реалізація відповідного виду механізму управління, основою якої виступають комунікації. При чому останні в межах кожного виду механізму управління будуть виконувати ту чи іншу функції. Існує дві основні функції комунікацій: інформаційна та особистісна. Перша забезпечує рух інформації в організації, друга – взаємодію особистостей в процесі обміну інформацією. Ці дві функції тісно пов'язані одна з одною. Комунікаційні зв'язки в організації здебільшого виникають завдяки руху інформації, проте лише до інформаційних процесів не зводяться. Комунікація формується не тільки на основі необхідності обміну інформації, але й за особистісним ставленням (рівнем симпатії-антипатії) до учасників комунікаційного процесу на основі особистісних ділових зв'язків та з врахуванням особистісно-психологічних особливостей сприйняття інформації.

Так, в межах механізму визначення цілей (прийняття рішень) найбільш повно реалізується інформаційна функція комунікацій. Управлінська діяльність на першому етапі процесу управління заснована на обміні інформацією. Основна мета комунікації тут полягає у досягненні точного розуміння відправленого повідомлення приймаючою стороною. Від точності розуміння отриманої інформації керівником залежить якість визначених цілей (прийнятих рішень). А це залежить від надійності зовнішніх та внутрішніх організаційних комунікацій. Саме комунікація служить засобом включення організації в зовнішнє середовище, забезпечує їй необхідний рівень взаємодії з ключовими, цільовими аудиторіями, без яких неможливе і безглузде саме існування організації. Таку ж роль комунікація відіграє і у внутрішньому середовищі організації.

В межах механізму управлінського впливу на об'єкт управління комунікації в більшій мірі реалізують особистісну функцію. Управлінська діяльність пов'язана з необхідністю постійної координації діяльності членів колективу для досягнення загальних цілей. Дана координація може здійснюватися за допомогою різноманітних форм, а передусім – за допомогою різноманітних контактів членів організації в процесі комунікації.

Через механізм зворотного зв'язку комунікації реалізують одночасно інформаційну та особистісну функції. З одного боку через комунікаційні зв'язки надходить необхідна для оцінки ефективності управління інформація, а з іншого – через особистісні контакти відбувається коригування діяльності в процесі реалізації цілей і накопичення цінного досвіду та зв'язків для наступного циклу процесу управління.

Кожені з зазначених вище механізмів управління має свій специфічний інструментарій, але всіх їх пов'язує єдина мета, спрямована на забезпеченість керованості процесу управління, яка трактується нами як здатність безперешкодного протікання процесу управління на кожному його етапі. Особливого значення поняття керованості процесу управління набуває, коли системі управління доводиться функціонувати в нестабільних умовах. В теорії управління керованість означає можливість перевести систему з одного стану в інший. В соціології управління керованість – це якісна характеристика соціального середовища, що дозволяє соціалізованим суб'єктам встановлювати і досягати певних цілей при взаємодії одне з одним [7]. В достатньо загальній теорії управління керованість розглядається як властивість об'єкту управління, в основі якої лежить розв'язок задачі про передбачуваність поведінки об'єкта (процесу) в певній мірі під впливом: зовнішнього середовища, власних змін об'єкта (процесу), управління [1, с. 301].

Під керованістю часто розуміють і здатність досягати поставлених цілей, вкладаючись при цьому в обмеження ресурсів й часу, або співвідношення, що формується між керованими і некерованими змінними в системі управління. Дані визначення допомагають більш повно розкрити сутність складної категорії «керованість процесу управління». Всі вони вказують на ступінь знання суб'єктом управління об'єкту свого впливу. Об'єктом можуть виступати окремі процеси, ресурси, персонал, організація і її ділове середовище тощо.

Основний принцип досягнення керованості був сформульований кібернетиком й психологом Росом Ешбі і був названий законом необхідної різноманітності. Його суть полягає в тому, що різноманітність (складність) керуючої системи повинна бути не менша за різноманітність (складність) керованого об'єкта. Тому всі надбання теорії й практики менеджменту зводяться по суті до реалізації прагнення звузити різноманітність керованого об'єкту і розширити вплив та складність керуючого суб'єкта з метою досягнення керованості [6]. І одним з основних інструментів системи управління в досягненні керованості якраз і виступає комунікаційна мережа організації.

Потік інформації в організованій соціальній системі є істотним елементом її ефективного функціонування. Формування ефективних комунікаційних мереж і створення умов для успішного

функціонування комунікацій в організації становлять одну з найважливіших задач управління. Німецькі вчені Ст. Зігерт і Л. Ланг зазначають: "Хліб людей організації – інформація і комунікації. Якщо порушуються інформаційні потоки всередині підприємства та зв'язки із зовнішнім світом, саме існування цього підприємства під загрозою. Однієї інформації недостатньо. Тільки коли вона відповідним чином перетворюється і обробляється, тобто коли виникають комунікативні зв'язки, забезпечуються існування й ефективна діяльність організації" [4, с. 16].

Викладені вище положення дозволяють сформувати власну позицію у визначенні сутності механізму управління і розглядати його як систему управлінського інструментарію, що застосовується суб'єктом управління через комунікаційну мережу при розробці цілей організації, їх реалізації і забезпеченні зворотного зв'язку процесу управління, і яка спрямована на досягнення керованості останнього.

Висновки та подальші дослідження. Отже, механізм управління є найбільш активним елементом системи управління організації, що зв'язує і забезпечує взаємодію інших її складових через комунікаційні зв'язки. Різноманітність засобів управлінських впливів на кожному етапі процесу управління дозволяє в складі комплексного механізму управління організацією виділити три його складові: механізм визначення цілей (прийняття рішень), механізм управлінського впливу та механізм зворотного зв'язку. Кожен з них має свій специфічний інструментарій, але всіх їх пов'язує єдина мета, спрямована на забезпеченість керованості процесу управління. Реалізація зазначеної мети в значній мірі залежить від ефективності організаційних комунікацій. Тому для кожної організації постає важливе завдання розробки такої комунікативної мережі, щоб у ній органічно могли поєднуватися стійкість і динамізм, керованість і спонтанність, новий і колишній досвід.

Література

1. Внутренний предиктор СССР. Основы социологии. Том 1: Часть 1. Введение в психологические основы практики познания и творчества; Часть 2. Достаточно общая теория управления (ДОТУ) и некоторые аспекты управленческой практики − Санкт-Петербург, 2010. − 418 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.old.vodaspb.ru/files/books/osnovi-sociologii/osnovi-sociologii-1-a5-20101203.pdf.
2. Гончарук А.Г. Формирование общего механизма управления эффективностью предприятия [Электронный ресурс] / А.Г. Гончарук. − Режим доступа: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/4344/st_45_22.pdf?sequence=1
3. Джауд Абасс К. Теоретические подходы к определению сущности механизма управления [Электронный ресурс] / Абасс К Джауд – Режим доступа: http://www.be5.biz/ekonomika1/r2011/00403.htm.
4. Зигерт В. Руководить без конфликтов: Сокр. пер. с нем./ Науч. ред. и авт. предисл. А.Л. Журавлев. / В.Зигерт, Л. Ланг. – М. : Экономика, 1990. – 335 с.
5. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура [Електронний ресурс] / А.А. Малицький. – Режим доступу: http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura.
6. Свешникова Е. Управляемость, самоорганизация и контроль [Электронный ресурс] / Е. Свешникова // Управляем предприятием. – 2011. − № 3 (3) (апрель). − Режим доступа: http://upr.ru/article/UPRAVLYaEMOST,_SAMOORGANIZATsIYa_I_KONTROL-959.
7. Управляемость. Викисловарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C.
8. Чаленко А. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях [Электронный ресурс] / А. Чаленко. – Режим доступа: http://kapital-rus.ru/articles/article/176697/.
9. Яркина Н.Н. Комплексность механизма управления предприятием / Н.Н. Яркина // Бизнес Информ. − 2014. − № 4. – С. 324−329.
10. Jones E. Organizational Communication: Challenges for the New Century / Elizabeth Jones, Bernadette Watson, John Gardner // Journal of Communication. – 2004. − December. − P. 722–750.

References

1. Vnutrennii prediktor SSSR (2010), "The fundamentals of sociology. Volume 1: Part1. An introduction to the psychological bases of knowledge and creativity practice; Part 2. Sufficiently general management theory and some aspects of management practices", available at: http://old.vodaspb.ru/files/books/osnovi-sociologii/osnovi-sociologii-1-a5-20101203.pdf. (access date May 07, 2016).
2. Honcharuk, A.H. (2009), "The formation of a common mechanism for managing the enterprise efficiency", available at: http://econindustry.org/arhiv/html/2009/st_45_22.pdf. (access date June 01, 2016).
3. Dzhaud, Abass K. (2011), "Theoretical approaches to the definition of the essence of the management mechanism", available at: http://be5.biz/ekonomika1/r2011/00403.htm. (access date March 21, 2016).
4. Zihert, V. and Lanh, L. (1990), *Rukovodit bez konfliktov* [To lead without conflicts], Ekonomika, Moscow, Russia, 335 p.
5. Malytskyi, A.A. "Organizational and economic mechanism of enterprise management: essence and structure", available at: http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura. (access date March 21, 2016).

6. Sveshnikova, E. (2011), "Manageability, self-organization and control", *Upravliaem predpriiatiiem,* no. 3 (3) (aprel), available at: http://upr.ru/article/UPRAVLYaEMOST,_SAMOORGANIZATsIYa_I_KONTROL-959. (access date March 22, 2016).
7. "Controllability. Wiktionary", *Upravliaemost. Vikislovar*, available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C. (access date December 25, 2015).
8. Chalenko, A. (2010), "The uncertainty of the term "mechanism" in economic research", available at: http://kapital-rus.ru/articles/article/176697/. (access date May 07, 2016).
9. Yarkina, N.N. (2014), "The complexity of the mechanism for enterprise management", *Biznes Inform*, no. 4, pp. 324−329.
10. Jones, E., Watson, B., Gardner, J. (2004), "Organizational Communication: Challenges for the New Century", *Journal of Communication*, December, pp. 722–750.

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету В.І. Ткачук

УДК 636.5/6-035.57.003.13

Булик О.Б.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Львівський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Bulyk O.B.,
cand.sc.(econ.), acting assistant professor at the department of international economics and management of foreign economic activity
Lviv National Agrarian University

THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE POULTRY PRODUCTS EFFICIENCY EVALUATION

Постановка проблеми. Ефективність виробництва продукції птахівництва знаходить конкретний кількісний вираз у системі взаємопов'язаних показників, які характеризують ефективність використання основних елементів виробничого процесу. За допомогою таких показників визначається рівень ефективності використання всіх видів ресурсів, які застосовують у виробництві.

За останні роки на державному рівні вжито певних заходів для подолання аграрної кризи. У даний час сільське господарство є галуззю з низьким рівнем оподаткування і пільговим режимом кредитування. Однак сільськогосподарське виробництво як вид бізнесу й надалі відзначається нестабільністю та ризикованістю, не гарантує швидких і достатньо великих прибутків. Тому новітні адаптаційні та інноваційні процеси, що відбуваються в аграрному секторі України внаслідок переходу до ринкових відносин та вступу до СОТ зумовили необхідність пошуку відповідних методичних підходів до оцінки економічної ефективності виробництва продукції птахівництва, актуалізуючи цю проблему для науковців.

Щоб обґрунтувати напрями та виявити резерви підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва, необхідно здійснити оцінку різних явищ, які відбуваються в цій галузі. Для цього потрібні конкретні показники, що відображають вплив різних факторів на процес виробництва. За допомогою системи таких показників можна провести комплексний аналіз і розробити пропозиції щодо напрямів підвищення економічної ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження ефективності сільськогосподарської продукції висвітлені в працях багатьох вчених. Зокрема, питаннями узагальнення показників ефективності цікавилися Л.Драгун, О.Вакульчик, В. Дієсперов. В межах ресурсного підходу цікаві пропозиції були висунуті В. Прядко. За методикою А. Шафронова при ресурсному підході можна порівняти фактично одержаний результат з можливим і таким чином оцінити виробничо-економічну діяльність підприємства. Вагомий внесок у визначення показників ефективності виробництва внесли вітчизняні науковці В.Г. Андрійчук та І.В. Рябчик, більш глибоко

дослідивши метод DEA. Основним напрямом наукового дослідження О.А. Біттера, П.С. Березівського, В.С. Мельник є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, тому їхній внесок у вивченні методики ефективності не перебільшений.

Дослідження перелічених вище науковців дає нам базу для проведення оцінки підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва у сільськогосподарських підприємствах. Адже галузь птахівництва є перспективною і рентабельною порівняно з іншими галузями тваринництва та має великі потенційні можливості в забезпеченні населення високоякісними продуктами харчування. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження проблем галузі.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування методичних засад щодо ефективності виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах. Виходячи з мети дослідження, основним завданням наукової статті є узагальнення методичних основ визначення ефективності виробництва продукції птахівництва. Об'єктом дослідження є показники ефективності функціонування підприємств птахівничої галузі. Предметом дослідження є теоретико-методологічні основи підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи показники ефективності, науковці пішли різними шляхами. На думку одних вчених, доцільно нехтувати необхідністю отримання єдиної оцінки і будувати систему показників ефективності. Представники іншого підходу пропонують відразу обмежити велику кількість чинників впливу і визначити комплексний показник ефективності. Проте є й компромісні підходи. Відомі методики, в яких спочатку визначається система показників, а потім до неї застосовуються певні правила згортання для інтегральної оцінки. Прихильники єдиного показника часто вибудовують настільки складний комплексний показник, що за шириною охоплення вхідних параметрів він фактично не поступається системі показників. Також розроблені і ситуаційні алгоритми, які дають змогу вибрати той чи інший комплексний показник на базі попереднього аналізу визначених характеристик підприємства, а також чинників його ефективного функціонування.

Великий інтерес представляють роботи тих економістів, які намагаються розробити узагальнюючий показник ефективності виробництва. Такий показник, на думку Л. Драгуна і О. Вакульчика [4, с. 94], повинен відображати ефективність використання як поточних і застосованих витрат, так і ефективність витрат, які пов'язані з використанням позичкових коштів. Для того, щоб розрахувати його, пропонується показник питомих сукупних витрат (ПСВ), який обчислюють за формулою:

$$ПСВ = \frac{С + Пк + ОфК \times 1 + Оз \times К2 + ТР \times К3}{КР}, \quad (1)$$

де *С* – собівартість продукції; *Пк* – розмір виплат сум за використання кредитів; *Оф* – основні засоби, *К3* – коефіцієнти використання відповідно основних, оборотних і трудових ресурсів; *КР* – кінцеві результати виробництва (продукція, послуги).

Схожим шляхом визначення ефективності пішов і В. Прядко [5, с. 70]. В межах ресурсного підходу він запропонував для визначення економічної ефективності виробництва використовувати формулу загального коефіцієнта ефективності (інтегральної):

$$\text{Ефективність (інтегральна)} = \frac{\text{загальний обсяг виробництва}}{\text{загальні витрати}} \quad (2)$$

При цьому під загальним обсягом виробництва мається на увазі весь обсяг виробленої та реалізованої продукції і послуг, тобто весь вихід з виробничої системи кінцевого ефекту (продукту) [5, с. 70].

В економічній літературі, крім ресурсного підходу до визначення ефективності виробництва розрізняють ще й затратний, за яким результати виробництва порівнюють із затратами ресурсів.

На думку А. Шафронова, який запропонував ресурсний підхід до побудови показників, рівень ефективності виробництва визначається співвідношенням фактичного валового доходу (прибутку) підприємства на одиницю виробничих затрат до їх планового рівня [8, с. 83]:

$$Ес.г. = \frac{ВД \times П}{С + Ф \times К} \div \frac{ВДп \times Пп}{Сп + Фп \times К}, \quad (3)$$

де *ВД* і *ВДп* – фактичний і плановий розмір валового доходу; П і Пп – фактичний і плановий розмір прибутку; *Ф* і *Фп* – фактичний і плановий розмір основних виробничих засобів; *К* – коефіцієнт ефективності засобів.

За такого підходу можна порівняти фактично одержаний результат з можливим і таким чином оцінити виробничо-економічну діяльність підприємства.

Для оцінки економічної ефективності виробництва використовують натуральні і вартісні показники [3, с. 72]. Натуральні є вихідними для вимірювання рівня економічної ефективності виробництва. Адже такий показник, як продуктивність птиці, повною мірою характеризує ступінь

ефекту, одержаного в процесі виробництва, і відображає лише один бік досягнутої ефективності. Для визначення економічної ефективності необхідно знати розмір виробничих витрат, які забезпечили одержання наявної продуктивності птиці, бо один і той самий рівень продуктивності може бути досягнутий за різних витрат або за рівновеликих витрат отримують різну продуктивність птиці.

Економічну ефективність виробництва одного виду продукції птахівництва визначають за допомогою таких показників:

- продуктивність птиці, а саме: річна несучість однієї курки-несучки і середньодобовий приріст молодняку на вирощуванні;
- затрати праці на одиницю продукції: на 1000 шт. яєць або на 1 ц приросту;
- собівартість 1000 шт. яєць або 1 ц приросту;
- рівень рентабельності виробництва;
- прибуток на одиницю продукції;
- прибуток на 1000 гол. птиці.

Важливим показником економічної ефективності виробництва яєць та м'яса птиці є продуктивність останньої. Для курей-несучок продуктивність характеризується річною несучістю однієї курки-несучки. Її визначають діленням валового збору яєць на поголів'я курей – таким чином отримують середньорічну несучість однієї голови. Продуктивність птиці виступає одним з головних показників ефективності, тому що рівень продуктивності впливає майже на всі інші показники: із зростом продуктивності зменшуються витрати кормів на 1000 шт. яєць, затрати праці, собівартість 1000 шт. яєць, а зі зниженням продуктивності ці показники збільшуються. Продуктивність однієї курки-несучки у свою чергу залежить від низки чинників: породного складу, стану здоров'я птиці, строків використання курей-несучок і вікової структури стада, якості кормів, годівлі та поїння, умов утримання, догляду тощо.

До загальних показників ефективності продукції птахівництва належать: виробництво валової продукції, валовий дохід, чистий дохід, розмір прибутку, норма прибутку, рівень рентабельності. Ці показники обчислюють у розрахунку на середньорічного працівника, на 1 люд.-год. на 100 грн витрат виробництва, на 100 грн основних і оборотних засобів.

Для визначення ефективності виробництва часто використовують показник продуктивності праці. Оскільки ефективність залежить від співвідношення витрат на виробництво продукції й отриманого результату, то продуктивність праці впливає як на витрати, так і на результати праці. Проте це не означає, що джерелом ефективності є лише праця. Продуктивність праці можна розглядати як загальний показник, який показує ефективність використання виробничих ресурсів для виробництва продукції.

Зростання продуктивності праці знаходить своє вираження у зменшенні затрат і робочого часу на виготовлення одиниці продукції. Отже, за правильного співвідношення в темпах зростання продуктивності і заробітної плати частка оплати праці в собівартості продукції знижується. Практика показує, що комплексні заходи з подальшої раціоналізації виробництва позитивно впливають як на економію уречевленої праці, так і на ефективніше використання виробничих засобів.

Прибуток – одне з основних джерел формування фінансових ресурсів підприємства та формування фондів грошових коштів. Основну питому вагу прибутку птахопідприємства одержують від реалізації товарної продукції. При цьому прибуток розраховують за всім відомою схемою:

$$П = В - З\ , \qquad (4)$$

де *П* – прибуток, який отримало підприємство від реалізації продукції; *В* – виручка від реалізації продукції; *З* – затрати на виробництво і збут продукції (повна собівартість).

Рентабельність показує прибутковість, дохідність підприємства. Є два варіанти визначення рентабельності. За першим рентабельність визначають за такою формулою:

$$Р = \frac{П}{С} \times 100\ \%, \qquad (5)$$

де *Р* – рівень рентабельності продукції; *П* – прибуток; *С* – собівартість продукції.

Розрахований для підприємства рівень рентабельності показує скільки прибутку отримано на одиницю витрат у відповідному птахівничому господарстві. Схожою є характеристика рівня рентабельності виробництва окремого виду продукції птахівництва: м'яса птиці та яєць.

Оптимальна рентабельність, на думку А. Шафронова, визначається за формулою [8, с. 84]:

$$Нр = \frac{(Пв \times Фе \times Jф)(1 + Коб\ ) / Прн}{С \times Jс \times JПП} \times 100\ , \qquad (6)$$

де *Нр* – рівень рентабельності, %; *Пв* – приріст валової продукції в наступному році, грн; *Фе* – фондомісткість продукції (базовий рівень), грн; *Jф* – середньорічний індекс фондомісткості; *Коб* – коефіцієнт, який показує відношення оборотних засобів до суми основних виробничих засобів; *ПРн* – нагромаджувана частина прибутку на виробничі цілі; *С* – собівартість реалізованої продукції; *Jс* – індекс собівартості продукції; *JРП* – індекс обсягу реалізованої продукції.

Якщо взяти прибуток на одиницю продукції як різницю між ціною на неї *Ц* і собівартістю *С*, позначити обсяг продукції як *V*, вартість основних виробничих засобів *Фо*, а матеріальних оборотних засобів – *Фоб,* то розглянута формула рентабельності матиме такий вигляд:

$$P = \frac{V \times (Ц - Сб)}{Фо + Фоб} \times 100\ \%\ , \qquad (7)$$

Рівень рентабельності прямо пропорційний обсягу виробленої продукції та обернено пропорційний вартості використаних засобів та оборотних засобів. У зв'язку з цим рентабельність є інтегральним показником ефективності роботи підприємства. Зростання рентабельності відповідає інтересам як підприємства, так і суспільства загалом.

Рівень збитковості визначається в тих випадках, коли виручка від реалізації продукції не покриває витрат на її виробництво. Його розраховують як відношення суми збитку до повної собівартості (у відсотках). Рівень рентабельності показує ефективність спожитих виробничих ресурсів, проте не відображає ефективності використання всіх авансових витрат, що нагромаджуються у вигляді застосовуваних основних і оборотних засобів. Тому для визначення ефективності використання виробничих засобів застосовують показник норми прибутку, який розраховують за формулою:

$$Нп = \frac{П}{Фо + Фоб} \times 100\ \%, \qquad (8)$$

де *Фос, Фоб* – середньорічна вартість відповідно основних і оборотних виробничих засобів та оборотних засобів [4, 94].

Часто підприємства вкладають багато коштів у виробничі засоби, тим самим знижують оборотність капіталу. Такі вкладення супроводжуються підвищенням рівня автоматизації та механізації виробництва, забезпеченням його безперервності, наслідком чого є одержання високих прибутків, які компенсують зниження рівня загальної рентабельності. На основі цього можна дійти висновку, що один і той самий рівень загальної рентабельності може бути досягнутий за різного співвідношення розглянутих показників.

Умовою розвитку виробництва є зростання продуктивності праці. Це відповідає загальному економічному закону і є економічною умовою розвитку суспільства незалежно від пануючої у ньому системи господарювання. Продуктивність праці є найважливішим показником економічного зростання, узагальнюючим поняттям результативності праці. Особливості сучасного етапу розвитку економіки визначають нові підходи до оцінювання господарської діяльності, у тому числі до проблеми продуктивності праці.

Для збільшення обсягу виробництва продукції птахівництва у птахівничих підприємствах потрібно збільшувати кількість зайнятих працівників і підвищувати продуктивність їх праці. Під продуктивністю розуміють здатність живої праці створювати за одиницю робочого часу певну кількість споживчих вартостей. Її можна обчислити таким чином [2, с. 24]:

$$Пп = \frac{Рв}{Т}, \text{ або } Пп = \frac{Кп}{В}, \text{ або } Пп = \frac{В}{Кп}, \qquad (9)$$

де *Пп* – продуктивність праці; *Рв* – результат виробництва у порівнянних або поточних цінах; *Т* – затрати праці або трудові ресурси; *Кп* – кількість виробленої продукції, ц; *В* – затрати праці, люд.-год.

Для порівняння ефективності суб'єктів господарювання застосовують метод DEA – *Data envelopment analysis*, що в перекладі означає "Аналіз оболонки даних". Цей метод розроблений послідовниками Паретто: спочатку М. Фаррелом, а потім Чарнсом, Купером і Родером [1, с. 53]. Згідно з їхнім ученням, критерієм для виявлення ефективності за такого аналізу є досягнення оптимуму Паретто, коли ефективність сільськогосподарських підприємств прирівнюється до 100%, а саме:

– виробництво будь-якого продукту (вхідного параметра) не може бути збільшеним без збільшення одного або кількох факторів виробництва (вхідних параметрів) або зменшення виробництва інших продуктів;

– будь-який фактор продукту (вихідного параметра) не може зменшуватись без зменшення одного або кількох продуктів (вихідних параметрів), або ж підвищення інших вхідних факторів [7, с. 476].

Метод DEA також досліджений і описаний у працях вітчизняних науковців [1; 6]. Суть його полягає у порівнянні фактичного показника продуктивності (ресурси) з максимально можливим виходом продукції за заданої кількості ресурсів. За допомогою розробленої математичної моделі на

базі кращих підприємств будують так звану оболонку даних, яка задає межу виробничих можливостей, тобто максимально можливий за даних умов вихід продукції за будь-якої комбінації ресурсів.

Застосовуючи цей метод до підприємств, які виробляють продукцію птахівництва, можна визначити ефективно й неефективно працюючі підприємства, провести аналіз їхньої діяльності, розрахувати раціональне співвідношення виробничих ресурсів і розміри птахівничих господарств, а також мінімальні розміри, потрібні для виробництва окремого виду продукції птахівництва.

Сьогодні в західній науці спостерігається великий попит на використання методу DEA, особливо в сільському господарстві. За його допомогою обчислюють три види ефективності: технічну, аллокативну і загальну.

Економічний зміст технічної ефективності зводиться до того, на скільки можна зменшити використання факторів виробництва для виробництва того самого обсягу продукції. Якщо така межа досягається, то технічна ефективність дорівнюватиме 1.

Аллокативна ефективність (ефективність розподілу ресурсів) є найвищою тоді (рівна 1), коли підприємство вибирає ресурси за відповідними цінами для виробництва продукції за найменших затрат. Виходячи з цього, загальна ефективність визначається добутком технічної та аллокативної ефективності.

Оскільки ці види ефективності визначені за допомогою методу DEA, то їх можна розглядати як своєрідні форми існування економічної ефективності.

Для аналізу масових соціально-економічних явищ і показників широко застосовують метод групування. Суть його полягає в тому, що під час аналізу господарства об'єднують за певними ознаками, показниками в групи, забезпечуючи вивчення соціальних та економічних явищ у їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Це дозволить вивчити вплив визначальних чинників на об'єкт дослідження, на підставі чого можна виявити тенденції розвитку господарства.

Оскільки значення багатьох показників формується під впливом декількох різних факторних ознак, то доцільно застосовувати багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз. Застосування зазначеного методу дозволяє не тільки виявити наявність зв'язку досліджуваних явищ, а й встановити кількісне вираження тісноти цього зв'язку.

До соціально-економічних явищ часто застосовують методи багатовимірного аналізу, до яких належить кластерний і факторний аналіз. Суть кластерного аналізу полягає в тому, що досліджувані об'єкти розбивають на однорідні групи чи кластери. Ці кластери формуються за схожими числовими даними щодо кожного об'єкта дослідження. Такий аналіз дозволяє розподіляти об'єкти за низкою ознак. За допомогою кластерного аналізу можна проаналізувати великий обсяг інформації, при цьому різко скорочуючи та стискаючи великі масиви інформації, роблячи їх компактнішими.

Факторний аналіз дозволяє оцінити вплив чинників на результативний показник. За допомогою такого методу можна встановити наявність або відсутність зв'язку між змінними явищами. Такий аналіз дозволяє виділити вплив не тільки чітко визначених факторів, а й наявність невидимих з першого погляду чинників, вплив яких на результативний показник може бути досить вагомим.

Для дослідження перспективних показників ефективності птахівництва використовують прогнозування. Суть прогнозування полягає в науковому обґрунтуванні можливих кількісних та якісних змін стану підприємства (або іншого об'єкта) в майбутньому, а також альтернативних способів досягнення очікуваного стану. Система методів прогнозування формується через фіксацію можливих і структурованих за певними ознаками методів розробки прогнозів майбутнього стану того чи іншого суб'єкта господарювання. Розрізняють різні економічні методи прогнозування залежно від джерел інформації, технології її обробки та одержаних результатів. Обов'язковою умовою застосування таких методів є встановлення ступеня надійності кореляційних формул на підставі логістичного аналізу достатності статистичної вибірки (масиву даних).

Висновки та подальші дослідження. На основі проведеного наукового дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Ефективність виробництва є складною економічною категорією, для розуміння якої потрібні різні підходи. На неї впливає комплекс взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. Тому для оцінки економічної ефективності використовують певний критерій і сукупність показників, які пов'язані між собою і відображають вимоги економічних законів, а також характеризують вплив різних чинників.

2. Фактично визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному (за гуртовими цінами або за собівартістю) виразі або прибуток. Але ж сам по собі розмір цих результатів не дає змоги дійти висновку про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Отже, для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

3. У птахівництві під економічною ефективністю розуміємо одержання максимальної кількості продукції від однієї голови птиці за найменших затрат праці і коштів на виробництво одиниці продукції.

Економічна ефективність птахівництва проявляється у збільшенні виробництва птахівничої продукції і сировини для промисловості в необхідному асортименті та належної якості на душу населення. Однак необхідно не тільки збільшувати обсяг виробництва продукції птахівництва відповідно до зростаючих потреб, а й систематично підвищувати продуктивність праці, знижувати витрати на виробництво кожної одиниці продукції.

Проте, зважаючи на швидкий розвиток птахівництва в мінливому ринковому середовищі, необхідно продовжувати дослідження специфіки й особливостей функціонування підприємств галузі, уточнювати шляхи підвищення її ефективності.

Література

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 52-63.

2. Біттер О.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва і рівень життя сільського населення / О.А. Біттер, П.С. Березівський, В.С. Мельник. – Львів: ЛДАУ, 1997. – 188 с.

3. Дієсперов В. Визначення ефективності в сільськогосподарському підприємстві // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 70-78.

4. Драгун Л. Інтегральний показник для аналізу ефективності виробництва / Л. Драгун, О. Вакульчик // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 93-95.

5. Прядко В.В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва / В.В. Прядко // Економіка АПК. – 2003. – №10. – С. 69-72.

6. Рябчик І.В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств / І.В. Рябчик // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 101-108.

7. Самуэльсон Пол Энтони. Экономика [Текст] : учебное пособие для студентов, обучающихся по экономическим направлениям и специальностям / П. А. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус ; Пер. с англ. под ред. Л.С. Тарасевича, А.И. Леусского. – 15-е изд. – Москва : Бином : КноРус, 1999. – 799 с.

8. Шафронов А. Новый подход к эффективности и устойчивости сельскохозяйственных предприятий / А. Шафронов // Экономист. – 2003. – № 4. – С. 82-87.

References

1. Andriichuk, V.H. (2005), “Theoretical and methodological grounds of production efficiency”, *Ekonomika APK,* no. 5, pp. 52-63.

2. Bitter, O.A., Berezivskyi, P.S. and Melnyk, V.S. (1997*), Efektyvnist silskohospodarskoho vyrobnytstva i riven zhyttia silskoho naselennia* [The efficiency of agricultural production and the living standards of the rural population], LNAU, Lviv, Ukraine, 188 p.

3. Diiesperov, V. (2007), “Determining the efficiency in the agricultural enterprises”, *Ekonomika Ukrainy,* no. 10, pp. 70-78.

4. Drahun, L. and Vakulchyk, O. (1995), “The overall indicator for the analysis of efficiency of production”, *Ekonomika Ukrainy,* no. 9, pp. 93-95.

5. Priadko, V.V. (2003), “Theoretical aspects of the efficiency of the agricultural production”, *Ekonomika APK,* no. 10*,* pp. 69-72*.*

6. Riabchyk, I.V. (2004) “The new approaches to the analysis of efficiency of the agricultural enterprises”, *Ekonomika APK,* no. 3, pp. 101-108*.*

7. Samuelson, Pall E. and Nordhaus, V.D. (1999), *Ekonomiks* [Economics], translated by L. S. Tarasevich, A.I. Leusskiy, Vol 15, Binom, KnoRus, Moscow, Russia, 799 p.

8. Shafronov, A. (2003), “A new approach to the effectiveness and sustainability of agricultural enterprises”, *Economist*, no. 4, pp. 82-87.

Рецензент: д.е.н. Львівського національного аграрного університету В.А. Колодійчук

УДК 631.1.027:631.11

Гуля Ю.В.,
к.е.н.
Циганок В.М.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Житомирський національний агроекологічний університет

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ БРЕНДИНГОМ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Gulya Yu.V.,
cand.sc.(econ.)
Tsyganok V.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of marketing
Zhytomyr National Agroecological University

METHODICAL BACKGROUNDS OF STRUCTURAL AND LOGICAL MODELS OF POULTRY ENTERPRISES BRANDING MANAGEMENT

Постановка проблеми. Брендинг, ребрендинг, рестайлинг найшов активне впровадження в маркетингу українських підприємств, в т.ч. і птахівничих. Ринок м`яса птиці України структурований в розрізі торгових марок виробників цієї продукції, які стали брендами в очах споживачів. Використання підприємствами сучасних технологій брендингу щодо розробки, впровадження та трансформаціїв свідомості споживачів торгових марок у бренди підвищує рівень лояльності цільової аудиторії як до самої продукції, так і до її виробників. Останні напрями залежать від особистої самореалізації споживачів в цих брендах та рівня їх залученості в процес брендоутворення. Тому актуальним є питання побудови структурно-логічної моделі управління брендингом птахівничих підприємств, яка б ґрунтувалась на використанні атрибутики брендів для поетапного залучення споживачів у цей процес, формуванні образного бачення брендів, сприйняття й прийняття їх цільовою аудиторією, оцінювала результативність відповідних маркетингових заходів, та прогнозувала часові горизонти процесу брендоутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні теоретико-методичні питання стосовно брендів і брендингу висвітлені в працях таких відомих зарубіжних і вітчизняних вчених, як: Д. Аакер, А. Випперфюрт, Т. Гед, А. М. Годін, Л. М. Капустіна і Н. В. Хмелькова, Ж.-Н. Капферер, Б. Карлоф, К. Л. Келлер, О. В. Кендюхов, О. М. Азарян, С. М. Димитрова, Л. А. Радкевич, О. В. Кужилева, Н. Кляйн, Ф. Котлер,Н. В. Куденко, Ж.-Ж. Ламбен, М. Марк і К. Пирсон, В. Перція, Л. Райс і Е. Райс, І. О. Соловйов, П. Темпорал, Д. Траут, А. Уіллер.

Бренд з точки зору ринкової діяльності підприємств – це обіцянка, головна ідея, репутація і очікування, які складаються в розумі людей відносно продукту або його виробника. З точки зору облікової діяльності бренд – це істотний нематеріальний актив цих підприємств. З точки зору управління корпоративною ідентичністю бренди покликані створювати образи, асоціації і емоційні зв`язки. Споживачі повинні відчувати до них всю палітру почуттів, повинні вірити (довіряти) брендам, проявляти до них лояльність.

Більш сучасними слід вважати такі стратегії брендингу, як «побудова індивідуальності бренду», що будується на прагненні людини до самореалізації, як особистості (індивідуальності) та «залучення споживачів в бренд», що базується на прагненні людини бути причетним до чогось важливого, відчувати з кимось єдність в цій причетності. Ці прагнення і бажання в свою чергу базуються на таких характеристиках людей, як сприйняття і індивідуальність. На думку А. Уіллера, побудова індивідуальності бренду – це «обіцянка, головна ідея, репутація і очікування, які формуються в умах людей відносно індивідуальності продукту або компанії. Це потужний, але не матеріальний актив, який створює емоційні зв`язки між виробником (продавцем) та споживачем» [11, с. 4].

Сприйняття людей – це значення, які вони приписують речам. Сприйняття товару може бути засновано на власному досвіді, особистих враженнях, зібраній інформації, рекламі, думках друзів чи колег. Сприйняття можна виміряти двома показниками: значимість (важливість того чи іншого атрибута) і рівень сприйняття присутності атрибута в бренді [11, с. 119]. Атрибути бренда це функціональні або емоційні асоціації існуючих чи потенційних споживачів щодо якогось бренду [8, с. 128], це набір сенсорних характеристик, що мають відношення до товару чи послуги, зовнішня форма, що сприймається зором, слухом, відчуттям дотику і запахомабо смаком [2, с. 192]. Так, сильний образ

бренда означає, що важливі для споживача атрибути сприймаються ним як добре представлені в торговій марці і це необхідно підкреслювати в комунікаційній політиці підприємства.

А. Випперфюрт вважає, що брендинг – це процес «привласнення (викрадення) бренду споживачами, їх підсвідомої участі в його побудові та розвитку в умовах зростання цинізму і загальної відрази від рекламного галасу. Відтак, менеджери з маркетингу більше не контролюють ситуацію, тепер за них це роблять споживачі. Велика кількість проникливих, захопленихі творчих людей у всьому світі допомагають покращувати і підтримувати революційні товари і послуги (бренди), інколи без жодних маркетингових заходів з їх просування, фінансової участі фірм і підприємств, що їх виробляють (надають). Саме цей процес маркетологи називають «привласненням (або викраденням) споживачами бренду» [1, с. 30]. Сутність застосування стратегії «привласнення споживачами бренду» полягає у виконанні 9-ти правил зміни світогляду маркетологів по відношенню до споживачів цільової аудиторії.

Таким чином, залучення споживачів у бренд – це управління процесом сприйняття споживачами бренду не як товару, чи торгової марки, а як стилю життя, певної цінності, метою якого є досягнення ними певного рівня перетворень.

Постановка завдання. *Метою дослідження* є обґрунтування та поглиблення теоретичних і методичних засад щодо розширення можливостей використання брендингу сільськогосподарськими підприємствами галузі птахівництва. *Об'єктом дослідження* є процес імплементації брендингу як інструмента маркетингової діяльності підприємств галузі птахівництва. *Предметом дослідження* є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів щодо формування брендингу птахівничих підприємств. Під час написання використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема такі, як: абстрактно-логічний – для формування і узагальнення теоретичних та методичних засад брендингу як маркетингової технології й маркетингового інструмента діяльності підприємств, що зумовлюють формування лояльності споживачів; аналізу та синтезу – для вивчення складових брендоутворення птахівничих підприємств; монографічний – для детального вивчення досвіду окремих підприємств аграрного сектора з горизонтальною формою інтеграції; економіко-математичний метод (зокрема математичне моделювання) використано для розробки математичної моделі управління брендингом досліджуваних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення цього важливого методичного питання намина основі синтезу результатів, отриманих на попередніх етапах дослідження дії існуючих законів, принципів і правил брендингу, проведеної ідентифікації атрибутів торгових марок, класифікації образів брендів було сформовано структурно-логічну модель управління брендингом птахівничих підприємств (рис. 1).

Гіпотеза побудови цієї моделі така: дія існуючих законів, принципів, правил побудови і просування брендів, розробка і використання підприємствами атрибутів брендів різних рівнів в залежності від прояву індивідуальності й самореалізації споживачів у брендах створюють у їх свідомості певні образи цих брендів. Створені образи формують відповідні рівні залученості споживачів у процес брендоутворення. Сформовані у свідомості споживачів рівні залучення, в свою чергу, зумовлюють підвищення їх сприйняття і прихильності до цих брендів.

Для побудови моделі було вирішено такі завдання: 1) досліджено існуючі закони, принципи, правила, вимоги щодо створення успішного бренду; 2) ідентифіковано атрибути брендів стосовно прояву в них індивідуальності споживачів; 3) розроблено класифікацію образів бренду, що створюються у свідомості споживачів у процесі брендингу; 4) визначено складові моделі залучення споживачів у бренд на підставі створення у них відповідних образів бренду; 5) визначено параметри позиції бренду у свідомості споживачів; 6) розраховано абсолютну і відносну ефективність залучення споживачів у бренд; 7) побудовано графічну модель рівнів залучення споживачів у бренд; 8) визначено рівні здійснення трансформації сприйняття брендів споживачами в залежності від рівнів їх залучення у бренд.

Зазначена модель по вертикалі складається із 5-ти взаємопов`язаних між собою рівнів управління брендингом птахівничих підприємств, що структурно-логічно зверху вниз переходять один в інший, із відповідним зростанням зліва направо складових процесу управління за їх значимістю (рис. 1).

І рівень управління брендингом птахівничих підприємств становить блок існуючих законів Лори і Ел Райс [9] щодо створення бренду, загальних і процесуальних принципів брендингу, правил сучасного брендингу Дж. Гранта [3], характеристик застосування стратегії залучення споживачів у бренд А. Випперфюрта [1], відмінностей бренду від торгової марки Л. Капустіної і Н. Хмелькової [6], заповідей для бренду з майбутнім Т. Геда [4], дія яких враховується при розробці відповідних технологій брендингу.

ІІ рівень управління брендингом птахівничих підприємств складається із чотирьох блоків атрибутів брендів, що ідентифіковані за чотирма рівнями прояву індивідуальності споживачів у цих брендах, використання яких в брендингу мають певний вплив (дію) на свідомість споживачів.

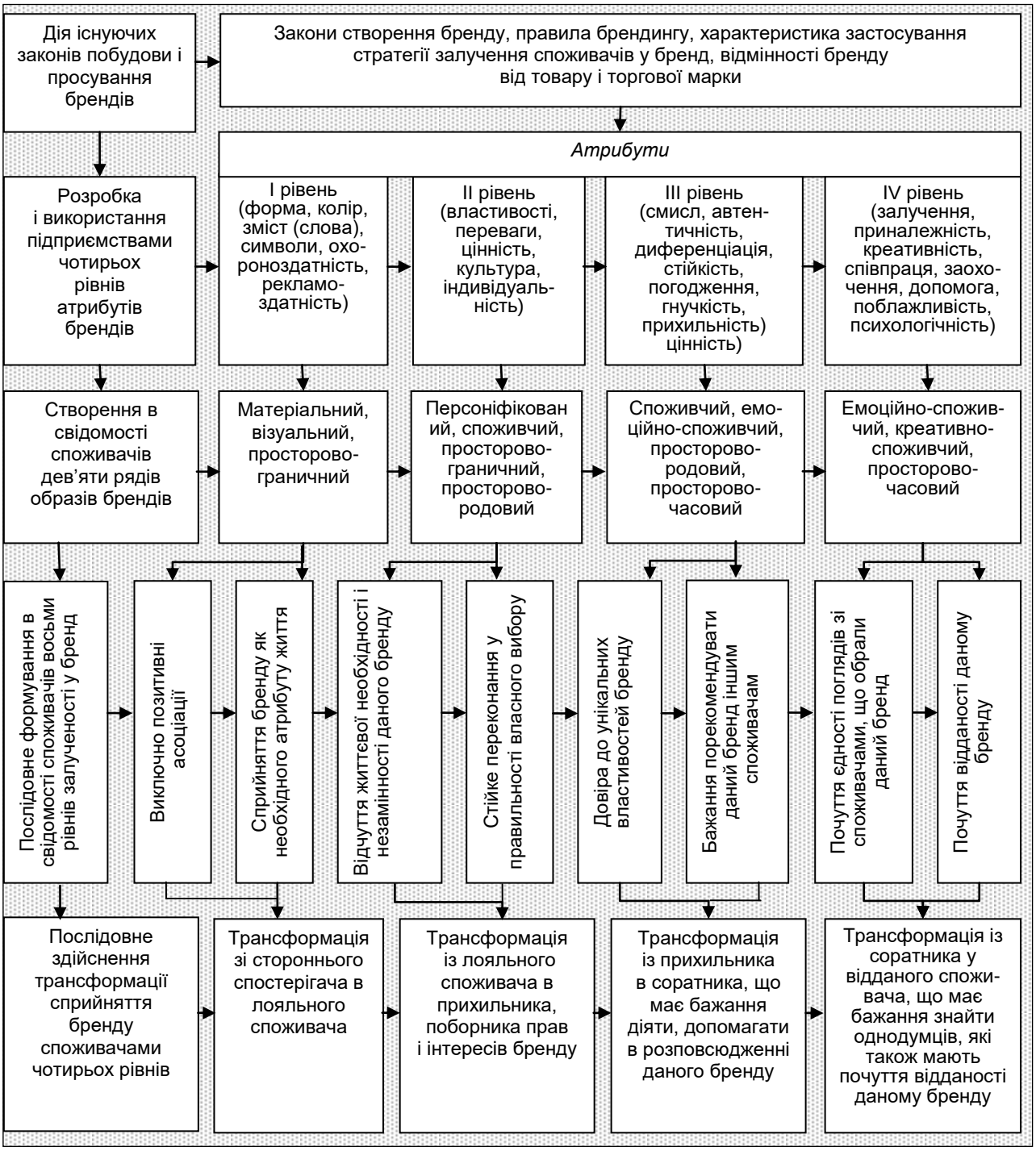

Рис. 1. Структурно-логічна модель управління брендингом птахівничих підприємств

Джерело: власні дослідження

Сучасні дослідження вчених присвячені тому, як люди сприймають і інтерпретують сенсорні символи. В першу чергу мозок людини розпізнає і запам'ятовує форму, в той час як слова повинні інтерпретуватись. Сама торгова марка є об`єктивною характеристикою товару, але щоб виконувати свою роль, вона повинна мати низку атрибутів. Термін атрибут дослівно означає суттєвий признак, властивість, невід`ємну приналежність предмета. Ж.-Ж. Ламбен вважає, що атрибут означає певну вигоду, що шукає покупець товару [7, с. 36].

Ідентифікація атрибутів, які споживачі певної цільової групи вважають (сприймають) невід'ємно притаманними товару і які використовуються як критерії його вибору є важливим кроком формування торгової марки і управління нею. Пропонується проводити ідентифікацію атрибутів брендів за чотирма рівнями сприйняття споживачами цих атрибутів (рівнями прояву індивідуальності споживачів в бренді та

їх залученні у бренд) і які базуються на певних критеріях свідомості споживачів: зорового і асоціативного сприйняття, логічній інтерпретації, образного бачення і уяви. Приймаючи до уваги те, що бренд – це комплексний багаторівневий символ, можна виділити шість його атрибутів на рівні торгової марки (*форма, колір, зміст (слова), символи, охороноздатність і рекламоздатність*) і п'ять атрибутів – на рівні бренду (*властивості, переваги, цінності, культура і індивідуальність*). Підприємство повинно вирішувати, на якому саме атрибуті, чи групі атрибутів буде будуватись імідж (образ) її торгової марки і відповідно комунікаційна політика. Найбільш довгостроковими і більш надійними атрибутами бренду є його цінність і індивідуальність, які важко скопіювати конкурентам на відміну від властивостей і переваг.

Атрибути торгових марок першого і другого рівня, нажаль, не можуть в повному обсязі розкрити сутність індивідуальності брендів. Для цього представлені вісім атрибутів індивідуальності бренду (*сенс, автентичність, диференціація, стійкість, погодження, гнучкість, прихильність та цінність*), які базуються на прагненні споживачів до самореалізації, бажанні побачити (проявити) в брендах свою індивідуальність, як особистостей. «Якщо бренд звернений до розуму і серця споживача, то його індивідуальність – це дещо відчутне, здібне впливати на органи і почуття людини» [5, с. 61–64]. Можна зробити висновок, що ціль формування індивідуальності бренду – це не поверхня послідовність, а внутрішнє погодження всіх атрибутів і систем індивідуальності. Кращі концептуальні рішення індивідуальності бренду добре запам'ятовуються, диференціюються, наповнені сенсом, вони достовірні, стійкі, гнучкі і володіють безперечною цінністю [11, с. 26, 59].

Ідентифікацію атрибутів брендів четвертого рівня прояву індивідуальності споживачів на рівні їх залучення у бренд (табл. 1) було проведено на підставі YI-тої групи образів брендів: «креативно-споживчого образу бренду» (табл. 2), що будуються за рахунок реалізації бажання споживачів співпрацювати з брендами.

Таблиця 1

Характеристика атрибутів брендів IV рівня прояву індивідуальності споживачів у брендах

№ п/п	Атрибут	Змістовне наповнення атрибутів брендів на рівні залучення споживачів у процес брендоутворення
1	Залучення	Дозвіл споживачам брати участь в брендингу
2	Приналежності	Створення спільноти за інтересами
3	Креативності	Використання стратегічного креативу. Полягає в готовності цінувати несподіваність і недосконалість й чинити опірнав'язливому прагненнюдо послідовності. Стимулює творчість, зокрема у клієнтів
4	Співпраці	Розуміння того, що бренд створюється у співпраці зі споживачами
5	Заохочення	Заохочення цільової аудиторії працювати на підприємство а не в пошуку за допомогою фокус-груп притаманних їй тенденцій
6	Допомоги	Допомога відданим і впливовим клієнтам підприємства розповсюджувати послання бренда на більш широку аудиторію
7	Поблажливості	Дозвіл ринку (споживачам) привласнити ваш бренд
8	Психологічності	Унікальний вплив на психологічному рівні

Джерело: адаптовано [1, с. 6].

Таблиця 2

Класифікація рядів образів брендів, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу

№ п/п	Ряд образів брендів	Інструментарій (закони, принципи, правила)
1	2	3
1	Матеріальний образ бренду, що будується на якості самого товару, його фізичних характеристиках, споживчих властивостях та технологіях виробництва як продуктова основа позиціонування (product, price)	Якості, Інноваційності, Позиціонування.
2	Візуальний образ бренду, що будується на зоровому, слуховому, образному, асоціативному сприйнятті свідомого і підсвідомого рівня як візуальна основа позиціонування (product, price, promotion)	Ім'я, Слова, Форми, Кольору, Абстрактності, Особистості, Символіки.
3	Персоніфікований образ бренду, що будується за рахунок впізнання автентичності бренда, його відповідності й захищеності як персоніфікована основа позиціонування (product, price, promotion, place)	Вертикальної грамоти, Компанії, Неповторності, Відповідності, Автентичності та адаптивності, Головної ідеї, Місії, Захищеності.
4.	Споживчий образ бренду, що будується за рахунок формування вподобань споживачів через симбіоз реклами, суспільної думки та свідомості самого споживача як основа позиціонування (promotion)	Реклами, Суспільної думки, Задоволеності, Визнання, Загальної думки, Власності, Поваги до своїх споживачів, Образності, Свідомості.

продовження табл. 2

1	2	3
5	Емоційно-споживчий образ бренду, що будується за рахунок реалізації емоційних вподобань споживачів (їх самореалізації) в брендах як індивідуальностей і особистостей як основа позиціонування побудови індивідуальності бренду (promotion)	Індивідуалізації, Міфологізації, Відчутності, Приналежності, Захоплення
6	Креативно-споживчий (споживчого залучення) образ бренду, що будується за рахунок реалізації можливості споживачів співпрацювати з брендами щодо їх створення і просування як основа позиціонування залучення споживачів у бренд (promotion)	Залучення, Приналежності, Креативності, Співпраці, Заохочення, Допомоги, Поблажливості, Психологічності.
7	Просторово-граничний образ бренду, що будується за рахунок розширення, звуження, протяжності бренду як просторово-горизонтальна основа позиціонування (place)	Розширення, Звуження, Протяжності, Кордонів.
8	Просторово-родовий, категоріальний образ бренду, що будується на родових, категоріальних характеристиках бренду, характеристиках його співдружності як просторово-вертикальна, ко-брендингова основа позиціонування (place)	Категорії, Співдружності, Роду, Суббрендів, Собратів, Кооперативності.
9	Просторово-часовий образ бренду, що будується на характеристиках постійності, змінності, життєдіяльності бренду як основа позиціонування життєзабезпечення бренду (place)	Постійності, Перемін, Природного уходу, Пластичності, Спрямованості.

Джерело: власні дослідження.

III рівень управління брендингом птахівничих підприємств становить чотири складові образів брендів, які формуються у свідомості споживачів за рахунок використання відповідних технологій брендингу, що враховують дію певних законів брендингу із використання відповідних атрибутів брендів і які класифіковано в дев'ять рядів образів в залежності від характеру їх побудови (табл. 2).

Визначена класифікація за дев`ятьма рядами образів поєднуються в три блоки: I блок: матеріальний, візуальний і персоніфікований образи брендів; II блок: споживчий, емоційно-споживчий і креативно-споживчий образи брендів; III блок: просторово-граничний, просторово-родовий (категоріальний) і просторово-часовий образи брендів.

IV рівень управління брендингом птахівничих підприємств складається з чотирьох складових за восьми рівнями залучення споживачів у процес брендоутворення, які формуються в залежності від створених у свідомості споживачів рядів образів брендів (табл. 3).

Таблиця 3

Складові процесу залучення споживачів у бренд на підставі створення у них відповідних образів бренду

№ п/п	Етап залучення споживачів у бренд	Ряди образів брендів, що створюються у свідомості споживачів за допомогою відповідних атрибутів	
		образи	атрибути
I	1. Формування у споживача виключно позитивних асоціацій з даним брендом	I-II, VII. Матеріальний, візуальний і просторово-граничний образи бренду	I. Атрибути брендів (на рівні торгової марки)
	2. Формування у споживача сприйняття бренду як необхідного атрибуту життя		
II	3. Формування у споживача відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду	III-IV, VII-VIII. Персоніфікований, споживчий, просторово-граничний, просторово-родовий образи бренду	II. Атрибути брендів (на рівні брендів)
	4. Формування у споживача стійкого переконання у правильності власного вибору саме цього бренду, і того, що інші споживачі, які купують інші бренди, роблять неправильний вибір		
III	5. Формування у споживача довіри до унікальності бренду, (переконання його в унікальних перевагах даного бренду над іншими)	IV-V, VIII-IX. Споживчий, емоційно-споживчий, просторово-родовий, і просторово-часовий образи бренду	III. Атрибути брендів (на рівні самореалізації споживачів у брендах)
	6. Формування у споживача бажання порекомендувати даний бренд іншим споживачам		
IV	7. Формування у споживача почуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд	V-VI, IX. Емоційно-споживчий, креативно-споживчий, і просторово-часовий образи бренду	IV. Атрибути брендів (на рівні залучення споживачів у бренд)
	8. Формування у споживача почуття відданості бренду		

Джерело: власні дослідження.

Слід зазначити, що чим вищий рівень залучення споживачів, тим вищою є їх прихильність до бренду: від формування у споживача виключно позитивних асоціацій з брендом і його сприйняття як необхідного атрибуту життя (1–2 рівні залучення споживачів у процес брендоутворення) – до

формування у нього відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд і його відданості цьому бренду (7–8 рівні залучення споживачів у процес брендоутворення).

Рівні залучення споживачів у бренд визначаються на підставі певних параметрів (за основу їх визначення взята модель ідеальної позиції торгової марки, запропонована О. В. Кендюховим [10]). Виходячи з позиції бренду у свідомості споживачів, ефективність цього залучення може бути оцінена як 100 % від стану «залучення/трансформація» параметрів позиції бренда (*Pi* в табл. 4).

Таблиця 4

Параметри позиції бренду в свідомості споживачів

№ п/п	Рівні залучення споживачів у бренд	Параметри позиції бренду, %
1	Виключно позитивні асоціації з даним брендом	P_1 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні позитивних асоціацій
2	Прийняття бренду як необхідного атрибуту життя	P_2 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні необхідного атрибуту життя
3	Відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду	P_3 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні незамінної життєвої цінності
4	Стійкі переконання у правильності власного вибору саме цього бренду	P_4 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні переконання у правильності власного вибору, і того, що інші споживачі, які купують інші бренди, роблять неправильний вибір
5	Довіра до унікальності бренду	P_5 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні упевненості в унікальних перевагах даного бренду над іншими брендами
6	Бажання порекомендувати даний бренд іншим споживачам	P_6 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні бажання порекомендувати даний бренд іншим споживачам
7	Почуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд	P_7 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні почуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд
8	Почуття відданості бренду	P_8 – частка сприйняття бренду споживачами на рівні почуття відданості даному бренду

Джерело: адаптовано [10, с. 142-143].

Ефективність залучення споживачів у бренд може бути виражена такою формулою [10, с.143]:

$$ЕЗСБ = \sum_{i=1}^{N} d_i p_i \quad (1)$$

де p_i – величина *і-го* параметра позиції бренда у свідомості споживачів (частка у % від його ідеального стану); a_i – коефіцієнт значущості *і–го* параметра позиції бренду; a_i = від 0 до 1 $\sum a_i$ = 1.

Значення a_i встановлюється на підставі думок експертів, p_i – шляхом проведення відповідних соціологічних досліджень.

Ґрунтуючись на методології бенчмаркингу, більш об’єктивною буде оцінка ефективності залучення споживачів у бренд у порівнянні з показниками бренду-лідера основного конкурента. Відносна ефективність залучення споживачів у бренд розраховується за формулою [10, с. 143]:

$$ЕЗСБ_r = \frac{ЕЗСБ_a}{ЕЗСБ_k} \quad (2)$$

де $ЕЗСБ_a$ – ефективність залучення споживачів у бренд, що досліджується. $ЕЗСБ_k$ – ефективність залучення споживачів у бренд найсильнішого конкурента. Якщо $ÅÇÑÁ_r$ >1 – ефективність залучення споживачів у досліджуваний бренд ($ÅÇÑÁ_a$) вища, ніж ефективність їх залучення у бренд найсильнішого конкурента ($ÅÇÑÁ_k$).

V рівень управління брендингом птахівничих підприємств складається із чотирьох блоків здійснення трансформації сприйняття споживачами зазначених брендів, що відбувається в залежності від сформованих завдяки брендингу в їх свідомості рівнів залучення у процес створення і просування бренду.

Сформовані в свідомості споживачів ряди образів, рівні їх залучення у бренд, в свою чергу, реалізуються у чотирьох рівнях трансформації їх сприйняття бренду: 1) трансформації із стороннього спостерігача в лояльного споживача за рахунок атрибутів бренду першого рівня та матеріального, візуального і просторово-граничного образів бренду шляхом зорового і асоціативного сприйняття та логічної інтерпретації. При цьому у споживача формуються виключно позитивні асоціації і сприйняття ним бренду як необхідного атрибуту життя; 2) трансформації із лояльного споживача в прихильника, поборника прав та інтересів бренду за рахунок атрибутів другого рівня та

персоніфікованого,споживчого,просторово-граничного та родового (категоріального) образів бренду. В результаті цієї трансформації за допомогою образного бачення, уяви і фантазії у споживача формуються відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду, стійкого переконання у правильності власного вибору; 3) трансформації із прихильника в соратника, дієвого споживача, що має бажання допомагати в розповсюдженні цього бренду в межах атрибутів бренду третього рівня та споживчого, емоційно-споживчого, просторово-родового (категоріального) і часового його образів. На цій основі у споживача виникає задоволеність такої його потреби, як прагнення до індивідуальної самореалізації. Цей рівень залучення споживачів у бренд характеризується формуванням у них довіри до унікальних його властивостей, бажання порекомендувати даний бренд іншим споживачам (рис. 2); 4) трансформації із соратника у відданого споживача, що прагне знайти однодумців, яким також властиве почуття відданості бренду за рахунок атрибутів четвертого рівня та емоційно-споживчого, креативно-споживчого і просторово-часового образів бренду. Зазначені атрибути бренду задовольняють відчуття приналежності до спільноти однодумців, яка може перерости в майбутньому у спільноту клубної системи. На цьому рівні залучення у бренд у споживачів формується почуття єдності поглядів (інтересів) зі споживачами, що обрали даний бренд, і почуття відданості йому.

Рис. 2. Концептуальна схема здійснення трансформації сприйняття бренду споживачами із прихильників у соратників

Джерело: власні дослідження

Використання сільськогосподарськими підприємствами даної методики розробки і просування бренду, заснованої на формуванні у свідомості споживачів лояльності, прихильності, діяльності і відданості споживачів дозволить глибше пізнати його сутність та управляти ним.

З метою обґрунтування цієї системи розроблено економіко-математичну модель, що враховує процеси динаміки в системі управління залученням споживачів. Застосування зазначеної моделі дає можливість описувати процеси формування певних рівнів трансформації сприйняття бренду споживачами, аналізувати та прогнозувати процес досягнення поставленої мети за різних умов з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів внутрішнього та зовнішнього впливу.

В основу даної економіко-математичної моделі покладено нелінійне диференційне рівняння першого порядку у вигляді:

$$\frac{dx(t)}{dt} = k\, x(t)\left(x_{\max} - x(t)\right), \qquad (3)$$

де *x(t)* – функція, що описує процес трансформації сприйняття бренду споживачами, залученими у брендинг;

$\frac{dx(t)}{dt}$ – швидкість змінювання функції *x(t)*; *t* – час ;

$x_{\max}$ – рівень насиченості – порогові (максимальні) значення рівнів трансформації в системі управління процесом залучення споживачів у брендинг;

k – коефіцієнт, що враховує процеси регулювання динаміки в системі управління залученням споживачів у брендинг, який визначається рівнянням:

$$k = \frac{A}{x_{\max}}, \qquad (4)$$

де *A* – узагальнений коефіцієнт процесу трансформації сприйняття бренду споживачами, який складається із відповідних частинних коефіцієнтів кожного рівня:

$$A = a_{i1} + a_{i2} + a_{i3} + a_{i4}, \qquad (5)$$

де a_{i1} – коефіцієнт дії існуючих законів брендингу;

a_{i2} – коефіцієнт розробки і впровадження підприємством атрибутів бренду;

a_{i3} – коефіцієнт формування у свідомості споживачів образів брендів;

a_{i4} – коефіцієнт формування рівня залучення споживачів у процес брендоутворення;

$i = \overline{1,4}$ – індекс відповідного рівня трансформації сприйняття бренду споживачами.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, ідентифікацію атрибутів брендів, що базуються на певних критеріях свідомості споживачів: зорового і асоціативного сприйняття, логічній інтерпретації, образного бачення, уяви і фантазії слід проводити за чотирма рівнями прояву індивідуальності споживачів в цих брендах: двома рівнями сприйняття споживачами цих атрибутів на рівні товару (торгової марки) і на рівні бренду, одним рівнем самореалізації споживачів у брендах та одним рівнем залучення споживачів у бренд.

Розробку та імплементацію брендингу як технології маркетингу продукції птахівничих підприємств слід здійснювати на основі інваріантного застосування системи образів у якості матеріальної, візуальної, персоніфікованої, споживчої та просторової основи позиціонування брендів.

Управління брендингом птахівничих підприємств слід здійснювати за допомогою розробленої структурно-логічної моделі, яка ґрунтується на використанні атрибутики брендів для поетапного залучення споживачів у цей процес, формуванні образного бачення брендів, сприйняття й прийняття їх цільовою аудиторією. Реалізація такої моделі передбачає наступні етапи: 1) дія існуючих законів, принципів побудови і просування брендів, розробка і використання підприємствами атрибутів брендів різних рівнів створюють у свідомості споживачів дев'ять рядів образів цих брендів; 2) створені образи формують вісім рівнів залучення споживачів у бренд; 3) сформовані у свідомості споживачів рівні залучення трансформуються у чотири рівні сприйняття споживачами зазначених брендів.

Використання птахівничими підприємствами методики розробки і розвитку бренду, заснованої на лояльності, прихильності, співпраці й відданості споживачів, дозволить підвищити ефективність їх бренд-менеджменту, оцінити результативність відповідних маркетингових заходів, прогнозувати часові горизонти процесу брендоутворення.

Література

1. Випперфюрт А. Вовлечение в бренд. Как заставить покупателя работать на компанию / Алекс Випперфюрт. – М. : Изд-во: Питер; Коммерсантъ, 2007. – 384 с.

2. Годин А. М. Брендинг : учебное пособие / А. М. Годин, А. А. Дмитриев, И. Б. Бабленков. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2004. – 364 с.

3. Грант Джон. 12 тем брендинга в маркетинге 21 века. Библиотека фантаст. [Електронний ресурс] / Джон Грант. – 222 с. – Режим доступу: http://www.phantastike/ru.

4. Гэд Т. 4D БРЭНДИНГ: взламывая корпоративный код сетевой экономики / Т. Гэд. – СПб. Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге. – 2003. – 133 с.

5. Элвуд А. Основы брендинга: 100 приёмов повышения ценности торговой марки / А. Элвуд ; пер. с англ. Т. Новиковой. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 336 с.

6. Капустина Л. М. Ко-брендинг в системе маркетинговых альянсов компаний : монография / Л.М. Капустина, Н.В. Хмелькова, М-во образования и науки РФ, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2010. – 209 с.

7. Ламбен Жан-Жак Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен, Пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.

8. Перция В. Анатомия бренда / В. Перция, Л. Мамлеева. – М. : Вершина, 2007. – 288 с.

9. Райс Л. 22 закона создания брэнда / Лора и Эл Райс; пер. с англ. Ю. Г. Кирьяка. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 149 с.

10. Стратегія ефективного брендингу : монографія / О. В. Кендюхов, О. М. Азарян, С. М. Димитрова, Л. А. Радкевич, О. В. Кужилева. – Донецьк: ДонУЕП. Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2009. – 285 с.

11. Уиллер А. Индивидуальность бренда. Руководство по созданию, продвижению и поддержке сильных брендов : пер. с англ. / А. Уиллер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 235 с.

References

1. Wipperfurt, A. (2007), *Vovlecheniye v brend. Kak zastavit pokupatelya rabotat na kompaniyu* [Involvement in the Brand. How to Make a Customer Work for the Company], Piter Kommersant, Moscow, Russia, 384 p.

2. Godin, A.M., Dmitriiev, A.A. and Bablenkov, I.B. (2004), *Brending* [Branding], Publishing and commercial corporation "Dashkov and K", Moscow, Russia, 364 p.

3. Grant John. *12 tem brendinga v marketinge 21 veka* [The 12 Rules for Building Successful Brands in the 21st Century], Biblioteka fantast, 222 p., available at: http:/phantastike/ru. (access date May 15, 2016).

4. Gad, T. (2003), *4D BRENDING: vzlamyvaya korporativnyy kod setevoy ekonomiki* [4D Branding: Cracking the Corporate Code of the Network Economy], Stockholm School of Economics in Saint Petersburg, Saint Petersburg, Russia, 133 p.

5. Ellwood, A. (2002), *Osnovy brendinga: 100 priyomov povysheniya tsennosti torgovoy marki* [The Fundamentals of Branding: Over 100 Techniques to Increase Brand Value], Trans. from Eng. T. Novikovoy, FAIR-PRESS, Moscow, Russia, 133 p.

6. Kapustina, L.M. and Khmelkova, N.V. (2010), *Ko-brending v sisteme marketingovykh alyansov kompaniy* [Co-branding in the System of Marketing Alliances of Companies], monograph, The Ministry of Education and Science of the Russian Federation, the Urals State University of Economics, Publishers of the Urals State University of Economics, Yekaterinburg, Russia, 209 p.

7. Lambin, J.J. (1996), *Strategicheskiy marketing. Yevropeyskaya perspektiva* [Strategic Management: a European Approach], Trans. from Fr., Nauka, Saint Petersburg, Russia, 589 p.

8. Pertsiya, V. and Mamleyeva, L. (2007), An*atomiya brenda* [Brand Anatomy], Vershyna, Moscow, Russia, 288 p.

9. Ries, L. and Ries, Al. (2003), *22 zakona sozdaniya brenda* [22 Immutable Laws of Branding], trans. from Eng. Yu.G.Kiryak, LLC "Publishers AST", Moscow, Russia, 149 p.

10. Kendiukhov, O.V., Azarian, O.M., Dymytrova, S.M., Radkevych, L.A. and Kuzhyleva, O.V. (2009), *Stratehiia efektyvnoho brendynhu* [The Strategy of Efficient Branding], monograph, Donetsk National University of Economics and Trade named after Tugan-Baranovskyi, Donetsk, Ukraine, 285p.

11. Wheeler, A. (2004), *Individualnost brenda. Rukovodstvo po sozdaniyu, prodvizheniyu i podderzhke silnykh brendov* [Brand Individuality. A Complete Guide to Creating, Building and Maintaining Strong Brands], trans. from Eng., Alpina Business Books, Moscow, Russia, 235 p.

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету В.І. Ткачук

UDC 656.076.3/.4:656.614.3.076.32:339.13

Sudnik N.V.,
senior lecturer of the department "Commercial provision of transport processes"
Odessa National Maritime University

ANALYSIS OF PRACTICES OF PURCHASING VESSELS BY WAY OF LEASING ON TERMS OF BAREBOAT CHARTER

Судник Н.В.,
старший викладач кафедри "Комерційне забезпечення транспортних процесів"
Одеський національний морський університет

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПРИДБАННЯ СУДЕН ЧЕРЕЗ ФОРМУ ОРЕНДИ НА УМОВАХ БЕРБОУТ-ЧАРТЕРУ

Setting the problem. Expanding of fleet, either by the state or by shipping companies, require considerable financial resources. In order to optimize their use, the international practice developed several methods of financing the purchase or construction of vessels [2; 10]. The centerpiece of these methods is a form called long-term lease of vessels, during which the credit granted in the amount equivalent to the cost of the leased vessel shall be repaid. Such form of purchase of vessels is called leasing or bareboat charter leasing, which depends on the characteristic features of maritime transport. A lot of maritime transport workers, including those who implemented similar commercial project in the past, suggest using this form of lease for purchasing vessels [3; 4].

The analysis of recent research and publications. Solutions for expanding the fleet via bareboat charter or leasing are well-grounded in several studies [7; 9]. Many studies are dedicated to very specific yet important issues of the leasing under review: methods of economic evaluation of making decision on purchasing vessels as per this commercial scheme [6; 10; 11]. Finally, the resolutions of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 16, 2008 state the necessity of using long-term lease of vessels for expanding the country's fleet. The National Security and Defense Council of Ukraine offers the government "to deem it expedient to create a state-run leasing company in order to stimulate the formation of and development of national ship owners…"

However, in spite of such attention to the issues of expanding the fleet via bareboat charter leasing, the exploratory studies and conclusions of its implementation practice have not been generalized and have been used insufficiently. Some studies [5; 8] only give total results of such purchase of foreign vessels.

Setting the objective. The **purpose** of this article is to develop of organizational and economic foundations for the replenishment of the fleet by the bareboat charter, and also to generalize the practices of purchasing vessels on terms of bareboat charter in the USSR and Ukraine, and to formulate, on its basis, the conclusions which will help to organize an efficient implementation of similar projects when restoring the Ukrainian fleet.

The main material of research. Of course, the project implemented in 80 - 90s by the Ministry of Maritime Fleet for purchasing of foreign vessels through a leasing scheme is, on many items, unique and instructive; it enriched the maritime practice greatly. The principal feature of it was that it was held on the initiative of and in the best interests of the state which created all necessary conditions to make this new method of expanding domestic shipping companies' fleet most efficient. The government vested this task in the MMF to be carried out in the foreign market and it issued a special permit to lease foreign vessels in bareboat charter with the right of repurchase. In view of the fact that no legal framework or practice is existed for the implementation of this task, some issues were solved at various levels. The country's maritime law regularized the right to form the fleet of the USSR with bareboat chartered vessels; this legalized this type of commercial activity. Governmental documents in the maritime industry clearly defined that leasing foreign vessels in bareboat charter aims to replenish the domestic fleet with various vessels without using budgetary funds. I.e., the costs of such purchase of vessels shall be reimbursed only by the income of their operation while in lease.

New forms of loans are granted by the Foreign Trade Bank (FTB) and the procedure of their repayment. The institutional mechanism and a special nature of servicing the settlements for bareboat charter leasing of vessels, providing them with fuel, spare parts, making repairs etc. were established at that time. The characteristic feature of this purchase of vessels on these terms id the fact that the bareboat charter lease in the MMF was carried out for the first time, the number of transactions, of acquired vessels

and their types is enormous, and the project implementation lasted for a long period (nearly 17 years). Finally, this work was carried out on a free freight market in compliance with the state monopoly on foreign trade by lease holders (buyers) of the vessels. The project should be divided into two periods by the character of organization of bareboat charter and by their operation while in lease for the entire duration of the project. The first one lasted from 1973 to 1986, and the second one - from 1987 to 1990.

The first period was distinguished by the fact that all commercial activity under review was carried out with the direct participation and the strict control of the central management bodies of the MMF represented by: State Self-Supporting Associations (SSSA), Offices of Fleet and Port Operations (OFPO), Economic Planning Administration (EPA) etc., as well as the exclusive broker - Sovfracht All-Union Association (Sovfracht Foreign Trade Association). Their functional responsibilities as to the lease of vessels and their operation were exclusively regulated by specifically issued orders, directives and instructions of the MMF and shipping companies.

In order to optimize organizational and management efficiency of the entire vessels' lease and operation process, the MMF and shipping companies created subdivisions for work with bareboat chartered vessels. This management structure looked as follows. Sovfracht Foreign Trade Association was the exclusive charterer (lessee) of foreign vessels on the part of the MMF in all bareboat charter transactions. Commercial transactions at Sovfracht Foreign Trade Association were carried out by a specially created subdivision: Commercial Transactions Bureau (CTB) which was given very wide powers.

To finance the acquisition of vessels through leasing, Currency Revolving Fund of Commercial Transactions (CRFCT) was created in the structure of the Ministry of Maritime Fleet. It was formed with the participation of the shipping companies which transferred a part of the currency funds received from the operation of bareboat chartered vessels to its account. The funds were used a par with bank loans to pay for the lease or purchase of vessels.

Payment of the vessels' leasing to foreign companies, as well as repayment of loans was done by a specialized Central Currency Agency (CCA) of the MMF. It kept records of the income and expenses for each leased vessel and shipping company; it also controlled the flow of the CRFCT funds. At some SSSA, leased vessels were monitored by specially created subdivisions: bareboat charter fleet operation departments. They managed the production, economic, planning and financial, technical activities of the SSSA fleet; they also coordinated the actions of SSSA and shipping companies in organization of functioning of this fleet upon transportation of domestic and foreign goods.

In some shipping companies (Black Sea Shipping Company, Novorossiysk Sea Shipping Company), operation of bareboat vessels was organized by specialized self-supporting operational vessel groups - bareboat charter SSSOVG. Their main task was to ensure the efficient operation of bareboat chartered vessels assigned to the shipping company.

The established procedure of bareboat chartering and operation, for the period from 1973 to 1986, can be summarized as follows.

Since any foreign tonnage was purchased with a specific purpose for specific shipping companies, they were customers in conclusion of lease contracts for specific types of vessels. To perform such freight operations, shipping companies gave Sovfracht Foreign Trade Association orders which indicated which vessels (type, size and specifications) should be taken in bareboat charter.

Given the fact that the bareboat charter lease market is a closed one, Sovfracht Foreign Trade Association built its work through foreign brokers. In the first place, they were instructed to conduct appropriate market quotes, and after obtaining the required information, the association picked out proposals of available vessels and transferred them for consideration to the shipping companies being the customers.

The latter prepared a well-grounded feasibility report for selecting an acceptable proposal and a calculation of economic expediency of conclusion of a lease contract for this vessel. Such feasibility reports coordinated with Sovfracht Foreign Trade Association were sent to SSSA which gave its permission or refusal to conclude this bareboat charter contract. Justifying calculations of expediency of leasing of vessels were performed using the appropriate "Methods" [11].

The criterion of feasibility of conclusion of a bareboat charter contract in such "Methods" was based on a comparison of the values of net foreign exchange earnings from operation of the leased vessel and the expenses for its lease. A positive decision was made provided that the resulting net currency revenue from operation of the vessel for the period of the lease should fully cover the costs of the payment of the lease and the costs for loan resources. $\Delta F \quad T$ I.e., the following condition shall be met:

$$\sum_{t=1}^{T} \Delta F \geq \sum_{t=1}^{T} K, \tag{1}$$

where K are the costs for lease and loans for the period T .

These costs are defined as follows

$$\sum_{t=1}^{T} K = K_c + \sum_{t=1}^{T} \Delta K; \qquad (2)$$

where K_c are the costs for compensating the market value of the leased vessel;

ΔK is the payment for using load resources for the period T .

The net foreign currency earnings for the period T is

$$\sum_{t=1}^{T} \Delta F = \sum_{t=1}^{T} F - \sum_{t=1}^{T} R; \qquad (3)$$

where F is the income from operation of the leased vessel for the period T ;

R are the total expenses for operation of the vessel for the period of lease T .

In their turn, the total operating expenses are composed of commercial $\sum_{t=1}^{T} R_{pe}$ and technical $\sum_{t=1}^{Ò} R_{ne}$ operation expenses, i.e.

$$\sum_{t=1}^{Ò} R = \sum_{t=1}^{T} R_{ne} + \sum_{t=1}^{T} R_{pe}; \qquad (4)$$

Upon 100% use of loan resources, the amount of payment towards them is defined as follows

$$\sum_{i=1}^{T} \Delta K = \left[K_C - \frac{K_C}{T}(t-1) \right] * \kappa; \qquad (5)$$

Inserting in (1) accordingly (3), (4) and (2), (5), we will get a model of economic feasibility criterion of the lease of vessels under bareboat charter in such expanded form:

$$\sum_{t=1}^{T} F - \sum_{t=1}^{T} R_{ne} - \sum_{t=1}^{T} R_{pe} \geq K_C + \left[K_C - \frac{K_C}{T}(t-1) \right] * \kappa; \qquad (6)$$

When making final decision on leasing a vessel, apart from the economic criterion, its technical condition and compliance with its operational requirements were taken into account. After this, the time, place and procedure of vessel's inspection were coordinated with the shipowner. The inspection was carried out by the shipping company's and the Register's experts who defined, upon inspection, the list of necessary repairs and their cost. Then an inspection report was made, using which, Sovfracht Foreign Trade Association gave its final conclusion as to the lease of the relevant vessel. Upon a positive decision, a bareboat charter in written form was entered with the shipowner.

The structure of organization, commercial and financial support of the lease of vessels upon bareboat charter is shown on Fig. 1.

Upon chartering any vessels under construction, the client (a foreign shipowner) transferred Sovfracht Foreign Trade Association a contract for construction and a contract for financial support of the vessel's construction. In accordance with their terms and conditions, the representatives of Sovfracht Foreign Trade Association, of the Register and of the shipping companies controlled and supervised the building, and then accepted the ready-made vessel from the builders. The final procedure was also formalized as a bareboat charter contract.

Apart from the main vessel lease contract, which is bareboat charter, the transaction was accompanied by a loan agreement. It is a separate contract, apart from the bareboat charter, between the charterer and the bank, but it restricts, in some degree, the rights of the charterer when operating the vessel.

The vessels taken in lease were assigned to the relevant shipping companies by special orders; they were registered under the USSR flag and under new names.

The shipping company carried out commercial and technical operation of the leased vessels like others, but with a glance to the peculiarities related to the liabilities to make all timely payment in the relevant currency for the leasing and the loans. They provided the vessels with all which was necessary for their efficient operation, namely: they maintained the hired crews, made repairs, carried out technical maintenance, they conducted classification and insurance of the vessels, provided them with spare parts, bunkering, purchased oils, service water etc.

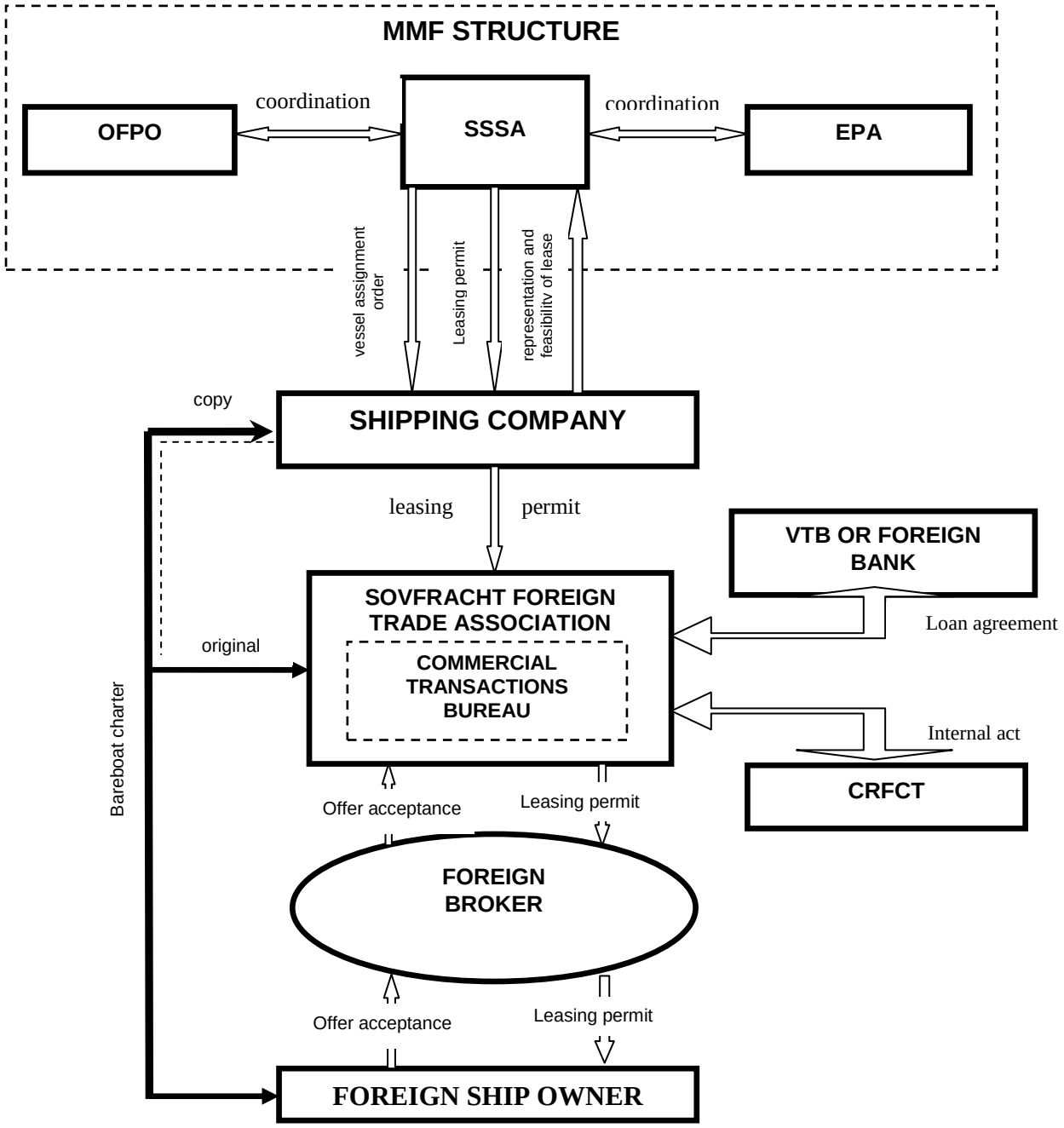

Fig. 1. Organizational and commercial structure of lease of vessels under bareboat charter
Source: It was developed by the author

The shipping companies collected the freight, made payments for sublease and other income of which the bareboat charter lease was paid; they paid the operating costs and transferred monies to the accounts of CRFCT. Depreciation charges, fund charges, surcharges to currency revenues and expenditures, as a special kind of financial operations used for ordinary vessels of the shipping companies did not apply to the bareboat chartered vessels. Planning and reporting of the shipping companies on revenues and expenditures associated with the operation of the leased vessels somewhat differed from other tonnage, giving the former some preferential conditions. Bareboat chartered vessels, as a rule, were used to transport cargoes of foreign charterers or in foreign sublease. However, if the freight rates in the international market decreased below the listed rates, the vessels were transferred to domestic foreign trade cargo transportation.

Sovfracht Foreign Trade Association and SSSA informed the shipping company on the status and prospects of development of the freight market conditions and made suggestions about the appropriate ways or forms of use of the leased vessels, but the final decisions on their operation were taken, in consultation with SSSA, by the shipping companies. After paying the last installment to the shipowner or to the bank for

the leased vessels, the latter were transferred, by an order, to the shipping company which operated the relevant leased vessels.

Some of the results of the 10 years [1; 8] of the commercial project held in 1973-1986 are shown in the table 1.

Table 1

Summarized data on project implementation, carried out in the MMF during the period 1973-1986

Summarized data on the project implementation	Values of the data
Leased tonnage: - number of cargo vessels - deadweight, thousand ton	 84 773.1
Tonnage credited to the balance: - number of vessels - deadweight, thousand ton	 19 320.0
Amount of payments for the vessels, mln roubles - growth of the fleet funds, mln roubles	185.3 195.2

Source: It was developed by the author

During this period, different types of vessels, both old ones (used) and newly-made, were taken in bareboat charter. The used vessels, as a rule, were not older than 10 years. The vessels' deadweight varied within a considerable range: dry cargo vessels: 16 to 73 thousand ton; tankers: 32 to 112 thousand ton; passenger vessels: 21 to 25 thousand ton. Many chartered vessels were of the same type. The terms of leasing were rather short. Old vessels were in lease for 2 to 6 years, while new ones were in lease for 8 years. The amount of payments for a single vessel was 1.0 to 20.0 mln USD. The perfection of organization of foreign trade activity which began in 1987 affected and changed the activity of Sovfracht Foreign Trade Association. First of all, it ceased to be the exclusive lessee of the vessels under bareboat charter. One of CTB was excluded from it; soon it was converted into a separate specialized Joint-Stock Commercial Enterprise "Joint Commercial Fleet" (Sovkomflot JSCE). It defined the second stage of the project of purchase of foreign vessels as per the scheme of bareboat charter lease. Sovkomflot JSCE, in addition to the main activity in leasing of vessels, started transactions in leasing and purchase of vessel equipment, containers and other property for the maritime branch. Sovkomflot JSCE started building its activities in long term lease of vessels based on market relations, both with the MMF shipping companies, some of which became its shareholders, and with foreign shipping companies. In its main activities - leasing of vessels with the right of redemption - Sovkomflot JSCE is not only a lessee, but a broker in purchasing or selling of vessels, as well as a manager with broad powers to operate vessels, a shipowner accepting the purchased vessels etc. When leasing vessels under bareboat charter, these chartered vessels were transferred to operation to both domestic and foreign shipping companies. In order to formalize such relations, Sovkomflot JSCE developed a special form of management agreement and it also used Shipman BIMCO form for this purpose.

The vessels acquired through leasing became the property of Sovkomflot JSCE or were transferred to the domestic shipping companies or foreign shipping companies which issued orders for the lease of vessels and often were involved in their operation during the lease period. This business stopped with the collapse of the USSR. However, Sovkomflot JSCE not only survived, but also became a major Russian shipping company. On the results of the activity of Sovkomflot JSCE show the following data. By early 1991, it possessed of 3 million tons deadweight tonnage; it also transferred vessels and various equipment for an amount of USD 500 million [5] to other companies in the industry.

In the independent Ukraine, bareboat charter lease of vessels has been used occasionally. However, companies do not have much experience in it. Since 1990, the shipping companies of Ukraine, as well as of other CIS countries, started letting vessels on lease, instead of leasing them under bareboat charter. The reason was the absence, during that period, of necessary cargo base, and sometimes, large external debts, which were covered by giving the vessels in bareboat charter with the right of redemption. A significant number of vessels were leased for operational bareboat charter (without the right of redemption). For example, in 1996 the Black Sea Shipping Company had about 25 different vessels in bareboat charter, which was about 18% of the total tonnage of the shipping company.

The Ministry of Transport of Ukraine made an attempt to purchase vessels through bareboat charter in 2001. For this purpose, it created a special shipping company in the form of association entitled "Ukrainian Commercial Fleet", to which a number of vessels previously owned by Ukrainian Shipping Company State-Run Enterprise and by Sea Trident Financial Holding were transferred. Further expansion of the fixed assets of the company was planned on the account of leasing of foreign vessels. The State Leasing Fund was created for this project. But in 2002 this fund was only given 36% (40 mln.) of the planned amount, which was the beginning of the end of the project of Ukrainian fleet extension by leasing. An efficient practice implemented in 2000-2008 was the project of extension of the fleet of Ukrrichflot JSSC. It used bareboat

charter lease as a form of transfer of vessels to the JSSC. The participants and the organizational and commercial scheme of this project are shown in Fig. 2.

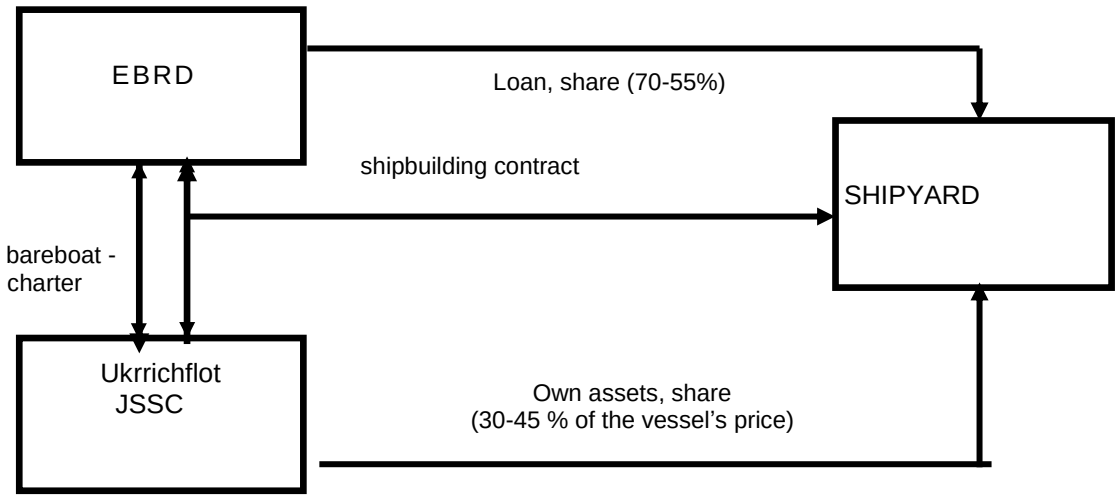

Fig. 2. Organizational and commercial scheme for the construction and leasing of the vessels of Ukrrichflot JSSC.

Source: It was developed by the author

Ukrrichflot JSSC received loans from the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) by several tranches with the purpose of vessels construction. The loan for the first series of vessels having deadweight of 3800 t (m/v DESNA type) was 70% of the vessels' price, and 30% of them were paid by the company itself. These vessels, containing 7 units per series, were built at a Romanian shipyard during five years (2000-2005). Then, by order of Ukrrichflot JSSC, a series of vessels was built at Damen Shipyards Ocean JSC; it consisted of nine vessels with deadweight of 6300 t each (m/v BUG type). The construction was financed by payment of 55% (EBRD loan) and 45% (at the company's expense). Crediting was made by two tranches and, accordingly, 4 vessels were built in 2005-2006 and 5 vessels were built in 2006-2008.

One of the features of this project was the fact that the vessels built were leased to Ukrrichflot JSSC under bareboat charter. The title of the lessee (JSSC) to the vessels was transferred after paying the last installment towards the EBRD loan.

In this case, bareboat charter lease was in the interests of both JSSC and EBRD. The former got the vessels right after their commissioning and the bank, by the bareboat charter, was provided by a mortgage guarantee for a timely and complete return of the loans issued.

This commercial project showed that purchasing new vessels using loans for their building, with subsequent transfer to bareboat charter can be carried out efficiently on a small scale by individual companies without participation of the state. This last fact differentiates this scheme (Fig. 2) from the scheme of purchasing new vessels used by the MMF of the USSR.

Conclusions and further research. The commercial project of purchasing vessels via leasing under bareboat charter with subsequent transfer of title to the lessee which was implemented by the MMF of the USSR in the 80s was one of the greatest by the time of implementation and by the number of contracts concluded.

1. This project resulted in the purchase of more than 200 different transport vessels, barges and auxiliary vessels for many shipping companies. The vessels were purchased on the basis of a complete self repayment only, including foreign currency funds, i.e. not involving the state budget funds.

2. At the first stage (1973-1986), transactions for bareboat charter lease of vessels and their operation were governed by orders, provisions, instructions and other normative acts of the MMF and of the shipping companies.

3. This project was implemented via a newly created system of main executives (SSSA, Sovfracht Foreign Trade Association, domestic shipping companies) which had specialized subdivisions with specific powers and functions for leasing of vessels, their operation and foreign currency transactions.

4. During the period (1973-1986) of the state monopoly for the commercial activity under review, and during the period (1987-1990) of its liberalization, the whole range of transactions related to the purchase of vessels using lease options was carried out and supervised by the specific leading subdivision, i.e., Sovfracht Foreign Trade Association or Sovkomflot JSCE accordingly.

5. When implementing such projects, there is a need in creating funds which allow decreasing the level of the risks related to an untimely fulfillment, by the lessee, of its contractual liabilities. In the project

implemented by the MMF, the role of such stabilization fund was performed by CRFCT which accumulated the proceeds from the operation of the bareboat chartered vessels.

6. Practice shows that the project of purchasing vessels under bareboat charter is very efficient if several shipping companies participate in it (it resonates with the previous conclusion), and the state create certain favorable conditions of operating such tonnage.

7. The second stage of the project (1986-1990) differed by its implementation and by the fact that the commercial work was not governed by departmental acts but by concluding partner contracts, agreements and treaties, i.e. market relations without a strict regulation on the part of the state were applied.

Література

1. Архивные материалы ММФ СССР (приказы, положения, инструкции), относящиеся к аренде судов на условиях бербоут-чартера за 1973-1986 гг.
2. Войниченко В. Международная практика финансирования приобретения судов / В. Войниченко // Порты Украины. – Одесса. – 2005. – № 3(53). – С. 28-29.
3. Збаращенко В. Быть или не быть морскому торговому флоту Украины / В. Збаращенко // Порты Украины. – Одесса. – 2002. – № 3(35). – С. 23-25.
4. Лесник А. Для возрождения морского флота / А. Лесник // Порты Украины. – 2002. – № 3(35). – С. 26-27.
5. Министр эпохи «Золотого века» // Судоходство. – 1997. – № 12. – С. 6-10.
6. Морозова И.В. Методические основи расчёта платежей в договоре лизинга судов / И.В. Морозова // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. Зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 9. – С. 74-80.
7. Никулин С.Г. Проблемы оптимизации процесса обновления флота в переходный период / Никулин С.Г., Курлянд А.М., Постан М.Я. // Методи та засоби управління розвитком транспортних систем: Зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 5. – С. 35-44.
8. Рылов С.И. Фрахтование судов на время / С.И. Рылов. – М. : В/О «Мортехинформреклама», 1984. – 40 с.
9. Судник Н.В. Формирование стабилизационного фонда при покупке судов на условиях бербоут-чартера / Н.В. Судник // Сб. научн. труд. Судовождение. – Одесса. : ОНМА, 2009.– Вып. 17. – С. 209-215.
10. Эффективность финансирования морского флота Украины / Я.А. Горшков, Ю.М. Ларкин, Г.С. Махуренко, С.И. Рылов // Вісник ОДМУ. Зб. наук. праць. – Одеса: ОДМУ, 1998. –Вып. 2. – С. 73-78.
11. Ярмолович Р.П. Методика расчёта экономической целесообразности фрахтования судов на условиях бербоут-чартера / Ярмолович Р.П., Луговцов А.Ф. – Одесса. – 1982. – 12 с.

References

1. *Arkhivnyye materialy MMF SSSR (prikazy, polozheniya, instruktsii), otnosyashchiyesya k arende sudov na usloviyakh berbout-chartera za 1973-1986 gg.* [Archive materials of the MMF of the USSR (orders, provisions, instructions) related to vessels' bareboat charter (for 1973-1986)].
2. Voynichenko, V. (2005), "International practice of finance of vessels' purchase", *Porty Ukrainy,* no. 3 (53), pp. 28-29.
3. Zbarashchenko, V. (2002), "The Ukrainian Maritime Fleet: To be or not", *Porty Ukrainy,* no. 3 (35), pp. 23-25.
4. Lesnik, A. (2002), "Renovation of the maritime fleet", *Porty Ukrainy,* no. 3 (35), pp. 26-27.
5. "Minister of the "Golden Era"" (1997), *Sudokhodstvo,* no. 12, pp. 6-10.
6. Morozova, I.V. (2001), "Guidance for Calculation of Payments in Vessels Lease Agreements", *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti. Zb. nauk. prats*, issue 9, pp. 74-80.
7. Nikulin, S.G., Kurlyand, A.M., Postan, M.Ya. (2003), "Issues of Optimization of Fleet Renovation in Transition Periods", *Metody ta zasoby upravlinnia rozvytkom transportnykh system: Zb. nauk. prats*, issue 5, pp. 35-44.
8. Rylov, S.I. (1984), *Frakhtovaniye sudov na vremya* [Chartering of Vessels for a Defined Term], V/O «Mortekhinformreklama», 40 p.
9. Sudnik, N.V. (2009), "Creation of a Stabilization Fund when Buying Vessels under Bareboat Charter", *Sb. nauch. trud. Sudovozhdeniye,* issue 17, pp. 209-215.
10. Gorshkov, Yu.A., Larkin, Yu.M., Makhurenko, G.S. and Rylov, S.I. (1998), "Efficiency of financing the Ukrainian maritime fleet", *Visnyk ODMU. Zb. nauk. prats,* issue 2, pp. 73-78.
11. Yarmolovich, R.P. and Lugovtsov, A.F. (1982), *Metodika rascheta ekonomicheskoy tselesoobraznosti frakhtovaniya sudov na usloviyakh berbout-chartera* [Methods of Calculation of Economic Feasibility of Vessels' Bareboat Charter], Odessa, Ukraine, 12 p.

Рецензент: д.е.н., професор Одеського національного морського університету С.П. Онищенко

УДК 338.1

Дзядикевич О.Я.,
аспірант*
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Dzyadykevych O.Ya.,
graduate student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITION THEORY AND COMPETITIVE ADVANTAGES

Постановка проблеми. Конкурентні переваги виступають основними факторами конкурентоспроможності продукції, підприємства, галузі, країни. Поняття „конкурентна перевага" та „конкурентоспроможність" тісно пов'язані між собою, формування і наявність перших обумовлює існування другої. Тобто конкурентні переваги характеризують об'єкт (продукція) чи суб'єкт (підприємство, галузь, країна) конкуренції і виступають факторними ознаками, а конкурентоспроможність – результативною. Саме тому виникає необхідність узагальнити і класифікувати конкурентні переваги за методологічним підходом відповідно до еволюційного розвитку теорії конкуренції, що дозволить краще зрозуміти сутність конкурентних переваг, визначити чинники та умови їх формування, а також можливості їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми, засади формування та реалізації конкурентних переваг досліджуються у працях таких зарубіжних вчених, як Г. Азоєв, А. Маршалл, Дж. Мілль, Б. Олін, М. Портер, Д. Рікардо, А. Сміт, П. Самуєльсон, Й. Шумпетер, Ф. Хаєк та інші. Серед вітчизняних дослідників зазначені питання висвітлюються у працях А. Гальчинського, В. Гейця, С. Кваші, М. Маліка та інших. Разом з тим потребує подальших досліджень теоретико-методологічна база конкурентних преваг з врахуванням особливостей розвитку сучасної світової економіки.

Постановка завдання. Метою статті є системне дослідження теоретико – методологічних підходів до формування та класифікації конкурентних переваг з врахуванням особливостей розвитку світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність та природа конкуренції та особливості формування конкурентних переваг залежали від історичного періоду розвитку суспільства. Економічна конкуренція виникла у період зародження простого товарного виробництва і з кожним наступним історичним етапом дане явище стає все більш ширшим, всеохоплюючим, вдосконалюється методичний і прикладний інструментарій його дослідження.

Подальший розвиток конкуренція дістала з переходом в розвинуте ринкове товарне виробництво. В кінці XV – на початку XVI ст. виникла теорія меркантилізму, суть якої полягала у тому, що основою багатства країни є наявність у ній золота. Основним внеском цієї економічної концепції вважається, по-перше, надання особливої ролі міжнародній торгівлі для економічного зростання та розробки конкретної моделі її розвитку; по-друге, вперше було розкрито суть поняття „платіжного балансу" [4, с. 10].

Для ринкового господарства XVIII століття була характерна досконала конкуренція, феномен якої досконало дослідив Адам Сміт. Він визначив основні умови ефективної конкуренції, розробивши модель досконалої конкуренції, зробив перший крок до розуміння конкуренції як ефективного засобу цінового регулювання. Відповідно до теорії А. Сміта, міжнародна торгівля визначалася як вигідна лише у разі такого товарообміну між країнами, коли країни торгують товарами, які у кожній з них виробляються з меншими витратами, ніж у країні – торговельному партнері. Іншими словами А. Сміт вперше сформулював принципи конкурентоспроможності, які базувалися на абсолютних перевагах у виробництві товару [16, с. 56].

Погляди А. Сміта доповнив і розвинув Давид Рікардо, який побудував теоретичну модель досконалої конкуренції. Згідно цієї теорії існує три види співвідношень витрат виробництва однотипних товарів у різних країнах: рівні, абсолютні та порівняльні [15]. Відповідно, можна виділити і три типи переваг щодо забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

---

* *Науковий керівник: Галушко В.П. – д.е.н., професор*

Д. Рікардо сформулював принцип виділення та розвитку галузей експортної спеціалізації на основі їх конкурентоспроможності, яка формується на відносних перевагах галузі: „За системи повної свободи торгівлі кожна країна, природно, витрачає свій капітал і працю на такі галузі, які надають їй найбільші вигоди” [15, с. 157].

Значний внесок у розуміння конкуренції вніс Дж. С. Міль, який обґрунтував конкурентні переваги країн у експорті певного товару зростанням попиту на даний товар на зарубіжних ринках навіть за умов відсутності порівняльних переваг на цей товар. Він вважав, що якщо країна, яка виробляє ту чи іншу продукцію має високий попит на неї за кордоном, то вона відповідно може його експортувати за інтернаціональною ціною [1, с. 9; 3]. На відміну від розглянутих вище теорій конкуренції, теорія Дж. Міля дозволяє врахувати більш широкий спектр факторів виробництва, зокрема праці, капіталу, природних ресурсів та необхідність державного регулювання процесів конкуренції між країнами. Використання теорії взаємного попиту дає змогу окремим галузям держави отримати конкурентні переваги у вигляді додаткового капіталу за рахунок експорту товарів за більш високими цінами, що обумовлено зростанням попиту на такий товар на іноземних ринках.

Нові неокласичні теорії, які з’явилися у 20-х роках XX ст. довели, що порівняльні переваги залежать від рівня забезпеченості країни факторами виробництва. Представники теорії факторів виробництва вчені Е. Хекшер, Б. Олін та П. Самуельсон стверджували, що відмінності у забезпеченості країни факторами виробництва (капіталом, земельними та трудовими ресурсами) визначають ціни факторів виробництва стосовно виготовлення конкретного товару.

Е. Хекшер заклав основу теорії конкуренції на основі співвідношення факторів виробництва у статті „Вплив зовнішньої торгівлі на розподіл доходів”. Він встановив, що кожна країна має тенденцію спеціалізуватися на тому виробництві, для якого співвідношення факторів виробництва, яке вона має, є найсприятливішим [10].

Б. Олін у роботі „Міжрегіональна та міжнародна торгівля” уточнив цей аналіз формулюванням „міжнародний обмін є обміном надлишкових факторів”: країни експортують продукти інтенсивного використання надлишкових факторів та імпортують продукти інтенсивного використання дефіцитних факторів [12]. Таким чином, теорія Хекшера-Оліна пропонує модель торгівлі шляхом порівняльної забезпеченості країн факторами виробництва. Дана теорія конкуренції може бути в міжнародній галузевій конкуренції, де кожна країна шляхом надлишку тих чи інших факторів виробництва чи ресурсів, які використовуються в певній галузі зможе забезпечити собі конкурентні переваги порівняно з іншими країнами, розвивати ті виробництва та реалізовувати ту продукцію, на виробництво яких застосовуються дешеві фактори виробництва. Держава сформує конкурентні переваги в тих галузях, де використовуються надлишкові фактори виробництва.

У 1948 році американські економісти П. Самуельсон та В. Столпер удосконалили доведення теореми Хекшера-Оліна та запропонували власну „теорію вирівнювання цін на фактори виробництва”. Сутність цієї теорії полягає в тому, що у випадку однорідності факторів виробництва, ідентичності техніки, досконалої конкуренції та повної мобільності товарів міжнародний обмін вирівнює ціну факторів виробництва між країнами [17; 8, с. 24]. В теорії П. Самуельсона та В. Столпера зовнішня торгівля розглядалася не просто як взаємовигідний обмін, але і як засіб, що дозволяє скоротити розрив між країнами у рівні розвитку. Однак, експортуючи товар в іншу країну, ціни на продукцію будуть диференціюватись залежно від ведення країною тієї чи іншої політики щодо регулювання конкурентних відносин між країнами. Крім того, між країнами через низку обставин (інтенсивність використання факторів виробництва, методи управління, базові умови розвитку) завжди буде спостерігатись деякий рівень асиметрії у рівнях конкурентоспроможності. Таким чином, між країнами виникає конкуренція за фактори виробництва та їх ефективне використання.

В. Леонтьєв у 1956 році при дослідженні структури зовнішньої торгівлі США застосував метод “витрати-випуск”. Результати дослідження, відомі як “парадокс Леонтьєва”, виявили, що американська економіка, яка завжди характеризувалась надлишком капіталу спеціалізувалася на тих видах виробництв, які вимагали відносно більше праці, ніж капіталу [2; 8, с. 24]. На думку В. Леонтьєва, слід здійснювати розрахунки щодо використання факторів виробництва, адже для визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності окремої галузі чи країни необхідно здійснити кількісну оцінку рівня їх конкурентоспроможності. Така оцінка дозволить передбачити рівень конкурентних переваг галузі чи країни, оцінити можливість здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Однією з найбільш відомих неотехнологічних моделей міжнародної торгівлі є модель технологічного прориву, основи якої вперше були викладені в роботі англійського економіста М. Познера у 1961 році [14]. Згідно з моделлю Познера, торгівля між країнами може бути зумовлена технологічними змінами, що виникають в певній галузі однієї з країн. Таким чином, ця країна набуває відносних переваг, оскільки нова технологія дозволяє виробляти товари з меншими витратами [8, с. 27].

Вагомий внесок в розвиток теорії конкурентоспроможності зробив український учений Михайло Туган-Барановський. Його інноваційна теорія економічного розвитку визначала конкурентоспроможність країни як її здатність генерувати та швидко опановувати інновації [7, с. 118].

Й. Шумпетер вважав, що ефективна конкуренція можлива лише в умовах динамічної економіки.

Нововведення відкривають можливості змінювати не лише технологію і продукцію, а й саме економічне середовище, впливаючи на склад і взаємовідносини виробників, структуру попиту, умови формування витрат і цін. В даному випадку "ефективною конкуренцією" необхідно вважати динамічну конкуренцію, що стимулюється намаганням отримати надприбутки за рахунок переваг у витратах і якості продукту [9]. Визначну роль тут відіграє не конкуренція цін чи якості, а конкуренція введення нових продуктів, нової технології, нових джерел постачання, нових організаційних форм.

Думку Й. Шумпетера стосовно „конкуренції нововведень" поділяє сучасний американський економіст Майкл Портер. На його погляд, введення новинок „включає не тільки нові технології, але й нові методи роботи". Крім того, „конкурентна перевага підтримується завдяки безперервним покращенням. Один раз досягнута перевага підтримується шляхом безперервного пошуку ефективніших способів ведення справи і введення постійних змін у діяльність фірми в рамках її загальної стратегії" [5, с. 625].

На основі інноваційної теорії у другій половині XX ст. на перший план вийшла теорія конкурентних переваг. Згідно з нею, щоб домогтися і зберегти лідерство на світовому ринку, необхідно пропонувати високоякісну продукцію і бути здатним витримувати цінову конкуренцію.

Згідно з концепцією М. Портера, „жодна країна не може бути конкурентоспроможною в усьому" [5, с. 169], тобто кожна країна повинна визначити пріоритетні галузі, які суттєво впливатимуть на її конкурентоспроможність. Головними детермінантами конкурентоспроможності, на його думку, є:

– факторні умови, тобто наявність факторів виробництва, що потрібні для успішної конкуренції у певній галузі: кваліфікована робоча сила, фізична, адміністративна, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, мережа наукових інститутів, природні ресурси та капітал;

– умови з боку попиту на внутрішньому ринку – наявність достатнього попиту з боку місцевих споживачів як на широко розповсюджені продукти та послуги, так і на нетрадиційні у спеціалізованих сегментах ринку;

– наявність споріднених та підтримуючих галузей: наявність достатньо потужних місцевих постачальників та компаній у споріднених сферах, існування кластерів замість ізольовано працюючих галузей;

– стала стратегія та змагальність компаній у певній конкурентній ситуації, тобто підприємницьке середовище, що сприяє залученню інвестицій та постійному оновленню, система стимулів, відкрита і активна конкуренція серед місцевих компаній.

Конкурентна перевага на основі тільки однієї чи двох детермінант можлива лише в галузях із сильною залежністю від природних ресурсів (сільське господарство) або в галузях, де практично не застосовуються складні технології. Як правило, втримати таку перевагу не вдається, тому що глобальні компанії «нейтралізують» її за допомогою глобальних стратегій.

Виділяють три стадії розвитку, для яких характерні відмінні критерії у конкуренції між підприємствами, рівні продуктивності праці і доходів:

– факторна модель конкурентоспроможності, основана на витратах виробництва, в якій головною передумовою конкурентоспроможності є дешева робоча сила та доступ до природних ресурсів. Технології залучаються через імпорт, прямі іноземні інвестиції, імітацію зарубіжних технологій. Підприємства конкурують по цінах та прямому доступу до споживачів, фокусуються на трудо витратному виробництві та видобуванні ресурсів;

– інвестиційна модель, в якій головною передумовою конкурентоспроможності є ефективність виробництва товарів та послуг. При цьому постійним є розвиток товарів та послуг, однак технології здебільшого приходять з-за кордону і стають доступними через ліцензування, спільні підприємства, прямі іноземні інвестиції та імітацію. Іноземні технології не тільки залучаються, а й розвивається спроможність до їх покращення;

– інноваційна модель, в якій головною передумовою отримання конкурентних переваг є спроможність виробляти інноваційну продукцію та послуги на високотехнологічному рівні. При цьому добре розвинутими є інституції та мотиваційні стимули для інновацій. Підприємства конкурують за унікальні, глобальні за обсягом, стратегії. Економічне середовище характеризується наявністю глибоких кластерів у всіх сферах. Такий підхід характеризується високою часткою послуг у доданій вартості.

Обґрунтування вигідності інвестування інноваційного розвитку економіки держави знайшло відображення у теорії інтерналізації П.Баклі, М. Кассона, Дж. Даннінга, Р. Нарула. Дана теорія проявляється в об'єднанні технологій, ноу-хау всередині компанії та їх внутрішньою організацією, яка відображає ієрархічну організацію бізнес-функцій [6, с. 30].

Продовженням даної теорії стала теорія інвестиційного розвитку Дж. Даннінга і Р. Нарула [18], яка розглядає залежність між експортом і імпортом прямих іноземних інвестицій від рівня економічного розвитку країни щодо держав іншого світу. Отже, в основу даної теорії закладено знання та інформацію, як конкурентні переваги країни в міжнародному поділі праці. Посилення цих конкурентних переваг дозволить покращити якісні та кількісні параметри розвитку економіки країни на інноваційній основі.

Новою теорією конкуренції є теорія інформаційної економіки, основоположником якої є І. Юзвишин. На його думку, підвищити конкурентоспроможність економіки держави можна за рахунок використання інформаційних технологій, що стане підґрунтям для її інноваційного розвитку [6, с. 476].

Новаторську концепцію розвитку бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності запропонували професори Г. Хемел та К. Прахалад, які відмітили, що конкурентоспроможні галузі швидко змінюються, зливаються та перекроюються з появою нових продуктів, а перспективність фірми зумовлюється лідерством не на сучасних, а на майбутніх ринках. Такі ринки ще не існують, але необхідно уявляти та прагнути їх формування вже зараз [11].

Таким чином, розглянуті теорії конкуренції відображають етапи становлення різних форм конкуренції на ринку, відрізняються принципами ведення конкурентної боротьби та пріоритетами у формуванні конкурентних переваг (табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток наукових теорій конкуренції та конкурентоспроможності

Теорії	Представники	Основні положення теорії	Пріоритети у формуванні конкурентних переваг
1	2	3	4
Теорії конкуренції на основі факторів виробництва			
Теорія меркантилізму	Т.Мен, А. Монкретьєн, Е.Міссельден, Дж. Чайлд, Ч.Давенант	- досягнення активного торгового балансу; - збільшення експорту готових товарів; - обмеження імпорту ; - заборона вивезення сировини	Підвищення конкурентних переваг національного виробника
Теорія абсолютних переваг	А.Сміт	- експорт товарів, які виробляються в даній країні з меншими витратами; - імпорт товарів, що виробляються іншими країнами з меншими витратами; - вільна від обмежень та регламентацій зовнішня торгівля	Підвищення конкурентних переваг країни в міжнародному поділі праці
Теорія відносних переваг	Д.Рікардо	- спеціалізація країни на виробництві тих товарів, які в даній країні виробляються з більш низькими витратами порівняно з іншими країнами; - взаємовигідна торгівля між країнами; - невтручання держави у зовнішню торгівлю	Підвищення конкурентних переваг країни у міжнародному поділі праці
Теорія взаємного попиту	Дж.Міль	- розвиток міжнародної виробничої спеціалізації; - встановлення рівноваги у вигодах, які дає міжнародна виробнича спеціалізація; - умови спеціалізації визначаються нерівністю у доходах, які отримують від виробництва; втручання держави у міжнародну торгівлю (імпортні тарифи)	Розширення міжнародної виробничої спеціалізації
Факторна теорія	Е.Хекшер, Б.Олін	- експорт продуктів інтенсивного використання надлишкових факторів виробництва; - імпорт продуктів інтенсивного використання дефіцитних для країни факторів - втручання держави у розвиток конкуренції	Розширення міжнародної виробничої спеціалізації
Теорія вирівнювання цін на фактори виробництва	П.Самуельсон, В. Столпер	- вирівнювання абсолютних і відносних цін на фактори виробництва в країнах за допомогою міжнародної торгівлі; - економічна рівновага між країнами; - втручання держави у розвиток конкуренції	Забезпечення міжнародного обміну товарів
Теорія міжгалузевого аналізу	В.Леонтьєв	- дослідження парадоксу, де країни, багаті капіталом, експортують продукцію, яка потребує більше праці, ніж капіталу; - кількісний вимір витрат праці та капіталу на одиницю продукції; - експорт тих товарів, у виробництві яких країна має надлишок факторів виробництва; - втручання держави у розвиток конкуренції	Забезпечення міжнародного обміну товарів
Теорії конкуренції на основі інвестицій			
Теорія інвестиційного розвитку	Дж.Даннінг, Р.Нарул, Й.Бехер, Ф.Горніг	- існує залежність між економічним розвитком країни щодо інших держав світу та надходженням прямих іноземних інвестицій в країну; - виділено п'ять фаз інвестиційного розвитку для яких характерні різні етапи економічного розвитку країни; - державне втручання	Формування конкурентних переваг за рахунок інвестиційного розвитку країни

продовження табл. 1

1	2	3	4
Теорія інтернаціо–налізації	П.Баклі М.Кассон	- розвиток транснаціональних компаній; - ефективний обмін технологіями; - застосування новітніх форм менеджменту; - приток прямих іноземних інвестицій; - державне втручання	Формування конкурентних переваг на основі мінімізації трансакційних витрат в транснаціональних компаніях
Теорії конкуренції на основі нововведень			
Теорія конкурентних переваг	М.Портер	- виділення галузей, що формують конкурентоспроможність країни; - розвиток базових галузей економіки; - підвищення продуктивності праці; - втручання держави у розвиток конкуренції	Базові конкурентні умови та кластеризація економіки країни
Теорія ефективної конкуренції на основі інновацій	М.Туган-Барановський, Й.Шумпетер	- прискорення науково-технічного прогресу; - зниження витрат виробництва; - інноваційний прорив країни; - втручання держави у розвиток конкуренції	Формування конкурентних переваг країни на основі інновацій
Теорія технологічного прориву	М.Познер, Р.Вернон, Р.Фіндлі, Е.Менсфілд	- розвиток нових технологій; - розвиток виробництва високотехнологічних експортних товарів; - згортання виробництва застарілих товарів; - втручання держави у розвиток конкуренції	Технологічний прорив країни
Теорія постіндустрі-ального суспільства	Д.Белл, К.Акамацу	- технологічні революція, в основі якої новації; - гуманізація, екологізація та глобалізація технологічного прогресу; - втручання держави у розвиток конкуренції	Технологічний прорив країни: новації формують конкурентні переваги
Теорія інформаційної економіки	І.Ю.Юзвишин, В.А.Горбатов, А.А.Тихомиров, Б.П.Івченко	- інформаційний розвиток країни; - застосування нових технологій, інновацій, інформаційних нововведень; - державне втручання	Інформаційні технології формують конкурентні переваги
Теорія розвитку бізнесу	Г.Хемел, К.Прахалад	- розвиток нових товарів та нових ринків; - орієнтація на майбутнє, щоб забезпечити лідерство на нових ринках; - втручання держави у розвиток конкуренції	Стратегічна орієнтація та інтелектуальне лідерство є основою формування конкурентних переваг

Джерело: авторська розробка

Кожна наступна теорія конкурентних переваг доповнювала попередні і враховувала специфіку й особливості історичного розвитку та домінуючі ринкові сили, що дозволяло підвищувати конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на визначеному етапі розвитку.

Висновки та подальші дослідження. Дослідження показали, що з розвитком теорій конкуренції удосконалювався і сам механізм ведення конкурентної боротьби. На зміну ціновій конкуренції приходили інші більш досконалі форми конкуренції, які ґрунтувались на інвестиціях, інноваціях, кластерах тощо. Тобто відбувався еволюційний перехід з однієї форми конкуренції в іншу.

Дуже часто на практиці ключовою вважають проблему забезпечення факторної конкурентоспроможності, тобто країна прагне максимально використати наявний ресурсний потенціал, найчастіше сировинний, нівелюючи при цьому іншими конкурентними перевагами. Однак, наявність сировинного потенціалу може бути конкурентною перевагою на короткому проміжку часу, але не достатньою для забезпечення довгострокового економічного зростання. Тому необхідно трансформувати факторні конкурентні переваги у переваги інвестиційно-інноваційного характеру, оскільки поєднання порівняльних та конкурентних переваг сприяє зростанню конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки.

Література

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації : монографія / Л.Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
2. Леонтьев В. Межотраслевая экономика: Пер. с англ. / В. Леонтьев.– М. : Экономика, 1997. – 230 с.
3. Милль Дж.С. Основы политической экономии. Т. 1, 2, 3 / Дж.С. Милль. – М. : Прогресс, 1980. – 626 с.
4. Міжнародна торгівля / Румянцев А.П., Башинська А.І., Корнилова І.М., Коваленко Ю.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
5. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. под ред. В.Д. Щетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 2. – 564 с.
7. Туган-Барановський М.І. Політична економія: Курс популярний / Відтворено за текстом першого українського видання 1919 р. / М.І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – 263 с.

8. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О.С. Шнипко. – К. : Наук. думка, 2003. – 334 с.

9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

10. Heckscher E.F. The Effekt of Foreign Trad on Distribution of Income/ Reading in the Theory of International Trade / E.F. Heckscher // Blakiston Series of Republished Articles on Economics. – 1919. – № 4. – P. 386.

11. Hamel G. Competing for the Future / Hamel G., Prahalad C.K. – Harvard Business School Pres. Boston (Mass), 1994.

12. Ohlin B. Interregional and International Trade / Ohlin B. – Cambridge: Harvard University Press, 1933.

13. Ozlem Oz. Assessing Porter's framework for national advantage: the case of Turkey / Ozlem Oz. // Journal of Business Research. – vol. 55. – 2002. – p. 509-515.

14. Posner M.V. International Trade and Technical Change / M.V. Posner // Oxford Economic Papers. – 1961. – vol.13. - #3. – p. 341.

15. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxation / D. Ricardo. – London: J.M. Dent and Sons, 1948. – 316 p.

16. Smitt A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / A. Smitt. – London: J.M. Dent and Sons, 1977. – Book IV. – 248 p.

17. Stolper W.F. Protection and Real Wages / W.F. Stolper, P.A. Samuelson // Review of Economic Studies. – 1941. – vol.9. – p. 58-73.

18. Dunning J.H. Foreign direct investment and governments: catalysts for economic restructuring / J.H. Dunning, R. Narula // Review of World Economics. – 1997. – Vol. 2. – № 133. – P. 369-370.

References

1. Antoniuk, L.L. (2004), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizmy realizatsii* [International competitiveness of countries: theory and implementation mechanisms], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 275 p.

2. Leontiev, V. (1997), *Mezhotraslevaya ekonomika* [Interbranch economy], Translated from English, Ekonomika, Moscow, Russia, 230 p.

3. Mill, Dzh.S. (1980*), Osnovy politicheskoy ekonomii* [Principles of political economy], Progress, Moscow, Russia, 626 p.

4. Rumiantsev A.P., Bashynska A.I., Kornylova I.M. and Kovalenko, Yu.V. (2004), *Mizhnarodna torhivlia* [International trade], Tsentr navchlnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 376 p.

5. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsiya: Konkurentnyie preimushchestva stran* [International competition: Competitive advantages of countries], Translated from English by V.D. Shchetinin, Mezhdunarodnyie otnosheniya, Moscow, Russia, 896 p.

6. Heiets, V.M., Semynozhenko, V.P. and Kvasniuk, B.Ie. (2007), *Stratehechni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy: v 3 t.* [Strategic challenges of the XXI century to society and economy of Ukraine: in 3 vol.], Vol. 2, Feniks, Kyiv, Ukraine, 564 p.

7. Tuhan-Baranovskyi, M.I. (1994), *Politychna ekonomiia: Kurs populiarnyi* [Political economy: The course is popular], Reproduced on the text of the first Ukrainian edition in 1919, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

8. Shnypko, O.S. (2003), *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist, problem, mekhanizmy realizatsii* [National competitiveness: essence, problems and implementation mechanisms], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 334 p.

9. Shumpeter, J. (1982), *Teoriya ekonimicheskogo razvitiya (Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyuktury)* [Theory of economic development (study of business profits, capital, credit, interest and cycle of conjuncture)], Progress, Moscow, Russia, 455 p.

10. Heckscher, E.F. (1919), The Effect of Foreign Trade on Distribution of Income, Blakiston Series of Republished Articles on Economics, no. 4, 386 p.

11. Hamel, G. and Prahalad, C.K. (1994) Competing for the Future, *Harvard Business Publishing*, Boston (Mass).

12. Ohlin, B. (1933), *Interregional and International Trade*, Cambridge Mass: Harvard University Press.

13. Ozlem, Oz. (2002), "Assessing Porter's framework for national advantage: the case of Turkey", *Journal of Business Research*, Vol. 55, pp. 509-515.

14. Posner, M.V. (1961), "International Trade and Technical Change", *Oxford Economic Papers*, Vol.13, no. 3, pp. 341.

15. Ricardo, D. (1948), *The Principles of Political Economy and Taxation*, London: J.M. Dent and Sons, 316 p.

16. Smith, A. (1977), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London: J.M. Dent and Sons, Book IV, 248 p.

17. Stolper, W.F. and Samuelson, P.A. (1941), "Protection and Real Wages", *Review of Economic Studies*, Vol. 9, pp. 58-73.

18. Dunning, J.H. and Narula, R. (1997), "Foreign direct investment and governments: catalysts for economic restructuring", *Review of World Economics*, Vol. 2, no. 133, pp. 369-370.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету біоресурсів і природокористування України В.П. Галушко

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 339.137.2

Смолинець І.Б.,
к.е.н., асистент кафедри менеджменту
Кошарська Н.М.,
здобувач кафедри публічного правління та адміністрування
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ КРЕДИТУВАННЯ В СФЕРІ АПК: ПРОБЛЕМИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЯКІСНОГО РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Smolynets I.B.,
cand.sc.(econ.), assistant at the department of management
Kosharska N.M.,
candidate for a degree at the department of public management and administration
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi

ASSESSMENT OF CURRENT CREDIT IN THE FIELD OF AIC: PROBLEMS AND REFORM MECHANISM NEED FOR QUALITATIVE CREDITS FOR AGRICULTURAL ENTERPISES

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств України в умовах фінансової кризи вимагає здійснення реальних кроків в напрямі активного використання нововведень для поступового переходу до інноваційної економіки, створення сприятливого фінансово-економічного середовища для забезпечення сталого розвитку аграрних формувань.

На даному етапі розвитку вітчизняної економіки виникає необхідність розробки і впровадження дієвих заходів для запуску механізму якісного реформування аграрного сектору і стабілізації виробництва в Україні, зокрема в сфері товарно-грошових і грошово-кредитних відносин.

Кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками у нинішніх умовах ускладнилось або й зовсім неможливе з причини їхньої недостатньої дохідності, невисокої віддачі на вкладений капітал і низької ліквідності майна. Існуюча система кредитування орієнтована на дохідність у галузях із відносно високою оборотністю капіталу. Запропоновані відсоткові ставки та умови не дають змоги сільськогосподарським підприємствам бути повноправними учасниками ринку кредитних ресурсів.

Основними напрямками досягнення стабілізації сільськогосподарського виробництва є державна підтримка та залучення в аграрний сектор нових фінансових потоків. Ідея дотування і пільгового кредитування сільського господарства України розглядається як опорна для аграрних підприємств. Існуючий мораторій на іпотеку земель сільськогосподарського призначення уповільнює розвиток кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору економіки.

Враховуючи наявність цих та інших проблем, слід зазначити, що питання дослідження й удосконалення банківських механізмів кредитування аграрних підприємств набули актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим надбанням в осмисленні сучасного кредитування аграріїв є дослідження відомих вчених, серед яких О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, В.І. Міщенко, О.О. Непочатенко, А.В. Сомик, М.Г. Чумаченко та інші науковці, в працях яких цілісно розглядаються банківські механізми кредитування з власною інфраструктурою та вивчається їх роль у розвитку аграрного сектору економіки. Аналіз результатів їх досліджень засвідчує, що здебільшого наукові розробки стосуються лише окремих аспектів проблеми: організації коротко- і довгострокового банківського кредитування, лізингового кредитування, кредитної кооперації, кредитних ризиків, аналізу кредитоспроможності позичальників, аналізу окремих видів кредитних продуктів тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити основні проблеми щодо кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, проаналізувати сучасні умови банківського кредитування підприємств галузі і тенденції розвитку та запропонувати більш якісне реформування механізму кредитування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є однією з небагатьох галузей вітчизняної економіки, яка в сучасних складних умовах демонструє зростання обсягів виробництва, забезпечує надходження значного обсягу валютної виручки. Стратегічне значення сільського господарства визначається і тим, що воно безпосередньо формує продовольчу безпеку країни, забезпечує зайнятість п'ятої частини працездатного населення, має вагомий вплив на розвиток сільських територій.

Основна мета аграрної політики на сучасному етапі розвитку аграрних відносин в Україні може бути визначена як підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому та міжнародних аграрних ринках. Якщо розглядати весь комплекс актуальних питань і проблем, що існує на сьогодні в сільському господарстві України, то їх можна звести до однієї проблеми – відсутність або нестача коштів для поповнення оборотних та відновлення основних засобів виробництва.

Разом із тим розробляються і набувають практичного застосування нові механізми банківського, комерційного та вексельного кредитування. У ринкових умовах сільськогосподарське виробництво ефективно не функціонуватиме без залучення коштів. Труднощі з реалізацією продукції і зниження обсягів державної бюджетної підтримки загострили потребу у кредитуванні сільськогосподарських підприємств. Не є таємницею те, що для вітчизняних суб'єктів господарювання грошові ресурси є неабияким дефіцитом [1, с. 21].

Для стабільного функціонування виробничого процесу сільськогосподарським підприємствам слід мати певні запаси матеріальних і фінансових ресурсів. Закономірним явищем для підприємств галузі є формування ресурсів, в першу чергу, за рахунок власних джерел (рис. 1).

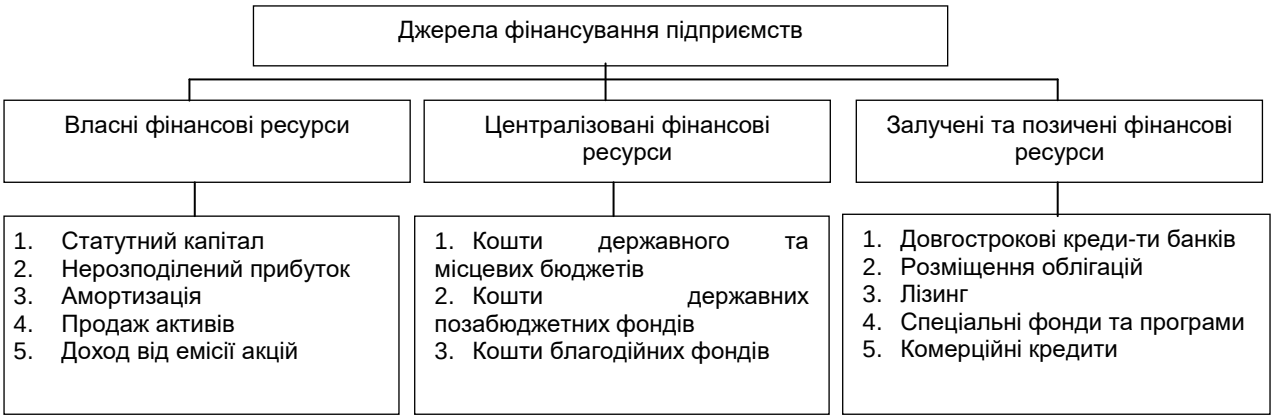

Рис. 1. Джерела фінансування підприємств

Джерело: [2, с. 170]

На жаль, специфічні особливості сільськогосподарського виробництва, зокрема сезонність, не дозволяють забезпечити безперервність процесу виробництва продукції, дотримання технології виключно за рахунок власних фінансових ресурсів.

В Україні проблема кредитування аграрного сектору перебуває під наглядом Уряду. Запроваджено державну програму фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, яка набула позитивних тенденцій. Однак, на сьогодні ще не повністю подолано всі перешкоди на шляху до покращення системи кредитування аграріїв. Аграрний сектор потребує державної підтримки через кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників [3, с. 98].

Проблемами кредитування сільськогосподарських підприємств банками є: підвищення фінансових ризиків, спричинене отриманням кредиту, у перспективі може призвести до втрати фінансової стійкості і навіть платоспроможності; відсутність у позичальників ліквідного забезпечення

кредитів; високі кредитні відсотки; довга процедура розгляду можливості отримання кредиту; вплив сезону на сільськогосподарське виробництво і залежність від природно-кліматичних умов; катастрофічне падіння родючості ґрунтів та зростання їх ерозії; непостійне законодавство, нестабільність фінансової та політичної системи; неможливість отримання кредиту на створення сільськогосподарського підприємства «з нуля» [4, с. 118].

Досвід банківського кредитування підприємств аграрної галузі свідчить, що збитковість галузі, відсутність ліквідної застави, висока ймовірність неповернення кредитів та недосконалість законодавчих механізмів робили їх непривабливими для банків. Значний ризик неповернення кредитів змушує банки встановлювати високу відсоткову ставку за цими кредитами [5].

Важливим питанням у кредитуванні сільськогосподарського виробництва є рівень повернення наданих кредитів. Головна причина неповернення (або несвоєчасного повернення) кредитів – це: по-перше, високі відсоткові ставки; по-друге, низький рівень доходності виробництва; по-третє, недостатній розвиток страхування сільськогосподарської діяльності. Наведені причини стримують подальший розвиток кредитного забезпечення підприємств агропромислового комплексу.

Активний розвиток кредитування сільськогосподарського виробництва за рахунок власних джерел потребує зростання його ефективності, збільшення кількості прибуткових підприємств. На жаль протягом декількох років зміцнення фінансового стану сільськогосподарських підприємств не відбувається. Фінансове забезпечення підприємств АПК, у тому числі сільськогосподарських товаровиробників, в умовах низького рівня банківського кредитування вимушені працювати за рахунок власних ресурсів, частка яких у виробничій діяльності недостатня для нормального фінансування. Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства сподіватися на підтримку з боку держави й зумовлює необхідність розвивати як банківські, так і партнерські форми кредитування.

Таким чином, основними проблемами кредитного забезпечення аграрного сектору економіки є недостатність кредитних ресурсів для здійснення розширеного відтворення та розвитку середнього і малого бізнесу на селі; висока вартість банківських кредитів; складність процедур одержання кредитів; неможливість надання у заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них; відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів.

До основних факторів, що обмежують привабливість аграрної сфери України для кредитного забезпечення відноситься: низький рівень кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників і відсутність у них прийнятного кредитного забезпечення. Високий рівень зносу основних засобів (70-80 %) та моральна застарілість свідчить про неможливість їх бути високоліквідним об'єктом застави [6, с. 53].

В АПК України зосереджено близько 16% кредитного портфеля банків. Це чимало, з огляду на ризики банків при роботі в цьому напрямку. Однак нерозв'язаність питань із правом селян віддавати під заставу землю не сприяє розвитку банківського кредитування і відповідно гальмує розвиток кредитування сільгоспвиробництва.

З іншого боку, перешкодами на шляху збільшення агрокредитування є відсутність традицій роботи агросектору в ринкових умовах, низька культура роботи позичальників із кредитами й недостатній рівень знань позичальників про ринок кредитних послуг, які більшою мірою стосуються саме невеликих фермерських господарств. В останніх існує висока залежність кредитоспроможності від таких непередбачених факторів, як погодні умови, висока зношеність основних засобів, не диверсифікованість бізнесу (наприклад, якщо господарство займається тільки рослинництвом, то несприятливі погодні умови в такому випадку ставлять під загрозу результат діяльності в цілому й погашення кредиту в тому числі) [7, с. 268].

В цілому Україна використовує світовий досвід пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств. Сільське господарство – основа економіки будь-якої країни. Навіть найрозвиненіші промислові країни вкладають дуже великі кошти в розвиток вітчизняного сільського господарства. Криза в сільському господарстві і спад його виробництва відразу завдає важкого удару по всій економіці, оскільки призводить до втрати величезної кількості безкоштовних природних ресурсів, і ці втрати доводиться оплачувати при імпорті продовольства [8].

Висновки та подальші дослідження. Досліджуючи питання кредитування сільськогосподарських підприємств, слід підкреслити, що кредитне забезпечення сільського господарства – це цілісна система взаємопов'язаних елементів, яка передбачає надходження кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на ринкових умовах з урахуванням об'єктивних особливостей галузі.

Крім того, до основних напрямів формування повноцінної системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників належать: зміна нормативно-правової бази у сфері кредитування АПК, зокрема удосконалення механізму надання часткової компенсації; законодавче врегулювання прав і обов'язків учасників кредитного процесу, забезпечення належної державної підтримки у сфері пільгового кредитування.

Література

1. Олійник О.В. Аналіз фінансового стану аграрних підприємств як передумова їх довгострокового банківського кредитування / О.В. Олійник // Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно – аналітичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 20-24.

2. Самойлова Т.А. Джерела формування фінансового капіталу підприємства / Т.А. Самойлова // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 169-174.

3. Ґудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О.Є. Гудзь. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.

4. Содома Р.І. Кредитна підтримка банками сільськогосподарських підприємств України / Р.І. Содома // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 3 (52). – С. 118-121.

5. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С.М. Колотуха // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 89-96.

6. Стецюк П.А. Трансформація матриці банківського кредитування сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь, А.В. Войтюк // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 49-55.

7. Яворська Т.І. Вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення малого бізнесу в сільському господарстві / Т.І. Яворська // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2010. – Вип. 25(1). – С. 268-273.

8. Graham Harrison. VAT Refunds: A Ruview of Country Experience / Graham Harrison. Russell Krelover. // IMF Working Paper WP/05/218/ – 2005. – P. 8

References

1. Oliinyk, O.V. (2003), “Analysis of the financial condition of agricultural enterprises as a prerequisite for their long-term bank loans”, *Ekonomika. Finansy. Pravo,* no.1, pp. 20-24.

2. Samoilova, T.A. (2011), “Sources of finance capital company”, *Oblik i finansy APK,* no. 1, pp. 169-174.

3. Gudz, O.Ye. (2005), *Kredytuvannia i bankivske obsluhovuvannia pidpryiemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva: suchasni tendentsii ta osoblyvosti* [Lending and banking enterprises of agroindustrial production: current trends and features], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 170 p.

4. Sodoma, R.I. (2011), “The credit support banks farms Ukraine”, *Oblik i finansy APK*, no. 3 (52), pp. 118-121.

5. Kolotukha, S.M. (2009), “Loans farm as an effective source of investment”, *Ekonomika APK*, no.1, pp. 89-96.

6. Stetsiuk, P.A., Gudz, O.Ye. and Voitiuk, A.V. (2013), “The transformation matrix bank lending farms”, *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 49-55.

7. Yavorska, T.I. (2010), “Improving the financial and credit support of small business in agriculture”, *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky,* issue 25 (1), pp. 268-273.

8. Harrison, G. and Krelover R. (2005), VAT Refunds: A Ruview of Country Experience, *IMF Working Paper*, no. 5(218), 8 p.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького П.М. Музика

УДК336.563:061.2

Ткачук І.Я.,
асистент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КРАУДФАНДИНГ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Tkachuk I.Ya.,
assistant at the department of finances and credit
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

CROWDFUNDING IN THE CONTEXT OF INVILVMENT OF ADDITIONAL RESOURCES FOR THE PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS REALIZATION

Постановка проблеми.Глобальні проблеми сьогодення вимагають об'єднання можливостей і ресурсів державного, прибуткового та неприбуткового секторів на умовах тісної співпраці між ними. Одним із найефективніших видів такої співпраці є державно-приватне партнерство (ДПП), яке, використовуючи переваги кожного із секторів, здатне найбільш якісно задовольнити потреби кінцевого споживача послуг. Цікаво, що у економічно розвинених країнах світу кожен четвертий інвестиційний проект реалізовується на основі державно-приватного партнерства. Однак в Україні цей вид взаємодії державного та недержавних секторів досі не є широко використовуваним. Причина криється як у існуванні об'єктивних суперечностей функціонування кожного із секторів, так і в недостатньому вивченні досвіду використання зазначеного механізму українськими можновладцями. Однак першопричиною є проблеми мобілізації необхідних ресурсів на реалізацію проектів державно-приватного партнерства та ефективності їх використання.В таких умовах все більшої актуальності набувають питання можливості залучення додаткових ресурсів до реалізації проектів державно-приватного партнерства. У світовій практиці більшість проектів, що носять інноваційний характер, перевіряють свою затребуваність для громадськості й згодом реалізовуються за допомогою використання механізму краудфандингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.Питання реального запровадження державно-приватного партнерства в Україні порушувалося багатьма науковцями, котрі не лише описали його переваги, але й обґрунтували необхідність використання в Україні. Такими вітчизняними та зарубіжними науковцями є Т. Прайв, Л. Абрамов, С. Дорошенко, О. Кириленко, В. Коваленко, О. Юлдашев, О. Марченко,Я. Овсянникова, О. Пильтяй, Г. Піратовський, О. Рожко, А. Фоменко та інші. Однак, всупереч значному науковому дискурсу, науковцями не надавалась увага питанню залучення додаткових ресурсів для реалізації проектів державно-приватного партнерства за допомогою механізму краудфандингу.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретико-методологічних основ та формування практичних рекомендацій стосовно використання механізму краудфандингузадля залучення додаткових фінансових ресурсів у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У партнерстві держави, бізнесу та неприбуткових організацій кожен сектор має величезні потенційні можливості у своїй галузі: держава може створити сприятливі умови для існування бізнесу та громадського сектору, бізнес може вирішити фінансові проблеми розвитку, який стоїть на порядку денному уряду, але саме неприбуткові організації, використовуючи наявні проектні ресурси, можуть більш ефективно та економно впровадити цей розвиток на найнижчому рівні. Більше того співпраця неприбуткових організацій з державою та бізнесом здатна підвищити актуальність та зацікавленість населення у впровадженні певного проекту, збільшити його загальну цінність для суспільства, що у свою чергу робить можливим використання краудфандингових ресурсів для проектів державно-приватного партнерства.

Краудфандинг (англ. «crowd» – натовп, «funding» – фінансування) є новітнім методом залучення коштів для фінансування різноманітних проектів: від соціальних та культурних до бізнес-стартапів. За своєю сутністю він об'єднує велику кількість однодумців, які згідні платити певну (зазвичай невелику) ціну за реалізацію конкретного проекту. Зазвичай фінансування здійснюється за допомогою інтернет-платформ. Найвідомішими та найуспішнішими у світі такими платформами є kickstarter.com, indiegogo.com, seedrs.com, crowdcube.com, smartmarkerket [10; 7; 6]. Темпи зростання ринку

краудфандингу вражають. Так, до прикладу, у 2012 р. за допомогою краудфандингових платформ було зібрано $2,7 млрд. (що перевищило показник 2011 р. на 81 %) [7].

Спеціалісти міжнародного видання «Форбс» сформулювали власний підхід до визначення краудфандингу, а саме: «це не те, що ти робиш, а те, задля чого ти це робиш». Саме з цього формулювання можна найбільш точно визначити суть та значення краудфандингу для ДПП, а також можливості, які він створює для ГО, тобто фокусування в основному повинне відбуватися на меті, яку переслідує донор чи бекер (особа, що вкладає свої кошти у поки що неіснуючий проект з метою його підтримки і/чи в майбутньому отримати від нього якийсь бонус [9]).

Об'єднання зусиль державного, комерційного та неприбуткового секторів збільшує важливість пропонованого проекту, що посилює зацікавленість потенційних донорів та бекерів у його підтримці.

В економічно розвинених країнах світу, де краудфандинговий сектор уже зайняв чільне місце, акцент змістився з проектів культурного та соціального характеру до бізнес-проектів [5, с. 93]. Але в Україні початковий рівень розвитку краудфандингу, а також суспільно-політична ситуація в державі спричинили посилення акцентів саме на проектах соціального та культурного характеру. Таким чином, мета більшості заявлених проектів краудфандингу та діяльність ГО в Україні збігаються. Саме тому в умовах об'єднання зусиль державного, приватного та некомерційного секторів в межах ДПП та переважання проектів соціального спрямування використання краудфандингу є найбільш доречним.

Порівняно з іншими формами залучення коштів для фінансування проектів краудфандинг має низку особливостей, відображених та описаних у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика особливостей краудфандингу як форми залучення коштів для фінансування проектів

Особливість	Характеристика
Багатосуб'єктність та мікрофінансування	До фінансування проекту залучається велика кількість донорів/бекерів, які вкладають в нього зазвичай невеликі суми коштів.
Глобальний простір соціального фінансування	Проекти рекламуються і поширюються в основному за допомогою мережі Інтернет, а тому залучення інвесторів не є територіально обмеженим.
Економія на посередниках та трансакційних витратах	Автори проектів економлять на оплаті традиційним посередникам – банкам та мінімізують витрати, пов'язані з використанням механізмів фінансового ринку.

Джерело: *складено автором на основі [2, с. 30]*

Процес краудфандингу можна описати за допомогою трьох послідовних етапів, суть яких загально відображено на рис. 1.

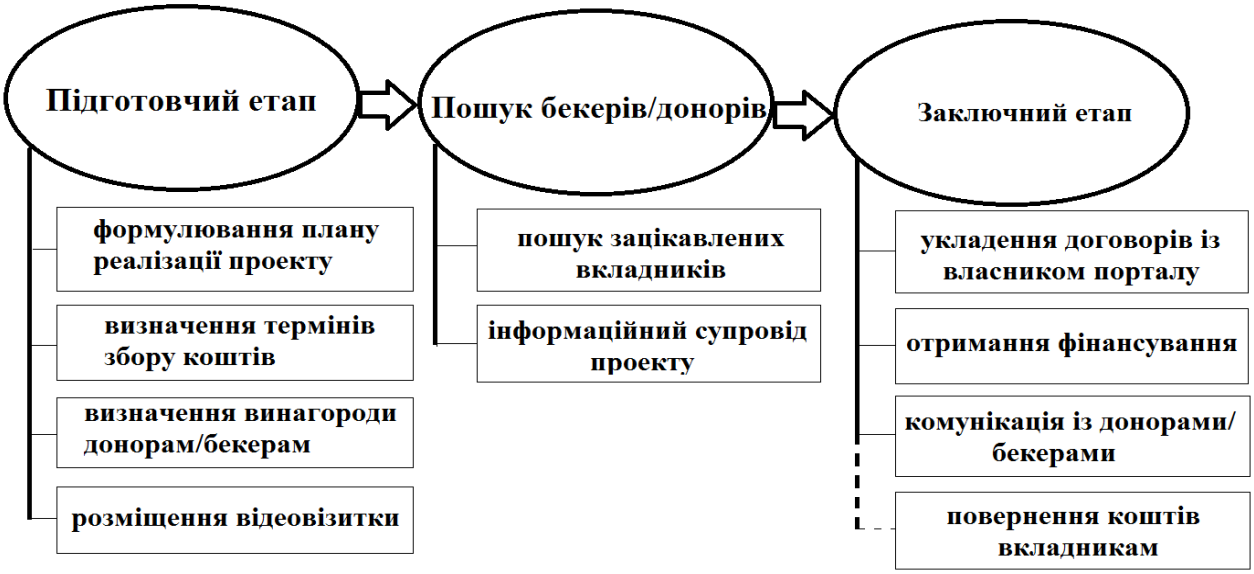

Рис. 1. Етапи процесу краудфандингового фінансування

Джерело: побудовано автором на основі [3]

На підготовчому етапі основною метою, яку ставлять перед собою розробники ідеї є формулювання її таким чином, щоб можна було досягти кінцевої цілі, а саме – зібрати кошти та реалізувати весь проект. На цьому етапі автор проекту повинен сформулювати детальний план його реалізації, від якого буде залежати вся його подальша робота. Після формулювання плану, визначається чіткий термін, за який потрібно зібрати кошти та їх сума. Досвід показує, що формулювання оптимальних сум та термінів їх збору дозволяють збільшити шанси підтримки проекту.

До прикладу, меншою привабливістю користуються проекти з тривалими періодами збору коштів та сумами меншими за $100 та більше $1 млн [3].

Не менш важливим на цьому етапі є формулювання винагород, які отримують донори та бекери, тобто мети, яку вони переслідують. Характеристику видів краудфандингу в залежності від мети, яку переслідують інвестори (донори табекери), здійснено в табл. 2.

Таблиця 2

Види краудфандингу залежно від мети, яку переслідують інвестори

№ п/п	Вид краудфандингу	Характеристика
1.	Без винагороди інвестору	Пожертвування здійснюється на основі альтруїзму, є добровільним актом, інвестор не очікує жодних зворотних дій з боку отримувачів коштів. Винагородою може бути проста згадка на сайті всіх інвесторів.
2.	З нефінансовою винагородою	Винагородою за фінансування можуть бути подарунковий сертифікат, CD, DVD, контакти з авторами, автографи виконавців (у культурних проектах) тощо.
3.	Фіксована винагорода у вигляді продукту	Цей вид фінансування за своєю суттю є перед замовленням продукту, оскільки донори стають першими власниками результату колективного фінансування.
4.	Краудфандинг-кредитування	Існує у формах народного кредитування та P2P кредитування (позичальник спілкується безпосередньо з кредитором; краудфандинговий майданчик виступає посередником та гарантом процедури). За підсумками 2012 р. цей вид фінансування склав майже 50 % від усієї структури ринку доходів.
5.	Акціонерне фінансування (краудінвестинг)	Донор в ролі винагороди отримує частину власності, акції підприємства, дивіденди або право голосувати на загальних зборах акціонерів.

Джерело: складено автором на підставі [1; 2, с. 31-33; 4, с. 57; 5, с. 94-95]

Очевидно, що у проектах ДПП соціального спрямування ГО не можуть гарантувати фінансової винагороди своїм донорам, а також частини власності чи акцій підприємства. Тому найоптимальнішими винагородами при цьому виді співпраці для потенційних донорів/бекерів можуть бути:

- чиста «вдячність» у вигляді публічної подяки, наприклад, від представників державного партнера; згадування в інформаційних матеріалах та звітності;
- нефінансова винагорода у вигляді вручення відзнак за благодійність (CD, DVD, книги тощо);
- винагорода у вигляді кінцевого продукту чи доступу до нього у випадку, якщо донорами є потенційні отримувачі послуг (пандуси, клуби, що об'єднують людей зі спільними інтересами. Наприклад, проект Izolab: майстерня цифрового виробництва [8]);
- краудфандинг-кредитування – повернення вкладених коштів за рахунок державного партнера чи приватного партнера-представника прибуткового сектору.

Підготовчий етап закінчується розміщенням відео візитки на платформі краудфандингу, яка коротко висвітлює основну ідею проекту. Досвід показує, що значною мірою успіх реалізації всього проекту залежить від якості та креативності проморолика [8].

На другому етапі краудфандингу, коли ролик вже розміщено на платформі, важливо знайти вкладників, які профінансують проект. У пошуку вкладників участь можуть брати однаковою мірою всі партнери, оскільки саме так поділяється між ними відповідальність за його реалізацію.

Не меншу роль на цьому етапі відіграє інформаційний супровід проекту та його просування у соціальних мережах. Так, за даними професора Пенсильванського університету ІтанаМоллика, який вивчив 46 902 проекти з найвідомішої краудфандингової платформи Kickstarter.com, розмір фінансування, яке отримає проект, прямо залежить від установлених зв'язків інвесторів та авторів у соціальних мережах. Так, якщо в авторів проекту у соціальних мережах було менше за 10 друзів, то шанси проекту на успіх складали лиш 9 %, якщо 100 друзів, то вже 20 %, а якщо 1000 – то 40 %. Окрім цього, мають значення і зв'язки авторів поза мережею. Таким чином, партнери ГО по ДПП створюють додаткові можливості по залученню проектних коштів [3].

Заключний етап краудфандингу полягає в укладанні угод з власником платформи у випадку, якщо необхідну суму коштів вдалося зібрати і в поверненні коштів інвесторам, якщо вона не зібрана.

Масова участь населення у проектах державно-приватного партнерства та їх підтримка шляхом фінансування є свідченнямреальної готовності впливати на перебіг соціально-економічних процесів державного чи регіонального значення, тому не лише сприяє реалізації конкретних соціально-економічних проектів, але й забезпечує реалізацію семіотичної функції громадянського суспільства.

Важливо, щоб громадські організації, які формально об'єднують зацікавлене населення, брали участь у процесі державно-приватного партнерства від моменту створення ініціативи про партнерство до його завершення. Така участь буде можливою за її підтримки та просування у Регіональних

програмах сприяння розвитку громадянського суспільства в межах Державної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства України, адже саме цими програмами в основному керуються регіональні органи влади у процесі підтримки ініціатив та сприяння розвитку неурядових організацій України, найчисельнішими серед яких є громадські організації.

Висновки та подальші дослідження. Отже, у процесі дослідження визначено теоретико-методологічні основи використання механізму краудфандингу задля залучення додаткових фінансових ресурсів у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Обґрунтовано, що краудфандинг є вигідним і головне доступним джерелом фінансування проектів державно-приватного партнерства, за рахунок можливого залучення ресурсів громадських організацій шляхом використання засад приватного партнера.

Наголошено на важливостізапочаткування практики участі громадських організацій у реалізації проектів державно-приватного партнерства за її підтримки та просування в межах Регіональнихпрограм сприяння розвитку громадянського суспільства.

Література

1. Краудфандинг: психологические типы бекеров [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу:http://geektimes.ru/post/147670/.

2. Марченко О.С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О.С. Марченко // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – №4. – С. 26–35.

3. Ответ на главный вопрос краудфандинга [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://geektimes.ru/post/148106/.

4. Піратовський Г.Л. Бізнес-ангели як джерело формування венчурного капіталу / Г.Л. Піратовський // Наука та інновації. – 2008. – №3. – С. 55–74.

5. Фоменко А.О. Сучасні умови розвитку краудфандингу в Україні / А.О. Фоменко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – №3. – С. 93–96.

6. Charities Around The World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.charity-charities.org/index.htm

7. Crowdfunding Industry Report Market Trends, Composition and Crowdfunding Platforms [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.crowdfunding.nl/wp-content/uploads/2012/05/92834651-Massolution-abridged-Crowd-Funding-Industry-Report1.pdf.

8. IZOLAB: майстерня цифрового виробництва [Електронний ресурс] // Велика Ідея – Режим доступу:https ://biggggidea.com/project/974/.

9. Prive, T. What Is Crowdfunding And How Does It Benefit The Economy [Електронний ресурс] / Tanya Prive // Forbes. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.crowdinvest.com/blog/what-is-crowdfunding-and-how-does-it-benefit-the-economy/.

10. 2013 CF The Crowdfunding Industry Report [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: http://research.crowdsourcing.org/2013cf-crowdfunding-industry-report.

References

1. “Crowdfunding: The psychological types of beckerss”, available at: http://geektimes.ru/post/147670/ (access date June 6, 2016).

2.Marchenko, O. (2013), “Crowdfunding: social and economic content and types”, *Visnyk natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»,*no. 2, pp. 26–35.

3. “The answer to the main question of crowdfunding”, available at:http://geektimes.ru/post/148106/ (access date June 6, 2016).

4. Piratovskyy, H. (2008), “Business angels as a source of venture capital forming”, *“The science and innovations”*, no. 3, pp. 55–74.

5.Fomenko, A. (2013), “The Current conditions of crowdfunding development in Ukraine”, *“Visnyk Berdyans’koho universytetu menedzhmentu i biznesu”*, no. 3, pp. 93–96.

6. “Charities Around The World”, available at: http://www.charity-charities.org/index.htm (access date June 6, 2016).

7. “Crowdfunding Industry Report Market Trends, Composition and Crowdfunding Platforms”(2012), available at: http://www.crowdfunding.nl/wp-content/uploads/2012/05/92834651-Massolution-abridged-Crowd-Funding-Industry-Report1.pdf (access date June 6, 2016)

8. “IZOLAB: Digital production studio”, available at: http://biggggidea.com/project/974/.(access date June 6, 2016)

9. Prive, T. (2012), “What Is Crowdfunding And How Does It Benefit The Economy”, *“Forbes”*, available at http://www.crowdinvest.com/blog/what-is-crowdfunding-and-how-does-it-benefit-the-economy/ (access date June 6, 2016)

10. “2013 CF The Crowdfunding Industry Report”, available at http://research.crowdsourcing.org/2013cf-crowdfunding-industry-report (access date June 6, 2016)

Рецензент: д.е.н., професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича П.О. Нікіфоров

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1 : 378.14

Бруханський Р.Ф.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри
Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор, професор кафедри
кафедра обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ БУХГАЛТЕРА-АНАЛІТИКА

Brukhanskyi R.F.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department
Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department
department of accounting and economic and legal support of agroindustrial business
Ternopil National Economic University

FORMATION OF THE SYSTEM FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF ACCOUNTANT ANALYST

Більше думай і тоді вирішуй.
Григорій Савич Сковорода

Постановка проблеми. Ефективне функціонування бізнесу вимагає скоординованих, цілеспрямованих і узгоджених дій. На основі цих потреб має будуватися стратегія розвитку підприємства. Формування таких стратегій вимагає чималих інтелектуальних зусиль персоналу підприємства. Проте не завжди на підприємствах існують власні експертні підрозділи, котрі не мають достатніх ресурсів для проведення якісного повноцінного аналізу і підготовки певного управлінського рішення. На великих підприємствах аналітичні структури представлені профільними службами, підрозділами і департаментами. Тому для забезпечення і гарантії стабільної, якісної та успішної діяльності від малих підприємств до великих корпорацій, інформаційно-аналітична підтримка є невід'ємною частиною. Для її здійснення необхідний кваліфікований фахівець – бухгалтер-аналітик, котрий здатний адекватно і оперативно відстежувати, обробляти та аналізувати нескінченні інформаційні потоки. Аналіз тісно пов'язаний з бухгалтерським обліком, оскільки базується на матеріалах обліку, звітності, нормативних і планових даних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним і практичним аспектам організації обліку та питанням підготовки обліково-аналітичних кадрів присвячені роботи О.В. Вітренко, Л.В. Гнилицької, С.Ф. Голова, Т.В. Давидюка, В.М. Жука, С.Я. Зубілевича, В.Б. Івашкевича, С.В. Калабухової, Г.Г. Кірейцева, В.М. Метелиці, В.К. Савчука, В.В. Сопка, Л.В. Чижевської та ін.

Так, Г.Г. Кірейцев наголошував, що бухгалтер, як фінансовий аналітик, завжди стоїть біля витоків економічної інформації про суспільно-корисну діяльність підприємницької структури, досліджує таку діяльність. Він спостерігає, вимірює, відображає та систематизує первинні дані про факти господарського життя, класифікує і перетворює їх в інформаційні моделі окремих економічних об'єктів, що приймають участь у процесах відтворення. В ході подальшого аналізу і синтезу бухгалтерської інформації він створює економічну модель підприємницької структури [1, с. 24]. В.К. Савчук стверджує, що важливим суб'єктом розвитку вітчизняного аграрного сектору є фахівці з бухгалтерського обліку, які створюють основу інформаційного середовища для управлінського впливу на господарські процеси реальної економіки. Особливого значення набуває аналітична складова інформаційного середовища,

яке повинно бути адекватне сучасним вимогам її динамічного розвитку, наростання ризику і невизначеності в реалізації стратегії розвитку суб'єктів господарювання, що зумовлює необхідність створення нової методології економічного аналізу для формування професійних знань з врахуванням сучасних викликів [2, с. 437].

В.В. Ковальов зазначає, що нормальне функціонування підприємства залежить від належної організації роботи його персоналу, в т.ч. бухгалтерської служби. В сучасних умовах роль бухгалтера підвищилась в процесі управління і не зводиться до технічних процедур по відображенню господарських операцій. Роль бухгалтера в організації і здійснені обліково-аналітичних розрахунків визначається не тільки його професійним статусом, але й тим, що він повинен об'єднувати в собі функції не тільки бухгалтера, а й фінансового менеджера і аналітика [3, с. 48-50]. На думку С.Я. Зубілевича, професія бухгалтера є однією з тих, яка зазнала значного впливу глобалізації. З перших років незалежності України та розвитку ринкової економіки вона отримала новий зміст і широкий попит. На ринку професійних послуг України з'явилися представники закордонних професійних організацій (ACCA, AICPA, CIMA та інших) та були створені перші професійні організації аудиторів і бухгалтерів (ФАБФУ, САУ, ФПБАУ та ін.). У лексиконі професіоналів та науковців, представників державних регуляторів з'явилися терміни «аудитор», «сертифікація» і «професійний бухгалтер» [4].

Проте під час вивчення поставленої проблеми не приділено достатньо уваги новітнім викликам обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємства до умов зовнішнього середовища, як необхідності всебічного розвитку фінансово-економічної служби компанії.

Модернізація обліково-аналітичної парадигми знаходить своє вираження в зміні практичної облікової діяльності та в змісті досліджень у сфері обліку й аналізу. В результаті уможливлюється одночасне існування кількох обліково-аналітичних парадигм, а відповідно, і декількох концепцій бухгалтерського обліку і аналізу, всередині кожної з яких є своя логіка і критерії, що визначають подальший науковий пошук.

Постановка завдання. Підготовка майбутніх бухгалтерів-аналітиків повинна бути орієнтована на потреби бізнесу, що дасть змогу забезпечити успішну діяльність підприємства. Визначення та формування відповідних компетенцій майбутніх фахівців є основою їх конкурентної переваги на ринку праці і затребуваності провідними вітчизняними та зарубіжними компаніями. Розвинути подібні компетенції можна тільки на підставі тісної взаємодії з бізнес-спільнотою. Метою статті є визначення ролі бухгалтера-аналітика в управлінні підприємством і удосконалення його професійної підготовки. Для досягнення поставленої мети ставиться завдання щодо вирішення актуальних в обліково-аналітичному супроводі питань професійної освіти бухгалтерів-аналітиків на якісно новому рівні відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерської освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах, що характеризуються високою динамічністю зовнішнього середовища і волатильністю ринків збуту продукції, прийняття управлінських рішень на основі тих чи інших концепцій менеджменту стає все більш складним завданням. При цьому зростає роль засобів, методів і технологій в підготовці обгрунтування прийнятих управлінських рішень не тільки оперативного характеру, але, перш за все, у сфері стратегічного прогнозування і планування діяльності підприємств. Стає дуже важливим досліджувати як внутрішні процеси, що відбуваються на підприємствах, так і процеси й тенденції, які спостерігаються у зовнішньому по відношенню до компаній середовищі. Закономірно, що управління найрізноманітнішими бізнес-процесами на підприємстві пов'язано з комплексним аналізом проблем і завдань, що стоять перед його керівництвом, а також вибором конкретних управлінських рішень в усіх напрямках його діяльності. Така робота вимагає використання сучасних засобів і методів бізнес-аналітики, при цьому в організаційній структурі підприємств і корпорацій мають бути створені інформаційно-аналітичні центри або інші підрозділи, відповідальні за збір, обробку, аналіз і зберігання різних інформаційних ресурсів на основі розвинутої інформаційної системи і новітніх технологій Business Intelligence (бізнес-аналітики). На підприємствах зазначені функції починають виконувати обліково-аналітичні відділи. При цьому головну роль відіграє бухгалтер-аналітик, котрий бере безпосередню участь в управлінні підприємством. Тобто, бухгалтер-аналітик – фахівець, наділений управлінськими функціями. Він бере участь в системі лінійних відносин (віддає вказівки підлеглим бухгалтерам, відповідає за роботу бухгалтерської служби) і нелінійних відносин (підпорядкована йому бухгалтерська служба консультує, обслуговує і координує інші підрозділи підприємства). На думку В.А. Бородіна, бухгалтер-аналітик відіграє подвійну роль: по-перше, він є одним із головних відповідальних працівників адміністрації, який зобов'язаний консультувати керівників з позиції загальної системи управлінського обліку компанії; по-друге, він є особою, яка здійснює облік і аналіз у межах своїх посадових функцій [5].

Бухгалтер-аналітик – це фахівець, котрий займається вивченням аналітичних досліджень і узагальнень в певній сфері діяльності, який досконало володіє методами аналізу, здатний прогнозувати процеси і розробляти перспективні програми розвитку. Завдяки професійній діяльності спеціаліста на підприємстві налагоджується обмін інформацією і звітністю між окремими службами. Він повинен: створити основу для ефективного управління підприємством; нести відповідальність

перед керівництвом за реальність звітів; надавати допомогу в плануванні і підведенні підсумків роботи; вміти управляти підлеглими.

На думку С.В. Калабухової, в основі аналітики лежить не стільки принцип констатації фактів, скільки принцип «випередження подій», що дозволяє організації чи індивіду прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу, тобто можна стверджувати, що аналітика відіграє інтегруючу роль в реконструкції минулого, розкритті сьогодення і прогнозуванні майбутнього [6, с. 403]. На сьогодні головний бухгалтер – це вже не просто обліковий працівник, що здійснює рознесення даних первинних документів на рахунки бухгалтерського обліку, це «радник» керівника за всіма проблемами управлінського характеру [7, с. 18].

Лише недавно аналітична діяльність стала розглядатися як самостійний вид професійної діяльності. В корпораціях відкриваються аналітичні департаменти і служби, а посади професійних аналітиків з'явилися практично у всіх підприємствах. Аналітична служба – це методологічне, організаційне та технологічне забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, що дає змогу ефективно обробляти інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень. Інтелектуальний інструментарій та досвід практичної діяльності аналітика є набагато ширшим, ніж експерта і не обмежений рамками однієї предметної сфери. Сукупність інтелектуальних дій аналітика дозволяє адекватно відображати суть явищ і процесів, виявляти основні тенденції, прогнозувати розвиток подій і створювати наукову основу для прийняття рішень.

В.К. Савчук переконаний, що фахівці з обліку та аналізу повинні вміти збирати, накопичувати, обробляти, передавати інформацію про діяльність суб'єкта господарювання; бачити перспективу розвитку підприємства з урахуванням досягнутого рівня виробництва і реальних можливостей, повнішого задоволення запитів ринку; підпорядкувати цілі й функції підсистем (виробничих підрозділів і служб) досягненню цілей системи (підприємства) в цілому; підтримувати збалансованість розвитку підприємства, при якому передбачається як єдиний процес – поліпшення виробничої діяльності, соціальний розвиток колективу, рівновагове природокористування, розширення стратегічної зони господарювання, підвищення конкурентного статусу тощо; створювати систему показників, індикаторів та критеріїв, які б найповніше характеризували нові суспільні явища і соціально-екологоекономічні процеси; систематизовувати причини зміни чинників розвитку підприємства для найповнішого їх вивчення і розробки механізмів зміни якісно-кількісних його параметрів і створення передумов для бажаних змін; підбирати методи, прийоми і методики, які б дозволяли з найменшими затратами часу і коштів високоякісно вивчати аналізований об'єкт як систему; формувати джерела даних, які б дозволяли досить повно і адекватно моделювати явища, процеси, результати і давали можливість об'єктивно і своєчасно оцінювати стан і передбачати майбутні зміни аналізованого об'єкта. Однак, для поглиблення аналітичної підготовки бухгалтерів, не досить удосконалювати інформаційне середовище аналізу, необхідно поглиблювати його методологію, а саме розробляти з врахуванням викликів часу нові види аналізу [2, с. 438-439]. Слід погодитися з думкою О.В. Вітренко щодо важливості і пріоритетності адміністративно-правового регламенту діяльності бухгалтера-аналітика, якою визначається внутрішня система взаємовідносин на рівні «виконавець – бухгалтер-аналітик – управлінець – виконавець» [8, с. 132]. Він повинен орієнтуватися на всебічний розгляд проблеми, ситуації в країні і світі. Йому необхідно сприймати світ раціональним, логічним і впорядкованим, бачити і встановлювати закономірності. До того як прийняти рішення, аналітику необхідно розробити максимально детальний план, зібрати якомога більше достовірної інформації, об'єктивних фактів з обов'язковим залученням глибоких теоретичних знань, систематизувати їх, знайти загальні характерні риси, які визначають тенденцію розвитку будь-якого процесу. Аналітик повинен бути схильним до ретельної і методичної роботи при вирішенні проблем. Він повинен володіти аналітичним, критичним і креативним мисленням.

Аналітичною прийнято вважати розумову діяльність, спрямовану на вирішення таких проблем:

– аналіз цілей управління процесами і на його основі постановка завдань, які необхідно вирішити;

– організація збору інформації в реальних постійних змінах умов в інтересах вирішення сформульованих завдань;

– оцінка отриманої інформації в контексті сформульованих цілей, виявлення закономірностей явищ;

– побудова моделі предметної сфери об'єкта дослідження;

– опис середовища функціонування моделі;

– перевірка адекватності побудованої моделі реальній дійсності, на основі чого проведено її коригування;

– планування і проведення модельних експериментів;

– синтез нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування), необхідного для вирішення поставлених завдань;

– доведення результатів аналітичної роботи (нового знання) до суб'єкта управління.

Відповідно до визначення Міжнародного інституту бізнес-аналізу (IIBA), під бізнес-аналізом (business analysis) розуміється «сукупність функцій, методів і засобів, що використовуються для взаємодії зацікавлених осіб (стейкхолдерів) в процесі дослідження структури, політики і операцій підприємства, а також подальшого вироблення рекомендацій, що забезпечують досягнення підприємством поставлених цілей» [9, с. 3]. При цьому до стейкхолдерів відносяться як особи, безпосередньо задіяні в аналітичних процесах, так і ті, чиї інтереси будуть порушені при прийнятті управлінських рішень за результатами аналізу. Відповідно, бізнес-аналітик (business analyst) – це «фахівець, який здійснює функції бізнес-аналізу, незалежно від найменування його посади і ролі, яку він відіграє на підприємстві» [9, с. 4].

Окремі науковці зазначають, що аналітик – це фахівець з логічним типом мислення, здатний до аналізу і синтезу інформації, що володіє відмінною пам'яттю, вмінням звертати увагу на деталі, здатний фільтрувати з величезного інформаційного потоку потрібну інформацію, виділяти з неї ті відомості, які можуть послужити підставою для істотних висновків. Іншими словами, домінуючимими для такого фахівця є аналітичні методи діяльності. Варіативною компонентою в моделі підготовки фахівця є знання про конкретну економічну сферу, в якій він працює. Він повинен знати і грамотно застосовувати на практиці технології статистичних і економіко-математичних досліджень, вміти користуватися інструментами, які дозволяють їх реалізувати при вирішенні конкретного завдання і на цій основі прогнозувати з певним ступенем точності подальший розвиток досліджуваних процесів або явищ [10, с. 50].

Таким чином, бухгалтер-аналітик – це фахівець, який покликаний допомагати підприємству розвиватися, формуючи нові або вдосконалюючи існуючі напрямки ділової активності, основні і допоміжні бізнес-процеси відповідно до стратегічних цілей компанії. У вітчизняних умовах це цілком вписується в концепцію модернізації та інноваційного розвитку, що реалізується на рівні суб'єктів господарювання. Бухгалтер-аналітик повинен на основі комплексного аналізу господарської діяльності підприємства та оцінки його зовнішнього ринкового середовища виявляти проблемні сфери бізнесу і невідповідності його параметрам запитів ринку і стейкхолдерів, брати участь в розробці цілей, концепцій, стратегій і конкретних проектів розвитку. Від нього чекають аналітично обґрунтованих рекомендацій щодо формування організаційної та управлінської структури підприємства. Він зобов'язаний на основі аналізу бізнес-процесів підприємства здійснювати їх моделювання, коригування, вдосконалення і перебудову. Одним з центральних завдань бухгалтера-аналітика є розробка критеріїв оцінки ефективності та її ключових показників, формування збалансованої системи показників, системи їх моніторингу та здійснення самого моніторингу. Бухгалтер-аналітик покликаний відігравати важливу роль в розробці і впровадженні проектів створення сучасних інформаційних систем як постановник завдань за напрямами, що пов'язані з управлінням бізнес-процесами і ключовими показниками ефективності, з формуванням раціональної облікової політики підприємства, а також роль консультанта з налаштування інформаційних систем для вирішення конкретних управлінських завдань. При цьому слід відрізняти роль бухгалтер-аналітика від функцій системного аналітика, який як фахівець у сфері сучасних інформаційних технологій повинен забезпечувати аналіз, опис і моделювання бізнес-процесів з точки зору побудови не економічної, а інформаційної моделі для автоматизації різноманітних процесів і функцій.

Аналітика є процесом думки, що виводиться із здатності свідомості виконувати креативну роботу, вміти виділяти з масиву закономірностей явищ, що впливають на свідомість. У ній поєднуються інтуїція, воля і уявлення в єдиному блоці аналізованого матеріалу, вступаючи при цьому з аналітиком у діалог. Аналітика сама підбирає методи, котрими доцільно користуватися свідомості. На думку окремих науковців, перехід від облікової практики за жорстко уніфікованими процедурами, що передбачало виключно виконавчий характер праці до свідомої розробки облікової політики і обґрунтування облікових прийомів потребує посилення творчої компоненти та наукової складової навчального процесу підготовки облікових працівників, які дозволяють розвинути у фахівця творчі навички. Посилюється креативність бухгалтерської професії [11, с. 105]. Так, при аналізі проблеми становлення професійної компетенції бухгалтера-аналітика, потрібно виявити передумови її появи, реконструювати вихідний матеріал для її вирішення, методи і технології. Бухгалтер-аналітик залучений у загальну онтологічну картину ведення документальних процесів фінансово-господарської діяльності підприємства має першоджерело своїх смислів в етимологічному значенні слова. Латинський термін *analyticum* в перекладі означає «той хто розбирає, розкладає на складові частини». Рідко хто пов'язує з професією бухгалтера-аналітика творчість, а тим більше аналітику. Найчастіше асоціації, що пов'язують з цією професією, викликають думку про рутинну роботу, про що свідчать опитування студентів – майбутніх бухгалтерів, які часто не хочуть працювати за фахом, хоча знання набуті бухгалтером формують широкий економічний кругозір. Робота бухгалтера-аналітика полягає у вирішенні постійно виникаючих виробничих ситуацій, тому при навчанні обліку та економічного аналізу важливо складати завдання, при вирішенні яких студент буде максимально наближений до ситуацій з реального життя, тобто повинні враховуватися організаційні, економічні, технічні та соціальні умови в конкретних обставинах. Сучасний бухгалтер-аналітик повинен володіти навиками не тільки облікової роботи, але й достатнім обсягом знань для того, щоб виконувати обов'язки фінансиста, ревізора і

аудитора. За таких умов вимоги до підготовки бухгалтера-аналітика зміщуються в бік підвищення інформативності обліково-аналітичної бази при управлінні фінансовими і господарськими ризиками, посилення достовірності та прозорості фінансової звітності. На бухгалтера покладаються функції з формування такого масиву обліково-аналітичного матеріалу та контрольних процедур, який забезпечував би ефективне функціонування підприємства у майбутньому.

Навчання бухгалтерів-аналітиків з основами юриспруденції має ґрунтуватися на розумінні потреб бізнесу в необхідній кваліфікації. Зокрема, створення диференційованої системи фахової підготовки, застосування інтерактивних форм навчання, імплементації практичних навичок у навчальній лабораторії (поєднання занять в аудиторії і на виробництві), навчальна практика на виробництві з викладачем, виробнича практика і передипломне стажування. Це обумовлено, перш за все, можливістю врахування запитів роботодавців (Корпорація "Агропродсервіс", агрохолдинг "Мрія", ПАП "Дзвін", ПП "Агрон" та ін.). Підготовка висококваліфікованих фахівців з обліку і оподаткування в аграрному бізнесі ґрунтується, перш за все, на засвоєнні студентами нормативних, професійно-орієнтовних дисциплін "Фінансовий облік І", "Фінансовий облік ІІ", "Економічний аналіз", "Аналіз господарської діяльності", "Управлінський облік", "Організація і методика аудиту", "Інформаційні системи і технології в обліку та аудиті", "Організація бухгалтерського обліку", "Підприємницьке право" і "Фінансове право". Ці навчальні дисципліни закладають підвалини знань та умінь з обліково-аналітичного і організаційно-правового забезпечення діяльності аграрних підприємств. При викладанні дисциплін велике значення, крім традиційних лекцій, мають бесіди і доповіді, проблемні лекції, аналіз практичних питань, їх обговорення, пошук альтернативних рішень. У процесі закріплення отриманих у ході навчального процесу знань відводиться активній самостійній та науковій діяльності студентів. Самостійна робота студентів під керівництвом педагогів повинна бути організована так, щоб розвивалися креативні здібності студента, формувалися навички самостійного вирішення професійних питань і прийняття ефективних управлінських рішень. Наукова робота розвиває особистісно-орієнтований підхід студента у подоланні кризових ситуацій, дає змогу оцінити свої знання і прагнути до їх удосконалення.

Проведення наукових заходів з участю представників бізнес-спільноти, науковців Тернопільського національного економічного університету і Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції ІКСГП НААН сприяють визначенню відповідних компетенцій молодих фахівців. Заслуговують на увагу наукові семінари проведені кафедрою обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету у Корпорації «Агропродсервіс» "Обліково-аналітичне забезпечення ефективної діяльності агробізнесу України", Всеукраїнська науково-практична конференція "Прикладна економіка – від теорії до практики", Міжнародна науково-практична конференція "Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України", Міжнародна науково-практична конференція за участю іноземних студентів "Розвиток аграрного бізнесу в умовах глобалізації", вихід у світ монографії авторського колективу кафедри "Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств" [12]. Це дасть змогу створити цілісну вертикально інтегровану систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальністю «Облік і оподаткування», освітня програма "Облік і правове забезпечення агропромислового бізнесу", освітнього ступеня бакалавр і магістр.

Бухгалтер-аналітик повинен постійно вчитися і підвищувати свою кваліфікацію в мінливому економічному та правовому полі. Наявність досвіду, знань і освіти посилює необхідність постійного моніторингу рівня професіоналізму і його підвищення відповідно до вимог реалій сучасних викликів економіки. Тому для практикуючих бухгалтерів кафедра обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету спільно з Федерацією аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України та Інститутом обліку і фінансів Національної академії аграрних наук України пропонує можливість підвищення кваліфікації за Програмою сертифікації і підвищення кваліфікації бухгалтерів АПВ (Certified Agricultural Professional Accountant). За результатами навчання учасники програми отримують Сертифікат про присвоєння кваліфікації "Сертифікований професійний бухгалтер АПВ" (Сертифікат САРА (Certified Agricultural Professional Accountant) і Свідоцтво про підвищення кваліфікації державного зразка, що повною мірою підтверджує їх компетенцію.

Компетенція – це здатність і готовність до здійснення професійної діяльності, яка складається з наступних компонентів: знання, вміння, навички (досвід практичної діяльності) і особистісно-смислове ставлення до цієї діяльності. Основні компетенції, що висуваються провідними компаніями агробізнесу і котрі є роботодавцями випускників кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу доцільно розділити на такі групи.

1-ша група компетенцій пов'язана з лідерськими якостями і вмінням працювати в команді: прагнення до перемоги; саморозвиток (участь у стажуваннях, проектах); чесність; вміння пропонувати інноваційні рішення, вносити пропозиції щодо оптимізації управління; здатність до командної роботи (в тому числі з іншими відділами); комунікабельність.

2-га група характеризує функціональні компетенції: розуміння того, що облік і аналіз орієнтований на ефективну діяльність підприємства; знання теорії економіки, технологічного процесу, маркетингу та комерційної діяльності; вміння розуміти і аналізувати потреби виробництва; знання основ проведення наукових досліджень; вміння формувати програми розвитку підприємства; знання принципів міжнародних стандартів обліку; вміння застосовувати Microsoft Excel як аналітичний інструмент; володіння основними інструментами пакету Microsoft Office і 1С.

До додаткових переваг при прийомі на роботу бухгалтерів-аналітиків можна віднести: диплом з відзнакою; відмінна оцінка на захисті дипломної роботи; наукові досягнення в період навчання (участь в круглих столах, семінарах, конференціях, конкурсах наукових робіт), стажування на підприємстві.

Основними вимогами, що висуваються роботодавцями до особистісних якостей бухгалтера-аналітика є: працездатність; відповідальність; креативність мислення в умінні висувати нові завдання і знаходити шляхи їх вирішення; широка ерудованість, прагнення до отримання нових знань; широта і глибина у здатності проникати в суть речей і явищ, розуміти причини і глибинні закономірності подій; вміння працювати з інформацією; аналітичні здібності; об’єктивна оцінка предметів і явищ, прагнення ставити під сумнів гіпотези і рішення, які існують в повсякденній роботі; комунікабельність і вміння працювати в команді; вміння самостійно діяти в умовах невизначеності. До другорядних якостей особистості фахівця – бухгалтера-аналітика доцільно віднести: елементарні навички володіння іноземними мовами; вміння планувати свою діяльність; ведення дослідницької роботи; здоровий спосіб життя.

Як зазначають з цього приводу Т.В. Давидюк і К.П. Боримська, що за таких умов вимоги до професійних якостей бухгалтера зміщуються в сторону підвищення інформативності обліково-аналітичної бази при управлінні ризиками, підсилення достовірності та прозорості фінансової звітності для підтримки стійкого функціонування та розвитку підприємства в умовах існування багаточисельних ризиків та загроз діяльності. Отже, на бухгалтера покладаються функції з формування такого масиву обліково-аналітичного матеріалу та контрольних процедур, який б забезпечував функціонування системи економічної безпеки підприємства на перспективу [12, с. 85].

На особливу увагу заслуговують компетенції щодо підвищення аналітичності, що дають змогу молодим фахівцям отримати стійку конкурентну перевагу на ринку праці, оскільки такі компетенції складно отримати без спеціального навчання. Значення обліково-аналітичних компетенцій зростає по ряду причин. Перш за все, бізнес-аналітика є інструментом для істотного підвищення конкурентоспроможності підприємства, забезпечуючи основу для прийняття управлінських рішень в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Отже, векторами розвитку новітніх освітніх технологій з підготовки обліково-аналітичних працівників можна виділити:

– поглиблене вивчення МСФЗ та формування навичок їх застосування на практиці, подальше вивчення методології ведення бухгалтерського обліку та економічного аналізу, в тому числі фінансової звітності;

– постійне оволодіння сучасними бухгалтерськими і аналітичними програмами; контрольними та аналітичними процедурами, методами діагностики та моніторингу діяльності підприємства на базі створення автоматизованого робочого місця фахівця, податкового планування та прогнозування, стратегічного моделювання розвитку суб’єктів господарювання.

Підготовка фахівців за спеціальністю «Облік та оподаткування» в умовах зовнішньої нестабільності дає змогу майбутнім економістам, бухгалтерам і іншим спеціалістам з обслуговування господарсько-фінансових процесів підприємства, швидко приймати обґрунтовані управлінські рішення завдяки більш глибокому розумінні процесів, що відбуваються; в короткі терміни адаптуватися до нових викликів, стилю керівництва; володіти здатністю до самонавчання, вміти обмінюватися знаннями; розвивати стратегічне мислення і проявляти фінансоую грамотність у поточних питаннях. Так, на фінансову успішність націлені інтереси багатьох зацікавлених груп: менеджерів компанії (перш за все виробничого і фінансового директорів), робота яких часто оцінюється за досягненням ключових фінансових показників; власників, кредиторів, інвесторів (потенційних власників капіталу). Кожна з перерахованих вище груп проводить власний фінансовий аналіз (з урахуванням наявної інформації і цілей взаємодії з компанією). Кожній з цієї групи фінансовий аналіз повинен відповісти на три питання:

1) який поточний фінансовий стан підприємства: чи влаштовує зростання капіталу і бізнесу, прибутку, що генерує грошовий потік;

2) які проблемні місця в роботі підприємства («слабкі ланки» в генеруванні грошових потоків, у залученні ресурсів, їх розподіл, інвестування), де ті фінансові неузгодженості, які заважають досягненню цілей власників капіталу та інших зацікавлених осіб;

3) як за фінансовими показниками (прибуток, грошовий потік, ринкова вартість капіталу) буде виглядати підприємство і вигоди стейкхолдерів при реалізації тих чи інших управлінських рішень.

Глобалізація ринку капіталу, поява нових фінансових продуктів, висока конкуренція на ринку консалтингових послуг сприяла значним зрушенням в обліковій і фінансовій аналітиці. Так, фінансовий аналіз завжди реалізується в інтересах певної групи – інвесторів. Тобто, немає аналізу «взагалі». Залежно від того, хто ставить перед аналітиком питання щодо фінансового стану, яка мета

замовника, звіт про залучений капітал, доцільність інвестицій або виведення прибутку будуть завжди різнитися. Внаслідок цього «компетентнісний прорив» в обліку і аналітиці йдуть за кількома напрямками:

1) доповнення традиційних обліково-фінансових показників системою нефінансових індикаторів, що підтверджують або підсилюють інформаційні сигнали про дійсний стан підприємства;

2) розширення спектру обліково-аналітичних показників (перехід від традиційних показників фінансової звітності до таких аналітичних показників, як EBIT, EBITDA, FCF);

3) побудова систем обліково-фінансової аналітики на базі нових індикаторів, пов'язаних з метою максимізації ринкової вартості бізнесу із широким залученням інформаційних технологій і комунікацій.

Отже, бухгалтер-аналітик стає головним консультантом керівника з усіх питань виробничо-фінансової діяльності підприємства. Жодне управлінське рішення не приймається без узгодження з бухгалтером стосовно фінансових ритань.

В успішних компаніях бухгалтер-аналітик, який працює в сфері бізнесу, одночасно є професійним менеджером. У сучасних умовах його функції на підприємстві зазнають змін. Крім облікової та аналітичної функцій його обов'язки передбачають: планування, організаційну побудову, оцінку, діагностику, координування, контроль і стимулювання роботи персоналу:

– збір, аналіз і надання фактичних даних за характеристиками роботи в минулому і звітному періодах;

– аналіз сучасних сильних і слабких сторін підприємства у виявленні передбачуваних можливостей і загроз;

– визначення пріоритетів та основних напрямків дій на цільовий період;

– фінансовий аналіз завершених робіт. Інша частина функції управління полягає в керівництві поточними процесами виробничо-господарських завдань.

Завершальною фазою реалізації функцій управління є вимірювання та оцінка результатів, тобто контроль і звітність. Це виключає можливість прийняття суб'єктивних рішень. Ухвалення необґрунтованих, часто інтуїтивних рішень в управлінні підприємствами, а також неякісно виконані прогнози розвитку, на яких ці рішення базуються, призводять до того, що управління діяльністю компанії стає неефективним. Управлінські рішення повинні бути не тільки обгрунтованими, але і своєчасними через можливу втрату своєї актуальності.

Вимоги до бухгалтера-аналітика будуть істотно відрізнятися у залежності від завдань, вирішення яких буде йому доручено. Наприклад: впровадження будь-яких облікових і аналітичних інформаційних систем, що вимагають налаштування; потреба покращання ефективності праці; бажання мати повну картину бізнес-процесів в майбутньому. З огляду на наявні компетентності бухгалтера-аналітика, слід визначитися з винагородою за роботу. Бюджет бухгалтера-аналітика може складатися не тільки з його заробітної плати, але також з оплати участі в різних заходах (конференціях, тематичних форумах), а також з оплати деяких програмних продуктів, які на поточний момент використовуються в роботі фахівцями для моделювання процесів або створення супровідної документації, надання консультацій, рівня доступу і повноважень. Важливою складовою додаткових стимулів є отримання бонусів від напруженості роботи. Отже, необхідно оцінювати роботу не на рівні загальних принципів, а на рівні фактично виконуваних співробітниками операцій.

Сучасні інформаційно-аналітичні технології дають змогу аналітику формулювати і вирішувати різноманітні завдання:

– розрахункові (обчислення показників і статистичних характеристик діяльності на основі інформації, в тому числі ретроспективної, з баз даних;

– оптимізаційні (базуються на використанні економіко-математичних моделей);

– імітаційні (проведення комп'ютерних експериментів з математичними моделями, що описують поведінку складних економічних систем протягом певного інтервалу часу);

– аналітичні (встановлення взаємозв'язків між різними показниками і факторами та виявлення тенденцій їх змін);

– візуалізація даних (наочне графічне і табличне представлення наявної інформації, зокрема аналітичної);

– завдання представлення варіантів управлінських рішень (що формують для керівників набір варіантів управлінських рішень з обґрунтуванням можливих результатів).

Бухгалтер-аналітик є менеджером, робота якого полягає в оптимізації віддачі від застосування наявних ресурсів. Він розглядає свої відносини з іншими керівниками як відносини доброзичливого радника, які допомагають їм досягти кращих результатів, а не тільки як контролера і статиста, дії якого орієнтовані на майбутнє підприємства. Іншою якістю успішного бухгалтера-аналітика є те, що він бачить інтереси інших підрозділів, а не тільки інтереси свого відділу. І бухгалтер, і менеджер реалізують функцію контролю, тільки менеджер як функцію управління, котра має значно об'ємніший спектр застосування свого впливу, а бухгалтер-аналітик як пізнавальну та комунікаційну функцію обліку щодо виробничо-фінансової і правової діяльності підприємства.

Отже, обліково-аналітична діяльність на підприємстві нині відіграє чимале значення. Усі без винятку підприємницькі структури активно використовують результати аналізу. У зв'язку з цим все більш широке поширення набувають аналітичні підрозділи (відділи, департаменти, управління, центри тощо) на підприємстві, які мають безпосереднє відношення до збору, узагальнення, обробки і систематизації первинної і вторинної інформації, що залучається для розробки концептуальних напрямів перспективного розвитку, формування бізнес-плану і вирішення численних поточних і перспективних завдань. Схожий тренд не є випадковим і зумовлений необхідністю усвідомленого прийняття оптимальних рішень, що спираються не на інтуїцію і припущення, а на комплексну оцінку і аналіз інформації про всі аспекти виробничо-фінансового стану підприємства. Це вимагає створення нових підходів, як до формування, так і до сприйняття бухгалтерських стандартів, оскільки багато хто з них носять рекомендаційно-описовий характер. Відсутність чітких і однозначних рекомендацій змушує бухгалтера-аналітика мати власну думку про доцільність використання на підприємстві певного варіанту і способу обліково-аналітичного забезпечення. У цьому контексті, на наш погляд, обґрунтовано звучить вислів американського вченого Ч. Хорнгрена, який помітив, що бухгалтерський облік вважають точною наукою помилково, мабуть, через ореол чіткості, який властивий фінансовим звітам, "бухгалтерський облік – це швидше мистецтво, ніж наука. Фінансові звіти можуть виглядати акуратно через ретельно згруповані числа, бо вони є результатом складного процесу визначення значень, який грунтується на масивному комплексі вихідної інформації" [14, с. 120].

Нині надзвичайно гостро постає проблема професійності в усіх сферах життя суспільного повсякдення й особливо у сфері обліково-аналітичного забезпечення. Виникає потреба в ефективній підготовці нового типу професійних бухгалтерів-аналітиків з розвинутим економічним і творчим мисленням, здатних діяти демократичними методами, реагувати адекватно на критику, об'єктивно оцінювати себе та інших.

Труднощі, що постали перед бухгалтерами-аналітиками, зумовлені низкою чинників еволюційного, інституційного і суб'єктивного характеру. Так, окремі дослідники [4; 15; 16] констатують проблеми сучасного розвитку обліково-аналітичного забезпечення на підприємствах України. Варто погодитися з думкою В.М. Жука стосовно розуміння того факту, що стан інститутів освіти, професійної інформатизації та наукових шкіл засвідчує про кризові процеси, зокрема [16]:

– навчання бухгалтерів, зокрема, головних бухгалтерів, які працюють на українських підприємствах, є вирішальним для ефективного застосування П(С)БО та МСФЗ. В Україні професійна освіта зорганізована на комерційних засадах і не використовується існуючою базовою освітою;

– незважаючи на наявність певного різноманіття професійних бухгалтерських програм в Україні (CAP-CIPA, ACCA, CAPA та CAPS), більшість з них не мають визнання на рівні Міністерства фінансів та Міністерства освіти і науки України. Ці програми не використовуються існуючою при вищих навчальних закладах України системою підвищення кваліфікації бухгалтерів і охоплюють наразі невеликий відсоток бухгалтерів, котрий так чи інакше виходить на міжнародний рівень співпраці;

– інститути професійної інформатизації (періодичні видання, бази даних тощо) достатньо конкурентно представлені на ринку та в останні роки розширюють сфери своїх послуг через проведення семінарів-навчань і навіть виконання функцій професійних об'єднань бухгалтерів (зорганізований видавництвом «Баланс» всеукраїнський бухгалтерський конгрес та клуб);

– незважаючи на те, що складова освіти, пропаганди та наукового забезпечення в своєму розвитку могла б мати міцну організаційну та кадрову основу, самі ці інститути в Україні є розпиленими вузівською конкуренцією і не усвідомлюють своєї високої місії та місця в ієрархії інституційних складових розвитку бухгалтерського обліку;

– успішність сучасного розвитку даної складової інституційного забезпечення пов'язана із державною підтримкою та залученням іноземних донорів. Серед основних програмних завдань такої підтримки є: розробка та сприйняття на державному рівні україномовної програми підвищення кваліфікації та сертифікації бухгалтерів; підтримка розвитку науки; широке залучення цього щабля для розв'язання проблем інших інституціональних складових.

Сьогодні є розуміння того факту, що слід проводити негайні структурні зміни в системі підготовки фахівця з обліково-аналітичного забезпечення підприємств.

В.М. Жук переконаний, що вітчизняні реформи в бухгалтерській сфері ігнорують філософію інституціонального забезпечення їх успішності. Прийняті в Україні Програма й Стратегія розвитку обліку концентрується на змінах у нижчих щаблях (формальних інститутах – "правилах гри") та регуляторному інституті Міністерства освіти і науки України. При цьому верхні, визначальні для реформ, щаблі інституціонального забезпечення розвитку обліку (професійні й неформальні інститути) залишаються поза увагою, що до певної міри і пояснює консервативність стану цих інститутів, а, отже, і низьку ефективність реформування національної системи обліку [16].

С.Я. Зубілевич вважає, що основні обов'язки та відповідальність щодо забезпечення умов професійного розвитку відповідно до мінливих потреб суспільства покладається на професійні організації-члени Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ). Саме вони повинні здійснювати розробку навчальних освітніх програм для професійних бухгалтерів; визначення умов входу до професії; оцінювання рівня компетентності; визначення змісту результатів оволодіння професійними навичками;

постійний перегляд освітніх програм; встановлювати підходи до оцінювання практичного досвіду; створення та підтримувати функціонування системи безперервного професійного розвитку. При цьому, ідеальна модель професійного розвитку бухгалтера в громадянському суспільстві полягає у згуртуванні всіх стейкхолдерів навколо професійної організації-члена МФБ. Високі стандарти МФБ та програма відповідності її членів цим стандартам є запорукою найкращого задоволення потреб суспільства у послугах професійних бухгалтерів [4]. В.М. Метелиця вважає, що ключове місце займає вирішення проблеми збільшення професійних прав головних бухгалтерів і фахівців, на яких покладено завдання ведення бухгалтерського обліку підприємства [17, с. 30].

Існуюча сьогодні в Україні система професійної підготовки обліково-аналітичних кадрів передбачає кваліфікаційні характеристики за чотирма рівнями освіти. Бухгалтер з початковою профільною освітою – бухгалтер-рахівник. Бухгалтер із середньою спеціальною професійною освітою – бухгалтер-обліковець. Бухгалтер з вищою професійною освітою – бухгалтер-аналітик (економіст). Бухгалтер з додатковою вищою бухгалтерською освітою і практичними професійними навичками – професійний бухгалтер.

Професійний бухгалтер – це найвищий рівень професійної кваліфікації, поява якого пояснюється потребами сучасних викликів. Саме з підготовкою та атестацією професійних бухгалтерів в урядовій Програмі реформування бухгалтерського обліку пов'язується становлення бухгалтерської професії. Вища бухгалтерська освіта відповідає міжнародному стандарту бухгалтерської освіти і є передумовою для підвищення кваліфікаційної освіти для професійного бухгалтера. Тому нині все більш нагальною стає завдання перепідготовки та підвищення кваліфікації працюючих бухгалтерів, які формувалися в адміністративно-командній системі, а також підготовки «новітніх» кадрів ринкової економіки – бухгалтерів-аналітиків. Серед бухгалтерів також є багато висококваліфікованих фахівців, які мають вищу, але непрофільну освіту. Для цієї категорії бухгалтерських працівників також є доцільною система перепідготовки та атестації.

З прийняттям Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки (лютий 2009 р.) і з підвищенням вимог до професійного рівня фахівців економічних служб підприємств Інститутом обліку і фінансів спільно з Міністерством аграрної політики України розроблено і впроваджено програму «Сертифікований професійний бухгалтер агробізнесу» (Certified agribusiness professional accountant – CAPA). Програма CAPA базується на галузевій спеціалізації, запроваджена в аграрному секторі, погоджена з Міністерством освіти і науки України та представлена регіональній групі Міжнародної федерації бухгалтерів – ЄРСБА. Основними напрямками програми CAPA є**:**

– нормативно-правове регулювання земельно-майнових відносин в аграрному секторі;

– облікова політика: капіталізація і підвищення інвестиційної привабливості та безпеки підприємства й аграрної галузі;

– звітність підприємств агробізнесу в забезпеченні прозорості інтеграційних процесів;

– система податкових платежів та спеціальні режими оподаткування агробізнесу.

При успішному складанні тестів за всіма напрямами учасники програми CAPA отримують Сертифікат про присвоєння кваліфікації «Сертифікований професійний бухгалтер агробізнесу» (Сертифікат CAPA) і Свідоцтво про підвищення кваліфікації державного зразка.

Отже, чинна в Україні тенденція розмежування вузівської (університетської) і професійної бухгалтерської освіти є цілком відповідною загальносвітовій практиці. Випускник (бакалавр, магістр) не може бути (професійним) бухгалтером. Це звання йому потрібно заслужити, отримавши додаткову професійну освіту та належний практичний досвід роботи на певних посадах на підприємстві. Проблема розмежування вузівської і професійної бухгалтерської освіти є не простим питанням сьогодення. Навіть в назві освітньої системи є присутньою двозначність, оскільки про вищу освіту говорять як про вищу професійну освіту. Ймовірно, проблема полягає в тому, як трактувати саме термін «професія» і в якому співвідношенні знаходяться необхідні практичні навички та теоретичні знання, що становлять базову основу професії бухгалтера-аналітика. Обліково-аналітична діяльність має власну специфіку, в якій величезну роль відіграють професійні компетенції, досвід і чинники морально-етичного характеру. Оскільки Україна бачить себе тільки в професійному міжнародному бухгалтерському співтоваристві, слід прийняти існуючі в ньому правила гри. Так, у "Концептуальних засадах міжнародних освітніх стандартів" викладено роз'яснення International Federation of Accountants (IFAC, Міжнародною федерацією бухгалтерів), згідно з яким під професійним бухгалтером розуміється член національного інституту, що входить до складу IFAC. Крім того, ще однією з серйозних проблем університетської освіти є наявність отримання економічної освіти у непрофільних вузах.

Діяльність підприємств висуває досить високі вимоги до професійних навиків, знань і умінь бухгалтера-аналітика. Сьогодні він є активним учасником процесу менеджменту на підприємстві. Саме тому назріла потреба у радикальній трансформації становлення професії обліковця у плині сучасних викликів, зокрема: законодавчо закріпити положення про статус бухгалтера-аналітика; підняти престиж вищої освіти за спеціальністю «Облік і оподаткування»; поглибити важливість професійної, громадської і суспільної ролі та місця фахівця; зростання ролі працедавців у формуванні критеріїв навчання спеціаліста та оцінюванні його компетентності. Важливий напрямок – вдосконалення

системи і покращання якості професійної бухгалтерської освіти (підготовка кадрів і підвищення їх кваліфікації), що зумовлене вимогами Міжнародних освітніх стандартів підготовки професійних бухгалтерів, розробленими IFAC. В освітньому процесі слід особливо акцентувати увагу на таких аспектах:

– вивчення методології бухгалтерського обліку;

– освоєнні концепцій, що лежать в основі Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ);

– виробленні навичок професійного судження і розвитку професійної інтуїції;

– розумінні значення дотримання норм професійної бухгалтерської етики.

Компетентнісний підхід, який лежить в основі сучасної дворівневої системи підготовки випускників (бакалавр-магістр), передбачає ретельну розробку професійних компетенцій спеціальності, практико-орієнтований процес навчання студентів, активізацію самостійної роботи. Він передбачає підготовку і засвоєння в процесі навчання конкретних практичних знань, умінь і навичок, а не формування лише теоретичних поглядів на суть економічних проблем. Перегляд існуючих умов підготовки випускників вищої освіти і реалізація пропонованих рішень щодо усунення проблем дасть змогу забезпечити більш високий рівень досягнення запланованих результатів освітньої програми і якість навчання в цілому.

При цьому моделювання професійної діяльності виступає як один з варіантів вдосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців. Створюючи модель підготовки бухгалтера-аналітика в системі багаторівневої безперервної професійної освіти необхідно мати уявлення про вихідний, проміжний і кінцевий результат освітньої діяльності. Необхідно розвивати, культивувати професійну обліково-аналітичну т. зв. субкультуру – систему ціннісних установок і світоглядних поглядів, що властиві виключно професійній бухгалтерській і аналітичній діяльності, не забуваючи, що цінності бухгалтерської і аналітичної культури впливають на практику бухгалтерського обліку, економічного аналізу і аудиту, формуючи систему прав і обмежень в цій сфері: повноваження працівника, обов'язковість застосування цих повноважень, використовувані методи спостереження, констатації, оцінки, рівня розкриття інформації, контролю тощо.

Сьогодні потрібна узгодженість університетських і професійних програм в змістовному плані, при цьому важливою є думка професіоналів вищої школи і роботодавців. Механізм узгодження може бути вироблений з урахуванням досвіду західних колег (наприклад, корисно вивчити практику взаємодії європейських університетів з ICAS).

Університетам було б доцільно мати право навчати студентів за власними (а не лише за державними) освітніми стандартами, при цьому, щоб вони в їх основу закладали навчальний план одного з провідних зарубіжних вузів, який в міжнародному рейтингу університетів є топ-лідером у наданні освітніх послуг студентам, до якого вітчизняні вузи повинні прагнути. Це дасть університету, який отримав право навчати студентів за власними освітніми стандартами, такі переваги:

– підвищить імідж, оскільки в його рекламних матеріалах з'явиться інформація про те, що навчання студентів за спеціальністю «Облік і оподаткування» здійснюється за навчальною програмою відомого за межами нашої країни зарубіжного вузу. Це збільшить кількість бажаючих навчатися у вітчизняних вузах, а не в зарубіжних;

– дасть змогу підтвердити фаховість університету у навчанні студентів на рівні кращих світових стандартів.

Висновки та подальші дослідження. Отже, нові виклики сьогодення у поєднанні з глобалізацією бізнесу кардинально змінили інформаційне та ділове середовище, в якому існують підприємства. Сучасні бізнес-процеси характеризуються стрімким зростанням обсягів інформації, високою волатильністю, новими проявами взаємного впливу суб'єктів ринку і, відповідно, новими управлінськими ризиками. Професії бухгалтера-аналітика є притаманним динамізм через зміни в суспільстві, що постійно прискорюються і вимагають швидкої адаптації до нових умов. Ця професія зміцнює свої позиції в суспільстві, набуває значимості і визнання, але в той же час, постійно зростають вимоги до фахівців, що робить її однією з найбільш складних і цікавих в сучасних умовах розвитку суспільства.

На найближчу перспективу кафедрою обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету стосовно реалізації освітніх програм у сфері обліку і оподаткування, аналізу та аудиту, планується:

– продовження співпраці з професійними організаціями з розробки професійних стандартів у сфері агробізнесу;

– вивчення МСФЗ та формування навичок їх застосування на практиці, подальше вивчення методології ведення бухгалтерського обліку, економічного аналізу і фінансової звітності;

– удосконалення освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів з урахуванням прийнятих професійних стандартів IFAC;

– поглиблене оволодіння сучасними бухгалтерськими і аналітичними програмами; контрольними та аналітичними процедурами, методами діагностики та моніторингу діяльності організацій на базі створення автоматизованих місць фахівців, податкового планування та прогнозування, стратегічного моделювання розвитку господарюючих суб'єктів;

– розробка освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії і докторів наук, пов'язаних з професійними стандартами.

Однак, наявна теоретична і практична значущість проблеми розвитку обліку і аналізу, відсутність відповідної новітньої теорії, єдиної методології комплексного дослідження і дискусійність багатьох зазначених вище моментів свідчать про те, що цей процес буде продовжений і в найближчій перспективі.

Література

1. Кірейцев Г.Г. Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України / Г.Г. Кірейцев // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець – Подільський, 2009. – Випуск 17, т. 2. – С. 22-29.

2. Савчук В.К. Поліпшення аналітичної підготовки бухгалтерів аграрних формувань / В.К. Савчук // Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лют. 2015 р.) / відпов. за вип. Б. В. Мельничук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – С. 437–439.

3. Ковалев В.В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 720 с.

4. Зубілевич С.Я. Міжнародні стандарти освіти професійних бухгалтерів: «перезавантаження» [Електронний ресурс] / С.Я. Зубілевич. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/9956/zubilevich.pdf

5. Бородин В.А. Бухгалтерский учет : учебник для вузов / В.А. Бородин. – 3-е изд, перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 528 с.

6. Калабухова С.В. Еволюція ролі бухгалтерських аналітиків в інформаційній економіці / С.В. Калабухова // Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лют. 2015 р.) / відпов. за вип. Б. В. Мельничук. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – С. 403–405.

7. Акименко О.Ю. Роль головного бухгалтера в управлінні підприємством / О.Ю. Акименко, В.А. Сорокопуд, І.Ю. Тебенко // Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : І Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернігів, 11 грудня 2015 р.) : тези доповідей. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – С. 18-20.

8. Вітренко О.В. Реалізація контрольної функції в системі сучасного обліку / О.В. Вітренко // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2012. – № 1. – С. 132-137.

9. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK Guide). Version 2.0. – Toronto: International Institute of Business Analysis, 2009. – 265 pp.

10. Монахова Л.Ю. Формирование специалиста-аналитика / Л.Ю. Монахова, А.А. Монахова // Человек и образование. – 2008. – № 2 (15). – С. 50-53.

11. Пальчук О.В. Професія «бухгалтер»: історія та сучасність / О.В. Пальчук, Н.М. Нечай // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2011. – Вип. 20, ч. ІІ. – С. 104-108.

12. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств : монографія / Р.Ф. Бруханський, М.К. Пархомець, П.Р. Пуцентейло [та ін.]. – Тернопіль : Крок, 2015. – 300 с.

13. Давидюк Т.В. Позиціонування обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства в навчальних планах фахівців напряму підготовки «облік і аудит» / Т.В. Давидюк, К.П. Боримська // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 3(8). – С. 83-90.

14. Хорнгрен Ч. Бухгалтерский учет : управленческий аспект / Ч. Хорнгрен. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 416 с.

15. Жидєєва Л.І. Проблеми підготовки фахівців з «обліку та аудиту» / Л.І. Жидєєва // Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні [Текст]: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів. (м. Ірпінь, 24 лютого 2016 року). – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – С. 195-197.

16. Жук В.М. Інституціональне забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні [Електронний ресурс] / В.М. Жук. – Режим доступу : http://zhuk.faaf.org.ua/article-34/

17. Метелиця В.М. Розширення функцій і прав бухгалтерів аграрної галузі та закріплення норм професійної етики і поведінки / В.М. Метелиця // Облік і фінанси. – 2015. – № 2 (68). – С. 29-39.

References

1. Kireitsev, H.H. (2009), "The regulation of accounting in agriculture Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho universytetu*, issue 17, vol. 2, pp. 22-29.

2. Savchuk, V.K. (2015), "Improved analytical training of accountants agricultural units", *Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni zviazky* [Development of Accounting: Theory, profession, interdisciplinary communication], *Zb. materialiv IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Proceedings of the IX International scientific – practical conference] (Kyiv, 26 February 2015), NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, pp. 437–439.

3. Kovalev, V.V. (2004), *Finansovyy uchet i analiz: kontseptualnyye osnovy* [Financial Accounting and Analysis: conceptual bases], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 720 p.

4. Zubilevych, S.Ya. *Mizhnarodni standarty osvity profesiinykh bukhhalteriv: «perezavantazhennia»* [International Education Standards for Professional Accountants "reset"], available at: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/9956/zubilevich.pdf. (access date May 28, 2016).

5. Borodin, V.A. (2012), *Bukhgalterskiy uchet* [Accounting], YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 528 p.

6. Kalabukhova, S.V. (2015), "The evolution of the role of accounting in the information economy analysts", *Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni zviazky* [Development of Accounting: Theory,

profession, interdisciplinary communication], *Zb. materialiv IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Proceedings of the IX International scientific – practical conference] (Kyiv, 26 February 2015), NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, pp. 403–405.

7. Akymenko, O.Yu., Sorokopud, V.A. and Tebenko I.Yu. (2015), "The role of the accountant in business management", *Bukhhalterskyi oblik, opodatkuvannia, analiz i audyt: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Accounting, tax, audit and analysis: current state, problems and prospects], *I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [First International Scientific Conference] (Chernigov, 11 December 2015), Chernih. nats. tekhnol. un-t, Chernihiv, Ukraine, pp. 18-20.

8. Vitrenko, O.V. (2012), "Implementation of control functions in modern accounting system", *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, no. 1, pp. 132-137.

9. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK Guide). Version 2.0. – Toronto: International Institute of Business Analysis, 2009. – 265 pp.

10. Monakhova, L.Yu. and Monakhova, A.A. (2008), "Formation expert analyst", *Chelovek i obrazovaniye*, no. 2 (15), pp. 50-53.

11. Palchuk, O.V. and Nechai, N.M. (2011), "Job "accountant": History and Modernity", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, Iss. 20, part II, pp. 104-108.

12. Brukhanskyi, R.F., Parkhomets, M.K. and Putsenteilo, P.R. (2015), *Oblikovo-analitychne i orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv* [Accounting and analytical, organizational and legal support of agricultural enterprises], Krok, Ternopil, Ukraine, 300 p.

13. Davydiuk, T.V. and Borymska, K.P. (2013), "Positioning accounting and analytical support economic security in the curriculum specialists training direction "Accounting and Auditing", *Ekonomika: realii chasu*, no. 3(8), pp. 83-90.

14. Horngren, Charles Thomas (2004), *Bukhgalterskiy uchet : upravlencheskiy aspekt* [Accounting: administrative aspect], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 416 p.

15. Zhydieieva, L.I. (2016), "Problems of training in "Accounting and Auditing", *Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini* [Condition and prospects of development of accounting in Ukraine] *Zb. materialiv IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh naukovtsiv, aspirantiv ta studentiv*, [Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific conference of young scientists and students] (Irpin, 24 February 2016): Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy, Irpin, Ukraine, pp. 195-197.

16. Zhuk, V.M. "The institutional basis of accounting in Ukraine", available at: http://zhuk.faaf.org.ua/article-34/ (access date May 28, 2016).

17. Metelytsia, V.M. (2015), "Expansion of Functions and Rights of Accountants of Agricultural Sector and Consolidation of the Rules of Professional Ethics and Conduct", *Oblik i finansy*, no. 2 (68), pp. 29-39.

УДК 657.1.012.1

Хорунжак Н.М.,
д.е.н., доцент, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг
Тернопільський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Khorunzhak N.M.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of accounting in the state sector of the economy and sphere of services
Ternopil National Economic University

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT OF TOURISM ACTIVITY

Постановка проблеми. Динаміка розвитку туризму в останні роки свідчить про суттєве зростання туристичних відвідувань. В свою чергу, це вимагає підвищення оперативності та якості обліку й аналізу. Проблема забезпечення виконання цього завдання пов'язана з потребою посилення рівня управління наданням зростаючих обсягів туристичних послуг та збільшенням кількості туристичних відвідувань. Особливо актуально це для Західного регіону України. Зокрема, за даними Звіту управління туризму департаменту розвитку Львівської міської ради, річна кількість відвідувань у 2014 р., порівняно з 2007 р. зросла на 1 млн і склала 1,7 млн осіб (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка річної кількості відвідувачів міста Львова

Примітка:2015 р. – неофіційні емпіричні дані, встановлені на основі наукових публікацій та обчислені як середня величина

Джерело: [1]

При цьому середні витрати туриста за час перебування в місті у 2014 році становили 198 Євро. Туристичний збір – 1226,8 тис. грн (юридичні особи сплатили 805,6 тис. грн (65,7 %, у 2013 р. – 73,2 %), фізичні особи – 421,2 тис. грн (34,3 %, у 2013 р. – 26,8 %). У 2013 р. збір становив 1364,5 тис. грн. Зменшення на 10% спричинила зміна структури туристів і їх запитів щодо категорії закладів розміщення [1].

Така динаміка статистичних показників є об'єктивним свідченням доцільності розвитку й удосконалення чинної системи обліку, оскільки саме вона уможливлює оптимізацію витрат туриста. З іншого боку, завданням цієї системи є підвищення ефективності туристичної діяльності. Поєднання таких двох протилежних за змістом завдань вимагає формування й використання оптимізаційної облікової системи. Таким чином, актуальність дослідження проблем розвитку системи обліку суб'єктів туристичної галузі пов'язана з потребою підвищення її якості з точки зору інформаційного джерела

управління процесами надання послуг, використання наявних ресурсів і максимального забезпечення рівня задоволеності туристів.

Потреба в удосконаленні інформаційної бази управління в туристичній галузі та зростання обсягів туристичних послуг вимагають формування адекватного облікового забезпечення. Наявна система обліку не повною мірою відповідає сучасним управлінським запитам, оскільки через брак інформації не дає змоги будувати альтернативні оптимізаційні моделі діяльності. В умовах посилення конкуренції для суб'єктів туристичної діяльності немає інших альтернатив виживання, окрім підвищення якості надання послуг саме на основі економічно обґрунтованої та раціональної організації процесів власної діяльності, яку неможливо здійснити без відповідної інформаційної бази.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика удосконалення інформаційної бази управління в галузі туризму та її основи – бухгалтерського обліку в останні роки досліджується багатьма вченими. Серед них З.А. Балченко, Ж.А. Богданова, Н.О. Гура, Т.В. Момонт, Н.Б. Рошко та низка інших науковців і практиків. Різносторонній розгляд проблем обліку в туристичній діяльності підкреслює вагомість такого напряму наукових досліджень та потребу в його розвитку. Особливий акцент вчених робиться на загальних питаннях облікової політики суб'єктів туристичної галузі, організації бухгалтерського обліку, його методиці і техніці.

Зокрема В.М. Жук досліджує процес формування облікової політики, що містить сукупність принципів, методів і процедур спостереження, групування та узагальнення фактів фінансово-господарської діяльності туристичних підприємства. Ним розглянуто основні фактори, що впливають на формування облікової політики, ідентифіковано її елементи щодо основних об'єктів обліку суб'єкта туристичної діяльності [5, с. 238]. Н.Б. Рошко з цією метою визначає основні особливості та вносить пропозиції удосконалення організації обліку суб'єктів туристичної діяльності [11, с. 343]. Логічно поєднуючи систему обліку з потребою розвитку контролю та аналізу, науковець також розвиває питання удосконалення бухгалтерського обліку та звітності суб'єктів туристичної діяльності з позиції їх як джерел і бази для контролю й аналізу [12, с. 66-67]. З практичної позиції розглядає облік О. Золотухін. Автор детально характеризує особливості та методику бухгалтерського обліку доходів і витрат туристичної діяльності, ідентифікуючи їх як найбільш вагомі об'єкти, що впливають на кінцеві результати діяльності [6]. Проблематиці обґрунтування і розробці організаційно-методичних рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку в умовах диверсифікації діяльності суб'єктів туристичної індустрії присвячене дослідження Т. В. Момонт. Науковець уточнює понятійний апарат, розвиває організаційні положення бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах, акцентуючи увагу на методиці облікового відображення диверсифікаційних заходів на них. У цьому контексті вченою удосконалено організацію аналітичного обліку доходів та витрат, що виникають при здійсненні останніх, і обґрунтовано порядок оцінки потенціалу диверсифікації діяльності туристичного підприємства. Важливо також відзначити пропозиції автора щодо розвитку питань удосконалення обліку як інформаційного джерела прийняття рішень, зокрема розробки форм внутрішньої звітності [8]. Інші науковці З.А. Балченко [2], Ж.А. Богданова [3], Н.О. Гура [4] детально досліджують облік в туризмі загалом. Значний інтерес до досліджень особливостей обліку туристичної діяльності уможливив вирішення низки проблемних аспектів організації системи бухгалтерського обліку загалом. Однак невирішеними залишилась низка проблем, пов'язаних з інформаційним задоволенням управлінських запитів.

Постановка завдання. *Метою статті* є ідентифікація найбільш важливих проблем і прогалин, які є в обліку суб'єктів туризму та узагальнення шляхів їх вирішення для уможливлення оптимізації діяльності через посередництво відповідних управлінських рішень. *Завдання дослідження* полягають в ідентифікації особливостей туристичної діяльності з метою встановлення їх впливу на систему обліку, визначення можливих шляхів удосконалення системи документального забезпечення обліку діяльності в сфері туризму та позиціонуванні основ розвитку туристичного бізнесу через використання механізмів розвитку облікової інформаційної бази управління. Таким чином, *об'єктом* дослідження є туристична діяльність, а *предметом* – процес обліку та його складові, зокрема документальне забезпечення, методика відображення господарських операцій, система документообороту, використання сучасних комп'ютерних інформаційних технологій та відповідних їм принципів обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення конкуренції в галузі туризму та негативного стану платоспроможності багатьох потенційних користувачів (особливо українських), зростає потреба в здешевленні туристичних послуг. На фоні дорожчання плати за енергоносії та супроводжуючого зростання усіх без винятку складових туристичного продукту, одним з найменш болісних та дешевих способів оптимізації ціни на туристичні послуги є удосконалення системи обліку в напрямі пошуку науково-обґрунтованих шляхів зниження витрат, економії ресурсів і підвищення ефективності використання наявного потенціалу. Проблемність вирішення питання пов'язана зі специфікою туристичної діяльності та суб'єктами, які її здійснюють. Туристичні фірми сьогодні існують як турагенти або туроператори. У найбільш загальному вигляді перших можна позиціонувати як надавачів (виробників) туристичних послуг, а других – як їх продавців. Однак окрім таких відмінностей,

турагентам і туроператорам притаманні і низка інших, що пов'язані не лише з напрямом діяльності (рис. 2).

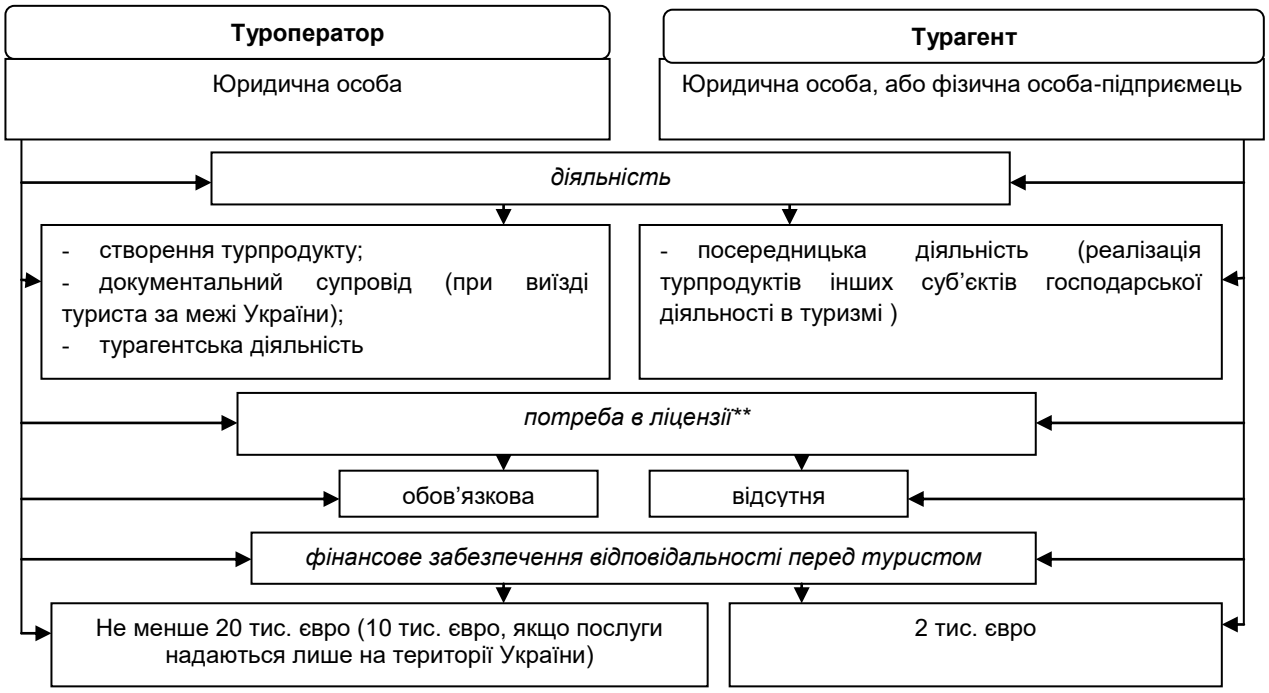

Рис. 2. Особливості діяльності суб'єктів туризму

*Примітка: ** - обов'язкова сертифікація*
Джерело: сформовано відповідно до [2; 3; 6]

Згідно формулювань, поданих у Законі України «Про туризм» можна зробити висновок, що до суб'єктів туристичної діяльності належать туристичні оператори, туристичні агенти та інші суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги, пов'язані з тимчасовим розміщенням, харчуванням, проведенням екскурсій, розважальних заходів [10]. Відповідно, завданням бухгалтерської служби є не лише ведення касових операцій, а й деяких інших питань (фінансових, економічних, розрахункових, юридичних тощо).

У зв'язку з цим процес організації бухгалтерського обліку повинен включати в себе врегулювання питань відповідальності туроператорів та турагентів, яке б не суперечило чинному законодавству, а також ідентифікацію ведення внутрішньогосподарського обліку. Останній відіграє важливу роль в туристичній діяльності, оскільки уможливлює оперативне управління та контроль процесів надання туристичних послуг, впливає на кінцеві результати діяльності. Проблемою використання методології внутрішньогосподарського (управлінського) обліку в туристичній діяльності є факт наявності невеликих суб'єктів і фізичних осіб-підприємців. Зважаючи на обсяги їхньої діяльності, їм не вигідно організовувати такий вид обліку. Проте виходом зі становища може бути разове застосування послуг консалтингових фірм.

Специфіка туристичної діяльності також позначається на документальному оформленні господарських операцій. Наявність вказаних вище двох видів суб'єктів і обсяги їх діяльності уможливлюють використання спрощеної системи обліку. Вона характеризується використанням відповідного Плану рахунків і форм регістрів, зокрема Книги обліку доходів або Книги обліку доходів і витрат (залежно від того, до якої групи платників податку відноситься суб'єкт туристичної діяльності).

При цьому в будь-якому випадку основним документом для оформлення туристичної послуги є договір. Він виступає гарантом встановлення відповідальності за якість і обсяги послуг, а це вимагає належного та правильного оформлення цього документа. Наявність типових форм договорів не гарантує повної відповідності зазначеним критеріям, оскільки зазвичай суб'єкти туристичної діяльності прагнуть до прописування в договорі умов, які б мінімізували їхню відповідальність перед споживачами туристичних послуг. Вирішенню цієї проблеми може служити використання в якості додатків до договору облікових регістрів, зокрема калькуляцій турів (чи інших туристичних послуг).

Іншою важливою проблемою при організації обліку є наявність законодавчого дозволу використання двох підходів до дати визнання доходу туристичної фірми. При першому – дохід можна визнавати на дату надходження коштів за турпродукт на поточний рахунок або до каси туристичної фірми. А другий передбачає визнання доходу за датою закінчення туру.

Як зазначає Н. О. Гура, існує певна проблемність і особливості обліку витрат діяльності. Невеликі туристичні фірми можуть вести облік тільки на рахунку «Виробництво» і не використовувати рахунки «Адміністративних витрат» та «Витрат та збут» (які притаманні для санаторно-курортних закладів, турбаз та будинків відпочинку) або лише на рахунках класу 8 «Витрати за елементами». Серед витрат туристичної діяльності незначне місце посідають матеріальні витрати та витрати на амортизацію, особливо це стосується діяльності фірм-турагентів [4].

Такий підхід ускладнює порівняльність показників, що, в свою чергу, унеможливлює правильну оцінку основних економічних показників. Окрім цього, проблемність порівняльності ускладнюється різницею у кількості об'єктів обліку. Невеликі турагентства зазвичай послуговуються малою кількістю об'єктів обліку, а для туроператорів характерне більш широке їх коло (необоротні і оборотні активи, зобов'язання, доходи та витрати тощо). Щодо туроператорів слід також вказати на специфіку документообороту. Він включає в себе щонайменше 3 складові, які суттєво різняться між собою (рис. 3).

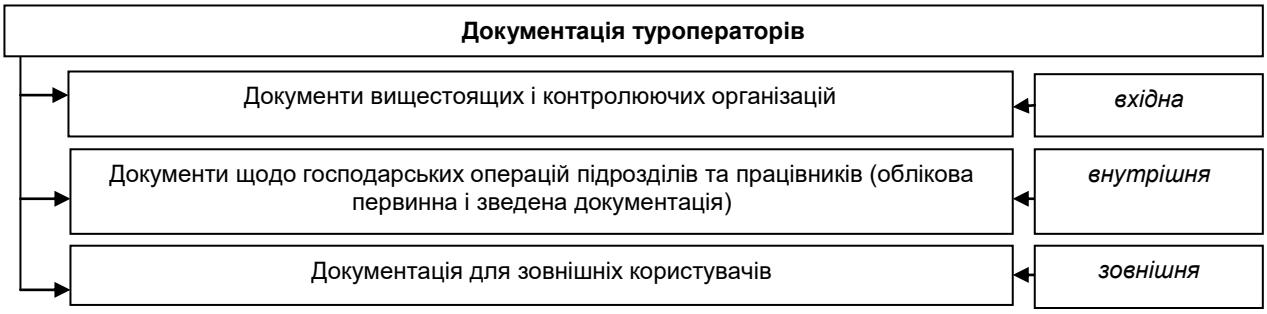

Рис. 3. Складові елементи документообороту туроператорів

Джерело: сформовано на підставі врахування практичної діяльності

До складу первинної документації в туризмі належать ваучери, страхові поліси, договори, заяви, рахунки, платіжні доручення тощо. Окремі з них, зокрема, ваучер, не завжди оформляються. Це залежить від того, наскільки турист обізнаний у питаннях своєї документальної захищеності.

Однією з важливих проблем, які належить вирішувати суб'єктам туристичної діяльності є вибір форми обліку (журнальна, комп'ютеризована, спрощена). Зазвичай він здійснюється керівництвом. Однак правильніше було б залучати до вирішення цього питання бухгалтера, оскільки він найбільш точно може врахувати облікові потреби та особливості туристичної діяльності.

Досить специфічною особливістю організації бухгалтерського обліку в туризмі є те, що малі підприємства можуть вести облік без подвійного запису (згідно наказу Міністерства фінансів України від 15 червня 2011 року № 720 «Про затвердження Методичних рекомендацій із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами») [9].

Цей наказ містить перелік форм Журналів, які мають вестися суб'єктами малого підприємництва, а також додаткових відомостей до них. Наразі є відповідні програмні продукти, які дозволяють формувати всі форми документації автоматизовано. Практика свідчить, що суб'єкти туризму надають перевагу комп'ютеризованій формі обліку оскільки вона унеможливлює технічні помилки розрахункового характеру. Також ця форма дозволяє мати у своєму розпорядженні технічні можливості для самостійного ведення внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Перевагою такої форми обліку є також можливість передачі документів між підрозділами підприємства та від зовнішніх суб'єктів.

Комп'ютеризована форма обліку, окрім прискорення швидкодії здійснення облікових процедур (математичне обчислення сум, формування ланцюжка документації, звітності і т.п.), створює передумови для застосування економіко-математичних підходів обґрунтування напрямів діяльності в сфері туризму. Найпершою умовою цього є наявність відповідної інформаційної бази даних. Дослідження потреби керівних працівників і власників туристичного бізнесу в даних для прийняття рішень свідчать, що чинна система обліку не відповідає тим вимогам, які вони ставлять до інформації, необхідної для їх обґрунтування. Облік в основному забезпечує лише суто інформаційні запити законодавчого характеру, тобто служить засобом формування й подання звітності у всі інстанції для уникнення штрафних санкцій. Свою роль інформаційного джерела оптимізації діяльності та підвищення її ефективності він практично не виконує.

Тому справедливим є твердження О.М. Кузьміної, що у ринкових умовах розвиток і ефективне ведення бізнесу в Україні стає неможливим без впровадження інформатизації, яка забезпечує інтеграцію і зв'язок підприємств із зовнішнім середовищем, покращує якість послуг. Науковець також обґрунтовано робить висновок, що виробничі, організаційні, фінансові, технологічні, соціальні, політичні та інші відносини впливають на ті чи інші показники ефективності діяльності суб'єктів економіки, інформатизація стає одним із найважливіших чинників їхнього виживання [7, с. 230].

У контексті суб'єктів туристичного бізнесу комп'ютеризація – це ще один з найпотужніших важелів здійснення діяльності загалом. Неможливо в сучасних умовах уявити собі організацію туристичної подорожі без використання наявних технічних досягнень та Інтернету. Проте з точки зору економічної результативності здійснення туристичної діяльності цей важіль, на жаль, використовується не повною мірою.

Така ситуація пояснюється щонайменше двома основними причинами. По-перше, розмірами суб'єктів туристичної діяльності (турагентом може бути одна фізична особа, яка є посередником в процесі реалізації туристичного продукту). Натомість туроператор виконує значно більші обсяги роботи оскільки займається не лише реалізацією, а й виготовленням туристичного продукту. При цьому обидва суб'єкти несуть різну відповідальність при здійсненні своєї діяльності.

Отже, при залученні як важеля підвищення ефективності сучасних інформаційних технологій, слід врахувати ці факти. Найбільш вірогідно, що більшу вигоду від такого залучення отримає туроператор, оскільки щодо його діяльності є більше можливостей оптимізації (зважаючи на її обсяги та складові). По-друге, не усі суб'єкти туристичної діяльності здатні ефективно використовувати комп'ютеризацію не лише для облікових потреб, а й з ціллю прогнозування.

Акцентуючи увагу на ефективності використання сучасних ІТ в обліку та туристичному бізнесі загалом зауважимо, що концептуально результативний показник має бути комплексним і базуватися на врахуванні не лише суто економічного результату, а й включати побічні ефекти (наприклад, позитивний імідж суб'єкта туризму тощо). Однак, ураховуючи те, що предметом дослідження є власне облік як процес, слід визначити основні побічні ефекти, пов'язані з комп'ютеризацією. Найперше це те, що в умовах комп'ютеризації досягається подання даних у стислому форматі, придатному до швидкого розширення (архівування).

У зв'язку з цим компактність як принцип обліку дозволить акумулювати значні масиви інформаційних даних з мінімальним навантаженням на технічне забезпечення. Досягнення ефекту архівації облікових даних відповідно з принципом компактності можна забезпечити двома шляхами:

– механічним – зміною форм документації та подоланням дублювання даних у системі документообороту;

– квантовим – розробкою та застосуванням у системі обліку нової теорії нелінійних методів шифрування інформації.

Перший підхід, незважаючи на свою актуальність, характеризується обмежуючим фактором – скорочення кількості показників, граф чи інших параметрів облікових даних не може прямувати до нескінченності. Оптимум, який можна забезпечити, використовуючи цей підхід, визначається мінімальною потребою даних (та їх джерел) для управління процесами діяльності суб'єкта господарювання. Щодо другого напряму розвитку теорії, методології та організації обліку, то він є більш гнучким і перспективним. Обґрунтуванням цього є не лише історія розвитку системи обліку та його автоматизації й комп'ютеризації, а й наявність нових відкриттів і теорій у галузі джерел інформації: теоретичне обґрунтування систем кодування на основі теоретико-числового базису Крестенсона, Радемахера та ін. Перевагою даного підходу є також не зменшення кількості числових облікових показників, а можливість збільшення обсягів інформації для її зберігання, в т.ч. цифрової, текстової, графічної чи візуальної.

Ще один, не менш важливий принцип, який варто застосовувати в бухгалтерському обліку – принцип ефективності, необхідність застосування якого обумовлена метою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Його сутнісна характеристика полягає в переважанні рівня отриманих вигод від використання системою управління облікових даних над витратами на його організацію та ведення.

Найпростішим методом оцінки ефективності є порівняння вартісних і трудових показників. Різниця між початковим і кінцевими їх рівнями (тобто після проведення удосконалення чи модернізації обліку) вказуватиме на явний ефект, отриманий в результаті проведення удосконалюючих заходів. Результати таких обчислень не завжди бувають достатньо переконливими. Дійсний ефект визначається не лише через отримання економії робочого часу (зниження трудомісткості) чи отримання економії від нововведень. В цьому випадку правомірно говорити про мультиплікативний ефект від удосконалення організації, методології та методики обліку, який включає в себе посилення аналітичності даних і довіри до них, формування нових комунікаційних зв'язків (розширення співробітництва), оптимізацію діяльності тощо (рис. 4).

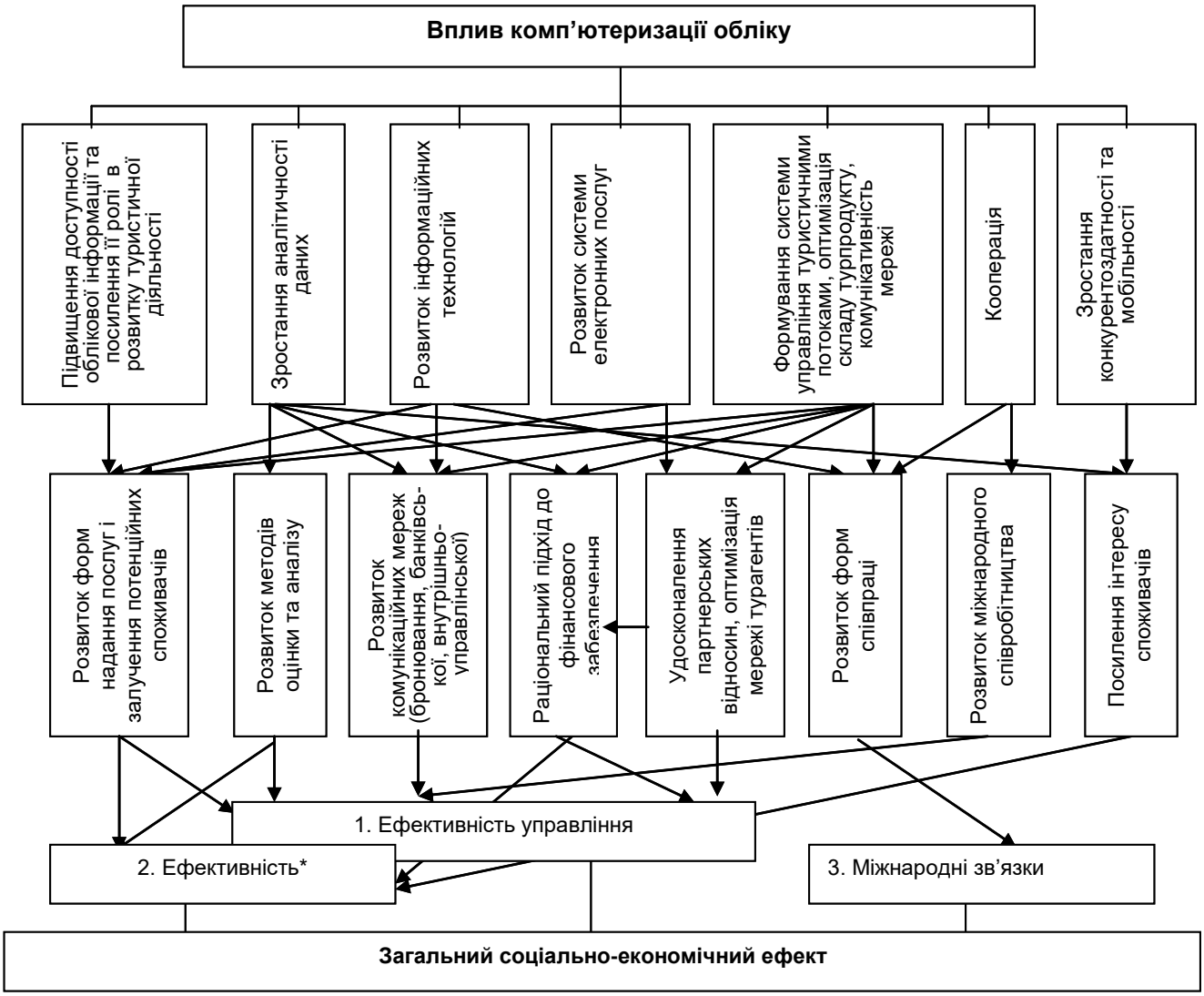

Рис. 4. Системний мультиплікаційний ефект від модернізації обліку

Примітки: пряма індивідуальна, галузева, загальнодержавна, а також непрямий ефект від забезпечення підвищення рівня освіти, кваліфікації, здоров'я, рівня культури.*

Джерело: розробка автора.

Принцип комплексності передбачає забезпечення адаптивності облікових даних до зміни управлінських запитів і технічних можливостей систем опрацювання інформації. Основною причиною виокремлення даного принципу є перехід на Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, розроблені на основі міжнародних, а також потреба у формуванні уніфікованої організаційної та інформаційної системи управління туристичними потоками.

Висновки та подальші дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зауважити, що наявні особливості туристичної діяльності мають суттєвий вплив на організацію обліку, а розбіжності, які існують у трактуваннях щодо відображення його об'єктів вимагають вирішення в наказі про облікову політику. Позитивно впливають на якість системи обліку специфічні програмні продукти. Їхнє використання дозволяє вирішити низку проблемних питань і формувати якісну інформаційну базу управління туристичною діяльністю. Проте встановлення економічної вигоди від застосування ІТ та її вартісна (чи в будь-якому іншому вираженні) оцінка в галузі туризму потребує розробки та формалізації. Цей напрям наукових досліджень в перспективі дасть змогу суб'єктам туристичного бізнесу здійснювати обґрунтований вибір інформаційних систем обліку, здатних не лише до формування звітності, а й затребуваних системою управління для прогнозування та формування ефективної стратегії розвитку і тактичних потреб.

Література

1. Альохін Я. Звіт управління туризму департаменту розвитку (в тому числі ЛКНП «Центр розвитку туризму м. Львова) за 2014 р. [Електронний ресурс] / Я. Альохін. – Офіційний сайт Львівської міської ради. –

Режим доступу: http://city-adm.lviv.ua/news/tourism/487-zvity/223315-zvit-upravlinnia-turyzmu-departamentu-rozvytku-v-tomu-chysli-lknp-tsentr-rozvytku-turyzmu-m-lvova-za-2014-r.

2. Балченко З.А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України : навч. посібн. / З.А. Балченко. – К. : КУТЕП, 2006. – 232 с.

3. Богданова Ж.А. Бухгалтерський облік і контроль туристичної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.е.н.: 08.00.09 / Ж. А. Богданова. – Ж. : ЖДТУ, 2011. – 20 с.

4. Гура Н.О. Облік видів економічної діяльності : підручник / Н.О. Гура. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 392 с.

5. Жук В.М. Формування облікової політики підприємств туристичної сфери / В.М. Жук // Вісник ЖДТУ. – 2015. – № 2 (72). – С. 238-242.

6. Золотухін О. Бухгалтерський облік доходів і витрат туристичної діяльності [Електронний ресурс] / О. Золотухін // Вісник: офіційне видання Державної фіскальної служби України. – Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5477.

7. Кузьміна О.М. Проблеми інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу в Україні / О.М. Кузьміна, С.А. Яремко // Інноваційна економіка. – 2016. – № 3-4. – С. 230-235.

8. Момонт Т.В. Методика та організація бухгалтерського обліку в умовах диверсифікації діяльності суб'єктів туристичної індустрії : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.00.09 / Т.В. Момонт. – Житомир: ЖДТУ, 2016. – 21 с.

9. Про затвердження Методичних рекомендацій із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами: наказ Міністерства фінансів України від 15 червня 2011 року № 720 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461653/.

10. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. №325/95–ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр.

11. Рошко Н.Б. Організація обліку у суб'єктів туристичної діяльності / Н.Б. Рошко // Економічні науки. – 2012. – Вип. 9(4). – С. 343-353.

12. Рошко Н. Бухгалтерський облік і звітність суб'єктів туристичної діяльності як база для контролю та аналізу / Н. Рошко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 130. – С. 66-68.

References

1. Alokhin, Ya. "Report of tourism management Department for Development (including LCNE "Center of Tourism Development. Lviv") 2014", Official website of Lviv city council, available at: http://city-adm.lviv.ua/news/tourism/487-zvity/223315-zvit-upravlinnia-turyzmu-departamentu-rozvytku-v-tomu-chysli-lknp-tsentr-rozvytku-turyzmu-m-lvova-za-2014-r. (access date April 28, 2016).

2. Balchenko, Z.A. (2006), *Bukhhalterskyi oblik v turyzmi i hoteliakh Ukrainy* [Accounting in tourism and hotels Ukraine], tutorial, KUTEP, Kyiv, Ukraine, 232 p.

3. Bogdanova, Zh.A. (2011), "Accounting and control of tourist activity", Thesis abstract for Cand.Sc.(Econ.), 08.00.09, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 20 p.

4. Hura, N.O. (2010), *Oblik vydiv ekonomichnoi diialnosti* [Accounting of kinds of economic activity], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 392 p.

5. Zhuk, V.M. (2015), "Formation of accounting policies of the enterprises of tourist sphere", *Visnyk ZHDTU,* no. 2 (72), pp. 238-242.

6. Zolotukhin O. "Accounting of incomes and expenditures of tourist activity", *Visnyk: ofitsiine vydannia Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*, available at: http://visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5477. (access date April 28, 2016).

7. Kuzmina, O.M. and Yaremko, S.A. (2016), "The problems of informatization of small and medium enterprises in Ukraine", *Innovative economy*, no. 3-4, pp. 230-235.

8. Momont, T.V. (2016), "Methodology and organization of accounting in conditions of diversification activity of subjects of tourist industry", Thesis abstract for Cand.Sc.(Econ.), 08.00.09, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 21 p.

9. Ministry of Finance of Ukraine (2011), "On approval of Methodical recommendations on the application of accounting registers by small enterprises", order of the Ministry of Finance of Ukraine dated June 15, 2011 № 720, available at: http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461653/. (access date April 28, 2016).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "About tourism", dated 15.09.1995 p. № 325 / 95- (as amended and supplemented), available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр. (access date April 28, 2016).

11. Roshko, N. (2012), "Organization of accounting for the subjects of tourist activity", *Ekonomichni nauky*, issue 9(4), pp. 343-353.

12. Roshko, N. (2011), "The accounting and reporting of subjects of tourist activity as a base is for control and analysis", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, no. 130, pp. 66-68.

УДК 336.177.18:631.11

Жукевич С.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг
Тернопільський національний економічний університет

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Zhukevych S.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of accounting in the state sector of the economy and sphere of services
Ternopil National Economic University

DIAGNOSIS OF FINANCE AND ECONOMIC STABILITY OF BUSINESS ENTITY: CONCEPTUAL APPROACH

Постановка проблеми. Зростання світової фінансово-економічної системи спричинило виникнення нових системних властивостей, що стало причиною зростання кількості й важкості системних криз в економіці. Надстрімкий розвиток і зміна істотних умов функціонування економіки, нестабільність ринкової кон'юнктури, кризові економічні, політичні та соціальні чинники, різноманітність ризиків ускладнюють діяльність підприємств. За цих обставин актуальним є забезпечення дієвості бізнесу через збереження стабільності та стійкості підприємства, завдяки чому створюються передумови для виконання основних цілей фінансового-господарської та комерційної діяльності.

Необхідність підвищення якості управління стійкістю суб'єктів господарювання підтверджують негативні показники фінансово-економічного стану підприємств реального сектору економіки України. Так, за даними Держкомстату України, за 2015 рік чистий прибуток отримало 59,7% підприємств, а 39,3% є збитковими [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансово-економічна стійкість як економічна категорія досліджується науковцями-економістами, аналітиками, менеджерами. Значний внесок у теоретичне обґрунтування сутності стійкого функціонування підприємства зробили такі вчені, як: О.В. Ареф'єва, І.В. Дем'яненко, Д.М. Городинська, В.О. Василенко, В.Н. Гончаров, Ю.С. Цямрюк, О.С. Харитонова. Економічну стійкість підприємства досліджують такі вчені-економісти, як: А. Амоша, В. Герасимчук, М. Білик, К. Ізмайлова, Л. Лахтіонова. Проблеми стійкості як складової аналізу фінансового стану на підприємстві вивчали відомі вітчизняні та закордоні вчені: Цал-Цалко Ю.С., Савицька Г.В., Базілінська О.Я., Коваленко В.В., Павловська О.В., Фролова Т.О., Ковальов А.І.

Аналіз праць вказаних авторів показав, що має місце дискусійність та суперечливість підходів.

Проблема полягає в тому, що суть стійкості в контексті фінансово-економічної діяльності чітко не визначена. Підхід до розуміння поняття «фінансово-економічна стійкість», незважаючи на актуальність однойменної проблеми, є досить одностороннім, оскільки обмежується рамками фінансових категорій. Залишається несистематизованим і фрагментарним практичний фінансово-економічний механізм реалізації економічної стійкості, хоча вітчизняні підприємства вже зустрілися із цим явищем на практиці. Відсутнє теоретичне обґрунтування її взаємозв'язку з банкрутством підприємства, концептуальні положення, що пов'язують антикризові механізми відновлення стійкості в єдину цілісну систему. Саме це і стало підставою для вивчення стійкості як економічної категорії та економічного процесу й критерію практичної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансово-економічної стійкості як економічної категорії та економічного процесу, а також основних підходів до визначення рівня й кількісної оцінки фінансової стійкості, чинників, що її обумовлюють.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальним напрямом стабільного функціонування підприємств є забезпечення стійкого його розвитку з використанням дієвих механізмів управління.

При дослідженні цієї проблеми слід чітко визначити сутнісну характеристику таких економічних дефініцій, як фінансово-економічна стабільність, фінансово-економічна рівновага й фінансово-економічна стійкість. Дослідивши думки науковців, треба відмітити, що ці категорії, а тим більше економічні процеси не є ідентичними, однак взаємопов'язаними, взаємообумовленими. Також

відзначимо, що ці дефініції та економічні процеси притаманні і є критеріями різних рівнів управління: оперативного, тактичного, стратегічного.

Зупинимося коротко на їх характеристиці. Стабільність – це сталість, незмінність, тривале збереження певного постійного стану або рівня [2].

В контексті економічного явища стабільність – це сукупність економічних відносин, які складаються в процесі забезпечення підприємством фінансово-економічної стійкості й рівноваги та спроможність до стійкого економічного зростання при врахуванні зовнішніх чинників та внутрішніх умов господарювання. Тобто, фінансова стабільність – це спроможність підприємства досягати стану фінансової рівноваги при збереженні достатнього ступеня фінансової стійкості та зберігати цей стан у довгостроковій перспективі при ефективному управлінні господарською діяльністю (стратегічний рівень) [3].

Складовими елементами та умовами забезпечення досягнення фінансово-економічної стабільності є: фінансово-економічна рівновага підприємства, та фінансово-економічна стійкість.

Фінансово-економічна рівновага підприємства – це відповідність обсягів формування та використання (споживання) власних фінансових та інших видів ресурсів. Вона досягається оптимізацією співвідношення між коштами, що капіталізуються, і тими, що спрямовуються на споживання, встановленням оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми джерелами формування власних ресурсів. Забезпечення фінансово-економічної рівноваги залежить від ефективності облікової, амортизаційної, дивідендної, емісійної політики, політики формування та розподілу прибутку підприємства, (тактичний рівень) [3].

Одним із головних чинників, що впливає на досягнення підприємством фінансово-економічної рівноваги та стабільності є фінансово-економічна стійкість.

Термін «стійкість» запозичений з природничих наук, де він означає стійкий стан, здатність довготривалого існування, збереження в часі.

Стійкість – це якість, що дозволяє системі витримувати зміни параметрів зовнішнього середовища, відмінні від розрахункових. Система, організм, або проект може бути названо «стійким», якщо він в змозі впоратися з варіаціями (іноді непередбачуваними) в операційному середовищі з мінімальними: збитком, зміною або втратою функціональності [4].

У [5] систематизовано і узагальнено близько 233 визначень «стійкості» й «стабільності».

М. Артюхов з позиції загальної теорії системи стверджує, що стійкість – це властивість системи співпадати за ознаками до і після змін, які зумовлені дією комплексу факторів. Науковець зауважує: «… криза довела, що природна стійкість є й економічною категорією, яку потрібно враховувати, якщо хочемо організувати свою господарську діяльність раціонально» [6].

Треба відмітити, що, незважаючи на актуальність, розуміння дефініції «стійкість» в контексті економічної та фінансової діяльності є часто однобокою і обмежується фінансовими категоріями.

Економічній стійкості підприємства як основі сталого розвитку присвятили наукові праці вітчизняні та зарубіжні науковці. Так, економічна стійкість підприємства - це сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства [7, с. 84]; рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників [8].

У науковій економічній літературі стійкість підприємства частіше розглядається в контексті фінансового стану, платоспроможності, рівня ймовірності банкрутства. Тобто стійкість підприємства ототожнюється з фінансовою стійкістю. Але, треба відмітити, що економічна стійкість поняття більш ширше і охоплює, окрім фінансової, ще й ресурсну, виробничо-технологічну, організаційно-правову, соціальну складові.

Ми дотримуємося думки, що фінансова й економічна стійкість взаємозалежні. Адже провідною складовою економічної стійкості є його фінансова складова, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси визнаються рушійною силою будь-якої економічної системи.

Що стосується фінансової стійкості, то вона є об'єктом дослідження здебільшого науковців-аналітиків і є одним із критеріїв фінансового стану підприємства.

Треба відмітити, що і тут відсутня одностайність у сутності фінансової стійкості та методиці її здійснення. Так, науковці стверджують, що фінансова стійкість це: стан активів підприємства, що гарантує йому достатню платоспроможність [9]; здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у зовнішньому і внутрішньому середовищі, яке змінюється; що гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість в межах припустимого рівня ризику [10]; такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією наявності власних коштів, стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення [11].

Отже, у відповідності із загальносистемним підходом можна визначити фінансово-економічну стійкість як властивість суб'єкта господарювання здійснювати супротив негативному впливу зовнішніх

кризових чинників в процесі функціонування і розвитку, зберігаючи такий стан, який забезпечує його структурну цілісність і можливість здійснення основної діяльності. Тобто, для досягнення підприємством фінансової рівноваги та фінансової стабільності необхідна фінансово-економічна стійкість (ФЕС). Це визначення відображає системний, вартісний (наявність вартості забезпечує збереження бізнесу) і стейкхолдерський (стейкхолдери зацікавлені в збереженні бізнесу) аспекти фінансово-економічної стійкості. Основною метою ФЕС є можливість збереження діяльності і зростання фундаментальної вартості бізнесу. Якщо ФЕС незадовільний (наприклад, якщо виникає неплатоспроможність), то виникає ризик банкрутства і, відповідно, загроза втрати бізнесу.

Це обґрунтовує і те, що однією з основних рис ринкової економіки є її невизначеність й нестабільність. Щоб протистояти цим важким умовам, підприємство повинно бути забезпечено високим рівнем економічної стійкості, яка забезпечує незалежність підприємства від зміни ринкової кон'юнктури, і також ризик виявитися банкрутом стає не такий великий.

Велике значення мають визначення «певного ступеня» фінансової стійкості, низки чинників, що обумовлюють межу стійкості, обґрунтованості методичних підходів до її оцінки, особливо в умовах економіки кризового періоду.

Системний підхід відображає чинникові складові, що впливають і які повинні бути враховані в методиці визначення ФЕС. Їх можна розділити на дві групи: чинники зовнішнього середовища (кон'юнктура ринку, інфляція, нормативно-правове забезпечення); чинники внутрішнього стану (ресурсний потенціал, система управління підприємства) [12].

Кожне підприємство має визначити межу своєї фінансової стійкості, тобто граничну величину, перевищення якої призводить до втрати стійкості. Величина граничної межі є сумою внутрішнього і зовнішнього аспектів стійкості. На системному рівні межа стійкості означає перевищення фінансових ресурсів, які є в наявності підприємства над величиною фінансових ресурсів, які необхідні для компенсації негативних наслідків чинників кризи.

Недостатня фінансова стійкість підприємства може призвести до його неплатоспроможності, а надлишкова - сприятиме створенню «зайвих» запасів та резервів, у зв'язку з чим зростуть витрати на їх утримання, спостерігатиметься недоотримання прибутку та гальмування темпів економічного розвитку підприємства.

Зазначене вище зумовлює необхідність пошуку шляхів досягнення певного ступеня фінансово-економічної стійкості підприємства. Йдеться про конкретний рівень фінансової стійкості та її кількісну оцінку.

Значна кількість чинників, що впливає на фінансову стійкість підприємства, обумовлює значною мірою відсутність в економічній літературі єдиного підходу до її кількісного визначення та діагностики. Передумовою діагностики фінансової стійкості майже в усіх методичних підходах визнається проведення аналізу фінансового стану підприємства та його оцінка за допомогою системи коефіцієнтів, які дають змогу зробити висновок про ступінь фінансової стійкості підприємства. Фінансова стійкість є однією з найважливіших характеристик фінансового стану. В Україні використовують різні методики оцінки фінансового стану підприємств. Різні системи показників оцінки фінансового стану і стали причиною існування не одного підходу до визначення та оцінки фінансової стійкості.

Фінансову стійкість підприємства діагностують за допомогою визначення абсолютних і відносних показників. Абсолютними показниками фінансової стійкості є показники, що характеризують міру забезпеченості запасів джерелами їхнього фінансування.

За абсолютний показник фінансової стійкості приймають наявність власних оборотних коштів, який визначають як різницю між поточними активами та поточними зобов'язаннями.

Співвідношення окремих запасів та джерел їх фінансування дає можливість охарактеризувати тип фінансової стійкості.

Для виділення типів фінансової стійкості необхідно визначити найбільш оптимальні ступені охоплення джерел:

- наявність власних оборотних коштів (*Вк*): визначають як різницю між поточними активами (*Па*) та поточними зобов'язаннями (*Пз*).

$$Вк = Па - Пз \quad (1)$$

а показник забезпеченості запасів (*Зп*) власними оборотними коштами (*ЕВк*) визначається як:

$$ЕВк = Вк - Зп \quad (2)$$

- наявність власних (*Вк*) і довгострокових позикових джерел (*Дп*) формування запасів і витрат

$$(ВД): ВД = ВК + Дп \quad (3)$$

Відповідно показник забезпечення запасів джерелами їх фінансування (*ЕВД*) визначається як:

$$ЕВД = ВД - З_П \quad (4)$$

-загальна величина основних джерел формування запасів і витрат (*З*) фінансування запасів визначається збільшенням показника *З* на суму короткострокових кредитів банків (*КК*):

$$З = ВД + КК \quad (5)$$

а показник забезпеченості запасів джерелами формування

$$(ЕЗ): ЕЗ = З - З_П \quad (6)$$

Для визначення типу фінансової стійкості в більшості випадків використовується трикомпонентний показник (формула 7) [3]:

$$S = \{S_1(\pm ЕВк), S_2(\pm EBD), S_3(\pm ЕЗ)\} \quad (7)$$

Де функція визначається таким чином: $S(X)\begin{cases}1, якщо X \geq 0\\ 0, якщо X < 0\end{cases}$.

Оперуючи вказаними показниками, важливо виділити чотири типи фінансової стійкості організації [3]:

1.Абсолютна стійкість фінансового стану: $\begin{cases}\pm ЕВк \geq 0\\ \pm ЕВД \geq 0, S = (1,1,1)\\ \pm ЕЗ \geq 0\end{cases}$, (8)

Така ситуація зустрічається дуже рідко. Більше того, її навряд чи можна розглядати як ідеальну, оскільки це означає, що керівництво компанії не вміє, не бажає або не має можливості використовувати зовнішні джерела коштів для операційної діяльності.

2.Нормальна стійкість фінансового стану: $\begin{cases}\pm ЕВк < 0\\ \pm ЕВД \geq 0, S = (0,1,1)\\ \pm ЕЗ \geq 0\end{cases}$ (9)

У цій ситуації підприємство використовує для покриття запасів крім власних коштів також і довгострокові позикові кошти. Такий тип фінансування запасів є «нормальним» з точки зору фінансового менеджменту. Нормальна фінансова стійкість є найбільш бажаною для підприємства.

3.Нестійкий фінансовий стан: $\begin{cases}\pm ЕВк < 0\\ \pm ЕВД < 0, S = (0,0,1)\\ \pm ЕЗ \geq 0\end{cases}$ (10)

Спостерігається порушення платоспроможності, але зберігається можливість відновлення рівноваги внаслідок поповнення джерел власних коштів, скорочення дебіторської заборгованості, прискорення оборотності запасів. Фінансова нестійкість вважається нормальною (допустимою), якщо величина залучених для фінансування запасів короткострокових кредитів та запозичених коштів не перевищує сумарної вартості сировини, матеріалів та готової продукції.

4.Кризовий фінансовий стан: $\begin{cases}\pm ЕВк < 0\\ \pm ЕВД < 0, S = (0,0,0)\\ \pm ЕЗ < 0\end{cases}$ (11)

Підприємство перебуває на межі банкрутства, оскільки грошові кошти, короткострокові цінні папери та дебіторська заборгованість не покривають навіть кредиторської заборгованості та прострочених позик.

Однак, діагностика рівня ФЕС за допомогою аналізу структури джерел фінансування чи на основі порівняльного аналізу абсолютних показників статей активу й пасиву може дати спотворені результати. Так, в кризовий період в пасиві балансу комерційного підприємства, як правило, відсутні позикові кошти

з причини зниження кредитоспроможності. При цьому фінансові коефіцієнти показують досить високий рівень фінансової стійкості, що суперечить стану підприємства де-факто.

Крім абсолютних показників оцінки фінансової стійкості підприємства застосування відносних дозволяє більш детально її оцінити, продіагностувати співвідношення коштів підприємства за різними джерелами, структуру капіталу. До основних відносних показників фінансової стійкості належать: коефіцієнт фінансової незалежності (автономії); коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт фінансового ризику; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт покриття відсотків; коефіцієнт покриття запасів.

На розмір відносних показників фінансової стійкості впливає багато факторів: галузева належність підприємства, принципи кредитування, структура пасиву, репутація підприємства. Тому для характеристики значень цих коефіцієнтів потрібно зіставляти їх у часі за групами споріднених підприємств.

Важливим аспектом діагностики ФЕС є визначення запасу фінансової стійкості, що дає змогу належним чином обґрунтувати управлінські рішення.

Запас фінансової стійкості характеризує рівень захищеності основної діяльності, який є в підприємства на даний момент і яким можна скористатися на випадок форс-мажорних обставин. Одночасно запас фінансової стійкості визначає захищеність кредиторів та постачальників від можливої несплати коштів за розрахунками. В контексті діагностики його характеризують: поріг рентабельності; зона безпеки; показники операційного, фінансового, операційно-фінансового левериджу.

Такий аналіз прийнято називати маржинальним аналізом. Методика його базується на вивченні співвідношення між трьома групами важливих економічних показників: «втрати – обсяг виробництва (реалізації) продукції — прибуток» і прогнозуванні величини кожного із цих показників при заданому значенні інших. Даний метод управлінських розрахунків називають ще аналізом беззбитковості або сприяння доходу, або CVP-аналізом.

При управлінні фінансовою стійкістю застосовується головна ціль – забезпечення фінансової безпеки та стабільності функціонування і розвитку підприємства у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику.

Викладене вище дає можливість визначити такі основні заходи забезпечення фінансово-економічної стійкості, як: оптимальний обсяг продажів, задоволення попиту споживачів, якість готової продукції. Крім того, контроль за підвищенням ефективності виробництва забезпечує виконання основних цілей фінансово-господарської діяльності підприємства та є гарантом його стійкості.

Адаптація підприємства до транзитивних умов господарювання можлива при збалансованій системі управління фінансово-економічною стійкістю, яка ґрунтується на інтеграції концепцій збалансованої системи показників менеджменту на основі очікувань і управління за результатами. Такий підхід забезпечить моніторинг всіх стадій трансформації фінансових ресурсів суб’єкта господарювання. Управління ФЕС з позиції збалансованості є актуальним тому, що дозволяє економічному суб’єкту комплексно продіагностувати ефективність використання ресурсів, що використовуються, виявити резерви і створити фінансово-економічний потенціал підприємства.

Використання збалансованої системи ФЕС передбачає: діагностику умов залучення фінансових ресурсів, їх доступність й величину; діагностику необхідних фінансових запасів; діагностику трансформації фінансових запасів в ендогенні чинники виробництва – матеріальні, нематеріальні й фінансові.

Підприємство також повинно бачити стратегічне майбутнє свого стану. В цілому забезпечення стабільного розвитку без такого важливого елемента як стійкість підприємства є неможливою.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, умовою життєдіяльності й основою стабільності підприємства в ринковій економіці є його фінансово-економічна стійкість. Визначено, тільки системний підхід, який розглядає підприємство як соціально-економічну систему, що функціонує у зовнішньому середовищі дозволить попередити негативні тенденції сьогодення. Дослідження сутності стійкості підприємства з позиції системності доводить те, що для господарюючих суб’єктів визначальним є фінансово-економічна стійкість.

Для забезпечення економічної стійкості підприємств необхідні гнучкість та швидкість реакції на зміни кон’юнктури ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва, висока інвестиційна активність та фінансова стабільність, застосування теоретичних основ кількісного визначення якої нами будуть розглядатися на практиці в подальшому. Тільки це дозволить підприємству реалізувати всі існуючі можливості для забезпечення умов сталого розвитку.

Література

1. Статистичний щорічник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

2. Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://slovopedia.org.ua/36/53409/248473.html

3. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навчальний посібник / О.Я. Базілінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.

4. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%

5. Grimm V. Babel, or the ecological stability discussions: an inventory and analysis of terminology and a guide for avoiding confusion / V. Grimm, Christian Wissel // Oecologia. – February 1997, Volume 109, Issue 3, pp. 323-334.

6. Артюхов В.В. Общая теория систем: Самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы / В.В. Артюхов. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.

7. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення [Текст] / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8(86). – С. 83-90.

8. Цямрюк Ю.С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу [Електронний ресурс] / Ю.С. Цямрюк. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009- section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc.

9. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз : підручник / Ю.С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

10. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. – 2-ге видан., випр. і доп. / Г.В. Савицька. – К., 2005. – 662 с.

11. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Білик М.Д., Павловські О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.

12. Аранчій В.І. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств [Електронний ресурс] / В.І. Аранчій, М.О. Удовіченко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012/10.pdf.

References

1. Statistical Yearbook of Ukraine, available at: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (access date May 20, 2016).

2. Slovopediya, available at: http://slovopedia.org.ua/36/53409/248473.html (access date May 20, 2016).

3. Bazilinska, O. (2009), *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka* [Financial Analysis: Theory and Practice], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 328 p.

4. Wikipedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82% (access date May 20, 2016).

5. Grimm, V. and Wissell, C. (1997), "Babel, or the ecological stability discussions: an inventory and analysis of terminology and a guide for avoiding confusion", *Oecologia,* February 1997, Volume 109, Issue 3, pp. 323-334.

6. Artyukhov, V. (2009), *Obshchaya teoriya sistem: Samoorganizatsiya, ustoychivost, raznoobraziye, krizisy* [General systems theory: self-organization, sustainability, diversity, crises], Knizhnyy dom «LIBROKOM», Moscow, Russia, 224 p.

7. Arefieva, O.V. and Horodianska, D.M. (2008), "Economic sustainability of the enterprise: essence, constituents and its security measures", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (86), pp. 83-90.

8. Tsiamriuk, Yu. (2009), "The content of economic stability of the enterprise and methods of its analysis", available at: http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc. (access date May 20, 2016).

9. Tsal–Tsalko, Yu. (2008), *Finansovyi analiz* [Financial analysis], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 566 p.

10. Savytska, H. (2005), *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryiemstva* [Economic analysis of activity of the enterprise], tutorial, 2nd edition, corrected and supplemented, Kyiv, Ukraine, 662 p.

11. Bilyk, M.D., Pavlovski, O.V., Prytuliak, N.M. and Nevmerzhytska, N.Yu. (2005), *Finansovyi analiz* [Financial Analysis], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 592 p.

12. Aranchii, V.I. and Udovichenko, M.O. (2012), "Integrated approaches to evaluating economic sustainability agricultural enterprises", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012/10.pdf. (access date May 20, 2016).

Рецензент : д.е.н., доцент Тернопільського національного економічного університету В.М. Рожелюк

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 339.13, 339.17

Чернега О.Б.,
д.е.н., професор, зав. кафедри міжнародної економіки та туризму
Маловичко С.В.,
к.е.н., доцент, зав. кафедри маркетингу та менеджменту
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЯВИЩА

Chernega O.B.,
dr.sc.(econ.) professor, head at the department
of international economy and tourism
Malovychko S.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department
of marketing and management
Donetsk National University of Economics and Trade
named after M. I.Tugan-Baranovsky

METHODOLOGY OF RESEARCH OF E-COMMERCE AS POLYFUNCTIONAL PHENOMENA

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економічних відносин відбувається під сильним тиском науково-технічного прогресу, інновації в сфері інформаційних та комунікаційних технологій стають прерогативою успіху як великих, так і малих підприємств, значного поширення набувають технології електронного бізнесу в цілому, електронної торгівлі зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації та функціонування підприємств електронної торгівлі вивчали такі науковці, як Н. Чучко, Г. Лозікова [1], які приділяли увагу виокремленню фаз електронного бізнесу, генезису терміну «електрона торгівля»; Н. Тягунова, М. Гудзенко [2], котрі узагальнили та систематизували підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо визначення сутності понять «електронна комерція» та «Інтернет-комерція»; А. Одарченко та К. Спондар [3], якими визначені особливості, основні принципи використання електронної комерції та з'ясовано способи розвитку електронної торгівлі в Україні; Е. Алексеенко [4], що досліджував вплив використання соціально-демографічного профілю на показники продажів інтернетів-магазинів та іншими.

Однак, залишаються не розкритими питання співвідношення основних термінів теорії електронної торгівлі, потребують визначення вихідні положення методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Все різноманіття проявів електронної торгівлі, розуміння її місця та ролі в економіці та суспільстві доцільно показати через дослідження основних уявлень про електронну торгівлю та суміжних понять, через авторську інтерпретацію базових термінів та їх взаємозв'язку (рис. 1). Дослідження теоретичних напрацювань з економіки та підприємництва виявило поняття теорії електронної торгівлі, які майже всі науковці визначають як базові: інформаційне суспільство, електронна економіка, електронний бізнес, електронний ринок, електронна комерція, електронна торгівля.

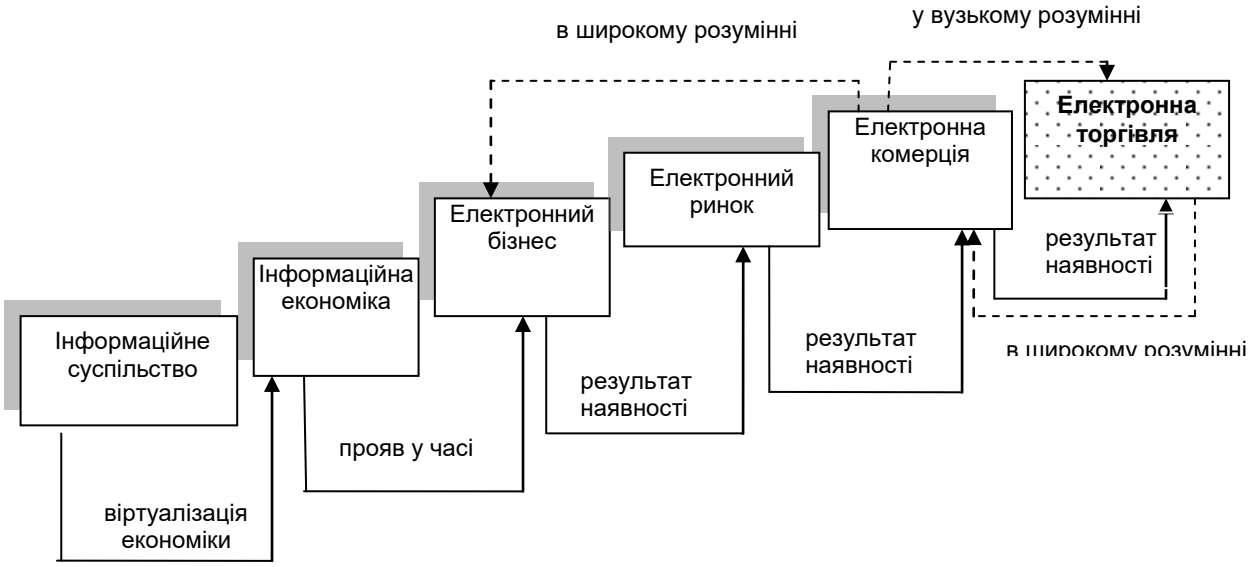

Рис. 1. Взаємозв'язок базових понять теорії електронної торгівлі
Джерело: розроблено авторами

На основі проведеного теоретичного та емпіричного аналізу за допомогою змістовного співвідношення термінів розроблено тезаурус в спеціальній сфері знань – електронній торгівлі – в авторській інтерпретації (табл. 1). Розуміння сутності, значущості та актуальності такого економічного явища як електронна торгівля надає підприємцям нових важелів впливу в гострій конкурентній боротьбі, відкриває нові горизонти розвитку, нівелює ризик зниження ефективності економічної діяльності.

Таблиця 1

Тезаурус предметної сфери електронної торгівлі

Дефініція	Зміст	Дотичність
1	2	3
Інформаційне суспільство	полівекторна система відносин, еволюційно сформована на ґрунті технологічних і соціальних наслідків комп'ютеризації й інформатизації, управління якою пов'язане з технологічним, соціальним, економічним, політичним, культурним процесами, ключовими властивостями якої є темпоральність і казуальність	необхідна умова для трансформації економічних відносин
Інформаційна економіка	синтетична економічна система, що продукує новий устрій суспільних відносин, ґрунтований на інформаційно-економічній взаємодії її суб'єктів, обумовлений континуумом ендогенних, екзогенних та центробіжних інформаційно-комунікаційних взаємозв'язків, головним фактором розвитку якої є інформація та інформаційні технології	базис інформаційного суспільства
електронний бізнес	особливе економічне явище, пов'язане із здійсненням підприємницької діяльності із застосуванням ІКТ, що характеризується системою стержневих та комплементарних ознак	в широкому розумінні – включає електронну комерцію та інші сфери, пов'язані з діяльністю по підтримці ланцюга доданої вартості підприємства; у вузькому розумінні – електронна комерція
електронний ринок	результат сукупності впливів і відповідних дій суб'єктів ринкових відносин, що здійснюється в континуальному інформаційному середовищі, взаємодія яких темпорально та просторово не обмежується	інститут та механізм інформаційної економіки; майданчик, простір для реалізації та місце для здійснення електронної торгівлі як складової електронної комерції, електронного бізнесу

продовження табл. 1

1	2	3
електронна комерція	підприємницька діяльність в нематеріальній сфері, що реалізується з використанням ІКТ на засадах континуальності (по відношенню до часу здійснення угод), індивідуалізації (відносно характеру комунікацій), інтеграції (по відношенню до інших видів підприємницької діяльності підприємства), інноваційності (відносно орієнтирів розвитку)	в широкому розумінні – електронний бізнес, у вузькому – електронна торгівля
електронна торгівля	глобальна сфера обігу товарів та послуг, пов'язана з використанням ІКТ, об'єктом управління якої є товарно-обмінні операції, що здійснюються в електронному середовищі часово-просторових координат (ноуменальних та феноменальних), домінуючими функціями для здійснення яких є маркетингові та логістичні	широкому в розумінні – електронна комерція

Джерело: розроблено авторами

Вихідні положення методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища представлені: імперативами, теоретичним підґрунтям, цілями, завданнями, об'єктом, сферою використання доробку і результатів, методами та базовими принципами дослідження (рис. 1).

Рис. 1. Вихідні положення методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища

Джерело: розроблено авторами

Принциповим моментом в дослідженні електронної торгівлі є урахування її соціально-управлінської концептуалізації, що може бути представлена тріадою її вимірів (рис 2.): 1) як специфічний вид діяльності; 2) як соціально-економічний інститут; 3) як об'єкт управління.

Рис. 2. Тріада вимірів електронної торгівлі

Джерело: розроблено авторами

Як специфічний вид діяльності електронна торгівля може бути позначена такими аспектами: 1) превалююча значущість інформаційних ресурсів; 2) інтерактивність торговельних процесів; 3) логістична та маркетингова діяльності як домінанти управління; 4) довіра та безпека торговельних процесів.

Як соціально-економічний інститут електронна торгівля характеризується такими аспектами: 1) соціальна відповідальність електронної торгівлі; 2) соціальні гарантії електронної торгівлі; 3) соціальна орієнтація електронної торгівлі; 4) комунікаційний аспект; 5) конс'юмеричний та прос'юмеричний аспекти; 6) сервісний аспект.

Соціальна відповідальність електронної торгівлі відображає соціальний характер товарної, цінової, збутової, комунікаційної політики підприємства та його логістичної діяльності та має два мультиагентських вектори прояву: внутрішній (працівники підприємства) та зовнішній (споживачі та ключові контрагенти). Основними завданнями соціальної відповідальності торговельного підприємства в рамках зовнішнього спрямування мають бути [5-9]: дотримання вимог покупців та перевага їхніх вимог; безпечність товарів; надання вичерпної інформації про товари; право вибору покупцем товарів; реалізація соціальних товарів; удосконалення маркування і пакування; торгівля товарами високої якості і споживчої цінності; проведення освітніх програм безпечного використання продукції, відповідальність перед громадою, екологічна відповідальність. Внутрішній вектор прояву соціальна відповідальність електронної торгівлі [9] характеризується відкритістю компанії, розробкою місії, цінностей та кодексу поведінки, фінансуванням соціальної відповідальності, антикорупційними заходами, дотриманням прав працівників, сприянням діяльності об'єднань працівників компанії тощо.

Соціальні гарантії електронної торгівлі пов'язані із дотриманням балансу інтересів та відповідних гарантій як різновиду соціального забезпечення угод купівлі-продажу в інтерактивному просторі Інтернет.

Соціальна орієнтація електронної торгівлі пов'язана насамперед із запровадженням принципів та інструментів маркетингу відносин як базового підґрунтя для встановлення довгострокових, взаємовигідних та конструктивних відносин із ключовими суб'єктами взаємодії в процесі здійснення операцій.

Комунікаційний аспект електронної торгівлі пов'язаний не з товарно-грошовим обміном, а із зв'язуючим процесом обміну інформацією в координатах інформаційного простору, що має за мету задоволення прагматичних цілей кожного комуніканта, що стає можливим з використанням ІКТ.

Конс'юмеричний та прос'юмеричний аспекти зумовлюються розповсюдженням мережі Інтернет, інноваціями в інформаційно-комунікаційній сфері, глобалізаційними процесами в економіці, що реалізували вплив на процеси споживання. Управлінський підхід до споживання кореспондує з іншими підходами до розгляду цього феномену, конвергуючи їх погляди у нове, більш універсальне наукове бачення. Сучасний менеджмент в інтеграції з іншими гуманітарними науками, беручи до уваги той факт, що суспільство постійно знаходиться в динаміці, розглядає споживання як об'єкт управління.

До глобальних передумов трансформації споживання, викликаної формуванням інформаційної економіки, пропонуємо віднести наступні, диференційовані за методами STEPE-аналізу: деструктивно-інверсійні STEPE-умови (виникнення інформаційного простору Інтернет, диспропорція національних виробничих можливостей і стандартів споживання, існування суттєвих протиріч між споживанням і вичерпаністю природних ресурсів тощо) та типові STEPE-умови (естетизація споживання, дифузія інновацій, зростання споживчих послуг в економічній діяльності, ринок стає все більш секторальним тощо).

До умов трансформації споживання в Україні необхідно віднести: втрати українськими експортерами частини зовнішніх ринків; девальвацію національної валюти; підвищення фіскального тиску на суб'єктів господарювання; технологічну багатоукладність вітчизняної економіки; відсутність ефективних власників і дієвих механізмів стимулювання інноваційної активності; опосередкований вплив правової системи (закони працевлаштування, закони захисту споживача, екологічні правила, правила оподаткування, торгові обмеження або реформи тощо).

Сервісний аспект в електронній торгівлі пов'язаний з наданням якісних послуг та торговельного обслуговування, що передбачає високий рівень відповідальності на всіх етапах здійснення електронної торгівлі, гнучкість по відношенню до вимог покупця, збалансованість маркетингової і логістичної діяльності, нівелювання комерційних ризиків на засадах антиципації, дотримання світових стандартів обслуговування тощо.

Надзвичайно важливим виміром електронної торгівлі є її дослідження як об'єкту управління, що роз'яснює як здійснюється взаємодія в процесі управління, розкриває її системоутворюючі елементи як гетерогенного явища, потребуючого координації, висвітлює механізми, інструменти, закони та закономірності надскладного регулювання. Методологія дослідження електронної торгівлі в цьому вимірі зводиться до: 1) онтологічного аспекту, що висвітлює загальну картину електронної торгівлі як управлінського явища, фактори впливу, умови функціонування, сутнісні ознаки тощо; 2) логічного – наголошує на необхідності дослідження причинно-наслідкових зв'язків, тенденцій, ефектів; 3) гносеологічного аспекту, що пов'язаний з висвітленням альтернативних напрямків розвитку прогнозованих явищ в процесі управління.

Авторське бачення відносно розуміння електронної торгівлі як об'єкту управління розкривається представленою на рисунку 3 конвергенцією основних її компонентів: 17 - менеджменту; 18 - логістики; 19 - ІКТ; 20 – маркетингу, що необхідні для забезпечення цілісності об'єкту. Їх взаємозалежність та референтна взаємодія рельєфно проявляється у часі та формує локус електронної торгівлі підприємств.

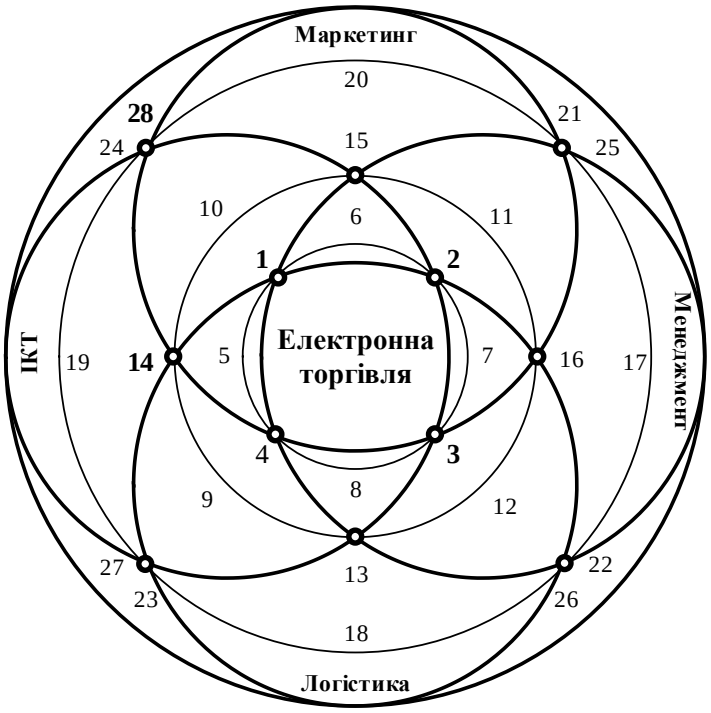

Рис. 3. Конвергентна теоретико-концептуальна модель електронної торгівлі як об'єкту управління

Джерело: розроблено на основі [10, с. 45]

Під локусом електронної торгівлі підприємства пропонуємо розуміти поле континуальної взаємодії, представлене у вигляді чотирьох великих пересічних множин, які формують складну архітектоніку.

Архітектоніка електронної торгівлі як об'єкту управління представлена інтегральними і вузловими компонентами. Точки перетину і сегменти полів мають свою нумерацію (починаючи з середини за годинниковою стрілкою) від 1 до 28; 1, 2, 4, 5, 14 - генеральні компоненти, які визначають розвиток електронної торгівлі підприємства. Перетин компонентів: 1 - попит; 2 - якість; 3 - ціна; 4 - пропозиція формують центр взаємодії в процесі управління електронною торгівлею підприємства. Від центру розходяться інші види діяльності, що є невід'ємними компонентами електронної торгівлі в процесі менеджменту: 5 - конкуренція; 6 - потреби; 7 - корпоративна культура; 8 - фінансова логістика; 9 - закупівельна логістика; 10 - маркетингова збутова політика; 11 - фінансовий менеджмент; 12 - транспортна логістика; 13 - складська логістика та управління товарними запасами; 14 - інфраструктура електронної торгівлі; 15 - маркетингова цінова політика; 16 - менеджмент якості; 17 - стратегічний менеджмент; 18 - транспортна логістика; 19 - інформація; 20 - маркетингова товарна політика; 21- маркетингова комунікаційна політика; 22 - сервіс; 23 - інформаційна логістика; 24 - інновації; 25 - маркетинговий менеджмент; 26 - логістика розподілу; 27 - управління безпекою електронної торгівлі; 28 - інноваційний маркетинг.

Таким чином, стійким базисом для здійснення електронної торгівлі є, як вже зазначалося, три взаємозалежні компоненти: маркетинг, менеджмент та логістика.

***Висновки та подальші дослідження*.** Отже, дослідження такого поліфункціонального явища як електронна торгівля потребує значної уваги як науковців, так і представників бізнесу. Подальші дослідження в цій сфері можуть бути спрямовані на розробку загальних напрямів та конкретних рекомендацій для представників бізнесу щодо нівелювання об'єктивних ризиків та удосконалення процесів управління.

Література

1. Чучко Н.О. Електронна торгівля в системі світогосподарських відносин / Н.О. Чучко, Г.М. Лозікова // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 153-158.
2. Тягунова Н.М. Інтернет-торгівля: сутність та особливості / Н.М. Тягунова, М.Ю. Гудзенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – № 3. – С. 160-162. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VPDAA_2013_3_36.pdf
3. Одарченко А.М. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні / А.М. Одарченко, К.В. Спондар // БізнесІнформ. – 2015. – № 1. – С. 342-346.
4. Алексеенко Е.А. Особенности совершения покупок и коммуникации в онлайновом пространстве [Электронный ресурс] / Е.А. Алексеенко // Теория и практика общественного развития, 2013. – № 5. – С. 88-91. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soversheniya-pokupok-i-kommunikatsii-v-onlaynovom-prostranstve
5. Градюк Н.М. Напрямки реалізації соціальної відповідальності підприємств у торгівлі [Електронний ресурс] / Н.М. Градюк. – 2012. – Режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=30883
6. Апопій В.В. Соціальна функція торгівлі / В.В. Апопій // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 4. – С. 93-103.
7. Отчет об устойчивом развитии группы «Систем Кэпитал Менеджмент» за 2011 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.scm.com.ua/m/documents/SCM_Sustainability_Summary_Report_2011_Ru.pdf
8. Градюк Н.М. Стратегічні напрямки розвитку торгівлі в світлі концепції соціальної відповідальності [Электронный ресурс] / Н.М. Градюк // Режим доступа : http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Economics/10_92370.doc.htm
9. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2010. – 56 с.
10. Дороболюк Т.Б. Рынок электронной коммерции и деловая среда: теоретический аспект / Т.Б. Дороболюк // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2006. – № 1. – С. 44–47.

References

1. Chuchko, N.O. and Lozikova, G.M. (2011), "E-trade in the system of international economic relations", *Ekonomika promyslovosti*, no. 4, pp. 153-158.
2. Tiahunova, N.M. and Hudzenko, M.Ju. (2013), "Internet trade: the nature and the features", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi agrarnoi akademii,* no. 3, pp. 160-162, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VPDAA_2013_3_36.pdf зазначити дату звернення до джерела, наприклад, (access date April 01, 2016).
3. Odarchenko, A.M. and Spondar, K.V. (2015), "The charachteristics of E-commerce and trends of its development in Ukraine", *Biznes Inform*, no. 1, pp. 342-346.
4. Alekseenko, E.A. (2013), "Distinctive features of on-line buying and communication", *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, no. 5, pp. 88-91, available at: http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soversheniya-pokupok-i-kommunikatsii-v-onlaynovom-prostranstve (access date May 12, 2016).
5. Hradiuk, N.M. (2012), "The ways of realization of social responsibility of enterprises in the field of trade", available at: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=30883 (access date May 12, 2016).
6. Apopii, V.V. (2007), "Social function of trade", *Ekonomika i prognozuvannja,* no. 4, pp. 93-103.
7. Report on sustainable development of 'System Capital Management' group for the year of 2011 [Otchet ob ustoychivom razvitii gruppy «Sistem Kepital Menedzhment» za 2011 god], available at: http://www.scm.com.ua/m/documents/SCM_Sustainability_Summary_Report_2011_Ru.pdf (access date May 12, 2016).
8. Hradiuk, N.M. (2011), "Strategical ways of development of trade under the concept of social responsibility", avalaible at: http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Economics/10_92370.doc.htm (access date May 12, 2016).

9. Zinchenko, A.G. and Saprykina, M.A. (2010), *Corporate social responsibility 2005-2010: present days and prospects of development* [Korporatyvna socialna vidpovidalnist 2005-2010: stan ta perspektyvy rozvytku], Vydavnyctvo «Farbovanyi lyst», Kyiv, Ukraine, 56 p.

10. Dorobolyuk, T.B. (2006), "The market of e-commerse and the business environment: the theoretical aspect", *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»,* no. 1, pp. 44–47.

УДК 336:330.131.7

Орлик О.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в економіці
Одеський національний економічний університет

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Orlyk O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of information systems in economics
Odessa National Economic University

FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки діяльність підприємств України пов'язана з різноманітними ризиками. Управління фінансовими ризиками займає особливе місце в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, так як вони тісно пов'язані з фінансовими відносинами підприємств, більш ніж інші піддаються впливу зовнішнього середовища, яке є досить непередбачуваним. Оскільки на сьогодні фінансові ризики підприємств є найбільш загрозливими і руйнівними, то це обумовлює необхідність їх подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел показав, що значний внесок у дослідження питань сутності, класифікації та шляхів мінімізації фінансових ризиків зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: М. Диба, С. Осадець, І. Бланк, О. Стоянова, І. Балабанов, Г. Чернова, А. Гайдуцький, М. Хохлов, М. Пімєнов, Г. Крамаренко, О. Чорна та інші. Проте мінливість умов економічного середовища потребує подальшого дослідження цієї проблеми, що свідчить про актуальність вибору напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей та сутнісних характеристик фінансових ризиків, методів впливу та напрямів регулювання їх ступеня в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність підприємств в сучасних умовах господарювання тісно поєднується з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати господарської діяльності підприємств достатньо висока. Проблеми ризику фінансової безпеки прямо або опосередковано присутні на всіх рівнях економіки (світовому, державному, регіональному, на рівні підприємств), практично у всіх її сферах, напрямках і видах діяльності. Підприємство є одним з найбільш надійних інститутів суспільства і представляє основу стабільності його економічної системи. При цьому питання управління фінансовими ризиками при забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємства в процесі його розвитку і запобіганні можливому зниженню його ринкової вартості мають першорядне значення.

Фінансові ризики мають об'єктивні засади через невизначеність зовнішнього середовища щодо підприємства. Зовнішнє середовище містить об'єктивні економічні, соціальні і політичні умови, в рамках яких підприємство проводить свою діяльність. Невизначеність зовнішнього середовища обумовлена тим, що залежить від множини змінних, які не завжди можна точно передбачити (пропозиції на товари, кошти, фактори виробництва, багатоваріантність сфер використання капіталів, різноманітність критеріїв переваги інвестування коштів, обмеженість інформації тощо) [1, с. 431].

Всі зовнішні ризики складають не більше чверті від усіх ризиків фінансових проектів в цілому. Решта 75% – ризики внутрішні, що знаходяться всередині команди проекту і підприємства (компанії, фірми). Внутрішніми причинами підприємницьких ризиків часто є недосконалість структури

підприємства (компанії, фірми), помилки управління бізнесом, відсутність у персоналу мотивації на сумлінну працю, саботаж, шкідництво, злодійство, зрада співробітників та ін. [2, с. 14].

Створення і функціонування будь-якого комерційного підприємства представляє собою процес інвестування фінансових ресурсів на довгостроковій основі з метою отримання прибутку. Поточна діяльність пов'язана з ризиком, зокрема виробничим і фінансовим, який слід брати до уваги в залежності від того, з якої позиції характеризується підприємство. Виробничий ризик – це ризик, більшою мірою обумовлений галузевими особливостями бізнесу (тобто структурою активів), у який підприємство вирішило вкласти свій капітал, та визначається багатьма факторами: регіональними особливостями, кон'юнктурою ринку, національними традиціями, інфраструктурою і т.п. Фінансовий ризик обумовлений структурою джерел. У цьому випадку мова вже не йде про те, куди вкладені кошти, а про те, з яких джерел отримано кошти і яке співвідношення цих джерел [3, с. 311].

Фінансові ризики є найважливішою складовою підприємницьких ризиків в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, аналіз яких повинен проводитися при ухваленні будь-якого фінансового рішення. Вони пов'язані з ймовірністю втрат будь-яких грошових сум або їх недоотриманням.

З поняттям фінансового ризику безпосередньо пов'язане поняття шкоди (збитків). Якщо ризиком є можливе негативне відхилення, то збиток – це дійсне негативне фактичне відхилення. Через збиток, отриманий підприємством, реалізується ризик, набуваючи конкретного реального вираження.

Зважаючи на це, доцільно дослідити багатогранність тлумачення поняття «фінансовий ризик підприємства», окреслити основні особливості та сутнісні характеристики фінансових ризиків, обґрунтувати методи управління ними.

На сьогодні в економічній літературі немає єдиного погляду щодо трактування поняття «фінансовий ризик підприємства» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи щодо визначення поняття «фінансовий ризик підприємства»

Автори, джерела	Сутність поняття	Акцент
Г. Крамаренко, О. Чорна [1, с. 432]	Фінансові ризики – це, по-перше, небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоодержання коштів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів у даній сфері діяльності; по-друге, ймовірність одержання додаткового прибутку, пов'язаного з ризиком.	ймовірність втрати ресурсів або недоодержання коштів, ймовірність одержання додаткового прибутку
В. Ковальов [3, с. 326]	Фінансовий ризик – ризик, пов'язаний з можливим браком коштів для виплати відсотків за довгостроковими позиками.	можливий брак коштів
І. Бланк [4, с. 622]	Фінансовий ризик підприємства являє собою результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації.	вірогідність настання економічного збитку (фінансових втрат)
І. Бланк [5, с. 203],	Фінансовий ризик підприємства можна визначити як вірогідність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу або капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності.	вірогідність виникнення несприятливих фінансових наслідків
І. Балабанов [6, с. 25], О. Стоянова [7, с. 442]	Фінансові ризики пов'язані з ймовірністю втрат фінансових ресурсів (тобто грошових коштів).	ймовірність втрат фінансових ресурсів
О. Жихор, Ю. Балясна [8], А. Лук'яненко, І. Кузьмічова [9, с. 129]	Фінансовий ризик – це ймовірність (можливість) виникнення непередбачених фінансових втрат у ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства.	ймовірність виникнення непередбачених фінансових втрат
М. Диба [10, с. 24]	Фінансовий ризик – це вид ризику, який виникає у фінансово-економічній діяльності суб'єкта, коли причинно-наслідковий результат або заходи його досягнення відрізняються від встановлених цілей та планових норм, а отримані відхилення мають вартісний характер.	результат або заходи фінансово-економічної діяльності мають відхилення від встановлених цілей та планових норм

Джерело: складено автором на основі вказаних джерел

З наведених визначень можна виділити суттєві особливості фінансових ризиків, взаємозв'язок яких і складає їх сутність. Фінансові ризики підприємства:

– виникають на усіх без винятку етапах виробничо-господарської діяльності підприємства;

– неодмінно впливають на рух фінансових потоків та зміну структури фінансових активів підприємства;

– характеризуються наявністю невизначеності;

– завжди пов'язані з можливістю вибору того чи іншого варіанту розвитку подій, тобто з поняттям альтернативності;

– характеризуються можливістю відхилення від мети, що передбачається, заради якої здійснювалася обрана альтернатива;

– призводять до негативних фінансових наслідків, таких як втрати прибутку, доходу, частини чи всього капіталу підприємства;

– характеризуються можливістю фінансових та інших втрат, пов'язаних із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи;

– характеризуються ймовірністю досягнення бажаного результату;

– дають змогу отримати додаткові позитивні результати (неврахування цієї важливої специфіки фінансового ризику у його визначенні не дає змоги сформувати адекватну та дієву систему ризик-менеджменту підприємства, що призведе до зниження ефективності його діяльності).

Оскільки фінансові ризики супроводжують фінансово-економічну діяльність будь-якого сучасного підприємства, представляється доцільним комплексно розглянути основні сутнісні характеристики та особливості фінансових ризиків в цілому (таблиця 2).

Таблиця 2

Основні сутнісні характеристики фінансових ризиків підприємств

Характеристика	Сутність характеристики
1	2
Економічна природа	Фінансовий ризик прямо пов'язаний з формуванням фінансових результатів підприємства, з можливими економічними втратами в процесі здійснення фінансової діяльності і проявляється у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства.
Об'єктивність прояву	Фінансовий ризик є об'єктивним явищем в функціонуванні будь-якого підприємства та супроводжує практично всі види фінансових операцій, всі напрямки його фінансово-господарської діяльності. Об'єктивна природа прояву фінансового ризику залишається незмінною, хоча ряд його параметрів залежать від суб'єктивних управлінських рішень.
Вірогідність реалізації	Ймовірність реалізації фінансового ризику проявляється в тому, що ризикова подія може відбутися, а може і не відбутися в процесі здійснення фінансової діяльності підприємства. Ступінь цієї ймовірності визначається дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.
Вірогідність досягнення мети	Атрибутом фінансового ризику є наявність ймовірності відхилення від мети. Причому кількісна ідентифікація цієї ймовірності в умовах ризику суттєво відрізняється від умов невизначеності. Умови ризику розглядаються як сукупність майбутніх варіантів здійснення фінансової діяльності, в яких існує об'єктивна можливість кількісно оцінити ймовірність досягнення цільового результату. Умови невизначеності характеризуються як сукупність майбутніх варіантів можливостей здійснення фінансової діяльності, в яких ймовірність досягнення цільового результату в кількісному вимірнику не може бути встановлена. Разом з тим фінансовий менеджер, який приймає ризикове рішення в умовах невизначеності, впевнений, що ймовірність досягнення цільового результату існує.
Невизначеність наслідків (подій)	Дана характеристика визначається неможливістю детермінувати його фінансові результати у процесі прийняття фінансових рішень. Очікуваний рівень результативності фінансових операцій може коливатися в залежності від виду рівня ризику в досить значному діапазоні. Іншими словами, фінансовий ризик може супроводжуватися як суттєвими фінансовими втратами для підприємства, так і формуванням додаткових його доходів. Фінансовий ризик існує тоді и тільки тоді, коли можливий не єдиний розвиток подій.
Очікувана несприятливість наслідків	Як в теорії так і в фінансово-господарській практиці рівень фінансового ризику оцінюється розмірами можливого економічного збитку, хоча наслідки прояву фінансового ризику можуть характеризуватися як негативними, так і позитивними показниками результативності фінансової діяльності. Це пов'язано з тим, що ряд вкрай негативних наслідків фінансового ризику призводять до незворотних негативних наслідків діяльності підприємства, визначають втрату не тільки доходу, але і його капіталу, що приводить підприємство до банкрутства.
Динамічність (змінність) рівня	Фінансовий ризик не є постійною величиною. Рівень фінансового ризику, властивий певному виду фінансової діяльності підприємства, тій чи іншій фінансовій операції, постійно варіює. Насамперед, цей показник істотно змінюється у часі, тобто залежить від тривалості здійснення фінансової операції. Тому фактор часу має самостійний вплив на рівень фінансового ризику (проявляючись через рівень ліквідності вкладених фінансових коштів, невизначеність руху ставки позичкового відсотка на фінансовому ринку і т.п.). Крім того, показник рівня фінансового ризику значно змінюється під впливом численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, які знаходяться в постійній динаміці.
Дія в умовах вибору	Така дія виконується фінансовим менеджером в умовах ризикової ситуації або ситуації невизначеності тільки при наявності варіантів вибору. У цій своїй характеристиці фінансовий ризик проявляється як на стадії вибору (прийняття) рішення, так і на стадії його реалізації. Як дія в умовах вибору фінансовий ризик є способом практичного вирішення протиріч у розвитку можливих умов здійснення майбутньої фінансової діяльності. Іншими словами, фінансовий ризик це не відображення ризикової ситуації (умов ризику або невизначеності), а конкретна дія суб'єкта, який приймає рішення, спрямоване на практичний вихід з цієї ситуації в умовах неминучого вибору.

продовження табл. 2

1	2
Альтернативність вибору	Фінансовий ризик передбачає необхідність вибору альтернативи дій фінансовим менеджером. При різних ситуаціях ризику або невизначеності завжди існує принаймні, дві альтернативи цього вибору – прийняти на себе фінансовий ризик або відмовитися від нього. Залежно від невизначеності і змісту умов ризику ці альтернативи характеризуються різним ступенем складності і методами вибору. Там де немає альтернативи вибору, немає і самого поняття фінансового ризику.
Цілеспрямована дія	Фінансовий ризик завжди розглядається по відношенню до конкретної мети, на досягнення, якої він спрямований: отримання певного рівня доходу в результаті фінансової діяльності. Можливість розбіжності отриманого фінансового результату з наміченим цільовим його показником характеризує сутність фінансового ризику. Без такого цільового вимірювача фінансовий ризик як дія втрачає свій сенс.
Суб'єктивність оцінки	Оцінка рівня фінансового ризику носить суб'єктивний характер, незважаючи на об'єктивну природу фінансового ризику як економічного явища. Ця суб'єктивність, тобто нерівнозначність оцінки даного об'єктивного явища різними суб'єктами здійснення цієї оцінки, визначається різним рівнем повноти та достовірності інформативної бази, кваліфікації і професійного досвіду ризик-менеджерів та іншими факторами.

Джерело: складено автором на основі [2, с. 18–22; 4, с. 618–622; 5, с. 201–203; 11]

На сучасному етапі розвитку економіки фінансові ризики підприємства характеризуються різноманіттям. І. Бланк [4, с. 624; 5, с. 204] зазначає, що фінансові ризики підприємства можна класифікувати за декількома критеріями: за джерелами виникнення; за видами; за об'єктом, що характеризується; за сукупністю досліджуваних інструментів; за комплексністю дослідження; за джерелами виникнення; за характером фінансових наслідків; за характером прояву в часі; за рівнем можливих фінансових втрат; за можливістю передбачення; за можливістю страхування.

Як правило, всі види фінансових ризиків взаємозв'язані і зміна одного виду ризику може суттєво вплинути на фінансово-господарську діяльність підприємства та призвести до неочікуваних наслідків.

Складність завдання забезпечення фінансово-економічної безпеки полягає в тому, наскільки керівники підприємства, його підрозділів, відділів, менеджери забезпечать умови нормальної діяльності підприємства шляхом нейтралізації (зниження, прийняття) небезпек та загроз, різних дестабілізуючих факторів [12, с. 90].

Суб'єкти управління впливають на об'єкти управлінського впливу за допомогою певних методів управління, які розкривають шляхи протидії реальним та потенційним загрозам, небезпекам та ризикам у конкретних умовах та у визначений термін часу і відображають безпосередній стан захищеності підприємства [13, с. 229].

Вибір засобів зниження ступеня фінансових ризиків має на меті мінімізувати можливий збиток у майбутньому. Різноманіття напрямів і методів зниження ступеня їх негативного впливу ставить підприємства перед проблемою вибору найбільш прийнятного у певній ситуації заходу.

Система внутрішніх і зовнішніх механізмів мінімізації фінансових ризиків передбачає використання певних методів. Систематизувавши існуючі в літературі підходи до впливу на ступінь фінансових ризиків, вважаємо за доцільне визначити основні методи впливу та напрями регулювання ступеня фінансових ризиків (таблиця 3).

Таблиця 3

Методи впливу на напрями регулювання ступеня фінансових ризиків

Методи впливу	Напрями регулювання ступеня фінансового ризику
1	2
Ухиляння від ризиків	– відмова від ненадійних партнерів, постачальників; – відмова від ризикованих проектів; – відмова від прийняття ризикованих рішень; – відмова від здійснення надто ризикованих господарських операцій; – зниження частини позикових засобів у господарському обороті; – відмова від банківських кредитів, якщо кон'юнктура фінансового ринку несприятлива для підприємства; – відмова від будь-якої інвестиційної політики з метою підтримки високого рівня платоспроможності підприємства; – відмова від постачань імпортної сировини, якщо відзначається високий ступінь мінливості митного законодавства; – відмова від авансових оплат постачальникам і реалізації на умовах відстрочки платежів; – одержання додаткової інформації; – розробка схем ділової активності, що уникають найбільші зони збитків тощо.
Локалізація ризиків	– виділення «економічно небезпечних» ділянок; – послідовне розукрупнення підприємства.

продовження табл. 3

1	2
Передача ризиків	– страхування (передача ризику страховій компанії за певну плату); – створення структур взаємного страхування і перестрахування; – пошук гарантів; – хеджування; – фінансові гарантії, доручення; – внесення до тексту документів (договорів, торгових контрактів) спеціальних умов, що зменшують власну відповідальність підприємства при настанні непередбачених випадків чи тих, які передають ризик контрагенту.
Компенсація ризиків	– самострахування за рахунок створення системи резервів: резервних фондів (страхового і цільових), страхового товарного запасу, страхових запасів фінансових ресурсів (коштів), нерозподіленого залишку прибутку; – розробка і впровадження системи штрафних санкцій для контрагентів підприємства; – забезпечення компенсації можливих фінансових втрат за рахунок стягування від контрагентів додаткового доходу за ризикованими операціями вище того рівня, що можуть забезпечити безризикові операції; – стратегічне планування діяльності; – прогнозування зовнішньої економічної діяльності; – моніторинг соціально-економічної та нормативно-правової бази; – активний цілеспрямований маркетинг; – створення спілок, асоціацій, кластерів; – боротьба з промисловим шпигунством.
Диверсифікація	– диверсифікація видів діяльності і зон господарювання; – диверсифікація асортименту продукції, що випускається; – диверсифікація постачальників основних груп товарів; – диверсифікація ринків збуту; – диверсифікація інвестицій; – диверсифікація портфеля цінних паперів; – диверсифікація депозитного портфеля; – розподіл відповідальності між партнерами; – розподіл впливу загрози у часі та ін.
Лімітування	– встановлення відповідних економічних і фінансових нормативів; – встановлення максимального обсягу комерційної операції по закупівлі товарів, що укладається з одним контрагентом; – встановлення максимального розміру сукупних запасів товарів на підприємстві (запасів поточного поповнення, сезонного збереження, цільового призначення); – встановлення максимального розміру споживчого кредиту, наданого одному покупцю (в рамках диференційованих груп покупців чи груп товарів); – встановлення мінімального розміру оборотних активів у високоліквідній формі (з виділенням їхньої суми у вигляді готових коштів платежу); – встановлення граничного розміру використання позикових коштів в обороті (чи їхня питома вага в загальній сумі використовуваного капіталу); – встановлення максимального розміру депозитного внеску, розміщуваного в одному комерційному банку та інші.

Джерело: складено автором на основі [14, с. 449–450; 15, с.193–199; 16, с. 162–163]

Звісно, кожен з методів має свої обмеження в застосуванні, проте їх розумне поєднання сприяє зниженню рівня та впливу фінансових ризиків на об’єкт фінансово-економічної безпеки. В сучасних умовах для підприємств найбільш дієвими методами зниження і нейтралізації фінансових ризиків є їх мінімізація, страхування (зовнішнє і внутрішнє) та диверсифікація.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, фінансова діяльність підприємства у всіх її формах пов’язана з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає в сучасних умовах господарювання. Фінансовий ризик представляє собою одну з найбільш складних категорій, пов’язану із здійсненням господарської діяльності.

Фінансові ризики відіграють важливу роль в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Зростання ступеня впливу фінансових ризиків на результати фінансово-господарської діяльності підприємства пов’язано зі швидкою мінливістю економічної ситуації в країні, кон’юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових фінансових технологій та інструментів і низкою інших факторів.

Подальших досліджень потребують питання, пов’язані з механізмом управління фінансовими ризиками в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Література

1. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент : підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

2. Пименов Н.А. Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности : учебник и практикум / Н.А. Пименов ; под общ. ред. В.И. Авдийского. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 413 с.

3. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 768 с.

4. Бланк И.А. Управление финансовыми ресурсами / И.А. Бланк. – М. : Омега-Л, 2011. – 768 с.
5. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк – Т.2. – К. : Ника-Центр, 1999. – 512 с.
6. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
7. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – М. : Изд-во «Перспектива», 2003. – 656 с.
8. Жихор О.Б. Управління фінансовими ризиками та методи їх нейтралізації на підприємстві [Електронний ресурс] / О.Б. Жихор, Ю.С. Балясна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – Том 2. – № 11. – Режим доступу : http://fkd.org.ua/article/view/28932/26011.
9. Лукьяненко А.В. Управление финансовыми рисками предприятия / А.В. Лукьяненко, И.А. Кузьмичева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – №8. – С. 129–131.
10. Диба М.І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства / М.І. Диба // Вісник національного університету "Львівська політехніка". Серія. «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2008. – № 635. – С. 22–28.
11. Ахметова А.Ж. Финансовый риск и характеристика сущности финансового риска [Електронний ресурс] / А.Ж. Ахметова. – Режим доступу : http://rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73865.doc.htm.
12. Орлик О. В. Теоретичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств / О. В. Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 1(56). – С. 84–92.
13. Орлик О.В. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його основні складові / О.В. Орлик // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015.– Вип. 2(19). – С. 222–232.
14. Дуброва О.С. Сучасний погляд на ризик-менеджмент як важливу складову системи управління підприємством / О.С. Дуброва // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – 2002. – Вип. 1(8). – С. 446–452.
15. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків / [Л.І. Донець, О.В. Шепеленко, С.М. Баранцева та ін.] ; за ред. Л.І. Донець. – К. : ЦУЛ, 2012. – 472 с.
16. Орлик О.В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків / О.В. Орлик // Тренди та інновації в сучасній економіці : Колективна монографія / За ред. О.С. Іванілова. – Харків : ХНУБА, 2015. – С. 154–165.

References

1. Kramarenko, H.O. and Chorna, O.Ye. (2009), *Finansovyi menedzhment* [Financial management], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 520 p.
2. Pimenov, N.A. (2014), *Upravlenie finansovymi riskami v sisteme ekonomicheskoy bezopasnosti* [Financial risk management in economic security system], tutorial, Izdatelstvo Yurayt, Moscow, Russia, 413 p.
3. Kovalev, V.V. (2006), *Vvedenie v finansovyy menedzhment* [Introduction to financial management], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 768 p.
4. Blank, I.A. (2011), *Upravlenie finansovymi resursami* [Management of financial resources], Omega-L, Moscow, Russia, 768 p.
5. Blank, I.A. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of financial management], Vol. 2, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 512 p.
6. Balabanov, I.T. (1996), *Risk-menedzhment* [Risk management], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 192 p.
7. Stoyanova, E.S. (2003), *Finansovyy menedzhment: teoriya i praktika* [Financial management: theory and practice], tutorial, Izd-vo "Perspektiva", Moscow, Russia, 656 p.
8. Zhykhor, O.V. and Baliasna, Yu.S. (2011), "Financial risk management and methods of their neutralization at the enterprise", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Vol. 2, no. 11, available at: http://fkd.org.ua/article/view/28932/26011 (access date April 4, 2016).
9. Lukyanenko, A.V. and Kuzmicheva, I.A. (2015), "Financial risk management companies", *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovaniy*, no. 8, pp. 129–131.
10. Dyba, M.I. (2008), "Essentials and types of financial risks in the system of enterprise risk management", *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia. «Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku»*, no. 635, pp. 22–28.
11. Akhmetova, A.Zh. (2010), "Financial risk and the characteristic of financial risk nature", available at: http://rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73865.doc.htm (access date April 7, 2016).
12. Orlyk, O.V. (2015), "Theoretical aspects of financial and economic enterprises security", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zb. nauk. prats,* Iss. 1(56), pp. 84–92.
13. Orlyk, O.V. (2015), "The mechanism of financial and economic security management of an enterprise and its main components", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Iss. 2(19), pp. 222–232.
14. Dubrova, O.S. (2002), "The modern view of risk management as an important component of the enterprise management system", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : nauk. zb*., Iss. 1(8), pp. 446–452.
15. Donets, L.I., Shepelenko O.V., and Barantseva, S.M. (2012), *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzykiv* [Justification of business decisions and risk assessment], TsUL, Kyiv, Ukraine, 472 p.
16. Orlyk, O.V. (2015), "The analysis of factors that influence economic security of the enterprises and methods of protection from threats and neutralize their consequences", *Trendy ta innovatsii v suchasnii ekonomitsi* [Trends and innovations in modern economy], monograph, KhNUBA, Kharkiv, Ukraine, pp. 154–165.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики Одеського національного економічного університету Н.С. Меджибовська

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Федулова Л.І. ПРОЕКТНЕ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІЖНАРОДНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ

Мета. Розкриття питань щодо методології проектного управління в частині стратегії розвитку міжнародних технологічних кластерів з урахуванням можливостей її адаптації в умовах реалізації інтеграційних процесів економіки України.

Методика дослідження включала застосування положень теорії і практики інноватики та кластерної концепції для встановлення сутності проектного управління інноваційним розвитком економічних систем, аналогії та структуризації цілей, графічного моделювання, узагальнення для розробки пропозицій щодо розвитку міжнародних технологічних кластерів.

Результати дослідження. Визначено та охарактеризовано сутність технологічного кластера як стратегічного мегапроекту. Обґрунтовано сутність технологічної стратегії в контексті застосування кластерного підходу для реалізації стратегічних інноваційних проектів в Україні. Описано механізми взаємовідносин між учасниками міжнародного технологічного співробітництва в рамках кластерної мережі, що дозволяє визначати привабливість інноваційно-інвестиційних проектів для здійснення інноваційної діяльності й інвестування в технологічний розвиток. Запропоновано схему розробки й вибору технологічної стратегії розвитку міжнародного кластера та організаційно-технологічна схему стратегічного планування інноваційно-інвестиційних проектів міжнародного кластера. Розроблено пропозиції щодо постановки завдань та структуризації середовища реалізації інвестиційно-інноваційних проектів з врахуванням особливостей процесу формування технологічної інфраструктури.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці концептуальних питань застосування методології проектного управління в частині стратегії розвитку міжнародних технологічних кластерів з урахуванням можливостей її адаптації в умовах реалізації інтеграційних процесів економіки України.

Практична значущість результатів дослідження. Використання розроблених положень дозволить на практиці формувати відповідну концепцію управління стратегічним розвитком міжнародних технологічних кластерів, оцінити технологічний потенціал суб'єктів кластерної взаємодії для здійснення міжнародного науково-технологічного співробітництва, розробляти й реалізовувати інноваційну політику в рамках європейської інтеграції економіки України шляхом впровадження міжнародних інноваційно-інвестиційних проектів у рамках кластерної концепції.

Ключові слова: інноваційний проект, технологічна стратегія, інноваційна політика, кластер, інтеграція.

Федулова Л.И. ПРОЕКТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ

Цель. Раскрытие вопросов методологии проектного управления в части стратегии развития международных технологических кластеров с учетом возможностей ее адаптации в условиях реализации интеграционных процессов экономики Украины.

Методика исследования включала применение положений теории и практики инноватики и кластерной концепции для установления сущности проектного управления инновационным развитием экономических систем, методов аналогии и структуризации целей, графического моделирования, обобщения для разработки предложений по развитию международных технологических кластеров.

Результаты исследования. Определена и охарактеризована сущность технологического кластера как стратегического мегапроекта. Обоснована сущность технологической стратегии в контексте применения кластерного подхода для реализации стратегических инновационных проектов в Украине. Описаны механизмы взаимоотношений между участниками международного технологического сотрудничества в рамках кластерной сети, позволяющие определять привлекательность инновационно-инвестиционных проектов для осуществления инновационной деятельности и инвестирования в технологическое развитие. Предложена схема разработки и выбора технологической стратегии развития международного кластера и организационно-технологическая схема стратегического планирования инновационно-инвестиционных проектов международного кластера. Разработаны предложения относительно постановки задач и структуризации среды реализации инновационно-инвестиционных проектов с учетом особенностей процесса формирования технологической инфраструктуры.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке концептуальных вопросов применения методологии проектного управления в части стратегии развития международных технологических кластеров с учетом возможностей ее адаптации в условиях реализации интеграционных процессов экономики Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Использование разработанных положений позволит на практике формировать соответствующую концепцию управления стратегическим развитием международных технологических кластеров, оценить технологический потенциал субъектов кластерного взаимодействия для осуществления международного научно-технологического сотрудничества, разрабатывать и реализовывать инновационную политику в рамках европейской интеграции экономики Украины путем внедрения международных инновационно-инвестиционных проектов в рамках кластерной концепции.

Ключевые слова: инновационный проект, технологическая стратегия, инновационная политика, кластер, интеграция.

Fedulova L.I. PROJECT MANAGEMENT IN STRATEGIC DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TECHNOLOGY CLUSTERS

Purpose. The aim of the article is to disclosure the issues concerning the methodology of project management in the part of the strategy of development of international technological clusters taking into account the possibilities of its adaptation in the conditions of integration processes of Ukraine's economy.

Methodology of research included the application of the theory provisions the and practice of innovation and the cluster concept for the establishment of the project management nature of economic systems innovative development, methods of analogy and structuring the goals of graphical simulation, synthesis to develop proposals for the development of international technological clusters.

Findings. The essence of the technological cluster as a strategic mega-project has been identified and described. The essence of the technological strategies in the context of the cluster approach for implementation of strategic innovative projects in Ukraine has been substantiated. The mechanisms of interaction between the participants of the international technological cooperation in the cluster network, which allows determining the attractiveness of innovation and investment projects for the implementation of innovation and investment in technological development, were described. The scheme of development and technological development strategy of the international cluster, the organizational and technological scheme of strategic planning of innovation and investment projects international cluster was proposed. The proposals for setting goals and structuring the environment in implementation of investment and innovative projects taking into account features of the process of technological infrastructure formation have been developed.

Originality. Scientific novelty of research consists in the development of the concept application of the project management methodology in the part of the strategy for the development of international technological clusters taking into account the possibilities of its adaptation in the conditions of realization of integration processes of Ukraine's economy.

Practical value. The use of the developed regulations will allow the practice to form an appropriate concept of strategic development of international technological clusters, to assess the technological potential of the subjects of cluster cooperation for the implementation of international scientific and technological cooperation, to develop and implement innovation policies within the European integration of Ukraine's economy by introducing international innovative investment projects in the framework of the cluster concept.

Key words: innovative project, technology strategy, innovation policy, cluster, integration.

Мороз О.В., Логоша Р.В.ПРОБЛЕМНИЙ ДУАЛІЗМ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ РИНКУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета – уточнити методологію тлумачення теорії ринку та окремі альтернативні концепти такої.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети виконувався ретроспективний огляд формування загальної теорії ринку та визначалися альтернативні концепти теорії ринку і зміст ключових дискусійних положень відповідно. Для реалізації поставленої мети дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і монографічний (для дослідження формування теорії ринку); абстрактно-логічний (для розкриття теоретичних засад формування та розвитку ринку); системного аналізу та теоретичного узагальнення (для обґрунтування методології тлумачення теорії ринку).

Результати дослідження. Розглянуто і узагальнено сучасні методичні підходи до тлумачення теорії ринку. Виявлено, що концепт ринку представляє собою своєрідний фундамент економічної теорії і практики, адже цивілізація може бути інтерпретована саме через детермінантну роль інституту ринку. Встановлено, що, незважаючи на тривалу економічну історію питання, і досі не існує прийнятного алгоритму побудови регулятивної політики стосовно будь-якого ієрархічного рівня ринків. Визначено, що існує два принципові підходи до побудови регулятивної політики стосовно будь-якого ієрархічного рівня ринків які є по суті альтернативними. Обґрунтовано, що практичний досвід, як вважаємо, не надає достатніх аргументів на користь якогось із них і при цьому також не спростовує зазначені. В концептуальному плані відповідь про вірність того чи іншого варіанту є головним питання сучасної економічної теорії.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні і удосконаленні методології тлумачення теорії ринку та у побудові універсальної моделі ринку, у т.ч. можливо у певному гібридному варіанті.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження виступають основою для вирішення проблематики загальної теорії ринку та зокрема ринку овочевої продукції. Це дозволяє стверджувати про наявність істотних дисфункцій даного ринку за явно неефективного існуючого механізму регуляцій.

Ключові слова: ринок, теорії ринку, закони ринку, ринок овочевої продукції, державне регулювання.

Мороз О.В., Логоша Р.В. ПРОБЛЕМНЫЙ ДУАЛИЗМ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ РЫНКА И ЕГО ЗНАЧЕНИЯ ДЛЯ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель исследования – уточнить методологию толкования теории рынка и отдельные альтернативные концепты такой.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели выполнялся ретроспективный обзор формирования общей теории рынка и определялись альтернативные концепты теории рынка и содержание ключевых дискуссионных положений соответственно. Для реализации поставленной цели исследования использовались общенаучные и специальные методы: диалектический и монографический (для исследования формирования теории рынка); абстрактно-логический (для раскрытия теоретических принципов формирования и

развития рынка); системного анализа и теоретического обобщения (для обоснования методологии толкования теории рынка).

Результаты исследования. Рассмотрены и обобщены современные методические подходы к толкованию теории рынка. Выявлено, что концепт рынка представляет собой своеобразный фундамент экономической теории и практики, ведь цивилизация может быть интерпретирована именно через детерминантную роль института рынка. Установлено, что, не принимая во внимание длительную экономическую историю вопроса, и до сих пор не существует приемлемого алгоритма построения регулятивной политики относительно любого иерархического уровня рынков. Определено, что существует два принципиальных подхода до построения регулятивной политики относительно любого иерархического уровня рынков, которые являются по существу альтернативными. Обосновано, что практический опыт, как считаем, не предоставляет достаточных аргументов в пользу какого-то из них и при этом также не опровергает отмеченные. В концептуальном плане ответ о верности того или другого варианта является главным вопросом современной экономической теории.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении и усовершенствовании методологии толкования теории рынка и в построении универсальной модели рынка, в т.ч. возможно, в определенном гибридном варианте.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования выступают в качестве основания для решения проблематики общей теории рынка и в частности рынка овощной продукции. Это позволяет утверждать о наличии существенных дисфункций данного рынка при явно неэффективном существующем механизме регуляций.

Ключевые слова: рынок, теории рынка, законы рынка, рынок овощной продукции, государственное регулирование.

Moroz O.V., Lohosha R.V. PROBLEM DUALISM OF GENERAL THEORY OF MARKET AND ITS VALUE FOR CIVILIZATION DEVELOPMENT

Purpose. To specify methodology of interpretation of market theory and separate alternative concepts such.

Methodology of research. For the achievement of the put aim the retrospective review of forming of general theory of market was executed and the alternative concepts of market theory and maintenance of key debatable positions were determined accordingly. For realization of the put aim researches drawn on scientific and special methods: dialectical and monographic (for research of forming of market theory); abstractly logical (for opening of theoretical principles to forming and market development); analysis of the systems and theoretical generalization (for the ground of methodology of interpretation of market theory).

Findings. The modern methodical going is considered and generalized near interpretation of market theory. It is educed that a market concept presents by original foundation of economic theory and practice, in fact civilization can be interpreted exactly through the constanta role of market institute. It is set that not having regard to the protracted economic history of question, and until now there is not an acceptable algorithm of construction of regulate politics in relation to any hierarchical level of markets. Certainly, that two fundamental approaches are to the construction of regulate politics in relation to any hierarchical level of markets that are essentially alternative. Reasonably, that practical experience, as consider, does not give sufficient arguments in behalf on some of them and here also does not refute marked. In a conceptual plan an answer is about loyalty that or other variant a question of modern economic theory is main.

Originality. The scientific novelty of research results consists in clarification and improvement of methodology of interpretation of market theory and in the construction of universal model of market, in thereby maybe in a certain hybrid variant.

Practical value. The got results of research come forward as basis for the decision of range of problems of general theory of market and market of vegetable products in particular. It allows to assert about the presence of substantial disfunctions of this market at the obviously ineffective existent mechanism of adjusting.

Key words: market, market theories, market laws, market of vegetable products, government control.

Ібатуллін М.І. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КРАЇНАХ ЄС

Мета. Метою дослідження є оцінка теоретичних і методологічних положень використання методів державного регулювання ринку агропродовольчої продукції в країнах ЄС з метою адаптації їх до умов функціонування аграрного сектору України.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: монографічний **–** під час вивчення й аналізу спеціальної наукової літератури; індуктивний **–** під час збирання, систематизації та опрацювання інформації, дедуктивний – під час теоретичного осмислення проблеми й уточнення окремих понять; аналізу та синтезу **–** під час поєднання складових економічних явищ у єдиному процесі; економічного аналізу **–** під час дослідження рівня й динаміки державної фінансової підтримки аграрного сектора; зіставлення **–** для порівняння рівнів державної підтримки сільського господарства держав ЄС.

Результати дослідження. Виявлено особливості державного регулювання аграрного сектору економіки. Встановлено**,** що кожна країна послуговується певними інструментами залежно від визначених цілей, завдань і механізмів розв'язання проблем національного сільського господарства.

Визначено основні напрями державного регулювання аграрного сектору економіки: підтримка стабільної економічної ситуації в галузі, визначеного рівня дохідності та кон'юнктури ринку; підвищення конкурентоспроможності національних сільгосптоваровиробників на внутрішньому та зовнішніх ринках; надання допомоги агробізнесу й населенню в адаптуванні до нових умов; регулювання, стимулювання і вирішення

проблем дефіциту ресурсів виробництва; обмеження обсягів надлишків виробництва; уникнення небажаного процесу міграції сільського населення; проведення наукових досліджень і впровадження інноваційних технологій забезпечення безпеки продовольства.

Встановлено, що в динаміці розвитку країни система державного регулювання повинна трансформуватися з урахуванням концентрації виробництва, кон'юнктури ринку, посилення глобалізації й оперативно реагувати на сучасні виклики у світі та національній економіці.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено обґрунтування необхідності вдосконалення механізму державної підтримки аграрного сектора економіки за умов інтеграції до світових аграрних ринків на підставі застосування відомих методик світових організацій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вдосконалення процесу державного регулювання аграрного сектора економіки, зменшення негативного впливу сучасних економічних процесів на розвиток сільського господарства та сприяння активізації аграрної політики інтеграційного характеру.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, країни ЄС, державна підтримка.

Ибатуллин М.И. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В СТРАНАХ ЕС

Цель. Целью исследования является оценка теоретических и методологических положений использования методов государственного регулирования рынка агропродовольственной продукции в странах ЕС с целью адаптации их к условиям функционирования аграрного сектора Украины.

Методика исследования. В процессе исследования применены общенаучные и специальные методы: монографический – при изучении и анализа специальной научной литературы; индуктивный – при сборе, систематизации и обработке информации, дедуктивный – во время теоретического осмысления проблемы и уточнения отдельных понятий; анализа и синтеза – во время сочетания составляющих экономических явлений в едином процессе; экономического анализа – при исследовании уровня и динамики государственной финансовой поддержки аграрного сектора; сопоставления – для сравнения уровней государственной поддержки сельского хозяйства государств ЕС.

Результаты исследования. Выявлены особенности государственного регулирования аграрного сектора экономики. Установлено, что каждая страна пользуется определенными инструментами в зависимости от поставленных целей, задач и механизмов решения проблем национального сельского хозяйства.

Определены основные направления государственного регулирования аграрного сектора экономики: поддержание стабильной экономической ситуации в отрасли, определенного уровня доходности и конъюнктуры рынка; повышение конкурентоспособности национальных сельхозтоваропроизводителей на внутреннем и внешних рынках; оказание помощи агробизнесу и населению в адаптации к новым условиям; регулирование, стимулирование и решение проблем дефицита ресурсов производства; ограничение объемов излишков производства; избежание нежелательного процесса миграции сельского населения; проведение научных исследований и внедрения инновационных технологий обеспечения безопасности продовольствия.

Установлено, что в динамике развития страны система государственного регулирования должна трансформироваться с учетом концентрации производства, конъюнктуры рынка, усиления глобализации и оперативно реагировать на современные вызовы в мире и национальной экономике.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлено обоснование необходимости совершенствования механизма государственной поддержки аграрного сектора при условиях интеграции к мировым аграрным рынкам на основании применения известных методик мировых организаций.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на совершенствование процесса государственного регулирования аграрного сектора экономики, уменьшение негативного влияния современных экономических процессов на развитие сельского хозяйства и содействие активизации аграрной политики интеграционного характера.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, сельское хозяйство, страны ЕС, государственная поддержка.

Ibatullin M.I. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE EU COUNTRIES

Purpose. The aim of the article is to evaluate the theoretical, methodological provisions for using the methods of state regulation of agricultural food production in the EU countries in order to adapt them to the conditions of the agricultural sector in Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the study: monographic – during the study and analysis of special scientific literature; inductive – in the collection, systematization and processing of information, deductive – in the theoretical understanding of problems and clarifying certain concepts; analysis and synthesis – when combining components of economic phenomena in a single process; economic analysis – in the study of dynamics and state financial support for the agricultural sector; comparison – to compare the levels of state support of agricultural in EU states.

Findings. The features of state regulation of the agricultural sector have been revealed. It has been established that each country is served by certain instruments based on defined goals, objectives and mechanisms for solving problems of national agriculture.

The main directions of state regulation of the agricultural sector of economy have been determined: support for stable economic situation in the industry, a certain level of profitability and market conditions; increasing the competitiveness of domestic producers on domestic and foreign markets;

Granting assistance for agribusiness and the people to adapt to new conditions; regulation, incentives and solving problem for shortage of production resources; limit the volume of surplus of production; avoid unwanted migration process of the rural population; conducting scientific research and innovation to ensure food safety.

It has been established that the system of government regulation should be transformed in the dynamics of the country's development on the basis of production concentration, market conditions, increasing globalization and efficiently respond to the current challenges in the world and national economy.

Originality. The substantiation of the need to improve the mechanism of state support for the agricultural sector under conditions of integration into global agricultural markets based on the use of known techniques of international organizations has been done.

Practical value. The obtained results of research are aimed at improving the process of state regulation of the agricultural sector of economy, reducing the negative impact on the current economic processes on the development of agriculture and contributing to the revitalization of agrarian policy of integration character.

Key words: agricultural sector of economy, agriculture, EU countries, state support.

Іванова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Мета – Метою даного дослідження є виявлення сучасних тенденцій інфраструктурної трансформації та домінант розвитку регіонального простору у контексті євроінтеграційного вектору.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань розвитку регіонального простору. У статті використано діалектичний метод пізнання та системний підхід. Для досягнення поставленої мети дослідження використовувались наступні методи: системного і структурного аналізу, логічного узагальнення – при вивченні наукових позицій та формування методологічних основ розвитку інфраструктури регіонального простору; абстрактно-логічний – для формування висновків та пропозицій щодо вибору моделі реалізації процесів трансформації інфраструктурного потенціалу в умовах глобалізації та регіоналізації та інші наукові методи.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні основи та організаційні аспекти процесу інфраструктурної трансформації регіонального економічного простору. Обґрунтовано відмінності інфраструктурного розвитку регіонів, що залежить від їх спеціалізації та особливостей територіальної дислокації. Визначено, що успішність реалізації модернізації інфраструктурного потенціалу забезпечить інтеграцію інфраструктурних галузей у європейську мережу та ефективне використання наявних природних й історично обумовлених переваг.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблені положення регіонального розвитку, на відміну від існуючих, передбачають інфраструктурну трансформацію регіонального простору. Даний підхід сприяє не тільки економічному зростанню, але й прискоренню інтеграції національної господарської системи у європейський простір.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження мають практичну цінність. Вони можуть бути використані при розробці регіональних стратегій та програм розвитку у контексті євроінтеграційного вектору.

Ключові слова: інфраструктура, інфраструктурний розвиток, регіональний простір, регіональний розвиток, логістична трансформація, євроінтеграція.

Иванова Н.В. ОСОБЕННОСТИ ИНФРАСТРУКТУРНОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РЕГИОНАЛИЗАЦИИ

Цель – целью данного исследования является выявление современных тенденций инфраструктурной трансформации и доминант развития регионального пространства в контексте евроинтеграционного вектора.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам развития регионального пространства. В статье использованы диалектический метод познания и системный подход. Для достижения поставленной цели исследования использовались следующие методы: системного и структурного анализа, логического обобщения – при изучении научных позиций и формирования методологических основ развития инфраструктуры регионального пространства; абстрактно-логический – для формирования выводов и предложений по выбору модели реализации процессов трансформации инфраструктурного потенциала в условиях глобализации и регионализации и другие научные методы.

Результаты исследования. Рассмотрены теоретические основы и организационные аспекты процесса инфраструктурной трансформации регионального экономического пространства. Обоснованы различия инфраструктурного развития регионов в зависимости от их специализации и особенностей территориальной дислокации. Определено, что успешность реализации модернизации инфраструктурного потенциала обеспечит интеграцию инфраструктурных отраслей в европейскую сеть, а также эффективное использование имеющихся природных и исторически обусловленных преимуществ.

Научная новизна результатов исследования. Разработанные положения регионального развития, в отличие от существующих, предусматривают инфраструктурную трансформацию регионального пространства. Данный подход способствует не только экономическому росту, но и ускорению интеграции национальной хозяйственной системы в европейское пространство.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования имеют практическую ценность. Они могут быть использованы при разработке региональных стратегий и программ развития в контексте евроинтеграционного вектора.

Ключевые слова: инфраструктура, инфраструктурное развитие, региональное пространство, региональное развитие, логистическая трансформация, евроинтеграция.

Ivanova N.V. FEATURES OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SPACE IN THE CONTEXT OF WORLDRIDE TRENDS OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION

Purpose. The aim of this study is an identification of current trends in infrastructure transformation and dominant development of regional space in the context of European integration vector.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study are research works of domestic and foreign scholars on the development of the regional space. The dialectical method of cognition was used in the article.

The article used the dialectical method of cognition, as well as the following methods: a systematic and structural analysis, logical generalization - the study of the formation of scientific positions and forming the methodological foundations of the development of infrastructure of regional space; abstract logic - to form conclusions and suggestions about choosing the model of realization the processes of transformation infrastructure capacity in the context of globalization and regionalization.

Findings. The theoretical basics and organizational aspects of the process of infrastructure transformation of regional economic space were considered. The differences of infrastructure development of the regions, depending on their specialization and territorial deployment features, were proved. It was determined that the success of realization of the modernization of the infrastructure potential will ensure the integration of infrastructure industries in the European network and the effective use of available natural and historic strengths.

Originality. The provisions of regional development were developed. In contrast to existing, they provide the infrastructure transformation of regional space. This approach not only promotes economic growth but also accelerate the integration of national economic system in the European space.

Practical value. These findings have practical value in the development of regional strategies and programs of development in the context of the European integration vector.

Key words: infrastructure, infrastructure development, region space, regional development, logistics transformation, European integration.

Комарова К.В., Ковальчук Н.В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є обґрунтування доцільності врахування концепції соціальної відповідальності в стратегію підприємства.

Методика дослідження. Методичними засадами дослідження стали основні положення теорій управління підприємствами, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо соціальної відповідальності бізнесу. Використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання; логічний; системний аналіз; абстрактно-логічний та інші при: визначенні рівнів соціальної відповідальності та основних переваг соціально орієнтованих підприємств; формулюванні основних принципів довгострокової корпоративної стратегії діяльності компанії у напрямі соціальної відповідальності; виділенні основних етапів стратегії соціальної відповідальності бізнесу для українських підприємств; обґрунтуванні важливості включення соціально відповідальних підходів при розробці стратегії підприємства.

Результати дослідження. Обґрунтовано важливість соціально відповідальних підходів в формуванні стратегії розвитку підприємств, зокрема подано авторське визначення стратегії соціальної відповідальності бізнесу, під якою слід розуміти план дій, спрямований на виконання місії соціально-орієнованого підприємства, досягнення цілей на довгострокову перспективу розвитку підприємства та забезпечення внеску в розвиток суспільства. Визначено рівні соціальної відповідальності та основні переваги соціально орієнтованих підприємств, сформульовані основні принципи формування довгострокової корпоративної стратегії діяльності компанії у напрямі соціальної відповідальності. Виділені основні етапи формування стратегії соціальної відповідальності бізнесу для українських підприємств. Розглянуто основні можливі складові корпоративної стратегії, що полягають в забезпеченні високого рівня соціальної відповідальності бізнесу: розробка концепції навчання персоналу, зміцнення соціальної захищеності працівників, здоров'я населення (громади), розвиток місцевої та регіональної інфраструктури, задоволення потреб споживачів.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістала подальшого розвитку теорія соціальної відповідальності бізнесу, зокрема концептуальні засади щодо доцільності включення соціально відповідальних підходів в стратегію управління підприємством.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть стати основою подальших досліджень теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із розробкою стратегії розвитку підприємств на засадах соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, стратегія розвитку, управління підприємством, стейкхолдери, конкурентоспроможність.

Комарова Е.В., Ковальчук Н.В. СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является обоснование целесообразности включения концепции социальной ответственности в стратегию предприятия.

Методика исследования. Методическими основами исследования стали основные положения теорий управления предприятиями, научные труды отечественных и зарубежных ученых по социальной ответственности

бизнеса. Использованы следующие методы исследования: диалектический метод познания; логический; системный анализ; абстрактно-логический и другие при: определении уровней социальной ответственности и основных преимуществ социально ориентированных предприятий; формулировке основных принципов долгосрочной корпоративной стратегии деятельности компании в направлении социальной ответственности; выделении основных этапов стратегии социальной ответственности бизнеса для украинских предприятий; обосновании важности включения социально ответственных подходов при разработке стратегии предприятия.

Результаты исследования. Обоснована важность подходов социальной ответственности в формировании стратегии развития предприятий, в частности представлено авторское определение стратегии социальной ответственности бизнеса, под которой следует понимать план действий, направленный на выполнение миссии социально-ориентированного предприятия, достижения целей на долгосрочную перспективу развития предприятия и обеспечения вклада в развитие общества. Определены уровни социальной ответственности и основные преимущества социально ориентированных предприятий, сформулированы основные принципы формирования долгосрочной корпоративной стратегии деятельности компании в направлении социальной ответственности. Выделены основные этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса для украинских предприятий. Рассмотрены основные возможные составляющие корпоративной стратегии, состоящие в обеспечении высокого уровня социальной ответственности бизнеса: разработка концепции обучения персонала, укрепления социальной защищенности работников, здоровья населения, развитие местной и региональной инфраструктуры, удовлетворение потребностей потребителей.

Научная новизна результатов исследования. Получила дальнейшее развитие теория социальной ответственности бизнеса, в частности концептуальные основы относительно целесообразности включения социально ответственных подходов в стратегии управления предприятием.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут стать основой дальнейших исследований теоретического и прикладного характера, связанных с разработкой стратегии развития предприятий на основе социальной ответственности.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, стратегия развития, управление предприятием, стейкхолдеры, конкурентоспособность.

Komarova K.V., Kovalchuk N.V. SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN INTEGRAL PART OF STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF BUSINESS AT UKRAINE ENTERPRISES

Purpose. The objective of this paper is to give a rationale to the concept of social responsibility in business strategy.

Methodology of research. Methodological foundations of the research are the basic provisions of the theory of business management, scientific works of domestic and foreign scholars on social responsibility. The following research methods are used: dialectical method of knowledge; logical; systematical analysis; abstract-logical and more when: determining the levels of social responsibility and the main advantages of socially-oriented businesses; formulating the basic principles of long-term corporate strategy of the company in the direction of social responsibility; allocating of core stages of corporate social responsibility strategy for Ukrainian enterprises; substantiating the importance of including socially responsible approaches when developing business strategy.

Findings. Substantiated the importance of socially responsible approaches in the formation of enterprise development strategy, in particular, the author's definition of enterprise social responsibility strategy is given, by which an action plan aiming to fulfill the mission of socio-oriented enterprise, reaching the objectives for the long term development of the company and providing contribution to the development of society is understood. The levels of social responsibility and the main benefits of socially oriented enterprises are determined, the basic principles of forming a long-term corporate strategy in the direction of social responsibility are formulated. The basic stages of corporate social responsibility strategy for Ukrainian enterprises are distinguished. Basic possible components of corporate strategy, which lie in ensuring a high level of corporate social responsibility: development of personnel training concept, strengthening the social protection of workers, public health (community), development of local and regional infrastructure, customer satisfaction are considered.

Originality. The theory of corporate social responsibility got further development, including conceptual basis on the feasibility of introducing socially responsible approaches to business management strategy.

Practical value. The results can be the basis for further research of theoretical and applied nature, that have to do with developing business development strategy on a basis of social responsibility.

Key words: enterprise social responsibility, development strategy, business management, stakeholders, competitiveness.

Бурлаков О.С., Мушеник І.М. ОЦІНКА ЯКОСТІ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЕРЕДОВИЩА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ MOODLE

Мета. Дослідження принципів реалізації системного підходу до оцінки якості електронних тестових завдань діагностики знань студентів економічних спеціальностей засобами середовища дистанційного навчання MOODLE.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених з питань оцінки якості освіти з використанням інструментарію комп'ютеризації тестового контролю. Досягнення поставленої мети здійснювалось з використанням наступних наукових прийомів і методів дослідження: монографічний (при огляді та вивченні літературних джерел щодо комп'ютеризації контролю якості

знань), аналізу та синтезу (для дослідження та узагальнення результатів дослідження); логіко-теоретичний та діалектичний (для формування висновків дослідження).

Результати дослідження. У статті розглянуті статистичні показники оцінки якості тестових завдань, що розраховуються середовищем дистанційного навчання MOODLE. В результаті дослідження виявлено фактори, які впливають на надійність тестового завдання. Наведено приклади їх використання при аналізі результатів проходження тестів студентами.

Наукова новизна результатів дослідження. Досліджено та апробовано методику оцінки якості тестових матеріалів у системі дистанційної освіти MOODLE, заснованих на підходах сучасної теорії педагогічних вимірювань, зокрема розширеної статистичної теорії (Generalizability Theory).

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використанні в навчальних закладах для попередньої оцінки якості завдань тестового контролю знань та умінь студентів ВНЗ України.

Ключові слова. автоматизація, економічні спеціальності, комп'ютеризація, середовище дистанційного навчання, MOODLE, тестові завдання.

Бурлаков А.С., Мушеник И.Н. ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ТЕСТОВЫХ ЗАДАЧ ДИАГНОСТИКИ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ СРЕДСТВАМИ СРЕДЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ MOODLE

Цель. Исследование принципов реализации системного подхода к оценке качества электронных тестовых заданий диагностики знаний студентов экономических специальностей средствами среды дистанционного обучения MOODLE.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи являются труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по вопросам оценки качества образования с использованием инструментария компьютеризации тестового контроля. Достижение поставленной цели осуществлялось с использованием следующих научных приемов и методов исследования: монографический (при осмотре и изучении литературных источников по компьютеризации контроля знаний), анализа и синтеза (для исследования и обобщения результатов исследования); логико-теоретический и диалектический (для формирования выводов исследования).

Результаты исследования. В статье рассмотрены статистические показатели оценки качества тестовых заданий, используемые средой дистанционного обучения MOODLE. В результате исследования выявлены факторы, влияющие на надежность тестового задания. Приведены примеры их использования при анализе результатов прохождения тестов студентами.

Научная новизна результатов исследования. Исследована и апробирована методика оценки качества тестовых материалов в системе дистанционного образования MOODLE, основанных на подходах современной теории педагогических измерений, в том числе расширенной статистической теории (Generalizability Theory). Приведены примеры их использования при анализе результатов прохождения тестов студентами.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы в учебных заведениях для предварительной оценки качества задач тестового контроля знаний и умений студентов ВУЗов Украины.

Ключевые слова. автоматизация, экономические специальности, компьютеризация, среда дистанционного обучения, MOODLE, тестовые задания.

Burlakov O.S., Mushenyk I.M. EVALUATION OF QUALITY OF TEST TASKS FOR DIAGNOSTIC OF STUDENTS' KNOWLEDGE OF ECONOMIC SPECIALTIES BY MEANS OF DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT MOODLE

Purpose. The aim of the article is to study the principles of implementing a systematic approach to assessing the quality of electronic tests for diagnostic students' knowledge of economic specialties by means of distance learning environment MOODLE.

Methodology of research. The works of leading foreign and domestic scholars on the issues of quality of education with using instruments for test control computerization are the methodological and theoretical basis of the article. Achieving this goal was carried out with using these scientific methods and research techniques: monographic (during the revision and study of the literature sources on the computerization of quality control of knowledge); analysis and synthesis (for research and summarizing the results of the study); dialectical, logical and theoretical (for the formation of research conclusions).

Findings. The statistical indicators for quality assessment of tests, calculated by means of distance learning environment MOODLE were considered in the article. The factors affecting the reliability of tests were revealed during the study. The examples of their use in analyzing the results of passing tests by students were given in the article.

Originality. The methodology for assessing the quality of test materials in the system of distance learning MOODLE, based on the approaches of the modern theory of pedagogical measurements, including enhanced statistical theory (Generalizability Theory) was researched and approbated.

Practical value. The obtained results of research can be used in educational institutions for the preliminary assessment of quality tasks for test control of knowledge and skills of university students in Ukraine.

Key words: automation, economic specialties, computerization, distance learning environment, MOODLE, tests.

Гіренко Ю.О. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСЬКОГО ПІДКОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

Мета: Метою статті є узагальнення досвіду з модернізації хмелярської техніки господарств попередніх років, акцентуючи при цьому увагу на необхідності відновлення сучасного виробничого потенціалу існуючої матеріально–технічної бази вітчизняного хмелярського комплексу за рахунок ефективних технічних змін.

Методика дослідження. Теоретичними та методологічними засадами даної статті є висвітлення окремих питань техніко-технологічного розвитку вітчизняного хмелярства з врахуванням розробок, пропозицій окремих вчених. Під час цього дослідження використовувався монографічний, історично-аналітичний та абстрактно-логічний методи для оцінки сучасного техніко-технологічного стану галузі хмелярства, виявлення основних причин занепаду галузі, визначення основних напрямів виходу з кризи. На основі загальних спостережень, певних тенденцій і змін зроблено необхідні висновки щодо перспектив розвитку вітчизняного хмелярського комплексу, його технічної і технологічної модернізації.

Результати дослідження. Виявлено, що хмелярський комплекс є дуже капітало-трудомістким виробництвом, де близько 50 % від всієї кількості необхідних ресурсів витрачається на збір врожаю. Тут велике значення має надання належної уваги ефективній організації виробництва і праці з метою забезпечення належної продуктивності праці і окупності затрат.

Визначено, що важливою складовою успішного розвитку хмелярства є якість товарного продукту. Встановлено, що одним із головних факторів, що впливає на цей показник товарного хмелю є належна організація процесу його сушіння. В гарно висушеному хмелю рівень вологи має бути не вищим за 9–10%. В іншому випадку відбувається знецінення виробленого товару.

Акцентовано увагу на необхідності пошуку нових шляхів модернізації сучасного вітчизняного хмелярського підкомплексу.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено об’єктивну необхідність здійснення технічної і технологічної модернізації виробничого процесу. Запропоновано активно використовувати в сучасній практиці наукові надбання попередніх років і продовжувати більш детально досліджувати та вивчати досвід з метою забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі хмелярства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на відродження в досліджуваному регіоні хмелярства як високоприбуткової галузі. Практичне значення результатів дослідження полягає у плануванні сучасного техніко-технологічного розвитку вітчизняних хмелярських підприємств з врахуванням наукових та виробничих досягнень передових господарств. Вважаємо, що така практика буде однозначно корисною, особливо зважаючи на теперішній занепад хмелярства, однією з основних ознак якої є значна технічна відсталість підприємств, а це в свою чергу не дає їм можливості виробляти конкурентоздатну продукцію.

Ключові слова: галузь хмелярства, хмелярські підприємства, історичний досвід розвитку, науково-технічний прогрес.

Гиренко Ю.А. МОДЕРНИЗАЦИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХМЕЛЕВОДЧЕСКОГО ПОДКОМПЛЕКСА В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является обобщение опыта по модернизации хмелеводческой техники хозяйств предыдущих лет, акцентируя при этом внимание на необходимости восстановления современного производственного потенциала существующей материально-технической базы отечественного хмелеводческого комплекса за счет эффективных технических изменений.

Методика исследования. Теоретическими и методологическими принципами данной статьи является освещение отдельных вопросов технико-технологического развития отечественного хмелеводства с учетом разработок, предложений отдельных ученых**.** Во время этого исследования использовались монографический, исторически-аналитический и абстрактно-логический методы для оценки современного технико-технологического состояния отрасли хмелеводства, выявления основных причин упадка отрасли, определения основных направлений выхода из кризиса. На основе общих наблюдений, определенных тенденций и изменений сделаны необходимые выводы относительно перспектив развития отечественного хмелеводческого комплекса, его технической и технологической модернизации.

Результаты исследования. Выявлено, что хмелеводческий комплекс является весьма капитало-трудоемким производством, где около 50% от всего количества необходимых ресурсов тратится на сбор урожая. Здесь большое значение имеет предоставление должного внимания к эффективной организации производства и труда с целью обеспечения надлежащей производительности труда и окупаемости затрат.

Определено, что важной составляющей успешного развития хмелеводческого производства является качество товарного продукта. Установлено, что одним из главных факторов, влияющих на этот показатель товарного хмеля является надлежащая организация процесса его сушки. В хорошо высушенном хмеле уровень влаги должен быть не выше 9-10%. В противном случае происходит обесценивание производимого товара.

Акцентировано внимание на необходимости поиска новых путей модернизации современного отечественного хмелеводческого подкомплекса.

Научная новизна результатов исследования. Установлено объективную необходимость осуществления технической и технологической модернизации производственного процесса. Предложено активно использовать в современной практике научные достижения предыдущих лет и продолжать более детально исследовать и изучать опыт, с целью обеспечения конкурентоспособного развития отрасли хмелеводства.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на возрождение в исследуемом регионе хмелеводства как высокодоходной отрасли. Практическое значение результатов исследования заключается в планировании современного технико-технологического развития отечественных хмелеводческих предприятий с учетом научных и производственных достижений передовых хозяйств. Считаем, что такая практика будет однозначно полезной, особенно учитывая нынешний

упадок хмелеводства, одним из основных признаков которой является значительная техническая отсталость предприятий, а это в свою очередь не дает им возможности производить конкурентоспособную продукцию.

Ключевые слова: отрасль хмелеводства, хмелеводческие предприятия, исторический опыт развития, научно-технический прогресс.

Girenko Yu.O. MODERNIZATION OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF HOP GROWING SUBCOMPLEX IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to generalize the experience on modernization hop growing technology of enterprises in previous years, while focusing attention on the need to restore the modern production potential of existing material and technical base of domestic hop growing complex through effective technical changes.

Methodology of research. Theoretical and methodological foundations of this article is to highlight some issues of the technical and technological development of the domestic hop growing with taking into account the developments, offers of some scientists.

Monographic, historical and analytical, abstract and logical methods were used during this study to evaluate the current technical and technological state of the hop growing industry, identifying the main causes of the decline of the industry, identifying key trends of emerging from the crisis. Necessary conclusions regarding the prospects of the development of domestic hop growing complex, its technical and technological modernization are made on the basis of general observations, certain trends and changes.

Findings. It was revealed that hop growing complex is very capital and labor intensive manufacturing, where about 50% of the total required resources spent on the harvesting. Giving consideration to the effective organization of production and work to ensure adequate labor productivity and payback costs has great importance there.

It was determined that an important component of successful development of hop growing is a quality of commercial product. It was established that one of the main factors influencing this rate of commodity hops is a proper organization of its drying process. The level of moisture should not be higher than 9–10% in well dried hops. In another case occurs the depreciation of manufactured goods.

The attention is focused to necessity of searching new ways for modernization of modern domestic hop growing subcomplex.

Originality. The objective need for technical and technological modernization of the production process has been established. It has been proposed to use actively scientific achievements of previous years in modern scientific practice and continue to explore it in more detail and learn experience to ensure competitive development of hop growing industry.

Practical value. The obtained results of research are aimed at revival hop growing in the investigated region as a highly profitable industry. The practical significance of the research results consists in the planning of modern technical and technological development of domestic hop growing enterprises taking into account scientific and industrial achievements of advanced economies. We consider that such practices will be definitely helpful, especially given the current decline of hop growing. Substantial technical backwardness of enterprises is one of the main features of hop growing, which in turn does not give them the opportunity to produce competitive products.

Key words: hop growing industry, hop growing enterprises, historical experience of development, scientific and technical progress.

Крицун К.І. МУЛЬТИФРАКТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ ЄВРОПИ: DAX ТА FTSE

Мета. Перевірити фондові індекси на фрактальні властивості за допомогою індексу Херста та наявність довгострокової пам'яті у часових рядах. Дослідити мультифрактальні властивості часових рядів, здійснити розрахунки мультифрактального спектру сингулярності за допомогою методу детрендових флуктуацій та визначення характеру ряду: моно- чи мультифрактал.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи**:** метод аналізу та синтезу – при формуванні визначення поняття фінансовий індикатор для фінансового ринку та інтерпретації отриманих результатів; метод експерименту у вигляді розрахунку індексу Херста використаний для перевірки гіпотези про фрактальні властивості часових рядів фінансових ринків, а також для розрахунків мультифрактального спектру сингулярності і для виявлення моно- чи мультифрактальних властивостей у часових рядах; метод порівняння – для виявлення в часовому ряді довгострокової пам'яті чи наявності броунівського руху.

Результати дослідження. В процесі дослідження виявлено, що фрактальний аналіз є перспективним інструментом дослідження фінансових часових рядів на наявність довгострокової пам'яті чи броунівського руху за допомогою розрахунку індексу Херста, а також при наявності фрактальних властивостей, виявлення моно- чи мультифрактальних характеристик і мультифрактального спектру сингулярності часових рядів.

Встановлено, що індекс DAX на проміжку з 2014 по 2016 роки характеризується наявністю фрактальної структури, тобто часовий ряд є персистентним і буде зберігати тенденцію динаміки. Визначено, що індекс Херста фондового індексу FTSE близький до значення 0,5, тому спостереження випадкові і некорельовані, а теперішні значення часового ряду не впливають на майбутні і часовий ряд проявляє властивості броунівського руху.

Наукова новизна результатів дослідження. Отримано нові результати в галузі дослідження динаміки фондових ринків за допомогою мультифрактального аналізу та розрахунку індексу Херста.

Практична значущість результатів дослідження. За допомогою результатів дослідження можна здійснювати аналіз й інших фінансових індикаторів та індексів, а також виявляти фрактальні чи броунівські характеристики ряду з метою прогнозування майбутніх значень та кризових явищ.

Ключові слова: фінансові індикатори, динаміка фондових індексів Європи, мультифрактальний аналіз, фондовий ринок, фондові індекси, індекс Херста.

Крицун К.И. МУЛЬТИФРАКТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ФОНДОВЫХ ИНДЕКСОВ ЕВРОПЫ: DAX ТА FTSE

Цель. Проверить фондовые индексы на фрактальные свойства с помощью индекса Херста и наличие долговременной памяти во временных рядах. Исследовать мультифрактальные свойства временных рядов, осуществить расчеты мультифрактального спектра сингулярности с помощью метода детрендових флуктуаций и определения характера ряда: моно- или мультифрактал.

Методика исследования. Метод анализа и синтеза использован при формировании определения понятия финансовый индикатор для рынка и интерпретации полученных результатов.

Метод эксперимента использован в виде расчета индекса Херста для проверки гипотезы о фрактальных свойствах временных рядов финансовых рынков, а также для расчетов мультифрактального спектра сингулярности для выявления моно- или мультифрактальных свойств во временных рядах.

Метод сравнения использован для выявления во временном ряде долговременной памяти или наличия броуновского движения.

Результаты исследования. В процессе исследования выявлено, что фрактальный анализ является перспективным инструментом исследования финансовых временных рядов на наличие долговременной памяти или броуновского движения с помощью расчета индекса Херста. А также при наличии фрактальных свойств, выявлении моно- или мультифрактальных характеристик, а также мультифрактального спектра сингулярности временных рядов.

Установлено, что индекс DAX на промежутке с 2014 по 2016 годы характеризуется наличием фрактальной структуры, то есть временной ряд является персистентным и будет сохранять тенденцию динамики. Определено, что индекс Херста фондового индекса FTSE близок к значению 0,5, поэтому наблюдения скорее случайные и некоррелированные, а нынешние значения временного ряда не влияют на будущее и временной ряд проявляет свойства броуновского движения.

Научная новизна результатов исследования. Получено новейшие результаты в области исследования динамики фондовых рынков с помощью мультифрактального анализа.

Практическая значимость результатов исследования. С помощью результатов исследования можно осуществлять анализ других финансовых индикаторов и индексов, а также выявить фрактальные или броуновские характеристики ряда с целью прогнозирования будущих значений и кризисных явлений.

Ключевые слова: финансовые индикаторы, динамика фондовых индексов Европы, мультифрактальный анализ, фондовый рынок, фондовые индексы, индекс Херста.

Krytsun K.I. MULTIFRACTAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF EUROPEAN STOCK INDEXES: DAX AND FTSE

Purpose. Check stock indices on fractal properties using Hurst index to check the presence of long memory in time series. Explore the multifractal properties of time series, making calculations multifractal singularity spectrum using the method detrended fluctuations and determine the nature of series: mono- or multifractals.

Methodology of research. The method of analysis and synthesis was used for formulation definition of financial indicators for the financial market and interpretation of the results.

Experimental method was used in the form of calculating Hurst index to test the hypothesis fractal properties of time series of financial markets and for calculation multifractal singularity spectrum to identify mono- or multifractal properties in time series.

The method of comparison was used to detect in time series a number of long-term memory or the presence of Brownian motion.

Findings. The study shows that fractal analysis is a promising tool for the study of financial time series for the long-term memory or Brownian motion using Hurst index calculation. As well as the presence of fractal properties, identification mono- or multifractal characteristics and multifractal singularity spectrum time series.

DAX Index in the range of 2014 to 2016 is characterized by a fractal structure, time series is persistent and will maintain the trend dynamics. However, Hurst index FTSE stock index close to the value of 0.5 that mean a time series has random and uncorrelated observations, and the present value of a time series does not affect the future and shows the time series properties of Brownian motion.

Originality. The study obtains new results in the sphere of stock indexes discovering using multifractal analysis and Hurst index calculation..

Practical value. They are can be used for analysis and investigation other financial indicators, also to identify fractal or Brownian characteristics and to predict future values and the crisis.

Key words: financial indicators, the dynamics of the EU stock indexes, multifractal analysis, stock market, stock index, the index of Herst.

Шаповал В.М., Герасименко Т.В. УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГІРНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розробка методів управління соціально-економічним розвитком гірничодобувного підприємства, здатного забезпечити його стійке функціонування і розвиток у короткостроковому і довгостроковому періодах.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і закордонних вчених, пов'язані з питаннями управління соціально-економічним розвитком підприємства, законодавчі і нормативні акти України в даній сфері, матеріали спеціалізованих наукових конференцій і симпозіумів. В процесі дослідження використовувалися такі методи: логічного та порівняльного

аналізу – при обґрунтуванні критеріїв соціальної та економічної ефективності функціонування та розвитку гірничодобувного підприємства; системного аналізу – при визначенні сутності управління соціально-економічним розвитком підприємства; статистичний та метод економічного аналізу – при встановленні необхідності забезпечення збалансованості інтересів основних суб'єктів підприємства (власників і персоналу).

Результати дослідження. Розроблено критерії соціальної та економічної ефективності функціонування та розвитку гірничодобувного підприємства, особливістю яких є використання як основи показників динаміки і структури доданої вартості.

Визначено, що управління соціально-економічним розвитком гірничодобувного підприємства може розглядатися як цілеспрямований процес формування і розподілу доданої вартості для задоволення інтересів основних суб'єктів підприємства і досягнення заданих темпів розвитку. Встановлено об'єктивну необхідність забезпечення збалансованості інтересів основних суб'єктів підприємства (власників і персоналу), при якій досягається умовна рівновага не тільки в задоволенні інтересів, але і узгодженість у цілях, діях і розподілі результатів цих дій.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розкритті та науковому обґрунтуванні сутності соціально-економічного розвитку гірничодобувного підприємства, яка полягає в задоволенні інтересів його суб'єктів в короткостроковому і довгостроковому періодах в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища.

Практична значущість результатів дослідження. Застосування механізму при розробці програм розвитку гірничодобувного підприємства сприяє підвищенню ефективності і стійкості його соціально-економічного розвитку на основі балансу соціальних та економічних інтересів суб'єктів підприємства, а також оптимізації управлінських рішень і більш ефективного використання ресурсів підприємства.

Ключові слова: гірничодобувна галузь, управління, соціально-економічний розвиток, фінансовий результат підприємства.

Шаповал В.М., Герасименко Т.В. УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ГОРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка методов управления социально-экономическим развитием горнодобывающего предприятия, способного обеспечить его устойчивое функционирование и развитие в краткосрочном и долгосрочном периодах.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные разработки отечественных и зарубежных ученых, связанные с вопросами управления социально-экономическим развитием предприятия, законодательные и нормативные акты Украины в данной сфере, материалы специализированных научных конференций и симпозиумов. В процессе исследования использовались следующие методы: логического и сравнительного анализа – при обосновании критериев социальной и экономической эффективности функционирования и развития горнодобывающего предприятия; системного анализа – при определении сущности управления социально-экономическим развитием предприятия; статистический и метод экономического анализа – при установлении необходимости обеспечения сбалансированности интересов основных субъектов предприятия (владельцев и персонала).

Результаты исследования. Разработаны критерии социальной и экономической эффективности функционирования и развития горнодобывающего предприятия, особенностью которых является использование в качестве основы показателей динамики и структуры добавленной стоимости.

Определено, что управление социально-экономическим развитием горнодобывающего предприятия может рассматриваться как целенаправленный процесс формирования и распределения добавленной стоимости для удовлетворения интересов основных субъектов предприятия и достижения заданных темпов развития. Установлено объективную необходимость обеспечения сбалансированности интересов основных субъектов предприятия (владельцев и персонала), при которой достигается условное равновесие не только в удовлетворении интересов, но и согласованность в целях, действиях и распределении результатов этих действий.

Научная новизна результатов исследования заключается в раскрытии и научном обосновании сущности социально-экономического развития горнодобывающего предприятия, заключающегося в удовлетворении интересов его субъектов в краткосрочном и долгосрочном периодах в условиях меняющейся внешней и внутренней среды.

Практическая значимость результатов исследования. Применение механизма при разработке программ развития горнодобывающего предприятия способствует повышению эффективности и устойчивости его социально-экономического развития на основе баланса социальных и экономических интересов субъектов предприятия, а также оптимизации управленческих решений и более эффективного использования ресурсов предприятия.

Ключевые слова: горнодобывающая отрасль, управление, социально-экономическое развитие, финансовый результат предприятия.

Shapoval V.M., Herasymenko T.V. MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF MINING ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to provide management of socio-economic development of the mining enterprise, capable of ensuring its sustainable operation and development in the short and long term.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study are researches of domestic and foreign scientists associated with the management of socio-economic development of the enterprise, legislative and regulatory acts of Ukraine in this field, the specialized materials of scientific conferences and symposia. The study used the following methods: logical and comparative analysis – in rationale the criteria of social and economic efficiency of the operation and development of mining enterprises; system analysis – in determining the nature of management of socio-

economic development of the enterprise; statistical and economic analysis method – in determining the need to balance the interests of the major subjects of the enterprise (owners and staff).

Findings. The criteria of social and economic efficiency of functioning and development of the mining enterprise, the feature of which is using the indicators of the dynamics and structure of added value are worked out.

It was determined that the management of socio-economic development of the mining enterprise can be considered as a purposeful process of formation and distribution of added value to satisfy the interests of the major subjects of the enterprise and achieve the project rate of development. Established an objective the need to balance the interests of the major subjects of the enterprise (owners and staff), which achieves a balance conditional not only to meet the interests, but also for the purpose of consistency, the actions and the distribution of the results of these actions. The objective need of balancing the interests of the major subjects of the enterprise (owners and staff), which achieves a balance conditional not only to satisfy the interests of consistency and in goals, the actions and the distribution of the results of these actions is established.

Originality. Scientific originality of the results of the study is to uncover and scientific substantiation of the essence of the socio-economic development of the mining company, is to satisfy the interests of the enterprise entities in the short and long term in the changing internal and external environment.

Practical value. The using of the mechanism in the development of the mining enterprise development programs contributes to the efficiency and sustainability of its social and economic development based on a balance of social and economic interests of the enterprise entities, as well as the optimization of management decisions and more effective using of resources of the enterprise.

Key words: mining industry, management, socio-economic development, the financial results of the enterprise.

Захарченко В.І., Захарченко Н.В. ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ РЕСУРСІВ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЛЕКСАХ

Мета. Метою статті є вирішення завдання забезпечення заданої швидкості розвитку підприємств країни на шляху створення умов для розширення можливостей приватних компаній і диференційованого регулювання їх діяльності.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено системно-аналітичний підхід до вивчення економічних явищ та процесів, відповідно до якого виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню напрямів концентрації ресурсів у високотехнологічних комплексах.

Для вирішення завдань використовувались такі методи: метод комплексного системного аналізу економічних явищ – для повної та адекватної оцінки досліджуваних явищ (при формуванні понятійного апарату дослідження); метод асоціацій та аналогій (для групування підприємств за кількістю найманого персоналу); методи статистичного аналізу (для аналізу територіального комплексу фірм); графічний (у процесі побудови моделі територіального комплексу підприємств, визначення напрямків концентрації ресурсів та послідовності етапів обєднання двох рівнозначних високотехнологічних комплексів); прогностичний метод – для підготовки висновків щодо можливості застосування зарубіжного досвіду США та пропозицій вітчизняних фахівців щодо вдосконалення географічного розподілу підприємств по території України).

Результати дослідження. Виявлено, що економічне зростання не є абстрактною категорією – воно означає реальне збільшення виробництва товарів і послуг конкретними фірмами і споживання цієї продукції населенням. З'ясовано, що найбільш продуктивним є підхід, що розкриває механізми формування доданої вартості як на мікрорівні – на рівні окремої фірми, так і на макрорівні, коли розглядається комплекс фірм, який власне і формує валовий внутрішній продукт країни. Встановлено, що наявність значних накопичених фінансових ресурсів як у бізнесі, так і у фінансовій системі держави дає змогу реалізовувати масштабні проекти в різних регіонах країни. Передбачено, що цілеспрямована концентрація коштів у тих регіонах України, в яких збереглися і розвиваються прикладні наукові дослідження, створить умови для якнайшвидшого зростання корпорацій – технологічних лідерів.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку теоретичних і методичних положень щодо пошуку нових підходів, які розкривають можливості високотехнологічного розвитку підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонована стратегія розвитку, підтримувана всіма формами і методами державного регулювання та сприяння, дасть потужний ривок економіці країни і значно поліпшить рівень добробуту людей.

Ключові слова: економічний ріст, ефективність підприємств, розмір підприємства, концентрація ресурсів, периферія, стратегія.

Захарченко В.И., Захарченко Н.В. ИССЛЕДОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ КОНЦЕНТРАЦИИ РЕСУРСОВ В ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСАХ

Цель. Целью статьи является решение задачи обеспечения заданной скорости развития предприятий страны на пути создания условий для расширения возможностей частных компаний и дифференцированного регулирования их деятельности.

Методика исследования. В основу исследования положен системно-аналитический подход к изучению экономических явлений и процессов, в соответствии с которым выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разработок отечественных и зарубежных ученых, посвященных исследованию направлений концентрации ресурсов в высокотехнологичных комплексах.

Для решения задач использовались следующие методы: метод комплексного системного анализа экономических явлений – для полной и адекватной оценки исследуемых явлений (при формировании понятийного аппарата исследования); метод ассоциаций и аналогий (для группировки предприятий по количеству наемного персонала); методы статистического анализа (для анализа территориального комплекса фирм) графический (в процессе построения модели территориального комплекса предприятий, определение направлений концентрации ресурсов и последовательности этапов объединения двух равнозначных высокотехнологичных комплексов) прогностический метод – для подготовки выводов относительно возможности применения зарубежного опыта США и предложений отечественных специалистов по совершенствованию географического распределения предприятий по территории Украины).

Результаты исследования. Выявлено, что экономический рост не является абстрактной категорией – он означает реальное увеличение производства товаров и услуг конкретными фирмами и потребления этой продукции населением. Установлено, что наиболее продуктивным представляется подход, раскрывающий механизмы формирования добавленной стоимости как на микроуровне – на уровне отдельной фирмы, так и на макроуровне, когда рассматривается комплекс фирм, который собственно и формирует валовой внутренний продукт страны. Установлено, что наличие значительных накопленных финансовых ресурсов, как в бизнесе, так и в финансовой системе государства позволяет реализовывать масштабные проекты в различных регионах страны. Предполагается, что целенаправленная концентрация средств в тех регионах Украины, в которых сохранились и развиваются прикладные научные исследования, создаст условия для скорейшего роста корпораций – технологических лидеров.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована необходимость дальнейшего развития теоретических и методических положений по поиску новых подходов, раскрывающих возможности высокотехнологичного развития предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Предложена стратегия развития, поддерживаемая всеми формами и методами государственного регулирования и содействия, которая даст мощный рывок экономике страны и значительно улучшит уровень благосостояния людей.

Ключевые слова: экономический рост, эффективность предприятий, размер предприятия, концентрация ресурсов, периферия, стратегия.

Zakharchenko V.I., Zakharchenko N.V. RESEARCH OF DIRECTIONS FOR CONCENTRATION OF RESOURCES IN HI-TECH COMPLEXES

Purpose. The aim of the article is a decision of task of providing of the set speed of development of enterprises of country on the way of conditioning for expansion of possibilities of private companies and differentiated adjusting of their activity.

Methodology of research. In basis of research the system-analytical going is fixed near the study of the economic phenomena and processes, in accordance with that theoretical generalization of scientific conceptions, developments of home and foreign scientists, directions of concentration of resources sanctified to research is executed in hi-tech complexes.

For the decision of tasks such methods were used: method of complex analysis of the systems of the economic phenomena - for the complete and adequate estimation of the investigated phenomena (at forming of concept vehicle of research); method of associations and analogies (for the groupment of enterprises after the amount of the hired personnel); methods of statistical analysis (for the analysis of territorial complex of firms); graphic (in the process of construction of model of territorial complex of enterprises, determination of directions of concentration of resources and sequence of the stages association of two equivalent hi-tech complexes); forecast method - for preparation of conclusions in relation to possibility of application of foreign experience of the USA and suggestions of home specialists in relation to perfection of geographical distribution of enterprises for territories of Ukraine).

Findings. It was revealed that the economy growing is not an abstract category is means the real increase of producing goods and services certain firms and consumption of this products to the populations. It was found that most productive approach, that exposes the mechanisms of forming of valueadded both on a microlevel - at the level of separate firm and on a macrolevel, when the complex of firms, that forms the gross domestic product of country actually and, is examined.

It has been established that the presence of a significant accumulation of financial resources, both in business and in the financial system of the state allows to realize a scale project of in the different regions of country. It is assumed that the concentration of money in those regions of Ukraine, the applied scientific researches were saved in that and develop, will create terms for the most rapid increase of corporations - technological leaders.

Originality. It has been established the necessity of further development of theoretical and methodical positions in relation to the search of new approaches that expose possibilities of hi-tech development of enterprise.

Practical value. An offer strategy of development, supported by all forms and methods of government control and assistance, will give a powerful jerk to the economy of country and considerably will improve the level of welfare of people.

Key words: economy growing, efficiency of enterprises, size of enterprise, concentration of resources, periphery, strategy.

Балахонова О.В. ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розробити теоретичне обґрунтування побудови сучасної організаційної структури підприємства, яка відповідає зовнішнім ситуаційним чинникам та внутрішній злагодженості організаційних механізмів.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено системно-аналітичний підхід до вивчення організаційної структури підприємства, відповідно до якого виконано теоретичне узагальнення наукових

концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню побудови структури організації. В процесі дослідження використовувались такі методи: метод комплексного системного аналізу економічних явищ – для повної та адекватної оцінки досліджуваних явищ (при формуванні понятійного апарату дослідження); метод асоціацій та аналогій (для формування збільшеної структури підприємства); прогностичний метод – для підготовки висновків щодо можливості застосування зарубіжного досвіду та пропозицій вітчизняних фахівців щодо вдосконалення процесу побудови організаційної структури промислового підприємства).

Результати дослідження. Обґрунтовано, що організаційна структура підприємства в кожному конкретному випадку повинна мати своє оригінальне наповнення, яке визначить і величину кожного її блоку, і його взаємовідносини з іншими блоками, і розподіл владних повноважень, і інші параметри організаційного дизайну. Визначено, що для створення конкретної конфігурації організаційної структури потрібно особливим чином згрупувати відзначені елементи структури із зовнішніми ситуаційними чинниками (галузевою належністю підприємства, поточною стадією її життєвого циклу і т. д.) і врахувати побажання замовника щодо значень окремих параметрів дизайну.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено технологічний інструментарій розвитку організаційного структурування підприємства, який, на відміну від існуючих, втілює координаційний механізм та сприяє досягненню оптимальної чисельності персоналу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані для розробки вдосконаленої організаційної структури підприємства, яке спрямовує процес стандартизації рішень в русло вдосконалення управління персоналом. Це дозволило обґрунтувати технологічний інструментарій розвитку організаційного структурування підприємства, в результаті чого можна досягти підвищення продуктивності співробітників компанії.

Ключові слова: організаційна структура, проектування, механізм, результат, стратегія, контроль.

Балахонова О.В. ПОСТРОЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Разработать теоретическое обоснование построения современной организационной структуры предприятия, которая соответствует внешним ситуационным факторам и внутренней слаженности организационных механизмов.

Методика исследования. В основу исследования положен системно-аналитический подход к изучению организационной структуры предприятия, в соответствии с которым выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разработок отечественных и зарубежных ученых, посвященных исследованию построения структуры организации. В процессе исследования использовались такие методы: метод комплексного системного анализа экономических явлений – для полной и адекватной оценки исследуемых явлений (при формировании понятийного аппарата исследования); метод ассоциаций и аналогий (для формирования увеличенной структуры предприятия); прогностический метод – для подготовки выводов относительно возможности применения зарубежного опыта и предложений отечественных специалистов относительно совершенствования процесса построения организационной структуры промышленного предприятия).

Результаты исследования. Обосновано, что организационная структура предприятия в каждом конкретном случае должна иметь свое оригинальное наполнение, которое определит и величину каждого ее блока, и его взаимоотношения с другими блоками, и распределение властных полномочий, и другие параметры организационного дизайна. Определено, что для создания конкретной конфигурации организационной структуры нужно особенным образом сгруппировать отмеченные элементы структуры с внешними ситуационными факторами (отраслевой принадлежностью предприятия, текущей стадией его жизненного цикла и т. д.) и учесть пожелание заказчика относительно значений отдельных параметров дизайна.

Научная новизна результатов исследования. Разработан технологический инструментарий развития организационной структуризации предприятия, которое, в отличие от существующих, воплощает координационный механизм и способствует достижению оптимальной численности персонала.

Практическая значимость результатов исследования. Представлено теоретическое обоснование разработки усовершенствованной организационной структуры предприятия, которое направляет процесс стандартизации решений в русло совершенствования управления персоналом. Это позволило обосновать технологический инструментарий развития организационного структурирования предприятия, в результате чего можно достичь повышения производительности сотрудников компании.

Ключевые слова: организационная структура, проектирование, механизм, результат, стратегия, контроль.

Balahonova O.V. CONSTRUCTION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Purpose. To work out the theoretical ground of construction of enterprise modern organizational structure, that answers external situational factors and internal harmony of organizational mechanisms.

Methodology of research. In basis of research the system-analytical going is fixed near the study of organizational structure of enterprise, in accordance with that theoretical generalization of scientific conceptions, developments of the home and foreign scientists sanctified to research construction of organization structure is executed. In the process of research such methods were used: method of complex analysis the systems of the economic phenomena – for the complete and adequate estimation of the investigated phenomena (at forming of concept vehicle of research); method of associations and analogies (for forming of megascopic structure of enterprise); forecast method - for preparation of conclusions in relation to possibility of application foreign experience and suggestions of home specialists in relation to perfection process construction of organizational structure of industrial enterprise).

Findings. Is substantiated that the organizational structure of enterprise in every certain case must have the original filling that will define the size of every it's block, and it's mutual relations with other blocks, and distribution of imperious plenary powers, and other parameters of organizational design. Is defined that creation of certain configuration

of organizational structure it is needed by the special character to group the marked elements of structure with external situational factors (branch belonging of enterprise, by the current stage it's life cycle and etc.) and take into account the wish of customer in relation to the values of separate parameters of design.

Originality. Development the technological tool of organizational structuring of enterprise that, unlike existing incarnates a coordinating mechanism and assists the contribute to the optimum headcount

Practical value. The got results can be used for development improved organizational structure of enterprise that directs the process of standardization of decisions in the river-bed of perfection personnel management. It allowed to ground the technological tool of development organizational structuring of enterprise, as a result of what it is possible to attain the increase the company productivity of employees.

Key words: the organizational structure, the design, the mechanism, the result of the strategy, control.

Юшкевич О.О. ГАЛЬМІВНИЙ ВПЛИВ РАДІАЦІЙНОГО ЗАБРУДНЕННЯ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: 30 РОКІВ ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧАЕС

Мета. Системне представлення результатів гальмівного впливу радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств**.**

Методика дослідження. В процесі дослідження враховано нормативні положення чинного законодавства, що регулюють проблеми господарської діяльності та соціального захисту населення від наслідків аварії на ЧАЄС. Використано такі основні методи дослідження: системного аналізу, ранжування, порівнянь (для обґрунтування особливостей гальмівного впливу радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств та визначення його соціально-економічних наслідків).

Результати дослідження. Розкрито особливості гальмівного екологічного впливу радіаційного забруднення на розвиток сільськогосподарських підприємств та визначено його соціально-економічні наслідки. На основі ранжування встановлено рейтинги сільськогосподарських підприємств найбільш радіоактивно забруднених областей (Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської, Чернігівської) в загальноукраїнському виробництві основних видів продукції рослинництва. Проаналізовано результати допустимих рівнів радіонуклідного забруднення продуктів харчування та продовольчої сировини на вміст радіонуклідів цезію-137 та стронцію-90. Критично оцінено пропонований розподіл населених пунктів зон радіаційного забруднення експертною групою Національної комісії з радіаційного захисту населення України.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено якісно нові підходи до забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення з урахуванням вимог радіаційної безпеки, що передбачають досягнення локальних цілей на таких рівнях: виробничий; соціальний та екологічний.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження слугують основою для забезпечення безпечного проживання населення в зоні радіаційного забруднення та виробництва екологічно чистої продукції сільськогосподарськими підприємствами

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, радіаційне забруднення, розвиток.

Юшкевич А.А. ТОРМОЗЯЩЕЕ ВЛИЯНИЕ РАДИАЦИОННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: 30 ЛЕТ ПОСЛЕ АВАРИИ НА ЧАЭС

Цель. Системное представление результатов тормозящего влияния радиационного загрязнения на развитие сельскохозяйственных предприятий

Методика исследования. В процессе исследования учтены нормативные положения действующего законодательства, регулирующего проблемы хозяйственной деятельности и социальной защиты населения от последствий аварии на ЧАЭС. Использованы следующие основные методы исследования: системного анализа, ранжирования, сравнений (для обоснования особенностей тормозящего влияния радиационного загрязнения на развитие сельскохозяйственных предприятий и определения его социально-экономических последствий).

Результаты исследования. Раскрыты особенности тормозящего экологического воздействия радиационного загрязнения на развитие сельскохозяйственных предприятий и определены его социально-экономические последствия. На основе ранжирования установлены рейтинги сельскохозяйственных предприятий наиболее радиоактивно загрязненных областей (Волынской, Житомирской, Киевской, Ровенской, Черниговской) во всеукраинском производстве основных видов продукции растениеводства. Проанализированы результаты допустимых уровней радиоактивного загрязнения продуктов питания и продовольственного сырья на содержание радионуклидов цезия-137 и стронция-90. Критически оценено предлагаемое распределение населенных пунктов зон радиационного загрязнения экспертной группой Национальной комиссии по радиационной защите населения Украины.

Научная новизна результатов исследования. Определены качественно новые подходы к обеспечению развития сельскохозяйственных предприятий зоны радиационного загрязнения с учетом требований радиационной безопасности, предусматривающие достижение локальных целей на следующих уровнях: производственный; социальный и экологический.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования служат основой для обеспечения безопасного проживания населения в зоне радиационного загрязнения и производства экологически чистой продукции сельскохозяйственными предприятиями.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, радиационное загрязнение, развитие.

Yushkevych O.O. INHIBITORY INFLUENCE OF RADIATION CONTAMINATION ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: 30 YEARS AFTER THE CHERNOBYL ACCIDENT

Purpose. The aim of the article is a systemic presentation of results of inhibitory influence of radioactive

contamination on the development of agricultural enterprises.

Methodology of research. The normative regulations of current legislation that regulate issues of economic and social protection of population from the consequences of the Chernobyl accident are taken into account in the process of research. The following basic methods of investigation were used: system analysis, ranking, comparisons (for substantiation peculiarities of inhibitory influence of radioactive contamination on the development of agricultural enterprises and determination its social and economic consequences).

Findings. The peculiarities of inhibitory influence of radioactive contamination on the development of agricultural enterprises were disclosed and its social and economic consequences were determined. It has been established the ratings of agricultural enterprises the most radioactively contaminated regions (Volyn, Zhytomyr, Kyiv, Rivne, Chernihiv) in the all-Ukrainian production of major crop production on the basis of ranking. The results of acceptable levels of radioactive contamination of foodstuffs and food raw material according to the content of cesium – 137 and strontium – 90 have been analyzed. The proposed distribution of human settlements in zones of radiation contamination was critically reviewed by expert group of National Commission for Radiation Protection in Ukraine.

Originality. Qualitatively new approaches to the provision of the development of agricultural enterprises in the zones of radioactive contamination were proposed with taking into account the requirements of radiation safety, which envisaging achievement of local goals at the following levels: manufacturing, social and environmental.

Practical value. The obtained results of research serve as a basis for providing safe living of the population in the zone of radioactive contamination and production of ecologically pure products by agricultural enterprises.

Key words: agricultural enterprise, radioactive contamination, development.

Пономаренко Т.В. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є обґрунтування ключових методологічних положень оцінювання економічної стійкості підприємства, які ґрунтуються на здобутках сучасних управлінських теорій та враховують латентний характер цієї дефініції.

Методика дослідження. Для отримання результатів використано наступні методи дослідження: теоретичне узагальнення та систематизація (для типологізації існуючих підходів до оцінювання економічної стійкості); індукції і дедукції (для визначення причинно-наслідкових зв`язків формування рівня економічної стійкості).

Результати дослідження. Актуалізовано увагу на низькій інформаційній змістовності традиційно використовуваних інтегральних показників стану стійкості, що унеможливлюють отримання адекватних результатів. Обґрунтовано доцільність оцінювання економічної стійкості підприємства на підставі динаміки змін сукупності не інтегрованих індикаторів. Встановлено, що пріоритетними параметрами стану стійкості виступають конкурентні та фінансові, спектр останніх запропоновано визначати на основі симбіозу бухгалтерської та фінансової (вартісної) моделі бізнесу. Доведено, що оцінка економічної стійкості має відносний характер, оскільки репрезентує стан підприємства, відповідно до поточних цільових орієнтирів, інтересів стейкхолдерів, факторів середовища, дій конкурентів. Аргументовано, що об’єктивність оцінювання економічної стійкості забезпечується не стільки констатацією її поточного стану, скільки ступенем наближеності до нього; вектором траєкторії руху у динаміці, часом перебування у певному стані (особливо нестійкому).

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано новий підхід до оцінювання стану підприємства за критерієм стійкості, принципова відмінність якого полягає: 1) у відсутності критичних точок переходу з одного стану в інший; 2) орієнтації на динамічні комбінації параметрів, які створюють передумови для об’єктивних висновків стосовно стану компанії, межі між якими носять умовний характер та апріорі не можуть бути формалізовані одним чисельним значенням; 3) зміщенні аналітичних акцентів з поточного стану до вектору траєкторії руху підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення пропонованої логіки оцінки визначається високим рівнем інформаційної цінності її результатів, які унеможливлюють формальний підхід до якісної інтерпретації стану стійкості; дозволяють визначити вплив часткових моніторингових індикаторів на нього; створюють комплексний базис для прийняття виважених управлінських рішень.

Ключові слова: економічна стійкість, оцінювання стійкості, інтегральний показник, конкурентні параметри, фінансові параметри, шкала стійкості, фінансова модель бізнесу.

Пономаренко Т.В. РАЗВИТИЕ МЕТОДОЛОГИИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является обоснование ключевых методологических положений оценки экономической устойчивости предприятия на основе современных управленческих теорий с учётом её латентного характера.

Методика исследования. Для получения результатов использованы следующие методы исследования: теоретическое обобщение и систематизация (для типологизации существующих подходов к оценке экономической устойчивости); индукции и дедукции (для определения причинно-следственных связей формирования уровня экономической устойчивости).

Результаты исследования. Актуализировано внимание на низкой информационной содержательности традиционно используемых интегральных показателей состояния устойчивости, которые делают невозможным получение адекватных результатов. Обоснована целесообразность оценки экономической устойчивости предприятия на основании динамики изменений совокупности не интегрированных индикаторов. Установлено, что приоритетными параметрами состояния устойчивости выступают конкурентные и финансовые, спектр последних предложено определять на основе симбиоза бухгалтерской и финансовой (стоимостной) модели

бизнеса. Доказано, что оценка экономической устойчивости имеет относительный характер, поскольку отображает состояние предприятия в соответствии с текущими интересами стейкхолдеров, факторов среды, действий конкурентов. Аргументировано, что объективность оценки экономической устойчивости обеспечивается не столько констатацией ее текущего состояния, сколько степенью близости к нему; вектором траектории движения в динамике, временем пребывания в определенном состоянии (особенно неустойчивом).

Научная новизна результатов исследования. Предложен новый подход к оценке состояния предприятия по критерию устойчивости, принципиальное отличие которого заключается: 1) в отсутствии критических точек перехода из одного состояния в другое; 2) ориентации на динамические комбинации параметров, которые создают предпосылки для объективных выводов о состоянии компании, границы между которыми носят условный характер и априори не могут быть формализованы одним численным значением; 3) смещении аналитических акцентов от текущего состояния к вектору траектории движения предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение предлагаемой логики оценки определяется высоким уровнем информационной ценности ее результатов, которые исключают формальный подход к качественной интерпретации состояния устойчивости; позволяют определить влияние частных мониторинговых индикаторов на него; создают комплексный базис для принятия взвешенных управленческих решений.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, оценка устойчивости, интегральный показатель, конкурентные параметры, финансовые параметры, шкала устойчивости, финансовая модель бизнеса.

Ponomarenko T.V. DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the substantiation of the key provisions of the methodological assessment of the economic stability of the enterprise on the basis of modern management theories given its latent nature.

Methodology of research. To obtain results, the following research methods were used: the theoretical generalization and systematization (for a typology of current approaches to evaluating economic sustainability); induction and deduction (to determine causal relationships forming the level of economic stability).

Findings. Satirized attention to the low information richness of content traditionally used integrated sustainability indicators state that make it impossible to obtain adequate results. The expediency of an estimation of economic stability of the enterprise on the basis of the dynamics of changes in the amount of non-integrated indicators has been substantiated. It was found that the priority parameters the state of stability are the competitive and financial range of the past proposed to determine, based on the symbiosis of accounting and financial (cost) business model. It is proved that the estimate of economic stability is relative, since the display state of the enterprise in accordance with the current interests of stakeholders, environmental factors, and the actions of competitors. It argued that an objective assessment of economic sustainability is ensured not so much a statement of its current state, as the degree of proximity to it; vector trajectory over time, the residence time in a particular state (especially unstable).

Originality. The scientific novelty of the study suggest a new approach to assessing the state of the enterprise according to the criterion of sustainability, which is a fundamental difference: 1) in the absence of the critical points of transition from one state to another; 2) focus on the dynamic combination of parameters that create the preconditions for the objective conclusions about the state of the company, the boundaries between them are conditional and a priori cannot be formalized by a numerical value; 3) shift of analytical emphasis on the current state of the enterprise to the vector path of movement.

Practical value. The practical importance of the proposed assessment is determined by the logic high level of informational value of its results, which exclude a formal approach to the qualitative interpretation of the stability of the state; allow us to determine the impact of private monitoring indicators at him; create a comprehensive basis to make informed management decisions.

Key words: economic sustainability, evaluation of sustainability integral index, competitive options, financial options, the stability of the scale, the financial business model.

Данько Ю.І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета дослідження полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні функціонального алгоритму моделювання рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства з врахуванням специфіки агропромислового комплексу та відмінностей конкурентної поведінки суб'єктів агропродовольчих ринків.

Методика дослідження. в процесі наукового дослідження використано загальні і спеціальні методи, зокрема: абстрагування, узагальнення, формалізації та абстрактно-логічний метод – при обґрунтуванні необхідності та передумов формування економіко-математичної регресійної моделі для аграрних підприємств; метод економіко-математичного моделювання виробничих процесів та визначення рівня власної конкурентоспроможності, що зумовлено динамічним розвитком агропромислового сектору економіки та глобалізацією агропродовольчих ринків; метод регресійного аналізу, який дозволяє встановити аналітичний вираз стохастичної залежності між досліджуваними ознаками; графічний метод – для графічного узагальнення уніфікованої системи забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Результати дослідження. В роботі обґрунтовано необхідність та передумови формування економіко-математичної регресійної моделі для аграрних підприємств з метою визначення рівня власної конкурентоспроможності, що зумовлено динамічним розвитком агропромислового сектору економіки та глобалізацією агропродовольчих ринків. Обґрунтовано та графічно узагальнено уніфіковану систему забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства, яка складається з низки підсистем, між якими

існує взаємозв'язок, а сукупна діяльність забезпечує наявність синергетичного ефекту. Запропоновано три етапи алгоритму моделювання рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства. На першому етапі відбувається відбір базової інформації, на другому – попереднє опрацювання вихідних даних, які трансформуються в складові моделі, на третьому – безпосередньо побудова багатофакторної економіко-математичної регресійної моделі.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукову новизну результатів дослідження становить теоретико-методологічне обґрунтування побудови алгоритму моделювання рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства з врахуванням специфіки агропромислового комплексу.

Практична значущість результатів дослідження. Використання запропонованого підходу дасть змогу суб'єктам господарювання агропромислового комплексу моделювати рівень власної конкурентоспроможності з врахуванням показників систем її забезпечення.

Ключові слова: аграрне підприємство, конкуренція, конкурентоспроможність, система забезпечення, економіко-математичне моделювання.

Данько Ю.И. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПОДХОДОВ К МОДЕЛИРОВАНИЮ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель исследования состоит в теоретико-методическом обосновании функционального алгоритма моделирования уровня конкурентоспособности аграрного предприятия с учетом специфики агропромышленного комплекса и различий конкурентного поведения субъектов агропродовольственных рынков.

Методика исследования. В процессе научного исследования использованы общие и специальные методы, в частности: абстрагирование, обобщение, формализации и абстрактно-логический метод – при обосновании необходимости и предпосылок формирования экономико-математической регрессионной модели для аграрных предприятий; метод экономико-математического моделирования производственных процессов и определение уровня собственной конкурентоспособности, что обусловлено динамичным развитием агропромышленного сектора экономики и глобализацией агропродовольственных рынков; метод регрессионного анализа, который позволяет установить аналитическое выражение стохастической зависимости между исследуемыми признаками; графический метод – для графического обобщения унифицированной системы обеспечения конкурентоспособности аграрного предприятия.

Результаты исследования. В работе обоснована необходимость и предпосылки формирования экономико-математической регрессионной модели для аграрных предприятий, с целью определения уровня собственной конкурентоспособности, что обусловлено динамичным развитием агропромышленного сектора экономики и глобализацией агропродовольственных рынков. Обосновано и графически обобщено унифицированную систему обеспечения конкурентоспособности аграрного предприятия, которая состоит из ряда подсистем, между которыми существует взаимосвязь, а совместная деятельность обеспечивает наличие синергетического эффекта. Предложены три этапа алгоритма моделирования уровня конкурентоспособности аграрного предприятия. На первом этапе происходит отбор базовой информации, на втором – предварительную обработку исходных данных, которые трансформируются в составляющие модели, на третьем – непосредственно построение многофакторной экономико-математической регрессионной модели.

Научная новизна результатов исследования. Научную новизну результатов исследования составляет теоретико-методологическое обоснование построения алгоритма моделирования уровня конкурентоспособности аграрного предприятия с учетом специфики агропромышленного комплекса.

Практическая значимость результатов исследования. Использование предложенного подхода позволит субъектам хозяйствования агропромышленного комплекса моделировать уровень собственной конкурентоспособности с учетом показателей систем ее обеспечения.

Ключевые слова: аграрное предприятие, конкуренция, конкурентоспособность, система обеспечения, экономико-математическое моделирование.

Danko Yu.I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO MODELING OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The purpose of this issue is theoretical and methodological justification of the agricultural enterprises competitiveness algorithm modeling function to the specifics and differences of agriculture competitive behavior in agro-food markets.

Methodology of research. In the research, we used general and special methods, including: abstraction, generalization, formalization and abstract-logical method - with justification and necessary prerequisites of economic and mathematical regression model for agricultural enterprises; method of economic-mathematical modeling of production processes and determine the level of competitiveness, due to the dynamic development of the agricultural sector and the globalization of agricultural markets; regression analysis method that allows to establish analytical expression stochastic dependence between the studied traits; graphical method - for graphic generalization unified system of competitive agricultural enterprises.

Findings. This issue grounds the necessity and conditions of formation the economic and mathematical regression model for agricultural enterprises for determining the level of competitiveness that is caused by the dynamic development of the agricultural sector and agro-food market globalization.

In this issue were grounded and graphically summarizes unified ensure the competitiveness of agricultural enterprises, which consists of several subsystems which are a correlation between the overall activity and ensure the availability of a synergistic effect. Also were proffer three phases of the algorithm for agricultural enterprise competitiveness modeling. The first stage is the selection of basic information, the second - a preliminary study of the source data that are transformed into model components, the third – the forming of multi-building economic and mathematical regression model.

Originality. The scientific novelty of the research results is in the theoretical and methodological substantiation of construction of modeling the algorithm for agricultural enterprises competitiveness taking into account the specificity of agriculture.

Practical value. The practical significance of the research is in the using the possibility to construct the model for identifying level of competitiveness, taking into parameters of its system providing.

Key words: agricultural enterprise, competition, competitiveness, system providing, economic modeling.

Маркова Є.Ю. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ЗІ ШТУЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ І ТОВАРНОГО ВИРОЩУВАННЯ РИБИ В АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ БАСЕЙНІ

Мета. Метою дослідження є обгрунтування теоретичних засад забезпечення розвитку підприємств зі штучного відтворення і товарного вирощування риби та розробка на цій основі рекомендацій методологічного та практичного спрямування для досягнення сталих конкурентних позицій рибних підприємств в Азово-Чорноморському басейні.

Методика дослідження. Включає методи, використання яких зумовлено метою та завданнями. Основою є заходи щодо аналізу зовнішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність галузі, ризиків, а також сценарного підходу до оцінки ефективності стратегічних заходів. Для оцінки ефективності рибництва використано метод порівняння показників рибопродуктивності водойм на території Причорноморського регіону; для визначення шляхів розвитку аквакультури застосовано аналіз чинників, які на це впливають; для розробки алгоритму розрахунку ефективності інтегральної еколого-економічної оцінки потенціалу водних біоресурсів та середовища застосовано метод експертного аналізу (можливостей розвитку основних напрямків аквакультури і вибору цілей товарної політики).

Результати дослідження. Запропоновані шляхи розвитку рибництва в Україні дасть змогу підприємствам ставкового рибництва розвиватися по шляху більшої інтеграції з іншими напрямками аквакультури і сільськогосподарським виробництвом. Також створення на регіональному рівні запропонованих організаційно-економічних систем допоможе забезпечити підтримку паритету, еквівалентність обміну між рибоводним підприємством по всьому технологічному ланцюжку з рибодобувними підприємствами, фондовиготовляючими і торговими посередниками, зміцнити зв'язки та взаємодію, комерційне співробітництво між ними.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано та розроблено алгоритм розрахунку ефективності інтегральної еколого-економічної оцінки потенціалу водних біоресурсів та середовища їх перебування на основі використання логістичної функції. Сформовано пропозиції щодо способів реалізації системи державного замовлення на посадковий рибоматеріал штучного відтворення.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані у статті шляхи розвитку рибництва дозволять підвищити рівень інтеграції ставкового рибництва в інші напрямки аквакультур. Також дозволять забезпечити підтримку паритету, еквівалентності обміну між рибоводним підприємством по всьому технологічному ланцюжку з рибодобувними та підвищать ефективність управління рибним господарством з метою більш раціональної експлуатації водних біоресурсів.

Ключові слова: рибна галузь, Азово-Чорноморський басейн, регіональна економіка, водні біоресурси, розвиток підприємств.

Маркова Е.Е. РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ИСКУССТВЕННОМУ ВОСПРОИЗВОДСТВУ И ТОВАРНОМУ ВЫРАЩИВАНИЮ РЫБЫ В АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОМ БАССЕЙНЕ

Цель. Целью исследования является обоснование теоретических основ обеспечения развития предприятий по искусственному воспроизвоедению и товарному выращиванию рыбы и разработка на этой основе рекомендаций методологического и практического направления для достижения устойчивых конкурентных позиций рыбных предприятий в Азово-Черноморском бассейне.

Методика исследования. Включает методы, использование которых обусловлено целями и задачами. Основой являются меры по анализу внешних факторов, влияющих на конкурентоспособность отрасли, рисков, а также сценарного подхода к оценке эффективности стратегических мероприятий. Для оценки эффективности рыбоводства использовано метод сравнения (показателей рыбопродуктивности водоемов на территории Причерноморского региона), для определения путей развития аквакультуры применен анализ факторов, влияющих на это; для разработки алгоритма расчета эффективности интегральной эколого-экономической оценки потенциала водных биоресурсов и среды применен метод экспертного анализа (возможностей развития основных направлений аквакультуры и выбора целей товарной политики).

Результаты исследования. Предложенные пути развития рыбоводства в Украине позволят предприятиям прудового рыбоводства развиваться по пути большей интеграции с другими направлениями аквакультуры и сельскохозяйственным производством. Также создание на региональном уровне предложенных организационно-экономических систем поможет обеспечить поддержку паритета, эквивалентности обмена между рыбоводными предприятиями по всей технологической цепочке с рыбодобывающими предприятиями, фондоизготовляющими и торговыми посредниками, укрепит связи и взаимодействие, коммерческое сотрудничество между ними.

Научная новизна результатов исследования. Предложено разработать и разработано алгоритм расчета эффективности интегральной эколого-экономической оценки потенциала водных биоресурсов и среды их обитания на основе использования логистической функции. Сформированы предложения относительно способов реализации системы государственного заказа на посадочный рибоматериал искусственного воспроизводства.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенные в статье пути развития

рыбоводства позволят повысить уровень интеграции прудового рыбоводства в другие направления аквакультуры. Также позволят обеспечить поддержку паритета, эквивалентности обмена между рыбоводными предприятиями по всей технологической цепочке с рыбодобывающими и повысят эффективность управления рыбным хозяйством в целях более рациональной эксплуатации водных биоресурсов.

Ключевые слова: рыбная отрасль, Азово-Черноморский бассейн, региональная экономика, водные биоресурсы, развитие предприятий.

Markova Ye.Yu. DEVELOPMENT OF ENTERPRISES ON THE ARTIFICIAL REPRODUCTION AND COMMODITY CULTIVATION OF FISH IN THE AZOV-BLACK SEA BASIN

Purpose. The aim of the article is substantiation of theoretical principles for providing the development of enterprises with artificial reproduction and commercial cultivation of fish and the development of the recommendations of the methodological and practical orientation to achieve sustainable competitive positions of fisheries enterprises in Black Sea on this basis.

Methodology of research. It includes methods the use of which is due to the purpose and objectives. The measures to analyze external factors affecting the competitiveness of industry, risks and scenario approach to evaluating the effectiveness of strategic measures are the basis of this methodology of the study.

The method of comparison of fish productivity of reservoirs in the territory of the Black Sea region was used to assess the effectiveness of fish breeding; analysis of factors and factors that impact on it were used to identify ways for development of aquaculture; expert analysis method was used to develop the algorithm for calculating the efficiency of integrated environmental and economic assessment of potential of aquatic biological resources and environment (opportunities for the development of the the main directions of aquaculture and choosing objectives of commercial policy).

Findings. Proposed ways for the development of the fish farming in Ukraine will allow growing enterprises of pond fish culture towards greater integration on other areas of aquaculture, agricultural production.

Also, the establishment of the proposed organizational and economic systems at the regional level will help provide support for parity, equivalent, exchange between fish breeding enterprise throughout the technological chain with fish growth enterprises, fund-producing and resellers strengthen ties and cooperation, commercial cooperation between them.

Originality. It was developed and proposed to develop the algorithm for calculating the efficiency of integrated environmental and economic assessment of potential of aquatic biological resources and their habitats through the use of logistic functions. The suggestions were formed on ways to implement the system of state orders for landing fishing material of artificial reproduction.

Practical value. Proposed ways of fish farming in the article will allow to raise the level of integration of pond fish farming in other areas of aquaculture and will allow to provide support for parity, equivalent of exchange between fish breeding enterprise throughout the technological chain with fish extractive and improve efficiency of fish farming management to a more rational exploitation of aquatic biological resources.

Key words: fishing industry, Azov-Black Sea basin, regional economy, water bioresources, enterprise development.

Хілуха О.А., Горбунов В.М, Михальчук Б.М. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КОРПОРАЦІЙ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо напрямів підвищення економічної стійкості корпорацій.

Методика дослідження. Для досягнення мети й розв’язання поставлених завдань у роботі використано такі методи: узагальнення – для уточнення поняття «економічна стійкість корпорації»; структурно-порівняльного аналізу – для дослідження переваг корпоративних об’єднань поряд з унітарним підприємством; полікритеріального синтезу – для визначення властивостей економічної стійкості корпоративних об’єднань; структурно-системного підходу – при визначені напрямів підвищення рівня економічної стійкості корпоративних об’єднань, в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Результати дослідження. Досліджено нормативно-правові положення, що визначають трактування сутності категорії корпорація Господарським кодексом України та іншими нормативними актами. Обґрунтовано переваги корпоративних об’єднань перед унітарними підприємствами, що розкривають актуальність їх функціонування. Розвинуто категорію «економічна стійкість корпорації» та обґрунтовано властивості, що складають економічну стійкість корпорацій. Визначено напрями підвищення рівня економічної стійкості корпоративних об’єднань.

Наукова новизна результатів дослідження. Розвинуто поняття «економічна стійкість корпорації» яке, на відміну від наявних, розкриває змістове наповнення та специфічні властивості його формування та розвитку для корпоративних об’єднань.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені методико-прикладні положення можуть бути впроваджені у діяльність промислових корпоративних об’єднань для підвищення рівня їх економічної стійкості у довгостроковому періоді та створення додаткових економічних переваг.

Ключові слова: підприємство, корпорація, переваги корпоративних об’єднань, економічна стійкість корпорації, властивості економічної стійкості корпорацій.

Хилуха О.А., Горбунов В.Н., Михальчук Б.М. НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОРПОРАЦИЙ

Цель. Целью работы является развитие теоретических положений и разработка прикладных рекомендаций по направлениям повышения экономической устойчивости корпораций.

Методика исследования. Для достижения цели и решения поставленных задач в работе использованы следующие методы: обобщение – для уточнения понятия «экономическая устойчивость корпорации»; структурно-сравнительного анализа – для исследования предпочтений корпоративных объединений наряду с унитарным предприятием; поликритериального синтеза – для определения свойств экономической устойчивости корпоративных объединений; структурно-системного подхода – при определении направлений повышения уровня экономической устойчивости корпоративных объединений в условиях изменчивости внешней среды.

Результаты исследования. Исследованы нормативно-правовые положения, определяющие трактовку сущности категории корпорация Хозяйственным кодексом Украины и другими нормативными актами. Обосновано преимущества корпоративных объединений перед унитарными предприятиями, раскрывающие актуальность их функционирования. Развита категория «экономическая устойчивость корпорации» и обосновано свойства, составляющие экономическую устойчивость компаний. Определены направления повышения уровня экономической устойчивости корпоративных объединений.

Научная новизна результатов исследования. Развито понятие «экономическая устойчивость корпорации», которое, в отличие от существующих, раскрывает содержательное наполнение и специфические свойства его формирования и развития для корпоративных объединений.

Практическая значимость результатов исследования. Разработаные методико-прикладные положения могут быть внедрены в деятельность промышленных корпоративных объединений для повышения уровня их экономической устойчивости в долгосрочном периоде и создания дополнительных экономических преимуществ.

Ключевые слова: предприятие, корпорация, преимущества корпоративных объединений, экономическая устойчивость корпорации, свойства экономической устойчивости компаний.

Khilukha O.A., Gorbunov V.M., Mykhalchuk B.M. AREAS FOR IMPROVEMENT OF THE LEVEL OF THE ECONOMIC STABILITY OF CORPORATIONS

Purpose. The purpose is to develop a theoretical position and recommendations for increasing economic stability of corporate associations.

Methodology of research. It was used such methods to achieve the purpose and to solve the tasks: generalization - to clarify the concept of "economic sustainability of the corporation"; structural and comparative analysis – to study the benefits of corporations along with unitary enterprise; polikryterial synthesis – to determine the properties of the economic stability of corporate associations; structural and systemic approach – to improve the economic stability of corporate organizations, in terms of the variability of the environment.

Findings. It was studied legal provisions in the interpretation of the corporation. It was studied the advantages of corporate to the unitary enterprises. It was developed category of "economic sustainability of the corporation". It was studied and justified the properties that make the economic stability of corporations and directions of the development the economic stability of the corporations.

Originality. It was developed the concept of "economic sustainability of the corporation" which, unlike the current, shows the semantic content and specific properties of the formation and development the corporate organizations.

Practical value. The technique can be implemented at the industrial corporate organizations to improve their economic viability in the long term and create additional economic benefits.

Key words: company, corporation, corporate benefits, economic stability of the corporation, properties of the economic stability of the corporations.

Вислободська Г.П. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ВИРОБНИЧИХ ПОСЛУГ

Мета. Метою статті є висвітлення основних теоретичних і практичних аспектів визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку виробничих сільськогосподарських послуг.

Методика дослідження. В процесі здійснення дослідження використовувалися загальнонаукові та вузькоспеціалізовані методи дослідження, зокрема статистичні методи.

Результати дослідження. Встановлено, що виробничі послуги є одним із основних елементів процесу виробництва сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано, що ефективність діяльності з надання виробничих сільськогосподарських послуг на комерційній основі визначається за допомогою таких показників: обсяг наданих послуг, виручка від їх реалізації, прибуток від такої діяльності та рівень рентабельності. Визначено, що для обґрунтування обсягу споживання виробничих послуг, то тут перш за все необхідно визначити частку послуг у витратах на виробництво сільськогосподарської продукції та скільки залучених послуг припадає на одиницю виробленої продукції.

Наукова новизна результатів дослідження. Застосовано комплексний підхід до дослідження питання визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку виробничих послуг з використанням витратно-дохідних показників на стадіях формування, використання і реалізації послуг.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють розширенню і оптимальності надання послуг в сфері сільськогосподарського виробництва і обґрунтуванню ефективності їх використання.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, виробничі послуги, ефективність, ринок.

Вислободская Г.П. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА РЫНКЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛУГ

Цель. Целью данной работы является освещение основных аспектов определения эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий на рынке производственных сельскохозяйственных услуг.

Методика исследования. В процессе проведения исследования использовались общенаучные и узкоспециализированные методы исследования, в частности статистические методы.

Результаты исследования. Установлено, что производственные услуги являются одним из основных элементов процесса производства сельскохозяйственной продукции. Обосновано, что эффективность деятельности по оказанию производственных сельскохозяйственных услуг на коммерческой основе определяется с помощью следующих показателей: объем предоставляемых услуг, выручка от их реализации, прибыль от такой деятельности и уровень рентабельности. Определено, что для обоснования объема потребления производственных услуг, то прежде всего необходимо определить долю услуг в затратах на производство сельскохозяйственной продукции и сколько привлеченных услуг приходится на единицу продукции.

Научная новизна результатов исследования. Применен комплексный подход к исследованию вопроса определения эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий на рынке производственных услуг с использованием расходно-доходных показателей на стадиях формирования, использования и реализации услуг.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют расширению и оптимальности предоставления услуг в сфере сельскохозяйственного производства и обоснованию эффективности их использования.

Ключевые слова: эффективность, сельскохозяйственные предприятия, производственная услуга, себестоимость, доход от реализации, прибыль, уровень рентабельности.

Vyslobodska H.P. THE EFFICIENCY PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE PRODUCTION SERVICES MARKET

Purpose. The studies of main aspects of determination the performance of agricultural enterprises in the agricultural services market are the main purpose of this paper.

Metodology of research. General scientific methods and highly specialized methods (including statistical methods) used in the course of the study.

Findings. The production services is one of the key elements of the process of agricultural production has been defined. It was proved that the efficiency of activity to provide needs agricultural production in production services on a commercial basis is determined by the following factors: the volume of services provided, the proceeds from the sale, the profits from such activities and profitability. Also it was determined that for justifying the consumption of production services, there must first determine the share of services in the cost of agricultural products and services attracted much per unit of output.

Originality. The comprehensive approach to research questions determine the effectiveness of agricultural enterprises in the agricultural services market with using expenditure-income indexes in the stages of formation, use and implementation services was applied.

Practical value. The received results of research contribute to the expansion and optimal provision of services in the field of agriculture and substantiation of efficiency of their use.

Key words: efficiency, agricultural enterprises, production service, cost, revenue from sales, profit, profitability.

Стремядін В.М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРОЦЕСІ ДОСЯГНЕННЯ КІНЦЕВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ

Мета. На сучасних підприємствах існують проблеми із залученням персоналу: люди з високим рівнем професійних навичок та досвідом роботи вимагають високої платні за надання своїх послуг, а малокваліфікована робоча сила не здатна вирішувати стратегічні питання розвитку підприємства. Ці аспекти визначають необхідність розробки відповідних показників ефективності менеджменту на підприємстві.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено системно-аналітичний підхід до вивчення економічних явищ та процесів, відповідно до якого виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню ефективності менеджменту в процесі досягнення потрібних результатів в процесі інтеграції.

Для вирішення завдань використовувались такі методи: метод комплексного системного аналізу економічних явищ – для повної та адекватної оцінки досліджуваних явищ (при формуванні понятійного апарату дослідження); метод асоціацій та аналогій (для оцінки ефективності менеджменту); прогностичний метод – для підготовки висновків щодо можливості досягнення кінцевих результатів.

Результати дослідження. Встановлено, що прогресивний розвиток підприємства пов'язаний із всебічним удосконаленням його діяльності. Визначено, що зміни в більшості випадків націлені на покращення існуючої системи в процесі інтеграції. Виявлено, що часто стає неможливим оцінити внесок окремого менеджера в розмір отриманого прибутку. Запропоновано методичний підхід щодо визначення ефективності менеджменту в процесі досягнення кінцевих результатів підприємства в процесі інтеграції.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено важливість подальшого розвитку теоретичних і методичних положень, які розкривають можливості ефективності менеджменту в умовах інтеграції підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. За допомогою розглянутого підходу можна виділити новий показник – ефективність менеджменту або менеджментовіддачі і зіставляти їх для оцінки ефективності діяльності менеджерів будь-якого підприємства.

Ключові слова. ефективність, менеджмент, прибуток, підприємство, капітал, праця, відсоток.

Стремядин В.Н. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В ПРОЦЕССЕ ДОСТИЖЕНИЯ КОНЕЧНОГО РЕЗУЛЬТАТА ПРЕДПРИЯТИЯ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ

Цель. На современных предприятиях существуют проблемы с привлечением персонала: люди с высоким уровнем профессиональных навыков и опытом работы требуют высокой платы за предоставление своих услуг, а малоквалифицированная рабочая сила не способна решать стратегические вопросы развития предприятия. Эти аспекты определяют необходимость разработки соответствующих показателей эффективности менеджмента на предприятии.

Методика исследования. В основу исследования положен системно-аналитический подход к изучению экономических явлений и процессов, в соответствии с которым выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разработок отечественных и зарубежных ученых, посвященных исследованию эффективности менеджмента в процессе достижения нужных результатов в процессе интеграции.

Для решения заданий использовались такие методы: метод комплексного системного анализа экономических явлений – для полной и адекватной оценки исследуемых явлений (при формировании понятийного аппарата исследования); метод ассоциаций и аналогий (для оценки эффективности менеджмента); прогностический метод – для подготовки выводов относительно возможности достижения конечных результатов.

Результаты исследования. Установлено, что прогрессивное развитие предприятия связано с всесторонним совершенствованием его деятельности. Определено, что изменения в большинстве случаев нацелены на улучшение существующей системы в процессе интеграции. Выявлено, что часто становится невозможным оценить вклад отдельного менеджера в размер полученной прибыли. Предложен методический подход к определению эффективности менеджмента в процессе достижения конечных результатов предприятия в процессе интеграции.

Научная новизна результатов исследования. Основной научный результат заключается в дальнейшем развитии теоретических и методических положений относительно поиска новых подходов, которые раскрывают возможности эффективности менеджмента в процессе интеграции.

Практическая значимость результатов исследования. С помощью рассмотренного подхода можно выделить новый показатель – эффективность менеджмента или менеджментоотдача и применять его для оценки деятельности менеджеров любого предприятия и сопоставлять их эффективность.

Ключевые слова. Эффективность, менеджмент, прибыль, предприятие, капитал, труд, процент.

Stremyadin V.M. VALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT IN THE PROCESS OF ACHIEVING THE ULTIMATE BY ENTERPRISE IN INTEGRATION PROCESS

Purpose. On modern enterprises there are problems with bringing in of personnel : people with the high level of professional skills and experience require highly paying for the grant of the services, and inefficient labour force is not able to decide the strategic questions of development of enterprise. These aspects determine the necessity of development of corresponding indexes of management efficiency on an enterprise.

Methodology of research. In basis of research the system-analytical going is fixed near the study of the economic phenomena and processes, in accordance with that theoretical generalization of scientific conceptions, developments of the home and foreign scientists sanctified to research of management efficiency in the process of achievement of necessary results in the process of integration is executed.

For the decision of tasks such methods were used: method of complex analysis of the systems of the economic phenomena - for the complete and adequate estimation of the investigated phenomena (at forming of concept vehicle of research); method of associations and analogies (for the estimation of management efficiency); forecast method - for preparation of conclusions in relation to possibility of achievement of end-point.

Findings. It was found that the progressive development of enterprise is related to the all-round improvement of his activity. It was determined that changes in most cases are aimed at the improvement of the existent system in the process of integration. It was found that often it is impossible to estimate payment of separate manager in a got profit margin. Methodical approach offers in relation to determination of management efficiency in the process of achievement of end-point of enterprise in the process of integration.

Originality. A basic scientific result consists in further development of theoretical and methodical positions in relation to the search of new approaches that expose possibilities of management efficiency in the process of integration.

Practical value. By means of the considered approach it is possible to distinguish a new index - management efficiency and to apply it for the estimation of activity of managers of any enterprise and compare their efficiency.

Key words. efficiency, management, earnings, business, capital, labor, percentage.

Перевозова І.В., Гречаник Н.Ю. МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Мета. Дана стаття присвячена дослідженню питання контурування місця маркетингу в ієрархічній системі управління соціально-економічного розвитку та визначенню методологічних аспектів використання його як інструменту такого розвитку на регіональному рівні.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано наступні наукові прийоми і методи дослідження: методи теоретичного узагальнення – для вивчення та аналізу завдань соціально-економічного розвитку; метод системного підходу – при розгляді регіону як складного та багатоаспектного явища; методи логічного та історичного підходів – для виявлення процесу актуалізації маркетингу в формуванні потенціалу регіону, обґрунтування його важливості та завдань, вирішення сучасних проблем нації.

Результати дослідження. Визначено, що формування потенціалу регіону через призму маркетингового підходу є ключовим завданням системи регіонального управління, оскільки відображає сучасну стратегію державної соціально-економічної політики України та є основою формування механізму удосконалення місцевого самоврядування в умовах децентралізації. Встановлено, що регіон є складним та багатоаспектним явищем, який використовується для виявлення процесу актуалізації маркетингу, в формуванні потенціалу регіону, в обґрунтуванні його важливості та завдань, у вирішенні сучасних проблем нації.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано процес контурування місця маркетингу в ієрархічній системі управління соціально-економічним розвитком регіону та визначено методологічні аспекти його використання як інструменту регіонального розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Маркетинговий підхід є основоположним у системі регіонального управління, ґрунтується на державних стратегіях та є базисом формування механізму удосконалення місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

Ключові слова: регіон, регіональний маркетинг, система управління, економічний та соціальний розвиток, системний підхід, методи маркетингових досліджень.

Перевозова И.В., Гречаник Н.Ю. МАРКЕТИНГ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

Цель. Данная статья посвящена исследованию вопроса контурирования места маркетинга в иерархической системе управления социально-экономического развития, а также определению методологических аспектов использования его как инструмента такого развития на региональном уровне.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в работе использованы следующие научные приемы и методы исследования: методы теоретического обобщения – для изучения и анализа задач социально-экономического развития; метод системного подхода – при рассмотрении региона как сложного и многоаспектного явления; методы логического и исторического подходов – для выявления процесса актуализации маркетинга в формировании потенциала региона, обоснование его важности и задач, решение современных проблем нации.

Результаты исследования. Определено, что формирование потенциала региона через призму маркетингового подхода является ключевой задачей системы регионального управления, поскольку отражает современную стратегию государственной социально-экономической политики Украины и является основой формирования механизма совершенствования местного самоуправления в условиях децентрализации. Установлено, что регион является сложным и многоаспектным явлением, который используется для выявления процесса актуализации маркетинга, в формировании потенциала региона, в обосновании его важности и задач, в решении современных проблем нации.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно процесс контурирования места маркетинга в иерархической системе управления социально-экономического развития региона и определены методологические аспекты его использования как инструмента регионального развития.

Практическая значимость результатов исследования. Маркетинговый подход является основополагающим в системе регионального управления, основывается на государственных стратегиях и является базисом формирования механизма совершенствования местного самоуправления в условиях децентрализации.

Ключевые слова. Регион, региональный маркетинг, система управления, экономическое и социальное развитие, системный подход, методы маркетинговых исследований.

Perevozova I.V., Hrechanyk N.Yu. MARKETING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REGION

Purpose. This article is dedicated to the research of defined boundaries in a hierarchical system of socio-economic development management and determining of methodological aspects of using it as a tool of the development at the regional level.

Methodology of research. During the process of research the following techniques and scientific methods of investigation are used: methods of theoretical generalization for studying and analyzing the socio-economic development; method of systematic approach considering the region as a complex and multidimensional phenomenon; methods of logical and historical approaches for identifying the process of updating marketing in formation of the region's potential, foundation of its importance and tasks, solving of modern nation's problems.

Finding. The formation of potential in region through the prism of marketing approach is a key task of system of regional governance, as it reflects modern state strategy of socio-economic policy of Ukraine and is the basis for improving the formation of mechanism of local government under decentralization. It is established that the region is a complex and multidimensional phenomenon, which is used for identifying the process of updating marketing in formation of the region's potential, foundation of its importance and tasks, solving of modern nation's problems.

Originality. The process of defined boundaries in a hierarchical system of socio-economic development management and determining of methodological aspects of using it as a tool of the development at the regional level is proved.

Practical value. The marketing approach is a fundamental in system of regional governance, and is based on state strategies and is the basis of the formation of mechanism of improving local government under decentralization.

Key words: region, regional marketing, the system of governance, economic and social development, system approach, methods of market researches.

Бученкова О.В. СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УТРИМАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ ПАТ «КРИВОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ КОМБІНАТ» НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Мета. Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо перепозиціонування або утримання діючої позиції у довгостроковій перспективі на прикладі ПАТ "Криворізький залізорудний комбінат" (ПАТ "КЗРК").

Методика дослідження. В процесі дослідження було застосовано комплекс методів, зокрема: діалектичний метод пізнання, метод групування, графічного зображення результатів дослідження, економічне моделювання та комп'ютерне програмне забезпечення – при обґрунтуванні методики вибору перспективних ринків збуту залізорудної сировини для ПАТ "КЗРК; метод статистичної обробки інформації та метод факторного аналізу – при виборі зарубіжних пріоритетних ринків для підприємства; методи економічного та фінансового аналізу – при обґрунтуванні заходів для утримання конкурентної позиції підприємства на цільових сегментах міжнародного залізорудного ринку.

Результати дослідження. Обґрунтовано методику вибору перспективних ринків збуту залізорудної сировини для ПАТ "КЗРК" з використанням матриці «привабливість – конкурентоспроможність». Встановлено, що для підприємства пріоритетними є ринки Польщі, Словаччини і Чехії, цікавим є ринок Сербії, можливими є ринки Болгарії, Угорщини і Румунії, привабливим і цільовим для підприємства є ринок Китаю. Здійснено економічне обґрунтування заходів щодо утримання конкурентної позиції підприємства на цільових сегментах міжнародного залізорудного ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено методику вибору перспективних ринків збуту залізорудної сировини для ПАТ "КЗРК", визначено тренд перепозиціонування українського підприємства ПАТ "Криворізький залізорудний комбінат" на зовнішніх ринках залізорудної сировини в умовах зниження їх кон'юнктури.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження у подальшому можуть бути використані на підприємстві у відділі маркетингу та збуту для реалізації продукції та розширення географії експорту сировини.

Ключові слова: ПАТ "Криворізький залізорудний комбінат", конкурентоспроможність, конкурентна позиція, пріоритетні ринки, альтернативні стратегії.

Бученкова О.В. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ МЕРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УДЕРЖАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ ПОЗИЦИИ ПАО «КРИВОРОЖСКИЙ ЖЕЛЕЗОРУДНЫЙ КОМБИНАТ» НА МИРОВОМ РЫНКЕ

Цель. Целью статьи является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по перепозиционированию и удержанию действующей позиции в долгосрочной перспективе на примере ПАО «Криворожский железорудный комбінат» (ПАО «КЖРК»).

Методика исследования. В процессе исследования был применен комплекс методов, в частности: диалектический метод познания, метод группировки, графического изображения результатов исследования, экономическое моделирование и компьютерное программное обеспечение – при обосновании методики выбора перспективных рынков сбыта железорудного сырья для ПАО «КЖРК»; метод статистической обработки информации и метод факторного анализа – при выборе зарубежных приоритетных рынков для предприятия; методы экономического и финансового анализа – при обосновании мер для удержания конкурентной позиции предприятия на целевых сегментах международного железорудного рынка.

Результаты исследования. Обоснована методика выбора перспективных рынков сбыта железорудного сырья для ПАО «КЖРК» с использованием матрицы «привлекательность – конкурентоспособность». Установлено, что для предприятия приоритетными являются рынки Польши, Словакии и Чехии, рынок Сербии, возможными являются рынки Болгарии, Венгрии и Румынии, привлекательным и целевым для предприятия является рынок Китая. Осуществлено экономическое обоснование мероприятий по удержанию конкурентной позиции предприятия на целевых сегментах международного железорудного рынка.

Научная новизна результатов исследования. Разработана методика выбора перспективных рынков сбыта железорудного сырья для ПАО «КЖРК», определены тренд перепозиционирования украинского предприятия ПАО «Криворожский железорудный комбинат» на внешних рынках железорудного сырья в условиях снижения их конъюнктуры.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования в дальнейшем могут быть использованы на предприятии в отделе маркетинга и сбыта для реализации продукции и расширения географии экспорта сырья.

Ключевые слова. Конкурентоспособность, конкурентная позиция, приоритетные рынки, альтернативные стратегии.

Buchenkova O.V. STRATEGIC ACTIONS AND PERSPECTIVES OF HOLDING OF COMPETITIVE POSITION OF PJSC "KRYVYI RIH IRON ORE INTEGRATED INDUSTRIAL COMPLEX" IN THE GLOBAL MARKET

Purpose. The objective of the article is the development of theoretical, methodological guidelines and practical recommendations for repositioning or maintenance of the current position in the long term period by the example of PJSC "Krivoy Rog Iron Ore Plant" (PJSC "KRIOP").

Methodology of research. In the process of research was used a range of methods, which include dialectical method, statistical method, factor analysis method, economic and financial analysis, the method of grouping, graphic survey results, economic modeling and computer software – the justification advanced technique of choice of markets for iron ore of PJSC "KRIOP"; method of statistical data processing method and factor analysis – in selecting priority foreign markets for the company; methods of economic and financial analysis – with justification measures for the maintenance of competitive position on targeted segments of the international iron ore market.

Findings. It was proved the technique of selecting of perspective markets for iron ore of PJSC "KRIOP" using matrix "appeal – competitiveness". It was established that for company in the priority the markets of Poland, Slovakia and

the Czech Republic, Serbia market, possible markets are Bulgaria, Hungary and Romania, and attractive target for the company is the Chinese market. It was done economic assessment measures to maintain the competitive position on target segments of the international iron ore market.

Originality. Developed the methodology of selecting prospective markets for PJSC "Kryvyi Rih Iron Ore Integrated Industrial Complex", defined trend of repositioning of PJSC "Kryvyi Rih Iron Ore Integrated Industrial Complex" in foreign markets in reduction of market condition.

Practical value. Research results in the future may be used in the department of marketing and sales of enterprise for sales and geographic expansion of export of raw materials.

Key words: PJSC "KRIOP", competitiveness, competitive position, priority markets, alternative strategies.

Гнатюк М.В., Хільчевська І.Г. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЄВРОПИ

Мета. Метою статті є аналіз енергетичної безпеки Європи та зовнішньополітичного впливу на неї основних експортерів енергетичних ресурсів при загостренні відносин між суб'єктами глобального енергетичного ринку на сучасному етапі.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано методи системного аналізу, статистичних обрахунків, порівняння та прогнозування. Метод системного аналізу застосовано для розгляду забезпеченості окремими енергоносіями (нафтою, газом, вугіллям) як складовими енергетичної безпеки країн Європи. За допомогою методу статистичних обрахунків було визначено рівень забезпеченості та імпортної залежності європейських держав від первинних джерел енергії. Використання методів порівняння та прогнозування дозволило віднайти закономірності у розподілі енергетичних ресурсів по країнах Європи, їхню частку на світовому енергетичному ринку, спрогнозувати майбутні джерела їх поставок.

Результати дослідження. Визначено сутність енергетичної безпеки як складової національної безпеки країн Європи, стан ринку паливно-енергетичних ресурсів європейських держав. Виявлено основні тренди енергоносіїв. На основі отриманих результатів досліджена імпортна залежність країн ЄС від енергетичної сировини, передусім російської. Доведено основні ризики енергетичної залежності Європи та варіанти її використання для проведення агресивної зовнішньої політики РФ. Обґрунтовано шляхи зниження залежності країн Європи від імпорту енергоносіїв.

Наукова новизна результатів дослідження. Уперше розглядається енергетична безпека Європи та вплив на неї при загостренні відносин між суб'єктами глобального енергетичного ринку на сучасному етапі.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Зокрема, на практиці вони можуть бути використані при розробці превентивних заходів із забезпечення енергетичної незалежності від нестабільних постачальників енергоносіїв. Також результати дослідження можуть бути враховані при розробці стратегічних програм енергетичного розвитку європейських країн.

Ключові слова: геополітика, енергетична безпека, енергетичний ринок, Європейський Союз, Росія, паливно-енергетичні ресурси.

Гнатюк Н.В., Хильчевская И.Г. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ФАКТОР ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ЕВРОПЫ

Цель. Цель статьи – анализ энергетической безопасности Европы и внешнеполитического влияния на нее основных экспортеров энергетических ресурсов при обострении отношений между субъектами глобального энергетического рынка на современном этапе.

Методика исследования. Для достижения цели применены методы системного анализа, статистических вычислений, сравнения и прогнозирования. Метод системного анализа использован для рассмотрения обеспеченности отдельными энергоносителями (нефтью, газом, углем) как составляющими энергетической безопасности стран Европы. С помощью метода статистических вычислений был определен уровень обеспеченности и импортной зависимости европейских государств от первичных источников энергии. Использование методов сравнения и прогнозирования позволило найти закономерности в распределении энергетических ресурсов по странам Европы, их долю на мировом рынке, спрогнозировать будущие источники поставок.

Результаты исследования. Определена сущность энергетической безопасности как составляющей национальной безопасности стран Европы и состояние рынка топливно-энергетических ресурсов европейских государств. Выявлены основные тренды энергоносителей. Исследована импортная зависимость стран ЕС от энергетического сырья, прежде всего российского. Доказаны основные риски энергетической зависимости Европы и варианты ее использования для проведения агрессивной внешней политики РФ. Обоснованы пути снижения зависимости стран Европы от импорта энергоносителей.

Научная новизна результатов исследования. Впервые рассматривается энергетическая безопасность Европы и её влияние при обострении отношений между субъектами глобального энергетического рынка на современном этапе.

Практическая значимость результатов исследования. На практике результаты могут быть использованы при разработке превентивных мер по обеспечению энергетической независимости от нестабильных поставщиков энергоносителей. Также результаты исследования могут быть учтены при разработке стратегических программ энергетического развития европейских стран.

Ключевые слова: геополитика, энергетическая безопасность, энергетический рынок, Европейский Союз, Россия, топливно-энергетические ресурсы.

Gnatyuk M.V., Khilchevska I.H. ENERGY SECURITY AS A FACTOR OF GEOPOLITICAL STABILITY IN EUROPE

Purpose. The purpose of the article is the analysis of the European energy security and foreign influence on its main exporters of energy resources. Analyzes the energy security in the face of the deteriorating relations between the subjects of the global energy market.

Methodology of research. To achieve this purpose the methods of system analysis, statistical calculations, comparison and prediction have been applied. The system analysis method is employed to consider provision with individual energy sources (oil, gas, coal) as components of the European energy security. Using the method of statistical calculations, it has been determined the level of provision and import dependence of European states on primary energy sources. The use of the comparison and prediction methods, has made it possible to find the regularities in the distribution of energy resources in European countries, their share in of the global energy market and predict the future sources of their provision.

Findings. In the scientific work, the essence of the energy security as a component of the national security of European countries, and status of the fuel-energy resources market of European states are analyzed. The basic trends of energy carriers have been revealed. Based on the obtained results, the import dependence of the EU on energy resources, especially Russian, has been studied. The major risks of the energy dependence of Europe and options of use them in the content of the aggressive foreign policy of Russia have been proved. The ways of reducing of the dependence of Europe on energy imports are established.

Originality. The energy security of Europe and its effect under the deterioration of the relations between the subjects of the global energy market at preset are considered in the first time.

Practical value. The results of the study have both the theoretical and practical importance. In particular, in practice they can be used to develop preventive measures to ensure energy independence from unstable energy suppliers. Also, the investigation results can be taken into account for elaboration of the strategic programs of energy development of Europe countries.

Key words: geopolitics, energy security, energy market, European Union, Russia, fuel-energy resources.

Меркулов М.М. СУЧАСНА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Мета. Дати загальне уявлення про процес еволюції моделей управління персоналом на підприємстві з позиції сучасних глобалізаційних процесів.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено системно-аналітичний підхід до вивчення економічних явищ та процесів, відповідно до якого виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню напрямів еволюції теорії управління персоналом.

Для вирішення завдань використовувались такі методи: метод комплексного системного аналізу економічних явищ – для повної та адекватної оцінки досліджуваних явищ (при формуванні понятійного апарату дослідження); метод асоціацій та аналогій (для характеристики персоналу); методи статистичного аналізу (для аналізу людського капіталу).

Результати дослідження. Проведено аналіз сучасних підходів до управління персоналом, досліджено їх вплив на процеси вдосконалення трудових відносин та визначено сучасні вимоги до служби кадрового менеджменту.

Наукова новизна результатів дослідження. Надано теоретичне узагальнення еволюції підходів в теорії управління персоналом, яке охоплює майже стоп'ятидесятирічний термін аналізу та дозволяє з науково обґрунтованих позицій підійти до процесу підвищення ефективності використання людських ресурсів в умовах глобалізації економічного середовища.

Практична значущість результатів дослідження. Отримано теоретичне узагальнення процесу еволюції підходів в управлінні персоналом, на основі чого припустимо розвивати систему управління персоналом на промисловому підприємстві.

Ключові слова: підхід, модель, персонал, управління, людські ресурси, держава, контроль.

Меркулов М.М. СОВРЕМЕННАЯ ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Цель. Дать общее представление о процессе эволюции моделей управления персоналом на предприятии с позиции современных глобализаций них процессов.

Методика исследования. В основу исследования положен системно-аналитический подход к изучению экономических явлений и процессов, в соответствии с которым выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разработок отечественных и зарубежных ученых, посвященных исследованию направлений эволюции теории управления персоналом.

Для решения заданий использовались такие методы: метод комплексного системного анализа экономических явлений – для полной и адекватной оценки исследуемых явлений (при формировании понятийного аппарата исследования); метод ассоциаций и аналогий (для характеристики персонала); методы статистического анализа (для анализа человеческого капитала).

Результаты исследования. Проведен анализ современных подходов к управлению персоналом, исследовано их влияние на процессы совершенствования трудовых отношений и определены современные требования к службе кадрового менеджмента.

Научная новизна результатов исследования. Представлено теоретическое обобщение эволюции подходов в теории управления персоналом, которое охватывает почти стопятидесятилетний срок анализа и

позволяет с научно обоснованных позиций подойти к процессу повышения эффективности использования человеческих ресурсов в условиях глобализации экономической среды.

Практическая значимость результатов исследования. Получено теоретическое обобщение процесса эволюции подходов в управлении персоналом, на основе чего допустимо развивать систему управления персоналом на промышленном предприятии.

Ключевые слова: подход, модель, персонал, управление, человеческие ресурсы, государство, контроль.

Merkulov M.M. MODERN THEORY OF EVOLUTION OF PERSONNEL MANAGEMENT

Purpose. To give an idea about the process of evolution of models of personnel management on an enterprise from position of modern globalizations them processes.

Methodology of research. In basis of research the system-analytical going is fixed near the study of the economic phenomena and processes, in accordance with that theoretical generalization of scientific conceptions, developments of home and foreign scientists, directions of evolution of theory of management a personnel sanctified to research is executed.

For the decision of tasks such methods were used: method of complex analysis of the systems of the economic phenomena - for the complete and adequate estimation of the investigated phenomena (at forming of concept vehicle of research); method of associations and analogies (for description of personnel); methods of statistical analysis (for the analysis of human capital).

Findings. The analysis of the modern going is conducted near a management a personnel, their influence is investigational on the processes of perfection of labour relations and modern requirements are certain to service of skilled management.

Originality. The theoretical generalization of evolutionary approaches to human resource management theory, which covers almost sesquicentennial term analysis and allows a science-based products come to the process of enhancing the effectiveness of human resources in a globalized economic environment.

Practical value. A theoretical synthesis of the evolution of approaches to personnel management, based on what is acceptable to develop the human resources management system in an industrial plant.

Key words: approach, model, personnel, management, human capitals, state, control.

Гришко О.А. МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Мета. Мета статті полягає у розробленні теоретичних і методичних положень, прикладних рекомендацій щодо формування мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу вітчизняного підприємства залізничного транспорту, який би базувався на принципах концепції загального управління якістю TQM і вимогах міжнародних стандартів (ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS та ін.).

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці з питань управління персоналом і удосконалення систем менеджменту якості підприємств. В процесі дослідження використовувалися такі методи: аналізу і синтезу (для обґрунтування принципів, функцій, методів управління мотивацією і стимулюванням якісної праці); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків); системного підходу (при розробці методичних засад формування організаційно-економічного забезпечення системи мотивації якості праці персоналу підприємства залізничного транспорту).

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність та доцільність впровадження в управлінську діяльність підприємства залізничного транспорту мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу, що враховуватиме вимоги до персоналу, визначені міжнародними стандартами та спрямовуватиме зусилля працівників на забезпечення і постійне поліпшення якості продукції, досягнення конкурентних переваг робочої сили, результатів праці і забезпечення на цій основі найбільш повного задоволення потреб споживачів послуг/продукції названих підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному і науково-методичному обґрунтуванні підходів до підвищення ефективності систем управління якістю підприємства залізничного транспорту на основі розробки мотиваційного механізму управління якістю праці персоналу, адаптованого до вимог міжнародних стандартів (ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS та ін.).

Практична значущість результатів дослідження. Впровадження запропонованих рекомендацій сприятиме розвитку мотивації якості праці персоналу та підвищенню на цій основі ефективності систем управління якістю і господарської діяльності підприємства залізничного транспорту в цілому.

Ключові слова*:* підприємство залізничного транспорту, система управління якістю, мотивація, мотиваційний механізм, міжнародні стандарти, якість праці

Гришко О.А. МОТИВАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Цель. Цель статьи заключается в разработке теоретических и методических положений, прикладных рекомендаций по формированию мотивационного механизма управления качеством труда персонала отечественного предприятия железнодорожного транспорта, который бы базировался на принципах концепции всеобщего управления качеством TQM и требованиях международных стандартов (ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS и др.).

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды по вопросам управления персоналом и совершенствования систем менеджмента качества предприятий. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза (для обоснования принципов, функций, методов управления мотивацией и стимулированием качественного труда); абстрактно-логический (для теоретического обобщения результатов исследования и формулирования выводов); системного подхода (при разработке методических основ формирования организационно-экономического обеспечения системы мотивации качества труда персонала предприятия железнодорожного транспорта).

Результаты исследования. Обоснована необходимость и целесообразность внедрения в управленческую деятельность предприятия железнодорожного транспорта мотивационного механизма управления качеством труда персонала, который будет учитывать требования к персоналу, определенные международными стандартами и направлять усилия работников на обеспечение и постоянное улучшение качества продукции, достижение конкурентных преимуществ рабочей силы, результатов труда и обеспечения на этой основе наиболее полного удовлетворения потребностей потребителей услуг / продукции названных предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Научная новизна исследования заключается в теоретическом и научно-методическом обосновании подходов к повышению эффективности систем управления качеством предприятия железнодорожного транспорта на основе разработки мотивационного механизма управления качеством труда персонала, адаптированного к требованиям международных стандартов (ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS и др.)

Практическая значимость результатов исследования. Внедрение предложенных рекомендаций будет способствовать развитию мотивации качества труда персонала и повышению на этой основе эффективности систем управления качеством и хозяйственной деятельности предприятия железнодорожного транспорта в целом.

Ключевые слова: предприятие железнодорожного транспорта, система управления качеством, мотивация, мотивационный механизм, международные стандарты, качество труда

Hryshko O.A. MOTIVATION MECHANISM FOR QUALITY MANAGEMENT OF THE PERSONNEL LABOR OF RAILWAY UNDERTAKINGS: METHODOLOGICAL ASPECTS

Purpose. The aim of the article is to development of theoretical and methodological provisions applied recommendations on forming of motivational mechanism of quality management of personnel of domestic railway undertakings, which would be based on the principles of the concept of total quality management TQM and requirements of international standards (ISO 9001, ISO 9004; ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS and others).

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is fundamental position of modern economic theory, scientific works on the issues of human resource management and improvement the systems of quality management of enterprises.

The following methods were used during the study: analysis and synthesis (for substantiation of theoretical the provisions on the principles, functions, management motivation methods and promotion of quality work); abstract and logical (for theoretical generalization of research results and drawing conclusions); system approach (in the development of methodological principles of formation of organizational and economic support system as motivation for quality of personnel labor of railway undertakings).

Findings. The necessity and feasibility of implementing railway undertakings of motivational mechanism for quality management of personnel labor into management activities that will take into account the requirements for personnel outlined by international standards and will direct the efforts of workers to ensure and continuously improve product quality, achieving competitive advantages of labor results, and ensuring to best meet the needs of users of the services / products of mentioned enterprises on this basis.

Originality. Scientific novelty of the obtain results is the theoretical, scientific and methodical substantiation of approaches to further enhance the quality of management systems of railway undertakings through the development of quality management motivational mechanism of staff adapted to the requirements of international standards (ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001, SA 8000, IRIS and others).

Practical value. Implementation of the proposed recommendations will facilitate the development of staff motivation quality and increase efficiency of the basis of quality management systems and business enterprises of railway transport in general.

Key words: railway undertakings, quality management system, motivation, motivational mechanism, international standards, quality of work.

Котикова О.І., Ярошенко Р.І., Зеленько А.В. СОБІВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Мета. Аналіз сучасного рівня собівартості продукції галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах на регіональному рівні за запропонованою методикою.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є основні принципи та положення економічної теорії про закономірності формування конкурентоспроможності виробництва продукції, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з проблем підвищення рівня конкурентоспроможності продукції галузі рослинництва.

В процесі дослідження використовувались такі методи економічних досліджень: абстрактно-логічний, порівняльний та графічний методи, індексний метод, аналізу і синтезу, індикативний метод, метод рейтингової оцінки, монографічний.

Інформаційною базою дослідження є матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Миколаївській області.

Результати дослідження. За запропонованою авторами методикою проведено аналіз сучасного рівня собівартості продукції галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах на регіональному рівні.

Встановлено, що запропонована методика дозволяє на основі аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами, в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур встановити складові собівартості продукції, які можна використовувати для управління рівнем ефективності та конкурентоспроможності.

Визначено, що застосування запропонованого індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі часткових та загального індексу конкурентоспроможності дозволяє сформувати ефективну стратегію розвитку сільського господарства на регіональному рівні.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано комплексне дослідження рівня конкурентоспроможності виробництва продукції галузі рослинництва за двома напрямами: аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за елементами, в цілому по галузі та у розрізі окремих видів сільськогосподарських культур; застосування індикативного методу рейтингової оцінки та порівняння регіонів на основі часткових та загального індексу конкурентоспроможності.

Практична значущість результатів дослідження. Проаналізовано сучасний рівень витрат на виробництво продукції рослинництва та собівартості основних видів сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах регіону. Розглянуто витрати, які формують виробничу собівартість продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах регіону, проаналізовано їх структуру за елементами. Запропоновано підхід до визначення інтегрального рівня конкурентоспроможності продукції галузі рослинництва та окремих її видів з урахуванням повної собівартості продукції на регіональному рівні. Отримані результати дослідження можна використати в аграрних формуваннях сільських територіальних громад.

Ключові слова: сільське господарство, продукція рослинництва, структура собівартості, конкурентоспроможність.

Котикова Е.И., Ярошенко Р.И., Зеленько А.В. СЕБЕСТОИМОСТЬ В СИСТЕМЕ ФАКТОРОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА

Цель. Анализ современного уровня себестоимости продукции отрасли растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях на региональном уровне по предложенной методике.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются основные принципы и положения экономической теории о закономерностях формирования конкурентоспособности производства продукции, научные труды отечественных и зарубежных ученых-экономистов по проблемам повышения конкурентоспособности продукции отрасли растениеводства.

В процессе исследования использовались такие методы экономических исследований: абстрактно-логический, сравнительный и графический методы, индексный метод, анализа и синтеза, индикативный метод, метод рейтинговой оценки, монографический.

Информационной базой исследования являются материалы Государственной службы статистики Украины, Главного управления статистики в Николаевской области.

Результаты исследования. По предложенной авторами методике проведен анализ современного уровня себестоимости продукции отрасли растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях на региональном уровне.

Установлено, что предложенная методика позволяет на основе анализа затрат на производство продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях по элементам, в целом по отрасли и в разрезе отдельных видов сельскохозяйственных культур установить составляющие себестоимости продукции, которые можно использовать для управления уровнем эффективности и конкурентоспособности.

Определено, что применение предложенного индикативного метода рейтинговой оценки и сравнения регионов на основе частичных и общего индекса конкурентоспособности позволяет сформировать эффективную стратегию развития сельского хозяйства на региональном уровне.

Научная новизна результатов исследования. Предложено комплексное исследование уровня конкурентоспособности производства продукции отрасли растениеводства по двум направлениям: анализ затрат на производство продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях по элементам, в целом по отрасли и в разрезе отдельных видов сельскохозяйственных культур; применение индикативного метода рейтинговой оценки и сравнения регионов на основе частичных и общего индекса конкурентоспособности.

Практическая значимость результатов исследования. Проанализирован современный уровень затрат на производство продукции растениеводства и себестоимости основных видов сельскохозяйственных культур в сельскохозяйственных предприятиях региона. Рассмотрены расходы, которые формируют производственную себестоимость продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях региона, проанализированы их структура по элементам. Предложен подход к определению интегрального уровня конкурентоспособности продукции отрасли растениеводства и отдельных ее видов с учетом полной себестоимости продукции на региональном уровне. Полученные результаты исследования можно использовать в аграрных формированиях сельских территориальных общин.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продукция растениеводства, структура себестоимости, конкурентоспособность.

Kotykova O.I., Yaroshenko R.I., Zelenko A.V. COST IN THE SYSTEM OF FACTORS OF COMPETITIVE PRODUCTION OF CROP PRODUCTS

Purpose. Analysis of the current level of production costs in crop farms at the regional level proposed method.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is the basic principles and provisions of the economic theory of the laws of formation of competitiveness of production, scientific works of domestic and foreign scientists and economists with problems increase the competitiveness of crop production.

The study used the methods of economic research, abstract logical, comparative and graphical methods, index method, analysis and synthesis, indicative method, Grade, monographic.

The information bases of the study are materials of the State Statistics Service of Ukraine, the Main Department of Statistics in the Mykolaiv region.

Findings. In the proposed method the authors analyzed the current level of production costs in crop farms at regional level.

Found that the technique allows analysis based on production costs of crop production in agricultural enterprises of the elements in general industry and in individual crop production costs to install components that can be used to control the level of efficiency and competitiveness.

It was determined that the use of indicative proposed method of rating and comparing regions on the basis of partial and total competitiveness index allows you to create an effective strategy for agricultural development at regional level.

Originality. A comprehensive study of the competitiveness of production crop in two directions: the analysis of costs for crop production in agricultural enterprises of the elements in general industry and in individual crops; the use of indicative method of rating and comparing regions on the basis of partial and total competitiveness index.

Practical value. The current level of spending on crop production and the cost of the main types of crops in the agricultural enterprises of the region has been analyzed. Consider the costs that form the production cost of crop production in the agricultural enterprises of the region are analyzed for their structure elements. An integrated approach to determining the competitiveness of production crop and its individual species, taking into account the full cost of production at regional level. The results of research can be used in agricultural formations rural communities.

Key words: agriculture, crop production, cost structure, competitiveness.

Шуст О.А. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

Мета. Мета статті – узагальнення теоретичних підходів до розвитку ринку продукції м'ясного скотарства та обгрунтування методичного інструментарію щодо оцінки розвитку ринку продукції м'ясного скотарства з урахуванням впливу ринкових факторів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи дослідження, як узагальнення – для оцінки теоретичного підгрунтя щодо застосування методичних підходів до прогнозування розвитку ринку продукції мясного скотарства; аналізу та синтезу – при розчленуванні поняття «ринок продукції мясного скотарства» на структурні елементи та поєднанні їх в єдине ціле; математичної статистики, зокрема, кореляційно-регресійний метод – при дослідженні впливу факторів на валове виробництво яловичини; порівняння – при порівнянні в динаміці тенденцій розвитку підприємств з тваринницьким напрямом спеціалізації в Україні; формалізації – для відображення результатів дослідження з використанням формул.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що з метою нарощування обсягів виробництва яловичини доцільним буде підвищення продуктивності великої рогатої худоби на відгодівлі із середньодобовими приростами 555 грам на добу, що можна досягти за рахунок використання племінного потенціалу великої рогатої худоби м'ясного напрямку.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені методичні засади щодо прогнозування розвитку ринку продукції м'ясного скотарства дали змогу окреслити тенденції його розвитку та спрогнозувати обсяг виробництва яловичини, який можна досягти, застосувавши певні заходи з боку держави.

Ключові слова: аграрний ринок, попит і пропозиція, м'ясне скотарство, прогнозування, модель, виробнича функція Кобба-Дугласа.

Шуст Е.А. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ РЫНКА ПРОДУКЦИИ МЯСНОГО СКОТОВОДСТВА

Цель. Цель статьи – обобщение теоретических подходов к развитию рынка продукции мясного скотоводства и обоснование методического инструментария, применяемого для оценки развития рынка продукции мясного скотоводства с учетом влияния рыночных факторов.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие методы, как обобщения – для оценки теоретической почвы относительно применения методических подходов к прогнозированию развития рынка продукции мясного скотоводства; анализа и синтеза – при разделении понятия «рынок продукции мясного скотоводства» на структурные элементы и воссоединении их в единое целое; математической статистики, в частности, корреляционно-регрессионного метода – при исследовании влияния факторов на валовое производство говядины; сравнения – при сравнении в динамике тенденций развития предприятий с животноводческой специализацией в Украине; формализации – с целью отражения результатов исследования с использованием формул.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что с целью наращивания объемов производства говядины целесообразным будет повышение производительности крупного рогатого скота на

откорме со среднесуточной прибавкой в весе 555 граммов, что возможно достичь за счет использования потенциала крупного рогатого скота мясного направления.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанные методические подходы к развитию рынка продукции мясного скотоводства позволили описать тенденции его развития и спрогнозировать объёмы производства говядины, которые можно достичь, применив определенные меры со стороны государства.

Ключевые слова: аграрный рынок, спрос и предложение, мясное скотоводство, прогнозирование, модель, производственная функция Кобба-Дугласа.

Shust O.A. METHODICAL APPROACHES TO THE FORECAST OF MEAT MARKET DEVELOPMENT

Purpose. The purpose of this paper is to generalize existing theoretical approaches to prognosis of meat production market development and to work out methodical instruments basing on the cattle number, fodder availability, beef consumption, market capacity and price trends.

Methodology of research. While writing the article we have used a method of generalization – to summarize theoretical approaches to beef market development estimation; the analysis and synthesis methods – to divide the meaning “meat market” by its elements and combain such elements in whole category; methods of mathematical statistics, especially correlative and regress method – to estimate the influence of factors on gross beef production; a comparative analysis – to identify current problems of agrarian enterprises of livestock specialization of Ukraine in dynamics; formalization – to perform the results of research via different kinds of formulas.

Findings. Methodical approaches to the forecast of meat market development have been observed in the article. Problems of economic conjuncture worsening of beef production have been founded, the main of which are lack of circulating assets, high costs of meat production in agriculture and low purchasing power of population in Ukraine. Using of innovative methods in cattle breading and state support of this branch should be taken into account while estimating a level of its development. The main purpose of forecast of meat market development should be satisfying consumers’ needs. It has been improved that the main factors of cattle breading market development are structure of meat consumption, broadening of meat assortment, increasing of meat production quality.

Originality lies in the further development of the basic general scientific approaches in dealing with increasing the production volume via improving the fattening cattle productivity for the growth by 555 g per day.

Practical value. It was substantiated that using the model of development of cattle breading market potential, volume of production of meat market and forecast level of beef production would allow to take all due measures by the government to stabilize agrarian market.

Key words: meat market, demand, supply, forecasting, modeling, Cobb-Douglas production function.

Копитова І.В. КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ

Мета. Метою дослідження є розробка методологічних та практичних аспектів взаємозв’язку організаційних комунікацій та механізму управління при їх застосуванні в процесі управління організацією та виробництвом.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження виступають основні положення діалектики щодо пізнання різних економічних явищ та процесів в їх безперервному розвитку і взаємозв’язку. В дослідженні взаємозв’язку організаційних комунікацій та механізму управління виробництвом використовувалися такі методи як аналіз, синтез, узагальнення. При визначенні сутності механізму управління виробництвом та керованості процесу управління застосовувалися загальнонаукові методи, а також абстрактно-логічний, монографічний, структурування та ін.

Результати дослідження. Досліджено взаємозв’язок організаційних комунікацій і механізму управління. Розглянуто функції комунікацій на кожному етапі процесу управління виробництвом при застосуванні механізму управління. Визначено сутність механізму управління та його основні види відповідно до динаміки проходження процесу управління. Розкрито головне призначення механізму управління та визначена сутність керованості процесу управління і роль комунікацій в її забезпеченні.

Наукова новизна результатів дослідження. Розкрита авторська позиція щодо визначення сутності механізму управління та його основних видів відповідно до динаміки проходження процесу управління. Показано роль комунікацій в реалізації механізму управління. Визначено головне призначення механізму управління, яке полягає в досягненні керованості процесу управління, і сформовано підхід автора до цієї ознаки управління.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дають змогу визначити життєзабезпечуючу роль комунікацій та грамотно розставити пріоритети в процесі управління організацією та виробництвом на кожному його етапі при застосуванні механізму управління; а управлінські зусилля спрямувати на забезпечення керованості процесу управління.

Ключові слова: комунікації, механізм управління, процес управління, керованість процесу управління.

Копытова И.В. КОММУНИКАЦИИ КАК ОСНОВА МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ

Цель. Целью исследования является разработка методологических и практических аспектов взаимосвязи организационных коммуникаций и механизма управления при их применении в процессе управления организацией и производством.

Методика исследования. Методологической основой исследования выступают основные положения диалектики относительно познания различных экономических явлений и процессов в их непрерывном развитии и взаимосвязи. В исследовании взаимосвязи организационных коммуникаций и механизма управления производством использовались такие методы как анализ, синтез, обобщение. При определении сущности механизма управления производством и управляемости процесса управления применялись общенаучные методы, а также абстрактно-логический, монографический, структурирование и др.

Результаты исследования. Исследована взаимосвязь организационных коммуникаций и механизма управления. Рассмотрены функции коммуникаций на каждом этапе процесса управления производством при применении механизма управления. Определена сущность механизма управления и его основные виды в соответствии с динамикой прохождения процесса управления. Раскрыто главное предназначение механизма управления и определена сущность управляемости процесса управления и роль коммуникаций в ее обеспечении.

Научная новизна результатов исследования. Раскрыта авторская позиция относительно определения сущности механизма управления и его основных видов в соответствии с динамикой прохождения процесса управления. Показана роль коммуникаций в реализации механизма управления. Определено главное назначение механизма управления, которое заключается в достижении управляемости процесса управления, и сформирован подход автора к этому признаку управления.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования позволяют определить жизнеобеспечивающую роль коммуникаций и грамотно расставить приоритеты в процессе управления организацией и производством на каждом его этапе при применении механизма управления; управленческие усилия направить на обеспечение управляемости процесса управления.

Ключевые слова: коммуникации, механизм управления, процесс управления, управляемость процесса управления.

Kopytova I.V. COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE MANAGEMENT MECHANISM

Purpose. The purpose of the study is to develop methodological and practical aspects of the relationship between the organizational communication and management mechanism when they are used in the process of management of organization and production.

Methodology of research. The methodological basis for the research is the main provisions of dialectics regarding to the cognition of various economic phenomena and processes in their continuous development and correlation. Such methods as analysis, synthesis and generalization were used in the researching the correlation of organizational communication and production management mechanism. General scientific as well as abstract-logical, monographic, structuring and other methods were used in determining the essence of production management mechanism and management process manageability.

Findings. This researched the correlation between organizational communication and management mechanism. This observes the functions of communication on each stage of production management process when applying the management mechanism. This determines the essence of management mechanism and its main types in accordance with the dynamics of the management process. This discloses the main purpose of the management mechanism and determines the essence of management process manageability and the role of communication in its support.

Originality. This describes the author's position regarding to the determination of the essence of the management mechanism and its main types in accordance with the dynamics of the management process. The article shows the role of communications in the implementation of the management mechanism. This determines the main purpose of management mechanism, which means the achievement of manageability of the management process and forms the author's approach to this feature of management.

Practical value. The obtained results of the research allow determining the vital role of communication and adapting to setting priorities in the process of management of organization and production at every stage in the application of the management mechanism; and to direct the managerial efforts to ensuring the manageability of the management process.

Key words: communications, a mechanism of management, a process of management, a manageability of the management process.

Булик О.Б. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Мета. Метою дослідження є обґрунтування методичних засад щодо ефективності виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. У процесі наукового дослідження використано загальнонаукові методи досліджень, а саме аналіз та наукове абстрагування та теоретичне узагальнення (для дослідження закономірностей формування показників ефективності птахівництва.

Результати дослідження: Встановлено, що ефективність виробництва є складною економічною категорією, для розуміння якої потрібні різні підходи. Виявлено, що на неї впливає комплекс взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. Тому для оцінки економічної ефективності використовують певний критерій і сукупність показників, які пов'язані між собою і відображають вимоги економічних законів, а також характеризують вплив різних чинників.

Визначення рівня ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів, до яких можна віднести обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному (за гуртовими цінами або за собівартістю) виразі або прибуток. Але ж сам по собі розмір цих результатів не дає змоги дійти висновку про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Обґрунтовано, що для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

Визначено, що у птахівництві під економічною ефективністю слід розуміти одержання максимальної кількості продукції від однієї голови птиці за найменших затрат праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Економічна ефективність птахівництва проявляється у збільшенні виробництва птахівничої продукції і сировини

для промисловості в необхідному асортименті та належної якості на душу населення. Однак доведено доцільність не тільки збільшення обсягу виробництва продукції птахівництва відповідно до зростаючих потреб, а й систематичне підвищення продуктивності праці, зниження витрат на виробництво кожної одиниці продукції.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено науково-методичні підходи до формування показників ресурсного забезпечення птахівничих підприємств, які використовуються у процесі DEA-аналізу технічної ефективності, що забезпечує достовірну оцінку їх обсягу в умовах ринкової економіки.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані в процесі наукового дослідження висновки спрямовані на обґрунтування основних напрямів підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: птахівництво, ефективність, виробництво, методика, дослідження.

Булык О.Б. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ПТИЦЕВОДСТВА

Цель. Целью исследования является обоснование методических основ по эффективности производства продукции птицеводства в сельскохозяйственных предприятиях.

Методика исследования. В процессе научного исследования использованы общенаучные методы исследований, а именно анализ и научное абстрагирование и теоретическое обобщение (для исследования закономерностей формирования показателей эффективности птицеводства.

Результаты исследования: Установлено, что эффективность производства является сложной экономической категорией, для понимания которой нужны разные подходы. Выявлено, что на нее влияет комплекс взаимосвязанных факторов, которые формируют ее уровень и определяют тенденции развития. Поэтому для оценки экономической эффективности используют определенный критерий и совокупность показателей, которые связаны между собой и отражают требования экономических законов, а также характеризует влияние различных факторов.

Определение уровня эффективности производства заключается в оценке его результатов, к которым можно отнести объемы произведенной продукции в натуральном или стоимостном (по оптовым ценам или по себестоимости) выражении или прибыль. Но сам по себе размер этих результатов не позволяет сделать вывод об эффективности или неэффективности работы предприятия, поскольку неизвестно, какой ценой получены эти результаты. Обосновано, что для получения объективной оценки эффективности предприятия необходимо также учесть оценку тех расходов, которые позволили получить те или иные результаты.

Определено, что в птицеводстве под экономической эффективностью следует понимать получение максимального количества продукции от одной головы птицы при минимальных затратах труда и средств на производство единицы продукции. Экономическая эффективность птицеводства проявляется в увеличении производства птицеводческой продукции и сырья для промышленности в необходимом ассортименте и надлежащем качестве на душу населения. Однако доказана целесообразность не только увеличения объема производства продукции птицеводства в соответствии с растущими потребностями, но и систематическое повышение производительности труда, снижение затрат на производство каждой единицы продукции.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствованы научно-методические подходы к формированию показателей ресурсного обеспечения птицеводческих предприятий, используемых в процессе DEA-анализа технической эффективности, что обеспечивает достоверную оценку их объема в условиях рыночной экономики.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные в процессе научного исследования выводы направлены на обоснование основных путей повышения эффективности производства продукции птицеводства в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: птицеводство, эффективность, производство, методика, исследования.

Bulyk O.B. THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE POULTRY PRODUCTS EFFICIENCY EVALUATION

Purpose. The purpose of the research is to ground the methodological principles of the poultry production efficiency in agricultural enterprises.

Methodology of research. During the research the general scientific research methods, such as analysis and scientific abstraction and theoretical generalization were used (in order to study the regularities of the formation of the efficiency indicators of poultry industry).

Findings. It is found that efficiency of production is a complex economic category, which requires different approaches in order to understand it. It is discovered that the complex of interrelated factors influences it, forms its level and identifies trends of its development. That is why for the evaluation of economic efficiency it is necessary to use the special criteria and indicators, which are interrelated and reflect the requirements of economic laws, and characterize the influence of various factors.

Determining the level of efficiency is to evaluate the results, which include the volume of output in natural or value (at wholesale prices or at cost) or income terms. However, the size of these results by itself makes it difficult to conclude about the effectiveness or ineffectiveness of the company, since it is unknown what the price of those results is. It is proved that for an objective assessment of the efficiency of the company it is also necessary to take into account the assessment of costs helped to obtain certain results

It is determined that in the poultry industry under economic efficiency it is necessary to understand receiving the maximum amount of product from one head of bird at the lowest labor costs and costs per unit of production. Economic efficiency of poultry industry is shown in increasing production of poultry products and raw materials for industry in needed assortment and good quality per capita. However, it is proved the expediency of not only increasing the amount of poultry production in accordance with the growing needs but systematically improving productivity and reduce production costs of each unit.

Originality. The scientific and methodical approaches to formation of indicators of poultry companies resource supply, used in the DEA analysis of technical efficiency, were improved. This provides a reliable estimate of the resource amount in a market economy.

Practical value. The conclusions obtained in the process of research are focused on the grounding the basic directions of the poultry production efficiency increase in agricultural enterprises.

Key words: efficiency, production, poultry, methodology, research.

Гуля Ю.В., Циганок В.М. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ БРЕНДИНГОМ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою дослідження є обґрунтування та поглиблення теоретичних і методичних засад щодо розширення можливостей використання брендингу сільськогосподарськими підприємствами галузі птахівництва.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: абстрактно-логічний – для формування і узагальнення теоретичних та методичних засад брендингу як маркетингової технології й маркетингового інструмента діяльності підприємств, що зумовлюють формування лояльності споживачів; аналізу та синтезу – для вивчення складових брендоутворення птахівничих підприємств; монографічний – для детального вивчення досвіду окремих підприємств аграрного сектора з горизонтальною формою інтеграції; економіко-математичний метод (зокрема математичне моделювання) використано для розробки математичної моделі управління брендингом досліджуваних підприємств.

Результати дослідження. Проведено дослідження щодо створення успішних брендів на підставі впровадження новітніх технологій брендингу "побудови індивідуальності бренду" та "залучення споживачів в бренд" з використанням існуючих законів, правил, вимог щодо їх створення; розроблено класифікацію рядів образів бренду, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу і об`єднуються у три блоки (*матеріальні, візуальні, персоніфіковані образи; споживчі, емоційно-споживчі і креативно-споживчі образи; просторово-граничні, просторово-родові і просторово-часові образи брендів*); проведено ідентифікацію чотирьох рівнів атрибутів брендів стосовно прояву індивідуальності споживачів в них (*двох рівнів сприйняття споживачами цих атрибутів на рівні товару (торгової марки) і на рівні бренду, одного рівня самореалізації споживачів у брендах та одного рівня залучення споживачів у бренд*).

Наукова новизна результатів досліджень полягає: в розробленій структурно-логічній моделі управління брендингом птахівничих підприємств; визначені складових цієї моделі на підставі створення у споживачів відповідних образів бренду, а саме: асоціацій, прийняття, відчуття, переконання, довіри, бажання діяти, єдності і відданості бренду, та їх параметрів у свідомості останніх.

Практична значущість результатів досліджень. Використання птахівничими підприємствами економіко-математичної моделі, що враховує процеси динаміки в системі управління залученням споживачів, заснованої на лояльності, прихильності, співпраці й відданості споживачів, дасть змогу підвищити ефективність їх бренд-менеджменту, оцінити результативність відповідних маркетингових заходів, прогнозувати часові горизонти процесу брендоутворення.

Ключові слова: птахівничі підприємства**,** побудова індивідуальності бренду, рівні залучення споживачів у бренд та трансформації сприйняття ними брендів, класифікація образів та ідентифікація атрибутів бренду.

Гуля Ю.В., Циганок В.М. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТРУКТУРНО-ЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ БРЕНДИНГОМ ПТИЦЕВОДЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью исследований является обоснование и углубление теоретических и методических основ разщирения возможностей использования брендинга сельськохозяйственными предприятиями отрясли птицеводства.

Методика исследования. В процесе исследований использовано общенаучные и специальные методы, в часности: абстрактно-логичный – для формирования и обобщения теоритических и методических основ брендинга как маркетинговой технологии маркетингового інструмента деятельности предприятий, которые обуславливают формирование лояльности потребителей; анализа и синтеза – для изучения составляющих брендинга птицеводческих предприятий; монографичный – для детального изучения опыта отдельных предприятий аграрного сектора с горизонтальной формой интеграции; еономико-математический метод (математического моделирования непосредственно) использован для разработки математической модели управления брендингом исследуэмых предприятий.

Результаты исследований. Проведенные исследования относительно создания успешных брендов на основании применения новых технологий брендинга «построения индивидуальности бренда» и «вовлечения потребителей в бренд» с использованием существующих законов, правил и требований их создания; разработана классификация рядов образов бренда, что создаются в сознании покупателей с помощью брендинга и объединяются в три блока (*материальные, визуальные, персонификованные образы; потребительские, эмоционально-потребительские и креативно-потребительские образы; пространственно-граничные, пространственно-родовые и пространственно-временные образы брендов*); проведено идентификацию четырёх уровней атрибутов брендов относительно проявления индивидуальности потребителей в них (*двух уровней принятия потребителями этих атрибутов на уровне товаров (торговых марок) и уровне брендов, одного уровня самореализации потребителей в брендах и одного уровня вовлечения потребителей в бренд*).

Научная новизна результатов исследований состоит: в разработанной структурно-логической модели управления брендингом птицеводческих предприятий; определении составляющих этой модели на основании создания у потребителей соответствующих образов брендов, а именно: ассоциаций, принятия, ощущения,

убеждения, доверия, желания действовать, единства и преданности бренду, и их параметров в сознании последних.

Практическое значение результатов исследований. Использование птицеводческими предприятиями экономико-математической модели, которая учитывает процессы динамики в системе управления вовлечением потребителей, основанной на лояльности, приверженности, сотрудничестве и преданности потребителей, позволит увеличить эффективность их бренд-менеджмента, оценить результативность соответствующих маркетинговых приёмов, прогнозировать часовые горизонты процесса создания брендов.

Ключевые слова: птицеводческие предприятия, построение индивидуальности бренда, уровни вовлечения потребителей в бренд и трансформации воспиятия ими брендов, классификация образов и идентификация атрибутов брендов.

Gulya Yu.V., Tsyganok V.M. METHODICAL BACKGROUNDS OF STRUCTURAL AND LOGICAL MODELS OF POULTRY ENTERPRISES BRANDING MANAGEMENT

Purpose. The aim of the research is the substantiation of expediency and possibility of applying the existing in international practice technologies of “brand individuality building” and “involving consumers in brand” on poultry market in Ukraine.

Methodology of research. The general scientific and special methods have been applied in the research process, namely: abstract and logical – to form and summarize theoretical and methodical branding backgrounds as marketing technology and marketing instrument of enterprise operation, that stipulate the formation of consumers loyalty; analysis and synthesis – to study branding compounds of poultry enterprises; monographic – to scrutinize particular agricultural enterprises with horizontal integration form; economic and mathematic method (mathematic modeling) was used to work out mathematic model of branding management on the studied enterprises.

Findings. The conducted research as to the successful brands creation on the ground of introducing the latest branding technologies of “brand individuality building” and “involving consumers in brand” using the laws and rules in force and the requirements to their creation; the worked out classification of brand images series (rows) that are created in consumers’ consciousness due to the branding and are combined in three blocks *(material, visual and personified images; consumers’, emotional-consumers’ and creative-consumers’ images; space-bordering, space-gender and space-temporal brand images)*; carried out identification of the four levels of brand attributes according to the consumers’ individuality manifestation in them (*two levels of these attributes perception by consumers on the level of goods (trade mark) and on the level of brand, one level of consumers self realization in brands and one level of involving consumers in brand) – can be referred to the research results*.

Originality. The scientific novelty of research results consists: in the worked out structural and logical model of poultry enterprises branding management; in determining the constituents of this model on the basis of corresponding brand images creation, such as: associations, perception, feelings, convictions, trust, the will to act, unity and devotion to the brand and its parameters in the consumptions’ consciousness.

Practical value. Practical value of the constructed model lies in the possibility: to conduct calculations of absolute and relative efficiency of involving consumers in brands, to build graphic model as to the consumers involvement levels in these brands and to determine four levels of consumers perception of transformation connected with the levels of their involvement in brands, i.e. transformation of distant viewers into loyal buyers; from loyal buyers into coworkers defending rights and interests of the brand that feel themselves concerned in its creation; transformations related with consumers willingness to act, to help in distribution of this brand; transformations related with consumers wish to find the conformity of ideas with others, to feel complete unity and devotion to these brands. The application of economic and mathematic model that takes into account the processes of dynamics in managerial system, that involves consumers due to their loyalty, benevolence, cooperation and devotion will allow the poultry enterprises to raise efficiency of their brand management, to evaluate the results of corresponding marketing measures, to forecast time horizons of brand creation process.

Key words: poultry enterprise, brand individuality building, levels of consumers involvement to brand and transformations of their perception of brand, classification of images and brand attributes identification.

Судник Н.В. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПРИДБАННЯ СУДЕН ЧЕРЕЗ ФОРМУ ОРЕНДИ НА УМОВАХ БЕРБОУТ-ЧАРТЕРА

Мета. Метою даного дослідження є розробка організаційно-економічних засад поповнення флоту за допомогою бербоут-чартера, а також узагальнення практики придбання суден на умовах бербоут-чартера в СРСР і Україні і на її основі сформулювати висновки, які допоможуть організувати результативне проведення схожих проектів при відродженні українського флоту.

Методика дослідження. Розгляд об’єкта дослідження здійснювалося на базі системного підходу; для оцінки сучасного стану флоту застосовувалися методи статистики для уточнення понятійного апарату оренди суден на час**.** Інформаційною базою дослідження послужили статистичні дані Міністерства транспорту та зв’язку України, аналітичні матеріали та дані по фрахтовому ринку.

Результати дослідження. Результати дослідження представлені у вигляді аналізу практики використання довгострокової оренди, як одного із способів придбання суден. Він у формі масштабного комерційного проекту був здійснений Мінморфлотом СРСР у 1973-1991 роки. Ця оренда також частково практикувалася при побудові суден АСК «Укррічфлот» у 2000-2008 рр.

Встановлено, що при виконанні таких проектів виникає необхідність формування фінансових фондів, які дозволяють знижувати ступінь впливу ризиків, пов’язаних з несвоєчасним виконанням орендарем договірних

зобов'язань. У реалізованому ММФ проекті роль такого стабфонду виконував ВОФК, у якому акумулювалася виручка від роботи бербоут-чартерних суден.

Виявлено, що проект придбання суден на умовах бербоут- чартера реалізується з великим ефектом, якщо у ньому бере участь кілька судноплавних компаній, а держава створює деякі пільгові умови експлуатації такого тоннажу.

Визначено, що при здійсненні проекту комерційна робота регламентувалася не відомчими актами, а шляхом укладення партнерських договорів, угод і контрактів, тобто застосовувалася практика використання ринкових форм взаємовідносин без жорсткого регулювання цієї роботи державою.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено методичні підходи до вибору джерел поповнення тоннажу судноплавної компанії шляхом обґрунтування практично повної відсутності погіршення загальної кон'юнктури фрахтового ринку при застосуванні механізму бербоут-чартера.

Практична значущість результатів дослідження. Результати даного дослідження можуть бути використані у практичній діяльності брокерських організацій, судноплавних компаній, компаній, що займаються комерційним менеджментом суден для організації ефективної експлуатації орендованих суден. Сформульовані узагальнені висновки такого аналізу можуть становити інтерес при вирішенні завдань поповнення флоту України в умовах дефіциту держбюджетних ресурсів.

Ключові слова: бербоут-чартерна оренда, придбання і купівля суден, фрахтування суден, орендні платежі, кредитні ресурси.

Судник Н.В. АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ПРИОБРЕТЕНИЯ СУДОВ ЧЕРЕЗ ФОРМУ АРЕНДЫ НА УСЛОВИЯХ БЕРБОУТ-ЧАРТЕРА

Цель исследования. Целью настоящего исследования является разработка организационно-экономических основ пополнения флота посредством бербоут-чартера, а также обобщение практики приобретения судов на условиях бербоут-чартера в СССР и Украине и на её основе сформулировать выводы, которые помогут организовать результативное проведение подобных проектов при возрождении украинского флота.

Методика исследования. Рассмотрение объекта исследования осуществлялось на базе системного подхода; для оценки современного состояния флота применялись методы статистики для уточнения понятийного аппарата аренды судов на время. Информационной базой исследования послужили статистические данные Министерства транспорта и связи Украины, аналитические материалы и данные по фрахтовому рынку

Результаты исследования. Результаты исследования представлены в виде анализа практики использования долгосрочной аренды, как одного из способов приобретения судов. Он в форме масштабного коммерческого проекта был осуществлён Минморфлотом СССР в 1973-1991 годы. Данная аренда также частично практиковалась при постройке судов АСК «Укрречфлот» в 2000-2008 гг.

Установлено, что при выполнении таких проектов возникает необходимость формирования финансовых фондов, которые позволяют снижать степень влияния рисков, связанных с несвоевременным выполнением арендатором договорных обязательств. В реализованном ММФ проекте роль такого стабфонда выполнял ВОФКО, в котором аккумулировалась выручка от работы бербоут-чартерных судов.

Выявлено, что проект приобретения судов на условиях бербоут-чартера реализуется с большим эффектом если в нём участвует несколько судоходных компаний, а государство создаёт некоторые льготные условия эксплуатации такого тоннажа.

Определено, что при осуществлении проекта коммерческая работа регламентировалась не ведомственными актами, а путём заключения партнёрских договоров, соглашений и контрактов, т.е. применялась практика использования рыночных форм взаимоотношений без жёсткого регулирования этой работы государством.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствованы методические подходы к выбору источников пополнения тоннажа судоходной компании путем обоснования практически полного отсутствия ухудшения общей конъюнктуры фрахтового рынка при применении механизма бербоут-чартера.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты данного исследования могут быть использованы в практической деятельности брокерских организаций, судоходных компаний, компаний, занимающихся коммерческим менеджментом судов для организации эффективной эксплуатации арендованных судов. Сформулированные обобщённые выводы такого анализа могут представлять интерес при решении задач пополнения флота Украины в условиях дефицита госбюджетных ресурсов.

Ключевые слова: бербоут-чартерная аренда, приобретение и покупка судов, фрахтование судов, арендные платежи, кредитные ресурсы.

Sudnik N.V. ANALYSIS OF PRACTICES OF PURCHASING VESSELS BY WAY OF LEASING ON TERMS OF BAREBOAT CHARTER

Purpose. The aim of the article is to develop organizational and economic foundations of the fleet replenishment by the bareboat charter, as well as to generalize the practice of acquiring vessels on terms of bareboat charter in the Soviet Union and Ukraine, and on its basis to draw conclusions that will help to organize the efficient carrying out of similar projects during the revival of the Ukrainian fleet.

Methodology of research. The examination of the research object was carried out on the basis of a systematic approach; statistical methods were used in order to assess the current state of the fleet for clarifying the conceptual apparatus of leasing vessels for some period. The statistical data of the Ministry of Transportation and Communications of Ukraine, analytical materials and freight market data were the information base for the study.

Findings. The findings are presented in the form of the analysis of the practice of using long-term lease, as one of the ways of acquiring vessels. It was implemented in the form of a large-scale commercial project of the USSR

Ministry of merchant marine in 1973-1991. This lease was partially used in constructing vessels of JSSC «Ukrrichflot» in 2000-2008.

It is established that in carrying out such projects it is necessary to form financial funds which allow reducing the level of risk impact associated with the untimely fulfillment of contractual obligations by the lessee. In the project implemented by the Ministry of merchant marine the role of the stabilization fund was performed by Working currency fund of commercial operations which accumulated revenue from the operation of bareboat charter vessels.

It was revealed that the project of vessels' acquisition on terms of bareboat charter is implemented with great effect, if several shipping companies are involved in it, and the state creates some favorable conditions for running such tonnage.

It was determined that when implementing the project commercial work was not regulated by departmental acts but by concluding partnership pacts, agreements and contracts i.e. the practice of using market-based forms of relationships without strict regulation of its work by the state was used.

Originality. Methodical approaches to the sources' selection of tonnage replenishment of the shipping company by a substantiation of almost complete absence of deterioration in the overall situation of the freight market when applying the mechanism of the bareboat charter were improved.

Practical value. The results of this research can be used in practical activities of brokerage companies, shipping companies, companies involved in the commercial management of vessels to organize effective operation of the leased vessels. The formulated generalized conclusions of the analysis may be of interest in solving tasks of Ukrainian fleet replenishment in conditions of deficit of state budget resources.

Key words: bareboat charter leasing, acquisition and purchase of vessels, charter of vessels, lease payments, credit resources.

Дзядикевич О.Я. ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Мета. Метою статті є системне дослідження теоретико-методологічних підходів та засад класифікації конкурентних переваг з врахуванням особливостей розвитку світової економіки.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених з питань конкуренції та конкурентоспроможності. В процесі дослідження використовувались такі методи: аналізу та синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження, абстрактно – логічний – для систематизації теорій конкуренції, теоретичних узагальнень та формулювання висновків, монографічний – при обґрунтуванні пріоритетів у формуванні конкурентних переваг.

Результати дослідження. Досліджено еволюційний поступ та розвиток теорії конкуренції та конкурентних переваг. Встановлено, що з розвитком теорій конкуренції удосконалювався і сам механізм ведення конкурентної боротьби. На зміну ціновій конкуренції приходили інші більш досконалі форми конкуренції, які ґрунтувались на інвестиціях, інноваціях, кластерах тощо.

Визначено доцільним трансформувати факторні конкурентні переваги у переваги інвестиційно-інноваційного характеру, оскільки поєднання порівняльних та конкурентних переваг сприяє зростанню конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки.

Запропоновано класифікацію теорій конкурентних переваг за методологічним підходом до їх формування: на основі факторів виробництва, на основі інвестицій, на основі нововведень (інновацій).

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та вироблені концептуальних підходів до формування конкурентних переваг суб'єктів конкуренції з врахуванням сучасних умов конкуренції.

Практична значущість результатів дослідження. Опрацювання теоретичних основ формування та реалізації конкурентних переваг в історичному аспекті дасть змогу суб'єктам господарювання максимально адаптуватися до ринкових умов та врахувати особливості сучасної конкуренції, які одночасно несуть загрози та переваги.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентна перевага, теорії конкуренції, еволюція.

Дзядыкевич О.Я. ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ ТЕОРИИ КОНКУРЕНЦИИ И КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ

Цель. Цель статьи – системное исследование теоретико-методологических подходов и основ классификации конкурентных преимуществ с учётом особенностей развития мировой экономики.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования стали фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды учёных по вопросам конкуренции и конкурентоспособности. В процессе исследования использовались такие методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования, абстрактно-логический – для систематизации теорий конкуренции, теоретических умозаключений и формулирования выводов, монографический – для обоснования приоритетов в формировании конкурентных преимуществ.

Результаты исследования. Исследовано эволюционное движение и развитие теории конкуренции и конкурентных преимуществ. Установлено, что с развитием теорий конкуренции совершенствовался и сам механизм ведения конкурентной борьбы. На смену ценовой конкуренции приходили другие более совершенные формы конкуренции, которые основывались на инвестициях, инновациях, кластерах и тому подобное.

Определено целесообразным трансформировать факторные конкурентные преимущества в преимущества инвестиционно-инновационного характера, поскольку сочетание сравнительных и конкурентных преимуществ способствует росту конкурентоспособности в условиях рыночной экономики.

Предложено классификацию теорий конкурентных преимуществ за методологическим подходом к их формированию: на основе факторов производства, на основе инвестиций, на основе нововведений (инноваций).

Научная новизна результатов исследования состоит в определении теоретических положений и разработке концептуальных подходов к формированию конкурентных преимуществ субъектов конкуренции с учётом современных условий конкуренции.

Практическая значимость результатов исследования. Рассмотрение теоретических основ формирования и реализации конкурентных преимуществ в историческом аспекте позволит субъектам хозяйствования максимально адаптироваться к рыночным условиям с учётом особенностей современной конкуренции, которые несут одновременно угрозы и преимущества.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентное преимущество, теории конкуренции, эволюция.

Dzyadykevych O.Ya. EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITION THEORY AND COMPETITIVE ADVANTAGES

Purpose. The aim of the article is a systematic study of theoretical and methodological approaches and principles of competitive advantages classification with regard to the features of the global economy.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of scientists from the questions of competition and competitiveness. The study used the following methods: analysis and synthesis – to study the object and subject of research, abstract-logical – to systematize theories of competition, theoretical generalizations and formulation of conclusions, monographic – for justification of priorities in forming competitive advantages.

Findings. Evolutionary progress and development of the theory of competition and competitive advantages were studied. It was established that the development of competition theories has perfected the mechanism of competition. Instead of price competition other more advanced forms of competition, which were based on investment, innovation, clusters etc., had come.

It was determined to transform competitive advantages on the basis of production factors into advantages of investment and innovative nature, because the combination of comparative and competitive advantages contributes to competitiveness in conditions of market economy.

The classification of theories of competitive advantages by methodological approach to their formation: on the basis of production factors, on the basis of investments, on the basis of novelties (innovations) was offered.

Originality is to determine the theoretical positions and to formulate conceptual approaches to creating competitive advantages of competition subjects taking into account the current conditions of competition.

Practical value. Working out of the theoretical bases of formation and realization of competitive advantages in historical perspective will allow business entities maximally adapt to market conditions and take into account the peculiarities of modern competition that also carry risks and benefits.

Key words: competition, competitiveness, competitive advantage, competition theory, evolution.

Смолинець І.Б., Кошарська Н.М. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ КРЕДИТУВАННЯ В СФЕРІ АПК: ПРОБЛЕМИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЯКІСНОГО РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою статті є дослідити основні проблеми щодо кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, проаналізувати сучасні умови банківського кредитування підприємств галузі і тенденції розвитку та запропонувати більш якісне реформування механізму кредитування сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії щодо фінансово-кредитної діяльності, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань кредитування підприємств. В процесі дослідження використані такі методи: абстрактно-логічний (для визначення основних напрямів формування повноцінної системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників); системний (для обґрунтування основних напрямків досягнення стабілізації сільськогосподарського виробництва).

Результати дослідження. Встановлено, що кредитне забезпечення сільського господарства – це цілісна система взаємопов'язаних елементів, яка передбачає надходження кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на ринкових умовах з урахуванням об'єктивних особливостей галузі. Визначено, що до основних напрямів формування повноцінної системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників належать: зміна нормативно-правової бази у сфері кредитування АПК, зокрема удосконалення механізму надання часткової компенсації; законодавче врегулювання прав і обов'язків учасників кредитного процесу, забезпечення належної державної підтримки у сфері пільгового кредитування.

Обґрунтовано основні напрямки досягнення стабілізації сільськогосподарського виробництва, до яких віднесені: державна підтримка і залучення в аграрному секторі нових фінансових потоків; удосконалення пільгового кредитування сільського господарства; зняття існуючого мораторію на іпотеку земель сільськогосподарського призначення, який гальмує розвиток кредитного забезпечення аграрних підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до вирішення проблеми стабілізації сільськогосподарського виробництва за рахунок: державної підтримки та залучення в аграрний сектор нових фінансових потоків; дотування і пільгового кредитування сільського господарства зменшення відсоткової ставки кредитів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на формування повноцінної системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок: зміни

нормативно-правової бази у сфері кредитування АПК, зокрема удосконалення механізму надання часткової компенсації; законодавче врегулювання прав і обов'язків учасників кредитного процесу, забезпечення належної державної підтримки у сфері пільгового кредитування.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства; фінансовий механізм, фінансова підтримка, банківські кредити.

Смолинец І.Б., Кошарська Н.М. ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КРЕДИТОВАНИЯ В СФЕРЕ АПК: ПРОБЛЕМЫ И КАЧЕСТВЕННОЕ РЕФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА КРЕДИТОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является исследование основных проблем по кредитному обеспечению сельскохозяйственных предприятий, анализ современных условий банковского кредитования предприятий отрасли и тенденций развития и предложение более качественного реформирования механизма кредитования сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения экономической теории по финансово-кредитной деятельности, научные работы ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам кредитования предприятий. В процессе исследования использованы следующие методы: абстрактно-логический (для определения основных направлений формирования полноценной системы кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей) системный (для обоснования основных направлений достижения стабилизации сельскохозяйственного производства).

Результаты исследования. Установлено, что кредитное обеспечение сельского хозяйства – это целостная система взаимосвязанных элементов, которая предусматривает поступление кредитных ресурсов субъектам хозяйствования на рыночных условиях с учетом объективных особенностей отрасли. Определено, что к основным направлениям формирования полноценной системы кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей относятся: изменение нормативно-правовой базы в сфере кредитования АПК, в частности усовершенствование механизма предоставления частичной компенсации; законодательное урегулирование прав и обязанностей участников кредитного процесса, обеспечения надлежащей государственной поддержки в сфере льготного кредитования.

Обоснованы основные направления достижения стабилизации сельскохозяйственного производства, к которым отнесены: государственная поддержка и привлечение в аграрном секторе новых финансовых потоков; совершенствования льготного кредитования сельского хозяйства; снятие существующего моратория на ипотеку земель сельскохозяйственного назначения, который тормозит развитие кредитного обеспечения аграрных предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к решению проблемы стабилизации сельскохозяйственного производства за счет: государственной поддержки и привлечения в аграрный сектор новых финансовых потоков; дотирования и льготного кредитования сельского хозяйства уменьшение процентной ставки кредитов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на формирование полноценной системы кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей за счет: изменения нормативно-правовой базы в сфере кредитования АПК, в частности усовершенствование механизма предоставления частичной компенсации; законодательное урегулирование прав и обязанностей участников кредитного процесса, обеспечения надлежащей государственной поддержки в сфере льготного кредитования.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия; финансовый механизм, финансовая поддержка, банковские кредиты.

Smolynets I.B., Kosharska N.M. ASSESSMENT OF CURRENT CREDIT IN THE FIELD OF AIC: PROBLEMS AND REFORM MECHANISM NEED FOR QUALITATIVE CREDITS FOR AGRICULTURAL ENTERPISES

Purpose. The article aims to explore the main problems concerning credit support agricultural enterprises to analyze current conditions of bank lending industry and trends and to offer better lending mechanism reform of agricultural enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is fundamental tenets of economic theory on financial-credit activity, scientific works of scientists, regulatory and legislative acts of Ukraine on lending. The study used the following methods: abstract logic (to determine the basic directions of forming a complete system of crediting of agricultural producers); system (for basic rationale towards stabilizing agricultural production).

Findings. Found that provide agricultural credit - is a holistic system of interrelated elements that provides income credit entities at market conditions, taking into account the objective characteristics of the industry. It was determined that the main directions forming a complete system of loans to agricultural producers include: changes in the regulatory framework in the field of agribusiness lending, including improvement of mechanism of partial compensation; legislative regulation of the rights and obligations of participants in the credit process, ensuring adequate state support in concessional lending.

The basic directions of achieving stabilization of agricultural production, which include: government support and involvement in the agricultural sector, new financial flows; improvement of preferential crediting of agriculture; removal of the existing mortgage moratorium on agricultural land, which hampers the development of credit support agricultural enterprises.

Originality. Comprehensive approach to the problem of stabilizing agricultural production through: public support and involvement in the agricultural sector new financial flows; subsidies and preferential crediting of agriculture reduce interest rate loans.

Practical value. The results of research aimed at forming a complete system of loans to agricultural producers due to: changes in the regulatory framework in the field of agribusiness lending, including improvement of mechanism of partial compensation; legislative regulation of the rights and obligations of participants in the credit process, ensuring adequate state support in concessional lending.

Key words: agricultural enterprises; financial mechanism, financial support and bank loans.

Ткачук І.Я. КРАУДФАНДИНГ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Мета. Визначення теоретико-методологічних основ та формування практичних рекомендацій стосовно використання механізму краудфандингу задля залучення додаткових фінансових ресурсів у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалась сукупність загальнонаукових та спеціальних методів: абстрактно-логічний метод, зокрема прийоми індукції та дедукції, наукової абстракції (при характеристиці особистих вигод, якими керуються донори та бекери); прийоми аналізу та синтезу, логічного узагальнення та систематизації (при описі етапів процесу краудфандингу та їх особливостей).

Результати дослідження. Розкрито суть та особливості процесу краудфандингу у контексті залучення додаткових фінансових ресурсів для реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано можливість отримання додаткових фінансових ресурсів у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерства від механізму краудфандингу шляхом максимального залучення населення до реалізації вказаних проектів, що є можливим при участі у державно-приватному партнерстві громадських організацій як приватного партнера.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть використовуватись державними та регіональними органами влади,а також приватними партнерами-представниками прибуткового та неприбуткового секторів, при прийнятті рішення про реалізацію проектів державно-приватного партнерства та при обґрунтуванні джерел його фінансування у процесі адміністрування проектів державно-приватного партнерства.

Ключові слова:державно-приватне партнерство, краудфандинг, громадські організації, донори, бекери.

Ткачук И.Я. КРАУДФАНДИНГ В КОНТЕКСТЕ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Цель. Определение теоретико-методологических основ и формирование практических рекомендаций по использованию механизма краудфандинг для привлечения дополнительных финансовых ресурсов в процессе реализации проектов государственно-частного партнерства.

Методика исследования. В процессе исследования использовалась совокупность общенаучных и специальных методов: абстрактно-логический метод, в частности приемы индукции и дедукции, научной абстракции (при характеристике личных выгод, которыми руководствуются доноры и бекеры); приемы анализа и синтеза, логического обобщения и систематизации (при описании этапов процесса краудфандинг и их особенностей).

Результаты исследования. Раскрыта сущность и особенности процесса краудфандинг в контексте привлечения дополнительных финансовых ресурсов для реализации проектов государственно-частного партнерства.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована возможность получения дополнительных финансовых ресурсов в процессе реализации проектов государственно-частного партнерства от механизма краудфандинг путем максимального привлечения населения к реализации указанных проектов, что возможно при участии в государственно-частном партнерстве общественных организаций в качестве частного партнера.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут использоваться государственными и региональными органами власти, а также частными партнерами-представителями коммерческого и некоммерческого секторов при принятии решения о реализации проектов государственно-частного партнерства и обосновании источников его финансирования в процессе администрирования проектов государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, краудфандинг, общественные организации, доноры, бекеры.

Tkachuk I.Ya. CROWDFUNDING IN THE CONTEXT OF INVILVMENT OF ADDITIONAL RESOURCES FOR THE PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS REALIZATION

Purpose. The purpose of the article is to determine the theoretical and methodological foundations and practical recommendations of the crowdfunding mechanism using in the reason of involvement of additional funds for the public-private-partnership projects realization.

Methodology of research.The study used a set of such general and special methods as abstract-logical method, including methods of induction and deduction, scientific abstraction (describing the personal benefits that guide donors); methods of analysis and synthesis, logic synthesis and systematize (describing the stages of crowdfunding and their features).

Findings.The essence and features of crowdfunding process in the context of additional financial resources for the implementation of public-private partnerships projects involvement are highlighted.

Originality. The possibility of additional financial resources obtaining for the public-private partnership projects realization is justified. Found that it is possible by using the crowdfunding mechanism, that involves citizens to this process.

Practical value. Results of the investigation will be useful for the State and regional authorities and for the private partners in the process of public-private partnership projects realization and administration and in the process of additional resources for these projects searching.

Key words: public-private partnership, crowdfunding, NGOs, donors.

Бруханський Р.Ф., Пуцентейло П.Р. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ БУХГАЛТЕРА-АНАЛІТИКА

Мета. Метою статті є визначення ролі бухгалтера-аналітика в управлінні підприємством і удосконалення його професійної підготовки.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень результатів дослідження та формулювання висновків; конструктивний, експериментальний та стратегічного прогнозування – при обґрунтуванні напрямів формування відповідних компетенцій майбутніх бухгалтерів-аналітиків та визначенні стратегічних напрямів розвитку професійної освіти в Україні на перспективу.

Результати дослідження. Встановлено, що обліково-аналітична діяльність є обов'язковим інструментом для вибору раціональних управлінських рішень, однак сучасна підготовка кваліфікованих бухгалтерів-аналітиків об'єктивно неможлива без належного оволодіння професійними компетентностями. Визначено, що підготовка майбутніх бухгалтерів-аналітиків повинна бути орієнтована на потреби бізнесу в фахівцях, що забезпечують успішну діяльність компаній на ринку. Обґрунтовано напрями формування відповідних компетенцій майбутніх бухгалтерів-аналітиків, що є основою їх конкурентної переваги на ринку праці провідних вітчизняних і закордонних компаній. Встановлено, що розвинути подібні компетенції можна тільки на підставі тісної взаємодії ВНЗ з бізнес-спільнотою. Визначено стратегічні напрями розвитку професійної освіти в Україні на перспективу.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано перехід від кваліфікованої моделі бухгалтера-аналітика до компетентнісної. Розкрито поняття компетенції, сутність компетенції бухгалтерів-аналітиків, види та напрямки розвитку. Сформульовано передумови процесу стандартизації обліково-аналітичної освіти і практики у сучасних умовах формування національної системи з підготовки фахівців.

Практична значущість результатів дослідження. Розглянуто діючу систему освіти підготовки та підвищення кваліфікації майбутніх фахівців в сфері бухгалтерського обліку і аналітики в світлі нововведення професійних стандартів. Обґрунтовано необхідність організації системи підготовки професіоналів – бухгалтерів-аналітиків. Запропоновано вимоги до співробітників обліково-аналітичних відділів підприємства, що полягає у необхідності зміни підходів до обслуговування керівництва підприємства і переходу від стандартних інформаційних методів обслуговування до аналітичних методів інформаційного забезпечення споживачів.

Ключові слова: бухгалтер, аналітик, обліково-аналітичне забезпечення, компетенція, професійна підготовка.

Бруханский Р.Ф., Пуцентейло П.Р. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУХГАЛТЕРА-АНАЛИТИКА

Цель. Целью статьи является определение роли бухгалтера-аналитика в управлении предприятием и совершенствование его профессиональной подготовки.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический – для теоретических обобщений результатов исследования и формулирования выводов; конструктивный, экспериментальный и стратегического прогнозирования – при обосновании направлений формирования соответствующих компетенций будущих бухгалтеров-аналитиков и определении стратегических направлений развития профессионального образования в Украине на перспективу.

Результаты исследования. Установлено, что учетно-аналитическая деятельность является обязательным инструментом для выбора рациональных управленческих решений, однако современная подготовка квалифицированных бухгалтеров-аналитиков объективно невозможна без надлежащего овладения профессиональными компетенциями. Определено, что подготовка будущих бухгалтеров-аналитиков должна быть ориентирована на потребности бизнеса в специалистах, обеспечивающих успешную деятельность компаний на рынке. Обоснованы направления формирования соответствующих компетенций будущих бухгалтеров-аналитиков, которая является основой их конкурентного преимущества на рынке труда ведущих отечественных и зарубежных компаний. Установлено, что развить подобные компетенции можно только на основании тесного взаимодействия вузов с бизнес-сообществом. Определены стратегические направления развития профессионального образования в Украине на перспективу.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано переход от квалифицированной модели бухгалтера-аналитика в компетентностную. Раскрыто понятие компетенции, сущность компетенции бухгалтеров-аналитиков, виды и направления их развития. Сформулированы предпосылки процесса стандартизации учетно-аналитической учебі и практики в современных условиях формирования национальной системы подготовки специалистов.

Практическая значимость результатов исследования. Рассмотрена действующая система подготовки и повышения квалификации будущих специалистов в области бухгалтерского учета и аналитики в ракурсе нововведения профессиональных стандартов. Обоснована необходимость организации системы подготовки специалистов – бухгалтеров-аналитиков. Предложены требования к сотрудникам учетно-аналитических отделов

предприятия, которые заключаются в необходимости изменения подходов к обслуживанию руководства предприятия и перехода от стандартных информационных методов обслуживания к аналитическим методам информационного обеспечения потребителей.

Ключевые слова: бухгалтер, аналитик, учетно-аналитическое обеспечение, компетенция, профессиональная подготовка.

Brukhanskyi R.F., Putsenteilo P.R. FORMATION OF THE SYSTEM FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF ACCOUNTANT ANALYST

Purpose. The aim of the article is to define the role of the accountant analyst in the enterprise management and improvement of its professional training.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, the works of domestic and foreign scientists. The following methods were used during the research process: analysis and synthesis – to study the object and subject of the study; abstract and logical – for theoretical generalization of research results and drawing conclusions; constructive, experimental and strategic forecasting – in substantiating areas for forming the respective competencies of future accountants, analysts and defining strategic directions for development of vocational education in Ukraine in the future.

Findings. It has been established that the accounting and analytical work is an indispensable tool for choice of rational management decisions, but modern training of qualified accountants and analysts objectively impossible without adequate mastery of professional competences. It was determined that the training of future accountants and analysts should focus on the needs of business professionals to ensure the success of the companies in the market. The ways of forming the respective competencies of future accountants and analysts that is the basis of competitive advantage in the labor market of leading domestic and foreign companies. It was established that these competencies can be developed only on the basis of close cooperation between universities with the business community. The strategic directions of development of vocational education in Ukraine in the future have been determined.

Originality. The transition from skilled model of accountant analyst to competency has been substantiated. The concept of competence, competence essence of accountants and analysts, types and directions of development were disclosed.

Practical value. We consider the current system of education and skills training for future experts in accounting and analytics in the area of innovation professional standards. The necessity of organization the system for training professionals – accountants and analysts has been substantiated.

It was proposed requirements for staff of accounting and analytical departments of enterprise that is the need to change approaches to the management and maintenance from the standard information transfer methods of service to analytical methods with information maintenance of consumers.

Key words: accountant, analyst, accounting and analytical support, competence, professional training.

Хорунжак Н.М. ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета. Метою статті є ідентифікація найбільш важливих проблем і прогалин, які є в обліку суб'єктів туризму, та узагальнення шляхів їх вирішення для уможливлення оптимізації діяльності через посередництво відповідних управлінських рішень.

Методика дослідження. Теоретичною та загальнометодологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної та облікової теорії, нормативно-правові акти України, фундаментальні наукові праці з питань з бухгалтерського обліку та організації туристичної діяльності. В процесі проведення наукового пошуку використовувалися такі методи: абстрактно-логічний та монографічний (для ідентифікації особливостей туристичної діяльності та встановлення їх впливу на організацію бухгалтерського обліку), системного аналізу та узагальнення (при дослідженні проблем і розробці шляхів удосконалення обліку, обґрунтуванні нових принципів його організації), моделювання (для розвитку теоретичних засад оцінки ефективності використання сучасних ІТ в обліку та туристичному бізнесі).

Результати дослідження. Ідентифіковано основні особливості туристичної діяльності та встановлено їх вплив на систему обліку. Визначено сутнісні характеристики та особливості системи документального забезпечення в галузі туризму. Позиціоновано проблеми, які слід вирішити для досягнення підвищення ефективності господарювання суб'єктів туризму. Обґрунтовано шляхи удосконалення обліку, в тому числі через використання сучасних інформаційних технологій та розвиток базових основ (принципів).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні положень щодо шляхів удосконалення системи обліку туристичної діяльності, виробленні концептуального підходу до принципів бухгалтерського обліку, що відповідають сучасному рівню розвитку технічної складової, необхідної для його ведення і здійснення управління, а також розвитку засад оцінки ефекту від використання ІТ для виконання облікових і економічних робіт.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати є основою вирішення практичних прикладних завдань оптимізації туристичної діяльності через використання більш досконалої системи обліку, здатної надавати вичерпну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: туристична діяльність, туроператор, турагент, галузеві особливості, бухгалтерський облік, удосконалення, комп'ютеризація, принципи, сучасні інформаційні технології, ефективність.

Хорунжак Н.М. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ УЧЕТА СУБЪЕКТОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель. Целью статьи является идентификация наиболее важных проблем и пробелов, имеющихся в учете субъектов туризма, и обобщение путей их решения с целью формирования усовершенствованной информационной базы принятия решений, направленных на оптимизацию деятельности.

Методика исследования. Теоретической и общеметодологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической и учетной теорий, нормативно-правовые акты Украины, фундаментальные научные труды по вопросам бухгалтерского учета и организации туристической деятельности. В процессе проведения научного поиска использовались следующие методы: абстрактно-логический и монографический (для идентификации особенностей туристической деятельности и установления их влияния на организацию бухгалтерского учета), системного анализа и обобщения (при исследовании проблем и разработке путей совершенствования учета, обосновании новых принципов его организации), моделирования (для развития теоретических основ оценки эффективности использования современных ИТ в учете и туристическом бизнесе).

Результаты исследования. Идентифицированы основные особенности туристической деятельности и установлено их влияние на систему учета. Определены сущностные характеристики и особенности системы документального обеспечения в области туризма. Позиционированы проблемы, которые следует решить, для достижения повышения эффективности хозяйствования субъектов туризма. Обоснованы пути совершенствования учета, в том числе через использование современных информационных технологий и развитие базовых основ (принципов).

Научная новизна результатов исследования заключается в теоретическом обосновании положений, касающихся путей усовершенствования системы учета туристической деятельности, выработке концептуального подхода к принципам бухгалтерского учета, соответствующих современному уровню развития технической составляющей, необходимой для его ведения и осуществления управления, а также развитии основ оценки эффекта от использования ИТ для выполнения учетных и экономических работ.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основой решения практических прикладных задач оптимизации туристической деятельности через использование более совершенной системы учета, способной предоставлять исчерпывающую информацию для принятия управленческих решений.

Ключевые слова: туристическая деятельность, туроператор, турагент, отраслевые особенности, бухгалтерский учет, усовершенствования, компьютеризация, принципы, современные информационные технологии, эффективность.

Khorunzhak N.M. PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT OF TOURISM ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is the identification of the most important issues and gaps that exist in the accounting of tourism entities, and generalization ways of their solutions to enable the optimization of activity through appropriate management decisions.

Methodology of research. Fundamental provisions of modern economic and accounting theory, normative and legal acts of Ukraine, fundamental scientific works on accounting and organization of tourism activities are the theoretical and general methodological basis of research.

The following methods were used in the process of scientific research: monographic, abstract and logical (to identify the characteristics of tourism activities and establishing their impact on the organization of accounting), system analysis and generalization (during the study of the problems and development the ways to improve the accounting, substantiation of new principles for its organization) modelling (for the development of theoretical basis for evaluating the effectiveness of the use of modern IT in accounting and the travel business).

Findings. The main features of tourism activities have been identified and their influence on the accounting system has been established. The essential characteristics and features of documentary support system in the field of tourism have been defined.

The problems that should be solved to achieve the economic efficiency of tourism entities have been positioned. The ways for improving accounting, including through the use of modern information technology and the development of the basic foundations (principles) have been substantiated.

Originality. Scientific novelty consists in the theoretical substantiation of provisions on ways to improve the accounting system of tourism activity, development of a conceptual approach to accounting principles that meet the current level of technical component needed for its maintenance and implementation of management, and development of bases for assessing the effect from the use of IT to perform accounting and economic works.

Practical value. The obtained results of research are the basis for solving practical application problems for optimization of tourist activity through the use of more advanced accounting system capable of providing comprehensive information for making management decisions.

Key words: tourist activity, tour operator, travel agent, industry characteristics, accounting, improvement, computerization, principles, modern information technology, efficiency.

Жукевич С.М. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Метою статті є дослідження фінансово-економічної стійкості як економічної категорії та економічного процесу, а також вивчення основних підходів до визначення рівня й кількісної оцінки фінансової стійкості та чинників, що її обумовлюють.

Методика дослідження. Теоретичною й методологічною основою є праці вітчизняних та зарубіжних учених з досліджуваної тематики.

В процесі дослідження використовувалися наукові методи, що ґрунтуються на діалектичному пізнанні та об'єктивних законах економіки, зокрема: за допомогою методів індукції, дедукції визначено фінансово-економічну стійкість у системі управління; методи причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний застосовувались для систематизації чинників, що впливають на досліджуване явище; метод спостереження й узагальнення використовувалися при узагальненні теоретико-методичних аспектів діагностики фінансово-економічної стійкості в контексті управління підприємством.

Результати дослідження. Висвітлено й узагальнено теоретико-методичні аспекти діагностики фінансово-економічної стійкості в контексті управління підприємством для забезпечення його стабільності та рівноваги в ринковому просторі. Встановлено, що фінансово-економічна стійкість визначається як властивість суб'єкта господарювання здійснювати супротив негативному впливу зовнішніх кризових чинників в процесі функціонування і розвитку, зберігаючи такий стан, який забезпечує його структурну цілісність і можливість здійснення основної діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено розуміння й визначення фінансово-економічної стійкості як економічної категорії та явища, систематизовано методи її кількісної діагностики.

Практична значущість результатів дослідження. Систематизація основних методичних підходів кількісної оцінки фінансово-економічної стійкості сприяє ефективній діагностиці в процесі прийняття управлінських рішень щодо стабілізації діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова стабільність, фінансово-економічна стійкість, управління, діагностика.

Жукевич С.М. ДИАГНОСТИКА ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД

Целью статьи является исследование финансово-экономической устойчивости как экономической категории и экономического процесса, а также изучение основных подходов к определению уровня и количественной оценки финансовой устойчивости и факторов, ее обусловливающих.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой являются труды отечественных и зарубежных ученых по исследуемой тематике.

В процессе исследования использовались научные методы, основанные на диалектическом познании и объективных законах экономики, в частности: с помощью методов индукции, дедукции определено финансово-экономическую устойчивость в системе управления; методы причинно-следственной связи и абстрактно-логический применялись для систематизации факторов, влияющих на изучаемое явление; методы наблюдения и обобщения использовались при обобщении теоретико-методических аспектов диагностики финансово-экономической устойчивости в контексте управления предприятием.

Результаты исследования. Освещено и обобщено теоретико-методические аспекты диагностики финансово-экономической устойчивости в контексте управления предприятием для обеспечения его стабильности и равновесия в рыночном пространстве. Установлено, что финансово-экономическая устойчивость определяется, как свойство субъекта хозяйствования осуществлять сопротивление негативному влиянию внешних кризисных факторов в процессе функционирования и развития, сохраняя такое состояние, которое обеспечивает его структурную целостность и возможность осуществления основной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Уточнено понимание и определение финансово-экономической устойчивости как экономической категории и явления, систематизированы методы ее количественной диагностики.

Практическая значимость результатов исследования. Систематизация основных методических подходов количественной оценки финансово-экономической устойчивости способствует эффективной диагностике в процессе принятия управленческих решений по стабилизации деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая стабильность, финансово-экономическая устойчивость, управление, диагностика.

Zhukevych S.M. DIAGNOSIS OF FINANCE AND ECONOMIC STABILITY OF BUSINESS ENTITY: CONCEPTUAL APPROACH

Purpose. The aim of the article is to study the financial and economic sustainability as an economic category and economic process, and learning the main approaches to the determination the level and quantitative assessment of financial stability and factors causing it.

Methodology of research. The theoretical and methodological bases are the works of local and foreign scientists of the study subjects.

The basis of the scientific method is based on the knowledge of dialectical and objective laws of economics. Using the techniques of induction, deduction determined financial and economic stability in the management system. Methods causation and abstract logic applied to systematize the factors that influence the phenomenon; method of observation and generalization were used in a generalization of theoretical and methodological aspects of diagnostics of financial and economic stability in the context of enterprise management.

Findings. The article highlights and summarizes the theoretical and methodological aspects of diagnostics of financial and economic stability in the context of business management to ensure its stability and balance in the market

space. Established that the financial and economic stability as a property of the entity to carry out contrary negative influence of external critical factors to the operation and development, while maintaining a state that provides its structural integrity and possibility of realization main activity.

Originality. Understanding and definition of the financial and economic stability as an economic category and phenomena has been clarified, methods of quantitative diagnosis have been systematized.

Practical value. Systematization of basic methodological approaches to quantitative assessment of financial and economic stability contribute to efficient diagnosis in the process of making management decisions to stabilize the activity of business entities.

Key words: financial stability, financial and economic stability, control, diagnostics.

Чернега О.Б., Маловичко С.В. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЯВИЩА

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища.

Методика дослідження. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення і порівняння, графічний, методи угрупування і класифікації – при дослідженні взаємозв'язку базових понять теорії електронної торгівлі; при розробці тезаурусу в спеціальній сфері знань – електронній торгівлі; при обґрунтуванні соціально-управлінської концептуалізації електронної торгівлі через тріаду її вимірів.

Результати дослідження. В роботі проаналізований взаємозв'язок базових понять теорії електронної торгівлі. На основі проведеного теоретичного та емпіричного аналізу розроблено тезаурус в спеціальній сфері знань – електронній торгівлі – в авторській інтерпретації. Представлені вихідні положення методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища. Розкрито соціально-управлінську концептуалізацію електронної торгівлі через тріаду її вимірів: як специфічний вид діяльності; як соціально-економічний інститут; як об'єкт управління. Запропоновано авторське бачення відносно розуміння електронної торгівлі як об'єкту управління.

Наукова новизна результатів дослідження. В роботі розроблено тезаурус предметної сфери електронної торгівлі, визначені вихідні положення методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища, запропонована тріада вимірів електронної торгівлі, розроблена конвергентна теоретико-концептуальна модель електронної торгівлі як об'єкту управління.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути спрямовані на оптимізацію управління електронною торгівлею підприємств. Знання вихідних положень методології дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища дасть змогу удосконалити внутрішні організаційні механізми по управлінню електронним бізнесом в цілому, електронною торгівлею зокрема.

Ключові слова: електронна торгівля, електронна комерція, Інтернет, управління, поліфункціональне явище

Чернега О.Б., Маловичко С.В. МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ КАК ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЯВЛЕНИЯ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций относительно исследования электронной торговли как полифункционального явления.

Методика исследования. Использованы диалектический метод научного познания, а также комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения и сравнения, графический, методы группировки и классификации – при исследовании взаимосвязи базовых понятий теории электронной торговли; при разработке тезаурусу в специальной сфере знаний – электронной торговле; при обосновании социально-управленческой концептуализации электронной торговли с помощью триады ее измерений.

Результаты исследования. В работе проанализирована взаимосвязь базовых понятий теории электронной торговли. На основе проведенного теоретического и эмпирического анализа разработан тезаурус в специальной области знаний – электронной торговле – в авторской интерпретации. Представлены исходные положения методологии исследования электронной торговли как полифункционального явления. Раскрыта социально-управленческая концептуализация электронной торговли через триаду ее измерений: как специфический вид деятельности; как социально-экономический институт; как объект управления. Предложено авторское виденье относительно понимания электронной торговли как объекта управления.

Научная новизна результатов исследования. В работе разработан тезаурус предметной области электронной торговли, определены исходные положения методологии исследования электронной торговли как полифункционального явления, предложена триада измерений электронной торговли, разработана конвергентная теоретико-концептуальна модель электронной торговли как объекта управления.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть направлены на оптимизацию управления электронной торговлей предприятий. Знание исходных положений методологии исследования электронной торговли как полифункционального явления позволяет усовершенствовать внутренние организационные механизмы по управлению электронным бизнесом в целом, электронной торговлей в частности.

Ключевые слова: электронная торговля, электронная коммерция, Интернет, управление, полифункциональное явление.

Chernega O.B., Malovychko S.V. METHODOLOGY OF RESEARCH OF E-COMMERCE AS POLYFUNCTIONAL PHENOMENA

Purpose. Development of theoretical, methodological positions and practical recommendations is in relation to research of e-commerce as polyfunctional phenomena.

Methodology of research. Dialectic method of scientific knowledge and complex of scientific methods, such as theoretical generalization and comparison, graphic, clustering and classification are used - at research of intercommunication of base concepts of theory of e-commerce; at development to the thesaurus in the special sphere of knowledge – e-commerce; at the ground of social-administrative concept of e-commerce through the triad of her measuring.

Findings. In process of research the analyzed intercommunication of base concepts of theory of e-commerce. On the basis of the conducted theoretical and empiric analysis a thesaurus is worked out in the special area of knowledge – e-commerce - in authorial interpretation. Initial positions of methodology of research of e-commerce as the polyfunctional phenomena have been presented. Social-administrative concept of e-commerce is exposed through the triad of her measuring: as specific type of activity; as a socio-economic institute; as a management object. Authorial vision offers in relation to understanding of e-commerce as management object.

Originality. The thesaurus of subject domain of e-commerce is in-process worked out, initial positions of methodology of research of e-commerce are certain as the polyfunctional phenomena, offer triad of measuring of e-commerce, the convergence theoretical conceptual model of e-commerce is worked out as to the management object.

Practical value. The got results can be sent to optimization of management e-commerce of enterprises. Knowledge of initial positions of methodology of research of e-commerce as polyfunctional phenomena allows to perfect internal organizational mechanisms on an e-business management on the whole, by e-commerce in particular.

Key words: E-trade, e-commerce, Internet, management, polyfunctional phenomena.

Орлик О.В. ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є комплексне дослідження особливостей та сутнісних характеристик фінансових ризиків, методів впливу та напрямів регулювання їх ступеня в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи: аналізу та синтезу – для узагальнення наукових підходів щодо трактування поняття «фінансовий ризик підприємства», для визначення сутнісних характеристик та особливостей фінансових ризиків; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків; системного аналізу, логічних узагальнень – при визначенні системи основних методів впливу та напрямів регулювання ступеня фінансових ризиків в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Проведено поглиблений аналіз поняття «фінансовий ризик підприємства». Визначено основні сутнісні характеристики фінансових ризиків та особливості їх прояву. Запропоновано систему методів впливу на фінансові ризики та напрями регулювання їх ступеня в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Набула подальшого вирішення проблема виявлення особливостей прояву ризиків. Визначено основні сутнісні характеристики фінансових ризиків. Запропоновано систему методів впливу на фінансові ризики при організації фінансово-економічної безпеки підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Визначені основні сутнісні характеристики фінансових ризиків та запропонована система методів впливу на них, що можуть бути використані в практиці фінансово-господарської діяльності підприємств України при організації системи забезпечення їх фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: фінансовий ризик, фінансово-економічна безпека, управління фінансовими ризиками, методи впливу.

Орлик О.В. ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является комплексное исследование особенностей и сущностных характеристик финансовых рисков, методов влияния и направлений регулирования их степени в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза – для обобщения научных подходов к трактовке понятия «финансовый риск предприятия», для определения сущностных характеристик и особенностей финансовых рисков; абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формирования выводов; системного анализа, логических обобщений – при определении системы основных методов влияния и направлений регулирования степени финансовых рисков в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия.

Результаты исследования. Проведен углубленный анализ понятия «финансовый риск предприятия». Определены основные сущностные характеристики финансовых рисков и особенности их проявления. Предложена система методов влияния на финансовые риски и направления регулирования их степени в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Получила дальнейшее решение проблема выявления особенностей проявления финансовых рисков в системе обеспечения финансово-экономической безопасности

предприятия. Определены основные сущностные характеристики финансовых рисков. Предложена система методов влияния на финансовые риски при организации финансово-экономической безопасности предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Обозначенные основные сущностные характеристики финансовых рисков и предложенная система методов влияния на них могут быть использованы в практике финансово-хозяйственной деятельности предприятий Украины при организации системы обеспечения их финансово-экономической безопасности.

Ключевые слова: финансовый риск, финансово-экономическая безопасность, управление финансовыми рисками, методы влияния.

Orlyk O.V. FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the paper is a comprehensive study of the features and essential characteristics of financial risks, methods of influence and areas of regulating of their degree in the system of ensuring financial and economic security of the enterprise.

Methodology of research. The study used the following methods: analysis and synthesis – to summarize the scientific approaches to the interpretation of the "financial risk of the enterprise" notion and to determine the essential characteristics and features of financial risks; abstract logic – for theoretical generalizations and drawing conclusions; system analysis, logical generalizations – in determining the system of basic methods of influence and directions of the control of financial risks degree in the system of ensuring financial and economic security of the enterprise.

Findings. The depth analysis of the concept of "financial risk of the enterprise" was held. The main essential characteristics of financial risks and the features of their manifestations were determined. The system of methods of influence on financial risks and regulation of the direction of their degree in the system of financial and economic security of the enterprise was proposed.

Originality. The problem of identifying features of financial risks manifestation in the system of financial and economic security of the enterprise got its further decision. The basic essential characteristics of financial risks were identified. The system of methods of influence on the financial risks of the organization's financial and economic security was proposed.

Practical value. Designated basic essential characteristics of financial risks and the proposed system of methods of influence on them can be used in the practice of financial and economic activity of Ukrainian enterprises during the organization of their financial and economic security ensuring system.

Key words: financial risk, financial and economic security, financial risk management, methods of influence.

АВТОРИ НОМЕРА

Балахонова Олеся Василівна, *д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та інформаційних технологій, Вінницький соціально-економічний інститут Університету "Україна"* (vizach@mail.ru);

Бруханський Руслан Феоктистович, *д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету;* **Пуцентейло Петро Романович,** *д.е.н., професор, професор кафедри, кафедра обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету* (naukatneu@gmail.com);

Булик Оксана Богданівна, *к.е.н., в.о. доцента кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД, Львівський національний аграрний університет* (oksanabylik@ua.fm);

Бурлаков Олександр Сергійович, *к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій;* **Мушеник Ірина Миколаївна**, *к.е.н., доцент кафедри інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет* (slayer_82@mail.ru);

Бученкова Олеся Володимирівна, *асистент кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут ДВНЗ "Криворізький національний університет"* (olesyabuchenkova@gmail.com);

Вислободська Галина Петрівна, *асистент кафедри статистики та аналізу, Львівський національний аграрний університет* (vyslgal@i.ua);

Гіренко Юрій Олександрович, *аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"* (gireenko@gmail.com);

Гнатюк Микола Володимирович, *магістрант,* **Хільчевська Ірина Геннадіївна,** *к.геогр.н., доцент кафедри країнознавства та туризму, Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (d-o-n@ukr.net; i.khilchevska@i.ua);

Гришко Ольга Анатоліївна, *аспірант кафедри економіки, Харківський національний університет будівництва та архітектури* (olya_tereshchenko@mail.ru);

Гуля Юлія Володимирівна, *к.е.н.;* **Циганок Володимир Миколайович,** *к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Житомирський національний агроекологічний університет* (voha_09@ukr.net);

Данько Юрій Іванович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, АГД та маркетингу Сумського національного аграрного університету* (magister_danko@mail.ru);

Дзядикевич Ольга Ярославівна, *аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України* (Olichka1992@ya.ru);

Жукевич Світлана Миколаївна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, Тернопільський національний економічний університет* (sveta.zyke@gmail.com);

Захарченко **Віталій Іванович**, *д.е.н., професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності, Одеський національний політехнічний університет;* **Захарченко Наталя Вячеславівна,** *к.е.н., ст. викладач кафедри економіки та моделювання ринкових відносин, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова* (vizach@mail.ru);

Ібатуллін Марат Ільдусович, *к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України* (imi_1@mail.ru);

Іванова Наталія Володимирівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет* (ivanova.nat.vlad@gmail.com**);**

Комарова Катерина Володимирівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри,* **Ковальчук Наталія Володимирівна,** *к.е.н., доцент, доцент кафедри, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Університет митної справи та фінансів* (katerinakomarova@gmail.com; n.v.kovalchuk@gmail.com);

Копитова Ірина Володимирівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Житомирський національний агроекологічний університет* (Kopytovaira@i.ua);

Котикова Олена Іванівна, *д.е.н., професор, завідуюча кафедрою економіки підприємств,* **Ярошенко Руслан Іванович,** *магістр,* **Зеленько Альона Володимирівна,** *магістр, Миколаївський національний аграрний університет* (kotikova@i.ua);

Крицун Катерина Ігорівна, *аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (kateryna.krytsun@gmail.com);

Маркова Євгенія Юхимівна, *к.е.н., здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка* (rimmagrish@te.net.ua);

Меркулов Микола Миколайович, *д.е.н., доцент кафедри економіки та управління Одеського національного університету імені І.І. Мечникова* (vizach@mail.ru);

Мороз Олег Васильович, *д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет;* **Логоша Роман**

Васильович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет* (Roma.lrv@rambler.ru);

Орлик Оксана Володимирівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в економіці, Одеський національний економічний університет* (orox@ukr.net);

Перевозова Ірина Володимирівна, *д.е.н, професор, завідувач кафедри маркетингу і контролінгу Інституту економіки та управління в нафтогазовому комплексі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;* **Гречаник Наталія Юріївна,** *к.е.н., доцент кафедри менеджменту і маркетингу, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"* (perevozova@ukr.net; natali.gre@gmail.com);

Пономаренко Тетяна Вадимівна, *к.е.н., докторант кафедри обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу, ДВНЗ "Криворізький національний університет"* (dvnz@inbox.ru);

Смолинець Ігор Богданович, *к.е.н., асистент кафедри менеджменту;* **Кошарська Наталія Михайлівна,** *здобувач кафедри публічного правління та адміністрування, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького* (nikita387@mail.ru);

Стремядін Володимир Миколайович, *здобувач Одеського національного політехнічного університету* (vizach@mail.ru);

Судник Надія Віталіївна, *старший викладач кафедри "Комерційне забезпечення транспортних процесів", Одеський національний морський університет* (nadya1607@inbox.ru);

Ткачук Ірина Ярославівна, *асистент кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* (Tkachuk.Iryna.IT@gmail.com);

Федулова Любов Іванівна, *д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету* (fedulova2010@rambler.ru);

Хілуха Оксана Анатоліївна, *к.е.н., доцент кафедри економіки та безпеки підприємства,* **Горбунов Владислав, Михальчук Богдан,** *Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки* (oksaanka@ukr.net);

Хорунжак Надія Михайлівна, *д.е.н., доцент, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, Тернопільський національний економічний університет* (nadija-choru@mail.ru);

Чернега Оксана Богданівна, *д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та туризму;* **Маловичко Світлана Вікторівна,** *к.е.н., доцент, завідувач кафедри маркетингу та менеджменту, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського* (Svetlana.malovichko@mail.ru);

Шаповал Валентина Михайлівна, *д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства,* **Герасименко Тетяна Володимирівна,** *к.геол.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ "Національний гірничий університет", м. Дніпро* (gkb_s@mail.ru);

Шуст Олена Анатоліївна, *д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Білоцерківський національний аграрний університет* (elenshust@mail.ru);

Юшкевич Олена Олександрівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет* (elenastrateg@ukr.net)

АВТОРЫ НОМЕРА

Балахонова Олеся Васильевна, *д.э.н., доцент, доцент кафедры экономики, менеджмента и информационных технологий, Винницкий социально-экономический институт Университета "Украина"* (vizach@mail.ru);

Бруханский Руслан Феоктистович, *д.э.н., доцент, заведующий кафедрой учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса;* **Пуцентейло Петр Романович,** *д.э.н., профессор, профессор кафедры, кафедра учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса Тернопольского национального экономического университета* (naukatneu@gmail.com);

Булык Оксана Богдановна, к*.э.н., и.о. доцента кафедры международной экономики и менеджмента ВЭД, Львовский национальный аграрный университет* (oksanabylik@ua.fm);

Бурлаков Александр Сергеевич, *к.э.н., доцент кафедры информационных технологий;* **Мушеник Ирина Николаевна,** *к.э.н., доцент кафедры информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет* (slayer_82@mail.ru);

Бученкова Олеся Владимировна, *ассистент кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт ГВУЗ "Криворожский национальный университет"* (olesyabuchenkova@gmail.com);

Вислободская Галина Петровна, *ассистент кафедры статистики и анализа, Львовский национальный аграрный университет* (vyslgal@i.ua);

Гиренко Юрий Александрович, *аспирант, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики"* (gireenko@gmail.com);

Гнатюк Николай Владимирович, *магистрант,* **Хильчевская Ирина Геннадьевна,** *к.геогр.н., доцент кафедры страноведения и туризма, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко* (d-o-n@ukr.net; i.khilchevska@i.ua);

Гришко Ольга Анатольевна, *аспирант кафедры экономики, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры* (olya_tereshchenko@mail.ru);

Гуля Юлия Владимировна, *к.э.н.;* **Цыганок Владимир Николаевич,** *к.э.н., доцент кафедры маркетинга, Житомирский национальный агроэкологический университет* (voha_09@ukr.net);

Данько Юрий Иванович, *к.э.н., доцент, доцент кафедры статистики, АХД и маркетинга Сумского национального аграрного университета* (magister_danko@mail.ru);

Дзядикевич Ольга Ярославовна, *аспирант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины* (Olichka1992@ya.ru);

Жукевич Светлана Николаевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры учета в государственном секторе экономики и сфере услуг, Тернопольский национальный экономический университет* (sveta.zyke@gmail.com);

Захарченко Виталий Иванович, *д.э.н., профессор кафедры менеджмента внешнеэкономической и инновационной деятельности Одесского национального политехнического университета,* **Захарченко Наталья Вячеславовна,** *к.э.н., ст. преподаватель кафедры экономики и моделирования рыночных отношений, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова* (vizach@mail.ru);

Ибатуллин Марат Ильдусович, *к.э.н., доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины* (imi_1@mail.ru);

Иванова Наталия Владимировна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет* (ivanova.nat.vlad@gmail.com);

Комарова Екатерина Владимировна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры,* **Ковальчук Наталия Владимировна,** *к.э.н., доцент, доцент кафедры, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности, Университет таможенного дела и финансов* (katerinakomarova@gmail.com; n.v.kovalchuk@gmail.com);

Копытова Ирина Владимировна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента организаций и администрирования, Житомирский национальный агроэкологический университет* (Kopytovaira@i.ua);

Котикова Елена Ивановна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой экономики предприятий,* **Ярошенко Руслан Иванович**, магистр, **Зеленько Алена Владимировна,** *магистр Николаевского национального аграрного университета* (kotikova@i.ua);

Крицун Екатерина Игоревна, *аспирант, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко* (kateryna.krytsun@gmail.com);

Маркова Евгения Ефимовна, *к.э.н., соискатель, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко* (rimmagrish@te.net.ua);

Меркулов Николай Николаевич, *д.э.н., доцент кафедры экономики и управления Одесского национального университета имени И.И. Мечникова* (vizach@mail.ru);

Мороз Олег Васильевич, *д.э.н., профессор, профессор кафедры менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет;* **Логоша Роман Васильевич,** *к.э.н., доцент, доцент кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет* (Roma.lrv@rambler.ru);

Орлик Оксана Владимировна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры информационных систем в экономике, Одесский национальный экономический университет* (orox@ukr.net);

Перевозова Ирина Владимировна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой маркетинга и контроллинга Института экономики и управления в нефтегазовом комплексе Ивано-франковского национального технического университета нефти и газа;* **Гречаник Наталия Юрьевна,** *к.э.н., доцент кафедры менеджмента и маркетинга, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника"* (perevozova@ukr.net; natali.gre@gmail.com);

Пономаренко Татьяна Вадимовна, *к.э.н., докторант кафедры учета, анализа, аудита и администрирования предприятий горно-металлургического комплекса, ГВУЗ "Криворожский национальный университет"* (dvnz@inbox.ru);

Смолинец Игорь Богданович, *к.э.н., ассистент кафедры менеджмента;* **Кошарська Наталия Михайловна,** *соискатель кафедры публичного правления и администрирования, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого* (nikita387@mail.ru);

Стремядин Владимир Николаевич, *соискатель Одесского национального политехнического университета* (vizach@mail.ru);

Судник Надежда Витальевна, *старший преподаватель кафедры "Коммерческое обеспечения транспортных процессов", Одесский национальный морской университет* (nadya1607@inbox.ru);

Ткачук Ирина Ярославовна, *ассистент кафедры финансов и кредита Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича* (Tkachuk.Iryna.IT@gmail.com);

Федулова Любовь Ивановна, *д.э.н., профессор, профессор кафедры менеджмента Киевского национального торгово-экономического университета* (fedulova2010@rambler.ru);

Хилуха Оксана Анатольевна, *к.э.н., доцент кафедры экономики и безопасности предприятия,* **Горбунов Владислав, Михальчук Богдан,** *Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки* (oksaanka@ukr.net);

Хорунжак Надежда Михайловна, *д.э.н., доцент, доцент кафедры учета в государственном секторе экономики и сфере услуг, Тернопольский национальный экономический университет* (nadija-choru@mail.ru);

Чернега Оксана Богдановна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой международной экономики и туризма;* **Маловичко Светлана Викторовна,** *к.э.н., доцент, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского* (Svetlana.malovichko@mail.ru);

Шаповал Валентина Михайловна, *д.э.н., профессор, заведующая кафедрой экономики предприятия,* **Герасименко Татьяна Владимировна,** *к.геол.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия, ГВУЗ "Национальный горный университет", г. Днепр* (gkb_s@mail.ru);

Шуст Елена Анатольевна, *д.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Белоцерковский национальный аграрный университет* (elenshust@mail.ru);

Юшкевич Елена Александровна, к*.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Житомирский государственный технологический университет* (elenastrateg@ukr.net).

AUTHORS OF THE NUMBER

Balahonova Olesia Vasylivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, management and information technology, Vinnytsya Institute of Economics and Social Sciences of University "Ukraine"* (vizach@mail.ru);

Brukhanskyi Ruslan Feoktystovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department;* **Putsenteilo Petro Romanovych,** *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department, department of accounting and economic and legal support of agroindustrial business, Ternopil National Economic University* (naukatneu@gmail.com);

Buchenkova Olesia Volodymyrivna, *assistant of the department of international economics, Kryvyi Rih Economic Institute of SHEE "Kryvyi Rih National University"* (olesyabuchenkova@gmail.com);

Bulyk Oksana Bohdanivna, *cand.sc.(econ.), acting assistant professor at the department of international economics and management of foreign economic activity, Lviv National Agrarian University* (oksanabylik@ua.fm);

Burlakov Oleksandr Serhiyovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of Information technology;* **Mushenyk Iryna Mykolaivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of Information technology, Podolsky State Agricultural and Technical University* (slayer_82@mail.ru);

Chernega Oksana Bohdanivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of international economy and tourism;* **Malovychko Svitlana Viktorivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department of marketing and management, Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky* (Svetlana.malovichko@mail.ru);

Danko Yurii Ivanovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of statistics, AGD and marketing, Sumy National Agrarian University* ((magister_danko@mail.ru);

Dzyadykevych Olga Yaroslavivna, *graduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* (Olichka1992@ya.ru);

Fedulova Liubov Ivanivna, *dr.sc.(econ.), professor, professor of the department of management Kyiv National University of Trade and Economics* (fedulova2010@rambler.ru);

Girenko Yuriy Oleksandrovych, *graduate student, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"* (gireenko@gmail.com);

Gnatyuk Mykola Volodymyrovych, *master,* **Khilchevska Iryna Hennadiivna,** *cand.sc.(geographical), assistant professor at the department of country studies and tourism, Taras Shevchenko National University of Kyiv* (d-o-n@ukr.net; i.khilchevska@i.ua);

Gulya Yuliya Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.);* **Tsyganok Volodymyr Mykolaiovych,** *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of marketing, Zhytomyr National Agroecological University* (voha_09@ukr.net);

Hryshko Olha Anatoliivna, *graduate student of the department of economics, Kharkiv National University of Construction and Architecture* (olya_tereshchenko@mail.ru);

Ibatullin Marat Ildusovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* (imi_1@mail.ru);

Ivanova Nataliia Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management and public administration, Chernihiv National University of Technology* (ivanova.nat.vlad@gmail.com);

Khilukha Oksana Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economics and enterprise security,* **Gorbunov Vladyslav, Mykhalchuk Bohdan,** *Lesya Ukrainka Eastern European National University* (oksaanka@ukr.net);

Khorunzhak Nadiia Mykhailivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of accounting in the state sector of the economy and sphere of services, Ternopil National Economic University* (nadija-choru@mail.ru);

Komarova Kateryna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department,* **Kovalchuk Nataliia Volodymyrivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department, department of management of foreign economic activity, University of Customs and Finance* (katerinakomarova@gmail.com; n.v.kovalchuk@gmail.com);

Kopytova Iryna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management of organizations and administration, Zhytomyr National Agroecological University* (Kopytovaira@i.ua);

Kotykova Olena Ivanivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of business economics;* **Yaroshenko Ruslan Ivanovych,** *master;* **Zelenko Alona Volodymyrivna,** *master, Mykolayiv National Agrarian University* (kotikova@i.ua);

Krytsun Kateryna Ihorivna, *graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv* (kateryna.krytsun@gmail.com);

Markova Yevheniia Yukhymivna, *cand.sc.(econ.), candidate for a degree, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture* (rimmagrish@te.net.ua);

Merkulov Mykola Mykolaiovych, *dr.sc.(econ.), assistant professor at the department of economics and management, Odessa I.I. Mechnikov National University* (vizach@mail.ru);

Moroz Oleg Vasylovych, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management and simulation in economy, Vinnytsia National Technical University*; **Lohosha Roman Vasylovych,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of agrarian management, Vinnytsia National Agrarian University* (Roma.lrv@rambler.ru);

Orlyk Oksana Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of information systems in economics, Odessa National Economic University* (orox@ukr.net);

Perevozova Iryna Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of marketing and controlling, Institute of Economics and Management in the Oil and Gas Complex Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;* **Hrechanyk Nataliia Yuriivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of management and marketing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk* (perevozova@ukr.net; natali.gre@gmail.com);

Ponomarenko Tetiana Vadymivna, *cand.sc.(econ.), doctoral candidate at the department of accounting, analysis, auditing and administration of the enterprises of a mining and metallurgical complex, SHEI "Kryvyi Rih National University"* (dvnz@inbox.ru);

Shapoval Valentyna Mykhailivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of enterprise economics,* **Herasymenko Tetiana Volodymyrivna,** *cand.sc.(geological), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economics, SHEI "National Mining University", Dnipro* (gkb_s@mail.ru);

Shust Olena Anatoliivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of economics of enterprise, Bila Tserkva National Agrarian University* (elenshust@mail.ru);

Smolynets Ihor Bohdanovych, *cand.sc.(econ.), assistant at the department of management;* **Kosharska Natalia Mykhailivna,** *candidate for a degree at the department of public management and administration, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi* (nikita387@mail.ru);

Stremyadin Volodymyr Mykolaiovych, *candidate for a degree, Odessa National Polytechnik University* (vizach@mail.ru);

Sudnik Nadiia Vitaliivna, *senior lecturer of the department "Commercial provision of transport processes", Odessa National Maritime University* (nadya1607@inbox.ru);

Tkachuk Iryna Yaroslavivna, *assistant at the department of finances and credit, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University* (Tkachuk.Iryna.IT@gmail.com);

Vyslobodska Halyna Petrivna, *assistant at the department of statistics and analysis, Lviv National Agrarian University* (vyslgal@i.ua);

Yushkevych Olena Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economics, Zhytomyr State Technological University* (elenastrateg@ukr.net);

Zakharchenko Vitalii Ivanovych, *dr.sc.(econ.), professor at the department of foreign trade and innovative activity management, Odessa National Polytechnik University;* **Zakharchenko Natalia Viacheslavivna,** *cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of economics and modeling of market relations, Odessa National I.I. Mechnikov University* (vizach@mail.ru);

Zhukevych Svitlana Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of accounting in the state sector of the economy and sphere of services, Ternopil National Economic University* (sveta.zyke@gmail.com).